

**„190 éve született Dr. Torma Zsófia,
az első magyar régész”
című emlékülés előadásai.**

**Zürichi Magyar Történelmi Egyesület,
Budapest, 2023. január 27.**

Szerkesztette: Haraszi Zsuzsanna Karolina és Darai Lajos

**ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSIA
XXXVIII. évfolyam 2. szám**

Sorozatszerkesztő: Csihák György

A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET 126. SZ. KIADVÁNYA

ISSN 2297-7538*

**Zürich, Budapest, Adelaide, Athén, Bangkok, Beijing, Beregszász, Boulogne
Sur Mer, Brno, Carrigmore, Csíkszereda, Felsőőr, Heidelberg, Helsingborg,
Honolulu, Koppenhága, Lendva, London, Pozsony, Szabadka, Vancouver**

* Lévén svájci egyesület svájci kiadványa, svájci az ISSN-szám is.

TARTALOM

MEGNYITÓ	4
<i>Csuhák György (Zürich):</i>	5
Megnyitó beszéd.....	5
ELŐADÁSOK	8
<i>Bereczky Veress Rebeka (Stockholm):</i>	9
Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője – a fordító gondolatai.....	9
<i>Friedrich Klára (Budapest):</i>	11
Torma Zsófia régész nő életének és eredményeinek jelentősége a XXI. században	11
<i>Haraszi Zsuzsanna Karolina (Budapest):</i>	31
Anders Kaliff: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője. Erdély úttörő régész nője és felfedezései (2018) – könyvismertető.....	31
<i>Horváth Veronika (Budapest):</i>	41
Szemelvények a Kárpát-medence és Elő-Ázsia kora vaskori kulturális kapcsolatairól Torma Zsófia munkásságában és régészeti vonatkozásairól a jelenlegi kutatások tükrében	41
<i>Lippai Bertalan (Budapest):</i>	42
Torma Zsófia és a folyómenti kultúrák öröksége.....	42
<i>Dr. Madarassy Enikő J. M. (Stockholm):</i>	52
Dr. Torma Zsófia, az első magyar régész nő zsenialitása	52
<i>Mandics György (Budapest):</i>	69
A szorgos kutatók talán Akadémiákba, az amatőrök talán mennybe mennek	69
<i>Sancz Klára Lujza (Budapest):</i>	86
Tisztelgés Torma Zsófia, a régészeti tudományág első magyar női művelője előtt.....	86
<i>Tábori László (Budapest):</i>	89
Torma Zsófia magyar régész nő helye a szaktudományban.....	89
<i>Záhonyi András (Budapest):</i>	90
A Tordos–Vinča kultúrkör leleteinek jelrendszere.....	90
ÍRÁSBELI HOZZÁSZÓLÁSOK	99
<i>Cser Ferenc (Queanbeyan), Darai Lajos (Kápolnásnyék):</i> Dr. Torma Zsófia bárónő a földben és a szakirodalomban talált leleteiről	100

<i>Deák István (Budapest):</i>	131
A magyarság őstörténete. Utótanulmány Torma Zsófia korszakalkotó felfedezésének rendszerbe helyezéséhez	131
<i>Haraszti Zsuzsanna Karolina (Budapest):</i>	314
Legkorábbi, 19. századi nők a régészet tudományában	314
<i>Oláh Zoltán (Hódmezővásárhely):</i>	319
Torma Zsófia "felélesztése" kapcsán.....	319
<i>Téleki Béla (Székesfehérvár):</i>	
Enese nemzetség	323
FÜGGELÉK	331
Meghívó	332
E számunk szerzői és az emlékülés képei	339
ZMTE kiadványjegyzék.....	344

MEGNYITÓ

Csihák György (Zürich):
Megnyitó beszéd

*„Minden nemzet első fő feladata,
hogy mítoszt teremtsen magának.”*

Rosenberg Alfred

*A magyar nemzet mítosza már régen él
és abban különbözik minden ilyen alkotástól,
hogy nem költő képzelet szüleménye, hanem valóság.
Ez a mítosz a magyar nemzet őstörténete.*

Elnök Úr, Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Hallgatóim!

Bármennyit is gondolkodom, mindig csak arra jutok, hogy az a Kárpát-medencében élő nép, amely ma magát magyarnak nevezi, a világ leggazdagabb pazarló társasága. Bármennyit rabolják, mindig bőven marad értéke, amit gondtalanul szórhat világgá. Évszázadokon át rabolhatott bennünket az úgynevezett Nagy Károlytól kezdve a német, majdan közben-közben a tatár, a török és utóbb az orosz. Szeretett szomszédaink végül elvették tőlünk, még országunk nagy részét is, miközben véreinket is rabolták milliós szám, míg minden, ami mozdítható, idegen kézre került.

Egyesületünk kitűnő tagja, hajdani ausztriai alelnökünk, a bécsi Juba Ferencz, előadásaiban bemutatta miként szereztük meg, majd miként veszítettük el egész tengerpartunkat, hogyan került teljes tengeri hajóállományunk méltatlan kezekre. Sokan leírták miként kótyavetyéltük el szép Erdélyországot, és milyen bűneink vezettek oda, hogy emiatt is, egyedül elvesztettünk hirtelen két világháborút.

De – úgy tűnik – ez mind nem elég ahhoz, hogy kijózanodjunk. „Nekünk Mohács kell!” – írta kitűnő költőnk. Vagy ahogyan azt a nagyszerű, szerény falusi tanítónk írta, együtt verjük szőlőnket a jéggel: „Én Uram-isten! Csak rajta! hadd lám: mire megyünk ketten!” Ám úgy tűnik, még mindig nem bűnhődtük meg a múltat, s jövődőt.

Az imént említett Juba Ferenczünk előadásaiból azt is megtudhattuk például, hogy nemrégiben Tudományos Akadémiánk meghívást kapott valamely jelentős nemzetközi tengeri rendezvényre. A meghívó Akadémiánkon a szemétkosárba került, viszont mint tengeri ország ott volt Ausztria, sőt Csehország is.

Az Adria partján álló valamennyi nagyobb városban ma is vannak magyar szervezetek, amelyek fenntartják hajdani tengeri dicsőségünk emlékét. A szerbek mai is hirdetik, hogy 1928 óta gyártanak tengeralattjárót, amiből még a Királyi Dán Haditengerészet is vásárolt. Tengeri hajóinkon vezették be először a világon a hajóorvosi rendszert. Fiumében volt Európa első patikája. Riekában vezették be először a tenger-hajózásban „mint egészségügyi rendszert”, a zárlatot (nem magyarul: karantént). A Földközi-tengeren mi végeztünk először mélytengeri kutatást Pola nevű hajónkkal, amiért ennek a hajónknak a mása áll Monaco tengeri múzeuma bejárata fölött. Így lett ezután tengeri ország Ausztria, no meg Csehország. Na és el ne felejtjük megemlíteni, legnagyobb hadihajónkat, a Szent Istvánt azért sikerült elsüllyeszteni, mert ágyúí, amit a cseh Skoda Művek szállított, az első lövés után besültek, tehát használhatatlanná váltak.

Hű cseheink ugyanis elhatározták, hogy ők akkor sztrájkolnak, azaz szabotálnak. Ily módon ők is a győztes hatalmak oldalára kerültek, amiért jutalmuk nem maradt el.

Az állásukból kirugdosott magyar tengerészek alkottak csodát: a Duna-tengerjáró hajóinkat, amik minden évben megkeresték önmaguk árát. A fordulat után kormányaink eladták őket, állítólag egy forintért darabját.

Ezek után, csak örülni tudunk annak, hogy egyesületünk másik kitűnő tagjának eszébe jutott, hogy valahogy meg kellene emlékezzünk, a világ első nő régészének 190. születési évfordulójáról, aki már életében felfedezéseivel nagy hírt szerzett nekünk, jelesen Erdélynek.

No persze, ha csak pusztán mezei régésznő lett volna, nem emlékeznénk már rá, de mert nagyot alkotott, még sokkal több figyelmet érdemelne, mint amennyit kap. Az Erdélyi Múzeum, az első erdélyi magyar folyóirat így emlékezett meg róla 1899-ben bekövetkezett halálakor: „A régi Dacia ősrégészetének buzgó lelkes kutatója, az Erdélyi Múzeum-Egylet régi, nagyérdemű igazgató tagja hunyt el e hó derekán, Szászvároson, ahol a világtól elvonulva kizárólag a régészeti tudománynak élt, a maga nemében páratlan ősrégészeti gyűjteménye környezetében. Ezt a gyűjteményt az Erdélyi Múzeum-Egylet már 1891-ben vétel útján megszerezte, de a gyűjtőnél hagyta élethossziglan, hogy gyarapítsa, s tudományosan feldolgozza. Ennek szentelte Torma Zsófia az ő életét: gyűjtött, tanult, kutatott; tanulmányai eredményét kisebb értekezésekben világ elé is tárta, de tervezett nagy munkáját, melyhez az illusztrációkat gondos figyelemmel készíttette, nem végezhette be. Ismerték és tisztelték nevét széles e hazában s tán még inkább a külföld tudományos köreiből. A legnagyobb kitüntetés halála előtt néhány hónappal nyerte a kolozsvári egyetemtől, a mely folyó év május 24-én tiszteletbeli doktorává választotta. Méltán mondhatta róla a tiszteletbeli doktori diploma, hogy 'antiquitatum veteris Daciae ac Transsilvaniae doctissimam diligentissimamque investigatricem se praestitisset, cumque rebus antiquis ac praehistoricis strenuissime collectis, descriptis, determinatis etiam ultra fines Hungariae maximam laudem sibi quaesivisset.' [A régi Dácia és Erdély régiségeinek legtanultabb és legszorgalmasabb kutatójának mutatkozott, és az ősi és a történelem előtti leletekért, amelyeket szorgalmasan gyűjtött, leírt és meghatározott, a legnagyobb dicséretet érdemelte ki még Magyarország határain túl is.] ... Csöndben, zajtalanul, feltűnés vágya nélkül dolgozott élete végső leheletéig. Boldog volt, ha csendes otthonában tudósokat fogadhatott. A halál is váratlanul lepte meg s ragadta el íróasztalától. Kegyeletes emlékezetét megőrzi tudományos érdemei és gazdag gyűjteménye a késő utódok számára is.”¹

Említsük meg, amit az Erdélyi Múzeum szerkesztője „diplomatikusan” elhallgatott, hogy Torma Zsófia régészeti munkássága újkőkori leleteket eredményezett, azokon pedig magyarul értelmezhető írásjelek voltak, amilyenek később a Tatárlakai táblák egyikén. Ezek korát még ma is vitatják, de csak azért, mert a hasonló mezopotámiai írásjelek 2000 évvel későbbiek. És az nem lehet, hogy ebben is elsők vagyunk, mint azóta szinte mindenben, ha tudományról és találmányról van szó. De persze ezt csak magunk közt tudjuk, az iskolában nem ezt tanítják.

S mivel Torma Zsófia 10 387 darabból álló régészeti gyűjteményét halála után az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtára őrizte, nem tudom ellenőrizni, de igaz lehet, egy időben az a hír járta, hogy kincses Kolozsvár román múzeumigazgatója levelet írt a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy múzeuma pincéjében Torma Zsófia régészeti feltárásának egész kincsesbányája vár feldolgozásra, amire Akadémiánk, „természetesen” máig nem mozdult. A mi, ugyancsak igen derék Haraszti Zsuzsannánk – ő is egy nagyszerű asszony! – felébresztett bennünket. Tegyük valamit legalább mi, bármely szerény keretek között is, eme kitűnő magyar, sőt erdélyi asszony emlékére.

¹ Dr. Torma Zsófia. *Erdélyi Múzeum* 1899. 16. évf. 10. sz. http://www.epa.hu/00900/00979/00118/pdf/EM-1899_16_10_664-668.pdf

Ezért tehát most szerényen, de annál nagyobb tisztelettel megnyitom itt, Budakalászon, ma, 2023. január 27-én, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület „Torma Zsófia emlékülését” halálának százkilencvenedik évfordulóján. Legyen velünk a Magyarok Istene.

Köszönöm a figyelmet.

ELŐADÁSOK

Bereczky Veress Rebeka (Stockholm):

Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője **– a fordító gondolatai²**

Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy felkértek Anders Kaliff *Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője* című könyvének svédről magyarra történő fordítására. Torma Zsófia személye mielőtt a fordításhoz hozzákezdtem, ismeretlen volt számomra. A név, amelyet korábban csak futólag hallottam említeni egy olyan személyhez tartozott, aki a magyar kultúra periferiáján létezett. Miután Anders elküldte a kéziratát, gyorsan világossá vált számomra, hogy ez egy nagyon különleges könyv, és amint elkezdtem dolgozni a fordításon, nem sok idő telt el mielőtt erős személyes kötődést éreztem Torma Zsófiához, és a törtélemnek ahhoz a fontos részéhez, amelyet a szerzőnek sikerült olyan ügyesen keretbe foglalnia.

Ebben a könyvben a helyszín az erdélyi táj, a főszerepet pedig Torma Zsófia játssza, akit ma már a történelem első női régészeként is emlegetnek. Élete egybeesett a régészetnek, mint új tudományágnak a létrejöttével, így ő az egyik első nő a régészet történetében. Kiváló tudós volt, aki nagy dolgokat ért el azon a területen, amelynek életét szentelte. Azt gondolhatnánk, hogy ezeknek az eredményeknek köszönhetően Torma Zsófia, elhivatottsága és felfedezései révén tartós nemzetközi hírnevet érdemelt ki, de sajnos nem ez történt. Hogyan lehetséges ez, amikor ilyen meghatározó nyomot hagyott a régészetben?

E rejtély megfejtéhez, az olvasó egy lényegre törő és szemléletes beszámolóban részesül e figyelemre méltó nő életéről. Torma Zsófia sorsa Erdélyben, a magyar történelem különösen meghatározó időszakában bontakozott ki. Abban a korban tevékenykedett, amikor az ország az Osztrák-Magyar Monarchia része volt, de annak ellenére, hogy a régészet egyik női úttörője volt, miután a 19. század végén meghalt, figyelemre méltó kutatási eredményeit hamarosan beárnyékolta az első világháború pusztító következményei. Számtalan véres csatát követően az országot végül egy politikai döntés szakította szét. Magyarország elvesztette területének kétharmadát, és a magyar Erdély, amely Torma Zsófia kutatásának színtere volt, a nemzetközi feledés homályába merült. Maga Torma Zsófia is ugyanerre az igazságtalan sorsra ítéltetett, egészen addig, amíg Anders Kaliff bele nem kezdett a könyv megírásának terjedelmes munkájába. A globális nyugtalanság idején, amikor a világ sajnálatosan a médiacsatornák érdekektől vezérelt negatív nézeteinek szemszögéből ismeri meg Magyarországot, Anders Kaliff barátságos nyitottsággal közelít a magyar örökséghez. A közös eredetünk iránti alázatos kíváncsisága meghatározó, inspiráló, és mindannyiunk számára tanulságként szolgál, függetlenül attól, hogy honnan származunk, és a történelem melyik korszakát érezzük számunkra meghatározónak.

Számomra nagyon különleges élmény volt, hogy a könyv fordítása során a szerző saját életéből találtam visszaemlékezéseket, abból az időből, amikor fiatal korában Erdélyt járta. Második generációs bevándorlóként, Székelyudvarhelyről és Kolozsvárról Svédországba érkezett

² Internetes kapcsolat révén közvetített előadás.

szülők lányaként nagy örömmel és izgalommal követtem a szemléletes környezeti leírásokat olyan helyekről, ahol gyermekként és tinédzserként magam is sokszor jártam. Ugyanolyan szemmel láttam az általa leírt országot, mint maga a szerző, aki bár Svédországban született és nevelkedett, mégis hasonló érzéssel tölti el az erdélyi földön való tartózkodás. Ez a terület, Erdély, Transsylvania, „az erdöntúli föld”, számtalan legenda helyszíne, a legtöbb magyar szívében különleges helyet foglal el, akik számára felbecsülhetetlen érték, hogy megtapasztalják egy ilyen szép ábrázolását annak a régiónak, amelyet sokan még mindig otthonuknak tekintenek.

Mint annyi minden más, ami a mítikus erdélyi táj keretein belül létezik, Torma Zsófia és régészeti hagyatéka is a történelem homályába burkolózott. Anders Kaliff professzor igazi régészeti szellemben vállalta, hogy munkájával feltárja az igazságot egy igazi rejtély körül. A könyv a Torma Zsófia által az 1870-es években vezetett tordosi ásatás eredményeit írja le. E lelőhelyről származó felfedezések az emberi civilizáció őstörténetének egy lenyűgöző darabkáját képezik, Európa első fejlett civilizációjának nyomait. A szóban forgó leletek arról tanúskodnak, hogy ez az európai terület lehetett az a hely, ahol a történelem legkorábbi ismert írott nyelve kialakult.

Ehhez a hatalmas régészeti teljesítményhez kapcsolódóan szeretném megosztani a könyv fordítása során szerzett másik élményemet, nevezetesen Torma Zsófia fontos szerepét, mint női példaképet. Már gyerekkorában is édesapja volt a legnagyobb eszményképe, akinek nyomdokain haladva Zsófiából is régész lett. Szenvedélyes érdeklődése és kemény munkája azonban olyan nagyszerű régészeti felfedezéseket eredményezett, amelyekről apja álmodni sem mert volna. Sajnos, annak ellenére – vagy talán éppen azért, mert kiemelkedő tehetség volt – Zsófia közel sem kapta meg azt az elismerést, amit valójában megérdemelt volna ezen a férfiak által dominált területen. A dicséret, amiben részesült, még csak nem is volt arányban azzal, amelyben férfi kollégái részesültek kevésbé jelentős eredményeikért, ám ő soha nem hagyta, hogy ez a tény negatívan befolyásolja, hanem folytatta munkáját azon a területen, amelyet oly szenvedélyesen szeretett.

Anders Kaliff, munkájával nemcsak azt a felelősséget vállalta, hogy megpróbál közelíteni egy jelentős történelmi kérdés igazságához, hanem könyvével azt is célul tűzte ki, hogy a nagyközönséggel is megismertesse ezt a figyelemre méltó nőt és a régészet területén végzett szenvedélyes, fáradhatatlan, kemény munkáját. Meggyőző és rendkívül fontos dokumentum, amely nemcsak főhősenek, Torma Zsófiának, hanem az őt formáló országnak és kulturális környezetnek - Erdélynek - is megérdemelt igazságot szolgáltat.

Friedrich Klára (Budapest):

**Torma Zsófia régész nő életének és
eredményeinek jelentősége
a XXI. században**

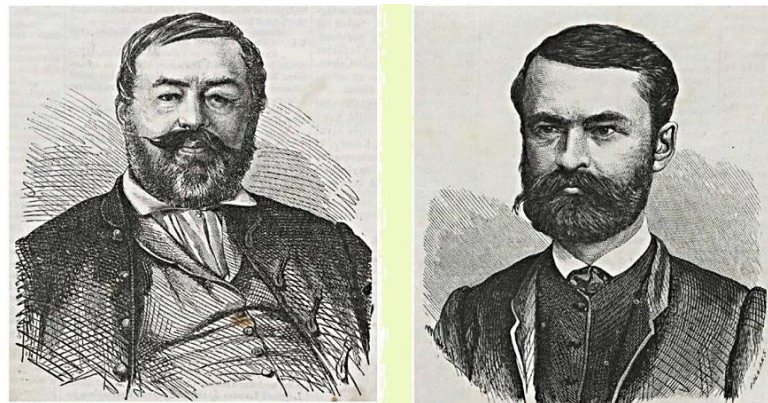

Torma Zsófia fiatal kori képe a Dévai Múzeumból.

A kor, amelyben élt: az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, a megtorlás, a kiegyezés, a finnugrizmus előretörése, a Hunfalvy–Vámbéry-vita időszaka. A tér pedig a Kárpát-medence keleti része, Erdélyben.

Torma Zsófia nemesi családból származik, 1832. szept. 26-án született Csicsókeresztúron, 1899. november 14-én hunyt el a Hunyad vármegyei Szászvárosban.

Édesapja Torma József (1801-1864) Csicsókeresztúri földbirtokos, jogász, régész–történész, Belső-Szolnok vármegye 1848-as követe, országgyűlési képviselő. Édesanyja Dániel József örmény származású, a közeli Várkudu település birtokosnője.

Torma József és Torma Károly.

Bátyja, Torma Károly (1829-1897) 18 éves korában csatlakozott Bem tábornokhoz és a zsidói fegyverletételig vitézül harcolt. Ő is jogász lett, majd régésszettel foglalkozott, Aquincum egyik feltárója, MTA-tag, Budapesten utcát neveztek el róla.

Nővérének férje, Makray László az 1848/49-ben honvéd alezredes Bem József seregében, akit halálra, majd 16 év Kufsteinben letöltendő börtönre ítélték. Arcvonásait Borsos József örökítette meg a Nemzetőr c. festményén. Mint látjuk, régésznőnk igen jó családból származik.

Torma Zsófia, okos, szép, gazdag hölgy volt, akinek 25 férfi kérte meg a kezét, ő azonban nem ment férjhez.³ Mégis volt férfi az életében, gróf Kuun Géza, nyelvész, keletkutató, politikus (1837-1905), de ez titkos lelki kapcsolat maradt. Nem lett ebből házasság, talán mert Zsófia katolikus volt és öt évvel idősebb, míg Kuun Géza református, sőt egyházkerületi gondnok.

Torma Zsófia gyermekkori régészeti érdeklődése ifjúkorában is megmaradt, kövületeket, kőzeteket, ásványokat, régi cserépedény darabokat gyűjtött, többmillió éves, megkövesedett csigatelepeket fedezett fel. Az 1860-as években Szászvárosba költözött, ott vásárolt házat, hogy gyűjteményét elhelyezhesse. Lakcíme Fötér 24. volt.

Halála után házára emléktábla került, de a jelenlegi tulajdonos, egy román orvosnő, eltávolíttatta.

A Szászváros című hetilapból: „... olykor több napra kiterjedő kirándulásokat kelle a legfélreesőbb vidékeken, járatlan hegyi ösvényeken tenni, hol még csak tisztességes lakás és ellátás sem enyhíté fáradalmait, s a tudatlan nép ezerféle balhiedelme nehezíté munkáját. Kutatási szenvedélye a vízmosások, szakadékok mélyére vezeté legtöbbször s így jutott el a lakóhelyétől félórai távolságra eső Tordos határába is, ... ahol a legnagyobb jelentőségű felfedezéseit tette.”⁴ Mindezt a korabeli, hosszú női ruhában.

Régészeti munkájáért pletykalapok gúnyolták, zugfirkászok bogarászó kisasszonynak nevezték. A falusiak (többségük román földműves) is gyanakodva, babonásan szemlélték, kincskeresőnek tartották és egyre több pénzt követeltek, hogy földjeiken kutathasson.

A tudományos élet olyan méltán tekintélyes alakjai azonban, mint Rómer Flóris, a magyar régészet és műemlékvédelem elindítója, 1867-ben már azt a nevezetes földtani és őslénytani gyűjteményt csodálja meg Szászvárosban, amelyből akkor már múzeumok és a Magyar Földtani Társulat is kértek Zsófiától anyagot.

Zsófia gyűjteményéből következően korán felismerte Magyarország, Erdély rendkívüli fontosságát régészeti, néprajzi, őslénytani, kőzet és ásványtani szempontból, s ezt a világ elé akarta tárni.

Mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban rendkívül tájékozott és naprakész volt, magyar, német, francia, angol, görög, latin szerzők műveivel támasztja alá megállapításait és összehasonlításait.

Kutatói alaposága és módszere

Leleteit szaktudósoknak is elküldte tanulmányozásra, pl. a fémtárgyakat Danzigba, kémiai vizsgálatra, vagy a megkövesedett levél lenyomatokat Berlinbe, a saját költségén. Ez az alaposág vezetett oda, hogy a világon először alkalmazta a társtudományok bevonását a régészeti munkába, antropológusok, őslénykutatók, vegyészek, nyelvészek, botanikusok, történészek, néprajzkutatók, geológusok, mineralógusok (ásványtanászok), orientalisták (keletkutatók), művészettörténészek, numizmatikusok (éremtanászok) műveit használta fel, vagy leleteket küldött tanulmányozásra.

³ Gyulai P., 1972/7.

⁴ 1899. nov, 18.

Torma Zsófia leletei Tordosról.

Az „Ethnographische Analogien” (Néprajzi hasonlatosságok, Jéna, 1894) című német nyelvű művében vallási, csillagászati, embertani, írásbeli, nyelvészeti, díszítőművészeti, sőt még táncművészeti összehasonlításokat is találunk.

Kiterjedt levelezést folytatott tudós kortársaival. Levelezőtársa volt többek között John Lubbock (1834-1913) angol tudós. Továbbá Archibald Sayce (1845-1933) angol nyelvész, sumerológus; Francis Lenormant (1837-1883) francia régész és sumerológus, Heinrich Schliemann (1822-1890), aki 1871-ben megtalálta Tróját (a törökországi Hisszarlik dombja alatt), és Mükénéét. És az, akinek levelei minden mellőzésért kárpótolták, a már 82 éves **Kossuth Lajos** (1802-1894), aki az ősrégészet iránt is érdeklődött.

Tudományos munkásságának főbb állomásai

1875-ben kezdi feltárni a tordosi vasúti őrház és a Maros között elterülő hatalmas őstelepet. Ennek kora a kolozsvári Erdély Nemzeti Történelmi Múzeum régészei szerint Kr. e. 4500, azaz 6500 év. Ekkor már nem egyedül gyűjt, hanem szervezett ásatást folytat bér munkásokkal.

1876-ban részt vesz közel száz leletével a 8. Nemzetközi Ősrégészeti Kongresszuson Budapesten.

1877-ben a Szebeni Honismeretítő Egylet tiszteletbeli tagjává választja.

1879-ben megjelenik első régészeti munkája, a „Hunyadvármegye Neolith (Kőkorszak-beli) telepei” az Erdélyi Múzeum folyóiratban.

1880-ban megjelenik a Nándori barlangsoportozatban végzett ásatásának ismertetése az Erdélyi Múzeum folyóiratban. Berlinbe hívják a Német Antropológusok nagygyűlésére, ahol Schliemann trójai leleteiből is kiállítanak.

1882-ben Németország múzeumait tanulmányozza, Maina-Frankfurtban részt vesz a német antropológusok XIII. nagygyűlésén. Ugyanebben az évben Bécs, Budapest, Kolozsvár, Nagyenyed őskori gyűjteményeit is végiglátogatja. Külföldi előadásainak, utazásainak költségeit maga állja.

1884-ben Torinóból megérkezik Kossuth Lajos első tisztelő levele.

1889-ben a német antropológusok bécsi kongresszusa nagy kudarc számára, hiszen még tízen sem voltak a résztvevők között, akik rendelkeztek volna megfelelő ismeretekkel, hogy néprajzi összehasonlításait megértsék.

1894-ben magyarországi érdeklődés hiányában, Jénában németül jelenik meg az „Ethnographische Analogieen”, azaz *Néprajzi hasonlóságok* című munkája, amelyről külföldön többnyire elismerő nyilatkozatok látnak napvilágot.

1899-ben, május 24-én, halála előtt fél évvel a Kolozsvári agyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorrá nevezi ki. „Ez már holt lóra patkó”, mondja keserű iróniával, de megköszöni és elfogadja.

Kortárs vélemények munkásságáról

1. Támogatói kortársai között

Elsősorban szűkebb hazája, Hunyad megye régészet, őstörténet iránt érdeklődő közössége, lakóhelyének polgárai és újságja, a Szászváros nevű hetilap.

Rómer Flóris (1815-1889), a magyar régészet és műemlékvédelem elindítója, aki a bencés rendben szerezte bölcsészdoktori fokozatát. 1848 után börtönbüntetést is szenvedett.

Ipolyi Arnold püspök (1823-1886), a Magyar Mythologia szerzője, ezt nyilatkozta Zsófia Hunyad vármegye kőkorszaki telepei c. tanulmányáról (1879): „Az ősrégészetről talpraesettebb munkát még nem olvastam.”

Haynald Lajos bíboros (1816-1891), Európa hírvételező botanikus.

A fiatal régész nemzedékből *Téglás Gábor* (1848-1916), a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat dévai múzeumának igazgatója. Déván iskolát neveztek el róla.

Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója (1802-1894).

2. Akadályozói, ellenzői kortársai között

„A budapesti múzeumi körökből” kerültek ki ellenzői: Pulszky Ferenc jogász, politikus, a Nemzeti Múzeum igazgatója; Hampel József jogász, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa; Paul Reinecke német orvos, aki antropológiai és régészeti előadásokat is meghallgatott. Mindhárman régészkedtek is, de ilyen irányú végzettségük nem volt, nem is lehetett, mert a régész-képzést csak 1899-ben indítja meg Posta Béla jogász és bölcsész Kolozsváron.

Az ellentét úgy kezdődött, hogy 1875-ben Rómer Flóris felkérte Zsófiát, hogy gyűjteményével vegyen részt az 1876-ban tartandó VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszuson. A régésznő készülődik a kiállításra, a lelőhelyekről térképeket rajzoltat és száz leletet visz magával. Ő maga szándékozott azokat *időrendben*, azaz azoknak a rétegeknek megfelelően elhelyezni, amelyekben találta. Pulszky Ferenc és Hampel József mégis belekötnek, hogy leírásai nem szakszerűek. Hampel két darabot, egy arcos urnát és egy bálványfej részletet kivett az újkőkori gyűjteményből, mondván, hogy azok római koriak, sőt a legfontosabbakat, az írásjelekkel bekarcolt cseréptöredékeket ki sem akarta állítani.

A régésznő ragaszkodott ezek visszahelyezéséhez és a hozzáértő külföldi tudósok figyelmét éppen ezek ragadták meg leginkább.

Pulszky Ferenc Hampel mellé állt a vitában, így Zsófia első bemutatkozásán két szaktekintély ellenséget is szerzett magának, pedig neki volt igaza, mint ezt napjainkban Makkay János régész is igazolta. Ettől kezdve Hampel és Pulszky bocsánatkérés helyett ott ártottak Zsófiának, ahol csak tudtak, közlési lehetőségektől elzárták. 2500 rajzzal gazdagított főművéről és egyéb tanulmányairól Hampel határozottan kijelenti: „*azok közzétételre nem alkalmasak!*”⁵

⁵ Makkay J. 1990/ 44.

Az Archaeologiai Értesítő főszerkesztőjeként pedig nem engedte írásait megjelenni ebben a legfontosabb régészeti folyóiratban.

Viszont amikor Paul Reinecke (1872-1958) német orvostanhallgató, aki régészeti és antropológiai előadásokat is hallgatott, és Torma Zsófiánál látogatásokat tett és tanulmányozta a leleteit, akkor Hampel Reinecke két cikkét megjelentette az Archaeologiai Értesítőben Tordosról (1898, 1899). Ami még csúnyább, hogy Reinecke az egyik cikkben csak egyetlen mondatral hivatkozik Zsófiára, a másik cikkében már egyszer sem.

1897-ben Zsófia így írt Riedl Frigyesnek: „*engem akkor pesti múzeumi körben, mert Tordos és Trója analógiájára rámutattam, örültnek declaráltak.*”⁶

Pulszky többek között megtette azt, hogy amikor Zsófiát a németek meghívták az 1880-as berlini kongresszusra, felbízta ellene a német-porosz Johanna Mestorfot, aki ott nyilvánosan bírálta és lekicsinyelte Zsófia munkásságát. (Mestorf egyébként nevelőnő volt, aki skandináv régészeti műveket fordított németre és skandináv mitológiával foglalkozott. A kongresszus többi tagja rendre utasította Zsófia sértegetése miatt. Ekkor szorultában elárulta, hogy Pulszkytól hallotta, amit mondott.⁷

A kicsinyes bosszúállás példája: Ezután egy német rajzoló a fényképe alapján közzétett egy kedvezőtlen, mérges arcú képet róla, 1882-ben a korabeli német Nők Lapjában.

Az 1889-ben alakult Magyarországi Néprajzi Társaság, amelynek elnöke Hunfalvi Pál volt, 2 évig hitegette néprajzi összehasonlításainak magyar nyelvű kiadásával, s az Ethnographische Analo-gieen végül Németországban, németül jelent meg 1894-ben. Ennek előszavában elnézést kér a német olvasóktól, ha nem lenne tökéletes németsege, „*mivel az anyanyelvemen, magyarul gondolkodom*”.⁸ Naplójának túlnyomó részét is magyarul írta.⁹

A 2000 ábrát is tartalmazó, *Dácia a római foglalás előtt* című főművével 8 évig kérvényez az Akadémiához, háromszor vitte fel Pestre Szászvárosból a kéziratait, hiába. ***Ezt a kézírt főművet jelenleg nem találják a Kolozsvári Múzeumban.***

Torma Zsófia munkásságát felületesen értelmezők általában azzal indokolják a mellőzést, hogy a nőket akkoriban elnyomták. Ez a vélemény nem állja meg a helyét általánosságban sem, de Zsófiával kapcsolatban főként nem. Saját vagyonnal rendelkező, határozott, okos, újító, alkotó személyiség volt, akinek nevezetes földtani és őslénytani gyűjteményét csodálják Szászvárosban, amelyből akkor már múzeumok és a Magyar Földtani Társulat is kért Zsófiától anyagot, régészeti gyűjteményéből pedig külföldi múzeumok kértek leleteket.

Saját gyűjtéséből, saját pénzen a házában olyan ősrégészeti múzeumot hozott létre, hogy külföldi tudósok is csodájára jártak.

Bár 1876-ban az egyetlen nő volt az előadók között, de ha nőisége lett volna a gond, akkor nem hívták volna meg a férfiszervezők.

Torma Zsófia megítélése a 20, 21. században

Roska Márton (1880-1961) ősrégész, egyetemi tanár 1910-ben és 1911-ben hitelesítő ásatásokat folytatott a helyszínen. Újabb írásjeles cserepeket nem talált. Ő leltározta, rendezte és dolgozta fel a Kolozsvárra szállított Torma-gyűjteményt. Erről készített gazdag képanyagot tar-

⁶ Makkay J. 1999/13.

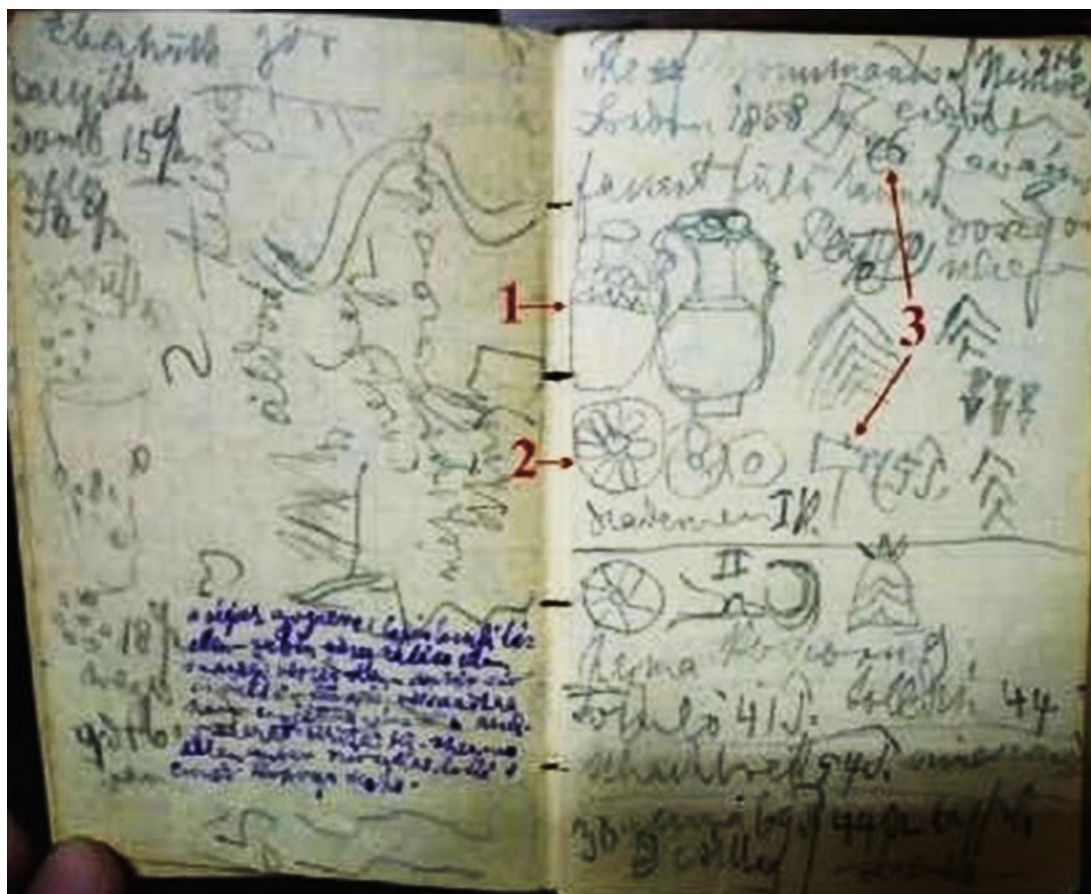
⁷ Makkay J. 1999/31, 32.

⁸ Torma Zs. 1894/VI, VII.

⁹ Fülöp Júlia, szóbeli közlés.

talmazó, magyar–német nyelvű munkája, a „Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiség tárában” címet viseli. Sajnos csak 1941-ben jelent meg az első világháború és a trianoni diktátum miatt.

Román régészek a 20. században több ásatást folytattak a tordosi helyszínen 1962 és 1996 között. Vladimir Dumitrescu, Iuliu Paul (aki nem azonos a Torma Zsófia levelezését megjelentető kolozsvári történész Gyulai Pállal), Gheorghe Lazarovici, Zoja Kalmár kolozsvári és Szabin Adrian Luca szebeni régész alátámasztotta Torma Zsófia megállapításait a kőkori időpont-ról. Laura Coltofean román régésznőtől azonban nem szakmájának megfelelő értékelést olvashattunk 2014-ben, hanem furcsa grafológiai és lélektani elemzést Torma Zsófia naplója alapján: „Torma Zsófia kézírása rendkívül rendezetlen és kapkodó (3. kép, 4. kép). Kifejezései hosszúak és tekervényesek, néha írásjelek vagy koherencia nélkül, számos ortográfiai (helyesírási), morfológiai (szóalakítási) és szintaktikai (mondattani) hibával, ami meglehetősen megnehezíti a gondolatok megfigyeltetését, olvasását és megértését. Tudva, hogy Torma Zsófia magasan képzett, perfekcionista¹⁰ és aprólékos nő volt, naplójának és kézírásának ezek a vonásai meglehetősen meglepők, de mint később bebizonyítom, a magyarázat a rendkívül ideges, feszült, zavarodott, stresszes és depressziós állapotában keresendő, amit a családi, szakmai és anyagi problémák okoztak.”¹¹

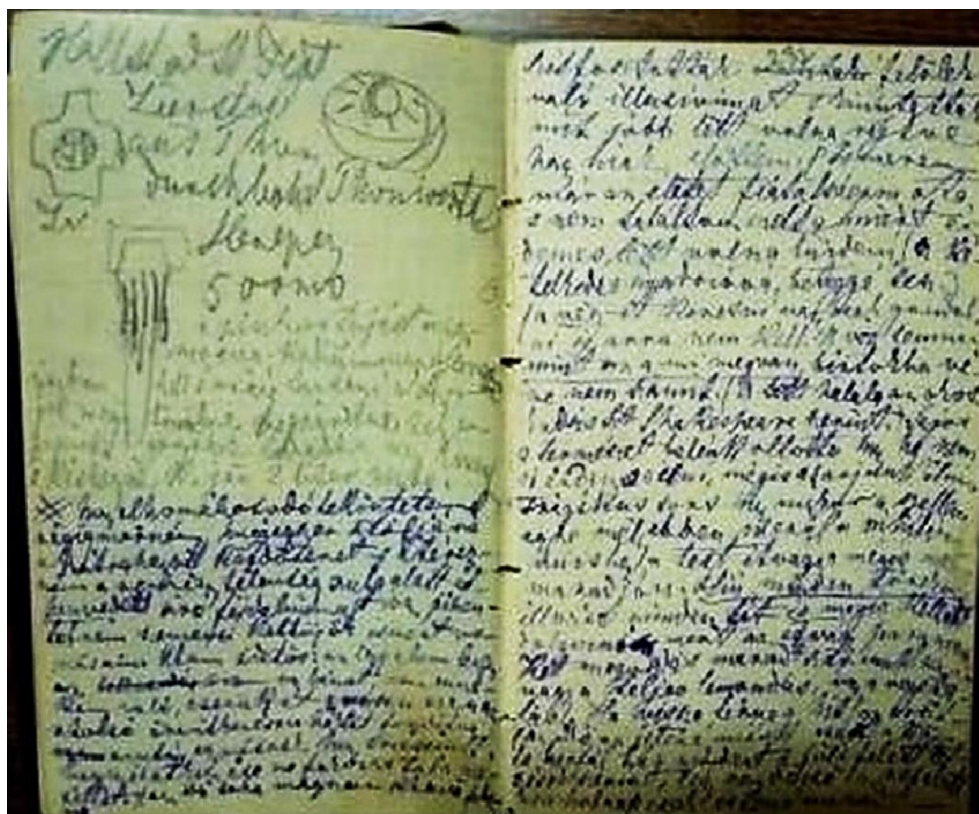

Torma Zsófia naplójegyzetei (Coltofean piros számaival).¹²

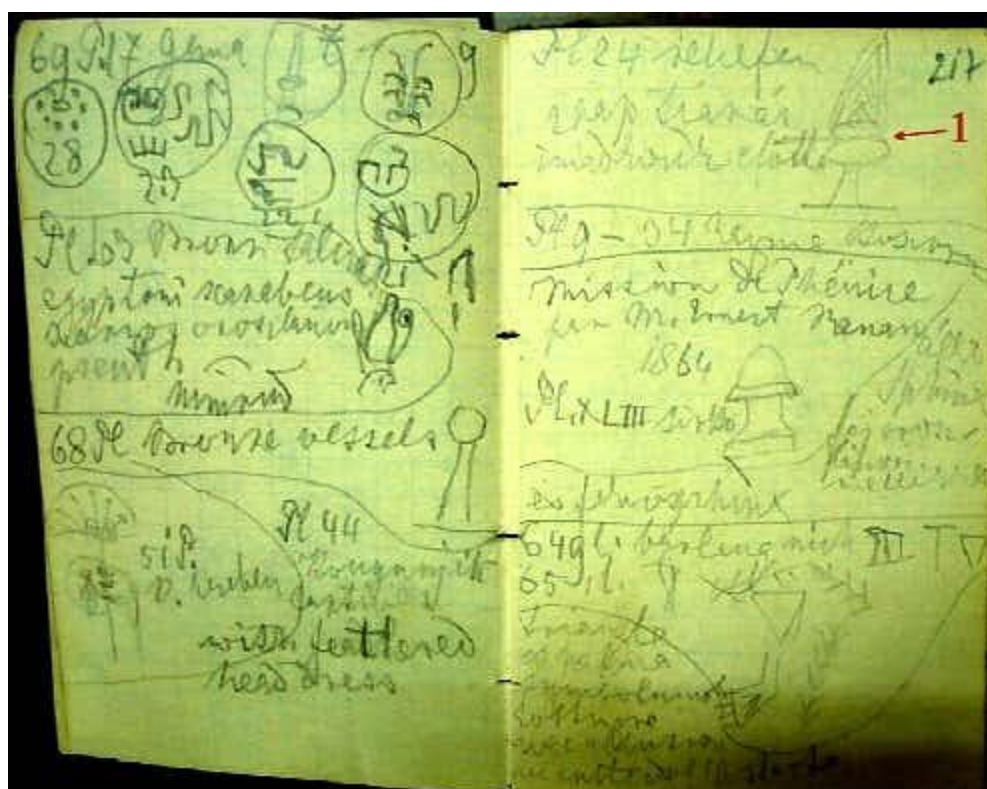
¹⁰ Túlzottan törekszik, hogy minden tökéletes legyen.

¹¹ Laura Coltofean: Unveiling Zsófia Torma. The Diary of a Woman, an Archaeologist and a Visionary Profile image of Laura. Academia 2014. 258-273. [https://www.academia.edu/9064726/Coltofean L. 2014. Unveiling Zsófia Torma. The Diary of a Woman an Archaeologist and a Visionary](https://www.academia.edu/9064726/Coltofean_L._2014._Unveiling_Z%C3%B3fia_Torma._The_Diary_of_a_Woman_an_Archaeologist_and_a_Visionary). Angolból fordította: F. K.

¹² Laura Coltofean, 2014. 5. ábra.

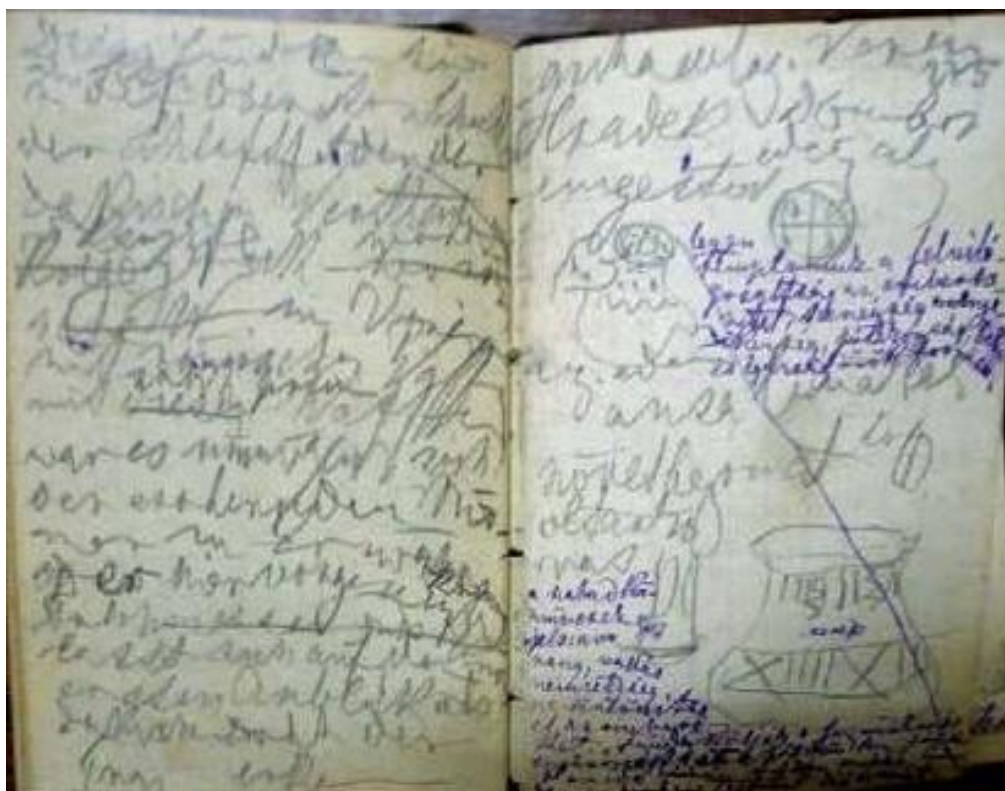
Torma Zsófia naplójegyzetei.¹³

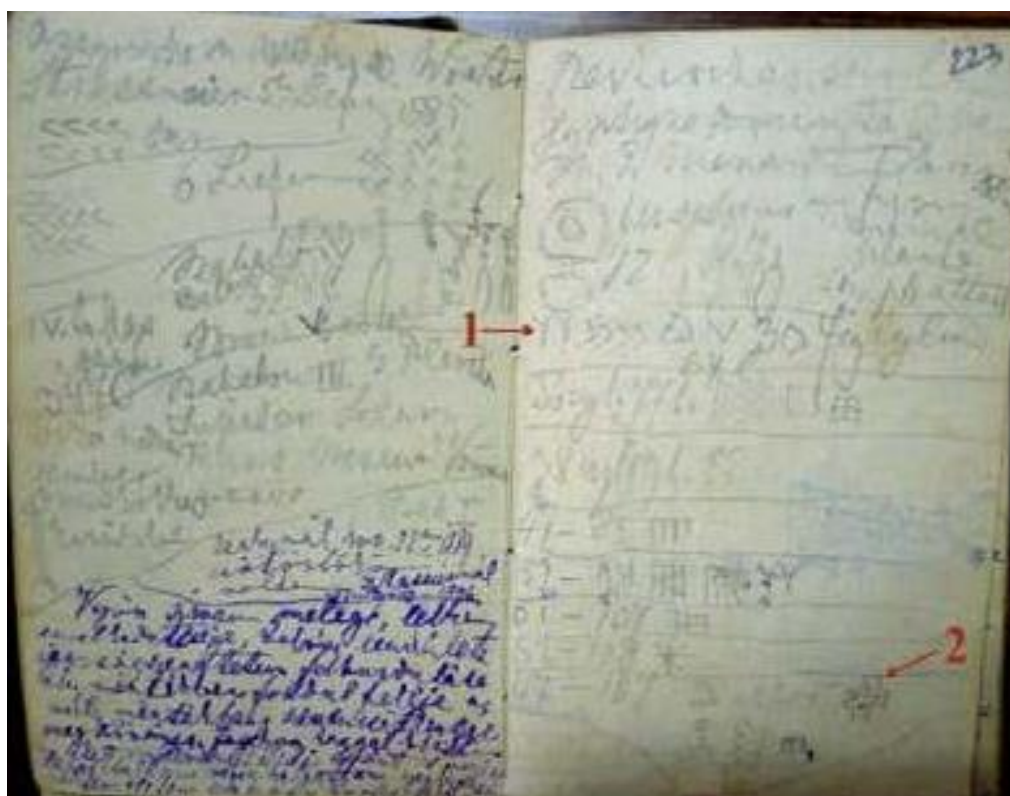
Torma Zsófia naplójegyzetei (Coltofean piros számaival).¹⁴

¹³ Laura Coltofean, 2014. 4. ábra.

¹⁴ Laura Coltofean, 2014. 4. ábra.

Torma Zsófia naplójegyzetei.¹⁵

Torma Zsófia naplójegyzetei (Coltofean piros számaival).¹⁶

¹⁵ Laura Coltofean, 2014. 4. ábra.

¹⁶ Laura Coltofean, 2014. 11. ábra.

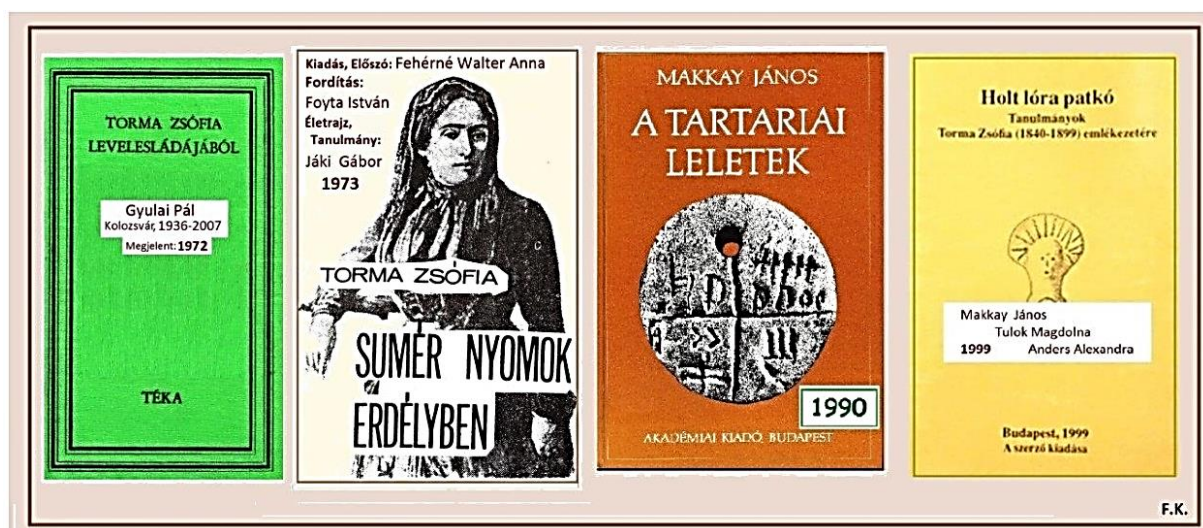
Ha megnézzük a Coltofean által kiemelt oldalakat, akkor nyilvánvaló, hogy Torma Zsófia leletgyűjtés közben készítette ezeket a feljegyzéseket, rajzokat, vázlatokat, ásóval a kezében, hőségben és hidegben, cipelve a leleteket. Akkoriban nem volt digitális fényképezőgép, okostelefon, de még golyóstoll sem. A régész nő saját korának stílusában írt, ezt a stílust megismerhetjük a korabeli újságokból, pl. a *Szászvárosból*, amely Torma Zsófia lakóhelyének színvonalas hetilapja volt. A helyesírási hibákról annyit, hogy pl. a korabeli Vasárnapi Ujság rövid U-t használt és hosszasan sorolhatnám az eltéréseket mai helyesírásunktól. Torma Zsófia íróasztalánál készült levelei tetszetős, egyenletes írást mutatnak. Sajnálatos, hogy Coltofean régészként mindezeket nem tudja és tiszteletet sem mutat írásában a kiemelkedően tehetséges magyar tudós, Torma Zsófia iránt.

Legszomorúbb azonban, hogy régész nőnk említését, nevét nem találjuk az Akadémiai Kiadónál 1986-ban megjelent háromkötetes, 2000 oldalas *Erdély története* c. munkában, noha terjedelmében jelentős régészeti anyagot tartalmaz. Főszerkesztő: Köpeczi Béla irodalomtörténész.

Az alább következő két mondat 133 év eltéréssel született, bizonyítva, hogy az Akadémián ennyi idő alatt sem történt előrelépés a magyar őstörténet ügyében. Az első mondat Torma Zsófia 1881. május 29-ei, a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat közgyűlésén (a Társulatnak ő alapító tagja volt) tartott felolvasásáról így számol be: „*Úgy vélekedtek ugyanis többen, hogy a tordosi edény aljak karczolatai nem tekinthetők írásjegyeknek, mivel egyes jeleknek semmiféle értelmök sincs.*”¹⁷ 133 év múltán, 2014-ben az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja tett közzé egy kiadványt, melynek 311. oldalán ez olvasható: „... bizonyos erdélyi őskori 'előzmények' bevonása a kutatásba, netán az őskori edényornamentika 'olvasása' éppoly komolytalan, mint ismeretlen korú és jellegű, még írás voltukban is megkérdőjelezhető karcolatok (pl. Ditró-Tászoktető) idekapcsolása.”¹⁸

Torma Zsófia 20. századi tisztelői, elismerői – a teljesség igénye nélkül

Gyulai Pál kolozsvári történész, író a *Torma Zsófia levelesládájából* c. könyvében sok fontos adatot, levelet ismertet. 1972-ben jelent meg a bukaresti Kriterion Kiadónál.

Fontos források.

¹⁷ Torma Zs., 1882.

¹⁸ Benkő E., 2014/311.

Fehérné Walter Anna emigráns szerkesztő, rovásíráskutató Torma Zsófia *Ethnographische Analogieen* művét lefordította és 1973-ban Jáki Gábor kiegészítésével Buenos Airesben kiadta.

Mandics György matematikus, írástörténész 1987-ben ezt írta: „Az európai neolitikum felfedezésének története 1875 áprilisában kezdődött, amikor Vén András tordosi tanító egy tarisznya cseréppel kopogtatott be Torma Zsófia kisasszonyhoz.”¹⁹

Forrai Sándor 1994-ben sajnálatát fejezi ki *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig* c. könyvében, hogy Zsófia főműve nem jelent még meg.²⁰ Torma Zsófia a leleteken felismerte az NY, ZS, T, C rovásbetűket,²¹ (Gyulai P., 1972/128), Forrai Sándor pedig még a következő betűket: B, D, F, P, G, SZ, J, A²²

Makkay János régészprofesszor 1999-ben adta ki *Holt lóra patkó Tanulmányok Torma Zsófia emlékezetére* c. könyvét. Ebben úgy értékelte Torma Zsófia, Hampel József és Pulszky Ferenc vitáját, hogy a rétegek fontosságát a tárgyak kormeghatározásában a fiatal Torma Zsófia hamarabb észrevette és hamarabb alkalmazta, mint korának neves régészei. „*A Torma Zsófia által felismert alapvető régészeti törvény, ... amiről Hampelnek alighanem fogalma sem volt, az egyrétegbeliség, mint korjelző bizonyíték*”²³

Tulok Magdolna 1990-ben az *Archaeologiai Értesítőben Százötven éve született Torma Zsófia* címmel írt megemlékezést.²⁴ Ha valaki utánaszámol, ellentmondást talál, mert ha 1990-ből kivonunk 150-et, 1840-et kapunk, és nem 1832-t, mint ami a régésznő pontos születési ideje. Ez azért van, mert 2012 előtt a legtöbb forrásban az 1840-es év szerepel születési évként (de van még több változat is).

Ugyancsak Tulok Magdolna a Havi Magyar Fórumban, halálának 100. évfordulóján így emlékeztetett rá: „*A 19. század utolsó negyedében sem a magyar, de még a nemzetközi tudomány sem volt felkészülve olyan kérdések megvitatására és megoldására, mint amelyeket az ő gazdag és máig egyedi tordosi leletanyaga alapján merészen felvetett és megoldani igyekezett.*”²⁵

Fülöp Júlia (1945-2014) gyógyszerész, helytörténész, a szászvárosi EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) elnöke volt. Szervezésében 2005-től évente Torma Zsófia emlékünnepeket tartottak Szászvárosban, a Református Egyházközség és az ottani Néprajzi Múzeum közreműködésével. A református templomban és gyülekezeti termében megemlékezések hangzottak el, kiállítást is rendezett a helyi Néprajzi Múzeum vezetője. 2005-ben Szászváros román polgármestere is jelen volt, és egy helyi művész javaslatát felkarolva köztéri Torma Zsófia szobor felállítását ígérte. Sajnos ez még nem valósult meg. Fülöp Júlia évekig küzdött azért, hogy Torma Zsófia házára, amely Szászváros első múzeuma is volt egyben, visszakerüljön az emléktábla.

Dr. Érdy Miklós orvos, mérnök, keletkutató 1974-es könyvéből²⁶ sok részletet, leletek képeit megismerhettünk Zsófia munkásságából, amikor még más anyagokhoz nem juthattunk hozzá.

Dr. Issekutz Sarolta, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke és az egyesület tagjai szívükön viselik az örmény származású jeles magyar személyiségek emlékezetének fenntartását. Torma Zsófia megemlékezést találunk 2009-es kiadványukban.²⁷

Torma Zsófia édesanyja, Dániel Mária-Jozefa a Szamosújvár és Csicsókeresztúr közeli Várkudu nevű település örmény származású birtokosnője volt. Ezen a településen 1875-ben

¹⁹ Mandics Gy. 1987/87.

²⁰ Forrai S. 1884/25.

²¹ Gyulai P., 1972/128.

²² Forrai S. 1884/25.

²³ Makkay J. 1999/8).

²⁴ *Archaeologiai Értesítő*, (1990/253).

²⁵ Havi Magyar Fórum, 1999. november.

²⁶ A sumir, ural-altáji- magyar rokonság története. New-York, 1974.

²⁷ Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek, 2009. július-augusztus.

Torma Zsófia támogatásával a magyar nyelv megőrzése céljából állami iskolát hoztak létre. *Bálintné Kovács Júlia*, szintén az örmény egyesület tagja, és tőle tudjuk,²⁸ hogy *Szongott Kristóf* tanár, történész, örmény kutató az „Armenia” 1889-es évfolyamában „Az örmény nép európai származása” címen és a közleményt ezekkel a szavakkal vezeti be: „*Nagyérdekű adatokat kaptunk a hazai és külföldi szakirodalomban egyaránt fényes névvel bíró régésziink: Torma Zsófia úrnő szívességéből, az örmény faj eredetét és őskori történetét illetőleg.*”²⁹

Kiss Irén művelődéstörténész és Tábori László Kelet-kutató a Magyarok Házában rendezett megemlékezést, több előadóval 2007-ben.

Torma Zsófia 20. századi megítélésének jellemzői

A 19. századi és a 20. századi megítélése között a fő különbség az, hogy a 19. században a régészeti leletek kora, míg a 20. században régészeti leletein lévő írás kerül előtérbe. Ugyanis kőkori anyag, azóta, elég sok előkerült, de írás nagyon kevés. Ebben Tordos a leggazdagabb.

Lényeges, hogy a régésznő már a 19. században fontosnak tartotta a leletein lévő jeleket, írásnak tartotta azokat, felismerte, hogy ez a leglényegesebb eleme gyűjteményének.

A 20–21. században amerikai, olasz és román régészek már írásnak ismerik el a jeleket.

Shan M. M. Winn amerikai kutató végiglátogatta a bánáti, azaz Tordos–Vinča műveltség helyszíneit. Délvidéken, Erdélyben, Tordoson, Kolozsváron, Bulgáriában, Magyarországon. Székesfehérváron találkozott Makkay professzorral is, Nicolae Vlassával, a tatárlakai táblák kiásójával is Kolozsváron. Az általa gyűjtött jelek száma 900, persze nem 900 különböző, hanem a hasonló jelcsoportok ismétlődnek. Torma Zsófia szerepel a szakirodalmában. Művének címe: *Pre-Writing in South-eastern Europe (Elő-írás Dél-Kele- Európában, 1981).*

*Winn írja: „A Vinča-Tordos műveltség bekarcolt jeleit először 1875-ben fedezték fel Erdélyben, Tordos újkőkori lelőhelyén. Ez a hatalmas terület a Maros déli partján fekszik, az 1875 és 1891 közötti ásatások és gyűjtések során 10 ezer tárgy került elő. Torma Zsófia, a jelentőségüknek megfelelően értékelte ezeket a bekarcolt jeleket, de keveset tudott tenni, mivel nem sok volt, amivel összehasonlíthatta volna... A műveltséget később végül a Vinča műveltség tordosi fázisának nevezték el.”*³⁰

Tordos még mindig alapja a jelek tanulmányozásának, több mint 300 példa különféle tárgyakon, a Vinča-kultúra legkorábbi szakaszából.³¹

Marija Gimbutasnak, az őskor neves régészének 1999-ben jelent meg a *The living Goddesses (Élő Istennők)* c. műve. Bár a megérdemelnél kevesebbet hivatkozik magyar elődjére, az 50-51. oldalon lévő mondatai bizonyítják, hogy jelentőségét megértette: „*Torma Zsófia bukkan az Old European írás jegyeire, miközben a Tordos halmon ásatott Erdélyben, Kolozsvár közelében, 1874-ben. Miloje Vasics is kiásott számos feliratos szobrocskát és edényt a Nándorfehérvár közeli Vinčán, 1908 és 1926 között (Gimbutas Belgrádot ír). Emiatt Vinča írásnak nevezték el... Mivel azonban Vinčától északra a régész Móra Ferenc, Banner János, Csalog Zsolt és mások több feliratos vázát és szobrocskát fedeztek fel a Tisza-medence területén, Dél-kelet-Magyarországon az 1930-as, 40-es években, nem lehet kizárólag Vinča írásnak nevezni. Mivel tisztán, világosan ez az írás jellemzi a fejlett és művészi Régi Európát (Old Europe), ezért javaslom, támogatom a Régi Európai Írás (Old European Script) szakkifejezést.*”³²

²⁸ Ő juttatta el Torma Zsófia rokonának a Szakács Gábor és általam alapított posztumusz Szkíta-Hun-Pártus-Avar-Magyar Örökség Díjat, amelyet 2008-ban Torma Zsófiának ítélünk. Erről később még szólok.

²⁹ *Armenia*, 1889. 210-212.

³⁰ Friedrich Klára, 1981. 2. fordítása.

³¹ Friedrich Klára, 1981. 14.

³² Friedrich Klára, 1999. 50-51. tömörített fordítása.

The Danube Script in Light of the Turdas and Tartaria discoveries (A Duna-menti írás a tordosi és tatárlakai felfedezések fényében) című tudományos kiadvány egyúttal kiállítási katalógus is volt. A kolozsvári Erdély Nemzeti Történeti Múzeum adta ki angol és román nyelven 2009-ben. A tordosi írás korát **6500** évesnek határozza meg.

Joan Marler amerikai egyetemi tanár az Archeomythologiai Intézet (Institute of Archaeomythology, Sebastopol, California,) alapítója és ügyvezető igazgatója írásából: „*Jeleket hordozó tárgyakat Erdélyből a 19. sz. utolsó negyede óta ismerünk. Az első kutató, aki ezeket az írásszerű jeleket ismertette, Torma Zsófia bárónő volt, aki festett és karcolt kerámia tárgyak százait fedezte fel az erdélyi Tordos és Nándorválya területén. Habár sok tárgy eltűnt, a jelekről gondos feljegyzéseket készített, terjedelmes kéziratát az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum őrzi Kolozsváron.*”³³

Marco Merlini olasz nyelvész, jelkutató, egyetemi tanár írásából következik néhány gondolat: „*A középső és az alsó Duna-medencében kialakult újkőkori írás vizsgálatának, kutatásának úttörője Torma Zsófia bárónő volt... 11.000 leletet gyűjtött össze, ezekből több mint háromszáz volt karcolt vagy festett, nem csak képjel szerű, hanem vonalas írással. Sajnálatos módon ezekből az erdélyi írásjel hordozó tárgyakból sokat szétszotgatott az európai múzeumok és egyetemek gyűjteménye számára, ezek elvesztek.*”³⁴

Megjegyzem, hogy nem osztogatta volna szét, ha idehaza az akadémiai hivatalosságok érdeklődést mutatnak gyűjteménye iránt. Háromszor cipelte fel anyagának egy részét vonaton, de hiába. Ugyanakkor vegyük figyelembe, hogy hatalmas gyűjteményről van szó, amiről Anders Alexandra régész írja: „*Maga Torma Zsófia több mint 25.000 tárgyra becsülte gyűjteményét.*”³⁵

Merlini így folytatja: „*A Torma Zsófia által felfedezett tordosi írás 134 tárgy 140 feliratán alapul. Bár nem lehet megfejtetni a jelentésüket, a jeleket mindazonáltal a szemiotikus markerek mátrixa és a Duna-menti civilizáció jelrendszerének vizsgálatára vonatkozó szabályok szerint lehet tanulmányozni...*”³⁶

Egyet értek Merlini szándékával, de szerintem nem a „*szemiotikus markerek mátrixával*”, hanem a székely–magyar rovásírás segítségével kell megfejtetni ezeket a jeleket.

Madarassy Enikő, erdélyi születésű Svédországban élő asztrofizikus 2012-ben tette közzé *Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, aki felfedezte és elsőnek kezdte kutatni a TORDOSI kultúrát* c. írását.³⁷ Svédországban is, és Erdélyben is megjelentette. Honlapunkon is olvasható.³⁸ 2012-es tanulmányát és az én 2007-ben közzétett Torma Zsófia tanulmányomat angol fordításban eljuttatta a svéd régésznek. Kaliff ezekből kiindulva, bőséges ismeretanyagot hozzátéve írta meg könyvét a régésznőről 2019-ben és ebben a tatárlakai leleteket is tárgyalja.

Anders Kaliff, az Uppsalai Egyetem Régészeti Tanszékének professzora, az egyetem Régészeti és Ókori Történelem Intézetének kutatója és oktatója. Több más tudományos cím és fokozat tulajdonosa. Östergötlandon nagyszámú ásatást vezetett. Kaliff több alkalommal járt Erdélyben, tájékozott az ottani politikai viszonyokat illetően. Jogosnak tartja, hogy sok magyar a trianoni szerződést nagy igazságtalanságnak éli meg. Erről így ír 2019-es könyvében: „*Magyarország az az ország, amelyet az első világháborút követő abszolút legkeményebb békeszerződés sújtott, aminek következtében területének kétharmadáról le kellett mondania.*”³⁹

³³ Danube Script... Foreword–Előszó, oldalszám nélkül, 2009). Ford. F. K.

³⁴ Danube Script... 2009. 21-22. Ford. F. K.

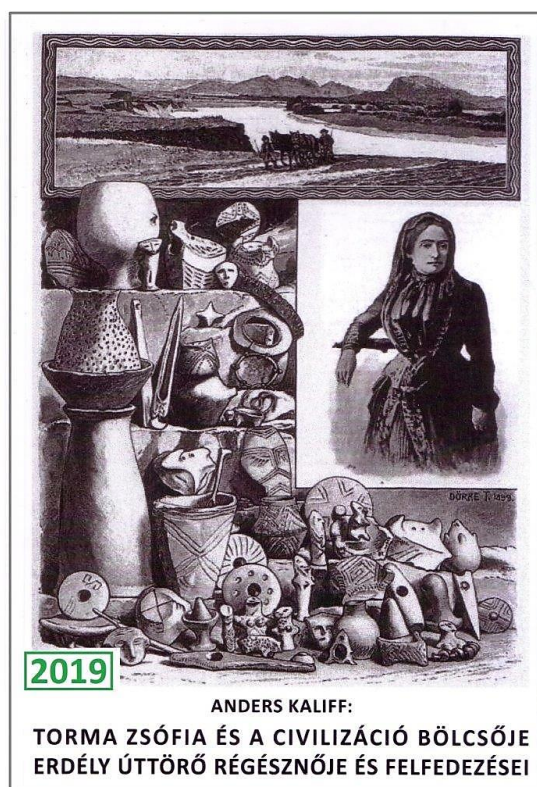
³⁵ Makkay János, 1999. 48.

³⁶ Danube Script... 2009. 25. Ford. F. K.

³⁷ Madarassy Enikő, 2012. I-II.

³⁸ Forrai Sándor Rovásíró Kör honlapja.

³⁹ Anders Kaliff, 2012.

Anders Kaliff könyvének borítója.

Torma Zsófiáról így ír: „Különböző régészek Zsófia értelmezéseivel szembeni bármilyen véleményétől függetlenül senki sem veheti el tőle a dicsőséget, hogy legelőször ő hívta fel a figyelmet arra a kiemelkedő kőkorszaki kultúrára, amelyből elméletei származtak.”⁴⁰

Továbbá: „Elkerülhetetlen arra gondolni, hogy mivé fejlődhetett volna az erdélyi és balkáni kora-kőkorszaki civilizációk kutatása, ha Zsófiának leleteit és elméleteit több szakmabeli már kezdettől fogva komolyan vette volna. A Magyar Tudományos Akadémia számottevő támogatásával már a XIX. században nagyszabású kutató ásatásokat lehetett volna kezdeni. Így viszont elhúzódott e kultúrának a tanulmányozása.”⁴¹

És: „Annak ellenére, hogy Zsófia hivatalos egyetemi, régészeti vagy történelmi végzettség hiányában dolgozott, mégis legmagasabb szintű régészeti szakmai tevékenységet folytatott.”⁴²

Torma Zsófia életét, munkásságát először 50 éve, 1972-1973-ban, a már említett Gyulai Pálnak a bukaresti TÉKA sorozatban megjelent, *Torma Zsófia levelesládájából* c. könyve segítségével ismertük meg, együtt Szakács Gábor író, újságíróval. Tovább kutatva élete, munkássága után, rá kellett jönnünk, hogy az akadémiai történetírás és régészet valamiért rejtegeti személyét és munkásságát. A lexikonok soványka adatai után alig olvasható fénymásolatban jutott el hozzánk az emigrációból Fehérné Walter Anna könyve az *Ethnographische Analogieen* fordításával, majd később Makkay János és Tulok Magdolna írásai alapján körvonalazódott hatalmas jelentősége. Ekkor világosodott meg az is, miért van a hivatalos csend körülötte. Több írásban népszerűsítettük: Magyar Demokrata hetilap: 2001. 51-52. szám, 2012/19. szám. Honlevél (Magyarok Világszövetsége kiadványa): 2007. július, 2012. január.

2007-ben Szakács Gáborral posztumusz emlékeztető díjat hoztunk létre olyan személyiségeknek, akik sokat tettek a magyar hazáért, de hivatalos állami kitüntetésben nem részesültek.

⁴⁰ Anders Kaliff, 2012. 30.

⁴¹ Anders Kaliff, 2012. 30.

⁴² Anders Kaliff, 2012. 30.

Ezt a Szkíta-Hun-Pártus-Avar-Magyar Örökség Díjat 2007-ben Forrai Sándornak, 2008-ban Torma Zsófiának íteltük, és jelképesen a 9. Kárpát-medencei Rovásírás Versenyen adtuk át, hogy példakép legyen a fiatalok számára. Dittler Ferenc építész készítette a díjat, amelyet sikerült eljuttatnunk dr. Torma Miklósnénak, aki Zsófia bátyjának leszármazottja.

Többször jártunk Tordoson és Szászvároson, láttuk anyagainak egy részét a kolozsvári Erdélyi Történeti Múzeumban. A neve ekkor még nem szerepelt a tárlókon, ahol kiállított anyagai vannak.

2012-ben *Fülöp Júlia* meghívására a Hunyad Megyei Magyar Napokon vettünk részt. Ebben nagy szerep jutott a Torma Zsófia régésznőre való emlékezésnek – szintén Fülöp Júliának köszönhetően. Ekkor Tordosra is mentünk, mert értesítést kaptunk, hogy a nagy autópálya építés miatt leletmentő feltárás folyik a Maros melletti területen, ahol nagyjából 140 éve Torma Zsófia is gyűjtötte anyagait. A jelen lévő szakember engedélyével fényképeket készíthettünk.

Ugyanekkor a szászvárosi református templomban istentiszteleten vettünk részt, melyet *Sipos Szabolcs* lelkész tartott és ünnepélyes megemlékezés volt Torma Zsófiáról. Méltatását *Mihai Castaian* régész, múzeumigazgató kezdte, majd Fülöp Júlia, Szakács Gábor és jómagam hívtuk fel a figyelmet a régésznő jelentőségére. Jelen volt a román orvosnő is, aki Torma Zsófia házának mai tulajdonosa és nem járul hozzá, hogy a régésznő tatarozás címén levett emléktáblája visszakerüljön házára, ahol 33 évig lakott és egyúttal múzeuma is volt. Reméltük, hogy az ünnepélyes alkalom álláspontja megváltoztatására készteti, de sajnos nem. Az előadások után kötetlen beszélgetés következett a tanácsteremben a szászvárosi magyarokkal, akik sajnos igen kevesen maradtak. (A 19 ezres városból mintegy 500-an.)

Déván a Téglás Gábor iskolában is tartottunk előadást a régésznőről Fülöp Júliával, ezen az érdeklődő középiskolások is részt vettek. Erről a Nyugati Jelen napilapban jelentek meg két cikk.⁴³

Torma Zsófia háza Szászvároson napjainkban, középen Fülöp Júlia.

Előadásainkon, mint ajánlott példaképet folyamatosan megemlíjtük Torma Zsófiát, az évek során kb. harminc ismertetést tartottunk róla, fényképét bemutatjuk.

⁴³ Nyugati Jelen 2012. április 27, 2012. május 2.

2021-ben a Magyarok Világszövetségének Magyarságtudományi Füzetek sorozatában jelent meg az általam szerkesztett és Madarassy Enikő, valamint Anders Kaliff írásait is tartalmazó kiadvány, borítóján Torma Zsófia Józsa Judit által készített kerámiaszobrának fényképével.⁴⁴

2022-ben lakóhelyünk, Budapest XVI. kerülete egy új utcával gyarapodott. Kovács Péter polgármesternek javasoltam, hogy nevezzük el Torma Zsófia sétánynak, mivel sehol a Kárpát-medencében, de a világon máshol sincs ilyen nevű közterület. Ezt a képviselő testület is elfogadta, így megvalósulhatott a névadás.

Művészek Torma Zsófiáról

*Józsa Judit*ot a Magyar nagyasszonyok c. kiállítása után kerestem meg a kéréssel 2007-ben, hogy készítene-e szobrot Torma Zsófiáról. A gyönyörű szobor elkészült, honlapunkon is látható. Domborművet készített Túri Török Tibor szobrászművész és Dorogi Ferenc Miklós képzőművész, alkotását rovásiás versenyeinken is bemutattuk. Torma Zsófia fényképe alapján festményt készített róla Szabó Klára és Czeglédy Gizella.

Józsa Judit alkotása.

Túri Török Tibor alkotása.

Film Torma Zsófiáról

2022. május 7-én a Magyar Televízió M5 csatornája a *Magyar Nők* sorozatban 26 perces filmet vetített Torma Zsófi régésznőről.⁴⁵ Nagyon öröndetes ez az esemény, hiszen sok emberhez eljutott. Sajnos azonban itt is annak súlykolását hallhattuk, hogy mennyire elnyomták Torma Zsófiát, mert nő volt. A film szaktanácsadója sem ismerhette régésznőnk munkásságát, mert a Tatárlakai táblácskákat és szobrocskákat, sőt a knosszoszi korongot is Zsófia leleteként tüntették fel. Továbbá a leletek legfontosabb eleméről, az írásról nem esik szó.

⁴⁴ Friedrich Klára, Madarassy Enikő, Anders Kaliff, 2021.

⁴⁵ <https://mediaklikk.hu/m5/cikk/2022/04/30/magyar-nok-torma-zsofia>.

Legelső régésznő-e a világon Torma Zsófia? Igen!

Nem kell szerénykednünk, igent mondhatunk a kérdésre. Nem kell óvatosan fogalmaznunk, hogy az „*első magyar régésznő*”. Nem kell saját nemzetünk hírnevét csorbítanunk, megteszik azt mások szorgalmasan. Mandics György is ezt írja: „*a világ első ősrégész asszonya*”.⁴⁶ Makkay János szerint is a világ első régésznője.⁴⁷

Nemcsak a régészetnek, hanem a magyar tudományos barlang-tannak, barlangászatnak, speleológiának is úttörője volt. Nándorválya, Erdőhát, Aranyos községek barlangjait kutatta és jelentős gyűjteményét részletesen ismertette.

Utánanéztem a két versenytársnak is, akiket első régésznőként emlegetnek.

A német-porosz *Johanna Mestorf* nevét már említettem, amikor az 1880-as berlini kongresszuson Pulszky felbujtására Zsófiára támadt.⁴⁸ Mestorf 1828-1909 között élt, nevelőnő, társsalkodónő volt, aki skandináv régészeti műveket fordított németre, skandináv mitológiával foglalkozott, múzeumban leleteket osztályozott, gyűjteményeket katalogizált, de újat nem alkotott, nem fedezett fel semmit. Feltáró, ásató munkát nem végzett, így ő nem nevezhető a világ legelső régésznőjének. 1891-ben múzeumigazgató lett, 1909-ben díszdoktori címet kapott, 10 évvel később, mint Torma Zsófia.

Az amerikai *Harriet Boyd Hawes* 1871-1945 között élt. A Smith College-on végzett 1892-ben, bölcsészeti képzést kapott. (Magán főiskola nők számára, 1875-ben nyitották meg). 1899-ben Kréta szigetére utazott, ásatáson is részt vett, 1904-ben itt, Krétán ásatást is vezetett, felfedezte és feltárta az ókori Gournia települést Krétán, a görög–török háború idején görög katonákat ápolt. Hawes angol antropológushoz és régészhez ment férjhez. Elismerésre méltó életút, de amikor ő született, Zsófia már neves őslénytani gyűjteményt hozott létre. Így Harriet Boyd Hawes sem nevezhető a világ első régésznőjének.

Összegzés

Mellőzésének okai saját korában és napjainkban

Jobban megismerve a kort, amelyben Torma Zsófia élt, az a véleményem alakult ki, hogy nem azért mellőzték, mert nő volt, hanem politikai okokból. Kezdetben családjának 1848-as kötődése miatt, majd pedig azért, mert nem a kiegyezés-pártiak, hanem Kossuth Lajos véleményéhez csatlakozott. Bátyja, Torma Károly kiegyezés párti lett, szép karriert futott be, az Akadémia is soraiba emelte. Torma Zsófia egyik legnagyobb ellenlábas, Pulszky Ferenc befolyásos kiegyezés-párti politikus (aki a bécsi körökkel is jóban volt, mivel egy bécsi bankár lányát vette feleségül). A másik ellenfele, Hampel József szintén kiegyezés-párti, ráadásul ő meg Pulszky lányát vette feleségül. Mindkettőjük az Akadémia tagja lett.

A kiegyezést elutasító Kossuth-pártiakat a hatalom nem kedvelte, pl. Kossuth leveleinek közléséért Böszörményi László újságíró 1868-ban bebörtönözte az Andrássy-kormány, a kiegyezés kormánya, és egy éven belül meghalt a börtönben.

Torma Zsófia mellőzésének tehát egyik oka, hogy a kiegyezést elutasító Kossuth Lajos véleményéhez csatlakozott.

Mellőzték azért is, mert akkoriban osztották le a Habsburgok a magyaroknak a két származási lehetőséget: *finnugor vagy török*; ebbe a két bugyorba Torma Zsófia eredményeit nem lehetett begyömöszölni. Ez mellőzésének egyik oka ***még a XXI. században is***.

⁴⁶ Mandics György, 1987. 87.

⁴⁷ Makkay János, 1999. 41.

⁴⁸ Makkay János, 1999. 31, 32.

Mellőzték, mert abban a korban teljességében fel sem fogták, hogy az európai újkőkor legjelentősebb és írásjegyekben leggazdagabb területét tárta fel. Kormeghatározása helyes volt, amikor az újkőkor időszakába helyezte leleteit.

Torma Zsófia határozottan kiállt amellett, hogy korongjain, edénytöredékein nemcsak meseterjegyek, hanem **írásjegyek, betűk** találhatók. Ezek az írásjegyek a székely magyar rovásírásban élnek tovább. *Napjainkban ez mellőzésének másik oka.*

Elvégzett és meg nem valósult feladatok

2005-ben Fülöp Júlia szászvárosi helytörténész célul tűzte ki, hogy a helyi magyar közösség, valamint Torma Zsófia román tisztelői és a szászvárosi román önkormányzat segítségével visszakerüljön az emléktábla Torma Zsófia házára. Ami máig nem történt meg.

Ennek a mostani, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület által szervezett rendezvénynek fontosságát és súlyát növelné, ha két fontos dologban, amelyben eddig nem értünk el eredményt, az Egyesület támogatná Torma Zsófia ügyét.

Az egyik, hogy a régész nő szászvárosi házáról eltávolították az emléktáblát, pedig 33 évig ott lakott és a múzeumát is ott rendezte be. A visszaállításért már Fülöp Júlia is küzdött, Madarassy Enikő pedig ennek a rendezvénynek idején nyújtott be kérvényt a szászvárosi polgármesternek, továbbá ugyanő szorgalmazza a romos állapotban lévő és eladó csicsókeresztúri Tormakúria megvásárlását.

A másik, mint már említettem, nem találják a régész nő kéziratban maradt főművét a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeumban. 1961-ben még biztosan ott volt. Mint fentebb láttuk, Laura Coltofean román régész nő megkapta tanulmányához Torma Zsófia naplóját a Dévai Múzeumban. Így valószínű, hogy a Kolozsvári Múzeumban is járt anyagot gyűjteni, talán meg is kapta kutatásra a 2500 ábrás Torma Zsófia kéziratot, így tud valamit a hollétéről. Az erdélyi születésű Madarassy Enikő, aki tud románul, megkereste Laura Coltofeant ezzel és más kérdésekkel, de nem kapott választ.

Záró idézet Torma Zsófiától: „Mennyivel magasztosabb feladatnak találom tehát azon ország múltjának felderítését, amely nemzetünk saját tulajdonát képezi. Hálátlan gyermek nevére számíthat, ki nem tud lelkesülni anyaföldjének jelene, jövője, sőt múltjáért.”⁴⁹

Torma Zsófia fényképe a Vasárnapi Ujságból, 1892. 39. szám.

⁴⁹ Torma Zsófia, 1880. 48.

Szakirodalom

- Torma Zsófia*: Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyad megyében, I., II., III. rész (Erdélyi Múzeum folyóirat, 1879/6. évfolyam, 5, 6, 7. szám).
- Torma Zsófia*: Ősrégészeti újabb telepek (Erdélyi Múzeum folyóirat, 1879/ 7. évfolyam, 10. szám).
- Torma Zsófia*: A nándori barlang csoportozat (Erdélyi Múzeum folyóirat, 1880/ 6. szám, továbbá: Kolozsvár, 1880, Különlenyomat),
- Torma Zsófia*: Hunyad vármegye őskori történelméhez. (Három fölolvadás és egy indítvány. (In: A Hunyad megyei történelmi és régészeti társulat évkönyve, 1880-1881 májusáig, kiadás éve: 1882).
- Sophie von Torma*: Ethnographische Analogieen (Jena, 1894).
- Torma Zsófia*: Hazánk népe ősmityhosának maradványai (Deés=Dés, 1896., továbbá In: Érdy M.: A sumir, ural-altáji - magyar rokonság története, New-York, 1974).
- Torma Zsófia*: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmityhosának maradványai (Különlenyomat Hunyad megye monographiajaból, Budapest, 1897).
- Torma Zsófia*: Sumer nyomok Erdélyben – Ethnographische Analogieen, (Jéna, 1894, Fehérné, Walter Anna Kiadása, Buenos Aires, 1973).
- Benkő Elek*: A székely írás középkori és kora újkori emlékei Erdélyben. (Magyar Őstörténet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014, 311.)
- Childe, V. Gordon*: The Danube in prehistory (Oxford, 1929).
- Coltofean, Laura*: Unveiling Zsófia Torma. The Diary of a Woman, an Archaeologist and a Visionary Academia 2014. [https://www.academia.edu/9064726/Coltofean L. 2014. Unveiling Zs%C3%B3fia Torma. The Diary of a Woman an Archaeologist and a Visionary](https://www.academia.edu/9064726/Coltofean_L._2014._Unveiling_Zs%C3%B3fia_Torma._The_Diary_of_a_Woman_an_Archaeologist_and_a_Visionary).
- Csurka Dóra*: Első régésznőnk eltemetett feltárásai (Magyar Hírlap, 2013. 06/11). Erdélyi Múzeum folyóirat, 1899. 10. szám.
- Érdy Miklós*: A sumir, ural-altáji-magyar rokonság története (New-York, 1974).
- Fehérné Walter Anna*: Az ékírástól a rovásírásig (Buenos–Aires, 1975).
- Forrai Sándor*: Az írás bölcsője és a magyar rovásírás (Gödöllő, 1988).
- Forrai Sándor*: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig (Antológia Kiadó, 1994).
- Friedrich Klára*: Torma Zsófia igazsága (Magyar Demokrata, 2001, 51-52).
- Friedrich Klára*: Egy asszony a magyar régészet szolgálatában (Honlevél, 2007. július, továbbá Friedrich K. – Szakács G: Ősök és írások 2008/8., továbbá Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek: 2009. júl.-aug.).
- Friedrich Klára*: Torma Zsófia pontos születési ideje (Honlevél, 2012. január, www.rovasirasforrai.hu).
- Friedrich Klára*: Emlékezés Torma Zsófia régésznőre a Hunyad - megyei Magyar Napokon, 2012. (Megfejtések Könyve I., 2013/203).
- Friedrich Klára*: Ő már Torma Zsófiával beszélget. Emlékezés Fülöp Júlia szászvárosi helytörténészre, 2014., Mély titkú rovással (2017/173.), www.rovasirasforrai.hu.
- Friedrich Klára, Madarassy Enikő, Anders Kaliff*: Tanulmányok Tatárlakáról, Tordosról, Torma Zsófiáról (Magyarságtudományi Füzetek 35. Magyarok Világszövetsége, 2021).
- Gimbutas, Marija*: The living Goddesses (University of California Press, 1999).
- Gyulai Pál*: Torma Zsófia levelesládájából (Kriterion Kiadó, Bukarest, 1972).
- Hunyad Megyei Magyar Napok (Nyugati Jelen erdélyi napilap, 2012. május 2).
- Huszká József*: Magyar-turáni ornamentika (1929, Nyers Csaba, 1996).
- Jáki Gábor*: Az életmű (In: Torma Zsófia: Sumer nyomok Erdélyben, Fehérné Walter Anna kiadása, 1973).
- Józsa Judit*: Magyar nagyasszonyok (Művészeti és életrajzi könyv, 2010).

Kaliff, Anders: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője-Erdély úttörő régészneje és felfedezései (Ford: Bereczky Rebeka. Ághegy-Liget Baráti Társaság Könyvek. Kiadó: Székely Ház Alapítvány, 2019). <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1441619/FULLTEXT01.pdf>.

Madarassy Enikő: Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, aki felfedezte és elsőnek kezdte kutatni a tordosi kultúrát. (I. rész: *Ághegy* 39. sz. (2012.) 5311-5338.

https://www.epa.hu/02600/02690/00025/pdf/EPA02690_aghegy_2012_39_5311-5338.pdf

II. rész: *Ághegy* 39. sz. (2012.) 5469-5507.

https://www.epa.hu/02600/02690/00026/pdf/EPA02690_aghegy_2012_40_5469-5507.pdf.

Makkay János: The late Neolithic Tordos Group of Signs (In: Alba Regia-István király Múzeum Évkönyve, 1969).

Makkay János: A tartariai leletek (Akadémiai Kiadó, 1990).

Makkay János: Holt lóra patkó. Tanulmányok Torma Zsófia emlékére (A szerző kiadása, 1999).

Mandics György: Rejtélyes írások könyve (Albatrosz Kiadó, Bukarest, 1981).

Mandics György: Rejtélyes írások (Akadémiai Kiadó, 1987).

Mandics György: Róvott múltunk (Irodalmi Jelen Kiadó, I, II, III. 2010-2011).

Marler, Joan (ed.): The Danube Script. Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe. (Exhibition Catalogue. Sebastopol/California, – Sibiu, 2008.)

Nyugati Jelen napilap: 2012. április 27. 2012. május 2.

Patay Pál: Torma Zsófia gyűjteménye (Archaeologiai Értesítő, M.T.A., 1942).

Pal Patay, Kinga Székely: Zsófia Torma, the first woman-scientist in Hungarian speleology (Karszt és Barlang, Budapest, Hungary, 1992).

Reinecke, Paul: A tordosi őstelep agyagműveiről (Archaeologiai Értesítő, 1898).

Reinecke, Paul: Tordos és Trója (Archaeologiai Értesítő, 1899).

Renfrew, Colin: A civilizáció előtt (Osiris, 1995).

Roska Márton: A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárában (Kolozsvár, 1941).

Rudgley, Richard: A kőkor elveszett civilizációi (Gold Book, évszám nélkül)

Szakács Gábor: Az első magyar régésznő (Magyar Demokrata, 2012/19. szám).

Szászváros hetilap 1899. nov. 18.

Szászváros hetilap, 1901. január 19.

Szongott Kristóf: Az örmény nép európai származása (Armenia, 1889).

Szongott Kristóf: A magyar honi örmény családok genealógiája (Szamosújvárt, 1898).

Téglás Gábor: Dr. Torma Zsófia emlékezete (Déva, 1901).

The Danube Script in Light of the Turdas and Tartaria discoveries (Exhibition Catalogue, 2009).

Tóth Kurucz Mária: Aranyfonál (Az erdélyi arany útja. Cleveland, 1990).

Tulok Magdolna: 150 éve született Torma Zsófia (Archaeologiai Értesítő, 1990. 2. szám).

Tulok Magdolna: Száz éve halt meg az első magyar régésznő, Torma Zsófia (Havi Magyar Fórum, 1999. november).

Vasárnapi Ujság (Budapest, 1882. szeptember 24.)

<https://epa.oszk.hu/00000/00030/01490/pdf/01490.pdf>

Vasárnapi Ujság (Budapest, 1899. december 3.)

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/02391/pdf/02391.pdf>

Winn, Shan M. M.: Pre Writing in south-eastern Europe (Western Publishers, 1981.)

Lexikonok.

Forrai Sándor Rovásíró Kör című honlapunkon: www.rovasirasforrai.hu nagy anyag van Torma Zsófiáról, képekkel, a *Fordítások* rovatban is.

Fényképek

Vasárnapi Ujság.

Friedrich Klára felvételei.

The Danube Script in Light of the Turdas and Tartaria discoveries,

<https://www.arheologi.ro/arheolog>.

Wikipédia.

Haraszi Zsuzsanna Karolina (Budapest):

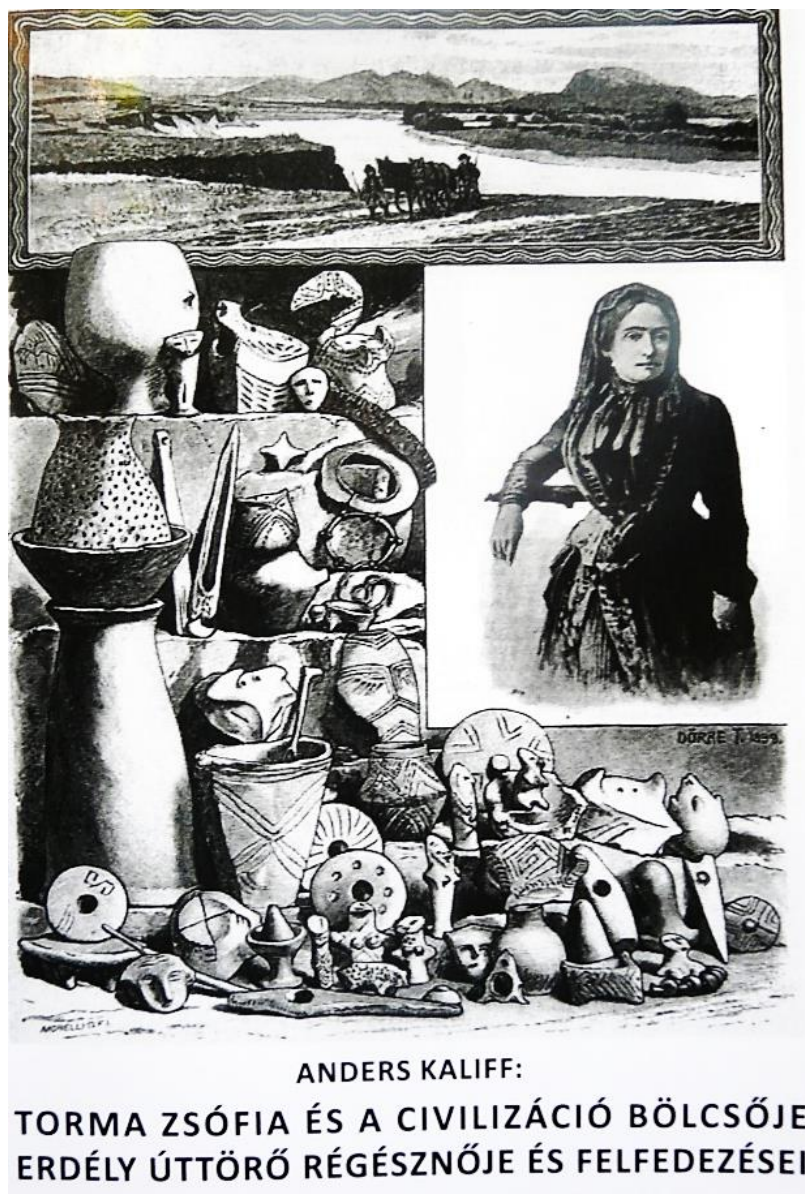
Anders Kaliff: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője. Erdély úttörő régésznője és felfedezései (2018) – könyvismertető

A könyvismertetést egy korábbi dolgozatom említésével kezdem, amiben hangsúlyoztam Dr. Torma Zsófia (1832-1899) nevét és régészeti eredményeinek a jelentőségét a magyar őstörténet kutatása szempontjából. Dolgozatom címe „Az ősi magyar jelképrendszer keresése” volt, ami elképzelhetetlen Torma Zsófia újkőkori 7000 éves cserép gyűjteményének bemutatása nélkül, rajzolt táblákon az összevont Tordos–Vinča-jelkészlettel, utalva a közelben előkerült Tatárlakai leletegyüttesre. Azon kívül fontosnak találtam felhívni a figyelmet arra is, hogy Magyarország első régésznője 2022. szeptember 26-án lenne 190 éves! Remélhetőleg a Magyar Tudományos Akadémia méltóképpen meg fogja ünnepelni.

Sajnos nincs tudomásom, hogy méltó ünneplése megtörtént volna, holott Budapesten 2022. augusztus 31. és szeptember 3. között egy nagy nemzetközi régészeti eseményre került sor. Az Európai Régészeti Szövetség – EAA 2022 Budapest – néven rendezte meg 28. találkozóját. 60 országból csaknem 15 ezer meghívott, azok közül 2200 regisztrált, és több ezren interneten követték az eseményeket az ELTE, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Várkapitányság rendezésében – aminek fő szervezője Bánffy Eszter magyar régész, az Európai Régészeti Szövetség elnöke volt. A különleges eseményre 146 év után másodszor került sor Budapesten. Az elsőt 1876-ban – milyen érdekes, – éppen Torma Zsófia és az Ő újkőkori gyűjteménye volt a legsikeresebb kiállítási rész, nagy érdeklődésre a külföldi szaktekintélyeknek, mert ilyen újkőkori leletek akkor még nem kerültek elő Európában. Mégis, a tavalyi konferencia 438 „abstract”-összefoglalója között nem találok, hogy megemlégették volna Torma Zsófia vagy Tordos/Turdos nevét. Érthetetlen, hogy a Magyarországon még mindig páriaként kezelik első magyar régésznőnket és agyonhallgatják az általa feltárt jelek jelentőségét, ami ma már elfogadottan Európa első írásának a bizonyítéka. A 21. században úgy tűnik, még mindig a 19. századihoz hasonló előítéletek és politikai hatások érvényesülnek magyar honban a tisztán tárgyilagos, tudományosan alapozott megállapítások helyett. Aki ismeri a *History of Women in European Archaeology* (Rothledge, 2012) című könyvet, az nagyon könnyen talál szoros párhuzamot az ott megfogalmazott, politika által befolyásolt gender-kritikus viselkedésre a női régészekkel kapcsolatban napjainkig.

A sors mégis kegyes volt Torma Zsófiához és így hozzánk is – *Anders Kaliff, a svédországi Uppsalai Egyetem régészeti tudományok doktora, és a régészeti tanszék professzora* méltónak és fontosnak találta, hogy könyvet írjon róla. Jelen konferenciánk legfőbb célja, bemutatni ezt a jelentős könyvet a szakértőknek, érdeklődőknek és széleskörűen a nagyközönséggel megismertetni Torma Zsófia munkásságát. Élvezettel olvasható már a könyv címe is, mert oly sokat mondó: „*Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője – Erdély úttörő régésznője és felfedezései (2018)*” A szerző szerint Torma Zsófia munkássága a civilizáció bölcsőjének megtalálását eredményezte – legyünk büszkék honfitársunk kitartására, szorgalmára és higgyük el a román régészek állítását, miszerint az összevont tordosi–vincai–tatárlakai közel egyidős jelek *írásjelek*.

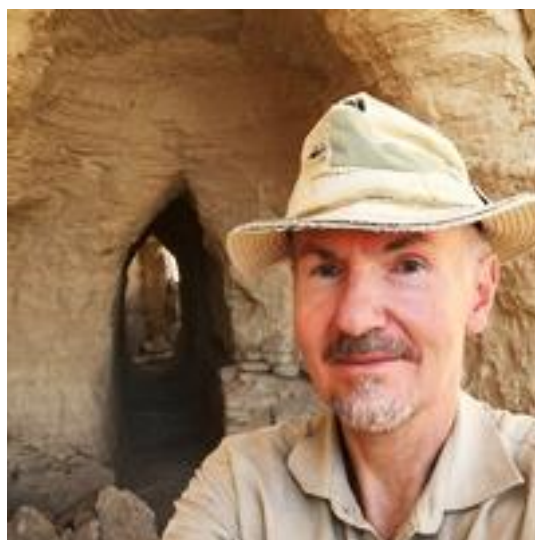
Az Erdélyben kiadott könyvet a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatásával a Székely Ház Alapítvány adta ki 2018-ban magyar nyelven. Itt mondanám el, hogy a mostani konferenciánkat is a Bethlen Gábor alapítvány támogatta az ERGO női civil szervezet segítségével. A könyv fordítója Bereczky Rebeka, a Svédországban született, magyarul tökéletesen beszélő fiatal egyetemista, aki a közeljövőben veszi át a diplomáját az Uppsalai Egyetemen. Annyit mondott magáról, hogy Svédországban élő szüleinek és nagyszüleinek is fontos volt, hogy jól megtanuljon magyarul – gratulálhatunk Nekik is, Rebekának is.

A képen látható könyv A/5-ös formátumú, szép kiadású, 123 oldalas, 30 ábrát tartalmaz, eredetileg svédül íródott, első fordítása magyarra történt, de készül angol változata is. Miután támogatott kiadású könyv, nem kerül bolti forgalomba.

Már a könyv címe ad két nagyon fontos meghatározást: az emberi civilizáció bölcsője: Erdély és a régészet első, úttörő régésznője Torma Zsófia! A könyv ezeknek a tényeknek akar megfelelő bizonyítással, magyarázattal alapot biztosítani.

A szerzőről

Dr. Anders Kaliff svéd régész professzor 1963-ban született Linköpingben, régészettudományi doktorátusát 1997-ben szerezte az Uppsalai Egyetemen, 2001-óta az egyetem docense, 2008-óta a Régészeti tanszék tanára és vezetője. 2003-ban részt vett a SAX–Százhalombatta nemzetközi régészeti expedícióban, mint a Svéd Nemzeti Örökségvédelmi Intézet egyik vezetője. Több mint 40 éves régészeti, feltárási gyakorlattal rendelkezik nem csak Skandináviában, de a Közel-Keleten, Jordániában, Izraelben és a Balti-államokban is, és végzett terepmunkát Nepálban is. Kutatási területét a bronz- és vaskori vallások összehasonlító tanulmányai képezik, központi témája a temetkezési szokások, áldozati szertartások, kozmológia és vallásos hiedelmek.

Előszavában elmondja, hogy Torma Zsófia régésznő nevét egészen 2015 februárjáig nem ismerte, akkor hallott róla először, amikor előadást tartott a Stockholmi Magyar Házban egy korábbi, Erdély kulturtörténetéről írott művéről, ahol dr. Madarassy Enikő Svédországban élő és Erdélyből származó fizikus-matematikus volt az, aki felhívta a professzor figyelmét régésznőnkre és az ő nagyjelentőségű gyűjteményére.

Madarassy Enikő maga is végzett Torma Zsófiával kapcsolatos kutatásokat korábban, írásai jelentek meg, amiből azután egy tanulmány született 2012-ben, amely úgy mutatja be Torma Zsófiát, mint az első tudományos módszerrel dolgozó régésznőt, aki elsőnek kezdte kutatni a Tordos-i kultúrát. Ellátta Kaliff professzort a könyv megírásához szükséges további adatokkal, és ebben segítőtársa volt Budapestről *Friedrich Klára* tanár, rovásoktató, aki újságíró férjével, Szakács Gáborral már 30 éve gyűjti az adatokat Torma Zsófia életéről, munkásságáról és a leletein, cserepein található rovásjelekről.

Friedrich Klára és Madarassy Enikő közösen írt egy dolgozatot 2014-ben, aminek angol nyelvre való fordításával Susan Tomory és Margaret Botos segítették Kaliff professzort könyve megírásában.

Az író köszönetet mond minden segítőjének, megemlíti, hogy Mandics Györgytől és a Torma család ma élő rokonaitól is értékes adatok birtokába jutott. Átfogó képet ad Erdély (Transylvania) hányatott történelmi sorsáról, a Habsburg majd az Oszmán Birodalom idejéből, mint önálló, független fejedelemségről. Területe mindig földrajzi csomópontot jelentett, olvasztótégelye sokféle népnek és kulturális behatásnak. Ma Erdély Románia része, a 100 évvel ezelőtti trianoni szerződéssel, mint írja: *Trianon a modern európai történelem egyik legkegyetlenebb békeszerződésévé vált, sokkal drágóbb mint a versailles-i béke.*

A szerző a 80-as években svéd diákként már járt Magyarországon, és vonattal bejárta Erdély magyar lakta területeit. Mint írja, a Ceausescu-diktatúra Romániájában maga is megtapasztalta a rettegett titkosrendőrség, a Securitate besúgóí, megfigyelő rendszerének működését. Őt is, mint minden külföldit, megfigyelte, céljairól kérdezgette, faggatta a román titkosrendőrség. Megemlíti erdélyi támogatóját, a brassói dr. Binder Pál (1935-1995) tanárt, történészt, akitől – mint írja – *alapvető ismereteimet Erdély történelméről, hagyományairól tőle szereztem, éppen úgy, mint maradandó érdeklődésemet Európának ezen csodálatos részéről és lakosairól.*

Kaliff professzor valóban jól ismeri hazánk történelmét, személyes tapasztalatainak vannak a 20. századi Erdélyben élő magyarság és székelység kisebbségi létben élő helyzetéről és a régészeti tudományán belüli erőviszonyokról a mai Romániában. Ismeri a székelység határvédő szerepét, melyet a keleti irányból érkező lovasnomád népektől védett, amiért a magyar királyoktól kapta adómentességi kiváltságait (46. oldal). Erdély területe mindig földrajzi csomópontot jelentett, olvasztótégelye sokféle népnek és kulturális behatásnak. *A bronzkori Erdély a kor csúcstechnológiáinak központja volt, fémbányászattal és bronzöntő helyekkel. Európa legnagyobb újkőkori települései is itt voltak a Tordos-kultúra településein a Balkánon.*

Korai rézfejszék (budapesti Nemzeti Múzeum – Kaliff fényképe)⁵⁰

A könyvről

A könyv első része Torma Zsófia – családi tragédiákkal és ön feláldozással terhelt – életét írja le. Csicsókeresztúron egy négy gyermekes nemesi családban született, a jogász végzettségű apa magyar parlamenti képviselő, és lelkes amatőr régész, amivel két legfiatalabb gyermekét, Károlyt és Zsófiát már egészen fiatalon megfertőzte. Károly meg is szerzi régészeti diplomáját, de ebben az időben a nők még nem mehettek egyetemre. Zsófia 29 éves korára elveszíti egyik nővérét, majd mindkét szülőjét, ezután költözik másik nővérehez, ahol 17 éven át segítette a háztartásban Lujza nővérét és nevelte, tanította, annak 6 gyermekét. Miután ők felnőttek, vált önállóvá, elköltözött Felpestről Szászvárosba és 43 éves korától kezdődik tényleges tudományos munkálkodása. Bár gyűjtő szenvedélye már korábban mutatkozott, apjától Torma József amatőr régésztől tanulták el bátyjával, Torma Károllyal együtt a rendszerező gyűjtést. Zsófia

⁵⁰ Kaliff 2018, 20. kép, p. 84.

első gyűjteménye földtani kövületek és őslénytani leletek, ásványok, fosszilis csontok, kagylók és csigákból állt. Ez is jelentős gyűjtemény volt, amit a Magyar Királyi Földtani Társaságnak ajándékozott – amiért a társaság 1868-ban a tagjai közzé választott. Torma Zsófia paleontológusként is hagyott nyomot maga után, ugyanis gyűjteményében felfedezett egy addig ismeretlen fosszilis kagylófajtát, amit Zsófia emlékére Terebra (Myurella) Sophiaenek neveztek el.⁵¹

Az igazi kutatási időszak 1875-től indult Tordoson, amikor Romer Flóris a „magyar régészet atyja” kérte Zsófiát gyűjtésre a közelgő budapesti régészeti és antropológiai kongresszusra. A Maros partján talált őskőkori leletei nagy sikert arattak a kongresszus külföldi régészei körében – míg a magyar régészek részéről lekicsinylő, kioktató megjegyzéseket kapott, főleg a régészeti végzettség hiányára utalva, pedig Magyarországon hivatalosan csak 1898-tól juthattak be nők az egyetemekre, és akkor sem a régész szakra.

10-15 ezer darabos kőkori gyűjteményén a jeleket Zsófia a trójai és sumer jelekhez hasonlította, valamint az általa jól ismert székely-magyar rovás jelekhez, és ez volt az a pont, ahol a neves magyar régészek elutasították elméletét. Régésznőnk azonban mindezek ellenére is kitartott véleményében, nem hagyta magát hatalmi szóval befolyásolni, mert jól ismerte korának trójai és sumer régészeti eredményeit. Erre feljogosította őt a nagyszámú külföldi érdeklődés és dicséret szaktekinvélyektől, mint Arthur Evans, Rudolf Wirchow, Heinrich Schliemann és hatalmas levelező köre más tudósoknak, akikkel németül, angolul, franciául váltott véleményt és kapott dicséretet, meghívásokat. Csak vezető régész honfitársai vonták meg a támogatásukat a kezdő amatőrnek nevezett Zsófiától, aki pedig a legnagyobb körültekintéssel, különböző tudományterületek bevonásával, mint a néprajz, görög és latin mítoszok, geológia, metallurgia, és a korabeli nemzetközi szakirodalom jó ismeretének bevonásával alkotta meg a leletekre vonatkozó elméleteit és véleményét.

Minden magyar mai régésznek Dr. Torma Zsófia kellene, hogy az etalon, a példakép legyen a tisztességes tudomány művelésében.

Egy női régész úttörőnek nevezi az író őt, véleménye szerint Torma Zsófia munkássága és gyűjteménye nemzetközileg nagyon fontos, ismert kellene, hogy legyen, s ezzel szemben a mai szakirodalomban teljesen ismeretlen. Furcsa módon a Tordos kultúrát, amely első lelőhelye és neve egy újkőkori kultúrának – más megfontolásból – a közelben található második lelőhelyéről *Vinča kultúrájának* nevezik, elhomályosítva a felfedező Torma Zsófia érdemeit. Magyarázatot kapunk tőle, miért történhetett ez a névcsera a jól bevált régészeti protokolltól eltérően:

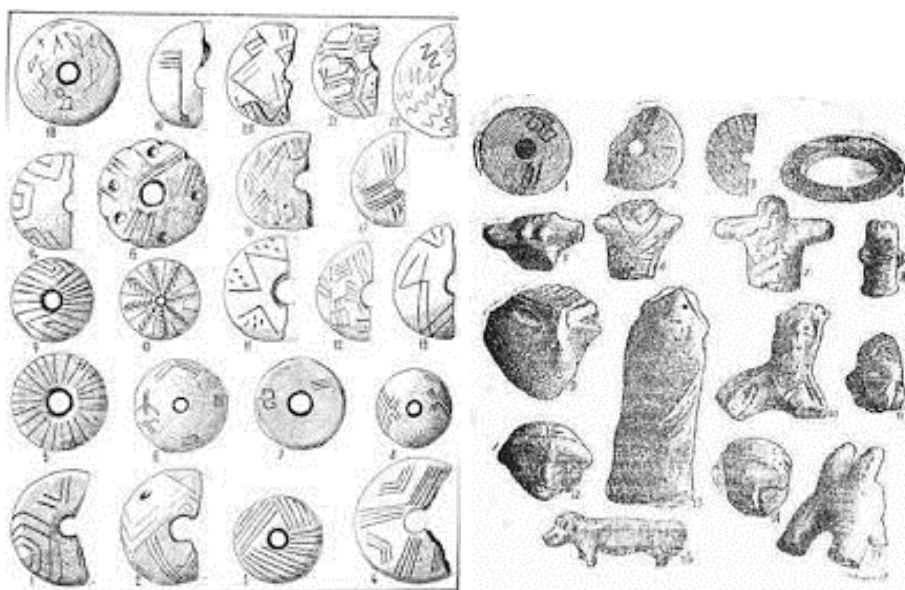
Az addigi néven Bánáti kultúrát 1908-ban a szerb régész, Miloje Vlasic (1869-1956) fedezte fel, az Első Világháború miatt a feltárás megszakadt, egészen 1930-ig, amikor Sir Charles Hyde (1912-1992) angol régész és üzletember anyagilag megtámogatta az újabb ásatásban Vlasic-ot. A brit sajtó világhírként népszerűsítette az új régészeti leleteket. Azok bekerültek a British Múzeumba, a tekintélyes oxfordi Ashmolean Múzeumba. Torma Zsófia ekkor már 35 éve nem élt, Tordos Romániához tartozott, Bánát Szerbia területe lett. Kaliff írja: *Én magam viszont úgy gondolom, hogy itt a legfőbb ideje, megadni Torma Zsófiának a teljes jóvátételt – én ebben a könyvben csakis Tordos kultúrájának nevezem, amiről írok!*

A következő szemléltetési célú képek a fénykép kivételével nem szerepelnek Kaliff könyvében, a kerámia istennő glóriával és rovásjelekkel a mellén, csak tábla-rajzon szerepel, nem így külön.

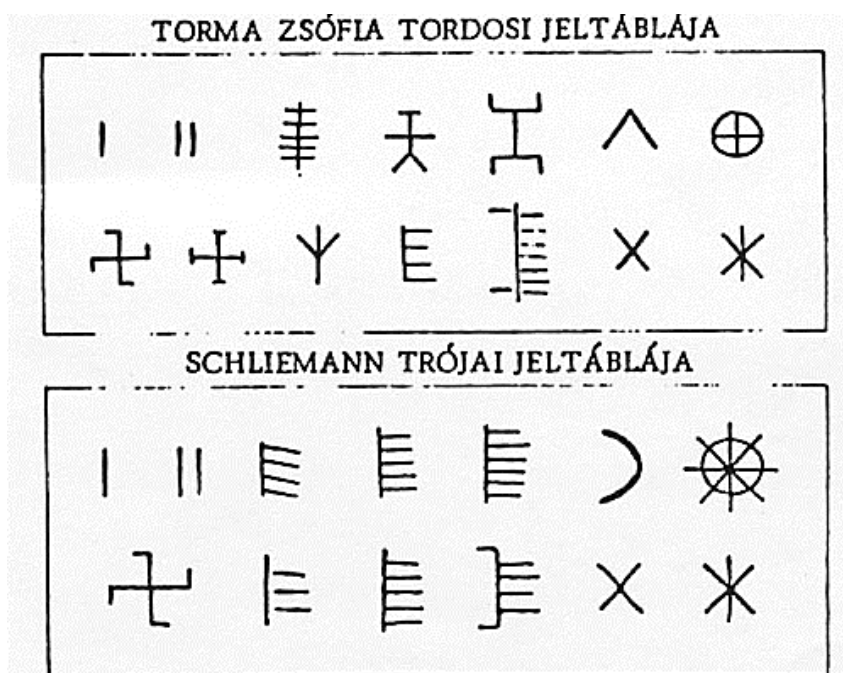
⁵¹ Kaliff 2018, p. 17. V. ö. L. Coltofean: Zsófia Torma: A pioneer of prehistoric archaeology in nineteenth-century Transylvania. *Adalbert Cserni and His Contemporaries. The Pioneers of Alba Iulia and Beyond.* (Szerk. Cs. Szabó, V. Rusu-Bolindeț, G. T. Rustoiu, M. Gligor.) Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2017. pp. 331-332.

Torma Zsófia egyetlen ismert fényképe

Tordosi idolk

Torma Zsófia összehasonlító jelei

Tordosi lelet, Glóriás Istennő, rovásokkal

Torma Zsófia írta: „A birtokomban lévő szertartási kultusztárgyak jelentik gyűjteményem különleges értékét.” Az itt látható Glóriás Istennő jelenléte a Tordos-i leletek között tökéletesen összecseng a Tatárlaka-i népek vallásos istennő tiszteltével. Marco Merlini olasz régészeti jel-szakértő szerint a Tatárlakai tábla és korong leletek mellett talált csontváz – akit Ő nevezett el Milady Tartariának – egy idős, nagytiszteletben álló nő, papnő vagy bábaasszony lehetett, akit kétszer temettek el. A második szertartáson az idollokkal és korong-leletekkel együtt. Mind ez nagyfokú nőtiszteletre, anyaisten-tiszteletre utal, ahogy a tordosi Glóriás Istennő is rovás jelekkel a mellén. Az anyaisten tisztelet jellemzően egy matriarchátusban élő társadalmat feltételez. Marija Gimbutas litván-amerikai régész-nő pontosan ilyen békés Ős-Európa elméletet fogalmazott meg az akkori Közép-Európa számára. ában.

Senki sem próféta a saját hazájában a közmondás szerint. A modern régészet összevontan tartja számon a Tordos–Tatárlaka és Vinča kultúrák leleteit, közülük talán a legszebb a glóriás istennő kerámia rovásjelekkel a mellén és a glórián. Kaliff professzor a Glóriás Istennőt nem emeli ki könyvében, mert csak kisméretű rajztáblán, más leletrajzok között láthatta.

Ennek a könyvnek a főszereplője, Torma Zsófia a saját korában megkérdőjelezte a románok római örökségét és a dáko-román elméletet is. Úgy tartotta, hogy más a történetük. *Véleménye szerint azoktól a trák törzsektől származtak, amelyek két alkalommal telepedtek le Erdélyben, és bizonyos őskori, valamint kőkori kultúrájuk volt. Szerinte a második migrációs hullám a középkorban történt, 1200 körül, amikor az úgynevezett rumáni (havasalföldi) bevándorlók délről, Bulgáriából, a Dunától délre fekvő területekről jöttek. Ebben az esetben a latin nyelvet Erdélybe azok az elrómaiásodott népek hozták magukkal, akik a Dákiánál sokkal hosszabb ideig római fennhatóság alatt maradt régiókban éltek.*⁵²

Egészen a XVIII. századik Erdélyben a magyar nyelvűek volta többségben a német és a román nyelvűekkel szemben. 1438-ban létrejött *Erdélyi Három Nemzet Uniója* – és ez az erdélyi magyar, erdélyi szász és a székely nemzet között kötött, nem éltek ott románok. A *Tordasi országgyűlésen 1568-ban* kimondták, alkotmányban rögzítették a vallásszabadágot. Vonatkozott a római katolikus, református, evangélikus és unitárius vallásra – később megerősítették *1571-ben az alkotmányban rögzített vallásszabadságot*, ami példa nélküli jelenség volt az akkori Európában – írja Kaliff.⁵³ Tehát akkor még nem volt számottevő Erdélyben a román ortodox vallás sem. A Rákóczi szabadságharc leverése, 1711 után az első osztrák népszámlálás 1712-1713-ban Erdély összlakossága 800 ezer fő volt, abból 47% magyar, 34% román és 19% német volt.⁵⁴ Az 1910-es népszámlálásra megfordultak az arányok, 32% magyar, 54% román

⁵² Torma 1883, pp. 481-82. Coltofean, 2017, p. 342.

⁵³ Kaliff 2019, p. 55.

⁵⁴ Trócsányi 2002.

és 11% német lakossággal – de 200 év alatt az összlakossága 5 262 495 főre duzzadt. Ez több mint hatszoros növekedés, amit csak a betelepedés, betelepítés magyaráz, amit az osztrák kormányzóság is támogatott.⁵⁵

E kis statisztikai kitérő után visszatérve az első magyar régész nő munkásságára, a fentebb látott Tordosi Jeltábla alapján Torma Zsófia az 1876-os régészeti kongresszuson párhuzamba állította a Schliemann által Trójában talált jeleket az általa talált tordosi leletekkel, amit maga Schliemann is pozitívan értékelt.⁵⁶ Ráadásul a magyar régész nő a jelek mezopotámiai kapcsolataira is utalt, amit végképp nem tudtak a kortárs, főleg a befolyásos magyar régészek, Pulszky Ferenc, Hampel József, Hunfalvy Pál és mások elfogadni. Zsófia a gyűjteményét a Mikro-Pantheonjának nevezte és így ír: „A birtokomban lévő szertartási, kultusz tárgyak jelentik gyűjteményem különleges értékét. Ezek elsősorban a vallási fogalmakat kifejező képekkel ábrázoló tárgyak, amelyek teljesen egyeznek a sumér–akkád és trójai papok nyelvét jelentő feliratokkal és hieroideogramokkal.”⁵⁷ Sem Ő sem kortársai nem álmodhattak arról, hogy a leletei mennyivel régebbiek: 1500 évvel a sumérnél és 3100 évvel régebbiek, mint a trójai leletek.⁵⁸

Kaliff írja: Közép- és Délkelet-Európában már több mint 7000 éve létezett egy nagyon fejlett földművelő társadalom, több ezer lakosú városzerű településsel. Ennek első nyomait fedezte fel Torma Zsófia Tordos közelében. Hogy alakulhatott ki olyan korán ez a fejlett kultúra? – kérdezi és a magyarázatot a Boszporusz átszakadása és a Fekete-tenger előtti tó környékén élők elvándorlásában látja, a földművelés minden irányú elterjedésével. Az „özönvíz” és a korai földművelő civilizációk elvándorlását a legutolsó elméletek szerint⁵⁹ Kr. e. 6700 helyett a tengerfenékről származó negyedkori üledékek vizsgálata már Kr. e. 7300 évre teszik a tó Fekete-tengerré válását, 10 év alatt.⁶⁰ Tehát az árvízzel kezdődően indult meg a földművelő kultúra terjedése nyugatra a Duna és a Balkán, valamint délre a Közel-Kelet irányába, Mezopotámia felé. Kr.e. 6200-tól számítják Európa legkorábbi földművelő civilizációja a Starcevo-Körös kultúrát és ennek szerves fejlődésének, folytatása lehetett a Tordos-kultúra.⁶¹

Torma Zsófia már a kezdetektől írt a tordosi és a székely-magyar rovájszelek nagy hasonlóságáról is, különösen a *ZS, NY, T és C* jelekkel – ahogy levelezésében megírta Archibald Sayce (1846-1933) oxfordi egyetemi tanárnak is.

Kaliff megértő empátiával beszél Torma Zsófia munkásságáról, sikereiről a nemzetközi régész társadalom jelentős részéről és az őt ért támadásokról főleg saját honfitársaitól. *Hangsúlyozza tehetségét, hogy több nyelven képes volt előadást tartani, és követve kora régészeti eredményeit alakította ki elméletét, gyakran néprajzi és történelmi párhuzamok által értelmezve, manapság is alkalmazott modern módszerek segítségével.*

Annak ellenére, hogy Torma Zsófia hivatalos egyetemi régészeti vagy történelmi végzettség hiányában dolgozott, mégis legmagasabb szintű régészeti szakmai tevékenységet folytatott - írja Kaliff, hivatkozva Roska Márton 1941-ben írt dolgozatára, amiben újra értékelte Torma Zsófia ásatási naplóját.

A régészeti egyetemi végzettség hiányát 1875-ből felróni meglehetősen rosszindulatra vall a vezető magyar régészek részéről. Torma Zsófia, mondhatnánk, beleszületett a régészetbe édesapja kutatásait figyelve kisgyermek kora óta, a bátyjával együtt. Valószínűleg többet tudott a

⁵⁵ Kaliff 2018, p. 57.

⁵⁶ Kaliff 2018, p. 63.

⁵⁷ Kaliff 2018, p. 63.

⁵⁸ Kaliff 2018, p. 106.

⁵⁹ Harald Haarmann: *History of the deluge. In search of the early civilizations.* Munich, 2003.

⁶⁰ Anastasia G. Yanchilina, B. B. F. Ryan, J. F. McManus, P. Dimitrov, D. Dimitrov, K. Slavova, M. Filipova-Marinova: Compilation of geophysical, geochronological, and geochemical evidence indicates a rapid Mediterranean-derived submergence of the Black Sea's shelf and subsequent substantial salinification in the early Holocene. *Marine Geology* 383 (2017), pp. 14-34.

⁶¹ Kaliff 2018, p. 79.

régészet módszereiről, mint a legtöbb korabeli régész, mert állandóan a régészeti kutatások irodalmát olvasta több idegen nyelven – németül, angolul, franciául. Sok kutató megirigyelhetné nyelvtelenségét és sokoldalú klasszikus tudását.⁶²

A könyvismertetésből kitekintve idéznék egy nagyhírű angol régésztől, aki nem találta szégyellni valónak leírni kezdeti tudatlanságát a régészetben. Sir Leonard Wooley-t magát így idézik: „Wooley 1906-ban kezdte ásatási munkásságát, amiről bevallotta: 'Sohasem tanultam még könyvből sem régészeti technikát... ötletem sem volt, hogy kell egy terepfeltárást vagy ásatási tervet elkészíteni'.”⁶³ – És ezt férfiként írta, 30 évvel Torma Zsófia tökéletes ásatási beszámolója után. Wooley – szerencséjére – nem volt nő, sem magyar, így az archaeológia tudományában végzett szolgálataiért az angol királynő 1935-ben lovaggá ütötte.

Halála előtt fél évvel, Ferenc József magyar király engedélyével 1899-ben Torma Zsófiát díszdoktorrá avatták a Kolozsvári Egyetem bölcsész tudományi karán.

*Szerencsének tarthatjuk, hogy Torma Zsófia megírta németül a Jénában kiadott dolgozatát *Ethnographische Analogien* címmel, ami **letagadhatatlan nemzetközi elismerést hozott számára**, mert a magyar tudós társadalomtól a mű kiadására, anyagi támogatására nem számíthatott sem, akkor sem most. Sajnos legfontosabb, munkásságát összegző fő műve: *Dácia a római foglaltság előtt* – vagy elveszett, vagy talán még kiadásra vár, porosodik valamelyik romániai múzeumi vagy akadémiai raktárban. Fontosnak tartjuk az általa nagy gonddal bővített, 2500 ábrával teli könyvnek a felkutatását és gondozását. Azon kívül gyűjteményének nemzetközi bemutatása és kutathatósága, legalább olyan fontos nevének méltó helyre kerüléséért. Ebben már Laura Coltofean romániai régész nagy szolgálatot tett, eddigi angolul megjelent írásaival.*

Anders Kaliff foglalkozik még a „honfoglalók” genetikai összetételével, idéz Neparáczi Endre doktori disszertációjából (2017) archeogenetikai eredményeket, amelyek megnövelték a magyar krónikák hitelességét.⁶⁴ A vizsgálatokból kiderül, hogy nem egy finnugor nép bevándorlása volt, és a Karosban feltárt temető egyedeinek csaknem fele a kínaiak által ősi Xiongnunak nevezett néphez vezethető vissza, akik a hunok legvalószínűbb ősei. Viszont a visszatérő honfoglalók nagyrészen hasonlítanak a skandinávok és németek genetikai örökségére.⁶⁵

Kaliff professzor felteszi a nagy kérdést könyve vége felé: Több ezer éves kitekintés – élhet-e ma is az őskor? Létezhet-e a cserepeken talált jelek túlélése ugyanazon a helyen 7000 év távlatából? Valószínűleg az eddig tanított magyar őstörténettel ez nem fogadható el, de valószínű, amit eddig tanítanak? Kaliff óvatosan fogalmaz, de nem cáfol.

Amikor az indoeurópai lovas nomádok kb. 5000 évvel ezelőtt először érkeztek a Kárpátokhoz, valamint a rokonaik összetalálkoztak az Indus-völgyi kultúra maradványaival keleten, valószínűleg elcsodálkoztak azon, hogy mennyire fejlett civilizációkra találtak!⁶⁶ Azok a magyar írásjelek, amelyek a IX. században érték el Erdélyt a magyar törzsekkel, ...nagyon távoli rokoni lehetnének annak az elképesztően korai írásnak, amelyet ugyanazon a területen használt a lakosság több mint 5000 évvel korábban. Valóban nehéz bizonyítani – de lenyűgöző gondolat.⁶⁷ LEHETSÉGES, hogy Torma Zsófia valójában közelebb állt ezeknek a titkoknak a megfejtéséhez, mint ahogy manapság a legtöbb régész és nyelvtudós elismeri? Ebben az esetben jóvátétel vár rá, ahhoz a régész-úttörőhöz, MARIJA GIMBUTAS-hoz hasonlóan, ...akit az indoeurópai

⁶² Kaliff 2018, p. 33.

⁶³ „Wooley began his excavation career in 1906, later he admitted: ‘I had never studied archaeological methods even from books... and I had not any idea how to make a survey or a ground-plan’ (Spadework: Adventures in Archaeology, 1953. p. 15.)” https://en.wikipedia.org/wiki/Leonard_Woolley.

⁶⁴ Kaliff 2018, p. 44.

⁶⁵ Kaliff 2018, p. 45.

⁶⁶ Kaliff 2018, p. 112.

⁶⁷ Kaliff 2018, p. 116.

*kérdéssel kapcsolatban utólag rehabilitáltak. A mai DNS-kutatás eredményei Marija Gimbutas-t igazolták. **Lehet, ez a sors vár Torma Zsófiára is? – mert jegyezzük meg, hogy a TOR-DOSI lelőhely a régészet számára a legnagyobb jelentőséggel bír. Nemcsak Európa legelső civilizációjának nyomait képviseli, hanem valószínűleg a világ legkorábbi írásrendszere. Ennek a korában egyedülálló nőnek ez a legalább annyira egyedülálló régészeti eredménye!***⁶⁸
Köszönjük Anders Kaliff professzornak a könyvet, magyarok helyett egy skandináv régész írta meg Dr. Torma Zsófia életét, munkásságának jelentőségét, ami megváltoztatja a világ első magaskultúrájáról az ismereteket.

A könyv elérhető a világhálón is: [Anders Kaliff: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője - Erdély úttörő régésznője és felfedezései](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1441619/FULLTEXT01.pdf)
azaz: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1441619/FULLTEXT01.pdf>
vagy:

⁶⁸ Kaliff 2018, p. 116.

Horváth Veronika (Budapest):

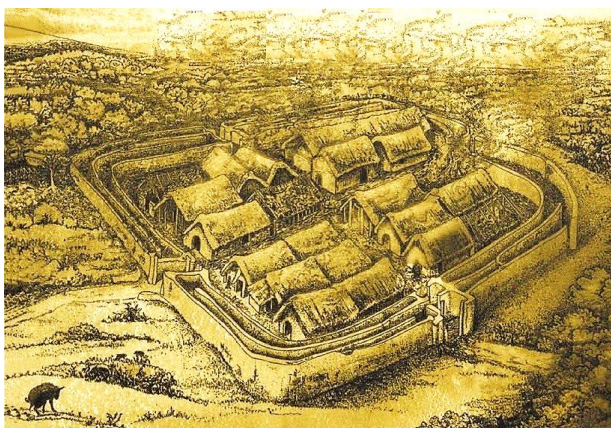
**Szemelvények a Kárpát-medence és Elő-
Ázsia kora vaskori kulturális kapcsolatairól**
Torma Zsófia munkásságában és
régészeti vonatkozásairól a jelenlegi
kutatások tükrében

Az első magyar régésznőhöz, Torma Zsófiához kapcsolódik a Maros mentén, Tordos közelében fekvő őskori telep kutatása, amelyet Rómer Flóris biztatására, 1875-ben tárt fel. Az ásatások során több újkőkori kőeszköz, késő újkőkori és rézkori edénytöredék, szövőszéknehezék, agyagfigurák és kerékidolok, csonteszközök, rézfokosok és rézeszközök, szórvány kelta fibula és római pénzérmék, stb. kerültek elő, azonban a lelőhely és egyben a régió legnagyobb szenzációját az agyagcserepeken felfedezett, bevéselt írásjelek jelentették. Több művében is utalt arra, hogy az ábrázolások, jelek szoros párhuzamot mutatnak a trójai és a mezopotámiai (sumér, akkád és babiloni) kultúráknál ismert jelekkel, szimbólumokkal. Ennek alapján, az akkori tudományos ismereteket tekintve azon a véleményen volt, hogy „*Tordos telepét a thrák eredetű geta törzs lakhatta*”, „*kik a rokon fajú kelták mozgalmaival települhettek Herodotos 'Maris', azaz Maros menti 'thrák szokású Agathyrseire'.*” (Torma 1897.) A tordosi telep fém-tárgyainak bemutatásakor érdekes analógiákat talált a hettita fémművességgel, habár az eszközöket részletesebben nem tanulmányozta. Véleménye szerint „*ezen Ázsiából bevándorolt thrák nép az összes érczek előállításának ismeretével bírt és így vette hazánknak érczekben gazdag bérczeit művelés alá, együtt készítve érc tárgyaival olcsóbb kőeszközeit.*”. Így mellőzte a kő, bronz és vaskor időbeli folyamatosságának mibenlétét, időben egymáshoz közelítve a tordosi telep újkőkori és rézkori vívmányait a kis-ázsiai és elő-ázsiai késő bronzkori és kora vaskori kulturális és technológiai jellegzetességeihez. Már csak emiatt is érdekesnek tűnik, hogy a kutatónő Erdély és a Kárpát-medence római uralom előtti, kora vaskori népeinek hagyatékainál megjegyezte, hogy „*Hallstadt úgynevezett etrusk művészete thrák közvagyon lehetett, ...ily módon hatolhat a cheták által Kisázsiaiba meghonosított ázsiai összkultúra változatos fejlődésben Thrácián, s az Aldunamentén fel thrák közvetítéssel Hallstadtig, a hol dél művészetét az északkal egyesíthet.*” (Torma 1887.) A tordosi őskori telep valódi időrendjét tekintve Torma Zsófia ezen meglátása emiatt korát meghaladottnak tűnhet, azonban az őt követő XX. és XXI. századi magyar, német, olasz, angol és orosz kutatók, régészek nemzedékeinek munkássága és eredményei fokozatosan igazolni látszanak feltevéseit. Ennek egyik, jelenleg is problematikus sarokpontja a ma ismert régészeti leletek és lelőhelyek alapján beazonosítható, a magyar kutatásban „keleti Hallstatt-kultúrkörként” szereplő, valójában a dél-német területek felől és Elő-Ázsia irányából érkező, a Kárpát-medence, a keleti-alpi térség és az Al-Duna területén összefutó kulturális hatások egyvelege, melynek értelmezése sok fejtörést okoz.

Lippai Bertalan (Budapest):

Torma Zsófia és a folyómenti kultúrák öröksége

A földművesség: eszközhasználat, agyagművesség, – közlőképesség: agyagtárgyak

1. ábra. Maria Gimbutas szerinti őskori település fallal kerített házai 10 családnak.

Maros mente

Erdély folyóit – Maros, Körös, Szamos – a Tisza gyűjti össze. Ebben a kultúrkörben magelvető és agyagműves kultúra alakult ki, ami évezredekken át hatott egymásra. Mint ahogy azt a vésztőmágori régészeti rétegekben látjuk. A vízgazdálkodásos, állattartó, mezőt művelő népesség, elsősorban a folyók kínálta hordalékon, a vízjárta rétek legelőin, hegy- és domboldalakon, mocsarak védettségében alakította életét, majd terjeszkedett a szárazabb laposokra, aztán erdőt irtottak, ha a termőterület talaja kimerült, vagy ahol már kevés volt a művelhető föld. Ahol agyag volt, abból építették házaikat, eszközeiket, ahol kő, kőből, majd égetett téglából. Magokat vetettek, nemesítettek, gyümölcsöt termeltek. Kapcsolat épült ki az érckeverőkkel, bányászokkal, kiknek piacára élelmet vittek, cserébe a használati eszközökért.

A Maros mentén gyűjtögető Torma Zsófia, ki a világ első régésznője címet érdemelte ki, kortársa volt mesterének, Rómer Flórisnak, akit a régészet atyja címmel illeltek.

2. ábra. Torma Zsófia és tordosi korongok, talán csillagképekkel.

Tordos, Tatárlaka → Marosvölgy

Tordos és Tatárlaka az Erősd nevű kultúra folytatója. A tudósok a Belgrád melletti Vincsa kultúrába, s nem a Tisza és folyói kultúrájába gyömöszölték be. Írásra alkalmas jeleket gyűjtött össze Zsófia, melyek kavicsokon voltak, mintha e kavicsokat, mint valami oktató eszközt használták volna, olyan, mint a játék, mit egymás mellé kell rakni, hogy értelmes szavakat alkossunk vele. E felismerés akkor a nemzetközi kutatásban kibontakozó sumer kultúra írásának összevetésére sarkallta a kisasszonyt. Értekezéseit inkább külföldön, mint idehaza fogadták el.

3. ábra. Napsugaras agyagszobrocskán anyaistennő (?) ábrázolás jelekkel, valamint kavicskorongocskák jelei a tordosi műveltségben, de a kereket is ismerték e vidéken.

A 3. ábra rajzos táblázatán lévő jelek fogalomjelek, képjelek, és Sumérben, valamint a székelyek által használt rovásjelek – Torma Zsófia nyomán. E jelek között jól felismerhető, ma ismert írásjeleket, a rovásírásunk jeleit látjuk. A bal felső sarokban van egyszótagba írt jel; MI - IM, s a többi sorban is található rovásírás jel, mint v, b, d, t, zs, f, h, k, s, j, n, m, gy, i: M X + Y Ø × ◊ Δ 1) 3 # †. Ez 14 jel Tatárlaka közeléből, mind mássalhangzó az **i** kivételével, s van olyan is, mint a **gy**, amely csak a mi nyelvünkben van meg. Ezek mind benne vannak a ma is használt rovásírásunkban, Leggyakoribb jel a körben + és x, ⊕ és ⊗, ahol a + a rovásban a **d**, és az x rovás **b**. E jelek fogalomjelként vannak számon tartva. Ha **d** (+) van a körben, ⊕, akkor álló helyet jelent, ha x, ⊗, akkor forgó földet. Azaz a „föld” helyzetét jelenti – akár a székelykapukon, akár máshol mint indíték, motívum.

A 3. ábra napkoronás agyagszobrocskája a képírás, és a rovott jel együtt értelmezhető mivoltára hívja fel a figyelmet. Látható a szem két pontja, alatta az orr sz(l)-je, az alatt a száj, alatt n(Ń) jel, a mell fölött szintén n(Ń) jel, ott a zs(Ÿ), vagy inkább csak t(Ŧ) is, a mell két s(Λ) formája. Együtt „a nap szentje” olvasatát adja. De ha a mell m-jét is bevesszük, illetve a bal mell alatt mintha a b(X) lenne, akkor „szentem”, e magánhangzó beillesztéssel.

1) y B

sz n t m = szentem

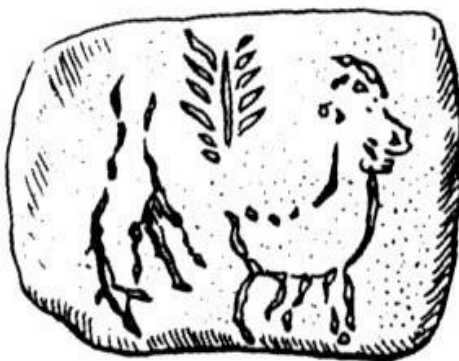
A kép vagy szobor jelek rajzolatával írásjeleket is mutat, így a kép, már olvashatóan utal valamire, ez esetben a napot jelképező sugarak a nap szentjére utalnak. Ennek párhuzama Babba Mária, aki a hajnal sugarába öltözködik. Pünkösöd hajnalán van ez a nap, amikor a

zarándokok, csángók a csiksomlyói nyeregben várják a napfelkelttét. A megfejtés tehát igen ősi üzenetre hívja fel a figyelmet. Ez a szent anyára utal, tehát nem újkeletű a napba öltözött anya tisztelete, hanem ősidőkben is tartotta ehhez tartozó szokásait. A Maros folyó mellett lévő helységek neve fémjelzi írástörténetünk kezdeti szakaszát, melyben tordosi, erődsi kultúrák a folyó menti agyagművességgel párhuzamosan az írásos leletek korai időbe datálható tárgyak, ereklyék feltalálásának helyei. Ősidők emlékeit találjuk itt. A messzi ezredévekig vissza lehet igazolni, hagyatékán keresztül az emberi tevékenység révén kialakult kultúra mellett a helybéli írás nyomait, jelek alapján az írás jelenlétét agyagba, vagy kőbe vésve. A ma is ismert és egyre ismertebb magyar írás nyomait, a még sokkal régebbi Tászkok-tetői leleteken is.

4. ábra. A tatárlakai táblák.

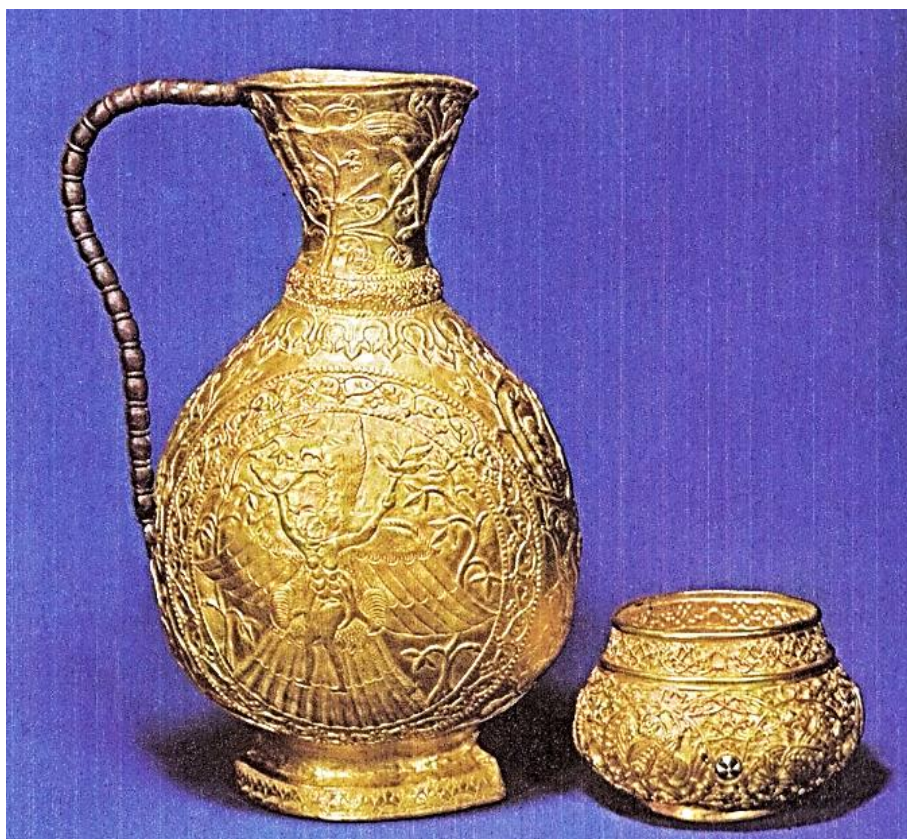
A tatárlakai táblák a rajtuk lévő írás érdekessége miatt érdemelnek kiemelkedő figyelmet. Mert ezek az írásjelek és fogalomjelek a székely-magyar rovásírás alapjelei is egyben, tehát írásörökség. A három különös tárgy mindegyike közöl számunkra fontos üzenetet. És még van összefüggés köztük, a három mondandó kiegészíti egymást.

5. ábra. Nemzési jelenet.

Az egyik táblácska a nemzés jelenetét mutatja. Ez a jelenet aztán különböző korokban ismétlődik, amikor fontos az utódlás kérdése. Utal a nemző ősré, kinek utódai jogosultak az uralkodásra. Ezen a táblácskán KOS NEMZÉ NEMERÉT, Nimródot. A rajta lévő életfácska istennői átlényegülésre utal, és ennek az életfának a továbbiakban a nagyszentmiklósi kincsen is jelentősége lesz, és a megtermékenyítést segíti még például az égi országban élő Istár istennő

fája, amit oroszlánok őriznek. A mesék hőséneke ezért a gyógyító faágért kell utazni a másvilágra, mint ahogy Etana is utazott. Ilyen utazás van megörökítve a Nagyszentmiklósi kincsek 7. számú korszakában.

6. ábra. Égberagadási jelenet a nagyszentmiklósi kincs 7. korszakában.

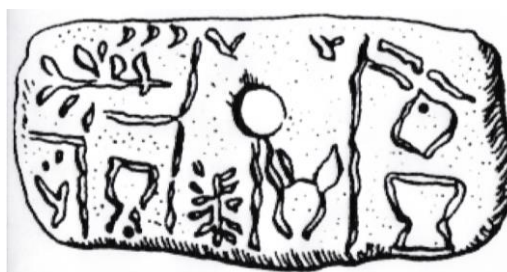
7. ábra. A tatárlakai korong másolata.

A másik tatárlakai tábla, az úgynevezett korong. Megfejtők általában csak ezzel foglalkoznak, megfejtéseikkel nem foglalkozom, de az én véleményem merőben más. A korong négy részre van osztva. Ez a korongocskán a fő motívum, azaz körben kereszt: $\oplus$. Ilyenformán az esemény a földön történik. A négy részben a rovásírás jelei is, a képi írás jelei is felismerhetők, ezért a fogalomértelem szerint olvasható (8/a, b, c, d. ábra). A jobb felső rész a hold négy ciklusának megfelelő ábrázolást mutat. Mivel a nők peteérésének ciklusa a hold befolyása alatt

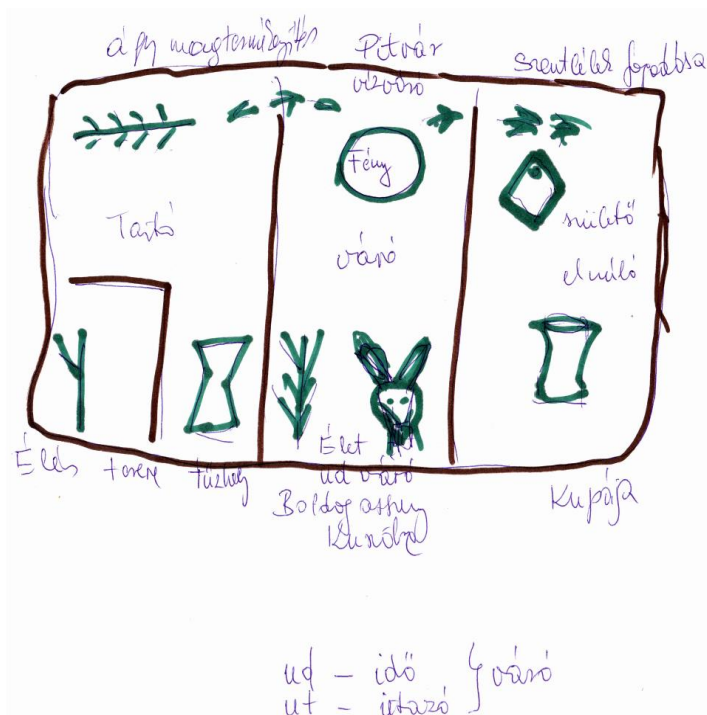
van, tehát ez a holdállás naptárára hívja fel a figyelmet. A bal felső részen azt olvasom, hogy „az anya házában”, mert a két rovásjel a fogalomjelek értelmében: NY – D = **anya**, Z – Ø = **ház**. A bal alsó részen az **n** és a **d** összeróva: ND – >†, aminek a fogalomértelme: növekedő hely, ahol az ΛΛ = ŐS ŐS, tehát az ősök, és a GY jel egyesülést jelent. A jobb alsó részen 3 piu, fiu (P–1) aba (B–X) lesz a növekedésük folytán, kik a lemenő nap országában uralkodnak.

8/a,b,c,d. ábra. A tatárlakai korong négy részere vágva.

9. ábra. A harmadik tatárlakai táblácskán a magyar ház.

10. ábra. A Molnár V. József-féle magyar ház a tatárlakai táblán.

A magyar ház alaprajzolata, amiről Molnár V. József beszélt előadásban a magyar ház szentsége keretében. A 10. ábrán felismerve ezt a képi közlést e tatárlakai táblán, a jeleket jelképi közlésként rajzoltam a táblácskára, fogalomjelként is és a rovásírásból ismert jelként, mert pontosan megfelelnek annak a szokásnak, miről az említett előadás szólt.

A magyar ház hármass felosztása: hátsó szoba, pitvar, tisztaszoba. A hátsó szoba az élet tere, tűztér, és a nemzés helye, mind a családi élet hétköznapi, mindennapi tevékenységnek a helye, a gondoskodó háziasszony tevékenykedésének tere. A pitvar a déli oldalon lévő bejárat ajtóval, az udvarral tart kapcsolatot, ahol növényvel, állattal kel foglalatostkodni, és vízváró hely, hiszen a vízzel történő foglalatosság színhelye. A tisztaszoba a Boldogasszony küszöbén átlépve, szakrális, ünnepi, különös esetekben használt szoba, vendégfogadó szoba, ugyanakkor az asszony itt szüli gyermekét, itt fogadja a szent lelket, majd ha meghal valaki, a ravatalozás helye, a virrasztás helye, vir-r-adatig tart a virrasztás búcsúztatás, a felkelő nap fénye által, a keletre néző ablakon érkezik a fény, s ezzel távozik a lélek.

A tatárlaki leleten a hátsó szobában a rovásból ismer T-ŷ jel jeleni az élet terét, a tűz terét, a pitvarban a vizet a hullámos rajzolat jeleníti meg, míg a tisztaszobában a rombusz a Boldoganya jelképe. Áldott állapotban a leendő anyukák viselhették e nyakéket, kebeles Istennő nyakában is láttunk ilyen nyakéket. A rovásírás K-◊ jele.

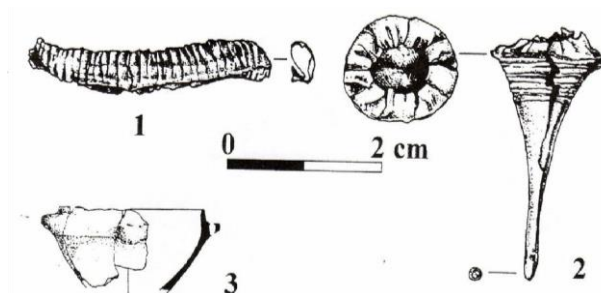
Réz, arany, bükki kultúra → Tisza folyóközök

Fényeslitke. Rétköz

11. ábra. Fényeslitkei szerszámok.

Az eszközhasználat fontos eszközei az agyag kitermeléséhez, és a kapálás, a vágás, a varrás, és nyilazáshoz kialakított kedvező formák, melyek az intenzív mezőgazdálkodáshoz is felhasználhatók, mert a csákány éle úgy lett kialakítva. Egy átfúrt kőbalta, kalapács is van a réz szerszámok között. Ilyen sok réz csákány sehol sem került elő ilyen nagy számban, Kisvárdán is csak egy csákány.

12. ábra. Fényeslitkei aranyleletek rajza a rézkorból – Patay Pál, a Nemzeti Múzeum rézkori műveltség régészétől.

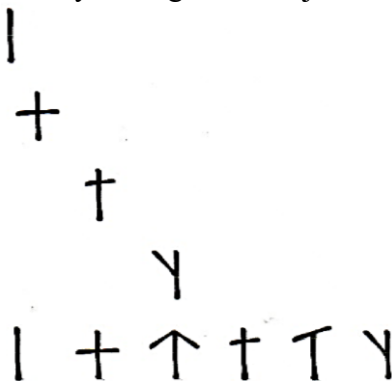

13. ábra. Vonalas kerámia (Fényeslitke, páskomi temető).

Az írás ősisége

A jel, jelzés, jelölés

Az ember fejlődésének fokán, több ezer évvel ezelőtt környezetében megtalálta azt, amivel társai számára is értelmezhető, felismerhető, a mozdulattal megváltoztatható, ismételhető cselekvést valósított meg. Ez a cselekvés nem más, mint a jelzés, Jelzésre egy talált faágat használt, aminek hossza, vastagsága, hajlékonysága van. Ez a faág letörhető. Származása szakított rész. Kézzel fogható, hajlítható. Ha vastagabb, sújtani lehet vele, suháng. Ha ugyanazt a távolságot többször teszi meg vele, akkor mérheti az elmozdulást, jelölheti ez másik ággal keresztbe téve, hogy itt van a hely, ahonnan elindult, kimérve a távolságot újabb kereszttel jelölheti az új helyet. Az is, ha erre a helyre érkezni kíván, az irányt is mutatni lehet. Rájött, hogy e vesszőt hajlítani lehet. A vessző két végét összehajtva kör alakítható. Vele a homokba rajzolni lehet, jelet, kört, ment irányt mutatni. Ez a vessző elvett, származási helye van. A száron keresztbe tett másik szár. Megjelöl egy helyet. Ezen a száron, ha elmozdítjuk középről felfelé, akkor a hely közepétől új helyéig megtett távolság más helyet jelöl már, idő telt el, az egyik helytől a másikig megtett út ideje. Jel: kereszteződés, útirány, a megtett út ideje, a megtett út vége.

SZ D C I Í T

E jelek írása szerepel a hangzósításban is, mint elsődleges fogalomjel, a szó kezdő hangja ként, vagy a szó ragja ként, vagy jelzője ként. Ilyen formában magában a nyelv tanában is felismerhető, ugyanakkor az ősi fogalomból megmaradt állandósult nyelvtani fogalom lett. Írható, olvasható, mit betű. Ezért az ősi fogalomban lévő állandósága miatt a mai napig felismerhető. Tehát elsősorban nem hangot jelölt, hanem a fogalmat jelölte, majd a beszéddel a fogalomra is jellemző hanggal azonosította be az ősi jellel a cselekvés tárgyát.

+ | † ‡
D SZ I Í

A cselekvés helye, származása, ideje, és a cselekvés befejezettségének kifejezői, mutatói, jelekkel jelölhetően mutatható meg, a cselekvés, mint ige a ragozásban formai alakjával fejezi ki, akkor is, ha a jeleket behelyettesítjük, úgy, hogy valamire rávéssük, rá karcoljuk vagy rajzoljuk. Ha mindig azt az eredeti fogalmat társítjuk hozzá, rendeljük mellé, akkor a fogalom beszélni fog, elmondja, mi történt ezen a helyen, ahol a hely meg lett jelölve.

Mindent meghatároz az élet folyamat, mely kezdetét veszi a születéssel, az ember születése, eredése, származása. Honnan és miből kérdésre válaszol: hely, ahonnan ered, részből származik.

A SZÁR MINT RÉSZ növelhető, nő kifejezője a hajlított vessző:

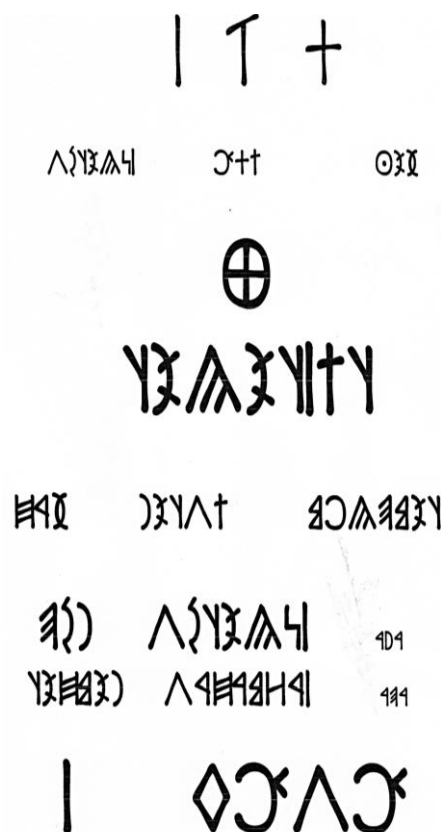
|))))
SZ N O LY

Szár növekedése oldalra, míg a teljes kör jelét, jeleit rajzolhatjuk le, ilyen formán is a jel születésének vagyunk szemlélői. Ezen jelek állandósult formájával gondolati kép rajzolható, melynek kifejezője a fogalomjel.

Ilyen formában a gondolati kép visszaidézhető, jellé alakítva írásként alkalmazható. Az emlékezésnek egyik formája a jel, jelzés. Ráadásul egy megfoghatatlan fogalom, az idő is mérhető, ezáltal érzékelhető.

œ + † ‡
Ö D I T
Ö, a személy, helye, az időben, térben.
JELLEL KIFEJEZVE

Múltat idéző, az eseményre emlékeztető. Az elmúlt régen történt cselekvést képes újra gondolatpt összekötve a jel láttató, cselekvésre utaló módjával térben és időben felidézhetővé tenni. Ami nem jelen, a múlt valóságából felidézett kép. Ami lehet jel, vagy kép, vagy szobor, vagy fénykép, rajz, festmény, mindez jelek hanggal való behelyezésével olvasatot adhat. Íme a régmúlt rögzített emlékezete.

Nép és nemzet

A nép, a nemzet eredete a magyar ősökre, eredendő nyelvi megfeleléssel pontosan képes felelni. Kifejezni képes a nép és a nemzet fogalmát. A nép, a növekedés szerepkörében az anyai utódlás, míg a nemzet a nemző apai utódlásán alapul. A NEMISÉG kérdése dönti el, melyik mikor lehetséges az utódok szimbólumaiban pedig világossá válik, alakul ki a kultuszokban, a vallásos népi hagyományban vagy magyar uralkodói, vagy éppen a vallásos szimbólumokban. A nemzet nemessége apa ősök királyok uralkodók elődeinek képességéből ered. A női nem anyai örökletessége vallási alapja a boldog anyaságban nyilvánul meg. Apai vonatkozás a nemzéssel veszi kezdetét az ember örökléstana, az anyai öröklés a szülésben nyilvánul meg elsődlegesen, köztes állapottal, a boldoganyasággal. Éppen ezért e két öröklési vonal elkülönítetten van jelen a magyar néplélek tudatában.

|) SZ N

Születés, származás.

Születés az anyától, származás az apától. A rovás két alapvető jele az sz mint szár, az n mint a nő, növekedés jele, benne van az ősiség, az ősapa fontossága és akitől születtünk, az anyasága. Az a kettősség, ami jellemzi az eget és a földet, a nemzót és a fogadót, a megtermékenyült étellel a földet, amit az anya képvisel, anyaságában a női növekedés, az apaságban a nemzőképesség. Ebben van különbözőség a két elnevezésben, a nép az anyától születés, a nem létezőből eredés, a apától a nemzótől származik a nemzet. Az ellentmondás feloldódik, hiszen mindkettő együtt létezik, ha tudja megnevezni valaki a nemző ősapát, akkor a nem eredete, a nem ur helye, a Nemere vagy Nemród, Nimród nevében ismerhető fel. Ehhez az ősiséghez kapcsolható mondavilág a tatárlakai tárgyakról olvasható le, mert ismerjük a mondavilág jelképeinek képi megjelenítéseit, melyek folyamatosan jelen vannak korokon átívelve, a szkíta koron

át napjainkig, ott vannak pl. templomainkban is. A kazettás mennyezeteken is, a kos nemzése a csillagok állása szerinti teremtésben, a kezdetben, ahol vala. És nem úr ó d (helyén) honán, a hon és mag uron át a nemzetségekben, ott vagyunk mi ebben az örökségben.

A nép és nemzet kérdésköre napjainkban is meghatározó jelentőségű. Ez abban áll, ami megmaradt előle. Mennyi hasznosul, örökségként megmaradnak e hagyományaink, vagy értékét veszített kapcarongy lesz belőle. Ezért a folyómenti kultúrák hanyatlása kérdéskörét veti fel, mit jelent az idegen uralom, mit jelent a folyó szabályozás, mit jelent a falu leépítése.

A fentieket ezért tartom fontosnak elmondani, mert őseink üzentek, a síron túl is figyelmeztetnek, hogy tartsuk meg, amit ránk örökítettek. Tanuljuk meg olvasni ezeket az üzeneteket, s hacsak egy kicsit is megértettünk belőle, már akkor is haszna lesz. A magot el kell vetni, hogy arathass, ezért van az imánkban is a *mindennapi kenyerünket add meg nekünk – ma is*.

Dr. Madarassy Enikő J. M. (Stockholm):

**Dr. Torma Zsófia, az első magyar
régésznő zsenialitása**⁶⁹

Szeretettel köszöntöm a kedves egybegyűlteket! Nevem Madarassy Enikő, aki elnöke a Skandináviai Magyarok Kulturális és Tudományos Társaságának (SMKTT-nek), alelnöke a Stockholmi Magyar Ház Közösségnek (SMHK-nak) és vezetőségi tagja a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének (SMOSZ-nak).

Torma Zsófia: Csicsókeresztúr, 1832. szeptember 26. – Szászváros, 1899. november 14.

Mai előadásom témája Dr. Torma Zsófia, az első magyar régésznő zsenialitása. Ugyanazon az egyetemen tanultam én is, ahol Dr. Torma Zsófia császári engedéllyel megkapta a doktori titulust. Az előadásomban nevét Dr. Torma Zsófiának fogom nevezni, tisztelegve ezzel azért, amit az 1800-as években elért, vagyis császári engedéllyel doktori titulust kapott akkor, amikor a nők még inkább a gyerekneveléssel és a ház körüli teendőkkel foglalatoskodtak.

De kezdjük az előadást Dr. Torma Zsófiát idézve: „... de hát éltető elemem a cserepek tanulmányozása az abból levont következtetéseimnek leírásával együtt. Érdekesnek találtam egy ős-nép mythosából, mondáiból, szellemi életében keletkezett vallásának és kulturális állapotának olyan mozzanataira mutatni, melyek a mai néplélek és népelet nyilatkozásaiban hat-ezer év múltán is feltűnnek. Íme, a múltnak eseményei, magyarázatul szolgáltak nekem a jelen megérthetésére úgy, mint a múltnak és jelennek tüneményeiből a jövőt gyaníthatjuk.”

⁶⁹ Internetes kapcsolat révén közvetített előadás.

Nagysága – zsenialitása

1882, arcképe egy frankfurti régészlap oldalán.

Zsenialitása talán abban nyilvánult, meg hogy kitartott merész állásfoglalása mellett! Vagyis, bátorsága volt szembeszállni az oxfordi professzorokkal, mert tudta, hogy cserépedényein és leletein lévő szimbólumok tulajdonképpen írásjegyek. Ismerte a székely-magyar írásjegyeket, mely tudás megerősítette állásfoglalásában. Vallotta, hogy *a képirásos ismeretlen írásjegyek Európa ősi írásos emlékeit őrzik.*

Elszántsága és kitartó kutatómunkája végül meghozta a kései elismerést, 1899. május 25-én a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem császári engedéllyel tiszteletbeli doktorává választotta.

A 2009-es év nagy jelentőségű a régészek szempontjából. Ekkor New-Yorkban egy óriási régészeti kiállítást rendeztek azokból a tárgyakból, melyet először Dr. Torma Zsófia kezdett kutatni. A kiállításra meghívták a román, a moldáv és a bulgár régészeket, bemutatni régészeti leleteiket. A nyugati régészek látva ezeket a kiállított tárgyakat, olyan következtetéseket vontak le, melyeket Dr. Torma Zsófia már az 1800-as évek végén megállapított.

Vagyis azt, hogy kapcsolat van a Kárpát-medence és annak tágabb területe és a mezopotámiai ősi kultúrák között. De akkor azt is megállapították, hogy a Kárpát-medencei régebbi, mint a mezopotámiai. Ezek az írásjegyek Európa írásbeliségének az ősiségéről beszélnek, vagyis itt található az európai írásbeliség ősi fészke.

A 2009-es New York-i grandiózus régészeti kiállítás után az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum 2009-ben egy kiállítást szervezett Dr. Tormai Zsófia gyűjteményéből. Tehát, a román régészek is kezdik elismerni Dr. Torma Zsófia jelentőségét!

Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum 2009-es kiállítása Torma Zsófia gyűjteményéből.

Miért fontos Dr. Torma Zsófia a munkássága?

Ő a világon az első tudományos módszerekkel dolgozó régész!

Felhívta a figyelmet az első európai írásbeliség megjelenésére azáltal, hogy tanulmányozta a 6-7000 éves cserépedények írásjegyeit!

Leleteivel bebizonyította a sumér nyomok jeleit Erdélyben és elsőnek tárta fel az újkőkori tordosi kultúrát, amelyet húsz éven át vizsgát, és ami során meglepő következtetéseket vont le.

Szeretném megjegyezni azt, hogy több régész, így magyar régész is, azt vallja, hogy voltak előtte is régészkezdő nők. De elhallgatják azt a tényt hogy Dr. Torma Zsófi császári engedéllyel doktori titlust kapott! Felfedezett egy újkőkori kultúrát (a Tordosit)! Nemzetközi konferenciákon vett részt. Tanulmányokat írt magyarul és németül. Kapcsolatban volt kora híres régészeivel.

Tehát, nyugodtan kijelenthetjük azt, hogy a világon az első tudományos módszerekkel dolgozó magyar régész! Leletei alapján felhívta a figyelmet a rovásjegyekre, melyek nagy számban találhatóak a gyűjteményében. Az Archibald Henry Sayce brit nyelvész, az Oxfordi Egyetem asszirológia professzorához írott levelében négy ősi székely-magyar rovásírás jegyre világított rá (melyek, az á, zs, t és c betűk: Q Y Y A). Későbbi kutatók ennél sokkal több rovásjegyet fedeztek fel!

Ezen írásjelek felvetik a lehetőséget, *a magyarság korábbi jelenlétére és folytonosságára a Kárpát-medencében*. Miért? Mert, ezeken a 6-7000 éves cserépedényeken és tárgyakon olyan írásjegyek találhatók, amelyek napjainkban a székely-magyar rovásírásnak köszönhetően a Magyarsághoz köthetők.

Tordos elhelyezkedése.

Azzal kapcsolatosan, hogy Dr. Torma Zsófia kijelentette, hogy hasonlóság van a Kárpát-medence és Mezopotámia korai kultúrái között, meg szeretném említeni Matek Kamill kutatásait, aki biológus és geológus, bejárta a világot és kutatta a különböző ősrégi civilizációkat, ismeri a sumér nyelvet, tehát érti és olvassa is azt. A British Múzeumban egy sumér kiállítás alkalmával három olyan agyagtáblácskára lett figyelmes, melyeken az állt, hogy egy Kuth nevű család a jószágaira a következő kutyák ügyeltek: kuassza (kuvasz), kumunur (komondor) és puli kutyák. Itt is látható Mezopotámia és a mai Kárpát-medence közötti kapcsolat.

Dr. Torma Zsófia 1879-ben kimutatta, hogy kapcsolat van a tordosi jelek és a babilóniai írásbeliség között. Egyedülálló ősrégészeti gyűjteményt hozott létre, melyet az Erdélyi Múzeum-Egylet 1891-ben megvásárolt. A tordosi leletek több ezer darabra (10 387) gyarapodtak. Zsófia tordosi régészeti gyűjteményét egész Európa elismerte és értékelte.

Vagyis, ezek mind Dr. Torma Zsófia nagyságát bizonyítják. Ezért, már korábban létre kellett volna hozni Kolozsvárott egy állandó, önálló és saját régészeti kiállítást a régészről régészeti gyűjteményéből, mely Kolozsvár turisztikai vonzalmát is növelhetné. Ez azért is fontos, mert Dr. Torma Zsófia nemzetközi népszerűsége egyre nő! Ezzel, a magyar és a román régészeti együttműködés is gazdagodhatna.

Nemzetközi konferenciákon vett részt! Tanulmányokat írt magyar és német nyelven!

Párhuzamosan az ősrégészeti tárgyak gyűjtésével, állandóan képezte magát és elvégezte a tárgyakkal kapcsolatos kutatásokat. Ezért jó volna, ha a magyar régészek létrehoznának egy Dr. Torma Zsófia Emlékdíjat, amellyel minden évben a kimagasló eredményeket elért régésznőket jutalmaznák, segítve ezáltal is a szakmai fejlődésüket és az elismerésüket!

2022: Torma Zsófia születésének 190. évfordulója

2022-ben volt Dr Torma Zsófia születésének 190. évfordulója. Méltó születésnapi megemlékezés volt a Stockholmi Magyar Nagykövetségen. Az elismert svéd régészprofesszor, *Anders Kaliff* úr svéd nyelven írt könyve alapján méltatta Dr. Torma Zsófia nagyságát. Az előadás és az elkészült svéd könyv fontos szerepet töltött be Dr. Torma Zsófia nemzetközi népszerűsítésében! E fontos előadás és elismerés 2022. november 17-én történt, a Stockholmi Magyar Nagykövetség a Skandináviai Magyar Kulturális és Tudományos Társaságával (SMKTT) közösen rendezett. Az előadás svéd nyelven hangzott el.

INBJUDAN

till en föreläsning på svenska

Dr. Anders Kaliff

Zsófia Torma,

en enastående kvinna i sin tid

– Ungerns första kvinnliga arkeolog och hennes
banbrytande upptäckter

Torma Zsófia,
Magyarország legelső régésznöje, és úttörő felfedezései
svéd nyelvű előadás

Torsdag den 17 november 2022, kl. 18
Ungerns ambassad, Stockholm, Dag Hammarskjölds väg 10.

Regisztráció/registrera på
rsvp.stockholm@mfa.gov.hu

UNGERNS AMBASSAD
STOCKHOLM

A stockholmi megemlékezés meghívója.

A Stockholmi Magyar Nagykövetség elismerő dokumentummal jutalmazta Anders Kaliff professzor urat. Az SMKTT együtt a Stockholmi Magyar Nagykövetséggel nagyra becsülte Anders Kaliff professzor úr munkáját.

A balra fent Müller Adrien nagykövet asszony, Anders Kaliff professzor úr és Madarassy Enikő, aki jobbra fent bemutatja a professzor urat. Balra lent Anders Kaliff úr előadás közben. Jobbra lent Bereczky Rebeka, aki szakszerűen magyar nyelvre fordította a professzor úr svéd nyelven megjelent könyvét.

Prof. Anders Kaliff könyve az első magyar régésznőről, Dr. Torma Zsófiáról magyarul és svédül

Anders Kaliff úr könyve svéd nyelven jobbra, magyar nyelven balra.

Azt kell tudni a könyvről, annak a magyar változatáról, hogy az az SMKTT-nek a 2019-es BGA pályázatához köthető. Már akkor a könyvek nagyobb részét szétosztottuk. Pályázati könyv révén a könyvek ingyenesek. Ami megmarad, azokra már korábban jegyeztük a jelentkezőket. De, aki szeretné olvasni a magyar változatot ezen a címen megtalálhatja azt:

<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1441619/FULLTEXT01.pdf>

Vagy, e-mail címét elküldve a szerkesztőségbe, ők eljuttatják a felkérést a fordítónak, aki természetesen elküldi azt az érdeklődő számára.

Köszönet illet mindenkit, aki segített a könyv megjelenésében:

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság, melynek kivitelezője a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

Madarassy Enikő (SMKTT elnöke), Prof. Anders Kaliff és Bereczky Rebeka, aki a svéd könyvet magyarra fordította.

Köszönet Friedrich Klárának, Szakács Gábornak, Botos Margaretnek és Tomory Zsuzsának!

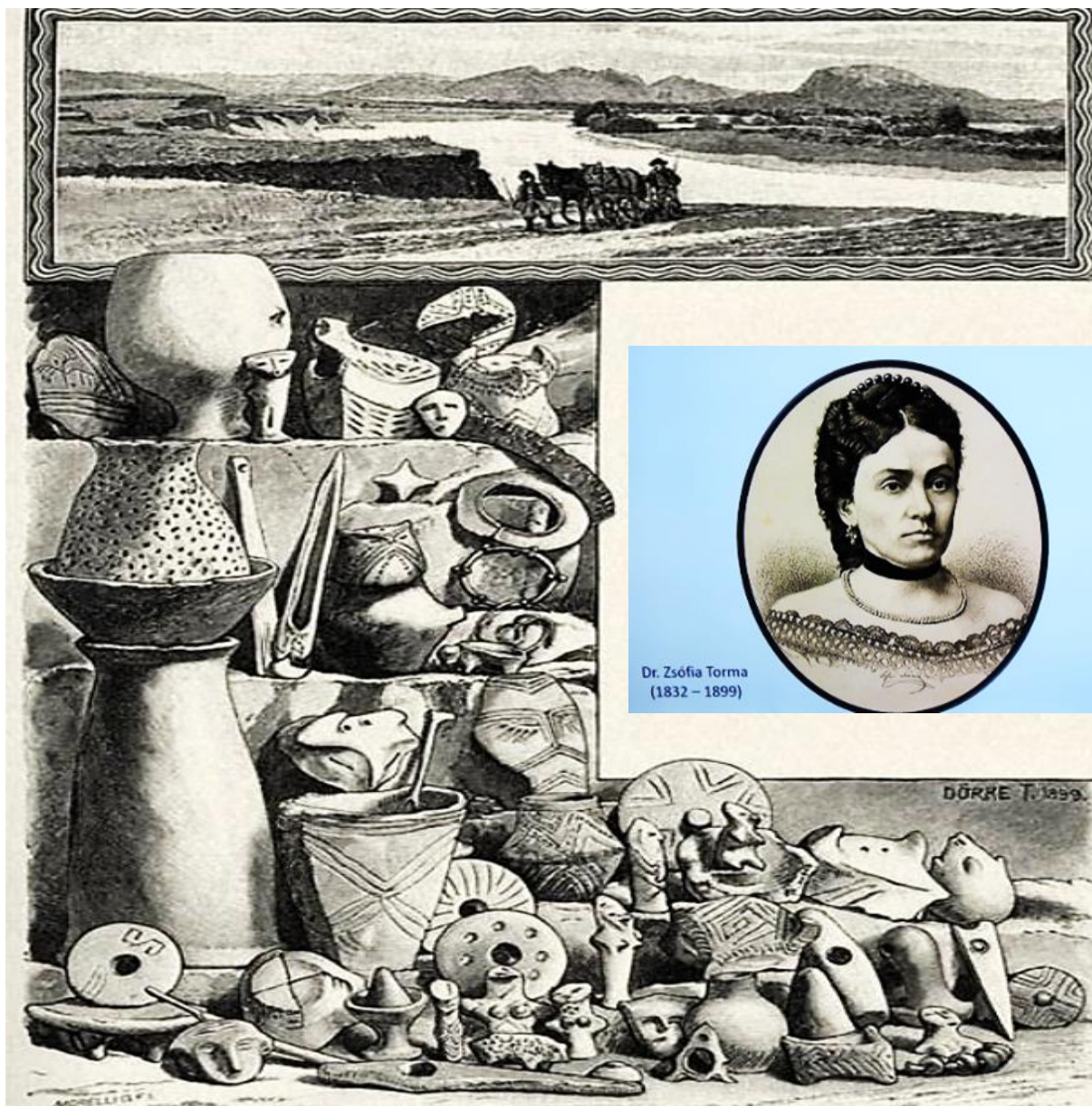

Lukács Péter György, aki szintén hozzájárult a két könyv megjelenéséhez.

Köszönet jár a két könyv megjelenéséért a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának, melynek kivitelezője a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. Ők adták az anyagi alapot a könyv kinyomtatására. A könyv magyar nyelven való kinyomtatásával az SMKTT, de férjem is, Lukács Péter György nagy segítségünkre volt. Talán, a legnagyobb köszönet a magyar nyelvre lefordító Bereczky Rebekának köszönhető!

A könyv svéd nyelvű változatáról elmondanám azt, hogy hogyan született a könyv. A Stockholmi Magyar Házban egy előadást tartott Anders Kaliff professzor úr Draculáról, amikor elmesélte azt, hogy fiatalabb korába bebarangolta Erdélyt, melyet szeret és tisztelt. Ekkor már elkészült a Friedrich Klárával készült közös tanulmányunk Dr. Torma Zsófiáról, melyet az USA-ban élő Botos Margaret és az azóta elhunyt Tomori Zsuzsanna angol nyelvre fordított. Megvolt ez az angol nyelvű változat, valamint utánanéztem néhány dolognak a Világhálón, melyek segítségével arra kértem a professzor urat, hogy írjon egy tanulmányt. De, szerencsére ebből egy könyv sikeredett!

El szeretném még mondani azt, hogy Friedrich Klára és férje Szakács Gábor voltak azok, akik napjainkban először karolták fel Dr. Torma Zsófia nagyságának és jelentőségének a népszerűsítését. Amiért szintén nagyon hálásak vagyunk!

Részletek rajzillusztráció segítségével Dr. Torma Zsófia gyűjteményéből (<http://tormazsofia.ro/magyar.html>). Az általa kutatott és tanulmányozott tárgyakat mutatja be. Fent pedig a Maros partja látható, ahol régészkedett.

Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia jegyzetfüzetéből

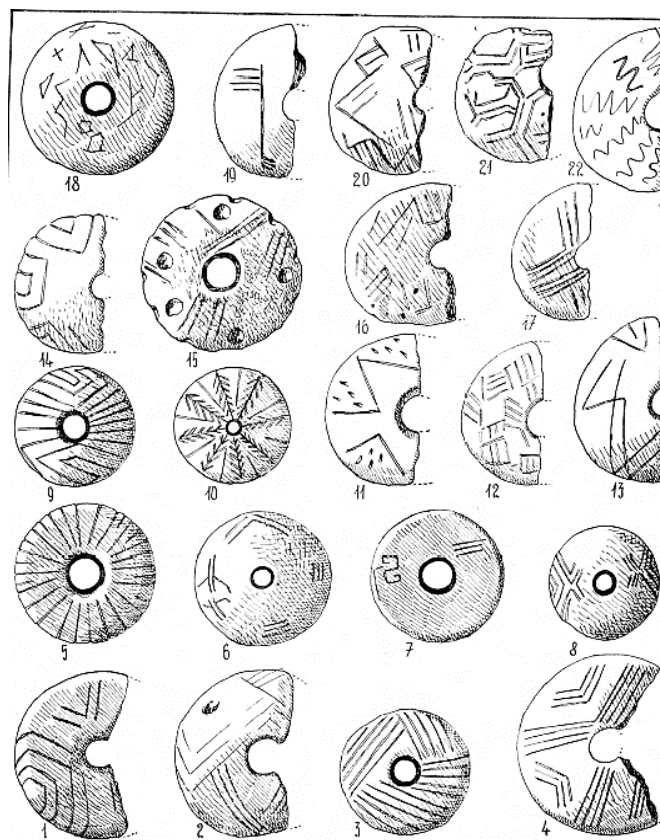
Az alábbi ábrák közül a legelső leleten, egy korongon (a bal felső sarokban) lévő jelek a Tatárlakai agyagtáblák leghíresebbjén lévő jelekhez hasonlóknak látszanak. A Tatárlakai táblát lásd mellette. De szinte minden leleten látunk írásjelekre hasonlító jeleket, jelképeket, amelyek Dr. Torma Zsófia gyűjteményéből származnak. Sok olyan töredékes alakzat, korong látható, amelyen szintén írásjegyek találhatók. De láthatók még különböző szimbólumok és bevésések, valamint olyan szobrocskák és amulettek, amelyek valószínűleg – ma vallásinak mondott – ceremóniák alkalmával voltak használatosak.

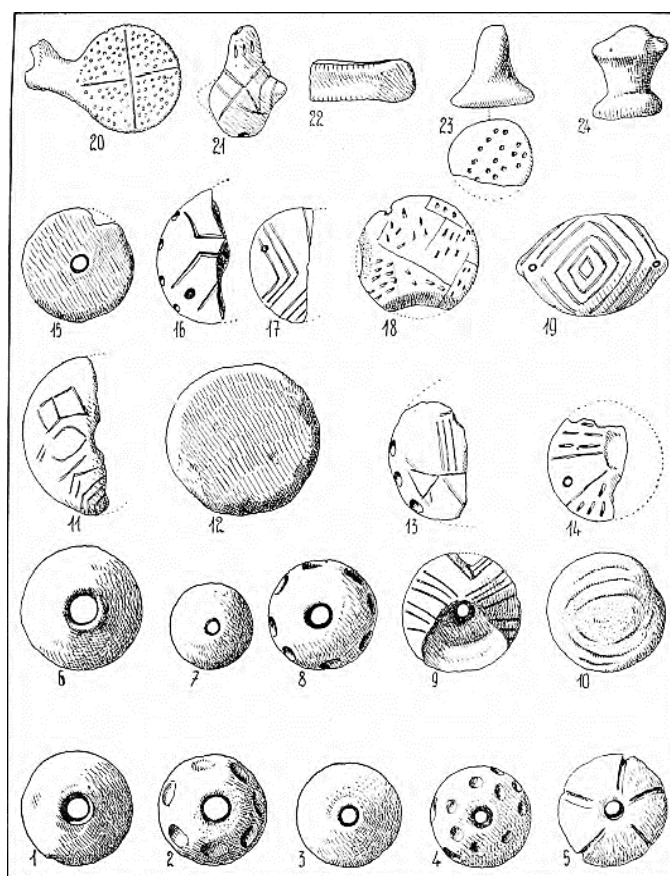
Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia Jegyzetfüzetéből és a híres Tatárlakai tábla.

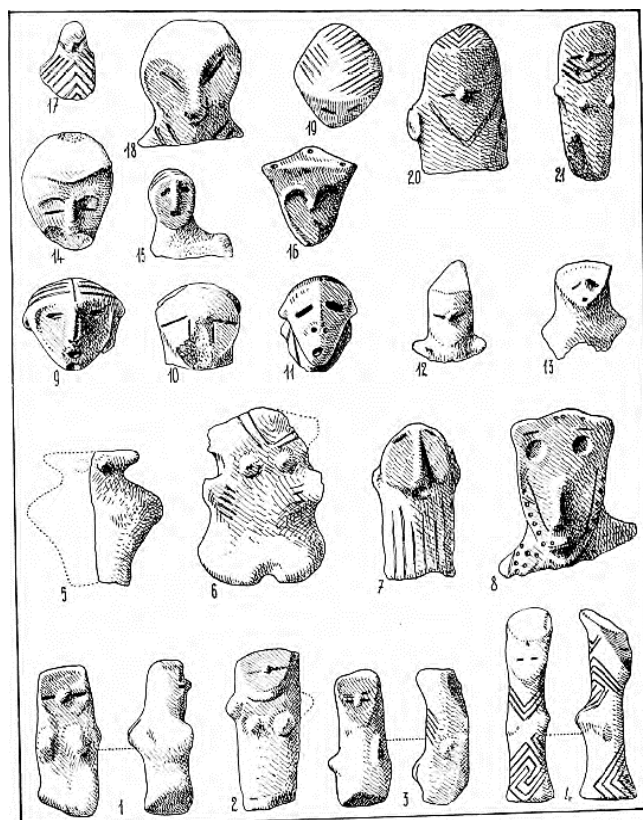
Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia Jegyzetfüzetéből.

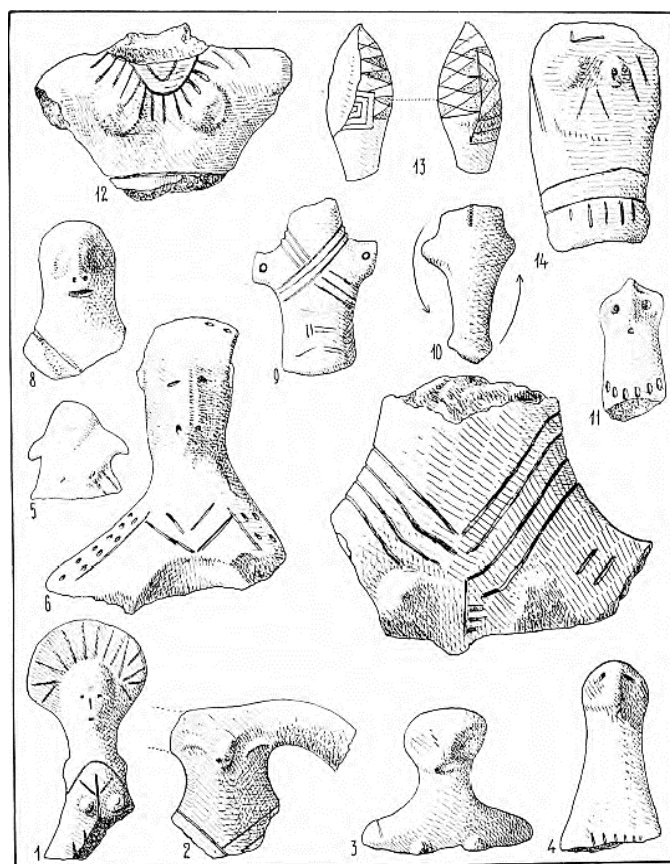
Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia Jegyzetfüzetéből.

Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia Jegyzetfüzetéből.

Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia Jegyzetfűzetéből.

Tordosi leletek Dr. Torma Zsófia Jegyzetfűzetéből.

Dr. Torma Zsófia által írott és róla szóló tanulmányok

Dr. Torma Zsófia tanulmányai:

1879 – Torma Zsófia: Hunyadvármegye neolith–kőkorszakbeli telepek, *Erdélyi Múzeum*.
1880 – Torma Zsófia: A nándori barlangesoportozat, *Erdélyi Múzeum*.
1882 – Torma Zsófia gyűjteményéről, *Vasárnapi Újság*.
1884 – Kossuth Lajos, tisztelő levele Torinóból.
1887–Torma Zsófia: A római uralom előtti Dáciának planeta cultusáról, *Erdélyi Múzeum*

1894 – Torma Zsófia: Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur Gestaltung- und Entwicklungsgeschichte der religionen, *Erdélyi Múzeum*.

1896 – Torma Zsófia: Hazánk népe ősmýthosának maradványai, *Deés*.

1897 – Torma Zsófia: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai, *Hunyadvármegye Monográfiájában*, Budapest.

Ahogy korábban említettem, Dr. Torma Zsófia tanulmányokat írt magyarul és németül. Ezúttal szeretném kihangsúlyozni az 1894-ben *Erdélyi Múzeumban* megjelent, német nyelven írt munkáját „*Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur Gestaltung- und Entwicklungsgeschichte der Religionen*”. E füzetecske hatására sorra kapja a meghívókat Európa Egyetemeire! Európa történészei, régészei, néprajzkutatói, sumerológusai, stb. élénken érdeklődnek kutatási eredményei iránt!

Innen is látható az, hogy Európa mennyire elismerte munkásságát és hogy mennyire híres volt! Ezek mind alátámasztják, hogy Kolozsvárott szükséges egy önálló és állandó régészeti kiállítás Dr. Torma Zsófia hatalmas magán régészeti gyűjteményéből!

Dr. Torma Zsófia részvétele tudományos tanácskozásokon

1875 – Budapesti (VIII) Őstörténelmi/Ősembertani Congressus, felkérték kőkori telepek bejelentésére.

1876 – Budapesti IX. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszus. Első nyilvános szereplése. Ekkor kezdenek már kibontakozni a Tordos–Trója–Mezopotámia-i kultúrák közötti összefüggések, amit a külföld elismerőleg üdvözöl. Dr. Torma Zsófia dokumentált jelei közül itt alkalma volt nyolcat bemutatni.

1876 – kétszer is részt vett a Német Antropológusok Gyűlésén, amikor neves tudósokkal megtárgyalta a leletein található szimbolikus díszítéseket.

1880 – Berlini Embertani Nemzetközi Kongresszus, ahol megismeri korának legnagyobb tekintélyű német etnográfusát Rudolf Ludwig Karl Virchowot, valamint Heinrich Schliemann trójai leleteit is.

1882 – Maina-Frankfurti Régészeti Kongresszus. Itt bemutatta gyűjteményének több tárgyát, idoloikat, állatszimbólumokat, amuletteket és fogadalmi tárgyakat.

Tanulmányait és nézeteit bemutatta úgy magyarországi, mint nemzetközi kongresszusokon, amelyek közül különösen három év tekintendő kiemelkedőnek. Az 1876-os budapesti és a két németországi szereplése, valamint az 1880-as berlini tevékenysége.

Torma-udvarház, Csicsókeresztúr – régen és ma

A torma kúria építési és bővítési évei 1593, 1627 és 1782.

A Torma-udvarház régen és a közelmúltban.

Szeretnék néhány szót mondani a Torma-udvarházról is. A bal felső sarokban látható a régi állapotában. A többi kép pedig több mint tíz évvel ezelőtt készült, az akkori állapotokat mutatva. Azóta a teteje teljesen hiányzik:

A volt Torma kúria napjainkban.

A Báró Torma család címere.

Az óriásméretű Torma-címet ellopták! Valahol a feketepiacon már biztosan értékesítették. Napjainkban, a Torma kúriát 140 000 euróért árulja annak a román tulajdonosa, amit egy telefonbeszélgetés alkalmával tudtunk meg.

De a rendbehozott kúria Csicsókeresztúron és környékén szolgálhatna a szórványban élő magyarság számára mint fontos találkozási helyszín, amit keresztelők, a most kedvelt néptánc oktatásra, de vendégművészek előadásaira, cserkészfoglalkozásokra stb is fel lehetne használni. A neve lehetne: DR. TORMA ZSÓFIA KULTURÁLIS KÖZPONT!

A Skandináviai Magyarok Kulturális és Tudományos Társasága (SMKTT, Madarassy Enikő) együtt a Bod Péter Alapítvánnyal (Dr. Gudor Kund Botond erdélyi alapítványa, mely több templomot és fontos épületet mentett már meg) Gyűjtési Mozgalmat kezdeményezett. A bankszámla ahova a Gyűjtés történik: Fundatia Bod Peter

Dollar bank account: RO92OTPV310000104580US01

Eur account: RO35OTPV310000104580EU01 International SWIFT OTPVROBU

Üzenetként beírni: Torma alap (a kúria megvásárlása)

Ebben a házban lakott Torma Zsófia Szászvárosban (Friedrich Klára felvétele).

Az SMKTT, amelynek elnöke Dr. Madarassy Enikő, még két javaslatot kezdeményezett:

1. Szászvárosban, Dr. Torma Zsófia korábbi lakása falára helyezték vissza az emléktáblát, amely korábban ennek az épületnek a falán még látható volt. Most, olvasható legyen ezen a táblán három nyelven:

Románul:

Proprietara acestei case (între 1866 și 1899) a fost Dr. Zsófia Torma, primul maghiar arheolog din lume, care a lucrat cu metode științifice.

Magyarul:

E ház tulajdonosa (1866 és 1899 között) Dr. Torma Zsófia volt, aki a világon az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régész.

Angolul:

The owner of this house (between 1866 and 1899) was Dr. Zsófia Torma, the first Hungarian archaeologist in the world, who worked with scientific methods.

És a szászvárosi magyarság rendezzen be egy Emlékszobát Dr. Torma Zsófia tiszteletére, ahol poszterek segítségével bemutatják Dr. Torma Zsófia szászvárosi tevékenységét és nagyságát! Azt, hogy ott egy saját múzeuma is volt, olyan értékes régészeti leletekből, melyek fontossága fénykorát éli napjainkban. Ez, azért is indokolt, mert a régész nő népszerűsége napjainkban egyre nő. Emlékének az ottani ápolása megerősíthetné az ottani magyarságot is, mert van mire büszkék legyenek!

2. Dr. Madarassy Enikő másik javaslata a kolozsváriakhoz szól. Alakítsanak ki Kolozsvárott egy állandó és önálló régészeti kiállítást Dr. Torma Zsófia tekintélyes régészeti gyűjteményéből, amely tordosi leletek több ezer darabra (10 387) gyarapodtak.

Miért?

Mert, Dr. Torma Zsófia a világon az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régész volt!

Miért?

A válasz, összegezve a fontosabb dolgokat:

Mert a következő tulajdonságokkal egyetlen egy korábbi régész nő sem rendelkezett!

Torma Zsófia

- Elszántsága és kitartó kutatómunkája végül meghozta a későn jött elismerést: 1899. május 25-én a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem császári engedéllyel tiszteletbeli doktorává választotta.

- Felfedezett egy ősi kultúrát, a Tordosi Kultúrát!

- Nemzetközi konferenciákon vett részt!

- Tanulmányokat írt magyar és német nyelven.

- A Sayce-hez írott levélben négy ősi székely-magyar rovásírás jegyre világított rá (ezek az á, zs, t és c betűk). Későbbi kutatók ennél sokkal több rovásjegyet fedeztek fel leletein!

- Régészeti leletei alapján hasonlóságokat állapított meg a Kárpát-medence és Mezopotámia korai kultúrái között.

- A tordosi leletek több ezer darabra (10 387) gyarapodtak. Zsófia tordosi régészeti gyűjteményét egész Európa elismerte és értékelte.

Az SMKTT javaslatait elküldte a megfelelő erdélyi magyar szervezeteknek és képviselőknél.

Az utolsó felkérést elküldtem Hegedüs Csillának (aki Erdélyben befolyásos politikus) is Kolozsvárra. Korábban, Hegedüs Csilla abban segítette Madarassy Enikőt, hogy javaslatára felvették Dr. Torma Zsófiát az Erdélyi Magyar Értéktárba!

Dr. Torma Zsófia egykori lakóházán tehát egy ideig emléktábla jelezte hajdani híres tulajdonosát. A ház felújítása után a mostani román tulajdonos nem járult hozzá a tábla visszahelyezéséhez.

2012. április 28-án a dévai Téglás Gábor Iskolában, másnap pedig a szászvárosi református templomban megemlékeztek a régésznő 180 éves születési évfordulójáról.

Dr. Torma Zsófia több mint 30 évet élt a szászvárosi házában, ahol a felső emeleten tartotta a régészeti gyűjteményét. Ott egy magánmúzeumot rendezett be.

E mostani előadásom előtt felvettem a kapcsolatot a dévai Téglás Gábor Iskolával és a szászvárosi református templommal is, ahova elküldtem a mostani rendezvény meghívóját, hogy érezzék azt, hogy nincsenek egyedül a mostani Megemlékezéskor.

Dr. Torma Zsófi főműve: Dácia a római foglалás előtt

Fontos feladatunk az általa nagy gonddal bővítetett és fontosnak tekintett főművének, „Dácia a római foglалás előtt” című írásának a felkutatása és restaurálása.

De, idézzük őt: „Mint már említettem, az eddig ismeretlen újabb adatokat, melyek rendelkezésemre állnak és melyeket itt felsorolni képtelenség lenne, egy másik, 2500 ábrával illusztrált régészeti munkámban fogom részletesen feltárni és megmagyarázni. Ebben a nyomdára kész dolgozatomban, melynek közreadását a már korábban említett súlyos betegségem akadályozta meg több éven át, a szerény kutatómunkám elért és sokszor nem is remélt eredményeit teljesen tisztázni fogja.” (Torma Zsófia: Sumér nyomok Erdélyben.)

Azt a kérdést is felveti, hogy hol keressük az őseink európai eredeti fészket, magában Európában-e, vagy Ázsiában?

Tudott dolog, hogy őseink vándoroltak, tehát a magyar ősi fészkek a világon több helyen is megtalálhatóak. De lássuk, ezzel kapcsolatosan mit vall Dr. Torma Zsófia: „...Közép-Ázsiában az Altai-hegységnek É-Ny részén, az Oxus-folyón túl, terült el az egykori Skytha birodalom. A magyarok őshazája, ahol az egész Hunnugor, vagy csud-magyar népség a chorásáni Chun-hun-Chusán, vagyis Turáni-fennsíkon tartózkodott; az Oxuson innen volt Irán. A turáni fennsík azon részéből, mely a khinai határ közelében van, indult ki egy népvándorlás Kr. születése táján s evvel 3 áradatban a hun, az avar és magyar is, mely magyar nép törzsei s nemzetiségei benne voltak már a hun és avar birodalomban. A magyarok a Duna és Tisza között már a turáni eredetű visszamaradt skytha törzseket itt találták, amelyek mint rokon faj, beléjük olvadtak.”

Erdélyben, a Dr. Torma Zsófia kutatása egy személyhez köthető, Laura Coltofean nevéhez. Köszönet neki ezért! De, jó volna, ha Erdélyben (de, bárhol máshol is) több PhD-diák kezdené tanulmányozni az első magyar régésznő kutatásait és nézeteit. Tekintettel arra, hogy a régésznő tanulmányait nagyobb részben magyar nyelven írta, ezért nagy szükség volna a magyar doktóráló diákok munkáira!

Kutatásaik által egy több szempontból megvizsgált, színesebb, gazdagabb, vagyis reálisabb képet kaphatnánk a régésznőről. Mivelhogy, nagyságát csak most kezdik felismerni nemzetközileg is, ezért a PhD-diákok angol nyelvű dolgozataira is nagy igény volna!

Eddig mit sikerült megtudjunk erről a fontos „Dácia a római foglалás előtt” című tanulmányról?

1961-ben Nicolae Vlassa, az akkori Kolozsvári Egyetem professzora azt nyilatkozta Fehérné Walter Annának, hogy az foszladozóban van és a ceruzarajzok el vannak halványodva, de a Kolozsvári Egyetem szándékozik azt kiadatni.

Mandics Györgytől, aki József Attila-díjas magyar tanár, költő, író, újságíró, esszéíró, a következőkről értesültünk: Még találkozott Nicolae Vlassa kolozsvári régésszel és látta Dr. Torma Zsófia főművének a kéziratát: „1982-ben vagy 1983-ban jártam nála az intézetben, amely azonos a Mátyás házban levő Történelemtudományi Intézettel. Két ilyen találkozásom

volt vele. Egyik alkalommal megmutatta Zsófia gyűjteményét és a kéziratát. Ő csak így nevezte: ez a 'kézirat'. Akkor egy irattartó mappában volt és erősen sárgult oldalak voltak benne, alig olvasható írással, s nagyszámú tusrajz többnyire cserépedényekről, melyeket felismertem a Roska Márton által kiadott műben, s melyeket, ha jelek voltak rajta, mind reprodukáltam a könyvemben.”

Tehát, a kézirat 1982-83 a kolozsvári román régészek tulajdonában volt!

Szabó Csaba erdélyi régész a Gheorghe Lazarovici régésztől kapott levélből megtudta azt, hogy valóban Nicolae Vlăssă irodájában volt a kézirat, de az onnan Zoia Maximhoz került, aki nyugdíjazása után átadta azt a múzeumnak. Egy belső kollega segíteni tudhatna...

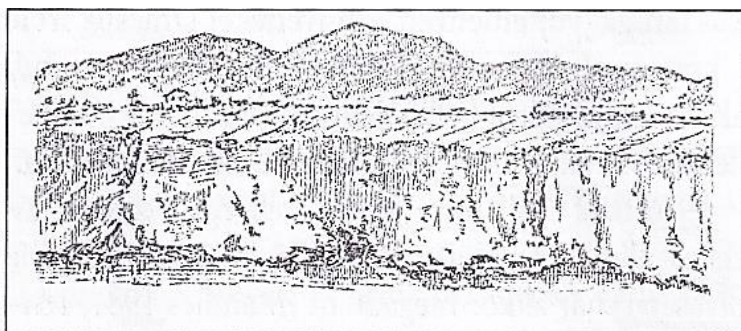
KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!

Mandics György (Budapest):

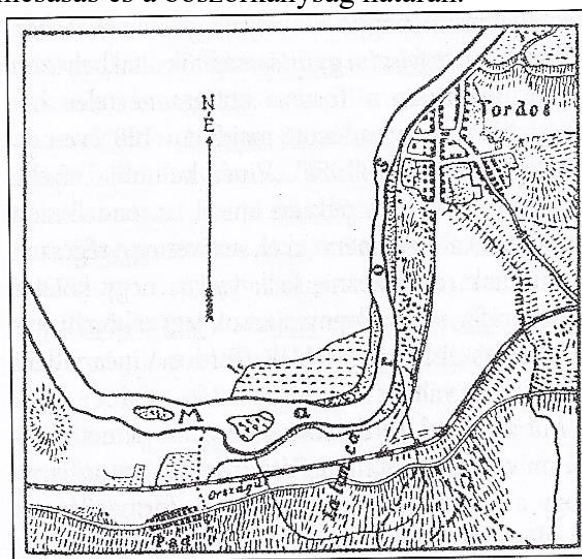
A szorgos kutatók talán Akadémiákba, az amatőrök talán mennybe mennek

Az európai neolitikum felfedezésének története 1875 áprilisában kezdődött, amikor Vén András tordosi tanító egy tarisznya cseréppel kopogtatott be *Torma Zsófia* kisasszonyhoz. A meglepő formákat ismeretlen díszítéseket látva a külön „gyűjtőhóbortjáról” híres kisasszony, a világ első ősrégész-asszonya kifaggatta az öreget a lelőhelyről. Kiderült, hogy Tordos falu határában a Maros-part tele van ilyen edényekkel, teljesen épekkel is, s a falubeli legények rendszeres szórakozása, hogy a víz-kimosta edényeket telenként a Maros jegéhez csapják, így ijesztgetve a partmenti jégen csicsonkázó lányokat.

1. kép. Tordosi őstelep, Szinte Gábor rajza, *Hunyad Monográfiája*, különnyomat, 16.

Torma Zsófia véget vetett az „égre kiáltó istentelenségnek”, odarohant edényeket gyűjteni, majd pénzdíjakkal serkentette a környékbeliek edénybeszolgáltató kedvét, ám azt már képtelen volt elérni, hogy a Maros partján a javarészt egyházi tulajdonban levő földeken ásatási jogot kapjon. A falu, az egyház gyanúperrel tekintett a hóbortos kisasszonyra, valami titkos hátsó szándékot gyanított, a kincsásás és a boszorkányság határán.

2. kép. Tordos környéke. Térkép. A lelőhely a Maros-kanyarban a La Lunca határrészben, Erdélyi Múzeum, 1879, 130.; Roska 1941, 1. kép.

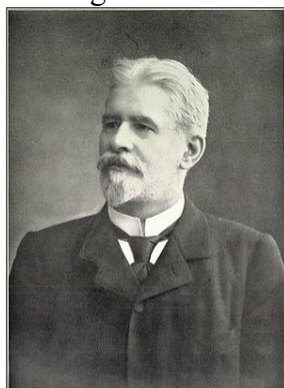
Az ellenállás hihetetlenül kemény és elutasító volt. S mivel *Torma Zsófia* mögött nem jelent meg soha az államrend a maga hivatalos súlyával, a szolgabírók kemény parancsaival és utasításaival, a „Császár nevében...” típusú felszólítások durva kényszerével, hát az történt, ami a régészet történetében szinte példátlan: ázni lehetetlen volt, mivel bizonyos személyeknek „csípte a szemét” a kisasszony tevékenysége.

3. kép a., A fiatal Torma Zsófia – és b., képe Friedrich Klára nyomán

Torma Zsófia (1831-1899) sokszorosan rendhagyó kutató volt, az első régésznő, aki egy férfiak közt is szokatlan pályát választott magának: nem ment férjhez, nem lett családanya, nem a házvezetésben tündökölt, kérőit visszautasította, s minden idejét a maga által választott gyűjtőszennvedély megvalósításának szentelte. Bár nem egyetemen készült fel e pályájára, magányosan Európa legjobb kutatóinak szintjére emelkedett, nyelvtudásával, módszeres olvasmányaival. Elérte végül, hogy magánkönyvtára és magánmúzeuma felért egy nyugati egyetemi kabinet felszereltségével. Erre ráment ugyan teljes vagyona és egészsége, ám megvolt az a fantasztikus siker-élménye, hogy mindezt egyedül, saját erejéből érte el. Amatőr volt, hisz annak, amit csinált nem volt állami intézmény által igazolt oklevél-fedezete, mégis, amit csinált, s amit csinált, saját tudása és elkötelezettsége által bizonyított háttere volt.

Publikációi, kiterjedt nemzetközi levelezése hamarosan felhívta magára a külföld figyelmét, s kiváltotta ugyanakkor a hivatalos magyarországi tudományos körök irigységét és gyűlöletét is (Makkay J: *Holt lóra patkó*, 1999, 27 skk, 110 skk). Az, hogy haláláig nem sikerült Tordoson ásatnia, az ebből a szembenállásból eredt, hogy Hampelt, a vezető régészt diktátori allűrjeivel nem fogadta el, képtelen volt leleteit *Hampel*nek felajánlani közlésre, saját magának tartva meg a leletekkel kapcsolatos véleményeket, így aztán az Akadémia is csak megalázta és ott vetett neki gáncsokat, ahol tudott. Míg fiatal volt és szép, a közvélemény ezt gyakorta azzal is magyarázta, hogy nem volt hajlandó a kéjsóvár *Hampel* ágyába feküdni, ami pedig lehetséges megoldás lehetett volna az „ellentétek” megoldására.

4. kép. Hampel József (1849-1913), az MTA vezető régésze.

Hatalmasra duzzadt régészeti monográfiáját a tordosi lelőhelyről (kb 2500 oldal) ki nem adhatta, és halála után is fékeztek mindazokat, akik anyagait fel kívánták dolgozni. *Hampel* és tanítványai karja messzire nyúlt. Furcsa mód csak akkor végezheték el gyűjteménye feldolgozását, amikor már Erdély nem tartozott Magyarországhoz, és kiadni is csak akkor lehetett, amikor Észak-Erdély rövid időre visszatért Magyarországhoz, s most már múlt századi gyűjteménye „dicső magyar örökségnek” minősülhetett a Teleki Pál Intézet égisze alatt! Ám a feldolgozó, *Roska Márton* (1880-1961) Magyarország régész-társadalmában még ekkor sem minősült hősnek, s mikor 1944-ben Magyarországra menekült, nem fogadták lelkesedéssel, hanem csak megtűrt idegenként. Publikációit lekezeltek, periferiálisnak bélyegezték, mintegy jelezve, hogy egy *Torma Zsófia* feltámasztó nem lehet szalonképes régész Magyarországon – soha.

Torma Zsófia publikációi vidéki társasági kiadványokban jelenhettek csak meg, s persze Németországban, ahol *R. Virchow* (1821-1902) barátsága és szava tudományos garancia volt, nem úgy, mint Magyarországon, ahol minden központi tudományos közleményt megakadályozott *Hampel*.

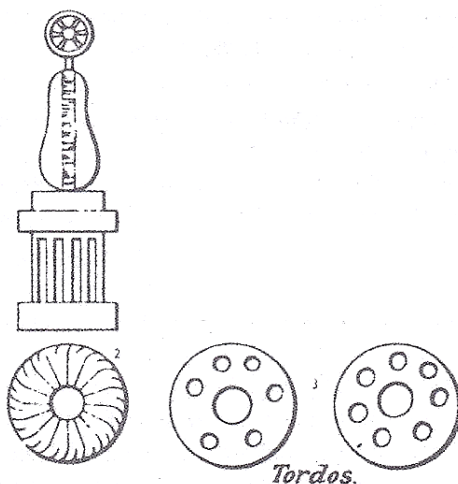
Életében egyetlen magánkiadású könyve jelenhetett meg németül, ám ez sem hozta meg számára az átütő sikert a nemzetközi régésztársadalomban, mivel a századfordulón már mindenki ásatási jegyzőkönyveket, s hatalmas edénylelet-táblákat várt, rétegenkénti elrendezésben, ám ilyen nem volt művében még mutatóban sem, mivel egyetlen gödröt sem mélyíthetett Tordos talajába, hát még kutató árkok hálózatát, hogy a lelőhelyet így feldolgozhassa. Minden **lelete felszíni gyűjtés**, segítők által behozott anyag. Így aztán a Tordosi kultúra névtelen hamupipőkeként sorvadozott majdnem 100 éven át.

Miloje Vasić (1869-1956) „Vinča kultúrája” nyelte el teljesen, az lett a névadó, mivel az rendelkezett mindazokkal az ismérvekkel, amivel egy régészeti kultúrának rendelkeznie kell: vaskos négy kötetes monográfia, sok szelvényrajz, sok jegyzőkönyv, hatalmas összehasonlító táblák. Tordos így Vinča vidéki függelékévé vált.

Mit mond el Tordosról a szerzőnő német nyelvű műve, az *Etnográfiai Párhuzamok*? Azt a tényt, hogy a Tordosi kultúra edényeinek formavilága, s az edény-fenekeken, s orsógombokon, valamint cserép-szobrocskákon talált **jelek párhuzamai** Tróján s Közép-Keleten (pontosabban Mezopotámiában) ismerhetők fel. Ez a maga korában nem volt túl nagy kuriózum, mivel a két összehasonlított anyag az 1890-es években éppen a legnagyobb szenzációt jelentette. *RM II./40*. Akkor ásták ki Trója vára egymást követő rétegeit, s folytak Babilon, Ninive, a Bibliából ismert nagy városok, rompalotáinak feltárásai, kezdték olvasni az ékírást, s megérteni az Ókori Kelet Biblián túllépő történeti valóságát. Hogy ezekhez hasonlította az általa feltárt anyagokat *Torma Zsófia* nem volt egyáltalán meglepő, ám az, ami ez után következett az már igen. A feltárt régészeti anyagok mellé ugyanis ő odaállította mindazt a jelanyagot, amit a régió (Hunyad megye) századvégi etnográfiai kultúráiban talált: fafaragást, hímzést, házépítést, táncot, s ezen inhomogén halmazt vetette egybe a Kelet hasonlóan inhomogén halmazával. Mindkét halmaz szerkezetét meghatározó elemeket a keleti Planétakultusz nevű elmélet szolgáltatta. Ez a ma már jobbra kimúlt elmélet feltételezte, hogy az ősidőkben a Csillagok és a Bolygók kultusza alkotta az ősi vallásosság középpontját, s az, amit mi kései hellenisztikus és középkori forrásokból, mint asztrológiát ismertünk meg, az csak halovány visszfénye egy ősi mindent átfogó hitvilágnak és kultusznak. A bolygók és a csillagok nem véletlenül viselték Istenek és Istennők nevét, az év kultikus ünnepi ciklusai, mind a bolygókkal és azok periodikus mozgásaival kapcsolatosak, hiszen az istennevek előbb bolygó és csillagnevek voltak. (Ma a vallástudomány ennek fordítottját állítja: előbb voltak az istenek, majd ezekhez rendelték a bolygók és a csillagok nevét az ókor érett periódusában).

Könyve a planétakultusz elmélet értelmében megállapítja, hogy amikor egy babilóniai pecsétlengeren a nap jelét küllős kerék formájában ábrázolják (1. kép), akkor Tordoson hasonló

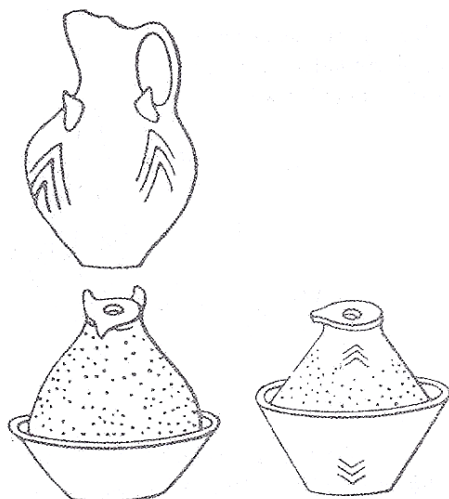
anyagokat talál: korongot sugárvonalakkal (2. kép), vagy korongokat 6-7-12 bolygójellel (3. kép).

5. kép Az 1., 2., 3. kép. A napkorong szimbolikájának hasonlóságai.

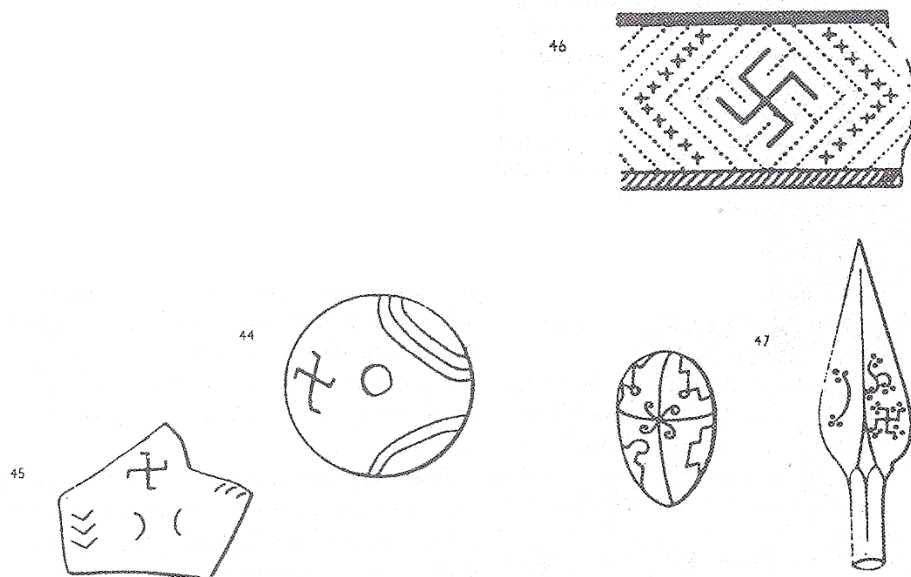
A Napisten, Samas jelét Babilonban a 20-as számjellel írták (2 kettős ék), míg a holdistennő Sin jele 30, azaz 3 kettős ék. Ha tehát egy trójai korsón 3 V forma jelet találunk (8. kép), akkor sejthetjük, hogy ez a korsó a Trójai Holdistennő kultuszában játszott szerepet. Mivel a korsón két mellbimbó dudor is van, bizonyosak lehetünk a párhuzamban: itt is egy nő a holdistennő.

Lássuk, hogy néz ki mindez Tordoson? Gyűjteményében van több füstölő edény. Ezekben szintén 3 V alakú motívum található, jelezve a hold jelét. A felső rész kiképzése csőr formájú, máshol még a bagolyfül is látszik. Tehát mivel a Trójai Holdistennő Pallas Athéné, s annak madara a Bagoly, Tordoson is ezekre a motívumokra bukkantunk. (9. és 10. kép)

6. kép. 8., 9., 10. kép. A holdistennő kultuszának tartozékai.

A hasonló párhuzamok sorából emeljük ki a szvasztikát – az évszakok vándorlását jelző jelképet, amelyik Trák aranypénzekben épp úgy megtalálható, mint Tordos agyaggyöngyén (44), tordosi edénytöredéken (45), Nagyenyed környéki román hegylakók hímzésén (46), avagy húsvéti tojások díszítésén (47).

7. kép. 44-47. kép – Az évszakok vándorlása jelképe, a szvasztika (forgó-kereszt).

Torma Zsófia ezen motívumok közül a másodikon felismerte a Hold jelét is a 3 V alakú vonal jelét, tehát ezért úgy vélte, hogy Schliemann tévedett, amikor úgy gondolta, hogy ha a forgó kereszt szárai jobbra hajlanak, akkor a Napot, s ha balra, akkor a Holdat jelképezi. Ő úgy vélte, hogy mindkét esetben Bendis trák holdistennő a jelzett kultikus személy.

Mire szolgál ez a hosszú párhuzamsor?

Arra, hogy megkísérelje feltárni az ősi múltban élő egykori nép kilétét: úgy véli ugyanis, hogy Erdély itt lakó emberei, akik Tordos kultúráját létrehozták, olyan embercsoportokhoz tartoztak, amelyik úgy a Trójaiakkal, mint a Mezopotámiaiakkal gondolkodásában, vallási indítékaiban olyannyira rokon volt, hogy feltehetjük, a hiten túl *fajilag* is rokonok voltak (Torma [1894] 1972, 136.).

Nos, ez a kijelentés keményen kívül esik a klasszikus régészet területén. Ma nincs egyetlen képzett ősrégész sem, amelyik a pusztán régészetileg ismert kultúrák esetében meg merné kokárdázni a kultúrák etnikai hovatartozása biztos kijelentését. Ilyet csak a klasszikus ókor határán, az írásos forrásokhoz közel, s csak *feltevésként* lehet megtenni.

Torma Zsófiát csak az menti, hogy az ő korában az ősrégészet sokkal kisebb idővel számolt, s valahogy úgy gondolta, hogy a római történetírókból jól ismert Dákok előtti korból, talán a görögök által említett trákok korából származhatnak leletei(!) *Torma Zsófia* a római hódítás előtti Erdélyt a görög történetírókkal összhangban, dáko-gétákkal és trákokkal népesíti be. A trákok nála a legősibb lakók. Tordos, mint legősibb, tehát trák. Hogy ez milyen faj? A görög történetírók szerint az ország neve Aria. De ő mégsem az Árja fajra gondol. Ha árják lettek volna, akkor az északi tenger mellett is írásjeles cserepet vetett volna ki a föld. Itt más volt. Ennek párhuzamai csak keleten vannak. Trójában és Sumerban. Ezért az „itteni Trákok” azokkal lehetnek valamiféle – legalább kulturális – rokonságban. Úgy gondolta, hogy az „erdélyi Trákok” kultúrájában találhatók meg a **sumér kultúrában i. e. 3500 körül megjelent ékírás ősformái, alapvető vallási és kultikus szimbólumai, illetve ezek hasonmásai, párhuzamai** (Torma (1894) 1972, 61.).

Hogy került e kultúra Erdélybe? Vándorló **sumér törzsek hozták Mezopotámiából a fejlett kultúrát** – vélte *Torma Zsófia*. Hiszen a „trák kultúrában” látjuk, hogy a sumér elemek hirtelen megjelennek. Előtte semmi ilyet nem jeleztek a régészek (Torma [1894] 1972, 66.).

A történészek figyeltek fel elsőként ezekre a meredek etnikai jellegű állításokra és a történelmi következményeket tartalmazó axiómákra. A *Századok* hasábjain már világos volt, hogy

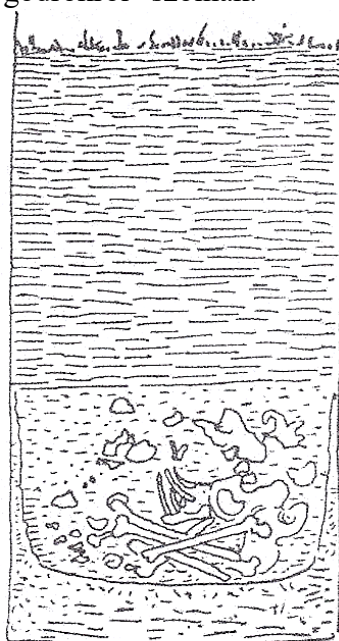
a Trákok kultúrája mesterséges megnyújtása és összekötése a ma Erdélyben lakó **románok etnográfiai emlékeivel** is a román folytonosságelmélet alappillére lehet! Igaz *Torma Zsófia* ezt úgy gondolta el, hogy a mai románok nem a latinoktól származnak, hanem a trákoktól, s a román nyelvet a bizánciak ragasztották rájuk (ruménok), de ennek nincs köze a latinokhoz. (A ruménok eredetéhez. *Századok* 17, 1883, 477-481.; *Századok* 18, 1884, 92-93. [szerk. megj.]) *Hampel* 1885-ben fogadta el a Trákokat (Gyulai, 14, a levelezésben), véljük nem minden hátsó gondolat nélkül, hogy alkalomadtán nagyobbat üthessen *Torma Zsófián*.

A fiatal *Reinecke* (1872-1958), aki *Torma Zsófiát* ekkor meglátogatta, már tudta, hogy a szakma elveti az ilyen népi azonosításokat, etnográfiai anyagokkal megtámogatott párhuzamokat. Ezért miután megtekintette gyűjteményét – mint *Torma Zsófia* feljegyzéseiből megtudjuk – nem nagyon volt kíváncsi összehasonlító elméleteire, csak edényeinek formáira, s a lelőhely mélységadataira, semmi másra. Ebből az ismert, s robbanásszerűen szaporodó anyagból kiindulva hamar felfedezte, hogy Tordos helye a fejlett neolitikumban van, de a fémkor előtt. (A leletbe keveredett néhány réztárgy lehet, hogy egy felső rétegből csúszott oda!) S ha ez így van, írásnak ott semmi helye nincs. A jelek tehát valamiféle tulajdonjelek, emlékeztető jelek, esetleg szimbólumok lehetnek, *de írás nem*.

Ez a kijelentés aztán meghatározta *Torma Zsófia* tudománytörténeti helyét is a szerencsés kezű korai amatőrök közt, mint a *Schliemann* házaspár (akikkel mellesleg roppant jó viszonyban is volt *Torma Zsófia*), akiknek *lelőhelyeit fel kell használni* ugyan, de *elméleteit el kell utasítani*.

Ebből a helyzetből érthető, hogy a későbbi régészek közül csak azok tartották még egyedül számon egykori létét, akik az erdélyi neolitikum olyan bugyrát kutatták, mely közel áll korban, vagy helyileg Tordoshoz. Mivel Erdély Trianon után Romániához került, nyilván az itt maradt pár régész közül az egy szál őstörténész, *Roska Márton* foglalkozott vele tiszteletből és kényszerből, hiszen a gyűjteménye adott volt az Egyetem melletti Múzeumban, s így tanulmányozásához volt idő, s nem kellett pénz, mint egy ásatáshoz.

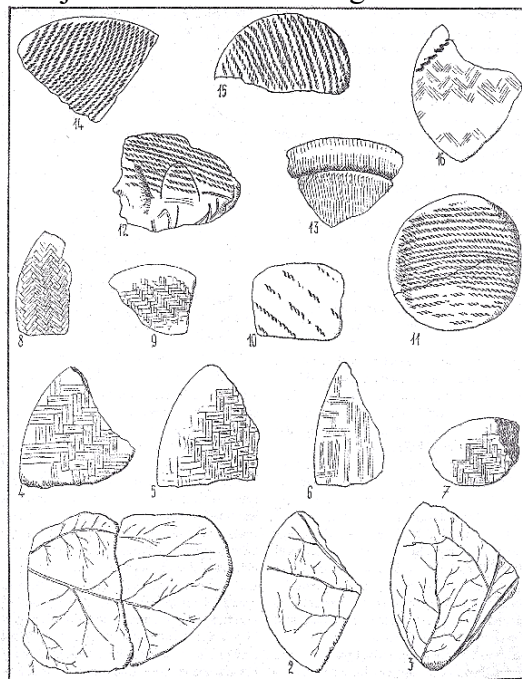
Roska összefoglaló monográfiájában leírja a végzett kései ellenőrző ásatásokat, amikor a telep lényegét már elvitte a Maros, meg az emberi butaság, illetve *Torma Zsófia* réteg-megfigyeléseit, a lelőhely Maros-part löszfaláról, melyek közül különösen fontosak azok, amelyek a helyi égetési gödrökről, „áldozati gödrökről” szólnak.

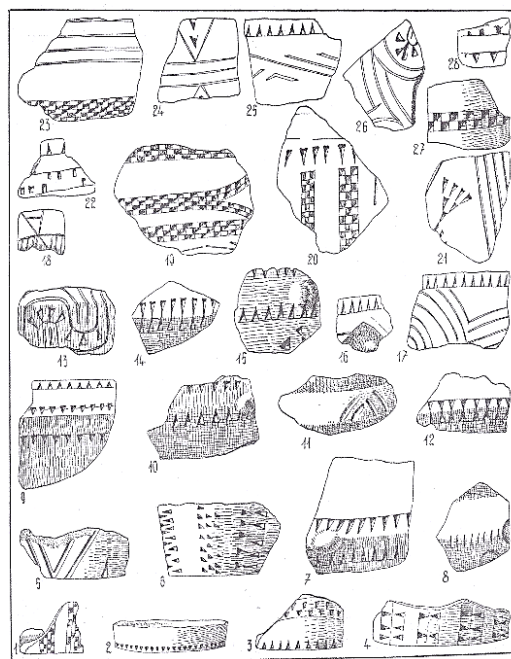
1:16

8. kép. A Maros-part löszfala. *Roska* 1941, 3. kép.

A hatalmas méretű gyűjteményéből sajnos elég egyoldalú kép rajzolódik ki a tordosi kultúráról: nagymennyiségű kőszerszám, szarvasagancs kapák, csontsimítók, csonttűk, ékek, csont-árok, kagyló és csontékszerek, s főként, a nagy tömeg, a sok ezer edényfenék és cseréptöredék. Ezek közül néhány táblányit foglalnak el a természetes anyagok lenyomatával létrehozott fenékjelek (zsinórok, levelek, sásfonatok, gallyak), a legtöbbet (45 hatalmas méretű képtáblát) töltik meg az edények fenekén, oldalán, peremén, vagy fülén elhelyezett jelek. Ezekhez viszonyítva csak 5 táblát tesznek ki a hálósúlyokon, szövészéksúlyokon, agyag-gyöngyökön található jelek; ugyanennyit foglalnak el az edénytöredékeken található tulajdonjelek vagy írásjelek, amihez már csak két táblányi anyag adható még hozzá : szórvány jelek Tordos középső rétege kerámiáin; illetve jelek Tordos felső rétege kerámia-töredékein.

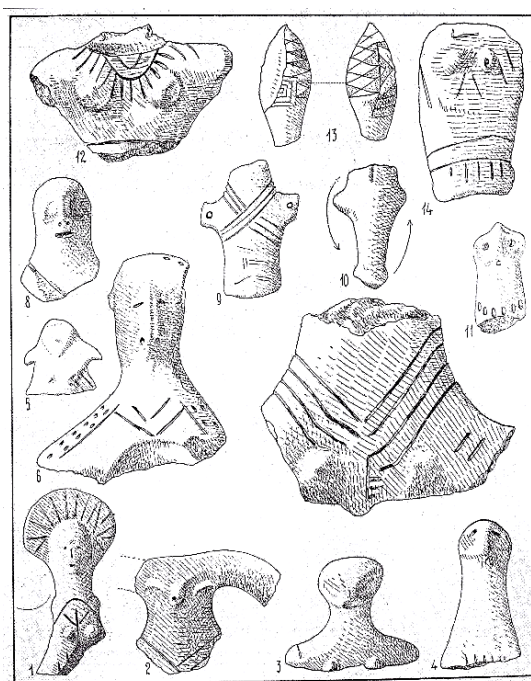

9. kép. Természetes-anyagos jelzésű edényjelek, LXXVII. tábla.

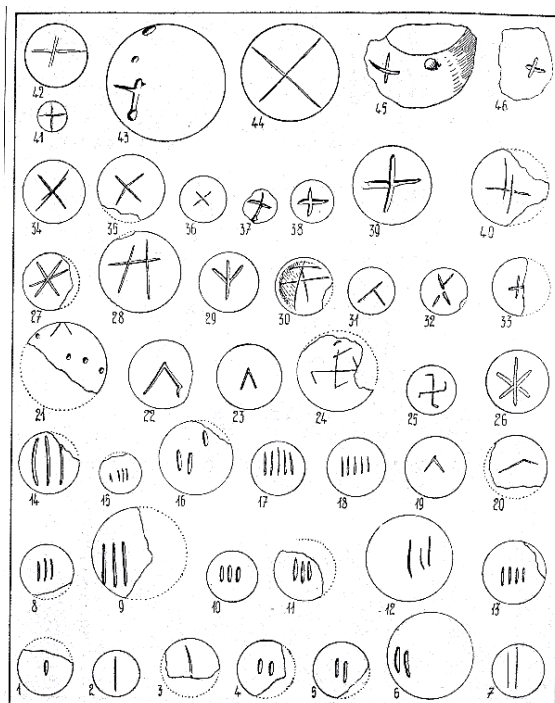
10. kép. Vonalak és ékjelek edényfalon, CXV. tábla.

Az agyag-idolok (ember formájú bálványok) és töredékeik, némelyik jelekkel, újra csak öt táblát tesznek ki, s kettőt az állatformájú agyag idolk.

11. kép. Emberforma agyag idolk, jelek. CXL. tábla.

A hat fő írás-gyanús táblát teljes egészükben közöljük, mivel nem minden érdeklődő tud hozzáférni ehhez a könyvritkasághoz:

12. kép. Tordos CXXXI- CXXXVI. tábla.

A gyűjtemény külön részét teszi ki a Nándorvályai ásatások anyaga, hiszen itt is találhatók érdekes leletek: CXLVII-CXLVIII. táblák.

Miután *Roska Márton* el kellett hagyja Erdélyt (1944), hiszen tudta, mi vár rá a visszatérő románok részéről, mint a „Horthy rezsimmel kollaboráns” kutatóra, tanítványra, a szász *Kurt Horedt*, (1914-1991) majd a román, de magyarul jól beszélő *Nicolae Vlassa* folytatták tovább a kultúra ásatásait, s ütötték fel néha a az Erdélyi Régészeti Intézet könyvtárában a mintegy 2500 oldalas *Torma Zsófia* kéziratot, hogy párhuzamokat kutassanak újabb cikkeik illusztrációjához.

Mindezek azonban csak 1961-után váltak aktuálissá, amikor *Nicolae Vlassa* (1934-1984) váratlanul felfedezte a közeli Tatárlakán a Tordosi kultúra legnagyobb nevezetességét, a három táblácskát, amelyek közül kettőt a sumér piktogramokra kísértetiesen emlékeztető írásjelek borítottak. E pillanatban minden, mintegy varázsütésre átértékelődött: a „lökött” és „excentrikus” *Torma Zsófia* egyből próféta lett, hatalmas látnok, aki hidat vont Erdély és Sumér között majd száz esztendeje!

A sumér rokonság ugyanis közben izgalmas politikai fegyver lett, amelyben, mint Erdély ősi lakottságának bizonyítéka, ez a leletegyüttes a nagyágyú volt. A románok ezt állami támogatással nagy propagandagépezettel vezették, míg a magyaroknál a nyugati emigráció vette csak fel a kesztyűt, sokkal kisebb háttér lehetőségeikkel, de annál nagyobb lelkesedéssel.

A nyugati magyar emigráció ásta elő *Torma Zsófia* régi német könyvét, fordította le magyarra, s adta ki *Fehérné Walter Anna* (1915-1992) előszavával.

Ebből idézek most: „A könyv tárgyi, régészeti adatokkal bizonyítja a sumérságnak a Kárpát medencébe való hatolását. Megdöbönt minden olvasót a nagy azonosság ezek nyomán, főként az írástudomány, a mitológia és a díszítő művészet közös motívumkincse között. S nem szabad elfelejtenünk, hogy *Torma* rendületlenül vallotta a legnagyobb viták idején a sumérság turániságát” (Fehér Anna [Előszó] In: *Torma* [1894] 1972, 8.).

Bár a cél nemes, sajnos az alkalmazott módszer nem mindenütt tiszta. Az odáig rendben van, hogy a sumérok behatoltak Erdélybe, s kultúrárt alapítottak. Ezt valóban kimondja *Torma Zsófia*. (V. ö. Sumér nyomok, 66. old.) De azt már **nem**, hogy a **sumérok biztos turániak, s a turániak magyarok**. A pontos idézet ez: „A sumer-akkád törzse az ural-altáji népcsaládnak és a finnugor és a török-tatár népek között helyezkedett el. Így fordulhatott elő, hogy a magyar nyelvben (az ismert francia őstörténész *Sayous* szerint) sok akkád szó fordul elő. A turáni fajtát illetően bennünket első sorban e fajnak négy ága érdekel: a távolkeleti mongolid mandzsurok, a nagy területen szétszórt turko-tatárok, az északon élő szamojédok, és az ugoros finnek. Hogy ezek közül melyikhez áll legközelebb a sumer-akkád törzs, azt döntsék el a szaktudósok. Annyi azonban bizonyos, hogy közelebb állnak a kelet-indiai dravidákhoz, mint a törökökhöz, vagy az ún. finnugorokhoz.” (59. old.)

Ebből a nehézkes és elég homályosan kapcsolódó mondatfüzérből világos, hogy ha a sumérok szerint elég távol állnak a törököktől és a finnugoroktól, akkor a mondat logikája szerint a „mongolid mandzsurok” és a „szamojédok” állnak közel a sumerokhoz. (Az utóbbira vonatkozó szibériai elméletekből láthatunk mintát a következőkben, persze anélkül, hogy a szerzők ismernék *Torma Zsófiát*! Ugyanez áll a dravidákra, de ezt az adatot szintén nem ismeri *Fejes Pál*!) Hogy milyen közel állnak a magyarokhoz a sumerok, az csak annyiból derül ki, hogy „sok akkád szó van a magyarban”. Arról egy hang sem szól, hogy ezek a sumerok, akik bevonultak vagy beszivárogtak Erdélybe, magyarok lettek volna s magyarul beszéltek volna. Arról még kevésbé esik szó, hogy a sumér-magyarok mindig itt éltek volna, s ők fedezték volna fel az írást. Ezt *Torma Zsófiának* tulajdonítani nem éppen dicséretes csúsztatás, s valójában engedmény a helyi (argentínai) sumerológiai irányzatnak, s annak próbálja értékét és hitelét növelni elő- és utószavakkal.

Az irányzat vezére, *Badiny Jós Ferenc* (1909-2007) a sumerológia érvrendszerét a következőképpen foglalta össze:

A Lepenski Vir-i és a Tartaria-i leletek és azok kora megkérdőjelezi a sumérok őshazáját, s az írás eredetéről vallott eddigi elképzeléseket. Lepenski Vir városa és agyagtáblái i. e. 8000-ből valók, míg a 6000 éves tartariai táblák radiokarbon kora lehetetlenné teszi azok Sumérból való származását, kereskedelmi cseréjét, hiszen 1000 évvel idősebbek, mint a Djemdet-Nasr-i táblák. Egyetlen értelmes magyarázat marad: a sumérok itt éltek a Duna völgyében, Erdélyben, s innen vándoroltak ki Mezopotámiába. (Jós Badiny, Francisco: *The Sumerian Wonder*. School for Oriental Studies of the University of Salvador, Buenos Aires, 1974, 30-38.)

A magyar sumerológusok 1989-után csatlakozhattak az addig csak emigrációban élő szöszölökhöz. *Marton Veronika* (1944-) szerint *Torma Zsófiának* igaza van, hogy a Tordosiak és a sumérok kultúrája egy töről ered. A nagy Woolley, Ur városa kiásója is úgy gondolja, hogy a Dzsemdet-Nasr-iak a Kárpát medencéből, a Balkánon keresztül érkeztek Sumérba. (Marton Veronika: *A sumir kultúra története*. Magánkiadás, 1998; Friedrich -Szakács 2005, 57.)

Aki úgy gondolná: íme végre nagy az elismerés, azt le kell hűtenünk, ugyanis Woolley itt nem Tordosra, hanem már a Vinča-iakra gondol, s *Waddell* meg *Childe* (*Danube in Prehistory*) téziseit veszi csak át. (Lásd M. Gy.: *Róvott múltunk*, I. kötet, 174.)

Ugyanezt a románok úgy látják immár, hogy igenis Tatárlaka azt igazolta, hogy a történelem nem Sumérban kezdődött, ahogy *Kramer* vélte, hanem Romániában. Az „ősi román földön”, ahol minden őskultúra jelen van. (Voiculescu-Lemeny 1971, 152-153.)

A bolgárok is természetesen részt követeltek a dicsőségből, mert immár úgy fogalmazznak, hogy a sumérok őshazája a „Balkán félsziget”: (Zsirov 1971, 21-22.)

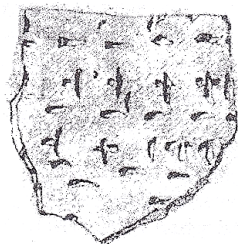
I. C. Drăgan (1917-2008) természetesen veszi, hogy mindez így történt, hiszen szerinte a románok ősei a dákok, a trákok faja legvitézesebbjei! Bölcsességükről még tudtak a görögök is, hiszen a nagy görög filozófusok a trák Zalmoxis ösbölcs gyöngye kis tanítványai csak. Az csak természetes, hogy az első magaskultúra, Tordos őslakói a trákok voltak. (Drăgan 1976)

A balkán félszigeti ősrészek felfedezőjét, *Georgijevet* (1908 - 1986) természetesen *Drăgan* szívesen látta kongresszusain, hogy hirdesse: Karanovo, Gradešnica, Tărtăria – egy nép, egy nyelv a kalkolitikumban, mind kultusz helyek. (V. I. Georgiev 1978, 22.)

Gheorghe N. Popescu pedig világossá tette az olvasók számára, hogy Tărtăria-tól a dákögéta írásokig tartó sorozat elorozhatatlan bizonyítéka a románság folyamatos ittlétének (Popescu 1980/1, 10-11.).

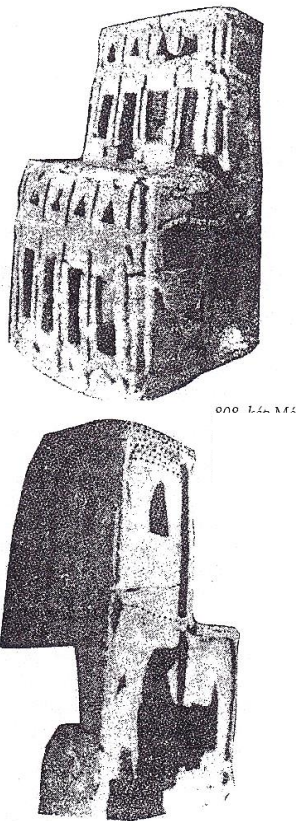
E megközelítés szellemében *Torma Zsófia* a román folytonosságot alátámasztó derék „magyar anyanyelvű román hazafi” lett, aki elismerte a dákok elsőbbségét, legalábbis kiollózott cikkei szerint: Anuarul societății de Istorie și Arheologie din județul Hunedoara, 1882. *Anale de Istorie*, vol. 28, nr. 6, 1982, 136-144., illetve Istoria județului Hunedoara, 1902. *Anale de istorie*. vol. 29, nr. 1, 1983, 163-169. Mindkét anyagban közzétesznek több oldalnyi képet majd idéznek minden olyan mondatot, ami a dákokra, a trákokra vonatkozik, majd a német és angol tudósok pozitív véleményét *Torma Zsófiáról*, ám mindezt olyan kommentárral, mintha e jelentős nyugati tudósok a *román folytonosság eszméjét igenelnék!* Ezzel párhuzamosan letiltották az összkézirathoz való hozzáférést, hogy nehogy valamilyen bolond kutató azt fedezze fel, ami mindezt megcáfolná, vagy helyreigazítaná. Az, hogy a fordítások hogyan készültek, az megérdemelne egy külön tanulmányt. Hogy az ollózást hogyan is végezték annak jelzésére elég csak annyit, hogy az eredetiben a megfelelő dolgozatok hossza 46 illetve 10 oldal volt. Hogy mi maradt? Amire nekik szükségük volt. *Emilia Masson*, a szerbből franciává lett epigráfus mindezt csak nagyvonalú fordításban ismerve meg, elégedetten nyugtázza. (Masson 1984, 105, 37. jegyzet.)

A politikai manipulációk után ideje visszatérnünk a spekulációktól a tényekhez, vagy legalábbis a tényeknek látszó megállapításokhoz. *Vlassa* ugyanis abban a helyzetben volt a hetvenes évek elején, hogy nem csak kutathatta a *Torma Zsófia* hagyatékot, de értette is annak szövegét. Mivel az ő román *Hampel*-e egy *Vladimir Dumitrescu* (1902-1991) nevű epés bukaresti neolitikum-szakértő szüntelen a kételyeit fejezte ki a Tatárlaki felfedezések kapcsán, s mindent elkövetett, hogy érdemeit kisebbítse, rossz hírét költse, *Vlassa* elég rossz helyzetben volt. (Csak úgy mellékesen: *Vladimir Dumitrescu* dühe Erdély és a magyar vonatkozások iránt érthető, hiszen ifjúkorában a vasműve kemény magjához tartozott, amiért 1945 után egyenesen az ásatásokról cipelte el a román kommunista titkosrendőrség, s csak kemény börtönök után térhetett vissza, amikor hirtelen nacionalista lett a román állampárt!) *Dumitrescu*val szemben, akit a román kollegák körében tehát a hazaszeretetért börtönt viseltek glóriája övezett, *Vlassa* csak azt az utat választhatta, hogy a Tordos kultúra keleti elemeit hangsúlyozza, és sorra közzétegye bizonyítékait. Írástörténeti kuriózum, írja, hogy egy agyagtöredéken az ékírás jeleinek mását találta meg a *Torma Zsófia* gyűjteményben:

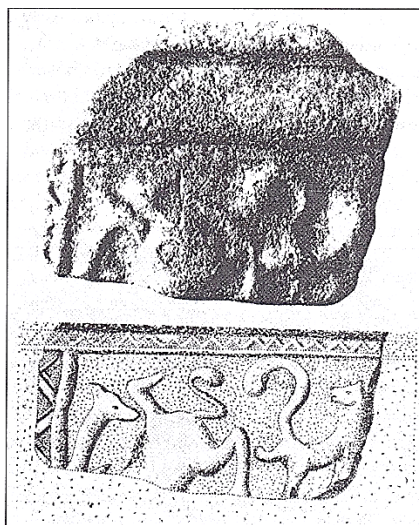
13. kép. Ékírás Tordoson? *Vlassa* 1970, 19. ábra.

Bemutatta, hogy egy általa kiásott Tordosi házmodell formájú mécses kísértetiesen hasonlít az Uruk-i ásatások áttört falú kultikus mécseseihez.

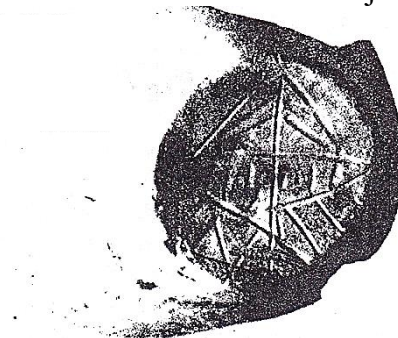
14. kép. Mécses-házmodell. (Tordos) és Uruk, *Vlassa* nyomán.

Ugyanilyen párhuzamot fedezett fel egy *Torma Zsófia* által gyűjtött s könyvében lerajzolt pecséthenger lenyomat, s egy uruki pecséthenger lenyomat között:

15. kép. Tordosi pecséthenger lenyomat, és Torma Zsófia rajza; Uruki párhuzam, Vlassa, 24. ábra.

A Tordosi kultúra egyik Kolozsvári lelőhelyén (nem messze a Mátyás templomtól!) talált edényfenék jelek közt végül Vlassa felfedezett egy hajó-ábrázolást is, amelyik „kísértetiesen hasonlít” egy a Kükládokon az adott korban létezett vitorlás hajóra.

16. kép. Hajómodell az edényfenéken? Vlassa, 1970, 8. ábra (Vlassa 1970, 3-39; Kritika: Makkay 1990, 64-65).

Néhány évig csak a Fekete-tengerig, avagy tovább a Maroson Tordosig vagy a Szamoson akár Kolozsvárig felhajózó trójai, sumér, avagy akár egyiptomi hajósokról írtak a vasárnapi mellékletek érdekesség oldalain. Ennek híres terméke *Dáné Tibor* Áthá Rá, a Fáraó írnoke című ifjúsági regénye.

Vajon ez *Magyar Átok*?

Nem. A művelt Franciaországban ilyen utat járt be *Edouard Piette* (1827-1906), az azili kultúra felfedezője. Mas d’Azil barlang Ariège megyében, a Pireneusok tövében. Fő érdekessége, hogy az 51 m széles, 48 m magas és 400 m hosszú két végén nyitott barlangon keresztül vezet a Carcassone-ból Saint-Girons-ba vezető országút. Az alagútszerű barlang titkaira *Piette* figyelt fel, aki 1886-ban kezdte itt kutatásait. A barlang felső kultúrrétegéből előkerült szerszámokat hallatlan lelkesedéssel fogadta a régészet, hiszen világos volt, hogy ez az összekötő láncszem a paleolitikum és a neolitikum között, s amelyet azóta azili kultúrának neveznek. Ezek között sok kavicsra festett csíkok, pontok, vonalak voltak. Első gyűjtése alkalmával legalább 200 darabot talált, ami a majd négy éves ásatási ciklus végére több mint ezer darabból álló

gyűjteménnyé bővült. *Piette* e jelekkel ellátott kavicsokat a felfedezés örömeiben alaposan felértékelte: i. e. 25 000-be helyezte, s az írások ősenek nevezte. A korabeli sajtóban nyomon követhető, ahogy kidolgozta ezen kijelentés magyarázatát is. A barlangban szerinte egy őskori írnokiskola működött, mivel itt adott volt mind az íróeszköz a vörös okker, mind az írás anyaga, a kavics. Erre írták a mesterek útmutatása alatt a tanulók a piszkozatokat. Ezért a számtalan ismétlődés, s a sikeresebb rajzok mellett az elmaszatoltak, a ferdék, a pontatlanok, a dühükben összetört csonkák.

A föníciaiak ismert elsőbbsége kérdését az írás kialakulásában *Piette* úgy vélte megoldani, hogy a föníciaiakat ide vándoroltatta hajóikon Dél-Provence-ba, majd feleveztek az Arize partokon tavasszal, a magas vízálláskor Mas D’Azil-ba ahol tanulással töltötték az időt, míg a vízállás újra kedvező lett. A hálátlan föníciaiak azonban elfelejtették közölni másokkal is tudásuk forrását, a gall műhelyt. Miért a távoli és lényegtelen Egyiptomban, miért Föníciában jöhetett volna csak létre az írás, mely a századfordulón egy porfészek volt? – tették fel újra s újra a kérdést. Franciaország, a kultúra és a fény fellegvára nem illőbb hely-e?

A hazafias lelkesedéstől fűtött nyilatkozatokat falta a sajtó, a tudomány fanyalgott. *Piette* három év ásatás után maga döbbsen rá tévedésére: ez mégsem írás. Az ok az, hogy hiányzott az írásbeliség kötelező kulturális környezete: a rendezett településrend, a házak, a kultuszhelyek, a paloták. *Piette* csak kunyhóalapokat, csontokat, s köeszközöket talált, egyedül a ló feltehető házasítása bizonyítékait sikerült kimutatnia, néhány ábrázolásról.

Még azt sem igazolta semmi, hogy a gondolatmenet kiindulópontja helyes. Vagyis az, hogy itt tudatosan jeleket alkotott valaki, másolatokkal, mint egy iskolában. *Piette* kisodródott a tudományos élet peremére, s fél évszázadnak kellett eltelnie, míg eredményeit elismerték, s az Azil-i kövek – úgy ahogy – a helyükre kerültek. Nem írnokok piszkozataiként, hanem valamiféle mágikus célú kavicsokként. Etnográfiai párhuzamok felismerése és legalább fél tucat hasonló komplexum felfedezése vitte vissza a tudományba a „bolondériát”. (Abramova, Zoja A.: *Edouard Piette, evo rol v izucsenii pervobitnovo iszkusztvo*. In: *U isztokov tvorcsesztva*, Nauka, Novoszibirszk, 1978, 70-85.)

Piette végső döntése: ezek jelek, de nem írás. Ez így van ma is: ezek proto-írások. A tudományos élet magyarázat variánsait előző könyveinkben foglaltuk össze (Mandics 1981; Mandics 1987), az utóbbi évtizedek vitáit a Protoírások II. tartalmazza majd. (Sajnos máig sem fejeztem még be.)

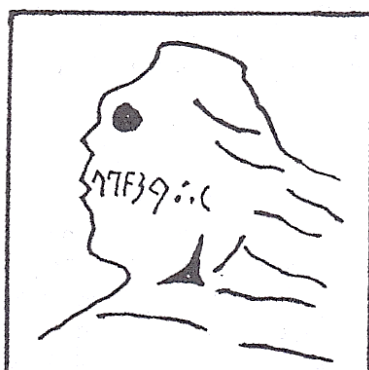
Egy közelebbi román példa *Nicolae Densușianu*-jé (1846-1911), akinek nevét sokat idéztük előző köteteinkben. Ő a Hunyad megyei *Densuș*-ban született, egy olyan templom árnyékában, amely a római légiósok túlélésének egyetlen nyoma Erdélyben, hiszen e csoda-templom római légiók tűzimádó szentélyéből lett kora bizánci keresztény kápolna. (A római kövek világosan látszanak, hogy a néhány kilométerre levő Sarmisegetuza Regia-ból kerülhettek ide, Dacia római feladása idején, amikor ezt a volt fővárost sima kölerakatként – kőbányaként – használták!). A templom a barkácsoló építészet remekműve. Olyanná tették, hogy hátulról látszik csak hogy a tető ez ég felé szárnyaló madár – a szentlélek-galamb – kitárt szárnyait idézi, melynek nyaka a templomtorony, szóval a barkácsolás remeke, s ez *Densușianu Dacia preistorică* című műve is, mely 1913-ban jelent a szerző halála után. Barkácsolásról beszélünk, hiszen mi ez ha nem barkácsolás, ha nem létező román mitológiát a görög-rómaiból és a román folklór elemeiből gyúrta össze (hiszen a Románok görög-római utódok, nemde?), s ha nincs őstörténet, barkácsolt egyet, mitológiából, terepbejárásokból, a kevéske ásatási anyagból (főként *Hampel és Rómer Flóris!*, s a román *Odobescu*), amelybe írásanyagként bekerült minden olvashatatlan írás mint ősrómai, pelaszi írás.

Érdekes, hogy kortársa volt *Torma Zsófiának*, aki tőle nem messze Déván tartotta felolvasásait Tordosról, s a helyi barlangok jeles leleteiről, de ezek úgy látszik nem ragadták meg

figyelmét, mint ahogy nem ragadták meg Nopcsa báró figyelmét sem, pedig a világhírű őslénytankutató, aki mellesleg Albánia őstörténetét kutatta, mivel másodállásban kém is volt a Balkánon, ám pechére a Balkáni főnök a Monarchiában éppen a románok ügynöke volt, s ezért jelentéseit, melyek aranyat értek volna az első VH-ban, egy nagy láda fenekére zárta mind egy szálig. De erre csak akkor derült fény, amikor a románok bevonultak Budapestre...

Hunyad megye nem hozott szerencsét *Densuşianunak* sem, hiszen művét a romantikus régészet szelleme éltette, s ezt lesöpörte pályáról a Párizsban képzett új generáció, amelyik a rétegásást tette meg a régészeti munka alapkövévé.

Densuşianu művei szintén csak a vasárnapi mellékletek olvasóinak szereztek kellemes borozásokat, amikor ügyes szerkesztők például rovásfeliratokat montíroztak a Bucegi hegység egyik szél- és jégárok marta sziklájára.

17. kép. A szfinx, rovásírással. M. Gy. RM I., 226. kép.

Ez a kép *Szőcs Gézát* is annyira megindította, hogy maga is felmászott a Bucegi fennsík-jára, s nagyon lelombozódott, hogy nem lelte meg sehol e felirat nyomát sem. Nehezen akarta elhinni, hogy mindez egy nyugati román magazin szerkesztőségi asztalán született csak meg, s ott létezett csak.

Ha a kialakuló régészeti paradigmába beilleszkedni képtelen tudósok így jártak a XIX-XX. század fordulóján, ilyen tragikus sorsot kellett elviseljenek, akkor nyilvánvaló, hogy a tudós státusáig el nem jutó amatőr kezdeményezésekre még keményebben lesújtott az éppen csak alakuló őstörténeti, régészeti, epigráfiai paradigma.

Fischer Károly Antal (1842-1926), miután önkéntesként kerülve az osztrák hadseregbe, ott gyors karriert futott be, mint német nevű. Ám nem érezte jól magát a bőrén, mivel német neve és születése ellenére, ő magyarnak érezte magát. Ezért 1873-ban a vasúthoz váltott s így ingyenes és kedvezményes vasúti jegyekkel bejárhatta a világot. Útirajzokat írt, s közben gyűjtötte módszeresen etnográfiai és történelemtudományi anyagait a magyar nemzet védelmében. (Szinnyei III, 528-529.)

Fischer 1889-ben írta meg a hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékeit, mely ismét csak igazolja, hogy a német származás nem elvi akadály abban, hogy valaki vállalja a hun-magyar rokonság eszméjét, s hogy azonosulni tudjon a magyarság kultúrájával. Igaz, hogy ezért ott kell hagynia a jól fizető katonaságot, s apró hivatalnokká kell zsugorodnia, s el kell szenvednie a hivatalos vonal képviselőinek lefitymálását, s tudása el nem ismerését. Egy *Tar Mihály*-lyal váltott levélváltásból tudjuk, hogy milyen elégtétellel töltötte el, hogy *Sebestyén* az ő könyvével ment ki *Tar Mihály*hoz. (*Tar hagyaték*, 1902. okt.29. és 1903. jan.29. levél)

Fischer igazi tudós, s erkölcsös ember volt. Amikor a Tuhutom emlékmű vita eldurvult, *Tar Mihály* megírta neki, hogy 3 évig volt a Gátaljai egyesület, az Olvasókör tagja. *Fischer Károly* rögtön felismerte, hogy ez egy döntő bizonyíték lehetne *Tar Mihály* ügyében. Ott voltak pontos kimutatások a könyvkölcsönzésről, ami alapján pontosan azonosítani lehet, hogy mikor olvasta

Toldy könyvét. Ott tudták azt is, hogy ő rovásír, tehát be lehet pontosan azonosítani. azt is mikor mit olvasott, s azt is, hogy az előtt tudta a rovást. *Fischer* levelet írt Gátaljár. De a könyvtárból **nem feleltek!** (Na ná, mondom én, hiszen mindenki tudta a környéken, hogy micsoda küldöttség vonult ki a főszolgabíróval az élen, hogy *Tarékra* rábizonyítsa a csalást. Ez a helyi sajtóban is megjelent (*Délmagyarországi Hírlap*), de ennél fontosabb volt, amit az omori bíró és jegyző mesélt erről non-informálisan Gátalján, hiszen a nagyméltóságú urakat utána a városházán megvendégelték. S ilyenkor kicsúszik néhány cenzúrártlan mondat is a főurak szájából, arról, hogy mit vártak volna tőlük „ott fent”! Ezért aztán nyilvánvaló, hogy Gátaljáról nem feleltek, hiszen ki kívánt volna a Hatalommal tengelyt akasztani, nekik keresztbe tenni!) *Fischer Károly Antal* nyilván mindezt átlátta, de azt is, hogy enélkül semmit sem tehet. (*Tar Mihályhoz* címzett levél 1903. febr. 14., febr. 20., ápr. 1.) *Sebestyén*nel szemben ő fejti ki a legnagyobb nyomást, de azt is tudja, hogy sajtócikkek ellen, amit *Sebestyén* nem saját kezével jegyez, a bíróságon nem lehet az igazságnak érvényt szerezni. A tanúvallomások ellen pedig sok tanút kéne szerezni, de hányan hajlandók egy nemzeti ügyért bíróságra járni? Ezért nyugtatgatja *Tar Mihályt*, ki egész vagyonát hajlandó lenne ügyvédekre költeni, hogy a becsületét megvédje.

„Ezért kérem: ne tegyen semmit, hanem bízsa mi reánk, de különöse én reám, aki már régen **gyűlölöm az ilyenféle tudósok viselkedését**; nincs oly dolog, különösen, ha a magyarnak becsületére válik, a mellyel ők ne gyanúsítanak s ne tagadnának. Végre is az igazságnak kell győznie.” (Levél *Tar Mihályhoz*, 1903. febr. 4.)

Somogyi Antal (1811-1885) történetét, aki Kossuth titkára volt, sok könyvünkben feldolgoztuk, hiszen ő fedezte fel azt a XI rováskódexet, amelyben a rovásírás lényeges hagyatéka fennmaradt. Ő is amatőr és nagy hazafi, aki hatalmas pénzeket áldozott a magyarság ősiségét bizonyító művekre. E cél rögeszmés gyűjtővé tette, aki saját tehetségét is ebbe az irányba fejlesztette. A magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában is van egy *Somogyinak* tulajdonított hamisítvány, igaz ez nem rovásírásos. (Hung. fol. 933) Benne 3 Régi magyar históriás ének (*A tizenkét királyról, Attila vendége; Váradi Péter hegedűs meséje; Láttam vajki nagy szűnyogot.* (Tóth Béla: *Magyar ritkaságok*. Atheneum, 1899, Reprint: *Csodás esetek, különös emberek*. Magyar ritkaságok címen, Laude kiadó, (?), 23. old.) Ez csak azt igazolja, hogy voltak olyanok, akik rovásírással együtt gyűjtötték a rováshagyományt, s voltak olyanok, akik magyarra átírt formában tették ezt. Ezek alkotják a rováshagyomány leggyengébb láncszemét, mivel nem áll rendelkezésünkre a rovásjelek formájának segítsége sem, amikor ezek természetét kutatjuk. Egy dolog világos: ezek már zömmel 1600 utániak, amikor e hagyomány felbomló félben volt, s az olvasó egyre nehezebben olvasta a rovásjeleket, ezért kényelemből mindent latin betűs átírásban olvasott és őrzött. Több mint 10 évnvi intenzív kutatás után azonban világossá vált, hogy ebben az ősi rovásos anyagban található a magyar múlt legrégibb szövegei. Mai becsléseink alapján 244 s 900? között valószínűleg 5 szövegünk van, 119 másik versszövegünk az 1416-1785 közötti időszakból. ez gyökeresen felforgatja a magyar irodalomtörténetet. S ez *Somogyi Antal* gyűjtéseinek, s részben átírásainak köszönhető. És *Somogyi* így, bár „amatőr”, már mennybe ment. Az csupán rajtunk múlik, hogy e mennybemenetelt emlékművek kísérik ma még jeltelen síremlékénél, s Kiszomboron s Szegeden hol élete utolsó éveit töltötte a Rónay család áldásos segítségével.

18. kép. I. köt. *Szilády Áron I.*, 32.

Szilády Áron (1837-1922) a hírhedt Tar-ellenes vizsgálóbizottság elnöke (RM I. köt., 40 skk) mint említettük nem írhatta alá az elítélő jegyzőkönyvet, mert ott sem volt, nem jelent meg a jegyzőkönyvírók tanúsága szerint. Nevét odahamisították a könyv végére, a korrekt jegyzőkönyv után! Ez *Szily Kálmán*nál nagyobb ellenállást jelez a hatalmi manipulációkkal szemben. Amikor e pozícióra kinevezték, gondolom, figyelembe vették, hogy Kiskunhalas országgyűlési képviselője, s így a hatalomba beállt emberként – vélték – könnyű lesz egy ilyen aláírást tőle kiereszokolni. Hogy ezt nem sikerült, az (gondolom) református lelkészi voltának is köszönhető. A sokszoros nyomás nem törte meg, nem lágyította meg, hanem éppen ellenkezőleg előhívta legjobb énjét, az erkölcsi embert. Az akadémikus aláírta volna, a képviselő aláírta volna, ám a tiszteletes nemet mondott. S nála ez volt a lényeg. Ha *Szily* jobban tanulmányozta volna *Szilády* előéletét, akkor nem csak azt vette volna észre, hogy *Budencz*-cel kiadta a *Nyelvemléktárat* (I-III. köt, 1874-1875), hanem azt is tudta volna, hogy a Nagykőrösi Gimnáziumban *Arany János* tanítványa volt, s bár a göttingeni egyetemre járt (1858-1859), sohasem volt az egyirányú finnugor nyelvhasználat barátja. Ő **a magyar nyelv egyedülállóságát hangsúlyozta**, s ebből vezette le a gyakran valóban okatlan és értelmetlen nyelvhasználatok mindenkor divatját. Ha a magyarság a finnugor nyelvhasználat útjára állt, írta 1872-ben, ez még semmit sem old meg a magyar nyelv belső szerkezete megismeréséből, sem a nyelvtörténeti szótárak hiányából, sem a helynév és szólásmondások gyűjtése elégtelenségéből. Ezek nélkül nyelvhasználat végezni „vakmerőség”. (*Szilády Áron: Magyar szófejtetések. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.* MTA, IX. évf. 1872, 4.) Bár kitűnő nyelvész és történész is volt, tagadta a nyelvészet primátusát a történelmi kutatásban: „nyelvészetünk soha sem fog többet bizonyítani, mint a krónikák”... nyelvészetünk „üres kézzel fogja elbocsájtani” a hozzá felvilágosításért forduló történészt! (*Szilády Áron: Nyelvészkedésünk célja és eszközei. Magyar Akadémiai Értesítő* II. évf, 1862, 3 sz., 354.) Ezen elvekhez hűen kétségei voltak a rovásírás újszerűsége nyelvészeti bizonyítékairól. Ma Kiskunhalason a Múzeum márványtáblája méltón tiszteleg emléke előtt.

A másik utat *Szilasi Mór* (1854-1905), a *Tar Mihályt* rezzenetlen arccal elítélő járja végig (vö. RM, I. köt., 40) betagozódva a finnugrizmusba. Ő volt az a férfiú, akit *Szabó Dezső* kipelengérez emlékirataiban. Egy tehetséges, nyelvek iránt érzékeny fiatalember (*Szabó*) néhány hónap alatt olyan pohárköszöntőt képes mondani zürjénül, amit már tanára (*Szilasi*) sem ért. Az egész finnugrizmus ugyanis kultúr-papagájság. Ne gondolkozz, s mond fel a leckét, akkor csodálnak. Ez a sors vár a magyar tanárra, aki erre az útra lép. (*Szabó Dezső: A magyar tanárság pszichéjéhez*, 1911. Rosszallóan Idézi Domokos 1990, 137-138.)

19. kép I. köt. *Sebestyén Gyula* (1864-1946).

A századforduló s a századelő, valamint a rovástörténet utolsó nagy személyisége *Sebestyén Gyula* (1864-1946). 1889-től az OSZK-ban dolgozott (akkoriban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára), s a megszülető, hogy pontosak legyünk, a *Hunfalvy Pál* által alapított (!!!)

Magyar Néprajzi Társaság titkára, majd elnöke lett. E társaság folyóiratában, az *Ethnographia*-ban közölte tanulmányai zömét, amelyek egy része népköltési gyűjtemény, másik része a pász-torkultúra tárgyi emléktára, a rovásbot gyűjtemény. S itt jutunk el a rovásíráshoz – s *Sebestyén Gyula* dilemmájához. Ő ugyanis hivatalból gyűjthette a rovásbotokat, mint néprajzos, hivatalból ismerte a rovásirodalom teljes kézirat és könyvvállományát, mint könyvtáros, s így kulcspozícióban volt ahhoz, hogy megírhasa a rovásírás első teljes tudományos monográfiáját. Ezt a feladatot el is végezte előbb egy folyóirat-cikksorozat formájában (*Sebestyén I-X, Ethnographia* 1903-1906), majd két könyvben (*Sebestyén* 1909, *Sebestyén* 1915). Csakhogy, mint jeleztük, amíg a gyűjtés olyan anyagokra irányult, amelyek a magyarok kultúrája népi jellegét igazolták, amely belefért az elvárt birodalmi alapkoncepcióba, amely szerint a németek képviselik a magas kultúrát, s a magyarok csak a magas kultúra tömegekbe alászállt törmelékeivel rendelkezhetnek, addig nem volt semmi probléma. Vagyis amíg a rovásbot csak annyit jelentett, hogy a nép megtanulta, hogyan kell kifizetni urainak az adót, az pontos és jó volt, de amikor azt próbálták igazolni, hogy már a honfoglalók is tudták az írást, krónikákat, verseket írtak még a bajorok megjelenése előtt – akkor kitört a dühroham. *Sebestyén* a dilemmát úgy oldotta meg, hogy a *rovást* elkülönítette a *rovásírástól*, s e módszertani trükk szabad kezet adott számára gyűjtései zavartalan folytatására az adott intézményi keretekben, és ugyanakkor az elhatárolódásra a *Tar—Fadrusz—Király*-ügyben a forró, égető kérdésekben való nyílt helytállástól. Ha megszorongatták, akkor azt mondta: *Tar* tudott róni, de nem rovásírni. Rovásírni csak most, pár éve tanult meg. Ezért a magyar rovásírás valami halott dolog, amit a magyarok átvettek valakitől, mint annyi mást, így semmilyen elsőbbség sincs a német rúnákhoz viszonyítva. Ezekkel a csúsztatásokkal 1905-ben az MTA levelező tagja lett, ám 1915-ös monográfiája után hiába várt a teljes jogú tagságra, nem kapta meg. Hiába írt a *Szily* emlékkönyvbe hűségéről, erről elkésett. A Monarchia összeomlott, s már egyre inkább érdektelen volt viszonylagos hűsége. A lexikonokban inkább a *Regös-énekek* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, IV. köt., 1902); illetve a *Regösök* (Magyar Népköltési gyűjtemény VIII. kötet, 1906) munkáit tartják életműve maradandó darabjainak (MGy IL III., 49.). Az új helyzetben megpróbált a korszellemhez igazodni, s *Gesta Hungarorum* néven egy öt kötetes költői elbeszélést írt, amelyben az általa és más folkloristák által gyűjtött regös énekekből és népdalokból próbált egy új magyar eposzt létrehozni a Kalevala mintájára (1925), ám mindez visszhangtalanul hunyt ki. Halála előtt egy hatalmas rovásoszlopot állított Balaton-Szepezden mely önnön dicsőségét hirdeti ugyan, ám valójában intő ujj mindazoknak, akik megpróbálják kijátszanak a sorsot, s a hatalom kiszolgálásával összeegyeztetni a rovásírás kutatást.

Mennybe menni csak a fanatikusan dolgozó, önhibáiból tanuló és küzdő amatőrök számára adatott meg.

Torma Zsófia, nagyszerű és ihletett gyűjtője volt a magyarság emlékeinek, de nem volt hozzá diplomája. A hivatalos tudomány egyes képviselői ez nem nézték el, mint *Hampel*, a régész, s ezért hiába volt *Virchow*, a nagy német tudós támogatása, *Schliemann*, a nagy német régész támogatása, a kortárs magyarországi régészek nem támogatták, s életműve csak halála után lett szűk körben kutatható, s került részleges kiadásra.

Vajon ez kirívó eset? Igen. Gyakran előfordult más országokban is hasonló szerzőkkel, akik a tudományuk határait feszegették. Ilyen volt a franciák közt *E. Piette* régész, a románok közt *N. Densușianu* őstörténész. Az előadás kidomborítja a hasonló elemeket.

A más területeken történt hasonló jelenségek közül kiemeljük a rovásírás történetében *Fischer Károly Antal* és *Somogyi Antal* amatőrök tevékenységét, szemben a tudományos oldalt képviselő *Szilády Áron*nal, *Szilasi Mórral* és *Sebestyén Gyulával*, akik szemben állnak az „amatőrökkel”, ám a hatalom szempontjából az igazságot elutasításuk eltérő és erkölcsileg is más-hova vezető utakat jelent.

Sancz Ksára Lujza (Budapest):

Tisztelgés Torma Zsófia, a régészeti tudományág első magyar női művelője előtt

A XIX. században nemcsak a műszaki, hanem az egyéb tudományágakban is nagy fejlődés indult meg. Ezen a fejlődési vonalon belül a létünk múltbeli ismeretének igénye is megnőtt. Ezt a létismeret hiányt segített megoldani a fejlődő régészet, amelynek segítségével már több nemzet kutatója szép eredményt ért el. Magyar vonatkozásban, első magyar régésznőként, Torma Zsófia volt, aki munkásságával, a korabeli tudományos kutatók elismerését is kiváltva, világhírré igényt tartó, felfedezéseket tett. Áldozatokat követelő munkássága, örökké tartó tiszteletet igényel.

Tisztelt Hallgatóim! Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Elnöklő Urak!

Kellő tisztelettel, ma itt, arra a magyar őstörténésznőre, Torma Zsófiára, emlékezünk, akinek alkotó tevékenysége, munkássága révén olyan leletanyagok birtokába kerültünk, amelyekkel hiteltérdemlően alátámasztható népünk őseredete a Kárpát-medencében. Mai technikai ismereteinkkel, az archeogenetikával, tudományos módszerrel is bizonyítani tudjuk Torma Zsófia leletmeghatározásainak igazát. Sajnos, a kora tudományos és technikai szintjét meghaladó állásfoglalásai, nem találtak egyöntetű elismertségre, főleg hazai körökben.

Működése idején, a XIX. században, óriási technikai és kulturális fejlődés indult be az egész világon. A korábban egyéni érdeklődés szintjén művelt tevékenységek, mai értékítéleteink szerinti, tudományos szintre emelkedtek. Ilyen terület volt a régészet is. A fejlődés hatására feltörekvő igény kielégítésére a XIX. században már egyetemi szinten oktatták a régészetet.

Hazánkban könnyebben és gyorsabban fejlődhetett ez a tudományág, mivel nagymértékben elősegítette a fejlődést az a tény, hogy gróf Széchenyi Ferenc, tudományos meghatározással, létrehozta a nemzetnek a magyar nyelvű, hungarikumokból álló gyűjteményét, a Nemzeti Könyvtárat és Múzeumot. Ezen Intézményen belül létrejött egy Osztály, amely a régészeti tudományággal foglalkozott. Ezen az Osztályon tevékenykedett egy időben Rómer Flóris Ferenc régészként, aki támogatta Torma Zsófia munkásságát. Sajnos a Múzeum munkatársai közül voltak, akik a későbbiek folyamán, nagyban hozzájárultak Torma Zsófia munkásságának mellőztetéséhez, ami tevékenysége idején, végig jelen volt életében. A korszakra kialakult szellemi felfogáson belül, tekintélyük megőrzéséért, két dologra hivatkozva kicsinyelték le Torma Zsófia eredményeit. Az egyik ok az volt, hogy diploma nélkül végezte tevékenységét. A másik ok pedig, hogy nő léteire ásatásokat folytat és a talált leleteket értékeli, párhuzamokat állít fel a különböző helyeken talált tárgyakkal. A szokatlan elmélete terjedését igyekeztek megakadályozni. Tudományos írásai publikálását megnehezítették, ellehetetlenítették megjelenését. Leleteiről és munkájáról lekicsinylően beszéltek és mellőzték a tudományos életből, amennyire csak lehetett.

Mint tudjuk a XIX. századig nem járhattak egyetemre a nők. A század vége felé oldódott fel ez a tilalom és tanulhattak egyetemeken is a nők. De ettől függetlenül, voltak mindig, addig is, okos és nagy tudású, komoly dolgokat is értő és azokban tevékenykedő nők.

Ma már ismert tény, hogy Torma Zsófia a régészettel egészen kicsi gyermekkorában ismerkedett meg. Édesapja régészkedő tevékenysége során, bátyjával, Károllyal együtt találkozott és ismerkedett meg az ásatásokon előkerült leletekkel, amelyeket Édesapja az otthonukban tárolt. Bátyjával együtt – akiből később hivatásos római koros régész lett – sokat játszadoztak az előkerült, különböző cserépdarabokkal. Ebből a kíváncsiszkodó érdeklődésből fejlődött ki az egy egész életre szóló elköteleződés a régészet iránt, amelyért hálásak lehetünk Torma Zsófiának.

A csicsókeresztúri szülői házból, – ahová 1832. szeptember 27-én született, Torma József nemes nagybirtokos és Dániel Jozefa házasságából, harmadik gyermekként – szülei halála után elköltözött. Édesanyja halála után, 1853-ban, Szatmárnémetiben Nevelőintézetbe került, majd 1861-ben, Édesapja halála után, nővéréhez, Makray Lászlónéhoz költözött Felpestre, Hunyad megyébe. Ez időtől kezdve kezdett komolyabban foglalkozni a régészettel. Tudását autodidaktaként fejlesztette, több kapcsolódó tudományterület kutatási eredményeinek figyelembevételével.

Munkássága folyamatának ismertetésével már többen foglalkoztak, így eléggé ismertek tevékenységének folyamatai. Én csak kiragadva a sorból, egy-két fontosabb munkájáról teszek említést tisztelegő megemlékezésemben, hogy munkássága elévülhetetlen jelentőségét kidomboríthassam.

Kutatásai kezdetén őslénytani leleteket gyűjtött, majd biztatásra a tordosi neolitikus-telep kutatása és feltárása felé fordult a figyelme. 1875-ben kezdte meg a Maros áradásától fenyegetett terület rendszeres ásatását, és a felszínre került leletanyag gyűjtését, meghatározását, feldolgozását. Ezen ásatása mellett 1877-ben kiterjesztette kutatásait a Nándori barlangokra is, ahol szintén eredményesen dolgozott. Majd később más, kisebb ásatásokat is végzett.

Munkásságának tágabb, hazai és nemzetközi ismertsége 1876-ban kezdődött azzal, hogy részt vett Budapesten a IX. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszuson, ahol bemutatta és ismertette a Tordos közelében talált, az újkőkorból és a rézkorból származó leleteit, a bekarcolt jeleket őrző kerámia töredékeket, – amiket Ő korai írásjeleknek minősített és az írás Kárpát-medencei legkorábbi megjelenését látta bennük – valamint a Nándorválya közelében megtalált kerámia töredékeket. Elsőnek hasonlította össze a leletein talált jeleket azokkal a hasonló jelekkel, amelyeket Heinrich Schliemann talált a Trójánál feltárt leletanyagokon. A konferencián résztvevő külföldi kutatók számára óriási szenzáció erejével hatottak a megállapításai. Hatalmas tudományos eredménynek tekintették a leletdarabokat és el voltak ragadtatva tőlük. Munkásságával nemcsak szakmai elismerést nyert, de több barátot is szerzett. Magyar részről azonban nem kapott ilyen ekismerést a leletanyag. Próbálták a kutatási eredményeit leminősíteni, meghatározásait kritizálni.

Mindezek ellenére, Torma Zsófiának 1879-ben jelent meg az első tudományos írása az Erdélyi Folyóiratban, három részes folytatásban: „Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyadmegyében” címmel. A tanulmányban kiemelte a feltárt újkőkori telepek leletei és a tordosi neolitikus telepen, valamint a Trójában feltárt leletek közötti azonosságokat.

A következő jelentősebb esemény a pályafutásában az a tény, hogy meghívást kapott 1880-ban Berlinbe a Német Embertani Nemzetközi Kongresszusra, ahol alkalma nyílt bemutatni a Hunyad megyében talált őskőkori, újkőkori és rézkori leleteket, főleg a tordosi leleteket, összehasonlítva az ismert trójai, mükénei, egyiptomi és közép-európai leletanyagokkal. De sajnálkozva vette tudomásul, hogy alig van pár résztvevő a kongresszuson, aki értően hallgatja előadását. De ezen a kongresszuson találkozott Rudolf Virchow etnográfussal, a szakma legkiválóbb szakemberével. A kialakult szakmai kapcsolatuk tartósan fennállt.

A kongresszust megelőző időszakban, 1887-ben, egy kisebb tanulmányban feldolgozta az erdélyi és a kis-ázsiai újkőkori népek kulturális kapcsolatainak vizsgálata mellett a Kárpát-me-

dence, a Balkán és az Itáliai-félsziget, továbbá Kis-Ázsia és a Közel-Kelet kulturális vonatkozásait is. A tanulmányban kifejtett álláspontjainak is köszönhetően, és a Rudolf Virchow etnográfussal való kapcsolatba kerülésével, a magyarországi tudósok is próbáltak vele kapcsolatot teremteni abból a célból, hogy egy nagyobb, összefoglaló mű megírására ösztönözzék. Az elkészült mű végül, német nyelven, szűkített formában, Jénában, 1894-ben jelent meg: „Ethnographische Analogien” címmel. A megjelent könyv óriási siker lett.

Azonban az utolsó, nagy terjedelmű munkáját nem sikerült kiadatnia. Halála után, 1902-ben jelent meg, dr. Kuun Géza és Téglás Gábor közös szerzőpáros kiadásában, az első részt kibővítve a szkíta kori népek, a dákok és rómaiak történetéről és régészeti örökségéről megírt résszel, valamint egy rövid fejezetbe sűrítve a század elején ismert szarmata, germán, hun kori és avar kori népek lelőhelyeikkel és történelmi vonatkozásaikkal való felsorolással.

Mindezeket összegezve mondhatjuk, hogy Torma Zsófia munkásságával, a feltárt lelőhelyek anyagainak meghatározásával – a kor technikai szintjét ismerve – korát meghaladva, a mai technikai szintünket is megelőzve, olyan magas szintű megállapításokat tett, amellyel a ma is létező problémáinkra akkor, helyes választ adott. Mai tudásszintünk alkalmazásával, az archeogenetika eszközeivel végzett vizsgálatok eredményeként beigazolódott etnikai megállapításainak igazsága. A fejlettebb technikai tudásunkkal be tudnánk bizonyítani az összes tudományos megállapításának helyességét. De hol vannak a régészek, akik ezt megtehetnék?

Torma Zsófia munkásságával példát adott a hazaszeretet és az elkötelezett hivatás végzésének a mikéntjéről. Ezért, az utódok szemével nézve is, örülhetünk annak a ténynek, hogy halála előtt – ugyan csak pár hónappal, de megelőzve – értesült róla, hogy a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti Tudományi Kara tiszteletbeli díszdoktorrá választotta Őt. Első reakcióját a hírről, amit ma sokszor idéznek, hogy „Döglött lóra patkó”, kijelentése ellenére, boldogan fogadta el a megtisztelő címet, amellyel hivatalosan is elismerték tudományos munkásságát.

Én, mint legújabb-koros muzeológus is, sokat meríték életviteléből, munkásságából. Köszönet érte.

Tábori László (Budapest):

Torma Zsófia magyar régész nő helye a szaktudományban

Az előadás vázlata:

1., Rövid beszámoló a 2007 májusában a Magyarok Házában tartott Torma Zsófia konferenciáról, amelyet az Agyagtábla Baráti Társaság rendezett. Az előadók között neves régészek és történészek is voltak, pl. Bakay Kornél és Makkay János.

2., Megemlékezés Torma Zsófia küzdelmeiről és arról a rosszindulatról és tudatlanságról, amely osztályrésze volt. Évtizedekig a mi korunkban is hasonló volt a helyzet.

3., Gondolatok arról, hogy melyik kultúra lehetett a korábbi: a tordosi vagy a mezopotámiai?

4., A magyar őstörténet kutatásának mai helyzete, a Magyarságkutató Intézet szerepe. Az archeogenetika adja meg a kegyelemdöfést annak a tévútnak, melyet Czákó Gábor így jellemez: "hunfalvyzmus".

5., Torma Zsófia valószínűleg az első volt azok közül, akiknek köszönhetően véget ér az a folyamat, amit így lehetne jellemezni: „génmódosított magyar őstörténet”.

A mostani konferencia résztvevői között többen voltak, akik szerepet játszottak egy valós, a magyar értékeket megjelenítő munkában, és ők mind részt fognak venni egy olyan ünnepségen, melyen búcsút veszünk a génmódosított magyar őstörténettől.

Záhonyi András (Budapest):

A Tordos–Vinča kultúrkör leleteinek jelrendszere

Tordos

Képek Torma Zsófiáról, Tordos régésznőjéről

(forrás: világháló és Czeglédi Gizella: 100 híres magyar portréja. 2011)

A Torma Zsófia által gyűjtött tordosi leletanyag nagy része töredékekből áll. Az egy-egy agyagtöredéken lévő néhány jel megtalálható a (székely-magyar) rovás jelkészletében. (Erről Friedrich Klára, Lippai Bertalan és Friedrich Klára adott elő, ezért erre most nem térek ki részletesen, csupán felsorolom a szóba jöhető rovásjeleket: Z, NY, K, Gy, D, I, N, P, TY.)

A rováskutatók többsége a jeleket magyar rovásként azonosítja. Rövidségük miatt sajnos (néhány kivétellel) összefüggő szöveggént nem értelmezhetők.

Torma Zsófia Konferencia (Magyarok Háza, 2007)

Tábori László röviden beszámolt a 2007 májusában a Magyarok Házában tartott Torma Zsófia Konferenciáról (melyet akkor még elhallgatott a hivatalos tudományosság). A Czákó Gábor által „hunfalvizmusnak” nevezett áltudomány napjainkra már megbukott. Ezért és az archeogenetika új eredményeinek köszönhetően a magyar őstörténet kutatása végre valós (nem kitalált és idegenek által diktált) alapokon születhet újjá. Ezzel a konferenciával kezdetét veszi a „búcsú a génmódosított magyar őstörténettől”. (A 2007-es Torma Zsófia Emlékkonferencia előadói: Csáji László Koppány, Medvigy Endre, Friedrich Klára, Szakács Gábor, Kiss Irén, Tábori László, Farkasinszky Tibor, Bakay Kornél, Veres Péter, Záhonyi András. Szervezői: az Agyagtábla Baráti Kör, a ZMTE és a MVSZ.)

Torma Zsófia sírja

„Zsófiát 1899-es halála után Szászvárosban temették el, de sírját senki nem gondozta, így már 1908-ban exhumálták, hogy családtagjai mellé, a kisppestesi Makray kriptában helyezték el. Ez viszont sajnos a II. világháború alatt gyakorlatilag megsemmisült és azóta sem tette rendbe senki.” (Varga Máté, 2018) Ezt igazolja, hogy Csicsókeresztúron, a Torma kriptában nem találtuk Zsófia maradványait.

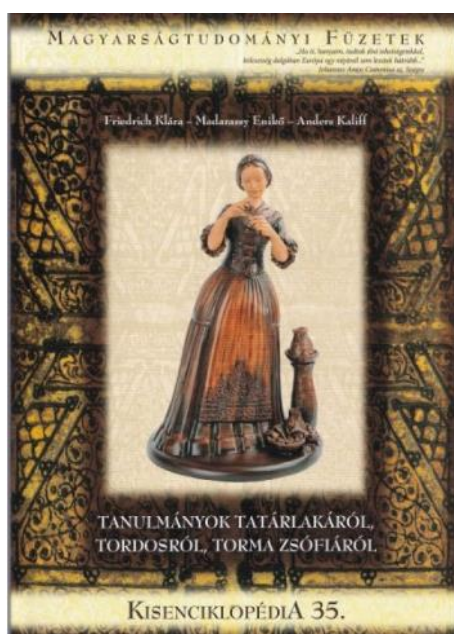
A (thrák) dákok újrafelfedezése a 19. sz. második felében

Torma Zsófia a tordosi leleteket a dákokkal is kapcsolatba hozta. Habár ő mást értett dákok alatt, mint a hivatalos román történetkutatás, a román források előszeretettel idézik Zsófia műveit, mint a dáko–román kontinuitás egyik „bizonyítékát”.

Az MVSZ megjelentetett egy részletes anyagot a *Magyarságtudományi Füzetek* keretében (35. kötet, 2020) Torma Zsófiáról és a tordosi kultúráról. Ezt az érdeklődők meg is vásárolhatták a budakalászi emlékülésen. Kiemelt jelentőségű, hogy benne egy svéd régész mondja el meggyőzően: Torma Zsófia világszínvonalú régészeti és leletrendszerező munkát végzett.

Az 1876. szeptember 4-én Budapesten megnyíló VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszusra (Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques – CIAAP) Rómer Flóris Torma Zsófiát is meghívta, ahol leletei nagy elismerésben részesültek. (Sajnálatos, hogy Vágó Ádám: *A Kárpát-medence ősi kincsei*. Magyar Nemzeti Múzeum, Kossuth Kiadó, 2015. c. könyvében a tordosi és a tatárlakai leletek nem szerepelnek!)

Az MVSZ-kötet tisztelgés *Torma Zsófia*, és hagyatékának rendíthetetlen kutatója, *Fülöp Júlia* szászvárosi helytörténész emléke előtt.

A Torma Zsófia-kötet és az által gyűjtött cserepek egy része (Vigh Sándor felvétele)

Tatárlaka

Figure 4.2: The group of the three inscribed tablets from Táltár.

A tatárlakai (tartariai) korong és két másik tábla 1961-ben bukkant fel. Nicolae Vlassa kolozsvári régész – akinek édesanyja magyar anyanyelvű – éppen nem volt jelen a leletek megtalálásakor, ezért a feltárás jegyzőkönyvében nem szerepel pontosan, melyik rétegből kerültek elő.

A radiokarbonos vizsgálatot jellemzően a leletekkel együtt kiásott csontokon végezték el, több laboratóriumban is – ennek eredménye, hogy a leletek kora 5000–7000 év. Sinclair Hood, Harmatta János és Badiny Jós Ferenc szerint is a jelek mezopotámiai ideogrammákkal (fogalom-, ill. képjelekkel) azonosíthatók.

A több jelet is tartalmazó néhány leleten többek (Baráth Tibor, Marco Merlini, Rumi Tamás, Záhonyi András) szerint csillagképek ábrázolásai láthatók. Marco Merlini egymásra helyezte a korongot és a táblát, majd ebből vont le csillagászati következtetéseket.⁷⁰

Figure 4.47: Two tablets can be worn as a pendant one over the other.

Saját felismerésem, hogy a korongon és a táblán kétnyelvű (bilingvis) szövegről lehet szó: a jelek formailag csillagtérképként azonosíthatók – mezopotámiai (sumer) szöveggént pedig az ábrázolt fontosabb csillagképek sumer neve olvasható ki belőlük.

Az év kezdetekor megfigyelhető csillagállás időpontja (a precesszió alapján) Kr. e. 4500.

<i>Szekeres</i>	<i>Ikrek</i>	<i>Hidra</i>
	<i>Rák, Szeksztáns, Serleg, Holló</i>	
<i>Sas Nyílas</i>	<i>Kígyótartó+Kígyó</i>	<i>Mérleg</i>
<i>Déli Korona</i>		<i>Skorpió</i>

⁷⁰ V.ö. Gheorghe Lazarovici, Marco Merlini: 4 Tărtăria Tablets: The Latest Evidence in an Archaeological Thriller. <https://doi.org/10.1515/9783110500820-007> In: *Western-Pontic Culture Ambience and Pattern. In memory of Eugen Comsa*. Szerk. Lolita Nikolova, Marco Merlini and Alexandra Comsa. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2016. pp. 53-142. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110500820/html>

A mellékelt képeken (a korongon és a csillagtérképen) jól látható: a tatárlakai (tartariai) korongon lévő jelek ugyanabban a sorrendben ábrázolják az égi alakzatokat (a *Szekerestől* a *Sasig*), mint a hiteles csillagtérképeken.

A korong jeleinek értelmezése sumer ideogrammaként

Záhonyi A. felismerése: a csillagkép-formaként is azonosítható jelek René Labat epigráfiai kézikönyve (IN, Párizs, 1948) alapján három fő csillagkép sumer neveként olvashatók.

A bal felső negyed: a „V” alakú jel a Kos csillagképet jeleníti meg formailag

Kos (*sumerul*: HUN(.GÁ))

L.536 HUN zsoldos, nyugodt, Kos csillagkép

(további olvasatok: KU alapoz; DÜR lakhely, trón; US₄ értelem,)

L.211 gá, GÁ

(további olvasatok: GIS térd, pénisz, megtermékenyít; US katona)

A jobb felső negyed: Hidra (*sumerul*: L.374 MUS)

Az alsó két negyed: Nyilas (*sumerul*: PA.BIL(.SZAG))

L.295 PA + L.172 BIL

L.172 = L.353 + L.381 + L.128

A téglalap alakú táblán kutatásaim alapján a *csillagos ég* másik fele (a *Pegazustól* a *Szekeresig*) látható.

Köztük a Plejádok (*sumerul*: L.129a MUL.MUL), a Bika (*sumerul*: L.297 GUD) és az Orion.⁷¹

A harmadik – felirat nélküli – táblán többek szerint egy életfa és két (állati és/vagy emberi) alak látható.

Az életfa a Tejút, a két alak pedig a Napút bejáratánál lévő csillagképeket (pl. az Oriont, az Ikreket – vagy a másik „Tejút-bejáratnál” a Bakot és a Nyilast) jelképezheti.

Megj.: az egyszerre látható fél csillagos ég két végpontját a korongon és a téglalap alakú táblán is körbe zárulva jelenítették meg. Így könnyebben és felismerhetőbben lehet azokat ábrázolni egy kör ill. téglalap alakú táblán.

Harmatta János sumer nyelvű olvasata istenség(ek)nek felajánlott áldozati ajándékról szól.

Téglalap alakú tábla:

„Fogadalmi ajándéku adott az Úrnak (Enlilnek)

5 kenő edényt,

10 (kur mennyiségű) árpát,

10 lovat (pontosabban: négylábú állatot) Uruk városában.”

Korong:

„Liszt 60+10 (kur mennyiségű) Palil (istennek),

10 (kur mennyiségű) a főpap-királynak,

búza 60 + 60 (kur mennyiségű) Uszmu (istennek), Samas (istennek).”

Megj.: A sumer szakszótárak precíz használatával kialakított olvasatok gyenge pontja, hogy a táblán s korongon szereplő istenségek ősi/klasszikus sumer ideogrammaikhoz azok későbbi, akkád neveit társítja. IGI, ARA és UTU helyett így Palil, Us(z)mu és Samas neve bukkan fel.

⁷¹ A részletes leírást lásd Mandics Györy, Záhonyi A.: *Tatárlaka és Tordos üzenete*. Fríg Kidó, Bp., 2018. pp. 36-44. és 78-87.

Makkay János térképe alapján
 ókori kereskedelmi utak: Búblosz, Trója, ~ Kréta; Évrosz-Marica
 folyó → elegendő csupán néhány zöld vonal behúzása (ZA)...

Figure 4.4: The location of the prehistoric settlement of Tărtăria.

Mezopotámia és Tartaria kapcsolata – a lehetséges útvonalak

Dovalovszky Márta festőművész is megörökítette a tatárlakai korongot.

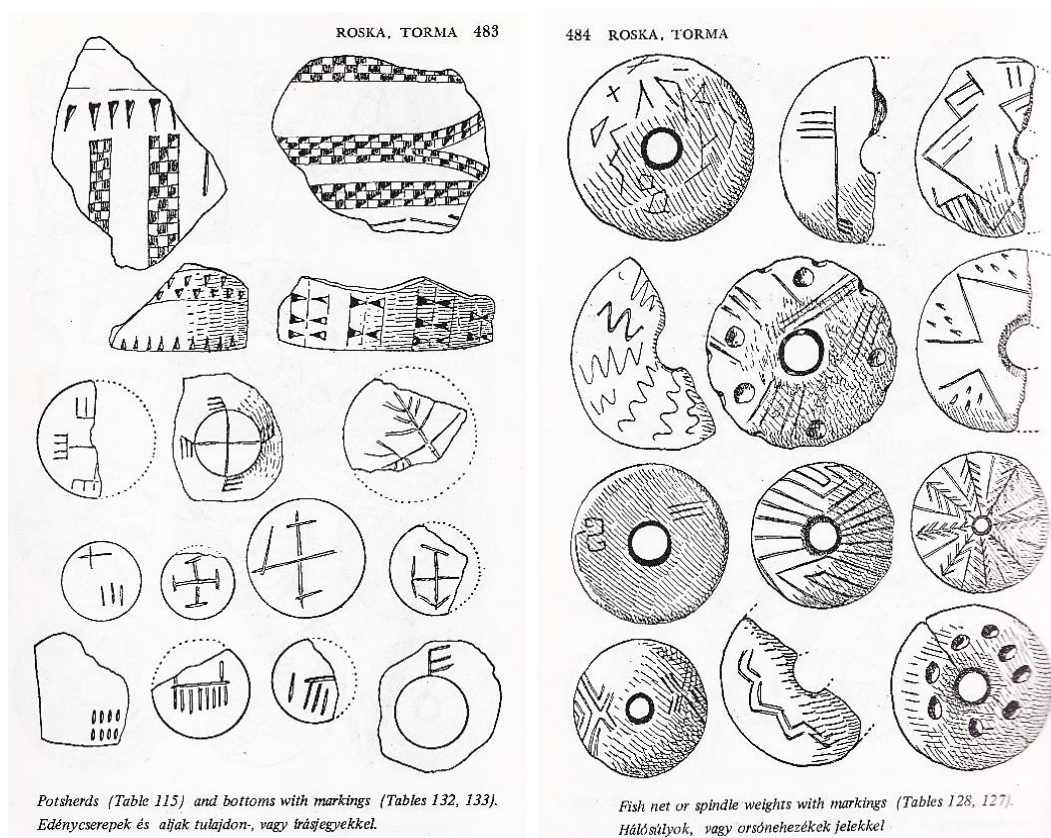
Román nyelvű
emlékmű Tartaria
 (Tatárlaka) bejáratánál (2003)
Egyetlen magyar szervezet
sem képviseltette magát az
ünnepségen! Támogatói: Fehér és
 Hunyad Megye elnökei, prefektusai.
 „A „**tartaria.ro**” c. honlapon
 megkezdődtek a kísérletek,
 melyek célja: a táblácska
 jeleinek 'azonosítása' a **román**
népművészeti díszítő elemeivel,
 a **román vonatkozások**
 'felismerése'.
 /Ez természetes reakció a románok
 szemszögéből nézve!/"

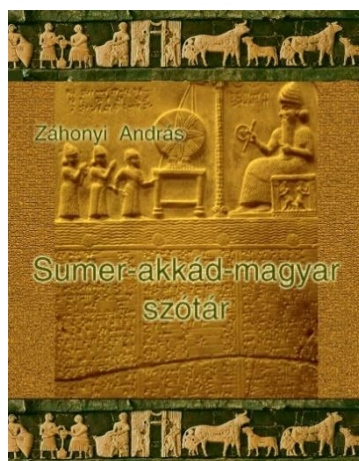
The image shows three hand-drawn sketches of irregularly shaped objects, possibly representing biological structures or artifacts. Each object has internal markings or patterns. The first object on the left is roughly circular with a dense, somewhat chaotic pattern of lines and dots. The middle object is elongated and has a more structured, grid-like pattern of lines. The third object on the right is roughly circular and contains a pattern of lines and dots, similar to the first one but with different internal organization.

[illegible]

95

A jobboldali kép bal felső sarkában látható korongot („csillagtérkép”) Kovács Gyula Úz naptárkönek tartja.

Záhonyi András új rendszerű szó- és jeltára (Rovás Alapítvány, Budapest, 2012, 2014)

Labat epigráfiai kézikönyve (IN, Párizs, 1948) és Deimel szótárai (lexikonjai) az akkád (babiloni, asszír) nyelvű, ékjeles feliratok olvasásához készült.

René Labat becsületes kutatóként a jelfejlődést (a jelek időbeli változását) is feltüntette, ám a jeleket csak a későbbi ékjelek geometriai tulajdonsága alapján rendezte.

Én az ősi sumer ideogrammak alakja (tehát a képi tartalom) szerint rendeztem újra a jeleket, így a hasonló (sumer kori) jelek kerültek egymás mellé. Ez sokkal gyorsabbá és megbízhatóbbá teszi a sumer kor szövegeinek olvasását – ugyanis már nem kell minden jel esetében végiglapozni az egész szótárt.

Emellett öt mezopotámiai szótár anyagát fordítottam le magyarra franciából és németből – köztük Deimel Pantheon Babylonicum (PB, Róma, 1950) és Planetarium Babylonicum (PB, Róma, 1950) című szakszótárát.

Megj.: a fő problémát az jelenti a mezopotámiai feliratok és az egyiptomi hieroglifák fejtése során is, hogy nehéz a sumer és ősi egyiptomi szövegeket folyamatosan, gyorsan elolvasni.

Tehát a kutatók „fejtenek”, nem pedig kapásból „olvassák” a lejegyző üzenetét.

Ennek oka, hogy egy jelhez rengeteg jelentés, olvasat társul. Vajon melyiket válasszuk közülük? Ebben segít a szöveggörnyezet (főleg hosszabb felirat esetén), a szócsoporthatározók /DET/, a fonetikai /hangtani/ kiegészítők /FON/ és az indexelés.

A tartariai leletek magyar kutatói

Makkay János (*A tartariai leletek*. Akadémia K., 1990)

Götz László (*Keleten két a nap*. Püski, Bp., 1994. benne: ¹⁴C-törésvonal, hibahatár, kalibráció, dendrokronológia)

Badiny Jós Ferenc (sumer jelekkel írt ima Boldogasszonyunkhoz). Badiny a jelek többségét sumerul olvassa, néhányat azonban magyarul olvas (ezt a módszertani „furcsaságot” azonban semmivel sem indokolja)

Baráth Tibor (csillagászati tartalmú üzenetet olvas ki)

Harmatta János (mezopotámiai áldozati felajánlás – részletesen lásd az értelmezéseknél)

László Gy., Kákossy L., Kalicz N., Tóth Kurucz M., Telekiné K. Zs., Fehérné Walter A., Kabay L., Zakar A., Erdélyi I., Gyárfás Á., Marton V., Farkasiszky T., Érdy M., Varga F., Fehjes P., Koricsánszky A., Pecze L., Sípos E., Zsombori S., Patai I., Forray Z. T., Szathmáry A., Gyenes J., Székely S., Mesterházy Zs., Libisch Gy., Szondi M., Varga G., Oláh I. J., Hőgye M., Komoróczy G., Kúr G., Tábori L., Friedrich K. (temetés), Szakács G., Bíró J., Hubbes L., Záhonyi A.

A tartariai leletek nem magyar kutatói

Gh. Lazarovici (N. Vlăssă asszisztense), S. A. Luca, C. Suciu; I. I. Russu, A. M. Roșca, I. Crișan, M. Cristescu, P. L. Tonciulescu. E. Dulcu, Gh. Popescu, S. Săvenau, C. N. Bărbălescu, T. Diaconu, V. Mihai, I. P. Bogdan, D. Berciu, V. Dumitrescu, A. Bucurescu, S. Demian, M. Gimbutas, M. Merlini

B. N. Kazanszkij, A. Kifisin, B. Perlov, V. A. Belijavszki(j), N. Zsirov, V. V. Ivanov, N. Zsirov; R. Pešić, B. Hruška

L. Woolley, Sh. Winn, V. M. Masson, W. Helck, I. J. Gelb, C. Renfrew, M. S. F. Hood, A. Falkenstein, K. J. Narr, D. G. Zanotti, B. Hroudá, D. Whipp, R. Rudgley

forrás: Mandics Gy.: *Róvott múltunk I-III*. Irodalmi J., Arad, 2010-2011.

Publikációim, előadásaim magyarul:

Záhonyi A.: *A tatárlakai táblák: a Kárpát-medence legősibb írásos emlékei*. (A fordulat. A magyarság és a Kelet. II. Őstörténeti Konferencia. 2008. augusztus 17-19. 17-38. o.)

2018. március 23., Kós K. ÁMK, Budakalász. *Etruszk kerekasztal – Az etruszk nyelv és az etruszk írás emlékei*. Meghívottak: Benedekfy Á., Fabó L., Faragó K., Záhonyi A. (AHHT 34/1., 2019)

2015. október 19., Arany10 KH. Záhonyi A., a régi írások kutatója, Budapest, ZMTE: *Digitális sumer-akkád magyar szó- és jeltár*

2016. április 21., Arany10 KH. Záhonyi A., a régi írások kutatója, Budapest, ZMTE: *“A tények azonban makacs dolgok”*

2014. március 29., KJF–ZMTE TÖRTÉNELEMTANÁR TOVÁBBKÉPZÉS előadásai.
(Rév) Komárom, 2014. jan.-2015. dec. Dr. Mandics Gy. írástörténet kutató—Záhonyi A. írástörténet kutató: *A magyar műveltség ősi párhuzamai: Magyar mondavilág a csillagos égen. Csillagászati és mitológiai áttekintés.* (I/10/b-e.) *Mezopotámiai, egyiptomi és magyar művelődéstörténeti kapcsolatok: A tatárlakai vonalas írástól a hieroglifákig és az ékírásig.* (II/11,15,16, IV/38- 40, V/47.) *Az Árpád-kori írásbeliség magyar zárványai. Rövid magyar írástörténet.* (I/10/g, IV/40, V/47/b.) (AHHT 30/2., 2013)

Záhonyi A.: *A somogyi rovástábla és kapcsolatai*

http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012_187-194.pdf

Záhonyi A.: *Könyvbemutató a 2014-es Könyvhéten*

http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_1_192.pdf

Záhonyi A.: *A Nagyszentmiklósi Kincs feliratai – magyarul*

http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_1_024-034.pdf

Záhonyi A.: *Vitaindító összefoglaló írástörténet kutatók munkájáról, módszeréről – Mandics György munkái alapján*

http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_1_044-061.pdf

Záhonyi A.: *Véletlen – vagy a sors keze? Egy mérnök szokatlan útja a ZMTE-hez*

http://epa.oszk.hu/01400/01445/00016/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_2_302-306.pdf

ZMTE Östörténeti Találkozó, Mártély, 2006

Záhonyi A.: *Nimród és utódai* (89-92- o.)

Záhonyi A.: *Rovásírásos emlékeink – magyarul* (93-97. o.)

<http://mek-oszk.uz.ua/09100/09137/09137.pdf>

Publikációim angolul:

Záhonyi A.: *Cosmic Model on the Tartarian Tablets* (Art and Science, 2009/1-4)

Bérczi Sz.—Ságodi I.—Záhonyi A.: *The ROLE of the ECLIPTIC in the 26000 YEARS of PRECESSION CYCLE: COMPARISON of RECENT and ARCHAEOLOGICAL DATASETS* (50th Lunar and Planetary Science Conference 2019) – a ResearchGate is jegyzi

<https://www.hou.usra.edu/meetings/lpsc2019/pdf/2619.pdf>

Könyveim:

Wolframgyártás (dr. Neugebauer Jenő könyvének összeállítója és szerkesztője voltam, 1982)

Ősi titkok nyomában (2005)

Hol vagy, Mezopotámia? (társszerző, 2006)

XY a betű neve (témája a rovásírás; 2008)

A magyar Szent Korona és a kereszténység (2010)

Sumer-akkád-magyar jel- és szótár (2012, 2014)

A tatárlakai csillagóra (Fríg K., Bp., 2011)

Jókairól – Krúdy módra és Mikszáth szemével (2011)

A tények azonban makacs dolgok (2014)

Mandics Gy.—Záhonyi A.: *Tatárlaka és Tordos üzenete* (2018) *Torma Zsófia* gyászjelentése a 73. oldalon látható.

Ősi titkok nyomában II. (Kirándulás a művészetek világába – 2020)

ÍRÁSBELI HOZZÁSZÓLÁSOK

Cser Ferenc (Queanbeyan), Darai Lajos (Kápolnásnyék):
Dr. Torma Zsófia bárónő a földben és
a szakirodalomban talált leleteiről

*Ha beomlanak a bányát
vázázó oszlopok
a kincset azért a tárnák
őrzik és az lobog.
És mindig újra nyitnák
a bányászok az aknát,
amíg szívük dobog.
József Attila⁷³*

Legyünk hát hosszú múltunk lobogó kincseinek bányászhai!

A Német Antropológiai, Etnológiai és Östörténeti Társaság Levelezési Lapjának „Irodalmi áttekintések” c. rovatában⁷⁴ a lap neves szerkesztője, Dr. Johannes Ranke, a Müncheni Egyetem antropológia professzora, az említett társaság főtitkára számol be róla, hogy azévben Jénában megjelent Hermann Costenoble kiadásában Sofie von Torma: *Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Religionen*. (Néprajzi párhuzamok. Hozzájárulás a vallások kialakulásának és fejlődésének történetéhez) című műve, 76 oldalon, nyolc táblán 127 képpel, nyolc ív terjedelemben, ő királyi felsége, József főherceg, a magyar tudományok magasztos védelmezőjének és előmozdítójának ajánlva. Mint írja, előtte többször utaltak a lapban a műnek közelgő megjelenésére, és az érdemes és tanult szerzőnő számos fontos párhuzamot közölt már a Correspondenz-Blattban. Őszintén sok sikert kíván a munka befejezéséhez, és köszönetet mond Hunfalvy Pál úrnak és Herrmann Antal professzornak,⁷⁵ akik a kiadásra a javaslatukat adták. Végül jelzi, hogy a cikkben előadott – hasonlósági – feltevések tudományos elismerése nem fog elmaradni.

S ha ez utóbbi jóslatának beteljesedését valójában még mindig csak várjuk, azt, hogy nem csak várjuk, de teszünk is érdekében, a jelen emlékülésünkből kisugárzó jószándék mutatja. Próbálunk rámutatni e várakozás lényegére: miért nincs és nem is lehet siker az eredeti tordosi műveltség megítélését illetően, ha annak hamis keretezését még mindig elfogadjuk, holott eredeti és önálló fejleményről van szó.

E hozzászólásunk címében arra utalunk, hogy Torma Zsófia bárónő is áldozatául esett az értelmezés tágabb összefüggése tekintetében a tudományos igényű tájékozódásnak, mert egyébként a szűkebb értelmezése, az általa megtalált tárgyakhoz magukhoz kötődő kiindulása helyes volt, sőt lángészre valló. Azaz jól felismerte, hogy a tordosi és a mezopotámiai leletek írás alakzatai közeli párhuzamnak számítanak, ám azok turáni eredetértelmezése a megosztott korszellelem egyik ágának hatása volt. A türk eredetelmélet hatásáról van szó, aminek lényege, hogy a valamilyen módon turáni eredetűnek felfogott és a Kárpát-medencében korábban megjelenő szkítákhoz és a későbbi, az ugyanonnan ideérkezett magyarokhoz kössék a sumér kapcsolatot. Amihez még a suméereket is valahogy fel kellett hozni a sztyeppére. Ugyanakkor ez a

⁷³ József Attila: Alkalmi vers a szocializmus állásáról. Ignotusnak

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/jaertel.htm>.

⁷⁴ Correspondenz-Blatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgschichte XXV. évf. 6. szám (1894. június) p. 47.

<https://ia804701.us.archive.org/28/items/korrespondenzbl00thilgoog/korrespondenzbl00thilgoog.pdf>

⁷⁵ A magyarországi néprajztudomány első egyetemi magántanára. (Klukovitsné Paróczy Katalin: Herrmann Antal emlékezete. Születésének 150. évfordulóján. <http://www.bibl.u-szeged.hu/exhib/evfordulo/hermann.cikk/>.)

turanista magyaros korszakban a finnugor eredetelmélet ellenében alakult ki, az Észak-Urálnálhoz kapcsolt finnugor eredeztetésünk ellen. De majd a 19. század utolsó harmadában lejátszódott „ugor–török háború” során a Vámbéry Ármin képviselte turanista csoport vereséget szenvedett a Hunfalvy Pál vezette (akadémiai) finnugor eredet hívóitól, vallásától, de azért még időként a 20. században is felbukkant, – mármint a turanizmus, bűvópataként, mialatt a finnugorizmus szinte tobzódott – és napjainkban pedig újra virul, a reneszánszát éli. Ezért is kell vele foglalkoznunk, hiszen a magyarság Kárpát-medencei eredetének és folytonosságának tekintetében a finnugor és a turáni eredetelmélet egyaránt tarthatatlanná vált.⁷⁶ És manapság a turanizmus szelleme tehát újra hat, amit a korábbi hamisításnak modern eszközökkel történő megerősítési kísérletének is tekinthetünk. A tét tehát nagy, mert az egész, ősmúltunkat érintő nyomorúságunkra kihat, és ideje rendbe tenni előbb a gondolkodásunkat, majd a Torma Zsófia bárónő által – földben és szakirodalomban – felfedezetteket

A gondolkodásunkra hatással kellene lennie a nemrég alaposan feltárt összefüggéseknek, amelyekről már beszámoltunk.⁷⁷ Ennek lényege, hogy Sima Qian nem a hunokról írt, hanem a xiongnuokról, akiket az utókor azonosít a hunokkal. Az biztos, hogy valamiért a kínai nyelvben a magyarok elnevezése ama népek egyike nevéből ered, akik ellen a Nagy Falat emelték, azaz a xiongnu névből. De nem azért, mert a kínaiak jobban ismernék a magyarok származását, mint a magyar tudományosság, amelynek nagyobbik része nem ismeri el a xiongnu–hun–magyar rokonságot. Ennek a Kínából származtatott „ázsiai hun” történelmi hatalmi csoportnak tehát nincs bizonyított azonossága az európai vagy Kárpát-medencei hunokkal. Azaz a xiongnu kifejezés, sőt hangalak pontos kezelése arra mutat, hogy fordítva ülnek a lovon, a vizsgálat során, mert csak a hun miatt lett a xiongnuból a hsziungnun keresztül a xiong-nuként leírt és sjung-nunak kiejtett alak, utólag meghatározva és közkeletűvé téve, mintha a hun–hiungnu hasonlóság annak korai azonosságából származna. S mivel a kínai nyelvben hangutánzás szerinti a jelhasználat ilyen esetekben, ezt könnyen elfogadta mindenki.

Mármint a xiongnu és a hun azonosítását és a hunok türkökké válását a modern korban a francia Joseph Deguignes intézte el. Az eurázsiai lovasműveltség jellemzői alapján a legrégebbi múltba és a legkeletibb részre vetíti vissza a legkésőbbi és legnyugatibb szereplőket. Teszi ezt ún. kínai forrásokban megőrzött eredethagyomány alapján, amely szerinte a későbbi törökség elődeit, a türköket a hunoktól, azokat pedig a hiungnuktól származtatta. Egyenesen a kínaiak szájába adja a hun és a xiongnu azonosítását már a Kr. e. 2. évezredből, ám az általa hivatkozott

⁷⁶ Lásd Cser Ferenc: *Gyökerek. Töprengések a magyar nép és nyelv Kárpát-medencei származásától*. Melbourne, 2000. A Gyökerek abban különbözött a korábbi eredet-tanulmányoktól, hogy alapjában véve a régészeti – és leginkább a XX. század végi – anyagra épített, az elbeszél, írott történeti anyagot csak érintette, ami az irodalomjegyzékéből kiderül. A másik alapvető különbség az időrend pontosítása volt – és megint csak a régészeti anyagon és nem a leírtakon keresztül, a korszerű, valós időrend alapján. A harmadik a műveltség beleszővése volt, műveltséget bemutató tárgyak, megfelelő korba – és környezetbe – helyezve. A negyedik a mellérendelő szemlélet és annak azonosítása az ugyancsak a föld alól kikerült tárgyakkal. Ebben Gimbutas módszere vált fontossá, bár ő másként nyúlt az értelmezéshez és a nőiséget emelte ki, a Gyökerek viszont Lükő Gábor alapján a mellérendelést követte. Ebben László Gyula – a szegény ember régésze – munkáinak is meghatározó szerepe volt, mert őt követve tekintett el a heroizmustól, amihez azért máshonnan is jött támogató anyag. Aztán még azért is lett meghatározó könyve a Gyökerek a magyar őstörténetnek, mert nemcsak hagyatkozni tudott a világ szakmai közvéleményére a világnyelveken írtakat eredetiben olvasva, hanem hogy a vitás kérdések több oldalról lettek megközelítve, az elmentmondásokra vezető korábbi megoldásokat ejteni tudta, az összegződő eredményt, a magyarság Kárpát-medencei eredetét felmutatva, illetve ebben az irányban kutatási mintát adva a későbbiek számára, például a genetikai vonatkozások beépítéséhez az elméletbe. Lásd még Cser, Darai: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy kőkori eredetünk és a tulajdonság-örökítő kutatás*. Frig K., 2005. ~: *Európa mi vagyunk I-II*. Frig, 2007-8. ~: *Kárpát-medence, vagy Szkítia?* Frig, 2008.

⁷⁷ Darai Lajos: Árpád Atila örökén – a magyarok őseik útján. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 33. évf. 10. sz. (2018.) https://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11_092-237.pdf.

Kr. e. 1. századi forrás legfeljebb csak a Kr. e. 3. századig tekinthetett vissza. Majd ezt az időt-lenségbe vesző hamis híradást viszi át a hunok és a késői türk népek azonosítására.⁷⁸

Deguignes nemcsak a hunok és a türkök származtatásának elméletét dolgozta ki, de a magyarok eredetét is beolvasztotta az ő nyugati türkökről szóló elméletébe.⁷⁹ „Ami a nyugati türk hatalom genezisét illeti, véleménye szerint, a nagykán, aki a türk birodalom legfőbb hűbérura volt, hercegei közt szétosztotta a birodalom kormányzását. A dinasztia egy tagja viselte gondját a nyugati végeknek. Adataiban 840-re teszi, hogy a Kie-kia-su (Hia-kia-sze, a jenyiszeji kirgizek) népe fellázadt a türkökét felváltó ujjur uralom ellen. Ők a ting-ling nép (Deguignes átírásában Tim-lim) és a kien-kunok (tkp. a jenyiszeji kirgizek paleoszibériai elődei) szállásterületén éltek, a Bajkáltól (Deguignes: Paikal) a Jenyiszej és az Ob mentén nyugat felé. E népeket 758 körül legyőzték az ujjurok (Hoei-ke, tkp. hui-ho), de O-ge kán, a kirgizek vezére, aki arra hívatkozott, hogy őse egy, a hun uralkodó (Tanjou, tkp. sanjü, ill. tanhu) által Szibériába száműzött kínai generális, Li-ling leszármazottja, fellázadt ellenük és húsz éven át harcolt velük. Deguignes ezt követően röviden utal a jenyiszeji kirgizek ujjurelles harcaira, illetve arra, hogy ezt követően a török népek eltűnnek Kína látóköréből.⁸⁰ Deguignes szerint ez az uralkodó azonos lenne Ügyekkel, Árpád nagyapjával.”⁸¹ Az ügä tisztségnév és Ügyek nevének azonos-ságát egyébként később Györffy György is felvetette, más szóval „benézte”.⁸²

És Deguignes eme 1756-ban kiadott műve nyomán a krónikáinkban taglalt hun–magyar rokonságot – korai krónikáink, Bonfini és mások után – nálunk Pray György vetette fel ismét,⁸³ amiből a turáni türk eredetünk elméletét alakította ki, és teljesítette vele az elvárt követelményt, hogy a turáni népeknek a türk magyarok legyenek vezetői.⁸⁴ Hun–avar–magyar folytonosságot hirdetett, és rendtársának, Sajnovics Jánosnak magyar–lapp nyelvi rokonságot bemutató műve megjelenése után újabb dolgozatban már az összes finnugor népet hun eredetűnek nyilvánította,

⁷⁸ Joseph de Guignes: *Histoire générale des huns, des turcs, des mogols, et des autres tartares occidentaux & c. avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present: précédée d'une introduction contenant des tables chronol. & historiques des princes qui ont régné dans l'Asie: ouvrage tiré des livres chinois, & des manuscrits orientaux de la Bibliotheque du roi.* Chez Desaint & Saillant, Paris, 1756-1758.

I/1. kötet, 1756. <https://archive.org/details/histoiregnraled00guiggoog/page/n7/mode/1up?view=theater>

I/2. kötet, 1756. <https://archive.org/details/histoiregnraled00guiggoog/page/n7/mode/2up?view=theater>

II. kötet, 1756. https://archive.org/details/bub_gb_3Mux0DmvlVMC

III. kötet, 1757. <https://archive.org/details/histoiregnraled04guiggoog/page/n7/mode/2up?view=theater>

IV. kötet, 1758. <https://archive.org/details/histoiregnraled02guiggoog/page/n9/mode/2up?view=theater>

Német fordítás: Joseph de Guignes: *Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken, der Mogols und anderer occidentalischen Tartarn, vor und nach Christi Geburt bis auf jetzige Zeiten aus den chinesischen Büchern und orientalischen Handschriften der Königl. Bibliothek in Paris verfasst.* Anton Ferd. Röse, Greifswald, 1768-71.

I. kötet, 1768. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10359582?q=Deguignes&page=6,7>

II. kötet, 1768. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10359583?q=Deguignes&page=8,9>

III. kötet, 1769. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10359584?q=Deguignes&page=6,7>

IV. kötet, 1771. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10359585?q=Deguignes&page=4,5>

⁷⁹ Deguignes 1756a, pp. 452-506.

⁸⁰ Uo. pp. 504-505.

⁸¹ Dobrovits Mihály: Deguignes Magyarországon. *Az előkelő idegen. III. Nemzetközi Vámbéry Konferencia.* Lili-um Aurum, Dunaszerdahely, 2006. p. 35. <http://mek.oszk.hu/05000/05071/05071.pdf>.

⁸² Györffy György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vár-megyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára.* A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára, Budapest, 1959. p. 82–83.

⁸³ George Pray: *Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum* (A hunok, avarok és magyarok régi története. Bécs. 1761. Ehhez új anyagként francia forrás alapján a kínai évkönyvek adatait használta, valójában tehát Deguignes adatait. (V. ö. *A magyar irodalom története. II. kötet: 1600-tól 1772-ig.* „Pray György” a „70. Az egyházas tudományosság alkonya” c. alfejezetben, amely „Az elvilágiasodó egyházi és iskolai literatúra” c. fejezetben, amely „A késő-barokk (rokokó) irodalom (kb. 1740–kb. 1772)” c. részben található. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. p. 551. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/386.html>.)

⁸⁴ George Pray: *Dissertationes historico-criticae in Annales veterum Hunnorum* (Történetkritikai tanulmányok a régi hunok históriájáról). Bécs, 1774. V. ö. Dobrovits 2006, pp. 30-2.

hogy megmentse a nemesség középkori eredetű történetfelfogását. Nem vonva viszont őket egységesen a szkítaság alá, „Pray világosan elválasztja egymástól a hunok, az avarok és a magyarok népességét. Leszögezi, hogy a hunok elődeiről semmi biztos ismeretünk nincs. A korábbi, mindent egy zsákba hordó gyakorlattal szemben világosan elkülöníti egymástól a hun, az avar és a magyar etnikumokat is. Ami a honfoglaló magyarokat illeti, őket Pray György a bizánci évkönyvekben turkoi, a kínai hagyományban t’u-küe néven szereplő néppel azonosítja. Ez elmélet szerint tehát a honfoglalás előtti, ill. a honfoglaló magyarok, akiket a bizánci szerzők turkoi néven neveznek, voltaképpen a kínai és a bizánci források (nyugati) türkjeivel lennének azonosak. E türkök egy része behódolt a kínaiaknak, más részük viszont a Volga és a Don környékére vándorolt, és itt a besenyők támadása következtében két részre szakadva, keleti águk a leendő Oszmán Birodalom törökjeinek ősvé vált, nyugati águk pedig az Etelközben telepedett le.”⁸⁵

Pray turáni–hun elképzelése kevésbé lett felkarolva később, de akkor még a „germán és szláv tenger” közé szorult magyarság számára szükségesnek látszott az önazonosság őrzéséhez. Ám a hunok távol-keleti érkezéséről, eredetéről a korai krónikáink nem tudnak. A távol-keleti származtatást részletesebben Szekér Alajos 1791-ben írt krónikájából ismerhetjük meg.⁸⁶ Ő katolikus papként jól ismerhette krónikáink biblikus eredeztetését, valamint Szent Jeromos hasonló megjegyzéseit, mégis Pray nyomán haladt, s így írt a magyarok eleinek első lakóhelyéről: „Ezek, a Bábel tornya építése mellett nyelveknek össze zavarása után, melyről a Sz. História Moyses első Könyvének 11dik részében emlékeztet tészen, Senaar Mezejéről lassanként Napkelet felé indulván, a’ világnak azon részeit választották első lakó-helyül, melyet bekerít Napnyúgot felől Irtisch, Napkelet felől pedig Amur vize, és a’ Sina, vagy más néven, Chinabéli Birodalomnak Éjszak felé néző szomszéd Tartományában letelepedtek, úgyhogy a’ Magyarok régiebb Őseinek első lakó-helyek azon a’ tájon volt, melly ama’ roppant Sinabéli Birodalomnak határt vet Éjszak felől... A le-telepedett nép elsőben csak két részre szakada, mellynek egygyike Ejszakra néző hegyeket, másik pedig Délre forduló szép egyenes földet foglalá-el, úgy, hogy a Sinaiakkal határos lenne; a kik a hegyes Tartományokat választották lakóhelyül, Tatároknak, a kik pedig a hegyek lapján lévő szép mezőséget bírták, Hunnusoknak, vagy a mint a Sina-béliek írásaiban találhatik Hiongnuusoknak hívatattak, ámbár előbb ez mind a kettő egy Nemzetség vala... Kristus születése után 49. esztendőben a Hunnok két részre szakadtak Déli és Ejszaki részre, a kik a Déli Tartományt bírták, 216. esztendeig egy Fejedelemtől, a kit ők Tanjonak neveztek kormányoztatott, úgy hogy ez a Sinai Császár hívségire le-vólna kötelezve; az említett esztendőben a Sinai Császár maga Udvarában hívatván a Hunnok Fejedelmét, magát örökösen ott fogta, Országát, pedig több gondviselő tisztek között fel-osztotta. Így lakják vala a’ Déli Hunnok az Áltai hegyeket több esztendőig, melly idő alatt hadi erejeknek, ’s bátorságoknak nem homályos jeleit adták. Ezek közül 550. esztendő táján Toumen, Turcus, vagy-is Török Nemzetet szabadságra hozván nagy ditsőségre emelte Asiában: úgy, hogy időjártával Geougemoknak egy részit a Sinai Birodalomba, más részit a Topai Tatárok földre, harmadik részit pedig, a’ melly kétszáz ezer fejből állott, Europa felé szorítván, az egész Tartományokat elfoglalták. Ezen Birodalmat 572. esztendőben Topochan névű Fejedelem két részre osztotta: a Napkeleti Birodalomnak Fejedelmi Uhlifuchamoknak neveztettek, a Napnyúgoti Birodalomnak Fejedelmi pedig Pulichamoknak. Ez mind a kettő pedig egy Fő Fejedelemtől függött. Ugyan ezen Birodalmat 587. esztendőben Chapoli Fejedelem négy részre Ízelte-fel, úgy hogy mind a Napkeleti, mind a Napnyúgoti Fejedelemnek még egy kormányozó társat adna, a kívül fel volt osztva hatalma és Birodalma. A’ kik ezek közül Napnyúgot felé laktak, több változások

⁸⁵ Görömbei András: Az ősmagyarság képe felvilágosodás- és reformkori történetírásunkban. *Studia Litteraria* LX (1971). p. 65.

⁸⁶ Szekér J. Aloysius: *Magyarok Eredete. A régi és mostani Magyaroknak nevezetesebb Tselekedeivel együtt.* Hartleben Konrád Adolf, Pest, 1808. http://real-r.mtak.hu/957/1/Magyarok_eredete_a_mostani_mag.pdf.

után 635. esztendő táján ismét két részre szakadtak, melynek egyike Mike nevű Fejedelmet választván magának Lop tava környékinn lévő pusztá földet foglalta-el, a kik utóbb a Sinai Birodalomhoz kaptak magokat. A másik rész tíz Nemzetségre osztatott-el, úgy, hogy minden egy Nemzetség, egy bizonyos Főtől függne, ezek pedig egy Fejedelemtől; míglen ezek-is, magok között való egyenlenség miatt több részre szakadván nem kevesen a Volga vize felé húznák magokat, a hol a Patzinakoktól meg-verettetvén egy része Persiában költözött, a kikből származott az Ottomani, vagy-is most úgy neveztetett Török Birodalom; másik része pedig Europa felé ballagott: ezek voltak a Magyarok Nemzöi, a kiktől utóbb leszen a' szállás... Ez alatt azomban az Ejszaki Tartományokban lévő Hunnusoknak szoros volt a kaptza: mert Peus a Sinai Udvarral együtt abba tették minden mesterségeket, hogy Punuhot egész népével együtt ki-füstölhessék a Napkeleti Tartományokból; végbe-is ment fel-tett szándékok: mert két kemény ütközzetel annyira meg-rontották az Ejszaki Hunnusokat, hogy a Fejedelmek Punuh, futással, melyből soha többet vissza nem tért, menthette meg-életét. Ezen szerentsetlen ütközzet után, mely Kristus születése után 91. esztendőben volt, Juchukien, Punuhnak ötte lett az el-szakadozott Ejszaki Nemzetnek a' Feje; a' ki a' Sinai Udvarát békességért követség által zörgette, de mint haszontalanul. El-volt már végezve reájok az utolsó tsapás, próbát tett tehát fegyver által Juchukien a Sinaiakkal, mivel kéntelen volt vele, de ugyan csak olly szerentsétlenül, hogy éltevel együtt, Napkeletben lévő Ejszaki Hunnusok Birodalmát azon ütközzetben örökre el-temette, Kristus születése után 92. esztendőben. A' Napkeletben bírt Tartományoknak, és abban Uralkodó Fejedelmeknek el-vesztése után, a Hunnusok között minden Nemzetségnek tulajdon Feje volt, a kiknek vezérleése alatt lassankint Napnyúgot felé ballagván, sok tsavargás után Baschiria Tartományában, nem messze a Hyrkanomi Tengertől, le-telepedtek. El pusztult tehát jóllehet Napkeletben a' Hunnusoknak Éjszakra forduló Birodalma, és mintegy világ-futókká lettek, olly szűk mindazonáltal nem volt nekik Asia, hogy abban szállást nem találtak volna, sőt ugyan csak annak egy szegletében, nevezet szerint pedig Baschiria nevű Tartományban meg húzták magokat, és azt mint sajáttyokat bírták egész 318 esztendeig Kristus születése után, a' mely idő alatt, csak akkor nem tettek kárt a Sina-bélieknek, midőn módjuk nem esett benne, az említett esztendőben pedig a Topai Tatároktól a Volga vize mellé szorítottak, a' hová annál könnyebben engedték magokat nyomattatni, hogy naponkint szaporodván a Baschiriai Tartomány szoros volna nekik: a' hol köz akarattal tanácsot tartván el-végezték magok között, hogy Asiából ki-indulván, Európában költöznének.”⁸⁷

Kissé elcsodálkozhatunk azon, hogy féltucat ezer kilométerrel távolabbi és még ókori eseményeket ilyen pontosan lehet tudni, de a saját Kárpát-medencei eseményinkről például az Árpád-korból, azaz a középkorból alig van adat. Erre érvényes igazán, hogy gyanús, hogy utólag odapakoltak a részletek, nem arra, mint majd látjuk, amivel Deguignes a középkori magyar krónikákat vádolja. De hogy megbizonyosodjunk, hogy itt tényleg mindenféle helyről és módon összeszedett anyag igen elnagyolt és igen sok ellentmondással tarkított történetté rendezéséről van szó, kicsit nézzünk bele Deguignes műve eléjébe.

A hunok általános története c. műve előszavát így kezdi: „E művemben egy szinte ismeretlen nemzet történetét kívánom bemutatni, amely különböző időkben, Ázsiában, Európában és Afrikában hatalmas monarchiákat hozott létre. A hunok, akik később a török nevet viselték, egy Kínától északra, az Irtis- és az Amur-folyó közt fekvő országból származnak, és fokozatosan elfoglalták az egész Nagy Tatárországot. Kr. e. 200 óta számos királyi család uralkodott egymás után ezekben a hatalmas országokban; voltak a rómainál is kiterjedtebb birodalmak,

⁸⁷ Székér 1808, pp. 4, 54-57.

illusztris császárok, törvényhozók és hódítók, akik jelentős forradalmakat indítottak el. Mind ezekről az eseményekről csak nagyon hiányos ismereteink vannak. Turkesztán népeit barbároknak tartják, akik csak Dzsingisz kán alatt jelentek meg, fényesen.”⁸⁸

Ennek a mai Ázsiába képzelt nagy hun, majd tatár birodalomnak a térképét lásd az 1. ábrán. És tehát Deguignes a hunokat azonosítja nemcsak a tatárokkal, hanem az oszmán törökökkel is, akiket aztán tényleg szerepeltet a mai Afrikában is a 2. ábra újkori térképe. Ez az azonosítás szükséges az egész állítás sorozathoz, és a legkésőbbi állapot visszavetítése. Amint ő említi, az 4500 km kiterjedésű terület, de ha az 1. ábra térképét nézzük, ott Nagy Tatária a Csendes-óceántól Moszkváig tart, tehát több mint 7000 km széles. Így mindennek feltételezése az orosz hódításnak is – utólagos – igazolása, és a korabeli magyar turanisták kiindulása lett.

1. ábra. Nagy Tatárország XVIII. századi Ázsia-térképen, olyan alrészekkel, mint Moszkvai Tatárország, Független Tatárország, Keleti és Kínai Tatárország és Kis Tatárország a Fekete-tenger felett.⁸⁹ Deguignes eszerint látszik írni.

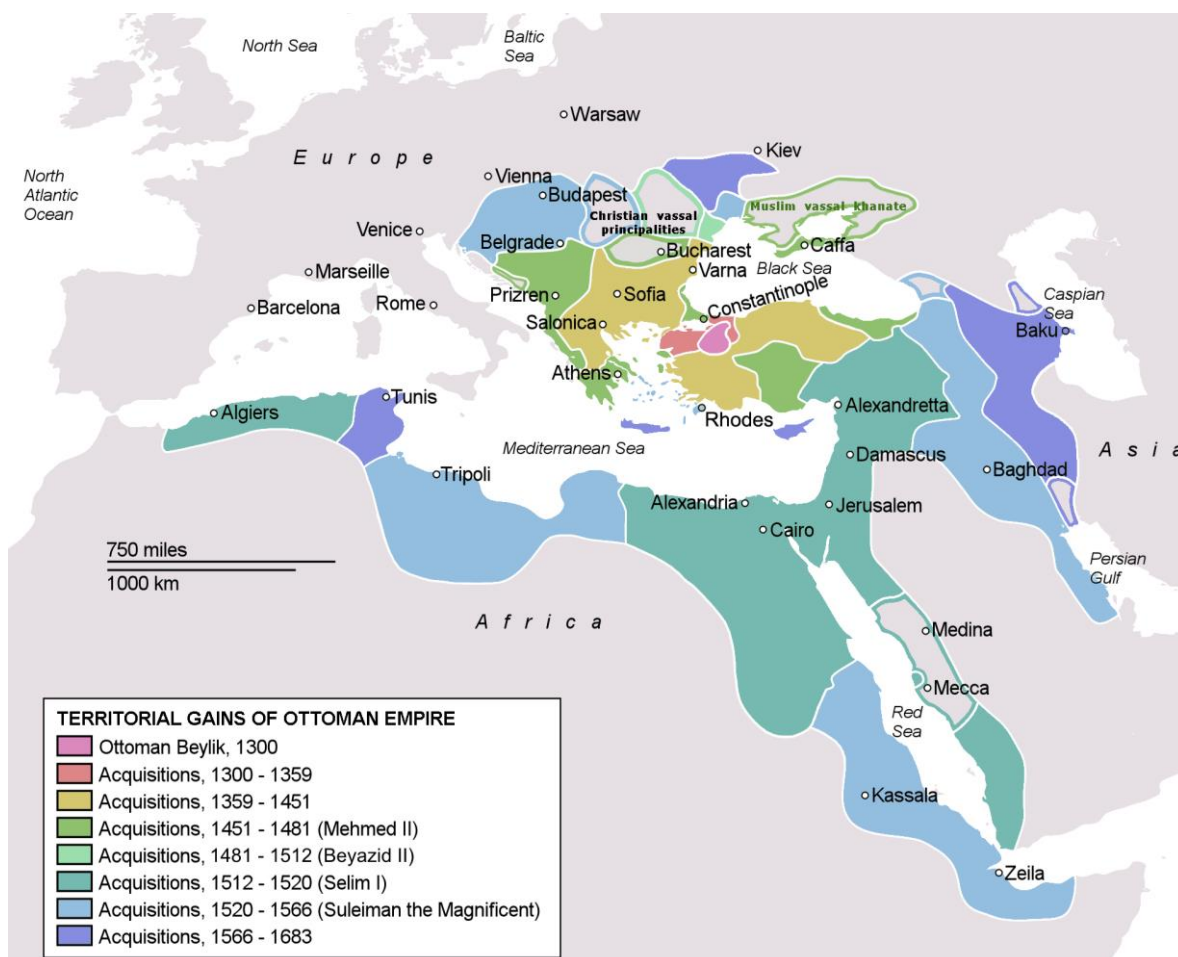
Deguignes így folytatja: „Ez az egyetemes történelem olyan része, amely annál is inkább megérdemli figyelmünket, mivel e törökök hozzájárultak a Római Birodalom pusztulásához, feldúlták Franciaországot, Itáliát, Germániát és Észak-Európa összes országát, tönkretették a kalifák birodalmát, birtokba vették a Szentföldet; végül, minthogy gyakran összevesztek a frankokkal. Úgy gondoltam, hogy egy olyan mű, amely egy közel 2000 éve oly híres nép eredetét tartalmazza, nem lesz kevésbé tetszetős a közönség számára, mint a többi idegen nép története,

⁸⁸ Deguignes 1756a, p. v.

⁸⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/42/Delisle_-_L%27Asie.jpg

amelyet úgy tűnik, némi lelkesedéssel fogadtak. A terület hatalmas, és még nem tisztult meg. Eddig még semmit sem tudtunk a hunokról. Úgyszólván csak mondatokat találtam, nagyszámú kötetben szétszórva, amelyeket meg kellett keresni és összehasonlítani.”⁹⁰

Ebből azt láthatjuk, hogy a nagy világhódító nemzet (nép, népcsoport?) jellegzetességei, részletes életrajza csábító bemutatásával kétirányú eredményt céloz meg. Az egyik, hogy vele megvalósul a nagyközönség elrettenése, közben ámulatba ejtése, dicsőségkeresése kielégül, mint számos hatalmi csoportnál vagy annak kedvelőinél Ázsiában és Európa keleti felén máig. A másik, hogy az a kegyetlen hódító hatalom – mint történelmi előkép – elfoghatóvá, sőt törvényessé teszi a jelen (akkoriban a XVIII. század) kíméletlen gyarmati hódító háborúinak szörnyűségeit tömegpusztítását is. Magyarán Deguignes törekvése az, hogy elfogadtassa az erőszakos hatalmat. És Montesquieu óta elindult egy nemzeti magába nézés a franciáknál, hogy az angol példa nem ördögtől való, és a keleti – szinte teljesen ismeretlen – népek se azok. Ezt Deguignes arra használja, hogy kicsinyítse a keleti hódítók embertelenségeit: „Az emberek mindenütt egyformák, és gyakran annál a durvaságnál, amely megvetendővé teszi őket az előítéletes szem előtt, kevesebb rosszal bírnak, annál több őszinteséggel, több egyenességgel, több jó természettel, és talán általában szilárdabb erényekkel rendelkeznek... Nem utánozzuk mindenben a görögöket vagy a rómaiakat, csodáljuk remek tetteiket, hibáztatjuk hibáikat. Ugyanilyen méltányossággal kell bánnunk a többi nemzettel is.”⁹¹

2. ábra. Az oszmán birodalom legnagyobb kiterjedése (1683) IV. Mehmed uralkodása alatt.⁹²

⁹⁰ Deguignes 1756a, p. vi.

⁹¹ Deguignes 1756a, pp. vi-vii.

⁹² <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/OttomanEmpireIn1683.png>

Azaz Deguignes görög és római „magasságba” emeli a hunok és törökök 2000 éves, nem hatalmi, hanem nemzeti folytonosságát, amivel a keleti világ régiségeit a világ késői állapotát figyelembe véve ő akarja megrajzolni, hiszen eddig semmit nem tudtunk az általa a törökökkel azonosított hunokról szerinte. El is árulja a módszerét, hogy nagyon sok helyről összeszedett mondatokat, azaz töredékeket rakott össze történeté. Mondhatjuk, ez eléggé meglátszik rajta, és nagy történelmi elfogultság kellett az elfogadásához, ami tehát megvolt Pray Györgyben és Székér Alajosban is.

Deguignes elmondja, hogy ő a keleti nyelveket nem nyelvészeti szempontból használta, hanem hogy a Kelet történetét a keleti művekből átadja az olvasóközönségnek, mégpedig torzítástalanul. Ezt akár nagy önbizalma kifejezésének is tarthatnánk, olyan öndicséretfélének, ha nem hivatkozna olyan gazdag forrásanyagra, amihez kizárólag a francia királyi udvarban fért hozzá, amivel más európai tudósok biztosan nem rendelkeztek, tehát az ő monopolhelyezete is tükröződhet előadásában: „A Királyi Könyvtár, amely értékes tárat Bignon apátúr⁹³ felügyeli, valamint Sallier apátúr⁹⁴ és Melot úr⁹⁵ gondolja, napról napra újabb kiegészítéseket kap, mindent tartalmaz, ami a keletiekéről – törökökről, arabokról, perzsákról és kínaiakról – a legérdekesebb. Különösen a kínaiak által alkotott leghitelesebb és legbecsesebb könyvekkel rendelkezik. E népek nyelvének első fogalmait annak a szeretetnek köszönhetjük, amelyet Nagy Lajos⁹⁶ mindig is táplált a betűk fejlődése iránt. Uralkodása alatt Hoan-ge nevű kínai érkezett Franciaországba, Bignon abbé őfelsége könyvtárához osztotta be. A tudomány e védelmezője védnöksége alatt ez a fiatal külföldi írt néhány emlékiratot, de a halál nem engedte, hogy befejezze művét.⁹⁷ Ekkor bízták meg idősebb Fourmont urat, akinek hatalmas műveltsége oly jól ismert, és akinek különleges tehetsége volt arra, hogy a nyelveket elveikhez igazítsa, azzal a feladattal, hogy vizsgálja meg Hoan-ge úr iratait. A leghivatástudatosabb munka után sikerült kialakítania ezt az újfajta tanulmányt, és hogy a tudásnak ezt a forrását még biztosabbá tegye, nagyszámú kínai könyvet hozatott. XV. Lajos, kevésbé buzgón, mint jeles elődje, továbbra is védte a kínai irodalmat. Az ő utasítására több mint százhuszezer kínai írásjelet metszettek, amelyeket a nyelvtan és a szótár nyomtatásához használtak. Én Fourmont úr felügyelete alatt a kínai nyelvek tanulmányozásába fogtam. E tudós halála után abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy ugyanezen célból a Királyi Könyvtárhoz tartozhattam. Következésképpen úgy gondoltam, arra kell törekednem, hogy nemzetem számára hasznossá tegyem e Franciaországba szállított kínai könyvek tömegét – rengeteg könyvet hoztak – és közölni a közönséggel a bennük rejlő fogalmaikat. Ma hálával tartozom Őfelsége jótéteményeiért, ami ha nem is válasz mindarra, amit

⁹³ Jean-Paul Bignon (1662-1743) apát XIV. Lajos rendes prédikátora, de erkölcsi kicsapongásai miatt nem lehetett püspök. 1718-tól akkor Európa legnagyobb könyvtára könyvtárosa. 22 év hivatali idő alatt 70 000 könyvről 135 000-re növelte az állományt. Terre ezt levelezőhálózatra támaszkodó beszerzésekkel, és behozatta a tudományos Európa összes fontos munkáját. A lerakatok tömegének kezelésére osztályt hozott létre: nyomtatványok, kéziratok, címek és genealógiák, nyomatok és érmek. 1699 és 1732 közt a Francia Tudományos Akadémia elnöke volt. Az Anjouból származó Bignon család királyi szolgálatra költözött Párizsba a XVII. sz. elején. <https://www.ombresdemeslivres.fr/abbé-jean-paul-bignon-.php>.

⁹⁴ Claude Sallier (1685-1761) apát, filológus, a Francia Tudományos Akadémia tagja, a Királyi Könyvtár nyomtatványainak őre, a Royal College professzora, királyi cenzor, kulturális tisztségek viselője, a felvilágosodás Párizsának központi alakja. <https://www.cairn.info/revue-de-la-bibliotheque-nationale-de-france-2011-2-page-57.htm>

⁹⁵ Anicet Melot (1687-1759) a Királyi Könyvtár kézíratainak őre, a Francia Akadémia tagja. https://fr.wikipedia.org/wiki/Anicet_Melot.

⁹⁶ XIV. Lajos.

⁹⁷ V. ö. Gallica Papiers du chinois Arcade HOANGE, interprète près la Bibliothèque du roi (1679-1716). <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10088912m/f35.item>.

kaptam tőle, legalább bizonyítja buzgalmamat, és megmutatja, hogy a kínai irodalom, bármennyire is idegennek tűnik számunkra, nagyon is hasznossá válhat, és hogy méltó arra a védelemre, amelyet XIV. és XV. Lajos soha nem szűnt meg nyújtani neki.”⁹⁸

Nem túl régi tanulmány írja a Királyi Könyvtár kínai gyűjteményéről: „E gyűjtemények egy része ma is ismeretlen, és számos tanulmányozási távlatot kínál a kutató számára.”⁹⁹ Ez a távlat a mi számunkra mindenképpen az igazság felé vivő út lehet, ha lesznek magyar vállalkozók, akik majd elfogultság nélkül kutatják a gyűjtemény kéziratait. És hogy nemcsak Deguignes, hanem az egész gyűjtemény vádolható, és nem enyhe elfogultsággal, azt a mai feldolgozás összegzése is megemlíti: „Mi volt a célja a könyvgyűjtemények felhalmozásának a világ minden tájáról? Egyszerűen az, hogy ritka tárgyakkal rendelkezzenek, vagy a saját kultúra felsőbbrendűségének bizonyítása? De a könyv, bár tárgy, mégis él, és az emberiség tudás birodalmához tartozik. Azért vajon, hogy jobban megismerjük a másikat? A találkozásra talán nem is került sor igazán, mert Kína csak később, a 19. században nyílhatott meg, akkor is erőszakkal. A gyarmattörténet elfeledett archívumai azok a könyvek, amelyek továbbra is gazdagítják a mi könyvtárainkat.”¹⁰⁰ Ennek az Héraud-írásnak a végén a függelékben megtalálható azoknak a bizonyos kínai nyomatoknak, és jezsuita szerzőknek a kínaiakról szóló művei jegyzéke. Azt is meg kell majd vizsgálni, mire használta a francia állam az ólomba öntött több mint százhuszezer kínai írásjelet.

Deguignes azonban nem elégedett meg a kínai szerzőkkel: „Az ezen a nyelven írt könyvek olvasása adta az alkalmat egy kis történelmi emlékirat írására a hunok eredetéről, amelyet néhány évvel ezelőtt tettem közzé. Akkor még csak az volt a szándékom, hogy néhány kapcsolódó értekezést írjak erről a témáról. Tervemmel eltelve, nagy figyelemmel vizsgáltam a kínai történetészeket. Velük követtem a törökök minden hadjáratát; kutattam a nyugati országok felé irányuló vándorlásait. Miután a kínaiak a túl nagy távolság miatt ebben kevésbé ismerősök, az arab történetírókhoz folyamodtam. Az a rengeteg részlet, amit e két erős szerzőgárda egyesítése során megtudtam, hamarosan arra készítetett, hogy megírjam a törökök általános történetét. Több évi munka után végre sikerült eme nagyszabású gyűjteményt összeállítanom e tárgyban. Beszámolok e népek nagy hódításairól, letelepedésüktől Ázsiában, Európában és Afrikában, uralkodók kíséretéről, erkölcsöikről, vallásukról, kereskedelmükről a szomszédos nemzetekkel; a lehető legpontosabb ismereteket adok az általuk lakott országokról.”¹⁰¹

Ez a pontosság tehát kétélű, mert az ő keze ügyébe került adatokat másként is lehetne értelmezni, főként nem folytonosságot feltételezve az Ázsia, Európa és Afrika igen-igen távoli területei felett uralkodó hatalom számára, ráadásul 2000 éven át. A különböző dinasztiák összeboronálásában Deguignes-t persze a Királyi Könyvtár gyűjteményének birtokában lévő sok adat és a monopolisztikus helyzet segíthette, de azt az európai hunok különállása, akár az oszmánoké azoktól, máris cáfolja. Egyéb összefüggések is leginkább feltételezések, nagyítások, túlzások, például, hogy „a törökök annyira elterjedtek, hogy történelmük szinte minden nemzet történelméhez kapcsolódik; ezért érdekes számukra. Ázsiában a kínaiak, az indiaiak, a perzsák, az arabok; Európában a görögök, a rómaiak, a frankok, a lengyelek, a magyarok és az oroszok háborúztak a törökökkel”. De ezt ő is túl erős kijelentésnek tartja, ezért hozzáteszi: „nem mondom, hogy azokkal, akik ma az Oszmán Birodalom alattvalóit alkotják, hanem azokkal az ősi

⁹⁸ Deguignes 1756a, pp. vii-ix.

⁹⁹ Bénédicte Héraud: *Les Fonds chinois de la bibliothèque du roi* (A Királyi Könyvtár kínai alapjai) 1719-1742. (Dominique Varry úr vezetésével.) DEA Információs és Kommunikációs Tudományok, Université 2, 3 és ENSSIB, Lyon, 1992-1993. p. 73. <https://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/62830-les-fonds-chinois-de-la-bibliotheque-du-roi-1719-1742.pdf>.

¹⁰⁰ Héraud 1993-93, p. 74.

¹⁰¹ Deguignes 1756a, p. ix.

törökökkel vagy hunokkal, akik a legtöbb vidéken más-más időben honosodtak meg, s ez eme részletesebb leírástól jobban tudatosulni fog bennünk.”¹⁰²

Lényegében az egész eurázsiai, sőt afrikai hatalmi rendszerre ki akarja terjeszteni a török, vagy, ahogy ő mondja, ősi török (turc) nemzeti alkotó vagy meghatározó részvételt. Ennek elemei azonban nem nemzeti és dinasztikus, hanem műveltségi és hatalmi jellegű hasonlóságokat, összefüggéseket mutathatnak, amint ezt hosszabban is elemeztük már korábbi könyvünkben.¹⁰³

Ugyanakkor, amikor Deguignes részletezi ezeket a „felfedezéseit”, erre már alkalmazni lehet Fábián Sándor megállapítását, kiterjesztve erre a műre is, hogy egyrészt az őstörténet több mint kilencven százaléka fikció, kitalálás, koholmány, s hogy miért, azt ő kilenc pontban adja meg.¹⁰⁴ Másrészt a mi őstörténetünkre (benne a hunokkal) is mondja, hogy tehát „számtalan bizonyíték van arra vonatkozólag, hogy az őstörténetet meghamisították. Erre azért volt szükség, mert olyan népek (nemzetek), akiknek nem volt történelmük, de hatalomra tettek szert, megpróbáltak idegen tollakkal ékeskedni. Akiknek a ’tollait’ elvették, azokat valami módon el kellett tüntetni a történelemből, vagy legalább Európától minél távolabbra üzni őket. Ahhoz, hogy a saját jelentéktelen történelmüket fel tudják nagyítani, azt térben és időben megnyújtották, átraktak eseményeket olyan térségekbe, ahol addig teljes történelmi sötétség volt... Az igazi ellenfelek a szkiták voltak. Ezek az európai szkiták a görögöktől északra laktak, akiknek később a megtévesztés érdekében számtalan nevet adtak.”¹⁰⁵ Deguignes ugyanis így ír: „A hunok tatáriai birodalmát déli oldalán a kínaiak birodalma határolta; a két nép egymás ellen folytatott szinte folyamatos háborúi miatt a kínaiak gyakran beszéltek a hunokról. Az ő történelmükben megtalálunk mindent, ami e barbárok eredetére és első birodalmára, fejedelmeik pontos egymásutánjára és Tatár föld leírására vonatkozik Jézus Krisztus idejétől napjainkig. Látjuk ott ezeket a hunokat, amint a Kaszpi-tengertől északra Szibériába nyomulnak, ott letelepednek, hogy aztán behatoljanak a rómaiakhoz. Több író együttes olvasásával, mint például Se-makouang, Tchou-hi, Ma-tuon-lin és a különböző birodalmi dinasztiák írói, amelyekről *A huszonegy történetíró* című gyűjtemény készült, abban a helyzetben találjuk magunkat, hogy részletes történetet készíthetünk ezekről a hunokról és különböző hordáikról vagy törzseikről. Ha mind-ezen felfedezésekért a kínai évkönyveknek tartozunk is köszönettel, a mi kutatásaink másfelől nem kevésbé hasznosak lesznek számukra; megvilágítjuk történelmük számos homályos helyét, és megkönnyítjük mindannak megértését, amit az idegenekről mondanak, akikről gyakran ők maguk is tévednek. Ugyanezen okból a hunok kapcsolatai a keleti tatárokkal köteleznek arra, hogy pontos beszámolót adjak ez utóbbiak történetéről, fejedelmeik viszonyairól és eredetükről, amikor a törökök története ezt megkövetelni látszik.”¹⁰⁶

Világos az eset, már megint ott vagyunk, hogy Deguignes jobban tudja a történelmüket, mint maguk a kínaiak. Mert jól tudja a szerzőket „együttolvasni”, a Fábiánnál látott szempont szerint csoportosítani, alakítani. Fábián a hamisításokat odáig menve leplezi le, hogy arra a következtetésre jut: mindaz, amit a hunokról az ókori történetírók – auktorok – írtak, a Kárpátonkon belül történt. Sajnálatos, hogy Deguignes kínai és jezsuita forrásokra támaszkodó, s mint egyre inkább látjuk, ténybelileg megalapozatlan művét a magyar jezsuita Pray György már annakidején, az eredeti megjelenése után egy évtizeden belül tényként tette közzismertté, a kibontakozó finnugor elmélet ellen, megalapozva a turanizmust. És az alapján írta Szekér J. Aloysius

¹⁰² Deguignes 1756a, p. x.

¹⁰³ Lásd Cser Ferenc, Darai Lajos: *Kárpát-medence, vagy Szkitia?* Fríg Kiadó, 2008.

¹⁰⁴ Fábián Sándor: Történelmi „szürreál”. Az Igazság Kálváriája. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 36. évf. 1. sz. (2021.) p. 35. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00061/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_1.pdf.

¹⁰⁵ Fábián Sándor: A parazita áfium ellen való magyar orvosság. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. (125.) sz. [2023] p. 906. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1_0903-0991.pdf.

¹⁰⁶ Deguignes 1756a, pp. x-xi.

azt a magyar krónikát, amely nemcsak a legkésőbbi, de a magyarokat a legtávolabbról, már Távol-Keletről eredezteti.¹⁰⁷ És ez a mű, e távol-keleti kapcsolódás miatt, annyira sikeres még mindig, hogy sokan nem tudnak szabadulni tőle – pedig tehát hamisításon alapul.

Mert ennyi bizonyíték után nekünk már elsősorban és túlnyomóan a Kárpát-medenceiekkel kellene foglalkoznunk, levetkőzve azt az előítéletet, hogy ókorinak mondott szerzők egyáltalán bármit is tudtak a mai Ázsiáról, Afrikáról.¹⁰⁸ Mindaz, amit írtak, a Kárpát-medencéről szól a Fábián feltárta adatok szerint, minden más látszólagos egyezés utólagos belemagyarázás, hozzáigazítás a mai helyzethez. Amit nagyjából ennek a mai állapotnak a kialakításakor – a reneszánsz óta folyó gyarmatosításkor – végeztek el a történetírásban. Azaz eszmei síkon szintén megtörtént a gyarmatosítás, és később már minden ment a maga útján, hiszen nem válhatott 'tudóssá', aki nem azt mondta, amit a 'nagy művek' tartalmaztak. Minden ásatás, feltárás és szövegkutatás ezt a kialakított világszerkezetet terjesztette, gyarapította, amelynek alapvetését Fábián abban látja, hogy „nagyon sok népet, akik a Kárpát-medencében éltek, keletre 'taszítottak', mivel így felelt meg annak a téves történelmi dogmának, hogy minden nép keletről jött a Kárpát-medencébe”.¹⁰⁹

Egyébként Fábián munkásságának megértéséhez hozzátartozik, hogy ő a legkorábbi latin nyelven nyomtatott könyveket kutatja, mert észrevette, hogy amikor azokba a kódexeket átmásolták, még nem mindent hamisítottak meg. Például a scita szót is a latin tudást jelentő szóból (scio, scire, scii, scitum = tudni, ismerni) eredezteti, és mint ilyet a Kárpát-medencei magyar-előd földműves népre vonatkoztatja, amely kifejezés szerinte az „eltávolítási” folyamatban került át az európai és ázsiai sztyeppe főszereplőire. És annak a „kitaszításnak” jelentős vallási vonatkozása is volt.¹¹⁰

Következik aztán Deguignes egyik legnagyobb tévedése, avagy (legarcátlanabb)¹¹¹ hamis adatközlése: „Valens császár uralkodása idején a hunok Attila vezetésével elhagyták Kína határait, és betörték Európába, amelyet feldúltak. Ez nélkülözhetetlen alkalom arra, hogy tisztázzuk az Alsó Birodalom¹¹² történelmének egy részét, és különösen arra, hogy visszamenjünk néhány más barbár nép eredetéhez, amennyire az emlékek megengedik, anélkül, hogy komolytalan találgatásokat kockáztatnánk. A görög történetírók nem voltak elégségesek ahhoz, hogy ismereteinket eddig eljuttassák: de ha közelebb hozzuk őket a kínaiakéhoz, a legtöbb ilyen homályos vagy bizonytalan eredet világossá válik; a kanyargós útvonalak, amelyeket ezek a barbárok bejártak, ismertté válnak számunkra; lépésről-lépésre követjük őket a Tatár föld mélyéről

¹⁰⁷ Szekér 1808.

¹⁰⁸ II. Pius 1460 körül azt írta, hogy a Föld egy nagy sziget, amelyet az óceán vesz körül. (Pii. II. Pon. M.: *Asiae Europaeque elegantiss. descriptio, mira festivitate tum veterum tum recentium res memoratu dignas complectens, maxime quae sub Frederico. III. apud Europeos Christiani cum Turcis, Prutenis, Soldano, & caeteris hostibus fidei, tum etiam inter sese vario bellorum eventum commiserunt*. Eucharius Cervicornus, 1531. p. 3. https://books.google.ro/books?id=JBtdBoawiNIC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.)

¹⁰⁹ Fábián 2021, p. 219.

¹¹⁰ Fábián 2021, pp. 213, 361-262, 415, 592, 594-595.

¹¹¹ Ha csak nem máshol játszódtó történetről van szó, mert egyébként Fábián azt is bizonyítja régi szövegek alapján, hogy Hérodotosz pusztán Kárpát-medencei területekről írt a scita néppel kapcsolatban. (Fábián 2021, pp. 64-65, 68, 77-78, 81, 85, 99.)

¹¹² A késő-római birodalom, az Alsó-Római Birodalom vagy Késő Birodalom a Római Birodalom utolsó korszaka. A francia történészek két korszakra osztották a római birodalom történetét. Az első korszak a Magas Birodalom, azaz a korai római birodalom, s ez után jött a második korszak birodalma, melynek vége 476, de az eleje bizonytalan, nem rögzítik egyhangúan: Kr. u. 192 (Antonine-dinasztia vége), 235 (katonai anarchia), vagy 284 (Diocletianus uralkodásának kezdete). A kifejezés 1752-ből származik, amikor Charles Le Beau tollából megjelent a Bas-Empire első kötete, amelyet még 27 kötet követett 1817-ig (https://hu.frwiki.wiki/wiki/Bas-Empire_romain).

vagy Kína északi részéből Pannóniáig és Franciaországig. Megtudjuk a betörésük okait; látjuk, hogy az Irtis és az Altaj-hegységtől keletre fekvő népek üzletelnek a rómaiakkal; utóbbiak még követeket is küldenek nekik, hogy egyesüljenek a törökök kánjaival a Szasszanida-dinasztia perzsa királyai ellen. A követségi szerződés Konstantin Porfürogennétosz császár ismert nagyszerű gyűjteménynek értékes része, amely a kínaiak segítségével megszűnik homályos lenni.”¹¹³

Deguignes szerint tehát nemcsak a hunok és Attila jön egyenesen a kínai határ mellől és jut el Pannóniába és Franciaországba, hanem a rómaiak is üzleteltek az Altaj-hegységtől keletre, sőt hogy még szövetséget is ajánlottak volna. Ha igaz volna. És ebben még a VII. Konstantinra való hivatkozás sem mentség, aki maga bevallja az előszóban, hogy csak közelít a valósághoz. A *De Administrando Imperio* (DAI) című műben adott leírást a kelet-európai sztyeppéhez szokás kötni, ahol a kimmereket váltó szkítákat a szarmaták verték le, majd a szkítákat követték a masszagéták délen, a szarmaták északon. Minden új csoport a korábbihoz képest újabb fegyverzettel jelent meg, olyannal, amely biztosította számára a korábban ott tartózkodók feletti katonai fölényt. A szarmatákat követik aztán a hunok, majd sorozatban a szabírok, a kazárok, a besenyők, a kunok – ebben a Bíborbanszületett Konstantinnak (913–952) tulajdonított írásmű által is közvetített folyamatban. E kelet-római császár művét a 9-10. századi közép- és délkelet-európai történelem egyik legfontosabb forrásnak tartják, amely a Kárpát-medence és a vele érintkező balkáni térség hatalmi viszonyairól így ír: „A törkökkel [magyarokkal] a következő népek határosak: a tőlük nyugatra eső vidéken Frankország, északra a besenyők, délre Nagy Morávia, azaz Szvatopluk országa, amelyet a törkök teljesen végigpusztítottak, és elfoglaltak (13. fejezet.)”¹¹⁴

A görög császár történeti műve elbizonytalanít bennünket, adatait illetően, mint krónikáink bizonyos elemei is, hogy későbbi szemlélethez igazított betoldások. Az előszó szerint a szerző a felhasznált szövegek áladatokkal bőbeszédűen túlszúfolt költött mivoltán egyszerűsített.¹¹⁵ E „szertelen bőbeszédűséget” Moravcsik Gyula két nyelvű könyvében összegyűjtött szövegekben is meg lehet tapasztalni.¹¹⁶ Heribert Illig egyenesen a „kitalált középkor” szerzőjének és bevezetése levezenylőjének tartja a görög császárt és művét, hogy az akkor égetően fontos keresztény erekleügyeket rendezze vele.¹¹⁷ Illig arra is rámutat, hogy ebben az időben történt az az igen hihetetlen nagyszabású művelet, amidőn a korábbi majuszkulát, azaz a nagybetűs írásos történeti műveket átírták minuszkulára, azaz kisbetűkkel írottra. Ennek során pedig, úgy tudni, a számos másolat elkészülte után, az egyetlen mintapéldányt megsemmisítették, ezért a régi írások tartalmát már soha nem ismerhetjük meg. Ugyanakkor mivel ez a munka az egész birodalom területén központi utasítás szerint folyt, mindez lehetőséget teremtett kihagyni és beírni eseményeket, azaz akár egész korszakot is kitalálhattak és kedvükre benépesíthettek.¹¹⁸ A DAI-ban a Kárpát-medence ilyenféle ’benépesítése’ is szerepel, egyedüli forrásaként az ún. ’magyar honfoglalásnak’.

¹¹³ Deguignes 1756a, pp. xi-xii.

¹¹⁴ Katona-Kiss Atilla: „Megalé Moravia, Szvatopluk országa.” Írások a szegedi középkoraszat műhelyéből. *Tiszatáj* 64. évfolyam, 8. szám. 2010. augusztus. p. 59.
http://epa.oszk.hu/00700/00713/00227/pdf/tiszataj_EPA00713_2010_08_059-065.pdf.

¹¹⁵ Erre Kréneisz Géza is figyelmeztet a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületnek írt 2015. július 3-ai levelében. V. ö. Darkó Jenő: *Bíborbanszületett Konstantinosz császár „A birodalom kormányzásáról” írott munkája, mint magyar történeti forrás.* www.napkut.hu/eleink2-064.

¹¹⁶ Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai.* Budapest, 1984, második kiadás 1988.

¹¹⁷ Heribert Illig: *A kitalált középkor. A történelem legnagyobb időhamisítása.* Allprint Kiadó, 2002. pp. 415-420.

¹¹⁸ Ennek jelentőségét nem szabad lekicsinyelni, mégha az Illig-féle 297 éves időbetoldást cáfolja is a tudományosan ellenőrzött időrend.

A VII. Konstantin műve körüli kétségekre Marczali Henrik is utal: „Feltűnő, hogy az ő adatai nem egyeznek meg a reánk maradt egykorú krónikások elbeszélésével. Sem ő nem használta azokat, sem azok nem merítettek belőle. A görög írók közül egyedül ő említi azt a fontos és döntő tényt, hogy a besenyők beavatkozása idézte elő a magyarok kivándorlását Etelközből.” És „feltűnő az, hogy a magyarok régiebb viselt dolgai közül csak azokat említi, melyekben nemzetünk valami összeköttetésben volt a kozárral. Így különösen a fejedelem választást beszél el nagy részletességgel és – úgy látszik – kozár tendenciával... Tőle tudjuk a magyar törzsek nevét, a magyarok régiebb telepeit, összeköttetésüket a kozárokkal, bevándorlásuk okait, a törzsek elhelyezkedését, a fejedelemség megalapítását. Ő tartotta fenn a Gyula és Kharkász nagy méltóságainak emlékét. Csak is ő világítja meg történeti alapon a magyar nyelv alakulásának nagy problémáját.”¹¹⁹

Azaz e téren minden fontos ismeretünk tőle, VII. Konstantintól ered, ami önmagában véve egyoldalúság, és amit Marczali, valamint nyomában eddig szinte mindenki azzal próbált palástolni, hogy e császár, mivel sokáig nem uralkodhatott és a tudománynak élt, tudományos érdeklődésből kutatta azon nemzetek múltját, amelyek jelenét tárgyalta, s így megbízható adatokhoz jutott és közvetítette azt fiának írott művében felénk. Forrása lehetett Marczali szerint az általa is említett követjárás (8. fejezet), bár csak a Priszkosz által leírt déli ország részt ismeri (40. fejezet), és a nála járt két Árpád-házi herceg tájékoztatását a vezérségről, valamint régi követjárások leírásait, amelyek aztán elvesztek. „A császár értesüléseinek egy része tehát valószínűleg kozár forrásra vezethető vissza. Tudjuk, hogy Byzáncnak mindig voltak kozár zsoldosai, azt is tudjuk, hogy arra felé igen gyakran járt görög követség.”¹²⁰

Az iméntiek miatt e feltevéses források nem kielégítőek és nem oszlatják el a történetírással keletkeztetett vagy meghamisított történelmi adatok gyanúját a DAI magyar vonatkozásait illetően. Ugyanakkor magára a kazár birodalomra nézve, annak létét is megkérdőjelező felvetések láttak már napvilágot,¹²¹ ami sokban vagy teljesen legyengíti ezt az érvet is. Amit valószínűsíthetünk a Kárpát-medencei magyar eredet és folytonosság mai ismeretei, elmélete birtokában, az az, hogy az utóbb – igen későn – ’honfoglalásnak’ nevezett eseményre utaló DAI-mozzanatok hamisítások, míg az Árpád-házra vonatkozó adatok valamennyire hitelesek lehetnek. Így, e megfontolásokból, VII. Konstantin művének ma ismert szövegét nem tarthatjuk pontosnak, hanem csak hozzátétőlegesnek, sőt inkább hamisnak.

Amire feljogosíthat a neki tulajdonított mű angol kritikai kiadásának bevezetésében Moravcsik Gyula görög szöveggondozó és Romilly James Heald Jenkins fordító által megfogalmazott szakszerű vélemény is. A VII. Konstantintól származtatott mű összeállításának módját illetően részletes magyarázatot máshol adtak, a Kommentár általános bevezetésében,¹²² és eredményeiket röviden így foglalják össze: „A mű, ahogyan ma a rendelkezésünkre áll, korábbi munka felújítása (rifacimento), amely a jelenlegi elrendezés 14-42. fejezetének felel meg. Ez a korábbi mű történelmi és régiségi tárgyú volt, valószínűleg Περί ἐθνῶν [Peri etnón] cím alatt, amelyet a császár állított össze a 940-es években, az ő Περί θεμάτων [Peri tematón] című műve társalkoteként. Ahogy a Περί θεμάτων a császári tartományok eredetét, régiségeit és helyrajzát írta le, úgy a Περί ἐθνῶν a hagyományos, néha legendás történeteket mondta el arról, hogy a birodalom körüli területek a múlt századok során hogyan alakultak ki jelenlegi lakóik (szaracénok, lombardok, velenceiek, szlávok, magyarok, besenyők) által elfoglalva. Namármost, ezek a fejezetek a DAI legkorábbi részei. A könyv fennmaradó része (kivéve néhány tévedésből

¹¹⁹ Marczali Henrik Dr. (szerk): *A magyar történet kútforrásainak kézikönyve*. Athenaeum, Budapest, 1901. p. 27.

¹²⁰ Marczali 1901, pp. 28-29.

¹²¹ Illig 2002, pp. 351-34. Arthur Koestler: *Der dreizehnte Stamm*. Wien, 1977. pp. 36 sk, 71, 98, 131, 147, 241 sk, 253.

¹²² Lásd D. A. I. Vol. II. Commentary [London, 1962.], pp. 1-8; és Moravcsik: *Byzantinoturcica* [2nd ed.] I, pp. 361-367.

idesorolt forrásanyagot: 23-25, 48, 52, 53. és esetleg 9. és 30. fejezet) másfajta feljegyzetek: politikai irányelvek, amelyeket kortárs példák illusztrálnak. Az 1-8, 10-12. fejezet a besenyők és a törökök irányába tett császári politikát magyarázza. A 13. fejezet külpolitikai irányelv a császár saját tollából. A 43-46. fejezet az észak-kelet (Örményország és Grúzia) felé irányuló politikával foglalkozik. A 49-52. fejezet útmutatást nyújt az új birodalmi tartományok befogadásához és adóztatásához, valamint a polgári és haditengerészeti ügyek egyes részeihez. A könyv ezen utolsó részeit úgy tervezték, hogy gyakorlati útmutatást nyújtsanak a fiatal II. Romanus császárnak, és a 951-952-es években valószínűleg hozzáadták a *Περὶ ἐθνῶν*-hoz, hogy az egész értekezés nevezetessé tegye Romanus tizennegyedik születésnapját (952). A jelenlegi könyv tehát két egyenlőtlen rész egyesítése: az első történelmi és régiségi, a második politikai és diplomáciai.”¹²³

Így tehát, mint a DAI előszava mondja, „a történelmi szövegeket... rövidebb részekre osztani, ezáltal összefogni” olyan eljárás, ami összefüggéstelenül, egyéni szempontok szerint értelmezve adta elő mindazt, amit addig csak értelmes összefüggésében lehetett. Ma úgy mondanánk, hogy tematizált. Ki is mondja, hogy a cél, hogy a szöveg „könnyebben vésődjék” a képzendők emlékezetébe, „könnyebben ívódjék beléjük”. Nincs új a nap alatt! Az ötvenhárom fejezet pedig a világ felosztása vagy beosztása bizánci érdekek szerint, miáltal „a történelem nagy tettei a megfelelő helyre, a megfelelő cím alá kerüljenek”. A mi címünk ott: „türkök népe”. És a helyünk: Árpádot „a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették.” Még ha nem is lennének kétségeink a kazárok felől, a következő magabiztos mondat mutatja a célzatos dehonesztálást: „Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt,” – azaz Ámos, Atila, netán Nimród kizárva – „s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségből lesz Turkia fejedelme. Néhány év múlva a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök tehát megfutamodván,” – azóta is földönfutóknak tekintenek minket! – „földet kerestek,” – hontalanok – „ahol megtelepedhetnének, s jövőn, ők meg elűzték Nagy Moravia lakóit, – betolakodók vagyunk – s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak” – bitorolnak. „És attól fogva a türkök nem vették fel a harcot a besenyőkkel.”¹²⁴ És így tovább, és így tovább. Nyilvánvalóan XVIII. századi hamisítás ez a szövegrész, amit Nagy Morávia említése bizonyít, amelyet akkor találtak ki a szlovákok helyzetbe hozásához ellenünk, talán éppen az öt éves koráig szlovák Adamus Kollar császári könyvtáros maga. Akinek szerepe lehetett krónikáink ma látható szövegének kialakításában is. És ahogy a nyugat-európai középkori kódexek utókor számára megmentett változatainak hamisításait Illig és köre már leleplezte, a magyar krónikák hasonló ’szöveggondozását’ is tüzesen meg kell vizsgálnunk a jövőben. Amint most Deguignes-ével éppen tesszük.

Aki mondhatni leleplezi magát, ugyanis eléggé mondvacsinált okkal mellőzi krónikáinkat. „Talán meglepő, hogy a hunok Attila alatti betörését illetően nem használtam fel a magyar történetírókat. A magyarok, akik magukat a hunok leszármazottainak tekintik, nagyon részletesen beszámolnak e népek átvonulásáról, betöréseiről és hódításairól, és ezer olyan részletet közölnek, amit máshol nem találunk. Elsősorban ez az ok késztetett arra, hogy elutasítsam őket; a kevés egyezés, amit találtam köztük és a görög vagy római történetírók között, a durva anakro-

¹²³ Moravcsik Gyula–Romilly J. H. Jenkins: *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation R. J. H. Jenkins. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University Washington, District of Columbia, 1967. *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*. Consilio Societatis Internationalis Studiis Byzantinis Provehendis Destinatae editum. Volumen I. Second Impression, 1985. p.13. <http://homepage.univie.ac.at/ilja.steffelbauer/DAI.pdf>.

¹²⁴ Kréneisz Géza: Porphyrban nevelkedett Konstantin császár „ismeretlen” Prooimionja (első rész). *Eleink* 2013/2. 10. A Napkút Kiadó honlapján. <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://napkut.hu/images/folyoiratok/eleink/eleink26.pdf>.

nizmusok, amelyekbe belesni látjuk őket, a mesék, amiket mesélnek, kétségessé teszik számomra a beszámoló pontosságát. Minden részlet, amelyet megőriztek számunkra, úgy tűnt nekem, hogy regényhez hasonló, és következésképp nem találhat helyet egy olyan műben, ahol célként semmi más, csak az igazság elérése javasolt. Hogy egy példát idézzek, és hogy megmutassam, hogy ítéletem nem elhamarkodott: a vágy, hogy Attilát a dicsőség magaslatára emeljék, arra készíti őket, hogy elképzeljék e fejedelem hadjáratát Spanyolországba, ahol legyőzött egy szultánt, abban az időben, amikor ez a cím, sőt az arabok is ismeretlenek voltak ott... Amit a görög és római történetírók töredékeiben olvashatunk, bár csak töredékek, nekem úgy tűnt, hogy előnyösebb, mint a magyar történetírók követett részletei.”¹²⁵

Deguignes bizonyára VII. Konstantin császártól veszi tehát a magyar – középkori – krónikák negligálását, mert mint Kréneisz Géza rámutat, „a XIX. sz. második felében kialakított finnugor nyelvi rokonságból levezetett tétel egyben egy genetikai eredetet is igazol, melyhez a történelmi háttérrel Konstantin bizánci császár (906–959) *A birodalom kormányzása* című művének ötvenhárom fejezetéből az ún. három magyar fejezet szolgáltatja, mint őstörténetünk legfőbb forrása. Neki köszönhetjük Etelköz fogalmát, a hét törzs nevét, Árpád családfáját... Megismerése a tudomány szintjére emelte a kutatást, fényében hiteltelenné váltak krónikáink, annak ellenére, hogy roppant nehezen értelmezhető, amit egyesek az informátorok, mások a császár hiányos ismereteinek rovására írnak, ezért történelmi értékének a megítélése szélső határok között mozog. A megoldást annak a Konstantin által megfogalmazott, de ez ideig mellőzött Prooimionnak (Előszó) a figyelembevételére jelentené, melyben ő maga tájékoztat arról, hogy milyen pedagógiai szempontok szerint állította össze az említett 53 fejezet történelmi anyagát, és azok hogyan értelmezendők. Kompetenciája saját koncepcióját illetően 100%-os, minden más hipotézissel szemben.”¹²⁶ Azaz itt nem a rárakott tudósi mentalitás, hanem a császári önkény nyilvánul meg. A császár életrajza is erről tanúskodik: „Bebizonyosodott, hogy a hozzákötött elvárásokból semmit sem teljesített, hisz a bortól függött; mindig a legkönnyebb utat választotta, nem tűrte, hogy a tanult emberek helyreigazítsák tévedéseit, és aki ezt megette, azokat keményen büntette.”¹²⁷

VII. Konstantin minket érdeklő tevékenységéről Kréneisz megállapítja: „Tudományos tevékenysége kiterjedt a birodalom diplomatainak képzésére is. Okulásukra tizenöt neves historikustól egy 27 szemelvényt tartalmazó gyűjteményt állított össze, mely az Athos-hegyi Hilarion-kolostor kézírata alapján, Carlo Cantacaro latin fordításában 1609-ben vált ismertté, és ma *Excerpta legationibus ad gentes* cím alatt ismert.”¹²⁸ A császár azonban a történelmi felgyűlemlett anyagát áttekinthetetlennek, a tizenöt érdemes authort pedig túl bőbeszédűnek találta, ezért a gyűjteményt, egyedülálló módon, egy valós alapelemekből összeállított, de összességében fiktív, ezért univerzális érvényű, minden adódó helyzetben útmutató példatárral egészítette ki, hogy ’annak takarékosabb szövege jobban szolgálja a megismerést’. Indító okait ennek Előszó-vában foglalta össze, a félreértések elkerülésére hangsúlyozva, hogy a példák nem valódi (μη γνήσιοι – non genuina) történetek, hanem csak pszeudnim (ψευδωνιμι) – összeállítások.”¹²⁹

¹²⁵ Deguignes 1756a, pp. xii-xiii.

¹²⁶ Kréneisz 2013, p. 11.

¹²⁷ Ioannes Skylitzes: *Synopsis historion: Byzanz wieder ein Weltreich; das Zeitalter der makedonischer Dynastie nach dem Geschichtswerk des Johannes Skylitzes*. Fordította és magyarázta Hans Thun. Graz, 1984.

¹²⁸ *Excerpta de legationibus; ex Dexippo Atheniense. Eunapio Sardiano. Petro patricio et magistro. Prisco sophita, Malcho Philadelphensi. Menandro protectore*. Haec Carolus Cantoclarus... e Graecis Latina fecit & notas addidit parisiis; apud Petrum Chevaleirum, in monte Diui Hilarij, 1609. Görög szöveg: *Excerpta Historica issue imp. Constantini Porphyrogeneti confecta Excerpta de legationibus*; edidit Carolus de Boor; Berolini MCMII. (Kréneisz 2013, p. 14.)

¹²⁹ Kréneisz, 2013, p. 14.

⁵⁶⁶ Kréneisz 2013, p. 11.

Kréneisz felhoz egy nyilvánvaló időrendi tévedést, avagy leleplezi a hamisítás nem eléggé megalapozott mivoltát: „A koncepciót hordozó suppositio és a megélt történelem egymáshoz való viszonyáról tájékoztat a 27. *Longobardia tartományáról és az abban levő fejedelemségekről* című fejezet egy kurta mondata: *’Irène császárnő idejében (Itáliába) küldött Narses patri-cius Beneventumot és Capuát kormányozta, míg Rómát az athéni Zakariás pápa tartotta kéz-ben.’* A szereplők látszólag egy egyidejű politikai állapot tényezői, holott 250 év választja el őket egymástól. Narses Justinianus császár 551-ben tette meg Itália kormányzójának, és Sophia, a nagy beteg II. Justin felesége váltatta le 567-ben, adóügyi nézeteltérések okán, még a longobardok Itáliába érkezése előtt, akik majd Beneventumban és Capuában alapítanak herceg-égeket a maguk számára. Narses Irénével nem állhatott kapcsolatban, mivel Irène 797–802 kö-zött uralkodott. Zakariás 741–752 között ült a pápai trónon, ’athéni’ jelzőjét Irénétől kölcsö-nözte, akinek ez állandó jelzője, lévén athéni származású. A konstrukció megfelel a császári koncepció feltételeinek. A *’históriai összefüggések folyamatosságának belső rendjét’* a lon-gobard lánc biztosítja. Az 553-tól Rómában székelő Narses (†570) a későbbiekben azzal vá-dolták, hogy ő hívta be a longobárdokat Itáliába, Zakariás pápa pedig azáltal, hogy áldását adta az utolsó Merovingnak, III. Childeriknek letételéhez, Kis Pipint segítve a trónra, megvetette a frank birodalom alapjait és a továbbiakban annak közeli kapcsolatát Rómával. Irène a frank befolyás ellensúlyozására a longobárdokat támogatta, kevés sikerrel, mert a pápa 800-ban csá-szárrá koronázta a frank Nagy Károlyt.”¹³⁰

Itt lehet tehát a kutya még mélyebbre elásva, hogy Deguignes-nek és a Királyi Könyvtár tekintélyének ki kellett állnia a francia Karoling hatalmi eredet VII. Konstantinnál szereplő részletei mellett, és akkor már a középkori magyar krónikák elvetése mellett is.

Deguignes műve érinti a hun és türk hatalmi szerveződés összes eurázsiai, sőt észak-afrikai megjelenését. Utóbbit a török birodalom révén. Akiket mi mongoloknak vagy tatároknak tar-tunk, azokról azt mondja, hogy könyve révén „végül az oroszok, a lengyelek és a magyarok jobban megismerik azokat a népeket, amelyek gyakran legyőzték őket. A kipszak kánok törté-netét itt nagyon részletesen megtalálhatóan megírtam. Egyfelől a mohamedán írók és az álta-lunk ismert északi történetírók, másfelől pedig magában az oroszok *Stepenna Kniga* című év-könyvei által alátámasztva. ... Ebből a forrásból merítettem mindazt, amit különösen Oroszor-szágról mondok, amelynek nagyhercegeit már régóta a tatárok nevezték ki. Új listát adok e nagyhercegekről, és látom, hogy a nyomtatásban megjelentek mennyire nem pontosak. A tatá-roknak a Balti-tengerre, Litvániába, Lengyelországba és Magyarországra irányuló hadjáratai-nak részletei érdekessé teszik a kipszak kánok történetét, az észak népei számára érdekes művet. De ami a magyarok kíváncsiságát még inkább felkeltheti, azok az általam ismert kutatások ere-detükről, Pannóniában való letelepedésükről és történelmük első századairól. A kipszak kánok-ról tudom, hogyan lehetnek a krími kánok utódai; mellékelem, amit a kazáni és asztraháni ki-rályságról, amelyek a Kipszak Birodalom feldarabolt részei, össze tudtam szedni.”¹³¹

Deguignes-re épül tehát az egész turanizmusunk, amire pedig a kínai közvetlen kapcsola-tok, mint majd látjuk az írástörténet esetében, Ahonnan az ezt vallók szerint a sumér hatás is jött, mert a sumér előbb Közép-Ázsiára hatott oda menekülve, majd Kína a xiongukra, azoknak több hulláma pedig, Deguignes is, Szekér is részletezi, hogyan, több hullámban beköltözött onnan egyenesen ide, még a nyelvünket is így idehozhatva, mint legutóbb Török Tibortól meg-tudhattuk.¹³² Ez azonban igen ingatag alap, sajnálatos, hogy eddig nem lepleződött le. De hang-súlyozni kell, hogy ami sajnálatos, az az, hogy népi eredetet kötnek ehhez az elnagyolt, időrend

¹³⁰ Kréneisz 2013, p. 14.

¹³¹ Deguignes 1756a, pp. xvii-xviii.

¹³² Lásd Cser Ferenc, Darai Lajos: „Genetikai nyelvészet”? Török Tibor legújabb közleményének határozott kritikája. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. sz. [2023]
https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1_1009-1011.pdf.

szempontjából is tévedésekkel teli elmélethez és bizonyítatlan összefüggésekhez. Azt nem tartjuk problematikusnak, hogyha a kulturális hasonlóságokat kutatjuk, de ott is észre kell venni a helyi sajátosságokat és a vándormotívumoktól megkülönböztetni, illetve a nagy régiségből származókat és a hódító hatalommal terjedőket. És ezt a Torma Zsófia által feltár jelek hasonlóságaira, párhuzamaira is érvényesíteni kell.

Ami pedig Torma Zsófiát illeti, Anders Kaliff írja róla: „Az utóbbi években mind több és több bizonyítékot találtak arra, hogy a Duna alsó szakasza mentén fejlett kőkorszaki kultúra létezett már a Kr. e. VI. és IV. évezred között. Teljesen függetlenül attól, hogy az ember valóban írásnak értelmezi vagy sem azokat az érdekes jeleket, amelyeket Torma Zsófia a tordosi kerámiákon fedezett fel, és amelyek később számtalan más kutatás alkalmával is felbukkantak, mindeképp nyilvánvaló, hogy ezek a jelek régebbiek, mint a legkorábbról ismert mezopotámiai írás.”¹³³ Már is felmerül tehát az eddig tárgyaltakkal kapcsolatban a valóságos időrend hiánya, hiszen a turanizmus „adatai” a mezopotámiaiaknál sokkal fiatalabbak.

Ha Torma Zsófia nyomán a jeleket írásnak tekintjük, amint azt Lippai Bertalan itteni előadásában felvázolta,¹³⁴ tehát hogy a jelek fogalomjelek, képjelek, és ugyanolyanok, mint a suméroknak mondottaknál ismert ékjelek, valamint a székelyek által használt rovásjelek, akkor pedig már nem az az igazi kérdés, hogy ezek a jelek mikoriak, milyen régiek, hanem hogy miként lehetnek nálunk tordosi szereplésük óta folytonosak. Korábban már közmegegyezésnek látszott a megállapítás, hogy egy-két ezer évvel megelőzik a sumérnek mondottakat, újabban azonban megindult ennek kétségbevonása, egyfajta új tisztogatás, talán azáltal ösztönözve a háttérből, nehogy itt kezdjen el dőlni a „diffúziós modell” világfejlődés dominó. Amelyet már egyébként élenjáró régészek kétségbe vontak, elismerve a Kárpát-medence jelentőségét ebben, azaz hogy nem a Folyamközből indult a civilizáció.

Colin Renfrew, korábbi nézetét megváltoztatva, a diffúziós modellt már teljesen elveti, és az indoeurópai felsőbbrendűséget szintén,¹³⁵ azaz teljesen visszavonta annak utolsó bástyáit, még *A civilizáció előtt*¹³⁶ c. műve nézeteivel szemben is.

Marija Gimbutas munkájában az olvasható, hogy a sztyeppe kurgán kultúra a nordikus hitvilágot képviselte, embere a kaukázusi hosszú fejű, vékony csontú, rövid törzsű, hosszú lábú kaukázusi ember. A kurgán kultúra hordozza az indoeurópai szellemi kultúrát, annak vallási és társadalmi felfogását, elemei az indoeurópai nyelvekben uralkodók. Helytelen ezért idealizálni a sztyeppe műveltségeket, mert nem voltak egységesek, nem ugyanaz az embertípus sem, és nem azonos nyelvrendszerrel művelték.¹³⁷

V. Gordon Childe a ¹⁴C-s eredmények ismeretében a diffúziós elméletet eleve visszavonta.¹³⁸ Aztán tanítványa, Stuart Piggott szerint a munkamegosztásos összetett társadalom (civilizáció) igen ritka, akár még a világmindenségben is, bár az élet gyakori lehet. Éppenséggel még az is előfordulhat, hogy csupán ez az egy civilizáció létezik, a miénk itt a Földön. Létrejötteinek helye pedig Eurázsia majdnem nyugati vége, azaz a Kárpát-medence és közvetlen környezete, amelyet bemutat.¹³⁹ Ez a civilizáció terjedt el az egész Földön, de nem önmagában

¹³³ Anders Kaliff: *Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője – Erdély úttörő régészénője és felfedezései*. Fordította: Bereczky Rebeka. Ághegy Könyvek. Székely Ház Alapítvány, é. n. [2018.] p. 72.

¹³⁴ Lásd e kötetben a „Torma Zsófia és a folyómenti kultúrák öröksége” című írását.

¹³⁵ Lásd beszélgetését: Anna Gibbons: Evolutionary Genetics. Europeans Trace Ancestry to Paleolithic People. *Science* 290 2000. november.

¹³⁶ Colin Renfrew: *A civilizáció előtt. A radiokarbon- forradalom és Európa őstörténete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (első kiadás 1995).

¹³⁷ Gimbutas, Marija: *The Civilization of the Goddess*. Harper, San Francisco. 1991.

¹³⁸ V. G. Childe: *A civilizáció bölcsője*. Gondolat, Budapest, 1959. V. G. Childe: *Az európai társadalom őstörténete*. Gondolat, Budapest 1962.

¹³⁹ Stuart Piggott: *Az európai civilizáció kezdetei*. Gondolat, 1987. http://mumia.art.pt.hu/periszkop/Musorok/history/Stuart_Piggott_-_az_europai_civilizacio_kezdetei.pdf.

vetten üdvözi az emberiséget, azaz nem mellérendelő mivoltában, hanem alárendelő jellegű hódítás által lett kiterjesztve korábbi békés területekre. Ennek során a jamna-utód kurgán és a kelet felé fordult késő jamna műveltség óta az emberi civilizációt a vad harciasság torzítja.

Mégis vannak, akik az időrendet teljesen figyelmen kívül hagyva arra törekszenek, hogy a Turáni-alföldet tüntessék fel, mint ahonnét minden kultúra szétáradt, azaz sumér, kínai–koreai–japán és Kárpát-medencei irányban. Ezért aztán a mai Kárpát-medencei magyarság túlnyomó részének elődeit jelentő gravetti műveltség emberének az igen régi, a Don-mentéről keletre, Észak-Indiáig terjedő és az Eu19 (M17) Y-kromoszómamutációt szintén hordozó mivolta, azaz közép-ázsiai jelenléte miatt is az ókor végi hunokhoz kötik ezt a génjelzőt, annak ellenére, hogy a gravetti mozgás 30 ezer évvel korábbi, mint a hunoknak tulajdonított. Majd pedig szintén a sztyeppei hunokhoz kötik a magyar nyelvet és írást, hogy azt ők hozták be szerintük a Kárpát-medencébe – illetve több hullában más harcias csoportokkal is jött,¹⁴⁰ – de még magát az Eu19-et is. Ami tehát igen nagy tévedés. S mindezt teszik olyan teljes rendszert alkotva, amellyel igazolni próbálják a sztyeppei, ázsiai nomád eredetünket, közben egycsapásra megcáfolva a finnugor kapcsolatot és magát a magyarság Kárpát-medencei eredetét és folytonosságát. Mind-ezt kizárólag a hősi múlt ígézetében teszik, szinte ellenségnek kikiáltva, aki mást mond. A tények azonban makacs dolgok e téren is. Nézzük hát őket!

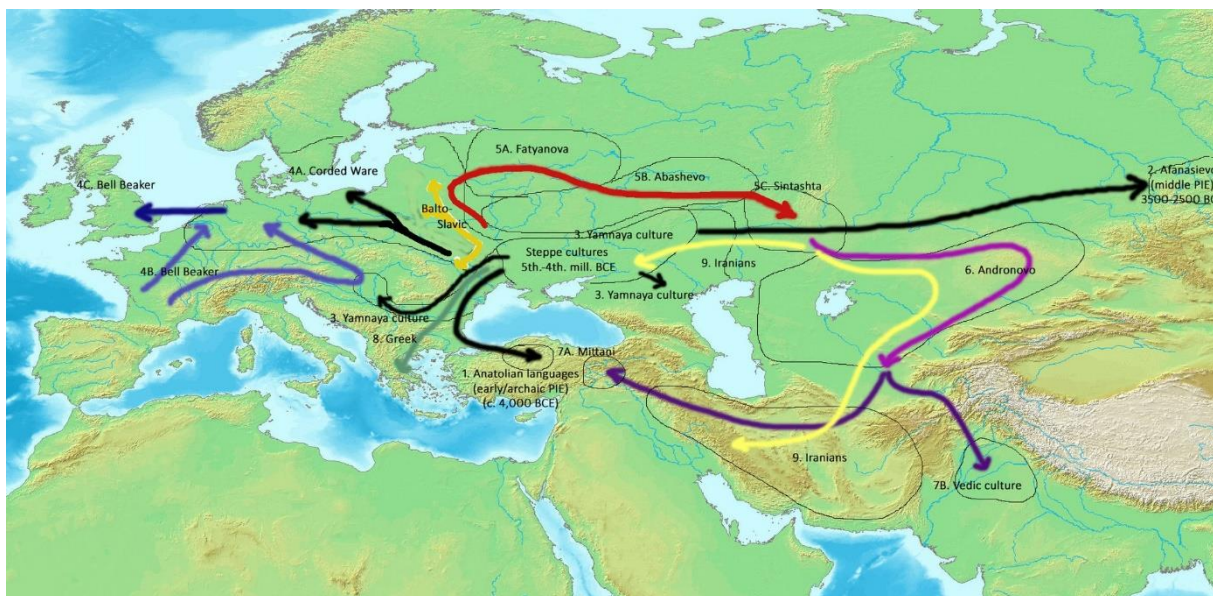
Már minden érdeklődő tudja, hogy az emberi őstörténet kapcsán két alapvető és átfogó DNS-vizsgálatot végeztek a közelmúltban,¹⁴¹ az egyik a mitokondriális DNS-sel, a másik pedig a férfiak Y kromoszómájával foglalkozott. És ott is – módszertani előnye miatt – a helyre nem álló szakasz mutációinak meghatározásával. A vonatkozó szakirodalomból¹⁴² egyértelmű, hogy a kaukázusi M173 nagyon korai ottani leágazás, és még a nyugatra terjedése előtt levált róla az M17 is, de az helyben maradt, majd legkésőbb a gravetti időszakban jött Közép-Európába. Innen következik, hogy 40 évezredes vagy több. Ezek még mind a würm jégkorszak végső lehűlését megelőző időkben jöttek létre – lehet, hogy éppen a közbenső lehűléskor.¹⁴³ Ekkor már az M17 a Bükkben lehetett. Az M173 az európai benépesedés előtt vált le a kaukázusiakról – a Homo erectusi-időben és költözött északabbra a Kaukázus északi oldalára. Onnan ment tovább nyugatra és hagyta ott az M17-et. Aztán az is nyugatra indult, de a Kárpát-medencében megállt. Hol volt még ekkor turáni, meg indoeurópai? Nem a turáni időszak ez, nem a népvándorlások időszaka, sokkal, de sokkal korábbi. Az indoeurópai szétáramlás csak hatezer éve indult és 3000 évig tartott, mint az alábbi 3. ábra mutatja.

¹⁴⁰ Lásd Cser, Darai 2023.

¹⁴¹ Ezen kívül ismeretes más vizsgálat is, amikor egyes örökletes jelenségek térbeli elterjedését kapcsolják össze a genetikai anyaggal és vonnak le belőle vándorlási, régészeti következtetéseket. Ami „teljes genom” címszó alatt fut újabban. De a késői időkben a kultúra áramlásához hasonló sűrűségű és gyakoriságú a génáramlás a népkéveredés miatt, ezért a genom szintű vizsgálatnak az egyéni családfákhoz hasonló lehet csak a jelentősége – azaz inkább jelentéktelensége – átfogóbb történeti szinten.

¹⁴² Semino et al.: The Genetic Legacy of Paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective. *Science* 290. évf. 2000. november 10. 1155–1159.

¹⁴³ Ami több mint 60 ezer éve volt.

3. ábra. Indoeurópai nyelvek terjedési sémája Kr. e. 4000 és 1000 közt a széles körben elfogadott kurgán hipotézis¹⁴⁴ szerint, ill. az indoeurópai terjeszkedések Anthony és Nordqvist–Heyd alapján.¹⁴⁵ Központ: sztyeppe kultúrák. 1. (fekete): Anatóliai nyelvek (archaikus proto-indoeurópai). 2. (fekete): Afanasievo kultúra (korai PIE). 3. (fekete): Yamnaya kultúra terjeszkedése (pontuszi-káspi sztyeppe, Duna-völgy, késői PIE). 4A (fekete): nyugati zsinór-díszes. 4B-C (kék és sötétkék): harangedényes; indoeurópaiak beszélők által átvett. 5A-B (piros): keleti zsinórdíszes. 5C (piros): Szintashta (proto-indo-iráni) 6 (bíborlila): Andronovo. 7A (lila): indo-árják (Mitanni). 7B (lila): indo-árják (India) [NN] (sötétsárga): proto-balti-szláv. 8 (szürke): görög. 9 (világossárga): irániak. – [nem rajzolt]: örmények a nyugati sztyeppéről terjedve.¹⁴⁶

A régészeti genetika esetében a régészeten marad a hangsúly, mert a genetika a régészet nélkül légüres térben mozog, ugyanakkor azért lehet hasznunkra, mert a régészet eredményeit képes pontosítani. Ám a „teljes genom” vizsgálat is egyéni polimorfizmusokat keres és hasonlít össze, azaz nem csoportmutációt. De azzal, hogy lemond a csoportmutációs területéről, kidobja az ablakon a régészetet. A csoportos mutáció ugyanis csak elkülönült csoportban terjedhet el, és sok tízezer évig kell elkülönülten élnie egy csoportnak ahhoz, hogy ott a mutáció megmaradjon és elterjedjen, azaz csoportossá váljon, amivel aztán kezdeni tud valamit a régészeti genetika. És akkor hogy állunk a polimorfizmusokkal, amelyekből már 800 milliót ismer a szakma? Mert ezek csoportokon belüli előfordulásúak, egészen az egyéni érzékenyséig. És befolyásolja a kiegyensúlyozó szelekció is.

Ugyanakkor, ha meg akarjuk érteni az ilyen eltérések keletkezésének, gyakoriságának a mikéntjét, azaz a mutáció történeti vonatkozásának valóságos időbeli jelentőségét, ahhoz magát a mutációt kell közelebbről megismernünk, mint ami természetünkkel velejáró.

A DNS kizárólag aminosav sorrendet határoz meg. Az emberi kromoszóma kb. 3 milliárd bázist tartalmaz, azaz kb. 1 milliárd aminosavat kódol. Egy-egy fehérje kb. 1000 aminosavat tartalmaz: kb. 1 millió különféle fehérje létezik bennünk! A 20 aminosav mindegyikét bázis-

¹⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Kurgan_hypothesis.

¹⁴⁵ David W Anthony: *The Horse The Wheel And Language. How Bronze-Age Riders From the Eurasian Steppes Shaped The Modern World*. Princeton University Press. 2007. <https://www.academia.edu/35405459>. Kerkko Nordqvist, Volker Heyd: The Forgotten Child of the Wider Corded Ware Family: Russian Fatyanovo Culture in Context. *Proceedings of the Prehistoric Society* 86: 65-93. (2020). <https://www.semanticscholar.org/paper/...>

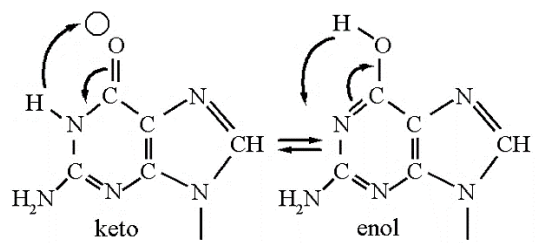
¹⁴⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Indo-European_migrations.

hármassal határozza meg. Szabályszerűen 4 elem 3-as perturbációja 64 alak. De ezek irányukat tekintve szimmetrikusak, azaz csupán 32 különböző lehetőséget jelentenek. A 32-ből 21 aminosavat határoz meg, a maradék 11-ből egyesek a lánc kezdetét, mások a lánc végét határozzák meg, van néhány, amely értelmetlen. A négy bázis a következő: timin (T), guanin (G), citozin (C) és adenin (A). Ötödik bázisnak tekintik az uracilt, amely a timinnel rokon és azt helyettesítő vegyület. A különbség az, hogy az uracil a timin karbonil csoportja melletti szénatomján nem tartalmaz egy metil (CH₃-) csoportot, de helyette hidrogén atomot. Az uracil a mtDNS-ben a timin helyett fordul elő.

A vegyi szerkezet két párt alkot. Egyik pár: a két bázis (T és G) -C=O (karbonil) csoportot tartalmaz a dezoxi-ribózhhoz való kötődésével szemben, másik pár: a két bázis (C és A) NH₂ (amino) csoporttal bír. A két pár megfelelő két váza: purin (A és G) és pirimidin (C és T). A DNS vegyi elemzése szerint két-két bázis minden esetben párban jelenik meg: A-T, G-C bázis részaránya mindig azonos. A purin bázissal szemben mindig pirimidin bázis van, a karbonil csoportú bázis ellenbázisa amino csoportú. Ezért a dezoxi-ribofoszfát láncból kettő alkot közös helikális szerkezetet, és az egyik lánc a másiknak a tükré. Ez lenne a híres 'kettős spirál', de geometriai értelemben véve nem spirál, hanem helix (a spirál két dimenzióban csigavonalban futó vonal, míg a helix a henger felületén a 'spirál' rugót utánzó elrendeződés). A megkettőződés (többszöröződés) nemcsak kedvező pillanat az azonos másolásra, de a tárolt információ módosítása is lehetővé válik e folyamatban: A DNS láncba zárt kód módosulása a mutáció. Mutációt szenvedett DNS lánc másolata nem azonos az eredetivel, hanem egy vagy több bázissal szemben az eredeti komplementer bázis helyett másik épül be.

Ennek alapja az, hogy két bázis eredeti alakja megváltozhat, mert a Timin (T) és a Guanin (G) a cukorhoz való kötődésével szemben karbonil csoportot tartalmaz, miközben a mellette lévő nitrogénen hidrogént találunk. E hidrogén elmozdulhat és átléphet a karbonil csoport oxigénjére, s ott savas jellegű hidroxil csoportot hoz létre. (Savas, azaz a hidrogén atomot protonná ionizáló, mert közben a szén és a nitrogén közti egyes kötés kettős kötéssé alakul.) Ez az oxigénre került hidrogénnek nagyobb mozgékonytágot biztosít: sokkal inkább pozitív töltésűvé változtatja, azaz a korábbi protont fölvenni képes karbonil oxigén ettől ezt a képességét elveszíti, sőt, maga válik protont küldő atommá. Az eredetileg >C=O --- H-N< ún. nitrogén alapú hidrogén hidas szerkezet ezután így alakul: >C-O-H --- O=C<, ahol az oxigén atom savanyú hidrogénje alakít ki oxigén alapú hidrogén hidas szerkezetet. (A kettős kötésű szén atomon lévő oxigén erős elektronvonzó hatása miatt a hozzá kapcsolódó hidrogén atom pozitív töltésű, savanyú lesz.) Az eddig magával szemben amino csoportot tartalmazót kérő bázis, most karbonil csoportot tartalmazó párját kéri.

Ez a DNS-változás tehát a mutáció. A mutációt kiváltó ún. keto-enol változás szakszóval: izomerizáció. A keto-enol izomerizáció során a Guanin és Timin változik: T-A helyett T-G és C-G helyett C-A lesz az új láncban, majd a következő elválásnál a G A-ra, a T meg C-re cserélődik le.

4. ábra. A Guanin és a Timin változik: T-A helyett T-G és C-G helyett C-A lesz az új láncban, majd a következő elválásnál a G A-ra, a T meg C-re cserélődik le.

Mindez beépített változás a rendszerben, míg mutagén behatásra roncsolt DNS, gén, azaz mutáció jöhet létre. Az egyszeri alkalom pont-mutáció, génmutáció az egyedben, míg csoportos mutáció elkülönült csoportban terjed, ami csak igen hosszú idő alatt jöhet így létre. Ha igaz lenne, amit a tudományos közlemények állítanak a 10 ezer évenkénti mutációról, akkor már régen újra majmok lennénk! Valójában kb. százezer évig kell elkülönülten élnie ahhoz egy csoportnak, hogy ott megmaradjon és elterjedjen: csoportossá váljon egy-egy mutáció. A szaporító sejteknek ugyanis mutációt helyreállító mechanizmusa működik. Az átörökítő állandó változása ellenére sincs ugrásszerű változás, mert a változások mindig helyreállnak a kromoszómá-pár egyike által. A szaporító szervekben tehát meglehetősen erős ellenőrzés létezik és ezért a mutációk gyakorlatilag kiszűrődnek. Ezért van az, hogy évmilliók nagyságrendben beszélhetünk számottevő mutációról. Azaz az élet hihetetlenül konzervatív.

A mutáció sebessége a környezettől függ. Ha nagy a földsugárzás, a kozmikus sugárzás, az ionizáció, az ultraibolya sugárzás, akkor az mutagén környezetnek számít. A tudományos publikációk készítői viszont a mutáció sebességét nem ilyen természetes körülmények között 'méri'. A föltételezett hamis sebesség szerintük 10.000 év/egy mutációs elágazás a helyre nem álló szakaszon. Helyette a 100.000 évenkénti mutáció közelíthet a legjobban a valósághoz, ha a régészeti-embertani adatokat is figyelembe vesszük, azaz egyenesen a földtörténethez (jégkorszakok) viszonyítjuk az ember elterjedését a Földön. Aminek során kezdetben sokkal kevesebb ember esetében sokkal ritkább, később a sokkal több ember esetében sokkal gyakoribb a mutáció. Ezt a számítást az ún. polimorfizmusok esetében is el kellene végezni, ahol a génváltozás nem okoz (nagy) funkcióbeli eltérést, viszont évezredekig megmaradva összehasonlítási alapul szolgál. Viszont ezeket a polimorfizmusokat a korábban feltárt mutációk közé keverni, párhuzamba állítva őket az emberi múlt meghatározására, igen nagy – tudományos – felelősség, mert a 800.000.000 polimorfizmushoz képest az a tucatnyi mutációs szint, amelyet az Underhill-csoport közleménye világszinten bemutatott, valójában nem összehasonlítási alap. Ha akként használják, igen nagyfokú tévedési kockázatot tartalmaz, hacsak nem cél annak lehetőségének a kihasználása, hogy az így nyert állítólagos eredményeket előre meghatározott célhoz igazítsák. Ezért kell tudománytalanságként elutasítani a gravetti idejének és a hun korszaknak a genetikai összemosisi kísérletét is.

Rétérve Torma Zsófia felfedezéseire, manapság öröndetesen sokan foglalkoznak vele, bár igaz, hogy nem annyira nálunk, mert itthon azzal söprik le a témát, hogy „nem írás”, tehát aki annak mondja, – maga Torma Zsófia is, – tévedés áldozata, szóra sem érdemes. És kiöntik a fürdővízzel a gyereket. Az időrendi kérdés viszont terítéken van. Történt is itthon egy támadás nemrég Torma Zsófia és a Tordos–Tátlaka-i leletek Vincsa előtti jellege ellen, ami azok 2000 éves fiatalítására irányuló elég lélekborzoló törekvés. Szabó Géza szekszárdi régész egyik, a Magyarországi Kutató Intézet kötetében megjelent tanulmányáról van szó.¹⁴⁷ Elgondolkodtató és elszomorító, ahogy előadja László Attila erdélyi régész bennfentes tájékoztatása nyomán,¹⁴⁸ hogy a Tátlakai táblák – és így Torma Zsófia leletei – sokkal későbbiek, mint 7500 év. Erre pedig az ásatás körülményeire hivatkozva, illetve a hasonló Djemdet-Nasr-i 5500 éves táblák „hatása” miatt következtet.

Mert az ásató kolozsvári régész, Nicolae Vlăssă, a másik kolozsvári régész, László szerint csak utólag foglalkozott volna a táblácskákkal, amikor megjelölte helyüket egy beásási metszetfotón látható, csak utólag áldozati helynek mondott gödörben. Mert hiszen Vlăssă az ásatás során nem említette munkahelyi kollégáinak sem az áldozati gödröt, sem a táblácskákat, az

¹⁴⁷ Szabó Géza: Korai írásemlékek és régészeti–történeti hátterük a Kárpát-medencében. *Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet*. Szerkesztette Zelliger Erzsébet. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 2019. 72-81. oldalon a szóbanforgó rész.

¹⁴⁸ Akinek az első oldalon külön megköszöni a tanácsadását.

ásatásról nyomtatásban megjelent első beszámoló sem szól az emberáldozati gödörrel és a táblákról. Azokra utólag figyelhetett fel, a leletek mosása közben, így nem is dokumentálhatta előkerülésük körülményeit. Ama gödörnek a hamus földjében a Vincsa kultúra leletei és emberi csontok is voltak. Ezekről állapította meg utóbb a ¹⁴C-s vizsgálat, hogy 7500 évesek. Ezért híresztelték el, hogy ez a dunai írás 2000 évvel korábbi, mint a mezopotámiai. De az utólag áldozati gödörnek nevezett találati hely rétegének kezdete nem lett meghatározva, és az sincs bizonyítva, hogy az oda sorolt leletek onnét, együtt kerültek volna elő.

Ez eddig tökéletesen mutatja, hogy itt nem bizonyítás történik, – hiszen a kiindulás feltevés, és a folytatás is feltételezések sorozata, – hanem előzetes gyanúhoz, vagy ítélethez keresnek valamilyen annak megfelelő, azt alátámasztó – nem adatokat, hanem – összefüggéseket. Nézzük tovább: Az ásatás csak tíz napig tartott, hangoztatja László nyomán Szabó, és szerinte csak ásóymnyi mélyítés történt, nem bontották ki az egész gödört, ami sokkal több időt vett volna igénybe. Így azonban a valóságos rétegsorrend nem volt biztosan elérhető, azaz a felső rézkori rétegek (coțofeni kultúra) leomolhattak a kőkoriak (Vincsa kultúra) mellé. Találtak is tatárlakai leletek között aztán kora bronzkori coțofeni agyaghorgonyt. És mivel újabban még több Djemdet-Nasr-i jellegű későrézkori íráskarcokat találtak a Kárpát-medencében, illetve a Torma Zsófia által találtakon is ilyen jelek vannak szerinte, ebből az következik tehát, hogy nem Vincsa-koriak a tárgyak, hanem későbbiek, és a tárgyakon lévő jelek még nem írásjelek, amely jeleket egy délről beáramló népesség hozta ide 2000 évvel később. Azaz nem úgy történt a dolog, amint azt – László és Szabó szerint – román nacionalista, dicsőségszerző időrendi manipulációs kísérlettel hamisan meghirdették.¹⁴⁹

Am két ellentmondást is látunk a történetben. Egyik, hogy nehezen elképzelhető, hogy a réteget és így a leleteket meghatározó csontok fentről omlottak volna alá, ha csak ásóymnyi volt az ásatás, mert akkor lényegében a felszínen kellett volna lenniük, ásni se kellett volna ahhoz, hogy előkerüljenek, márpedig ástak. A másik, hogy akkor tehát ugyanazok a jelek nem tekinthető írásnak, ha a Maros-mentén keletkeztek, csak ha a sumér világból származnak?

És Szabó nem említi a Tászok-tetői, még sokkal régebbi és több tízezer, hasonló jelekkel ellátott töredék kőlapokat, vagy más Kárpát-medencei korai jeleket tartalmazó leleteket sem. Vagy azokat a nyugat-európai – Dordogne-völgyi, Pont d’Arc-i, stb. – leleteket,¹⁵⁰ amelyekre

¹⁴⁹ Attila Laszlo: Lásd Cui bono? Thoughts about a „reconsideration” of the Tărtăria tablets. *Dacia. Revue D’Archéologie et D’Histoire Ancienne* N. S. 60 Académiei Românei Institut D’Archeologie «Vesile Parvan», 2016. 281-292. <https://dokumen.tips/documents/roumaine-institut-daarcheologie-v-parvan-dacia-revue-daarche-ologie-et.html?page=5>. Ez, azaz a sumér kapcsolat cáfolata: Review the age and authenticity of Tartaria tablets. <https://tartariatablets.com/2021/09/13/refining-age-and-authenticity-of-tartaria-tablets/>. Részletesen lásd Gheorghe Lazarovici: 4 Tărtăria Tablets: The Latest Evidence in an Archaeological Thriller. *Western-Pontic Culture Ambience and Pattern. In memory of Eugen*. 2016. December. https://www.researchgate.net/publication/321128252_4_Tartaria_Tablets_The_Latest_Evidence_in_an_Archaeological_Thriller. V. ö. Marco Merlini: Milady Tărtăria ad the riddle of dating Tărtăria tablets. *Prehistory Knowledge. Inventory of the Danube Script*. 3. A challenge to some of the myths on those mythical artefacts. http://www.prehistory.it/ftp/tartaria_tablets/tartaria_tablets_10.htm.

¹⁵⁰ Lásd [Zegernyei Klára László:] Szenzációs írásemlék 35 ezer évvel ezelőttről. *Nyelv és Tudomány* 2010. március 2. <https://m.nyest.hu/hirek/szenzacios-iraseMLEK-35-ezer-evvel-ezelottrol>. April Nowell: From a Paleolithic Art to Pleistocene Visual Cultures. (Introduction to Two Special Issues on ‘Advances in the Study of Pleistocene Imagery and Symbol Use’.) *Journal of Archaeological Method and Theory* Vol. 13. No. 4. (Dec. 2006), pp. 239-249 <https://link.springer.com/article/10.1007/s10816-006-9020-2>. V. ö. Alison George: Code hidden in Stone Age art may be the root of human writing. A painstaking investigation of Europe’s cave art has revealed 32 shapes and lines that crop up again and again and could be the world’s oldest code. *New Scientist* 9 November 2016. <https://www.newscientist.com/article/mg23230990-700-in-search-of-the-very-first-coded-symbols/>. Wolfgang Wildgen: The Paleolithic Origins of Art, its Dynamic and Topological Aspects, and the Transition to Writing. *Semantic Scholar* 2003. http://fb10bdc.fb10.uni-bremen.de/homepages/wildgen/pdf/paleolithic_origin_groening.pdf.

Varga Csaba hívta fel nálunk korábban a figyelmet.¹⁵¹ Ő az ősi írás legelső jeleit a Pont d'Arc barlang rajzaiban, majd Altamira, Lascaux és Les Eyzies festményein és a Kárpát–Balkán-térség régészeti leletein kutatta s fedezte fel, minthogy azokon ismétlődő mintázatú rajzolatokat talált. És e karcolt, vésett, festett jelek többségét azonosította valamelyik későbbi rovásjellel, illetve számjellel. Mivel szerinte az írás útja az egyszerűtől halad a bonyolult felé, elveti a hagyományos írásfejlődés felfogást, hogy az írás a korai képírás (piktográfia) fokozatos egyszerűsödésével alakult ki. Ezért az írás alapjainak kialakulását Európában 35 000 évvel ezelőtre teszi, és szerinte a Közel-Kelet térségébe 6000 évvel ezelőtt már kész írásrendszer jutott el. Az Európában használt jelek pedig megőrizve eredeti alakjukat a rovásírásunkat adják, mert az írásismeret nemzedékről nemzedékre száll, hiszen a jelkészlete kielégítette a nyelvi igényt.

Elindult tehát a kedvező fejlemények mellé egy Torma Zsófiát erőteljesen érintő lejáratás-féleségnek tűnő valami, s éppen egy MKI-kötetben. Ezért nem elegendő ma az első magyar női régész esetében az ő női mivoltára tenni a hangsúlyt, hanem arra kell tenni, amit talált, ahogy feldolgozta, és ahogy mindezt ma megítélhetjük. Bemutatva azokat, Torma Zsófia a leleteken lévő jelek sumér hasonlóságát hangoztatta, de nem azt, hogy onnan származnak. Lippai mostani előadásában és két korábbi írásában¹⁵² nemcsak olyan megfigyeléssel rukkolt ki, ami a jelek Kárpát-medencei eredetére mutat, hanem személyes tapasztalatait is közreadja arról, hogy egészen nyírségi szülőföldjéig érzékelt a folytonos, élő kapcsolatot nemcsak a Maros-part ama régiségeivel, hanem igenis, azzal az igen régi múlttal.

Kérdés lehet, miért került sor a Szabó-féle tanulmány megírására és megjelentetésére az MKI részéről. Talán azért, hogy ne csak Mezopotámiához kössék a tatárlakai írást, nem Vincsa korinak mondván, hanem a sztyeppéhez, Turánhoz, mondván, hogy oda meg Sumériából ment fel és tért el keletre Kínáig, s fordult az Ural nyugati oldalára is. És ide, hozzánk aztán a székelek rovásírása a kínaiaktól jött be a hunokkal, amint azt Szekeres István a Varga Gézával és Simon Péter közös könyvükben közreadott tanulmányában kifejtette.¹⁵³

De ezek időrendileg és régészetileg nem rendben lévő elképzelések, és a táblák jellegét illetően a Lippai és mások, vagy a mi érvelésünk a népfolytonosságról a mérvadó, nem a Djemdet-Nasr hivatkozás.¹⁵⁴ És a tét nem kicsi, mert ha a sumért ki is zárjuk, hiszen tudjuk, hogy nem terjeszkedtek északra, Turánba, de attól még a Fekete-tó mellékiektől jöhettek volna az írásjelek, különösen, ha a kerek táblán vannak – Záhonyi András által emlegetett – csillagászati vonatkozások. Ha vannak, az a Fekete-taviak találmányának látszik, mert a tavat Fekete-tengerré tevő áradás pusztítása elől elmenekülőkként minden irányban szétterjedhetett – az ottani öntözéses földművelődéshez kötődő – legkorábbi csillagismeret. És ami lényegében majd a különböző vallásosságban köszön vissza aztán a vaskorban, illetve a hatalom megragadáshoz és megtartásához látszik végig nélkülözhetetlennek annak birtoklása, amit jelrendszerének használatát mutat. És e hatalmat alapozó jellegük miatt terjedtek el aztán egész Euráziában a különböző alakzatok és közvetítendő tartalmak (mítoszok) a késői időkig, kövön, aranytárgyon, fegyveren, viseleten, stb. Ezek azonban nem azonosak a mi népművészetünk eredeti, Kárpát-medencei, a földműveléshez kapcsolódó tartalmaival. Bár a jobbágyok felszabadítása után a nép az úri eredetű motívumkincset is átvette, és a népi fantázia és alkotókedv meglódult, amint azt a mai sokféleség mutatja viseletben, táncban, mindenben, ami népművészet.

¹⁵¹ Varga Csaba: JEL JEL JEL avagy az ABC 30 000 éves története. Fríg Kiadó, 2001. https://viztervgyak.files.wordpress.com/2017/11/vargacsaba_jeljeljel.pdf. ~: Az ősi írás könyve. Fríg, 2002. ~: A kőkor élő nyelve. Fríg, 2003.

¹⁵² Lippai Bertalan: Tatárlaka üzenete és Rovásírás hatása a nyelvre. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 35. évf. 1. sz. (2020.) 301-439. <https://epa.oszk.hu/01400/01445/00060/pdf/>.

¹⁵³ Szekeres István: Östörténetünk írásjelekben. *Bronzkori magyar írásbeliség*. Írástörténeti tanulmányok. Írástörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1993. pp. 55-96.

¹⁵⁴ V. ö. Friedrich Klára: A székely-magyar rovásírás kőkori előzményei, mint a Kárpát-medencei őshaza bizonyítékai. <http://www.rovasirasforrai.hu/Rovasiras/A-szekely-magyar-rovasiras-kokori-elozmenyei.htm>.

Ha pontos képet szeretnénk adni az akkori helyzetről, fontos rámutatnunk, hogy a Kárpát-medencében és környezetében a keleti, harci baltások népének megjelenéséig hiányzott a társadalmi rétegzettség.¹⁵⁵ (Ami érvényes az abban az időben virágzásnak induló Indus-völgyi, Harappa műveltségre is.)¹⁵⁶ Ez a műveltség kisebb területi egységekben, falvakban élt, és akár néhány tízezres lélekszámig is felduzzadt. A tordosi és tatárlakai, valamint még számos más dunántúli, vinčai és egyéb balkáni lelet bizonyítja, hogy volt írásuk.¹⁵⁷ Renfrew megállapítja ezzel kapcsolatban, hogy ezen írás célja emlékezet főntartás volt és nem a papi-nagygazdaság, ill. birtokosi gazdaság elszámolása, a beavatottság tartozéka¹⁵⁸ (amint az íráshasználat célját például Childe levezeti).¹⁵⁹ Így írás nem igényelt hosszú megörökítést, csak írója saját emlékei rögzítését jelentette. Azaz porladó anyagra, fára vésték, fakéregre festették, stb. És mindez összefüggésben van az írás létrejöttével. A képi ábrázolás jelképes, leegyszerűsítve fejezi ki a gondolatot, amiben benne van a gondolkozásmód és a térszemlélet is. Az írás pedig ezeknél a jelképeknél is elvontabb és összetettebb jelhasználat. S ha a képjelek a gondolatot rögzítik, az emlékezést serkentik, akkor ez fokozottabban igaz az írásra. Az írás eredetét korábban a sumér és majd az egyiptomi íráshoz kötötték a Kr. e. 4. évezred közepéről, jelképekből eredeztetve.¹⁶⁰ Általános volt az egyetértés, hogy az írás a gazdasági élet kívánalma volt, a templomgazdaság igényelte a hosszabb időszak leltárát, az áruforgalom és az adóbeszedés, azaz a kötelezettség rögzítését visszanezhetően. Amit ott több évezreddel korábban már agyag „számológövekkel” (tokenekkel) intéztek. Ezek alkották volna a későbbi mezopotámiai írás alapjeleit, alapjait.¹⁶¹

De ennek éppen a Torma Zsófia XIX. század második felében végzett kutatásai, ásatásai során a Tordos melletti újkőkori és rézkori telepen előkerült rengeteg cseréptöredéken lévő, a rovásírásunkhoz, ill. a föníciai íráshoz hasonló jelek mondanak ellent.¹⁶² Valamint az imént említett többi, még korábbi európai gazdag jelegyüttes. A tordosi telep a ¹⁴C elemzés alapján a Kr. e. 5. évezred elejéről való, így az ott talált tárgyakon lévő írásjelek messze megelőzik a mezopotámiai, ill. egyiptomi írás kezdetét. Később még több írásjegyes kerámiatárgy került elő, nemcsak a Kőrös–Tisza menti, hanem a nyugati Lengyel, a délebbi Vinča, majd a balkáni Karanovo, ill. az északibb Cucuteny kultúrákból is.¹⁶³ És ezek mind idősebbek a mezopotámiai írás első darabjainál. Több mint 300 írásjegy ismerhető fel a kerámiákon.¹⁶⁴ William Winn elemezte az indoeurópai előtti, Öreg-Európa agyagba égetett jeleit és azokat három csoportba tudta osztani.¹⁶⁵ A mindennapi használati tárgyakon az írásjelek egyszerűbb alakja, a vallási, kultikus tárgyakon azoknak bonyolult kapcsolata látszik. A harmadik stílus a kettő közötti. Az első csoportba egyszerű jelek sorolhatók és ezek általában közhasználatú tárgyakon jelennek meg. Ezekből válnak későbbiekben írásjelek, betűk, ezeket lehet megtalálni a későbbi lineáris A írás jelei között.¹⁶⁶ A harmadik csoportba bonyolult jelek tartoznak és ezeket rituális tárgyakon,

¹⁵⁵ Lásd Cser 2000, pp. 29-30.

¹⁵⁶ Lásd Hawkes 1973, valamint Johnson 1995.

¹⁵⁷ Gimbutas 1982, pp. 85-88, valamint Forrai 1994, pp.158-248.

¹⁵⁸ Renfrew 1973, p. 181.

¹⁵⁹ Childe 1954, p. 95.

¹⁶⁰ Renfrew 1973, pp. 200-205. Rudgley 1999, pp. 72-85. Childe 1954, pp.111-114.

¹⁶¹ Rudgley 1999, pp. 48-57.

¹⁶² Forrai 1994, pp. 24-26.

¹⁶³ Gimbutas 1991, pp. 87-88, 101, 103, 361. Mellaart 1981, pp. 247, 257, 249. Ryan–Pitman 1998, pp. 188-201.

¹⁶⁴ Eme jelek Friedrich Klára szerint összesen 900 alkalommal fordultak elő a feltárt 10000 tárgyon. Lásd „Torma Zsófia régész nő életének és eredményeinek jelentősége a XXI. században” c. írását e kötetben.

¹⁶⁵ William Winn: Effect of attribute highlighting and diagrammatic organization on identification and classification. *Journal of Research in Science Teaching* Vol. 18. No 1. 1981. Idézi Richard Rudgley: *The Lost Civilizations of the Stone Age*. Free Press, New York, 1999, pp. 64-65.

¹⁶⁶ Ezekről Révész Péter kimutatta a Kárpát-medencei eredetet. Lásd Darai Lajos: Révész szerint a Kárpát-medencei őshaza összeegyeztethető a finnugor nyelvészettel. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 36. évf. 3. szám (2021). https://epa.oszk.hu/01400/01445/00063/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_3_139-158.pdf.

szobrokon lehet megtalálni. A második csoportban a két típusú jel kombinálódik, de ezen tárgyak mennyisége csekély. Az alább tárgyalt Tatárlakai korong jelei ezek közé tartoznak. Egyébként valamennyi jel öt alap-jelcsoport kombinációjával állítható elő, ahogy az 5. ábrán látható.

5. ábra. Az Óreg-Európa írásjelei alapjelek szerint csoportosítva.¹⁶⁷

Az első alapjel-csoport egyenes vonalakat tartalmaz, a második ezek metszete, a harmadik, ezek sarokszerű találkozása, a negyedik a pont, az ötödik pedig a körív.¹⁶⁸ Forrai hasonló 'elv' alapján osztályozta a székel rovasírás jelkészletét.¹⁶⁹ Erre nagyon rímél a Varga Csaba által összeállított legősibb teljes betűgyűjtemény, amely a magyar rovasírás jelkészletét is tartalmazza, és e négy alapelemből: $\text{I} / - \text{O}$ és kapcsolódásaiból jött létre:

6. ábra. A sok feltételnek megfelelő betűgyűjtemény.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Gimbutas 1991, p. 310. alapján.

¹⁶⁸ Winn 1981.

¹⁶⁹ Forrai 1994, pp. 82-86. Révész a számítógépes elemzés számára az írásjel alakzatok még többféle eltérését és hasonlóságát vette figyelembe. „Ezek a jellegzetességek az alakzaton, jelegészen (szimbólumon) belüli elemi alakzatok vagy alakzat részek, összetevők, s összesen 13 ilyen lett figyelembe véve. A szimbólum: 1. tartalmaz görbe vonalat; 2. körülvesz bizonyos területet; 3. van ferde egyenes vonala; 4. párhuzamos vonalakat tartalmaz; 5. keresztező vonalakat tartalmaz; 6. a teteje ékalakú; 7. az alja ékalakú; 8. jobb oldala ékalakú; 9. tartalmaz szarát, vagyis egyenes függőleges vonalat, amely a közepén halad át; 10. az aljának két lába van; 11. az aljának három lába van; 12. tartalmaz zárt térből kinyúló hajszalet, vékony kis vonalat; 13. két háromszöget tartalmaz. Azaz: (O $\backslash \parallel \times \wedge v > | / \backslash \backslash - \Delta^2$.” (Darái 2021.)

¹⁷⁰ Varga 2001, p. 98.

P P X ↑ N + ¤ ¿ Ø Å ≠ ✕ † ‡ † ◊ ♪ ♫ ○ ▢ ◁ ▷ ◂ ◃ ◅ ◆ ◇ ◈ ◉ ◊ ◌ ◍ ◎ ●
a á b c cs d e é f g gy h i í j k l m n ny o ó ö ő p r s sz t ty u ú ü ű v z zs

Cser Ferenc szerint talán „egy holdfordulót szimbolizál. A négy részre osztott mező a Föld szimbóluma. A bal felső sarok az első negyed, a jobb felső a teliholdat, a bal alsó az utolsó negyed, a jobb alsó meg az újhoidat szimbolizálja. A teliholdnál az égi-földi hatalom szimbóluma látszik, az újhoidnál a Nap uralma, ami mögött rejtve marad a Hold. A szimbolikában a Nap az életet, a Hold pedig a halált jelképezi.”¹⁷⁹ Záhonyi András szerint a jelek csillagképek ábráiként is értelmezhetők: „Ha a korongon a bal felső negyedből indulva az óramutató járásának irányában haladunk, meglepve tapasztalhatjuk, hogy szinte ugyanazokat az alakzatokat látjuk, mint az éjszakai csillagos égbolton. Tájékozódásunkat segíti a korong ’célkeresztjében’ található lyuk. Ez egyrészt arra utal(hat), hogy a korongot nyakban hordták, másrészt pedig arra készletet, hogy rajta keresztül a csillagos égre pillantsunk... Ahogy a két ábrán is nyomon követhető, a csillagösvény állomásait az Ikrektől (pontosabban a Szekerestől, amely a Bika és az Ikek csillagkép között helyezkedik el) indulva figyelhetjük meg a korongon. Az Ikreket a Hidra (felette a Holló, a Serleg, a Szeksztáns és a Rák), a Mérleg, a Farkas, a Kígyó a Déli Koronával, a Skorpió (’farka’), valamint a sort záró Nyilas csillagkép követi. Amint megfigyelhetjük, a sor teljes. Az Oroszlán csillagképet ugyanis az alatta elhelyezkedő Hidra képviseli, a Rák pedig a Hidra alatt megfigyelhető négy kisebb alakzat egyikével azonosítható. Láthatjuk tehát, hogy a

¹⁷⁹ Cser 2000, p. 112.

tatárlakai korong nem pontosan a mai Napúton halad végig, hanem a valamivel alatta. Így pl. a Szűz helyét a vele egy időszakban megfigyelhető Holló jelzi. Mi lehet ennek az oka? A magyarázatot érdemes a precesszióban keresni, hiszen Kr. e. 3-4000 körül nem a Kis Medve, hanem a Sárkány 'lábát' alkotó csillag töltötte be (a Föld tengelyének meghosszabbításaként) a Sarkcsillag szerepét. Mikor láthatjuk az említett csillagképeket az égen? Az Ikrek világkorszak második felében (a korong keletkezésének egyik feltételezett időpontjában) a tavasz beköszöntekor (azaz a Kos kiséves időszakának kezdetén) a Nap mögött a Szekeres húzódott meg. A Szekeres az Ikrek és a Bika között helyezkedik el, valamivel felettük. Ennek alapján érthető meg a felirat készítőjének kifinomult eljárása, melynek révén egyszerre több dolgot is el kívánt mondani. Az Ikrektől a Nyilasig található csillagképeket ugyanis egyszerre láthatjuk az égen a Kr. e. 5000 körüli időszak tavaszi napéjegyenlőségeinek (a Kos hónapjának) kezdetén.”¹⁸⁰

De visszatérve a nagy tétre, tekintsünk meg további érveket az időrendi szűkítés ellen. A Fekete-tó Kr. e. 5550-ben töltődött fel Fekete-tengerré.¹⁸¹ A Vincsa kultúra dolgai a menekülők által onnan idehozottnak is mondják, de a Tászk-tetői és egyéb leletek jeleire hivatkozva 8000 évesnek is tartják. Utóbbi esetben viszont nem mondhatjuk, hogy a Fekete-tótól jöttek ide azok a jelek, ábrázolások, írásismeret is, sőt már az itteni és a doni, keletre forduló gravetti kultúránál is jelen lehettek. És itt jön be a képbe a harmadik tatárlakai táblán lévő, Lippai által elemzett elég kezdetleges, nemzésre utaló rajz, amely bizonyára Vincsa előtti.¹⁸² A kezdetlegességével és témájával együtt viszont az itteni termékenységi kultuszra utal, a „Vénusz”-szobrokra, stb, ami bizonyítja ilyen igen régiségét.

Tehát mintha egy új bajkeveréssel állnak szemben az ázsiai és a kínai kapcsolat erőltetése céljából. Nem számít, hogy régészetileg és egyéb tekintetekben is lehetetlenség, hiszen a xiongnak sem hunok, mint fentebb láttuk és a mi „hunjaink” sosem jártak a mai Ázsiában, mégis hivatkoznak rá. Fábián Sándor alapos kutatásai szerint a hunok nevét az alföldi kunok – azaz magyarok – nevéből alakították ki a király mellett elkötelezett keresztény papok, amikor a távoli, különösen az alföldi, máig kunnak nevezett részekben élők nem akarták felvenni, a római vallást, ragaszkodván régi, igazi (ortodox) hitükhöz. És aztán elődjeik nevét már hunnak mondva, minden erőszakos hódítást, gyilkosságot (11 000 kölni szűz leölése, stb.) azoknak a nyakába varrtak.¹⁸³

Pár évtizede egyfolytában az írásfejlődés oldaláról emel írástörténeti kifogást Szekeres István az ellen, hogy a székely rovásírásunk a magyarok saját írása lenne, és a Tordos kultúra jelei a székely írás előzményei lehetnének. és aztán ugyanezt felveti a Vinča és a Viszoko műveltség jelei ellen is.¹⁸⁴ Mert szerinte „az egyszerű, csak néhány vonalból álló azonos, vagy hasonló jelformák összevethetősége önmagában még semmit nem jelent, mert sok van belőlük az írás történetében, még az egymástól teljesen függetlenül alkotott piktográfiák, s a belőlük származó írások betűi között is.”¹⁸⁵ Ez készített egykor arra, mint írja, „hogy betűk összefüggéseinek

¹⁸⁰ Záhonyi András: A tatárlakai korong 7000 éves? MAGYARSÁGTUDOMÁNYI INTÉZET. INSTITUTE OF HUNGARIAN STUDIES. <http://www.magtudin.org/Tatarlaka.htm>.

¹⁸¹ William Ryan, Walter Pitman: *Noah's Flood. The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Schuster, New York, 1998. Stephen Oppenheimer: *Eden is the East. The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London, 1998. Lorius, C. et alia: A 150,000-year climatic record from Antarctic ice. *Nature*. 316(6029): 592. 1985.

¹⁸² Lásd Lippai 2020 és e kötetben a „Torma Zsófia és a folyómenti kultúrák öröksége” című tanulmányát.

¹⁸³ Fábián Sándor: A parazita áfium ellen való magyar orvosság. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. (125.) sz. [2023.] https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1_0903-0991.pdf, pp. 957, 974-984.

¹⁸⁴ Szekeres István: Miért nem lehetnek a székely írás előzményei a Tordos–Vincsa–Viszoko kultúra jelei. Az írástörténeti kutatás további lehetőségei. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 28. évf. 1. szám (2013.) https://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1_131-155.pdf

¹⁸⁵ Lásd Forrai Sándor: *Az írás bölcsője és a magyar rovásírás*. Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő, 1988. p. 93. – Szekeres jegyzete.

hiteles bizonyításánál ne csak a betűk rajzát, hanem piktogram előzményű jelentéseiket is egyeztessem azzal a piktogrammal, amelyből származtak. Csak, és csakis a jelek (betűk) piktogram előzményű jelentéseinek egyezése (egyeztetése) forrásadatuk piktogramjával ad (adhat) olyan hiteles eredményeket, amikor nincs tovább! — mert nem lehet több ellenvetés! Nincs ez másképp, mint a rokonságoknál, csak itt nem ősapák és ősanyák, hanem piktográfiák piktogramjai vannak, vagy nincsenek egymással 'rokonságban'. S akkor még olyan alapvető írástörténeti követelményről, mint az egyeztetett jelek (betűk) egymással időrendben is összefüggést bizonyító folyamatos használatáról, és a bizonyítás többi fontos írástörténeti követelményéről még szót sem ejtettem.”¹⁸⁶

Azonban a témánkhoz kapcsolódó, a fentebb már érintett írástörténetből jövő írásfejlődési összefüggéseket Szekeres láthatóan nem veszi figyelembe. Ám ha mi figyelembe vesszük, hogy a piktogram a képírásban használt olyan jel, amely egy egész fogalmat jelöl, és a tájékoztató ábrák, még a közlekedési útjelző táblák is piktogramok, akkor világos, hogy Szekeres teljesíthetetlenül szigorú követelményt támaszt. Másként mondva azt állítja, hogy mai betűink eredete egy-egy piktogramra vezethető vissza, és az írástörténésznek az ősi írás piktogram előzményeit kell megfejtenie. Egyáltalán, így minden írás előzménye képírás. Ebben Szekeres szövetséges Varga Géza, aki a magyar rovásírást különböző hieroglifáknak tartott tárgyi ábrázolásokból vezeti le, veszi ki.¹⁸⁷ A különbség köztük, hogy előbbi kínai piktogram előzményekben látja a székely-magyar rovásjelek eredetét, utóbbi pedig egész a neandervölgyi korszakba visszamenő közel-keleti, betűszerű ábrázolásokból eredezteti, mégpedig a bibliai édeni négy folyó jeleinek ábrázolásokon és az ottani földrajzi környezetének¹⁸⁸ 50 000 évre visszamenő azonosításával.¹⁸⁹

Szekeres íráselemzése a hunokat a kínai művelődésterületre viszi.¹⁹⁰ Lehetségesnek tartja a Hung Fan (Nagy Szabály) című, kb. Kr. e. 800. körül írt filozófiai mű Hung szava azonosítását a hun szóval, s Hung népnévünket látja olyan magyar helynevekben, mint Hungnod>Hungnagy =Hunyad, Hungvár=Ungvár, Ug, Ugod, Onga stb. És szerinte a kínaiul újast jelentő Hung került át a mi latin, germán és szláv nyelvi nevünkbe, mert újas nép vagyunk.¹⁹¹ Bár a xiong-nu nála is hiung-nu alakban szerepel (magyar átírással: sjung-nu), viszont a xiong (xiung?) hunnal való azonosságát nem támogatja, mert a kínai hiung-nu (= barbár, erőszakos rabszolga) név erősen pejoratív, egyetlen nép se hívja magát rabszolgának. Szekeres szerint vannak azonos szóalaki és jelentési kínai–magyar egyezések, ami egyértelműen bizonyítja, hogy népeink régmúltja és kultúrája érintkezett és össze is fonódott már a kínai történelem hajnalán és később is több alkalommal. A magyar vagy székely (rovás)írást a kínai jelekből vezeti le a közép-ázsiai türk feliratokon keresztül. Az úgynevezett ordoszi hun korona rajzán két jelet azonosít a kínai jeleket egyesítő teknősrájk jelével.¹⁹² Gond ezzel, hogy a korona színes fényképén látszik, hogy a maga

¹⁸⁶ Szekeres 2013, p. 131-132.

¹⁸⁷ Varga Géza: *A magyar hieroglif írás*. Írástörténeti Kutatóintézet, 2017.

¹⁸⁸ Varga Géza: *A székely rovásírás eredete – az özönvíz káoszából kiemelkedő istenek hagyatéka*. Írástörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1998. p. 10. 4. ábra.

¹⁸⁹ Varga Géza: Révész Péter a székely írás krétai hieroglif kapcsolatairól. *Varga Géza írástörténész* c. honlapon. 2018. május 29. <https://vargagezairastortenesz.blogspot.com/search/label/50%20000%20%C3%A9ves%20%C3%ADr%C3%A1s>

¹⁹⁰ Szekeres 1993.

¹⁹¹ Szekeres István: „A 'Hung-fán' — és legrégebbi (ismert) népneveink.” *Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján. Avarok – onogurok – magyarok*. Tapolca, 1997. Budapest-Zürich, 2005. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XII. évfolyam 1. szám. pp. 264-272, 275-279, 283, 382. <http://mek.oszk.hu/06800/06837/06837.pdf>.

¹⁹² Szekeres István: *A székely és az ótörök írás jeltörténete. Bevezetés a történeti összehasonlító jeltörténet módszertanába*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008. pp. 56-59.

alá húzott lábú állat begörbített combja görbületének árnyékát a rajzoló már mintegy írásjelként ábrázolta.

7. ábra. Az Ordoszi hun korona.¹⁹³

Ehhez képest Varga Csaba 35 000 éves hivatkozása sokkal inkább „írasszagú” a 8. ábrán.

8. ábra. A Pont d'Arc-i írott kőlap jelei pontosan azonosíthatók.¹⁹⁴

Szekeres szerint a sumér kultúrkörből jutott el az Urálon és Dél-Szibérián át a kínai kultúrkörbe az ágyékháromszög és a rombusz termékenységi szimbólum, ahol ismét írásjellé alakították.¹⁹⁵ Több ezer évet ugrálva az időrendben a hegy és a víz kínai jelét sumér piktogramra vezeti vissza (ahol azokból „90°-os elforgatással” lettek ékjelek), valamint a Magyar Korona hármashalmával, illetve a Magyar Címer sávjaival azonosítja. A kicsi fogalomjel is azonos, két kis kör, vonallal összekötve, igaz, ez esetben is 90°-os elforgatással, de mivel elvont fogalomról van szó, a szemlélet azonossága úgymond látszódik. A sumér emberalak Kínába már nem jutott el, de a szibériai sziklarajzokon Szekeres szerint hasonlókat látunk (9. ábra).

9. ábra. Sumér LU = ember' jel (a) és a hasonló ember-jel (b, c) mongóliai sziklarajzokon.¹⁹⁶

Már megint nem ékjelekről van szó, amivel azért kezdeni kellene valamit, mert akár az időrend tekintetében, akár „piktogram-előzmény” mivoltukban egészen más magyarázat is lehetséges rájuk.

¹⁹³ Kép forrása: <http://emf-kryon.blogspot.com/2014/02/a-hun-korona.html>.

¹⁹⁴ Varga 2000. o. 115.

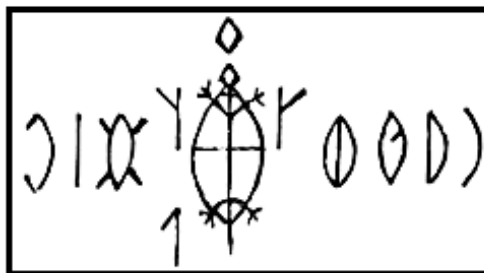
¹⁹⁵ Szekeres István: Jeltörténeti azonosságok, hasonlóságok és párhuzamok a kínai és a sumér írástörténetben. Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban. *A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949)*. Szentendre, 2001. Budapest-Zürich, 2002. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XVI. évfolyam 1. szám. pp. 95-99. <http://mek.oszk.hu/06700/06790/06790.pdf>.

¹⁹⁶ Szekeres 2002, p. 97.

Szekeres továbbá a székely-magyar rovásírás Nikolsburgi ábécéjében található különleges jeleknek is kereste a párhuzamait.¹⁹⁷ Ezeket a jeleket vizsgálta:

Az ókínai képírás jelei közt a teknős képjelben, illetve a belőle származó fogamjelekben vélte megtalálni a párhuzamot, mégpedig „a kínaiak hun szomszédjai” miatt akként, hogy abból vezethetők le a magyar rovásírás jelei:

10. ábra. Középen a teknős képjel és mellette az azonos módon alkotott fogamjelek.¹⁹⁹

Tehát a nikolsburgi abc általa feltárt jelei Szekeres szerint bizonyítják, hogy az uráli, Irbit-parti sziklarajzoknak, valamint az Altáj-hegységben fellelhető sziklarajzoknak meghatározó szerepük volt – a sumér íráskultúrával egyetemben – az ősi hun kultúránk és a kínai írás létrejöttének szempontjából.

De még ha hunnak is tekintenénk a kelet-ázsiai, xiong-nu-ként emlegetett jelenséget, annak az „európai hunokkal” való azonossága cáfolva van. Nemcsak Joseph Deguignes már említett hamis adatai tekintetében, hanem van egy jó két évszázados eddig áthidalatlan időszakadék az ’ázsiai’ és európai hunok között. Valójában 221 év, mert a hunokról semmit sem tudunk a ’keleti hunok’ kínaiaktól elszenvedett veresége (Kr. u. 155) és az Európában Balambér vezérletével történő megjelenésük (Kr. u. 376 körül) közötti időből.²⁰⁰ Amíg nem tárják fel a kínai forrásokat újra, és csak a XVIII. századi Deguignes-műre hagyatkoznak, elvetendő a xiongnu önnevezést hunnak fordítani, tekinteni tehát.

Szekeres sumér jelekkel is összeveti a hun és kínai jeleket, mint magyar előzményeket. Ebben elődjének Padányi Viktort tekinthetjük, aki kísérletet tett arra, hogy a Távol-Kelet hunjait a Közel-Keletével azonosítsa, kijelentve, hogy a Kr. e. 1500 körül az eredetileg Közel-Keleten élők kettészakadtak és akik északra „emigráltak”, Kr. e. 628 körül létrehozták a Bajkál-tó környezetében az avarnak is nevezett hun birodalmat.²⁰¹ Szekeres szerint „az első történeti jelentőségű írás a mezopotámiai és ósumér képírás volt... A mezopotámiai jelrendszer primer terjedésének két iránya mutatható ki a korai időkben: az egyik nyugat felé, Egyiptomba, a másik északi irányba, az Urál hegység, majd Kína irányába, kelet felé. Az uráli, Irbit-parti sziklarajzokat az i. e. IV-III. évezredbe datálják, tehát a problémát itt az jelenti, hogy egyidejű, vagy

¹⁹⁷ Szekeres István: A teknős jelcsalád. *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Szent Gallen, 1991. Budapest-Szent Gallen, 2005. Acta Historica Hungarica Turiciensia VI. évfolyam 1. szám. pp. 78-101.* <http://mek.oszk.hu/05900/05946/05946.pdf>.

¹⁹⁸ Szekeres 2005, p. 78.

¹⁹⁹ Szekeres 2005, p. 79.

²⁰⁰ Osetzky Dénes: *A Magyarság Török Ősei.* Árpád Munkaközösség Kiadványa, Sydney, 1977. p. 72.

²⁰¹ Padányi Viktor: *Dentu-Magyararia.* Turul, Veszprém, 1989, pp.: 199, 228, 240, 263.

régebbi a mezopotámiai jeleknél, melyekkel nagyon szoros a szemléletbeli egyezés... Az ósumér képirás az i. e. IV. évezred utolsó évszázadaiban volt valóság. Jelei konkrét tárgyak leegyszerűsített rajzai voltak, s mivel a sumér nyelv egy szótagú tövekből állt, ezek a rajzok hol fogalmi jelentéssel bírtak, hol pedig egy-egy szótag hangalakját jelentették. Így tehát fokozatosan kevert szó- és szótagírássá változott, melyben az értelmező jeleknek nagy szerep jutott. Mivel az íráshordozó anyagként az agyag korlátlanul rendelkezésükre állt, így agyagtáblákba kihégyezett bottal vagy nádpálcikával nyomkodták bele a rajzok leegyszerűsített, 90°-kal balra döntött jeleit. Ez volt az ékírás, melyet később Elő-Ázsia minden népe átvett. Később a perzsák néhány tucat jelből hozták létre a saját abc-jüket, mely jelekkel beszédhangjaikat jelölték.”²⁰²

Ám amellett, hogy Padányi feltételezését nem támasztja alá régészeti adat, azon is elgondolkodhatunk, hogy a szibériai és a mezopotámiai képjelek azonos idejű megjelenése egymástól 3500 kilométerre, nem valószínűsíti a közvetlen kapcsolatot, hanem a tőlük „csak” 1500 és 2000 km-re lévő Fekete-tengernek az édesvizű elődje, a Fekete-tó mellékéről a tengerre áradás elől menekülőktől származhatnak leginkább.

És az ellentmondás a kínai és a sumér hun-eredet között feloldhatatlan. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy ha már ekkor több részre hasadt az eredetileg szabírnak – vagy sumérnak – tekintett hun népesség, majd ezek különböző környezetből, eltérő múlttal, különböző időben érkeztek volna a Kárpát-medencébe, miként lehetséges az, hogy a magyar nyelv mégis egységes – és ilyen volt már az ún. honfoglalás idején is? Ki tette ilyenné? Miként alakulhatott ilyenné, hiszen minden más ‘osztódás’, szétsodródás, független életmód a nyelvek szétforgácsolódásával járt, miért éppen a magyar lenne ez alól kivétel? Nem kivétel tehát, hanem a Kárpát-medencében folytonos nép szüleménye. Ezért ettől kezdve, ha egyszer látjuk az időrendben, hogy az itteni jelhasználat messze megelőzi a sumért és a kínait, sőt a közel-keletit is, ez eleendően feljogosít, hogy a hatásirányt ellenkezőre fordítsuk. A magyar rovásírás és a Torma Zsófia által bemutatott jelek forrásának a Kárpát-medencét tekintjük.

Írásunk eredeztetésével kapcsolatban hasonló állapotot látunk, mint a régi tanmesében, midőn az elefántot vakok tapogatták. Az elefánt olyan, mint egy oszlop, mondta, aki a lábát tapogatta. Mint egy kötél, mondta, aki a farkát fogta. Vastag faág az agyaráat markoló szerint. Legyezőt mondott, aki a fülét fogdosta. Nagy falnak tartotta, aki az oldalát tapogatta. Végül cső alakúnak vélte az ormányát fogó. Az írás is lehet és volt képirás, amikor akár csillagképeket is ábrázolhatott, majd azokat a vonalas alakzatokat megfeleltették a földi környezetben található, rá legjobban hasonlító tárggyal, növényvel, állattal, sőt emberrel.²⁰³ Az emberi alakból lett aztán hős, félisten, vagy egyenesen isteneknek tekintették őket, különösen vélt égi kapcsolatuk, eredetük miatt. De az ilyen állatokat és növényeket aztán kiosztották egymás közt azonosítóként az emberi közösségek, csoportok. Mert ne feledjük, végig jelekről van szó. A megismerésnél már történetről is, ami egész mitológiát teremtett. Illetve itt látni kell, hogy a magyar népmese korábbi a görög mitológiánál, még a harcias hatalmi hódítások előtti eredeti emberi békés együttműködés állapotát tükrözi. Az alárendelő mitológia tehát az írás esetében is az ilyen viszonyok szükségleteit elégítette ki, míg a korábbi világban a gondolat rögzítésére használták, amire megfelelt a képirás ugyanúgy, mint a betűírás, attól függően miről, milyen bonyolultságról volt szó. Ahogy egy határhoz a birtok szélét jelzi, míg az adományozó oklevél részletesen taglalja az ama határokon belül található földet, javaival.

²⁰² Szekeres István: Írás és történelem. *Az Első (Szegedi) Iskola Előadásai és Iratai. Szeged, 1992.* Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Zürich, 1993. pp. 177-178. <https://mek.oszk.hu/06400/06488/06488.pdf>.

²⁰³ Varga Csaba szerint az egyiptomi hieroglifák esetében a – mi rovásírásunkra hasonlító – demotikus, ill. hieretikus írás alakzataihoz hasonló tárgyakat, élőlényeket kerestek és használtak betűként. (https://maghon.weebly.com/uploads/2/0/0/3/20035969/varga-csaba-az-abc-30-ezer-eves-tortenete.pdf?fbclid=IwAR21He31bogGcZ_4m2XG6yO32limzgcf19tbEEfnTmgBaxv83R-IIEvQBY.)

Deák István (Budapest):

A magyarság őstörténete.
Utótanulmány Torma Zsófia korszakalkotó
felfedezésének rendszerbe helyezéséhez

TARTALOMJEGYZÉK

1. MÓDSZER

1. FELADAT

1. Lendületben
2. Őstörténet és őstörténész
3. Az őstörténet adatforrásai
4. Az adatok összhangja
5. Az adatok keménysége
6. Az őstörténet módszertana
7. A magyar őstörténeti tér

2. ÉLETMÓDOK ÉS TERÜLETEK

1. Az életmódok jelentősége
2. A vadász-gyűjtögető életmód
3. Nomád pásztor életmód
4. A földműves életmód
5. Az életmódok összefoglalása
6. A Puszta

2. TÉR ÉS IDŐ ALAPADATOK

1. MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉR

1. Felföld
2. Anatóliai-balkáni vonulót
3. Medence
4. Kaszpi-kapu
5. Terek-Kubán-sík
6. Vadmező
7. Szabíria
8. Mongólia
9. Dzsungária
- 10.1. Az Oázisfüzér általában
- 10.2. Az Oázisfüzér tájai
11. Afgán-vonulót
12. Észak-iráni-vonulót

2. A MEDENCE IDŐRENDJE

3. ŐSTÖRTÉNETI ADATOK

1. ADATFORRÁSOK ÁLTALÁBAN

- 1.1. Keveredő és nem keveredő örökítő anyag
- 1.2. Régiségi örökléstan
- 1.3. Immunglobulin
2. Alkattan
- 3.1. Nyelvészeti alapfogalmak
- 3.2. A nyelvészet szintjei, fejlődése és irányultsága
- 3.3. Eredeti vagy érintkezéssel nyelvkapcsolatok
- 3.4. A nyelvi rétegek
- 4.1. A leltáros és a régész
- 4.2. A régészeti időhatára
- 4.3. A régészet irányultsága
- 4.4. A régészet őstörténeti jelentősége
- 4.5. Helyben maradó vagy vonuló közösségek
- 4.6. A régészeti kultúra
- 4.7. A kultúra terjedése
- 4.8. Néprajz
- 5.1. A szellemi hagyaték általában
- 5.2. A szellemi hagyaték belső forrásai
- 5.3. A szellemi hagyaték külső forrásainak példái

2. ÖRÖKLŐDÉSTANI ADATOK

1. Kövek népe
2. Magvetők népe
3. Puszták népe

3. ALKATTANI ADATOK

1. Kövek népe
2. Magvetők népe
3. Puszták népe

4. NYELVÉSZETI ADATOK

1. A Felföld névmásgyűrűje
2. A Felföld nyelvi gyűrűi
3. Baszk
4. Magyar
5. Finnféle nyelvek
6. Altáji nyelvek
7. Dravida nyelvek
8. Nílus-Szaharai nyelvek
9. A magyar-finnféle nyelvkapcsolat
10. A magyar-obi nyelvkapcsolat
11. A magyar nyelv ősnyelv
12. Életmódjelző szócsoporthajók

- 13. A Medence magyar nyelve
- 14. A Puszta magyar nyelve

5. A TÁRGYI HAGYATÉK ADATAI

- 1. Kövek népe
- 2. Magvetők népe
- 3. Puszták népe

6. A SZELLEMI HAGYATÉK ADATAI

- 1. Kövek népe
- 2. Magvetők népe
- 3. Puszták népe

4. KÖVETKEZTETÉSEK

1. AZ EDDIGI ELMÉLETEK ELLENTMONDÁSAI

- 1. **Finnféle elmélet**
 - 1. Összefoglalása
 - 2. Vonatkozó adatok
 - 3. Ellentmondásai
- 2. **Szkíta-hun elmélet**
 - 1. Összefoglalása
 - 2. Vonatkozó adatok
 - 3. Ellentmondásai
- 3. **Pusztai elmélet**
 - 1. Összefoglalása
 - 2. Vonatkozó adatok
 - 3. Ellentmondásai
- 4. **Kárpátia elmélet**
 - 1. Összefoglalása
 - 2. Vonatkozó adatok
 - 3. Ellentmondásai
- 5. **Kárpátia és Szkítia elmélet**
 - 1. Összefoglalása
 - 2. Vonatkozó adatok
 - 3. Ellentmondásai.

2. A MAGYARSÁG FELFÖLDI EREDETE

- 1. **A nemzettagok általában**
 - 1. A nemzettagok fogalma
 - 2. A nemzettagok táblázata
- 2. **A nemzettagok bemutatása**
 - 1. Kövek népe
 - 2. Magvetők népe
 - 3. Puszták népe
- 3. **Mi az, amit nem tudok pontosan?**
- 4. **Mozgóképes összefoglalás**
- 5. **Jelentőség**

5. SZEMELVÉNYEK

1. AZ AFRIKAI ÁFIUM ELLENI ORVOSSÁG

- 1. Szigetek**
- 2. Zsákok**
- 3. Emberszabásúak**
- 4. Homo erectus**
- 5. Homo heidelbergiensis**
- 6. Mai emberek**
- 7. Szanok**
- 8. Későbbi népvándorlások**
- 9. Technika**
- 10. Nagyvadak**

2. NYELVÉSZET

- 1. Magyar-finn nyelvcsalád**
- 2. A sumerek magyar-finnféle nyelve**
- 3. A magyar-finnféle nyelvek átadásos terjedése**

3. TÁRGYI HAGYATÉK

- 1. Kőkor, bronzkor**
- 2. Tükörkultúrák a Vadmezőn**
- 3. A szkíta-hun kapcsolatú régészeti kultúrák**

4. SZELLEMI HAGYATÉK

- 1. A sumerek felföldi eredete**
- 2. A szkíták és hunok felföldi eredete**
- 3. Szabir és kazár**

6. FÜGGELÉK

1. NEVEZÉKTAN

- 1. Rövidítések**
- 2. Történelmi nevezéktan**
- 3. Nemzettagok**
- 4. Földrajzi nevezéktan**

2. TÁJBEOSZTÁS

- 1. Európa**
- 2. Ázsia**
- 3. Afrika**

3. SZAKIRODALOM

1. MÓDSZER

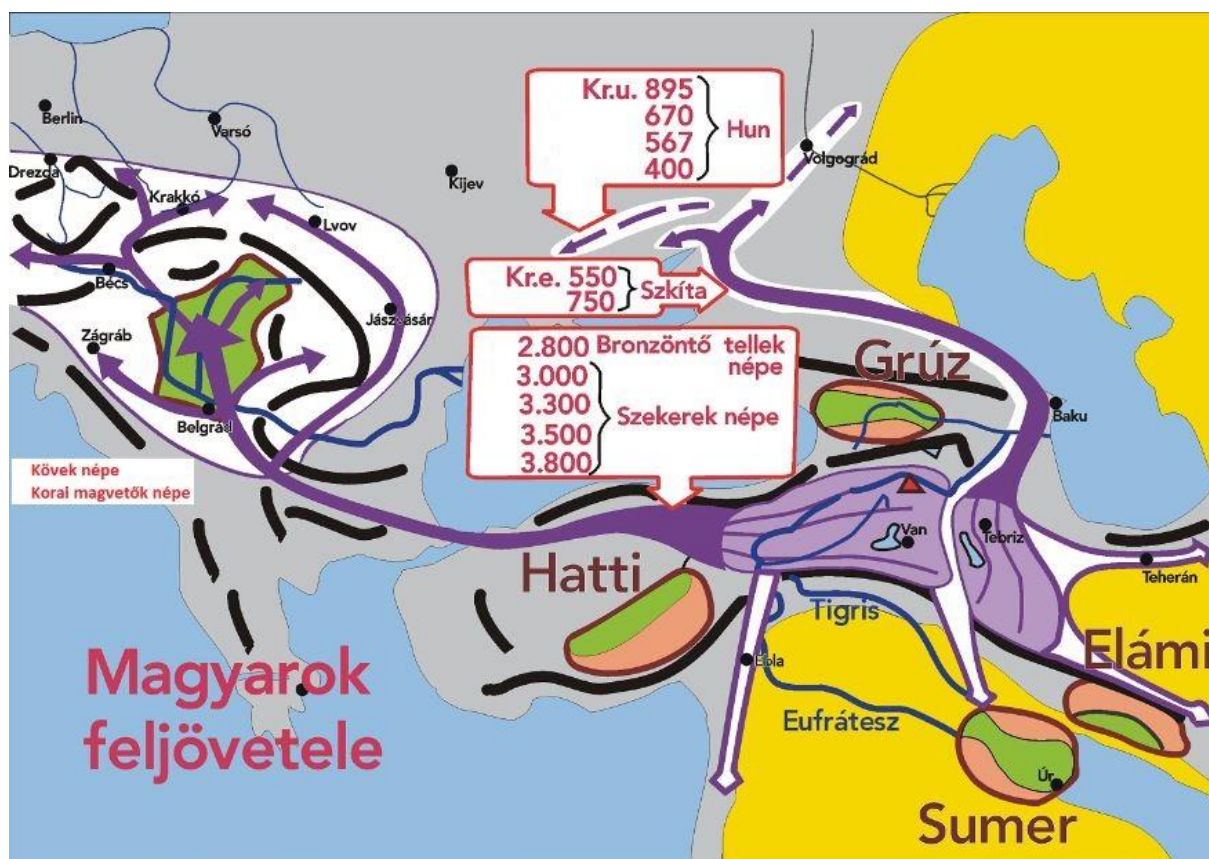
1. FELADAT

1. Lendületben

Mire tanít a jó tanár? Arra, hogy a tananyagot ne csak bemagold – alkalmazni is tudd! A statikus, lexikonszerű tudás önmagában ma már nem elég. Lásd meg az adathalmazban az ok-okozati összefüggéseket! Kérdezz és gondolkodd! Dolgozz egészen addig, amíg a kiválasztott témát egészében át nem látod. Ne állj meg, míg fel nem érsz a csúcra, ahonnan széttekintve a tájon, mindent ellentmondásmentes egységben látsz. Ha jól tudsz kérdezni: az már fél siker! Tedd fel az alapvető kérdéseket!

Alkoss **modellt** - és **ellenőrizd** azt, minden lehetséges oldalról! Ha a modell akár csak egy irányból nézve nem igazolódik be, mert ellentmondáshoz vezet: vedd el, mint tarthatatlant és menthetetlent. Ha pedig a modell végül minden szempontból kiállja a próbát, a kérdésekre választ ad, részei összhangban vannak, akkor – és csak akkor – **hirdesd** ki: az adott problémára megvan a megoldás.

Az alábbi kisfilm 2 perc 19 másodpercen bemutatja a magyar őstörténet tér és időbeli viszonyait. A zöld szín a vadász-gyűjtögetőket jelöli, a fehér a földműveseket, a piros a szkítákat és hunokat **/1.1. és 1.2. ábra/**. Ebben az írásban ezen tér- és időbeli viszonyok mellett fogok érvelni: <https://www.youtube.com/watch?v=w9CxFArxeC0>

1.1. ábra

A diákok dinamikus tudását úgynevezett problémafeladatokkal mérik fel. Például: itt egy kémcső, amiben ismeretlen anyag van. Kapsz hozzá néhány - mondjuk öt - reagenst, dolgozz velük, és végül mondd meg, mi az ismeretlen anyag.

És a diák, aki tanult is és okos is: megmondja.

Bizonyos alapismeretek birtokában a magyar őstörténet kérdésében tisztán látni nem nehezebb, mint megoldani egy középiskolás természettudományos verseny **problémafeladatát**. Az adathalmaz az asztalon hever. A tárgyi tudás mellett a dinamikus munkamódszerrel és az elengedhetetlen földrajzi ismeretek segítségével ebben az írásban tisztázni fogom a magyar őstörténet tér- és időbeli viszonyait.

Kövek	Magvetők	Puszták
1. Kövek	1. Korai	1. Szkíta elődök
	2. Nimród	2. Szkíták
	3. Hódoltságok	3. Keleti hunok
		4. Attila
		5. Korai Griff
		6. Baján
		7. Késői Griff
		8. Árpád

1.2. ábra

2. Őstörténet és őstörténész

Időben visszafelé haladva az **őstörténet** an. (angol néven) prehistory ott kezdődik, ahol az adott közösségre vonatkozó írott forrásokkal szemben túlsúlyba jutnak az egyéb adatforrások. „A magyarságra közvetlenül és biztonsággal vonatkoztatható írott források között nem találunk korábbit az i. sz. IX. századinál ...”²⁰⁴ A magyar őstörténet esetében ez a kezdet azért Kr. u. 895, mert még napjainkban is vannak, akik vitatják vagy elhallgatják az ezt megelőző, túlnyomóan magyar népesség létét a Kárpát-medencében, 2016-ban leírván, hogy „A honfoglalás az alapja a mai Kárpát-medencei létezésünknek.”²⁰⁵ És a szövegkörnyezetből egyértelmű, hogy itt az árpádi honfoglalásról van szó. Ezt követően azonban már mindenki a magyar zömmel számol.

Az őstörténész a múltra vonatkozó tudományos adatok ismerője. Fontos megjegyezni, hogy sikeres működésének ez csak **feltétele**, és nem végeredménye. Önmagában egyik őstörténeti adatforrás csoport sem őstörténet. Az őstörténet, mint tudomány akkor kezdődik, amikor az adott tudományon belüli, és/vagy adott tudományok közötti összefüggésekre fény derít. Az őstörténésznek törekednie kell arra, hogy mindegyik adatforrásból megismerje az alapvető tényeket, azok között pedig összefüggéseket keressen és találjon.

E munka betetőzése a tér- és időbeli viszonyok meghatározása. Ami pedig megadja, hogy: ettől-eddig ezen, attól-addig pedig azon stb. a földterületen éltek vér szerinti őseink, akik nyelvünk ősbib változatait beszélték, és akik tárgyi és szellemi hagyatékának egyenes ági örökösei mi vagyunk.

Ez által jön létre az a **vezérfonál**, amelyre az eddig szétszórtnak tűnő adatok felfűzhetők.

Egy nemzet őstörténete a nemzettagok túlnyomó része számára mindaddig a találgatások halmaza és eltérő vélemények ütközőterülete marad, amíg a tér- és időbeli viszonyok vezérfonala elfogadottá nem válik.

²⁰⁴ Vékony Gábor: Magyar őstörténet - Magyar honfoglalás. Budapest, Nap Kiadó Kft, 2002, 2005. p.: 91.

²⁰⁵ Sudár Balázs: Előszó. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 7.

3. Az őstörténet adatforrásai

Kik a legközelebbi őseink? Ezt még mindenki tudja: a szüleink. Aztán a nagyszüleink, déd-szüleink – és így tovább. Az ős fogalma tehát elsődlegesen vérrokonságot – öröklődéstani ro-konságot - jelent. Vér szerinti őseinktől örököljük génjeinket és – kire ütött ez a gyerek? - testalkatunkat. Mindezeket a **történeti öröklődéstan** és **alkattan** tudománya tárja fel.

Szellemi értelemben őseink azok, akikkel egykor közös **nyelvet** használtunk, akikkel közösek hagyományaink. Ez olvasható a Gyula (Julianus) barát útjáról írt jelentésben, Árpád népének maradékáról: *”Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett. ... teljesen magyar a nyelvük: megértették őt, és ő is azokat. ... A régiek hagyományaiból tudják, hogy ezek a magyarok tőlük származnak, de hogy hol vannak, nem volt tudomásuk róla.”* ²⁰⁶

Őseink azok, akikről élni tanultunk, tudást és hitet kaptunk. Egy nemzet esetében ez utóbbiak a „mi-tudat”-ban és a **sorsközösség** vállalásban jelennek meg. Szintén Árpád népéről írják, hogy *”... megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki háború, teljes odaadással és együtt harcolnak.”* ²⁰⁷ A fenti tulajdonságok ilyen közvetlenséggel ritkán tárul-nak fel, de utal rájuk, valószínűsíti őket a közös jelrendszer. Ennek körébe tartoznak a közös nyelv mellett pl. a temetkezési szokások vagy a mondavilág. Ez utóbbiakat a tárgyi és szel-lemi hagyaték körébe soroljuk.

Az adatforrások **táblázatban** összefoglalva:

Adatforrás	más / tudományos / angol néven	Adatok
1. Történeti öröklődéstan	archaeogenetika an. archaeogenetics	35
2. Történeti alkattan	an. physical paleoanthropology	36
3. Nyelvészet	lingvisztika an. linguistics	64
4. Tárgyi hagyaték	régészet an. archeology + népi eszközök	91
5. Szellemi hagyaték	szövegtan an. philology + szájhagyomány	123

Az „Adatok” oszlopa megadja, hogy az adott adatforrás esetén hány adatot mutatok be a ma-gyar őstörténettel kapcsolatban. Ez az írás összesen 349 adatot foglal ellentmondásmentes egységbe.

4. Az adatok összhangja

Az öröklődés – a környezeti hatásokkal együtt – meghatározza az alkatot is. Szellemi hagyaték a nyelv is, és a régészeti leletek is azok, mert az emberi szellem alkotta meg őket.

Tegyük fel, hogy egy régészeti feltárás során előkerül egy emberi csontváz, markában egy tárggyal. A csontváznak meghatározható az embertani alkata (1) és kinyerhető belőle az örö-kítő anyag (2). A tárgyon (4) egy adott nyelvre (3) utaló írásjelek vannak és jellegzetes díszí-tőelemek (5). Ezen a feltáráson tehát az őstörténet mind az öt adatforrása szerepel. **/2. kép/**

Miért érdemes ezt az egységet felbontani? Azért, mert mind az öt szempont – más, de azonos fajtájú adatforrásokkal együtt - önálló őstörténeti nézőpontot eredményez. Az öt különböző helyről látott kép között nem lehet ellentmondás. Olyan ez, mintha egy asztalra ragasztott kocka alakú papírdoboznak tudnánk felhajtani az oldalait, és benézni, hogy vajon mit őriz. Ugyanazt fogjuk látni, de más oldalról.

„A különböző módszereknek azonos eredményt kell adniuk, és ezek egymást kiegészítve, az elemzés helyességét tudják megerősíteni.” ²⁰⁸

Emellett az adatok fenti csoportosítása a felhasználhatóságot: rendezettséget, visszakereshe-tőséget és érthetőséget szolgálja.

²⁰⁶ Róna-Tas András: Kis magyar őstörténet. Budapest, Balassi Kiadó, 2007. p.: 193.

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ Érdy Miklós: A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata. Budapest, Kairosz Kiadó, 2010. p.: 414.

2. kép

5. Az adatforrások keménysége

Az őstörténet tehát vizsgál örökítő anyagot, testi alkatot, tárgyi és szellemi hagyatékot, és állítást fogalmaz meg a nyelvre. Az örökléstan és alkattan esetében a kapcsolat vér szerinti. Ezen tudományok által olyan adatok nyerhetők, melyek könnyen és egyértelműen számszerűsíthetők: **kemények**. Az egyéni elfogultság kizárható. Tárgyilagosságuk a teljeshez közelít. Az alkattani mérések és az öröklődéstan vizsgálata bárki által megismételhetők. Az öröklődéstan esetében a különböző laboratóriumok eredményei szórnak – de elfogadhatóan szűk tartományon belül /pl. ²⁰⁹/, Ezért ezek az adatok a tudósok körében nem vitatottak.

Ezekhez képest pl. egy néphagyomány látszólag **”puha”** adatnak számít. Érdekcsoportoknak megfelelően vitatható, magyarázható és félremagyarázható, mert ritkábban tud logikailag kényszerítő erejű és számszerűsíthető állításokat megfogalmazni.

²⁰⁹ Fehér Tibor és Pamjav Horolma: Y és mtDNS haplocsoportok a magyar népességben. In. Németh Endre, Csáji László Koppány: Genetika és őstörténet. Budapest, Napkút Kiadó, 2006. p.: 113.

Jól mutatja az igazi magyar érdekérvényesítés gyengeségét, hogy csak a régiségi örökléstani tények miatt következett be a közember számára is érzékelhető mozgás a magyar őstörténet tárgyilagosságra törekvő bemutatásának ügyében. Annak ellenére, hogy az alkattanai adatok szintén kemények!

6. Az őstörténet módszertana

Az őstörténész feladata olyan, mint az **aranymosóé** /3. kép/. Egyes kőzetekben ott van az arany, de nagyon kicsi szemcsékben. Az ilyen kőzetet felaprítják, vízzel keverik és a sarat ráöntik egy rovátkolt csúszdára. Az arany sűrűbb, mint a meddő, ezért megül a rovátkákban. Innen lehet kivenni.

Az őstörténetnek öt **csúszdája** van, melyre rá kell szórja, egymás után, időrendben, az imént említett öt adatforrás: öröklődéstan, alkattan, nyelv, tárgyi és szellemi hagyaték mindazon adatait, melyek az adott közösséggel kapcsolatba hozhatók. Ezen írás mintegy 349 adatot foglal egységbe – de az idézett adatok száma könnyedén dagasztható tovább – ami számomra a közölt tér- és időrend helyessége mellett bizonyít.

3. kép

Magukat a **rovátkákat** a földrajzi tér adja. A földrajzi tér megadja a lehetséges vonulások útját és másokat pedig kizár. Ezért a földrajz ismerői számára a lehetséges variációk száma nagyon kevésre csökken.

A földrajz jelentőségét már régen felismerték. Az I. Türk Birodalom bukása után a **türkök** kínai fennhatóság alá kerültek. Ekkoriban írják a kínaiak, hogy „A türkök ... a császári iskola kapuit átlépik /azaz ott tanulnak/. ... Tanulmányozzák győzelmeinket és vereségeinket térképek és történeti művek alapján, és megtudják azokat a helyeket, ahol nehezen, avagy könnyen

lehet átkelni a hegyeken és a folyókon.”²¹⁰ Bizonyára ennek a földrajzi felkészültségnek is szerepe volt abban, hogy első birodalmuk bukása után egyszer vége szakadt a hódoltságnak, és létrejött a II. Türk Birodalom.

7. A Magyar Őstörténeti Tér fogalma

Két legrégebbi krónikánkat Anonymus és Kézai Simon írta. Mindketten tanult emberek voltak, akik ókori forrásokat is említenek. Kézai biztos pap volt, Anonymus pedig valószínűleg. Így különösen jól ismerték a számukra legfőbb, és egyben a legtöbb példányban fennmaradt ókori forrást, a Szentírást.

Azonos bennük az is, hogy történetük tartalmazza az Örmény-felföld, az eurázsiai füves pusztát és a Kárpát-medence hármását. Az első azonosításához a szentírási Teremtés könyvének (Genézis) ismeretére is szükség van. A továbbiakban Örmény-felföld = Felföld, Kárpát-medence = Medence, eurázsiai füves puszták = Puszták.

A magyar őstörténeti tér a Felföld, Medence és Puszták hármása.

2. ÉLETMÓDOK ÉS TERÜLETEK

1. Az életmódok jelentősége

Az alábbi áttekintés adatai két dolgot valószínűsítenek.

1. A Medence mai népében várhatóan túlnyomó a **földműves** eredetű lakosság aránya. Az ide érkező földművesek létszámban valószínűleg hamar felülmúlták az itt talált vadász-gyűjtőket. A később érkező legelőváltó pusztai népek lélekszáma pedig a földművesekhez képest mindig alacsony volt.

2. A Medencének kiváló földműves adottságai vannak. Ezért egyrészt földműves népessége nagyobb és „ütésállóbb” volt, mint szűkebb és tágabb a környezetéé. Ez a jellegzetesség önmagában felveti az ún. földműves **maradványnépesség** lehetőségét. Nyelvcsereire csak az évezredek, masszív, egyiárnyú pusztai hatás és a betelepülők tartós, területi és/vagy kasztszerű elkülönülése esetén lehetne számítani. Ilyen helyzet azonban nem állt fenn.

3. Másrészt, ha a Medence bármikor, a földművelés megjelenése óta lakatlan vagy ritkán lakott lett volna – nagy számban települtek volna be a környező, indoeurópai nyelvű népek. A Medence írott történelmének kezdetén azonban a lakosság nyelve, mint **magyar** nyelv jelenik meg. Ez arra utal, hogy az ide érkező földművesek nyelve is az volt.

2. A vadász-gyűjtő életmód

1. Leírás

A vadász-gyűjtő, an. hunter-gatherer életmódot zsákmányolónak is nevezik, mert az élelmet nem termeli, hanem csak megtalálja / elejti. A vadász gyűjtő megettek minden emészthetőt, amire rábukkantak, és ha kellett, le tudtak gyűrti; és emellett nem volt fertőző vagy mérgező. Az életmód területigénye óriási, az elérhető **népsűrűség rendkívül kicsi**. Az együtt élő közösség mérete sem lehet nagy, mivel a terület kicsi táplálékhozama miatt sok ember egyszerűen nem tud tartósan együtt lenni. Az élelemtermelés feltűnése előtt az egész emberiség így gazdálkodott.

Az emberi nem létrejöttét akkortól számítom, amikor fejlődési vonalunkról levált a csimpánzé. Ez mintegy 6 m éve történt. Az élelemtermelés Kr.e. 10 000 k. tűnt fel. Tehát az emberiség történetének mindössze másfél ezredét élte eddig élelemtermelőként (p. 1 / 600-adát).

²¹⁰ Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története. Balassi Kiadó, Budapest, 1993. p.: 76.

2. Adatok

Jégkori Európa, Kr.e. 18 000 k.

A jégkorban, "húszezer évvel ezelőtt egész Európában körülbelül tízezer ember élt." ²¹¹

„20 ezer éve ... egész Európa lakossága a 10 ezret sem érte el.” ²¹²

Ekkor földrészünknek csak kétharmada volt jégmentes.

A népsűrűség tehát $10 \text{ e fő} / 7 \text{ m km}^2 = 0.0014 \text{ fő} / \text{km}^2$.

Szvidéri kultúra, Kr.e. 9000 k.

"A swideriek lélekszáma a kultúra virágkorában sem lehetett több **négyezernél**." ²¹³

A kultúra területét virágkorában $500\,000 \text{ km}^2$ -re becsülöm.

A népsűrűség tehát $4 \text{ e fő} / 500 \text{ e km} = 0.008 \text{ fő} / \text{km}^2$.

Tunguzok Szibériában

A tunguzokról írják, hogy "Szibéria területének kb. egynegyedét lakják. ... 1897-ben az evenkik /tunguzok/ együttes száma **64 500** volt." ²¹⁴

A tunguzok egy része nem vadász, hanem szarvasmarha és lótaró, valamint rénszarvaste-nyésztő volt. Szibéria területe mintegy 12 m km^2 . A tunguz szállásterület Szibériában átlagos-nak számított. Ezért valószínűleg az egész Szibériai erdőrengetegben és a tundrán akkortájt mintegy 260 e őslakos élt.

Tehát az átlagos népsűrűség $64.5 \text{ e fő} / 3 \text{ m km}^2 = 0.022 \text{ fő} / \text{km}^2$.

Götz László szerint

"... halász-vadász gazdasági fokon a népsűrűség szükségszerűen rendkívül alacsony – négy-zetkilométerenként kb. 0.01 és 0.09 fő között mozog ..." ²¹⁵

Tehát az átlagos népsűrűség $0.05 \text{ fő} / \text{km}^2$.

Starr Carr kultúra, Kr.e. 7500 k.

"A yorkshire-i Starr Carrban végzett ásatások lehetővé tették e vadászok egy közösségének részletes tanulmányozását. A tó partján álló telephelyet egy legfeljebb **25 főből** álló, **négy-öt családra** oszló közösség vagy hús szazonban kereste fel ismétlődően, mindig a késő ősztől a kora tavaszig terjedő időszakban. Közülük talán **öt** lehetett azoknak a férfiaknak a száma, akik eredményesen vadászhattak nagyvadra. Az európai hódítás előtti Észak-Amerika életéből vett példák alapján, ha egyúttal feltételezzük, hogy a népesség nem haladta meg a 250 km^2 -enkénti tizenhármát, akkor a Starr Carr állandó mozgásban lévő népessége mintegy **500 km²** nagyságú területen belül mozoghatott." ²¹⁶

Tehát a Starr Carr kultúrában a népsűrűség $25 \text{ fő} / 500 \text{ km}^2 = 0.05 \text{ fő} / \text{km}^2$.

Bárczi Géze szerint

"Bárczi Géza is utalt már arra, hogy gyűjtögető életmód mellett **6-8 ember** eltartására **100 km²** területszükséges, tehát a települések messze kellett legyenek egymástól.' ... Csernyecov ... mondta el nekem, hogy olyan vogul települések, amelyeknek két-három sátornyi lakójuk van, s egymástól jó messze vannak, patakok, folyók mentén, már rákerülnek a térképre, bár nem nagyon maradnak egy helyben." ²¹⁷

Tehát az átlagos népsűrűség $7 \text{ fő} / 100 \text{ km}^2 = 0.07 \text{ fő} / \text{km}^2$.

²¹¹ Csányi Vilmos: Én is be fogom adadni. Magyar Narancs, 2020. 11. 26.

²¹² Csorba Csaba: Az őskor. In. Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 45.

²¹³ Zaliznak, 1989, p. 163. In. Erdélyi István: Dél és észak. Budapest, Napkút Kiadó, 2011. p.: 25.

²¹⁴ Kiszely István: Ázsia népei. Budapest, Gondolat Kiadó, 1984. p.: 150.

²¹⁵ Götz László: Keleten kél a Nap I-II. Budapest, Püski Kiadó, 1994. p.: 938.

²¹⁶ Stuart Piggott: Az európai civilizáció kezdetei. Kner nyomda, 29, Gyomaendrőd, 1965. pp.: 43-44.

²¹⁷ László Gyula: Óseinkről. Budapest, Gondolat, 1990. p: 15.

Föld egésze, Kr.e. 10 000

„Érdemes rámutatni, hogy Európa népsűrűsége a mezőgazdasági terjeszkedés előtt ... rendkívül alacsony volt.” ²¹⁸

Az élelemtermelés feltűnésekor az emberiség a kb. 150 m km²-es szárazföldek 2/3-át lakta, mivel a túl hideg és/vagy száraz tájakon nem tudott megélni és néhány távoli szigetet (pl. Izland, Hawaii, Új-Zéland) a terjeszkedése még nem ért el. Az emberiség akkori összlétszámát kb. 10 m főre becsülik. Tehát a népsűrűség 10 m fő / 100 m km² = 0.1 fő/km² lehetett.

Táblázat

Csoport	fő / km ²
Jégroham, Európa	0.0014
Szvidérik	0.008
Tunguzok	0.022
Starr Carr, Götz	0.05
Bárczi Géza	0.07
Föld egésze	0.1

3. A nomád állattenyésztő életmód

1. Kialakulása

Az állattenyésztés az újkőkor óta jelen van a Puszán. A legelőváltó pusztai életmód **Kr.e. 1000** k. terjedt el.

„A Kr.e. 1000 körüli időszakban a sztyep térségét már nagyrészt pásztorkodó népcsoportok lakták.” ²¹⁹

2. Népsűrűség

1. Andronovói kultúra

Az Andronovói kultúráról írják, hogy „Észak- és Közép-Kazahsztán mintegy 400 000 km²-es területén összesen mintegy 3500-7000 ember lakhatott.” ²²⁰

Valójában ez a kultúra még nem volt nomád. Az említett népesség átlagértéke 5250 fő.

Tehát a népsűrűség 5250 fő / 400 000 km² = 0.013 fő / km²

2. Felső határ

A nomádok max. népsűrűsége Vékony Gábor szerint max. 2 fő / km². „a nomádokra jellemző népsűrűségi viszonyokat veszi figyelembe (utóbbiak maximuma 2 fő/km²)”. ²²¹ Ez a viszonylag magas érték azonban nem a korai állattenyésztőkre vonatkozik.

3. Mongólia

1. Európa, Kína és Mongólia

Az alábbi táblázatban összehasonlítom Európa, Kína és a mai Mongólia területén lévő lakosságot.

Az évszámok Krisztus utániak. Kiegészítésül az Oázisfűzér szívében lévő Üzbegisztán adatait is bemutatom. A „Széli átlag” a Pusztá nyugati és keleti szélén lévő európai és kínai lakosság átlagát jelenti. Az arány megadja, hogy Mongólia lakossága hányada a széli átlagnak.

Évszám	Európa	Üzbegisztán	Mongólia	Kína	Széli átlag	Arány
1900	400	4	0.5	440	420	1.2 ezred
1950	530	6	0.8	544	537	1.5 ezred
1960	605	9	0.9	657	631	1.4 ezred
2000	726	25	2.4	1256	991	2.4 ezred

²¹⁸ Luigi Cavalli-Sforza: Különbözőségünk története. Budapest, HVG Kiadói Rt., 2002. p.: 166.

²¹⁹ Csorba Csaba: Az őskor. In Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 45.

²²⁰ Wikipedia: Andronovói kultúra

²²¹ Vékony Gábor: Népesedési viszonyok az Árpád-korban. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Történeti Demográfiai Évkönyv, Tanulmányok, 2001.

Mongólia az egyedüli olyan ország, mely túlnyomóan **nomád** gazdaságát a közelmúltig megőrizte. A Föld **legalacsonyabb népsűrűségű** országa. Lakossága eltörpül a sűrűn lakott Európa és Kína között.

Az ismert adatok összevetéséből az látszik, hogy az összehasonlított régiók lélekszám változása kéz a kézben haladt. Ésszerű feltételezés, hogy ez a múltban is így volt. Az arány növekedését a gabonabehozatal, valamint a földművelés terjedése és modernizációja tette lehetővé.

2. Az eunuch megállapítása

Kr.e. 170 k. a jól tájékozott Zhonghang Yue / Csung-hang Jü eunuch szerint „Hunnia teljes lélekszáma nem mérkőzhetik a Han Birodalom egyetlen prefektúrájának lakosság-számával ...”²²² Ekkoriban a Han Birodalom lakossága 33 millió fő volt, és mintegy 40 prefektúra létezett. Egy prefektúrában tehát kb. 800 ezer fő élt.

3. Következtetés

Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy a mai Mongólia ország területén élt lakosság mindig nagyon kevés volt a földműves tájak lakosságához képest.

4. Egyéb jellemzők

1. Tatárok a piramis csúcsán

„Seregüket meg úgy rendezik, hogy **tíz** ember élén **egy** tatár, száz ember felett pedig egy százados van. Ezt azért csinálják ilyen fortélyossággal, nehogy befurakodó kémek valami módon megkapuljanak közöttük, és ha történetesen számuk lecsökken a csatában, tüstént ki tudják egészíteni, és hogy a sokfelől összegyűlt nép, amely **különböző nyelvűek** és nemzetiségűek közül verődik össze, ne tudjon valamilyen hűtlenséget elkövetni. Minden elfoglalt ország királyait, fejedelmeit és főurait, akikről feltehető, hogy valamikor ellenállást szerveznek, haladék nélkül megölik.”²²³

2. A krími tatárok nem vállaltak emberáldozatot

„Harcoltam én is tatárokkal, de **soha** annyi hullát egy kupacban csata után nem láttam, mint németet, muszkát és mást. Háromszáz, négyszáz megölt tatárt látni egy halomban – nagy győzelemnek kell annak lennie, más nemzetekből meg van annyi, **mint a nyúl**. Legkönnyebb a némettel csatázni. Legyőz, nem vesz üldözőbe, én győzöm le, nem menekül meg előlem; a tatár meg: menekülni is nehéz előle, üldözni is fáradtságos dolog.” Jan Chryzostom Pasek lengyel katona visszaemlékezései, 1690 körül²²⁴

Vsz. azért nem vállaltak emberáldozatot, mert a földműves peremhez képest kevesen voltak.

3. Kicsi emberigény

„A sztyeppi környezetben élő nomád pásztorok számára az ember nem jelentett értéket, mivel gazdálkodási módjuk **nem** volt különösebben emberigényes: **több ezres** nyájaikat csupán **egy-két** pásztor őrizte. ... A földművelő kultúrákban azonban az ember nagy értéket jelentett. Ez az életmód kisebb területen **több** ember számára nyújtott megélhetést, mint a nomád pásztorok. A külterjes állattartáshoz képest intenzívebb gazdálkodásnak nevezhető földművelés **több** munkáskezet igényelt.”²²⁵

²²² J. J. M. De Groot: Hunok és kínaiak. Berlin und Leipzig, Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger, Walter de Gruyter & Co., 1921. Budapest, Respenna Bt., 2006. p.: 125.

²²³ Internet: *Julianus második útjáról készült jelentése, 1237-38-ból, Györffy György fordítása.*

²²⁴ B. Szabó János: A nyugati ellenfelek. In: Petkes és Sudár szerkesztők: Honfoglalók fegyverben. Helikon Kiadó, Budapest, 2017. p.: 37.

²²⁵ Rénhírek, 2008.10.03; Rettegett Iván és a cseremiszek – Arsok ostroma. Elérhető az interneten.

5. Beolvadás nyugaton

1897-ben az Orosz Birodalomban népszámlálást tartottak. Ez volt az első, pusztai eredetű népekre is vonatkozó, pontos összeírás.²²⁶

Az alábbiakban listázom a pusztai eredetű népek nyelvi maradékának lélekszámát 1897-ből, a Kaukázustól északra és a Volgától nyugatra lévő térségben, a Volgakönyök kivételével.

Terület	Nép	e fő
Vadmező	Gagauz	56
	Krími tatár	194
	Karai	13
	Lipka tatár	24
	Összesen	287
TK-sík	Karacsáj	27
	Balkár	19
	Oszét	172
	Kumük	84
	Nogáj	64
	Kalmük	191
	Összesen	557
Mindösszesen		844

Az oszétek (20%) iráni, a kalmükök (23%) mongol nyelvet beszélnek, a többiek (57%) pedig törököt. A legrégebbi nyelvi réteg az iráni, akik legkésőbb Kr.e. 400 k. tűntek fel a Vadmezőn. A pusztai népek önállóságának a Krími Kánság bukása vetett véget 1783-ban. A vizsgált időszak tehát 2183 év. Ez évente $(844e : 2183 =)$ 387 fő nyelvi maradékot jelent.

A táblázat tartalmazza a dél-oszéteket, mert mai hazájukba észak felől érkeztek a középkorban. A táblázat nem tartalmazza a dunai bolgárokat, mivel ők százötven éven belül beolvadtak a délszlávokba. A táblázat nem tartalmazza Attila, Baján, a Griff és Árpád népét sem, mivel ők magyar nyelvűek voltak, msz. beolvadtak a magyarok közé. A továbbiakban hunoknak nevezem őket. Hun csoportok Kr.u. 400-895 között, 495 éven át érkeztek. Ha a 495 év évente 387 betelepülőjével számolunk, 192 ezer fő a végeredmény.

A listázott népek három nyelvi hullám maradékai. Negyedikként hozzájuk sorolom a kb. **fél évezreden** át érkező hunokat. Így egy nyelvi hullám maradékaként átlagosan $(844e : 4 =)$ **211e fő** adódik.

Ebből az is következik, hogy a hunok beszélhettek magyarul - és vsz. így is beszéltek - de a magyar nyelvet nem ők hozták a Medencébe. Annak már korábban itt kellett lennie.

6. Terjeszkedés keleten és délen

Kelet felé haladva, Szabíriában és az Oázisfűzérben az átlaghőmérséklet és a megfelelő csapadékot kapó sáv egyre csökken. Ezért egyre rosszabbak a földművelés adottságai. Ennek megfelelően nő az állattenyésztés aránya. Ez tükröződik a földművesek és pusztai népek kevésbé szélsőséges arányaiban. A tartós uralmi helyzet és az évezredes folyamatos betelepülés hatására a török nyelvű kisebbség képes volt elterjeszteni nyelvét ezeken a tájakon.

A Volgakönyök térségében a csuvasnak olyan erős finnféle alrétege tn. szubsztrátuma van, hogy először finnféle nyelvnek hitték. Ez arra utal, hogy a helyi földművessé lett lakosság átvette a pusztai nép nyelvét. A kazáni tatárok zöme a Volgától keletre él. 1897-ben a csuvasok összesen 844 ezren, a kazáni tatárok pedig a mai Tatarisztán területén 700 ezren voltak. Mindkét szám önmagában kb. akkora, mint a nyugatabbra lévő nyelvi maradványok összessége.

²²⁶ A felhasznált adatok zöme megtalálható az interneten: Russian Empire Census, 1897

Dél felé, Előázsia jelentős részben ugyan ez történt és hasonló okból. Az évezredes uralmi helyzet itt is fennállt. Ezek mellett a kicsiny földműves területek szélesben érintkeznek a pusztákkal. Ezek mellett valószínű az is, hogy a Pusztáról kitelepedők sokkal nagyobb arányban érkeztek a melegebb délre, mint a többi peremterületre.

*Irán: Területének fele félsivatag és sivatag, ötöde pusztai legelő, **tizede** művelhetetlen hegyvidék és ugyanennyi a **megművelt föld** (p. 11%)²²⁷. Az állattenyésztő terület aránya tehát túlnyomó.*

Teheránt a török (turkomán) kádzsárok tették fővárossá. Uralmukat csak 1921-ben döntötték meg.

*Felföld: A terület az Urmia-tótól keletre alapvetően száraz (pl. Tebriz csapadéka 280 mm/év), de másutt is vannak száraz medencék (Jereván 360 mm/év, Van 410 mm/év). "A hosszú, zord telek a **völgyek és medencék aljára** száműzik a kevés termőföldet ..." ²²⁸*

A középkorban a Felföld volt a török Fekete és Fehér Ürü Szövetség szállásterülete.

Törökország: Anatólia belseje félsivatag és füves pusztá. Az „Anatóliai-fennsík fagyos télű, aszályos nyarú vidék, ahol az évi csapadékösszeg 500m sőt helyenként 300 mm alatt marad. A legsivárabb belső medencékben juh- és kecskepásztorkodás hasznosítja a gyér fűvű pusztákat. Szűkösen fizető gabonaföldek vagy öntözött oázisok csak elvétve tűnnek fel.” ²²⁹

*Az uralmi helyzet ellenére a mai Törökországról ezt írják: „A XX. század elején az Oszmán Birodalom magvát képező terület lakosságának **alig több mint fele** volt török. Az örmény kisebbség az I. világháború éveiben 1,5 millió áldozatot követelő genocídiumnak esett áldozatul.” ²³⁰. A mai országterület manzikerti csata (1071) után kezdődő törökösítése tehát hosszú folyamat volt.*

4. A földműves életmód

1. Gabonájuk

Általában

Nagyobb népsűrűség ott alakulhatott ki, ahol túlnyomóan növényi táplálékot fogyasztottak, mivel ez esetben rövidebb a tápláléklánc és kisebb az energia veszteség. Ezért ezeken a helyeken a mezőgazdaságon belül a növénytermesztés volt a döntő. A termesztett növények közül az élelemtermelés kezdetétől messze a legfontosabbak a gabonák voltak, és azok is maradtak azok mind a mai napig.

Búza

Európában a gabonák közül a búza állt a legnagyobb becsben. „Egyetlen más gabonamag lisztjéből sem lehet olyan jól lazított, emészthető kenyeret sütni, mint a búzáéból.” ²³¹ De ez a növény igényli a legjobb talajokat is.

A Kárpátok északi előterének hegylábi vályogsávján még megtermett (Krakkói-kapu, Sandomíri-alföld), de ettől északra már nem. Térségünkben termesztésének északi határát 1600 k. a Wroclaw / Boroszló, Krakkó, Lviv, Zsitomir, Kijev vonal adta ²³².

²²⁷ Probáld Ferenc: Az iráni medencevidék államai. Ázsia regionális földrajza: Szerkesztette Horváth Gergely és Probáld Ferenc.

Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. p.: 367.

²²⁸ Uo. p.: 351.

²²⁹ Uo. p.: 351.

²³⁰ Uo. p.: 343.

²³¹ Dr. Lőkös László: A világ mezőgazdasága. Szaktudás Kiadó. p.: 144.

²³² Geoffrey Barrachlough és Normann Stone szerkesztők: Világtörténelem. The Times atlasz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. p.: 179.

Rozs

„Ha a búzát kedvező körülmények között termesztik, hozama nagyobb a rozsnál, mivel a rozs növekedési periódusa rövidebb, szármennyeisége nagyobb, és a kalászkák termékenysége is rosszabb. ... A rozs **télállósága** a legjobb a kalászos gabonák között.” ²³³

„... a rozs ... a németek kenyérgabonája ... igénytelenebb volt, ... fekete és meglehetősen **kesernyős** ízű kenyeret sütöttek belőle.” ²³⁴

Ez Germán-Lengyel-alföld nagy részére igaz. Amint az újkori mezőgazdasági fejlődés lehetővé tette, itt is áttértek a búza termesztésre - ma már alig van a földeken rozs. Az alföld déli peremvidékén viszont régen is megtermett a búza, a vályogos talajú ún. börde-sávban: a Kölni-, Vesztfáliai-, Lipcsei-, Sziléziai-öblözet, valamint a Sandomíri-alföld területén.

Árpa

Az árpa kevesebbet ért, mint a búza. „Egy mérő búza egy dénár, három mérő árpa egy dénár.” ²³⁵

„Az elsődleges kenyérgabona Itáliában a búza volt, a Balkánon és többnyire Európának az Alpoktól északra eső területein az árpa.” ²³⁶

„A rövidnyarú **északi** tájakon fontos kenyérgabona.”

Az árpa a búzával együtt a korai gabonatermesztők fő gabonája volt, de a búzával szemben a gyengébb talajokra és/vagy szárazabb tájakra szorult. A rozs és a zab egykor a búza- és árpa-földek gyomnövényei voltak. A rozs a rossz talajt is elviselte, a zab pedig főként lótakarmány volt.

2. Népsűrűségük

„A legkorábbi európai földművelők életmódja Délkelet-Európában hasonló volt a délnyugat-ázsiaihoz. Az **egymáshoz közel** fekvő falvakat mintegy **50-300 fő** lakta.” ²³⁷ A Körös kultúrában „... A nagyobb falvak kiterjedése a 600 x 200 m-t is meghaladta. A házak 40-50 m távolságra épültek egymástól.” ²³⁸ A nagyobb falvak területe tehát 12 hektár, azaz 0.12 km volt.

Az alábbi adatok egy kiváló adottságú területre vonatkoznak. „A ... tell települési forma jól feltárt, igazi példája a Sztara Zagora melletti Karanovo Bulgáriában. ... Ezen hét települési réteg alkotja a 12 méternél is magasabbra emelkedő telephalmot. ... A házak valószínűleg **5 főből** álló kiscsalád létszámának megfelelő nagyságúak, a telepen egész fennállása alatt általában véve mindig **50-60 ház** állott egy időben ... Az ókorban a népesség egy főre eső évi fogyasztása gabonafélékből megközelítően 350 literben adható meg. ... A telep évi gabonafogyasztásának fedezéséhez körülbelül **200 hektár** nagyságú terület volt szükséges, azaz **3.5-4 hektár** családonként.” ²³⁹ A tell lakossága 250-300 fő. Az általuk művelt terület 200 hektár = 2 km². A népsűrűség tehát **125-150 fő/km²**. A 2 km²-es termőföldhöz képest a 0.12 km²-es falu területe elhanyagolható.

3. Arányuk

1. Európa a 14. század elején, tehát 1300 k.: „A lakosságnak legalább **80**, de bizonyos területeken inkább **90%-a** falun élt, és földműveléssel foglalkozott. Nagy többségük a család ellátását a kor gyatra technikai színvonalán alig-alig biztosító telket művelt.” ²⁴⁰

²³³ Digitális Tankönyvtár, Egyéb gabonafélék termesztése, Sárvári Mihály 2011

²³⁴ Norman J. G. Pounds: Európa történeti földrajza. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. pp.: 126, 193.

²³⁵ Újszövetség, Jelenések könyve, 6, 6.

²³⁶ Európa gazdaságtörténete. p.: 78.

²³⁷ Csorba Csaba, 2006. p.: 59.

²³⁸ Uo.

²³⁹ Stuart Piggott, 1965. pp.: 58, 60.

²⁴⁰ Norman J. G. Pounds, 2003.

2. A szerző szerint az 1492-1789 közötti időszak a kora újkor. „A kora újkor lakosságának 80-90 százaléka a mezőgazdaságból tengette életét ... Másképp fogalmazva: **kilenc** termelőmunkát végző ember tudott eltartani egy tizediket. ... Átlagosan a napi étkezés mintegy **70 százaléka kenyérgabona** volt. A gazdagok viszonylag kevesebb kenyeret ettek /ez is 50 százalék/, míg a szegények táplálékának meghatározó része volt /80 százalék/.” ²⁴¹

3. Franciaországban a mezőgazdasági keresők aránya 1500 óta az alábbi módon változott:

Évszám	%
1500	73
1789	66
1914	33
2010	3
2020	2

Más, kevésbé jól adatolt helyeken is hasonlóak voltak az arányok.

4. Maghozam

Az ókori Római Birodalomban és a korai középkorban a maghozam legfeljebb háromszoros volt. A kora-újkorra az elvetett mag hétszeres termést hozott, manapság pedig, fejlett mezőgazdasági technika mellett, az ötvenszeres termés sem ritkaság.

„A bronz- és vaskori Európa mezőgazdaságát a területváltó művelés gyakorlata jellemezte. a termés hozamok nagyon alacsonyak voltak ...” ²⁴²

Az ókori római és középkori angliai adatokra alapuló kalkuláció szerint „feltételezhetően 800 liter gabona termett hektáronként ... Átlagosan a termés egyharmadát félretették vetés céljára ... az ókori római és görög hadseregben a katonaságnál az évi gabonaporció /choenix és modius/ fejenként csaknem 400 liter volt.” ²⁴³ Ez azt jelenti, hogy egy elvetett mag **hármat** hozott.

„A korai középkorban **két-háromszoros** volt a gabona szokásos hozama, a mezőgazdaság forradalmasodása után a négy-ötösörös hozam vált általánossá.” ²⁴⁴

A kora újkorról írják, hogy „... a termés hozamok alig 6-8-szorosak voltak, legalábbis a fejlettebb nyugati régióban.” ²⁴⁵ Ekkor tehát az elvetett magnak kb. **hétszeres** hozama volt.

Napjainkban a jó adottságú és jól művelt földeken az elvetett mag **ötvenet** hoz.

Összefoglalva, kiegészítve, táblázatban:

Időszak	Maghozam
Élelemtermelés kezdete	2 x
Ókor, kora középkor	3 x
Kora újkor	7 x
Napjainkban	50 x

Ezért nehéz nekünk beletalálni magunkat abba a korba, amikor nem mindig tudtak jól lakni.

5. Éhínség

Az ipari forradalom előtt a népességnövekedés korlátja a gyenge mezőgazdasági termelés volt.

1000 k. Nyugati Európa: „Az ezredforduló mezőgazdasága valóban nem volt még képes olyan mennyiségű többletermény előállítására, ami tartalékok képzését tette volna lehetővé. A rossz hatékonyságú, gyenge szerszámokkal olyan gyenge termésátlagokat értek el, amik a

²⁴¹ Katona András: Kora újkor. In Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 523.

²⁴² Európa gazdaságtörténete. p.: 49.

²⁴³ Stuart Piggott, 1965. p.: 80.

²⁴⁴ Engel Pál: Magyarok a világban. Budapest, Háttér Kft. Téka, 1990. p.: 127.

²⁴⁵ Katona András: Kora újkor. In Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 523.

szükségleteket is alig fedezték, így az **éhezés**, az alultápláltság **általános** jelenségnek számított.”²⁴⁶

1000 k. Európa: „Az ezredforduló Európájának legjellegzetesebb települései a **kicsiny falvak**. Többségük lakossága **50-100 fő**. A házak nyomorúságos, **putriszerű**, kicsiny építmények.”²⁴⁷

1050 k. Anglia: „Dokumentumok bizonyítják, hogy a 11. századi angol piacokon például főtt **emberhúst** árultak az inséges időkben.”²⁴⁸

1050 k. Németföld: „... a XI. század derekán, a német tartományok lélekszáma valószínűleg öt- vagy hatmillió lehetett. A népesség zöme ekkor **kis falvakban** és tanyákon vagy a világtól elszigetelt birtoktesteken élt, melyeket apró irtványföldek vettek körül, **rengeteg erdők mélyén**. A lakóházak többnyire siralmas **kunyhók** voltak ... A várható életkor alig haladta meg a **harminc esztendőt** ... S amíg éltek, sorsuk általában betegséggel, nyomorúsággal, időnként **éhínséggel** sújtotta őket.”²⁴⁹

A „rengeteg erdők” arra utalnak, hogy a rosszabb talajú helyeken égetéses-irtásos földművelést folytattak, a jobb adottságúak pedig kicsiny foltok voltak.

1377 k. William Langland „Szántóvető Péter látomása” c. művében így ír: „Öt év sem telik el, támad a nagy **éhínség**, Folyók kiöntenek, viharok tombolnak, meddő marad a föld.”²⁵⁰

1750: Angliában „... 1750-re ... eltűnt az éhínségtől való ősi rettegetés.”²⁵¹

6. Népsűrűség

Mivel a terméshozamok a kora-középkorig nagyon alacsonyak voltak, a rossz adottságú, de azért valahogy művelhető területeket gyéren lakták, mert különben éhen haltak volna.

Kr. u. 500 körül, „A Meroving-korszak kezdetén a későbbi Németország területén fekvő földnek talán csak **két százalékát** vonták művelés alá ...”²⁵²

„1000-ig az Alpoktól és a Pireneusoktól északra fekvő Európának talán a **négyötödét** borította sűrű erdő.”²⁵³

Ha a gyengébb adottságú területeken a népsűrűség időlegesen megnőtt, rövidesen beköszöntött az éhínség. Ezért rá voltak **kényszerítve** arra, hogy új termőföldet keressenek.

7. Mit kerestek?

Három dolgot

Az éhínség réme helyett jóllakást, lehetőleg búzakenyérrel. Mivel a gabona számára a három legfőbb tényező a domborzat, éghajlat és a talaj, ezért elsősorban a jó talajú, kellemes éghajlatú sík területeket keresték.

Idézetek

1. Kr.e. 3800-tól: „... a népesség gyarapodása, a települések sűrűsödése ellentétek forrásává is vált: a **legjobb területeket** elfoglalók igyekeztek megtartani földjeiket, mások viszont **erőszakkal** igyekeztek maguknak új élelemforrásokat keresni. Közép-Európától az atlanti partokig ennek tudható be az erődített telep /körárkos, sáncos erődítmények elterjedése Kr.e. 3800-3200 között/ és a - nem vadászatra használt – **fegyverek** /buzogányok/ megjelenése.”²⁵⁴

²⁴⁶ Sulinet, Agrárforradalom a középkorban

²⁴⁷ Csorba Csaba, 2006. p.: 339.

²⁴⁸ Origo, 2022.04.16.

²⁴⁹ Mary Fulbrook: Németország története. Fordította Szuhay-Havas Ervin. Maecenas Könyvkiadó, 1997. p.: 19.

²⁵⁰ Norman J. G. Pounds, 2003. p.: 217.

²⁵¹ Geoffrey Barrachlough és Normann Stone, 1992. p.: 178.

²⁵² Mary Fulbrook 1990. Magyar kiadás 1997. p.: 16.

²⁵³ Geoffrey Barrachlough és Normann Stone, 1992. p.: 120.

²⁵⁴ Csorba Csaba, 2006, p.: 61.

2. Kelták és germánok: „Úgy tűnik, általában mind a kelták, mind a germánok a **jobb talajok** és az **enyhébb éghajlat** felé húzódtak.” ²⁵⁵

3. A népvándorlás kori germánok céljáról írják, hogy „... vonzotta őket a limeseken túli területek gazdagsága, főleg a gondosan művelt **szántóföldek**. ... nem voltak városlakók, germán hazájukban a város fogalma teljesen ismeretlen volt, s eleinte nem is tudtak mit kezdeni a városokkal, azon túl, hogy elfoglalták, kirabolták, s részben elpusztították azokat. Önellátó mezőgazdaságuk mellett a kereskedelem, az árucseré megglehetősen jelentéktelenné vált. Ez azt jelentette, hogy az általuk elfoglalt területeken az anyagi műveltség szintje a Római Birodalom szintjéhez képest jelentősen visszaesett.” ²⁵⁶

Domborzat: A legjobb termőterület az alföld, ahol nem fenyeget a talaj televényben dúskáló A-szintjének lemosódása.

Éghajlat: Legkedvezőbb a nedves kontinentális éghajlat száraz kontinentális éghajlat felé tekintő pereme, ahol évente 600-500 mm csapadék hull, a júliusi középhőmérséklet pedig 20 °C felett van.

Talaj: A Föld legtermékenyebb talaja a fekete mezőségi talaj, más néven feketeföld vagy csernozjom (csornüj zemljá = fekete föld, orosz). Ez a talajféleség, az egykori erdős puszták alatt, az egyensúlyi vízháztartású területeken képződik legkönnyebben – és legjobb minőségben a löszön.

A löszről írják, hogy „Jelentőségét az őskori Európa benépesedésének és mezőgazdaságának szempontjából nehéz lenne túlbecsülni. A lösz jelölte ki a vándorlások útvonalait, s az újkőkori földművelők szinte kizárólagos lakóterületét jelentette Közép-Európában.” ²⁵⁷

5. Az életmódok összefoglalása

1. Táblázat

Növekedés: az eltartó képesség növekedése az előző életmódhoz képest.

Népsűrűség és életmód		
Életmód	max. fő/km ²	növekedés
Vadász-gyűjtögető	0.1	-
Korai állattenyésztő	1	10
Korai növénytermesztő	100	1 000
Modern mezőgazdaság	1000	10 000

2. Megjegyzés

1. Vadász-gyűjtögetők

Akik vadász-gyűjtögetők maradtak, azok szerepe mindenütt a térvesztés és beolvadás lett. Az északi fenyvesek vadász-gyűjtögetői közé folyamatosan bekerültek a Pusztáról kiszorult népek is, pl. Európában a komik/zürjének, Ázsiában pedig a jakutok.

2. Pusztai állattenyésztők

A pusztai állattenyésztők alig tudták megváltoztatni területük eltartóképességét. Ezért időről időre harcba szálltak egymással a legelőkért, amelyektől megélhetésük függött. Nem az eltartó képességet, hanem a területszerző képességet, a haditechnikát fejlesztették. Területük alacsony népsűrűségű maradt, az életben maradt népszaporulat pedig egyezkedéssel kitelepített vagy hódítással kitört a Pusztá peremére. Pl. az Oázisfűzér hunjai hódítva törtek be Indiába, a besenyők és kunok viszont egyezkedéssel telepedtek a Medencébe.

²⁵⁵ Európa gazdaságtörténete. p.: 47.

²⁵⁶ Csorba Csaba, 2006, p.: 375.

²⁵⁷ Normann, 2003. p.: 33.

A kitörést az tette lehetővé, hogy a pusztai népek a lőfegyverek, az ún. puskaporbirodalmak koráig gyakorta földébe tudtak kerekedni a Puszta déli és nyugati peremén élő földműveseknek, ha azok nem tudtak nagyobb egységet alkotva összefogni ellenük. A Puszta széle Szibériát, Kínát, Indiát, Iránt és Európát jelenti. A pusztáról jöttek a kimmerek, szkíták, szarmaták, hunok; az Európába érkező törökök: besenyők, úzok, kunok és tatárok; és a Közel-Keletre érkező törökök, akik elterjesztették nyelvüket Törökországban és Azerbajdzsánban (Azerbajdzsán országban és az ún. Iráni-Azerbajdzsánban, Tebriz térségében).

Ennyi, eredendően állattenyésztő népet a Puszta egyszerre nem tudott volna eltartani.

3. Földművesek

A földművesek egyrészt jelentősen meg tudták változtatni területük eltartó képességét, másrészt idővel megtalálták annak is a módját, hogy a közelükben lévő gyengébb talajokat – a „rengeteg erdőket” – is megműveljék. Sokszor kinnal és keservvel – időleges túlnépesedéssel, éhínséggel – történt mindez, de történelmi távlatban sikerrel jártak. Végül a lőfegyverek segítségével felszámolták a pusztai népek pusztai uralmát is.

6. A Puszta

1. Elegendő pontosság

Az Eurázsia éghajlatát vagy természetes növényzetét ábrázoló tematikus térképeket összehasonlítva két dolog látszik.

Egyrészt: nincs köztük két azonos. Szórást mutatnak az alapul vett éghajlati adatok. Az egyes szerzők forrásai különböző idősávokból átlagoltak. Ezért az egyes sávok határait kissé máshol vonják meg. Vannak akik átlagolják a szigetes határt, mások részletezik. A természetes növényzetet az emberi munka átalakította, ezért nincs feltétlenül szem előtt.

Másrészt: az eltérések kicsik. Elegendően kicsik ahhoz, hogy világossá váljanak az alábbi összefüggések.

2. A Puszta általában

1. Fogalma

A röviden Pusztának nevezett terület az eurázsiai füves és erdős puszták térsége. Oroszul „sztyep”, németül „Steppe”. Az éghajlat és növényzet – tehát a megélhetés – szempontjából egyveretű terület a Kárpátoktól a Nagy-Hinganig, a Dunától a Sárga-folyóig terjed. Északon a zárt erdő határolja, délen pedig többnyire hegyvidék (Kaukázus, Hindukús, Tiensan, Csilien-hegység).

2. Részei

Kilenc része a Kaszpi-kapu, Terek-Kubán-sík, Vadmező, Szabíria, Mongólia, Dzsungária, Óázisfüzér, valamint az Afgán és Észak-iráni vonulót.

3. Külső kapcsolatai

A Puszta nyugati és keleti széle a Medencével és a kínai Löszfennsíkkal érintkezik. További legfőbb kapcsolatait a Kaszpi-kapu, valamint az Afgán- és Észak-iráni-vonulót jelenti.

3. A Puszta bekerítettsége

Egy jelentős, pusztai nép nem tűnhet el az őstörténész látóköréből egykönnyen, mert a Puszta be van kerítve.

Északi határa a **zárt erdő**, ahol csekély a lágyszárú aljnövényzet, és a termelő szerves anyag meghatározó vegyülete a faanyag, tn. lignin. Ez a vegyület a nagyobb hústömeggel rendelkező, fejlettebb élőlények számára emészthetetlen, ezért azok nem esznek fát. Ami a lomb-erdőkből igazán hasznos, az a nem elhanyagolható területű tisztás. Azonban a lomb-erdők sávja az Uráltól keletre nagyon vékony, így ott a zárt erdő döntően **fenyvest** jelent. A fenyves eltartóképessége viszont különösen kicsi, mivel a viaszos tűlevél és a gyantás fa nehezen bomlik. A keletkező savak miatt az agyagásványok szétesnek, és kvarcporban dús, ún. hamuszürke mn. podzolos erdőtalaj keletkezik. „A fakószürke podzol földművelésre alig alkalmas

...”²⁵⁸. Ez, és a fél évig tartó fagyos időszak a régiségben lényegében kizárta a növénytermesztést. A zárt erdő eltartóképessége legalább egy nagyságrenddel az erdős pusztáé alatt van. Ha egy pusztai nép oda szorul, annak térképformáló hatása van: hatalmas területre terjeszkedik ki. Ezt mutatja pl. a török nyelvű jakutok terjeszkedése Szibéria területének harmadára.

Határt jelent a hideg és száraz Tibet **hegyvidéke**.

Írásos feljegyzés készül a népről, ha kapcsolatba kerül a **földműves peremvidékkel**: Kínával, Indiával, a Közel-Kelettel (perzsa, örmény, szír, arab kútfők) vagy Európával (görög és nyugati kútfők).

4. A Puszta állatai

A magyar nép legeltető állattartói között a néprajzi adatok szerint **rangban** első volt a csikós, akit a gulyás / csordás követett. Végül a juhász zárta a sort. Ez megfelelt az általuk tartott állatok igényességének is: ló > szarvasmarha > juh. A legjobb, legjava fűvet a ló legeli, de a szarvasmarha is igényes. A juh viszont a félsivatagban is megél. A döntően lovat és szarvasmarhát tartó népeket **nagyállattartónak**, a juhot és kecskét tartókat pedig kisállattartónak nevezzük. A szkíták és hunok nagyállattartók voltak.

A szkítákról írják, hogy „... nagyállattartó lovas életmódjuk sok tekintetben hasonlított őseinkéhez ...”²⁵⁹

Baján népéről írják, hogy: „Az avarság nagyállattartó népességként költözött a Közép-Dunamedencébe ...”²⁶⁰

Árpád népéről írják, hogy „A magyarok gazdálkodásában a nagyállattartó pásztorkodás játszotta a főszerepet.”²⁶¹ A többi hun nemzettag (Attila népe, Griff népe) is nagyállattartó volt.

5. A Puszta sávjai

Vizsgáljuk meg a legelők eltartóképességét a csapadék függvényében.

Az alábbi táblázat bemutatja, hogy négyzetmérföldenként hány juhot tud eltartani egy legelőterület a csapadék függvényében.²⁶²

Terület	Csapadék mm kb.	Juh / mf ²
Dél-Ausztrália	225	8.5
Új-Dél-Wales	330	96
Új-Dél-Wales	510	640
Argentína	865	2630

Az ábrázolt függvényről az alábbi adatokat olvashatjuk le. (A táblázatot kiegészítettem az adott csapadéksávra jellemző természetes növényzettel.)

Növényzet	Csapadéksáv	Lehetséges
Sivatag	0 - 200 mm/év	1 db juh
Félsivatag	200 - 300 mm/év	40 db juh
Rövid fűű puszta	300 - 400 mm/év	160 db juh
Hosszú fűű puszta	400 - 500 mm/év	425 db juh
Erdős puszta	500 - 600 mm/év	800 db juh

A juhok százalékos arányát az alábbi grafikon adja meg.

Juhok százalékos aránya a csapadéksávon (mm/év) belül

²⁵⁸ Gábris Gyula: Európa regionális földrajza. Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2007. p.: 35.

²⁵⁹ Kiszely István: A magyarság embertana. Budapest, Magyar Ház, 2007. p.: 193.

²⁶⁰ Szentpéteri József: Avarok a 6-9. századi Kárpát-medencében. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 20.

²⁶¹ Gyóni Gábor, 2019. p.: 211.

²⁶² Györffy György: István király és műve. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. p.: 400.

				56
-	3	11	30	
100-200 sivatag	200-300 félsivatag	300-400 rövidfűvű	400-500 hosszúfűvű	500-600 erdős pusztá

Azt tapasztaljuk, hogy a csapadék növekedtével az eltartó képesség hatványozottan nő.

Az adatok szerint az állatállomány több mint fele - p. 56 %-a - az 500 mm-es csapadékvonal felett legel. Ebből az következik, hogy a nomád és félnomád népek döntően az erdős puszták erdei szélén éltek és mozogtak. Még inkább így volt ez az ún. nagyállattartók esetében, akik lovat és szarvasmarhát tartottak. A kisállattartók – rendkívül kis számban – hasznosíthatták a félsivatagot is.

A Pusztán a tekintély, a vagyon és a gazdasági hatalom alapja az állatállomány. A fenti számokból következően ez az erdős pusztát aktuálisan birtokló népek kezében volt. És a katonai hatalom is - mert különben nem tudták volna megvédeni birtokukat a legelőkért folyó harcban.

Így válik érthetővé, hogy a hun „... üstöket nem a füves térségekben, s steppéken találták, hanem a sokszor már hegyes **erdőzóna határán**, főként az utóbbi oldalon. Ez jól érzékelhető, főleg az Urál-hegységtől keletre.” ²⁶³

6. A Pusztá Száraz Középe

Fogalma

A Turáni-síkvidék túlnyomó része egy olyan terület, melyet a mozgó teljes népességek csak megkerülni tudnak, átszelni nem. A teljes népesség azt jelenti, hogy nem csak férfiakról, harcosokról van szó, hanem gyermekről, asszonyokról és öregekről is. Ezt a Kaszpi- és Balhas-tavak vidéke közötti, mintegy 3 millió km²-es térséget Száraz Középnek nevezem ²⁶⁴. Tavak, sivatagok és félsivatagok tartoznak ide.

Határa városokkal megadva, az óramutató járásával egyezően

Mahacskala, Volgográd, Oral, Aktöbe, Karaganda, Szemej, Ajagöz, Taldikurgan, Mari, Asgabat, Gorgan.

Részei → lásd: Függelék / Földrajzi nevezéktan

7. A Pusztá hasadása

A Száraz Közép térségében a Pusztá egy északi és egy déli részre hasad.

Az **északi** rész Szabíria. Legjobb adottságú része az erdős-pusztá viszonylag keskeny sávja. Ez a sáv Szimbirszk, Ufa, Cseljabinszk, Omszk és Novoszibirszk vonalában húzódik. Szabíria és a Száraz Közép határa az Oral, Aktöbe, Karaganda, Szemej városok vonala.

A **déli** rész az Oázisfüzér. Ez a magas hegyek sivatagba nyúló lába, kiegészülve néhány, a hegylábtól kissé eltávolodó oázissal. Itt sorakozik Gorgan, Asgabat, Mari, Mazari-Sarif, Dusanbe, Buhara, Szamarkand, Taskent, Dzsembul, Biskek és Almati.

A Száraz Középen természetesen nem volt lehetetlen sem átjutni, sem legeltetni.

(1) Legeltettek a félsivatagokban kazak pásztorok, nyáron északra, télen délre húzódva ²⁶⁵. Feljegyezték róluk, hogy Omszkban cseréltek pl. egy juhot egy varrótűre.

(2) Rendszeresen ájtártak rajta karavánok, ilyenl utazott pl. Ibn Fadlan a volgai bolgárokhoz 922-ben. De a kazah pásztorok és a karaván tagjai egyaránt kevesen voltak.

²⁶³ Érdy Miklós, 2001. p.: 146.

²⁶⁴ Westermann Földrajzi Atlasz. Cartographia Kft, Budapest, 1994. p.: 82. 3. ábra.

²⁶⁵ Csáji László Koppány: A nomadizmus. In. Hétköznapiak a honfoglalás korában, szerkesztette Petkes Zsolt és Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2017.

(3) Tudunk hadseregről is, mely átkelt rajta. Timur Lenk serege pl. 1391-ben a Szir-darja mentén jutott a Száraz Közép szívébe és onnan felvergődött az Ural lábához. De serege majdnem odaveszett. „... baj van a hadsereg ellátásával. Az élelmiszert a sereg után szállítják, és ekkorra már olyan kevés a gabona, hogy Timur drasztikusan korlátozza a napi fejadagot.”²⁶⁶ Mikor 1394-ben újra Toktamis ellen indul, ’Timur délről átkel a Kaukázuson; semmi kedve hozzá, hogy újra egy kétes kimenetelű hadjáratot kockáztasson a Szir-darjától északra elnyúló végtelen pusztai vidéken. 1391-es vállalkozása kis híján csődöt mondott.”²⁶⁷

(4) Ezek mellett a besenyők három törzse - az ún. kangarok – szintén ezen az úton érkeztek az Ural déli lábához. „Tudjuk azt is, hogy a Szir-darjának Taskenttől lefelé húzódó alsó folyását Kankar/Kangar néven is illették.”²⁶⁸ Ezt az átszivárgást akkor tudták megszervezni, amikor már a száraz térség arali és urali szélét egyaránt biztosították.

2. TÉR ÉS IDŐ ALAPADATOK

”Nem kétséges tehát, hogy az idő és a tér alapvető kategóriák, amelyek pontos ismerete nélkül ... őstörténeti rekonstrukció sem lehetséges.” Dr. Makkay János²⁶⁹

1. MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉR LEÍRÁSA /4.1, 4.2, 4.3. ábra/

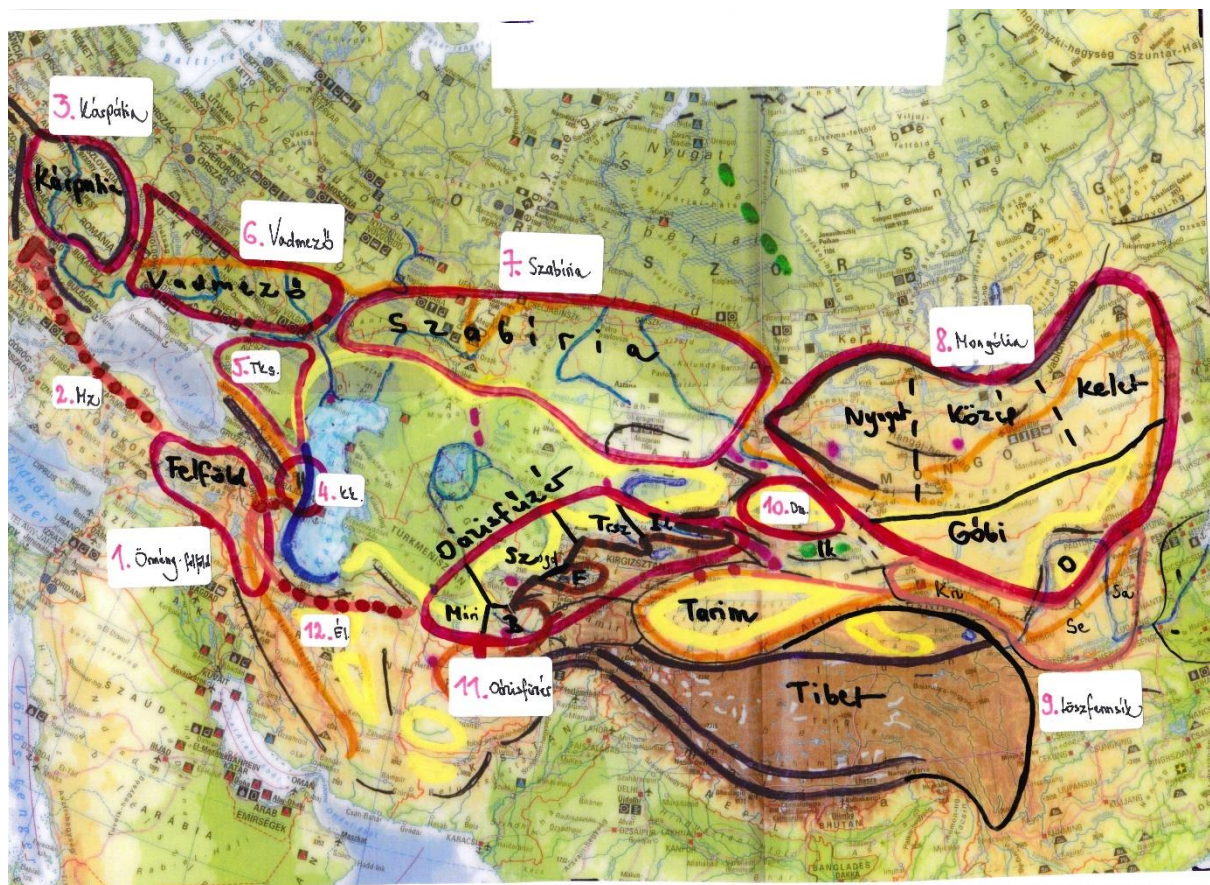
4.1. ábra

²⁶⁶ Vásáry István: Az Arany Horda. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986. p.: 136.

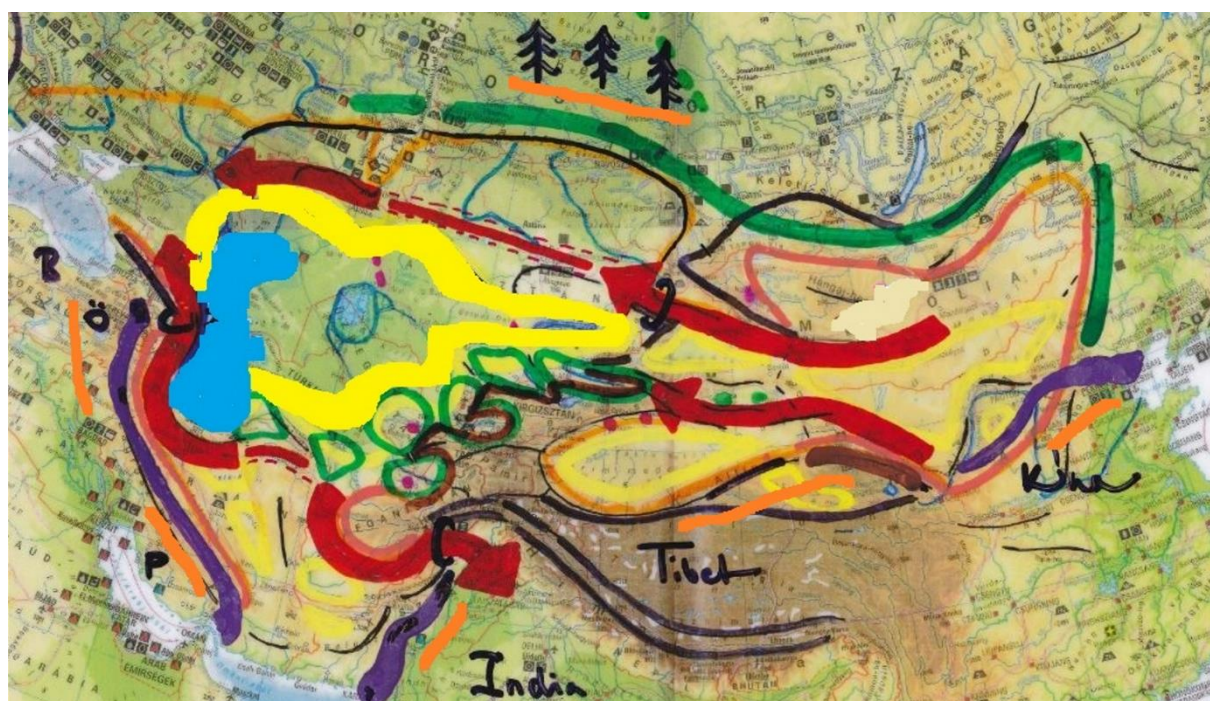
²⁶⁷ Uo. p.: 138.

²⁶⁸ Vásáry István, 1993. p.: 155.

²⁶⁹ Makkay János: Az indoeurópai nyelvű népek őstörténete. Budapest, a szerző kiadása, 1998. p.: 96.

4.2. ábra

4.3. ábra

1. Felföld

1. Elnevezése

Előázsia a Közel-Kelet északi, csapadékosabb, hegyvidéki része. Lakossága mindig felülmúlta a déli, sivatagos területét.

Az Örmény-felföld an. Armenian Highland Előázsia közepén terül el. Nevét arról a nagy múltú népről kapta, mely Urartu bukása után már ott élt e tájon, hosszasan uralkodott is. Volt, hogy hatalmát kiterjesztette a Földközi-tengertől a Kaszpi-tóig. A Felföldön az Eurázsiai-hegységrendszer vonulatai összefutva csomópontot képeznek. Átlagmagassága 1.800 m. A továbbiakban e tájat röviden Felföldnek nevezem.

2. Határai

A Felföldtől északra van a Kis- és Nagy-Kaukázus közötti Kaukázus-vidék, keletre az Iráni-medence, délre a Termékeny Félhold, nyugatra pedig az Anatóliai-medence. Határa északon a Fekete-tenger, Kis-Kaukázus és a Kaszpi-tó, délen pedig a Keleti-Torosz és az Északi-Zagrosz. A keleti határ a Bagdad-Teherán útvonal része (Kazvin/Qazvin-Hamadán/Ekbatana-Baktarán/Kermansah), a nyugati pedig a Diyarbakir-Malatya-Sivas városok közötti út.

3. Részei

A Felföldnek három része van. A három része nagyjából az Ararát térségében, az örmény-török-iráni hármastól találkozik. Az északi rész fele Örményország területe. Főhelye az Araksz folyó közelében lévő Jereván. Nagy tava a Szevan. A nyugati rész nagyjából a mai Kelet-Törökország. Nagy tava a Van-tó, mellette található Van városa, Tuspa néven az egykori urartui főváros. A keleti rész nagyjából Északnyugat-Irán. Nagy tava az Urmia-tó, közelében Tebriz városával.

Táblázat

A Felföld részei			
Rész	Nyugati	Északi	Keleti
Ország	Kelet-Törökország	Örményország	Északnyugat-Irán
Város	Van	Jereván	Tebriz
Tó	Van	Szevan	Urmia

4. Városai

Jereván

Örményország tizenegyedik fővárosa.

Éghajlati adatai: januári középhőmérséklet, rövidítve (r.) jn: -4 °C, évi középhőmérséklet, r. é: 13 °C, júliusi középhőmérséklet, r. jl: 26 °C, csapadék, r. cs: 360 mm/év, fagypon alatti átlaghőmérsékletű hónapok száma, r. f: 2 hónap.

Van

Város a Van-tó keleti partján.

Éghajlati adatai: jn: -2 °C, é: 10 °C, jl: 23 °C, cs: 410 mm/év, f: 2 hónap.

Tebriz, an. Tabriz

Iráni-Azerbajdzsán főhelye az Észak-iráni vonulóúton. Egykor a „karavánszerájok városa”-ként is nevezték.

Éghajlati adatai: jn: -2 °C, é: 13 °C, jl: 26 °C, cs: 280 mm/év, f: 1 hónap.

5. Éden

A Felföld legfőbb délnek tartó folyói a Tigris és az Eufrátesz. Ezek az ikerfolyók adták Mezopotámiának az éltető vizet. A Szentírás négy Édenben eredő folyót nevez meg, melyek közül ez a kettő a biztosan ismert ²⁷⁰. Az Eufrátesz mellékfolyója az Ararát közelében eredő Murat. Legfőbb északi folyója a Jereváni-medencén is átfolyó Araksz. Ma már nem éri el önállóan a Kaszpi-tavat, hanem Azerbajdzsán fő folyójába, a Kurába torkoll.

²⁷⁰ Ószövetség, Teremtés könyve, 2 fejezet, 14 vers.

6. Ararát

A Felföldön van az Eurázsiai-hegységrendszer legnagyobb vulkanikus területe Eurázsia törzsterületén belül ²⁷¹. Leghíresebb hegye a három csúcsú Ararát (5137 m). A hegy már az őskorban is kiemelkedően fontos volt, mert lejtőin szobányi tömbökben áll a vulkáni üveg - az obszidián - és ebből az anyagból lehetett a legjobb pengéket pattintani. Véleményem szerint ez a magyar népmesék Üveghegye. Az ókori Közel-Keleten a világ tetejének hitték.

7. Kapcsolatai

A Felföldről sok irányba nyílnak az utak. A *nyugati* úton Kisázsiával és Európával kapcsolódik. Éghajlati és növényzeti - a régiségben megélhetési - szempontból ez az út a legjelentősebb: a Felföld legerősebben nyugat felé tart kapcsolatot. A legrövidebb út a Pontuszi- mn. Észak-anatóliai-hegység lábánál vezet a Boszporuszhoz (Isztambul).

Az *északi* út a Kaszpi-kapun át vezet. Jelentőségéről a következő pontban írok.

Kelet felé egyre kevesebb az eső. Itt a Zagrosz és Kopet-dag hegylábi oázisait fűzi fel a keletre - Indiába vagy a turáni Oázisfűzérbe - vezető út. A hegyek lábához termékeny földek simulnak, tőlük délre füves puszták sávja következik, majd az Iráni-medence belsejének sivatagos, "halott közepe" ²⁷².

A mai Irán területének negyede füves puszták. Vsz. ez a térség volt a legelőváltó állattenyésztés tanulószobája.

Délkelet felé haladva a füves puszták sávja után sivatag állja el az utat az esőre alapozó gabonatermesztők előtt. Itt, az ikerfolyók mentén alakult ki először nagy léptékű öntözéses földművelés, Dél-Mezopotámiában.

A *délnyugati* út a Levantei-folyósóba vezet.

8. Pongyolaság

Az Örmény-felföldet tévesen nevezik „**Kelet-Anatóliának**”. Anatólia egy medence, és fogalma egyértelmű. Az Örmény-felföld nem „**Északnyugat-Irán**”, bár Irán is részesül belőle. Mindkettőt lásd a 13. pontban.

2. Anatóliai-balkáni vonulót

1. Általában

A Felföld és a Boszporusz közötti út kisáziai szakasza a Pontuszi-hegység déli lábánál, kisvárosokat felfűzve halad. A Boszporusz két oldalán terpeszkedik a legnépesebb török város, Isztambul (Bizánc, Konstantinápoly). Innen a Medence felé a Balkán közlekedési főtengelyén juthatunk el. Edirne (Hadrianopolis, Drinápoly) a mai Törökország nyugati kapuja. A termékeny Marica-alföld nagyvárosa Plovdiv (Philippopolis). Az út egyedüli és alacsony bukkanója Szófia (Serdica) és Nis között található. Ez utóbbi város a Morava völgyében található, és a Balkán közlekedésföldrajzi csomópontja. Innen az út a folyó mentén vezet fel Szendrőhöz (Smederevo) és az Alföld déli kapujában álló Nándorfehérvárhoz (Singidunum, Belgrád).

2. Jelentősége

A vonulót balkáni része földrészünk legfőbb kontinensközi közlekedési kapcsolata. Történelmi jelentősége kimagasló.

1. Errefelé jött Európa belsejébe az aurignaci műveltség embere. „Az aurignaci műveltség emberei a leltek elterjedése alapján talán Kis-Ázsia felől hatoltak be hazánk területére, és keresztülvonulva jutottak a további nyugatra.” ²⁷³

2. Valószínűleg errefelé jött fel Európába a Gravetti kultúra ²⁷⁴.

²⁷¹ Térkép: Nemerkenyi, Horváth, Nagy, Simon: Délnyugat-Ázsia természeti viszonyai. In. Ázsia regionális földrajza, szerkesztette Horváth, Probáld és Szabó, 2008. p.: 92.

²⁷² Általános természetföldrajz – szerkesztette: Borsy Zoltán. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. p.: 744.

²⁷³ László Gyula: Múltunkról utódainknak. Budapest, Püski Kiadó Kft, 1999. p.: 36.

²⁷⁴ Kalevi Wiik: Az európai népek eredete. Budapest, Nap Kiadó, 2008. p.: 43.

3. Erre érkezett földrészünkre a réz és a bronz.
4. Erre vonultak Anatóliába a kelta galaták Kr.e. 278-ban ²⁷⁵ vagy 278-277-ben.
5. Erre vonult Attila népének serege Konstantinápoly ellen 442-ben vagy 443-ban
6. Erre vezetett a Balkáni Hadiút, In. Via Militaris Kr.u. 550 k. (is)
7. Erre vezettek a Bizánc felé tartó kalandozó hadjáratok 934-970 között több alkalommal (958: Botond-monda)
8. Erre vezetett a Szent István király által megnyitott szentföldi zarándokút 1018/19-től ²⁷⁶.
9. Erre vezetett a levantei kereskedelem északnyugati, szárazföldi ága
„... a szárazföldi **levantei kereskedelem** útvonala Pestről Konstantinápoly felé a régi római hadiút vonalán: Belgrádon, Barancson, a Morava völgyén, Nisen, Szófián és Filippopoliszon /a mai Plovdiv/ keresztül vezetett. ... Tudélai Benjamin zsidó utazó, aki ... Mánuel császár korában járt a bizánci fővárosban, ... magyarokat is említ a konstantinápolyi piacok látogatói közt. ... Magyar kereskedői telepek voltak a Konstantinápolyba vezető út egyes állomásain, így Barancsban és Pilippopoliszban is.” ²⁷⁷
10. Erre tartott a szárazföldi utat is választó I. és III. kereszties hadjárat 1096-ben és 1189-ben.
11. Erre indult Gyula barát keleten maradt véreink felkeresésére.
12. Itt vonult fel a török a nándorfehérvári diadal és a mohácsi vész során.
13. Ez lett a Könnyek Útja, melyen magyar rabokat hurcoltak Isztambulba vagy Anatóliába.
14. Erre adott gyors összeköttetést a németeknek a Közel-Kelet felé a Berlin-Bagdad-vasút. Ennek az I. Világháború kitörésében jóval nagyobb szerepe volt, mint holmi merényletnek.
15. Erre vezetett egy időre a Vendégmunkásút, németül Gastarbeiterroute, melyen a Németországban dolgozó törökök mentek szülőföldjükre és vissza.
16. Erre vezetett a közelmúltban a heroin csempészek útja.
17. Erre jött fel 2015-ben mintegy 400 000 közel-keleti vándor, többek között a röszkei csatához.

3. Medence, Kárpát-medence, an. Carpathian Basin

1. Talajok királya

A medencealj területének jelentős részét lösz vagy lösz szerű üledék (ázott lösz, lejtőlösz, homokos lösz) fedi, mely a legjobb talajképző kőzet. A termékeny talaj Magyarország legfőbb természeti kincse. Löszvidékeinken legelterjedtebb a fekete mezőégi talaj, melyet termékenysége miatt a talajok királyának is neveznek. Európában tőlünk nyugatra a kimosó vízháztartás túlsúlya miatt lösz már nem maradt meg, hanem vályoggá lett.

A Medence központi és legnagyobb területű nagytája az Alföld. Termékenységekben vetekszik vele földrészünk három nagy déli félszigetének legnagyobb alföldje, de méretben nem (Az Ibér-félsziget legnagyobb alföldje az Andalúz-alföld, Appenninni-félsziget a Pó-alföld, Balkán-félsziget pedig a bulgáriai Marica-alföld). Ugyanígy, a dél-oroszországi Kubáni-alföld is kisebb nála.

2. Búzaklíma

Az ukrán feketeföldek méretben ugyan megelőzik, de adottságokban mögé kerülnek. A mi Alföldünk ugyanis egészében (1) síkvidék, túlnyomó részén a búza számára legjobb éghajlattal, ami (2) 20 °C feletti júliusi átlaghőmérsékletet és (3) 500 mm/év feletti csapadékot jelent.

²⁷⁵ Göran Burenhult: A vaskori Európa. In. Nagy civilizációk. Összeállította: Göran Burenhult. Budapest, Kosuth Kiadó, 2007. p.: 194.

²⁷⁶ Petkes Zsolt és Sudár Balázs szerkesztők: Hétköznapiak a honfoglalás korában. Budapest, Helikon, 2017. pp.: 142-143.

²⁷⁷ Moravcsik Gyula: Bizánc és a magyarság. Budapest, Lucidus Kiadó, 2003. p.: 76.

Az ukrán feketeföldeken e három tényező optimuma csak a Medencéénél kisebb területen esik egybe.

A Medence nagy részének éghajlata ún. "búzaklíma". A kora nyári csapadék szárba szökken a gabonát, a gyakran aszályos nyárutó pedig az aratásnak kedvez. Az ősszel felszántott talaj rögeit a téli fagy szétporlasztja, és egyben a kártevő rágcsálók számát is korlátozza.

Budapest éghajlati adatai: jn: 1 °C, é: 12 °C, jl: 23 °C, cs: 520 mm/ év, f: nincs.

3. A medence méltatása

1. Makkay János régész

"... Eurázsia mérsékelt égövének széles síkságai közül a Magyar Alföld a mezőgazdaságra a legalkalmasabb, az ember megtelepedésére a **legkívánatosabb vidék**." ²⁷⁸ Valójában a meleg mérsékelt (szubtrópusi) éghajlatú Kínai-alföld még kellemesebb éghajlatú (embernek, rizsnek) és nagyobb is. Egész Európában azonban kétségtelenül: páratlan.

"Összességében nézve a Kárpát-medence síkságaival, hegyeivel, erdeivel és folyóival tejjel-mézzel folyó Kánaán." ²⁷⁹

2. Nogenti apát, 1096

Nogent Párizs központjától 10 km-rel keletre található. "Guiebert nogenti apát 1096-ban azt írja Magyarországról, hogy földjét '**toronymagasságú asztagok**' terítik be, de töménytelen nyáj és gulya legel rétjein, valamint a 'lovak végtelen sokasága.'" ²⁸⁰

Az asztag a „szabadban tárolt, tartósan összerakott, cséplésre vagy nyomtatásra váró gabona (elsősorban búza).” ²⁸¹

3. Friesingi Ottó, 1147

„Friesingi Ottó püspök 1147-ben elkísérte III. Konrád király keresztes hadjáratára, s ekkor átutazott hazánkon ...” ²⁸² Ez volt a II. keresztes hadjárat. Freising Bajorországban van. A püspök az "I. Frigyes császár tettei" c. művében Magyarországról azt írja, hogy "Ezt a régtől Pannoniának nevezett tartományt, mivel köröskörül erdőségek és hegyek ... övezik, amelynek belseje a róna tágas síksága, és amely a folyók és folyamok futásától ékes, a különböző fajú vadakban dús erdőkben bővelkedik, oly **gazdagnak** ismerik természettől fogva virágzó szépséges földjeinek **termékenysége** miatt, hogy szinte Isten **paradicsomának**, vagy a hírneves Egyiptomnak látják. ... joggal lehet kárhozatni a szerencse szeszélyét, vagy inkább csodálni az Isten türelmét, amiért martalékul hagyta ezt az oly szép földet az emberiség e szörnyetegeinek, akiket még embernek sem nevezhetek." Lásd még ²⁸³

4. Összehasonlítás végett

"... Tacitus, a történetíró (Kr. u. kb. 55-116) ... adatokat közöl a germán törzsekről Germania című munkájában. ... 'ki akarná ... meglátogatni Germania vonzónak nem mondható tájait, szigorú éghajlatát, érzékeink és szemünk tapasztalata szerint általános komorságát...'” ²⁸⁴

"... a rozs ... a németek kenyérgabonája ... igénytelenebb volt, ... fekete és meglehetősen **kesernyész** ízű kenyeret sütöttek belőle." ²⁸⁵ A Germán-alföld nagy részén csak az újkori újítások révén tudtak áttérni a búzatermesztésre, és amint lehetett, át is tértek. A kivételt a Germán-alföld legdélibb szegélyén lévő vályogos talajú ún. börde-sáv (Kölni-, Vesztfáliei-, Lipcsei- és Sziléziai-öblözet, Sandomíri-alföld) jelentette, ahol kezdettől fogva búzát termesztettek.

²⁷⁸ Makkay János: Indul a magyar Attila földjére. Budapest, a szerző kiadása, 2009. p.: 7.

²⁷⁹ Uo. p.: 7.

²⁸⁰ Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Budapest, Gondolat, 1981. p.: 69.

²⁸¹ Magyar Néprajzi Lexikon, első kötet, Andrásfalvy Bertalan és munkatársai, Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

²⁸² László Gyula: Múltunkról utódainknak II. Püski Kiadó Kft, 1999. p.: 627.

²⁸³ Középkori Krónikák, szerkesztette Dr. Gombos F. Albin. Budapest, Aetheneum, 1913. pp.: 107-108.

²⁸⁴ Mary Fulbrook 1990. p.: 15.

²⁸⁵ Norman J. G. Pounds, 2003. pp.: 126, 193.

4. Érchegységek

Az Erdélyi-medence sóban, a hegyvidékek ércekben gazdagok. Európa leggazdagabb aranybányái az Erdélyi-érchegységben voltak. A Gömör-szepesi-érchegység bányáit is régóta művelik.

4. Kaszpi-kapu

1. Elnevezése

A térképre pillantva a Kaukázus egészen elzárni látszik a tőle délre lévő területeket az északibbaktól. Valójában a hegység keleti peremét egy keskeny parti síkság szegélyezi, egy jól járható sávot hagyva a Kaszpi-tó partján.

A lényegében tengerszinten haladó út jelentőségét mutatja, hogy a Kaukázuson átvezető másik híres út a Grúz hadiút, mely Tbiliszi és Vlagyikavkaz között a Kereszt-hágónál 2379 m-ig²⁸⁶ emelkedik. Ezt a hegyi utat többször megjáró Lermontov így ír róla: *”Jobbra a meredek szikla, balra a szakadék, olyan mély, hogy az alján fekvő oszét falu csupán fecskéfészeknek látszott. ... két szekér nem fér el egymás mellett ...”*²⁸⁷

A könnyen járható sáv a mai azeri-orosz határtól 35 kilométerrel északnyugatra lévő Derbent városánál mindössze 3.5 km-re szűkül²⁸⁸. Ez a szűkület a Kaszpi-kapu ln. Porta Caspiae, mely összeköttetést biztosít Baku és a Terek-Kubán-sík között. Sok más neve is volt és van: egy időben Hun-kapu, ami örményül Honak durn²⁸⁹ v. Turen Honácsh²⁹⁰, Kapuk kapuja, kaukázusi Vaskapu, törökül Demir kapu; Derbenti-kapu.

2. Határai

A hegység és a tó közötti szűk folyosó Baku és Mahacskala között húzódik, mintegy 350 km hosszan.

3. Városai

Baku, azeriül Baki.

A Kaszpi-tó partjának legnépesebb városa és egyben Azerbajdzsán fővárosa, a Kaszpi-kapu déli végén

Éghajlati adatai: j: 4 °C, é: 15 °C, jl: 26 °C, cs: 210 mm/év, f: nincs

Derbent mn. Derbend

Város a Kaszpi-kapu legszűkebb részén, ahol a parti síkság mindössze 3.5 km széles

Mahacskala

Dagesztán fővárosa, a Kaszpi-kapu északi végén.

Éghajlati adatai: jn: 1 °C, é: 13 °C, jl: 25 °C, cs: 390 mm/év, f: nincs.

4. Jelentősége

Erre vezetett

1. Erre vezetett Hérodotosz szerint a masszagétáktól szorongatott **szkíták** útja, vsz. 800-591 között, Előázsiából a Terek-Kubán-síkra.

²⁸⁶ Nemerkenyi, Horváth, Nagy, Simon: Délnyugat-Ázsia természeti viszonyai. In. Horváth, Probáld és Szabó, 2008. p.: 95.

²⁸⁷ M. I. Lermontov: A korunk hőse. A leírás 1840-ben készült. Forrás: A Wang folyó versei / A Grúz-hadiút, elérhető a világhálón.

²⁸⁸ Murtazali S. Gadzsijev: Hunok és türkök támadásai és a Szaszanidák erődítési tevékenysége a Kelet-Kaukázusban. In. A hunok öröksége - Szerkesztette Marác László és Obrusánszky Borbála. Hun-idea, 2009. pp.: 241-242. térképpel.

²⁸⁹ Murtazali S. Gadzsijev, 2009. p.: 242.

²⁹⁰ Szongott Kristóf: A magyarok eredete és őslaka. Szamosújvár, Aurora, 1906. p.: 113.

„Maga Hérodotosz is határozottan állítja, hogy 'az Ázsiában lakó nomád szkíták a massza-gétáktól háborúra kényszerítve az **Arax** folyamon **átkeltek** és Kimméria földjére vándorol-tak.' Hérodotosz hangsúlyozza, hogy a Fekete-tenger partjain korábban kimmerek laktak, akiket a szkíták űztek el.”²⁹¹ Valójában ezt az eredetet tartotta leginkább valószínűnek.

2. 125 k. a dél-turáni Oázisfüzérből a **szakák** útja. Ezért kellett Kr.e. 129-ben I. Mithridatész pártus nagykirálynak feladnia Szíria elfoglalását és befejeznie győzelmes nyugati hadjáratát. A Pártus Birodalomba betörő – és azon áttörő - szakákat csak a Kr.e. 123-ban trónra lépő II. Mithridatész tudta megfékezni.²⁹² Az Oázisfüzérből a Terek-Kubán-síkra jutó szakák neve idővel alánra változott. A Szir-darja és az Amu-darja folyók közéről írják, hogy „Az északke-let iráni nyelvet beszélő alánok e területről vándoroltak ... a Kaspi-tengert délről megkerülve a Volga és a Don közé. ... Az alánok kaukázusi megjelenése tehát már a Kr. u. 1. századtól adatolható.”²⁹³

3. 445 k. a dél-turáni Oázisfüzérből, a **Griff** népéből az első kötelékek útja. "... Kőrösi Csoma is úgy tudta, hogy a magyarok a Káspi-tavat alulról megkerülve jöttek be Európába /K. Cs. levele 1821. márc 1-én, 2. fejezet/.”²⁹⁴ Véleményem szerint csak a Griff és Baján népe érke-zett a Kaszpi-kapun.

4. 555 k. a dél-turáni Oázisfüzérből **Baján** népének útja.

„Altheim megállapítja /Geschichte der Hunnen, I. kötet/, hogy ... Az avarok 550 után Perzsia északi határai mentén, a **Káspi-tavat délről** megkerülve, a Kaukázuson keresztül vonultak Európába ...”²⁹⁵ Véleményem szerint nem a Kaukázuson keresztül, hanem a Kaszpi-kapun.²⁹⁶ Valószínűleg az avarok egyik csoportja adott nevet a mai, Dagesztánban élő avar népnek.

5. 1222 k: a dél-turáni Oázisfüzérből a Dzsebe és Szübötej²⁹⁷ vezette **mongol** sereg útja a kalka-menti csatához (1223)²⁹⁸

6. 1942-ben erre vezetett *volna* a III. Birodalom sztálingrádi csatában győztes hadseregcsoportjának útja. A haditerv az volt, hogy egyesülnek az Észak-Afrikán áthaladó és a megszállt Szíriából érkező csapatokkal. Végül együttes erővel foglalják el a „brit korona legszebb gyémántját” – Indiát.

5. Terek-Kubán-sík

1. Elenevezése: Más néven a Kaukázus északi előtere.

2. Határai

Északi határa a Don és a Volga, keleti határa a Kaszpi-mélyföld sivataga, déli határa a Kaukázus, nyugati határa pedig a Fekete-tenger.

3. Részei

Négy részre tagolódik. A részeket egy-egy várossal adom meg.

Északi része a Jergenyi-fennsík, a Kuma-Manics-árok vizenyős mélyedésén túl. Rövidfűvű pusztája a térség legrosszabb adottságú része. Itt található Eliszta. (A Kaszpi-mélyföldet a Turáni-síkvidék Száraz Közepéhez tartozónak tekintem.)

²⁹¹ Hérodotosz IV. 11. és I. 15, I. 1. In. Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai I. Budapest, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, 2004. p.: 74.

²⁹² Tábori László: Párthia. Budapest, Magyar Östörténeti Kutató és Kiadó, 2003. p.: 85. /

²⁹³ Langó Péter: Alánok. In. Magyarok a honfoglalók korában, szerk. Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 56-57.

²⁹⁴ Érdy Miklós, 2006.

²⁹⁵ Götz László, 1994. p.: 264.

²⁹⁶ Bíró András Zsolt az avarokról. Világháló: [info@magyar-turan.hu/](mailto:info@magyar-turan.hu)

²⁹⁷ Csorba Csaba: A középkor. In. Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006 p.: 475./

²⁹⁸ Vásáry István: Az Arany Horda. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986. pp.: 37-40.

Keleten található a Terek folyó vékony szalagja és terjedelmes deltája. A térség nagyvárosa Groznij.

Középen terül el a Sztavropoli-hát, mely a Kaukázus lábához simul. Névadó városa Sztavropol.

Nyugati része a Kubáni-alföld. „... a Kaukázustól északnyugatra elterülő kelet-európai sztyeppe.”²⁹⁹ Ez a Kaukázus és Don közötti^{300 301} terület a legtermékenyebb része, de nem csak a nemcsak a Terek-Kubán-síknak, hanem a Föld legnagyobb országának is³⁰². Déli peremén van Krasznodar.

Táblázat

A Terek-Kubán-sík részei				
Rész	Nyugati	Középső	Keleti	Északi
Ország	Kubáni-alföld	Sztavropoli-hát	Terek-alföld térsége	Jergenyi-fennsík
Vízvidék	Kubán	vízválasztó	Terek	Manics
Város	Krasznodár	Sztavropol	Groznij	Elisza

A **Terek-kubáni átvonuló út** a Mahacskala és Rosztov közötti vezet. Érinti a Gudermesz, Mozdok, Prohladnij, Georgijevszk, Nyevinomisszk (Sztavropoltól délre), Armavir, Kropotkin (a Kubán folyó ívének legészakibb pontja), Tyihoreck, Batajszk városokon át vezet.

4. Városai

Elisza

Kalmükia fővárosa a Jergenyi-fennsík keleti szélén, a füves pusztán.

Éghajlatai adatai: jn: -6 °C, é: 9 °C, jl: 25 °C, cs: 350 mm/év, f: 3 hónap

Groznij: Csecsenföld fővárosa a Kaukázus lábánál.

Éghajlatai adatai: jn: -2 °C, é: 10 °C, jl: 23 °C, cs: 550 mm/év, f: 2 hónap

Sztavropol, an. Stavropol

A Kaukázus északi előterében lévő dombság névadója a Fekete-tenger és Kaszpi-tó vízválasztóján.

Éghajlatai adatai: jn: -2 °C, é: 10 °C, jl: 23 °C, cs: 550 mm/év, f: 3 hónap

Krasznodar

A Kubán folyó partján, a Kubáni-alföld déli peremén.

Éghajlatai adatai: jn: 1 °C, é: 13 °C, jl: 25 °C, cs: 750 mm/év, f: nincs.

5. Meótság

A Kubáni-alföld neve Kézai Simonnál. Ezt a régi nevét az Azovi-tenger öbléről kapta, melyet régen Limné Maeotis, azaz Meótság-tó névvel illeltek.

6. Vadmező

1. Elnevezése

A Vadmező, mn. Pontusi- vagy orosz-ukrán sztyepp, an. Pontic-Caspian Steppe. A Duna és a Volga folyamok köze az erdős és füves pusztán.

A Vadmező an. Wild Fields lengyel eredetű név, és az egykori Lengyel-Litván Királyság délkeleti végvidékét jelentette, mely egy időre a Fekete-tengerig terjedt. Az elnevezés számunkra is helytálló, mert a keleti lovasnépek (úzok, kunok és tatárok) 650 éves időszakban (1068 és 1717 között), számos alkalommal pusztítottak a Medencében, főként annak keleti részein.

An.

²⁹⁹ Szabados György: A régi magyar szállásterületekről. In. Magyarok a honfoglalók korában, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 128.

³⁰⁰ Középiskolai földrajzi atlasz. Cartographia, 2021. p.: 62.

³⁰¹ Dr. Hajdú-Moharos József: Történeti-gazdasági terület egységek Európa országaiban. Bp, Tankönyvkiadó, 1990. p.: 194.

³⁰² Uo. p.: 194.

2. Határai

Nyugaton: Duna, a Moldva déli határát adó Foksányi-kapu (Galac-Foksány között ³⁰³) és a Kárpátok keleti lába

Északon: A zárt erdő kezdetének vonala, Foksány, Csarnóca, Kijev, Tula, Szimbirszk városok vonalában. „Az erdős sztyep Európában Kijevtől enyhe ívben északnak tartva Ufáig húzódik ...” ³⁰⁴

Keleten: Volga, mely nem csak Attila, hanem még Árpád népének érkezésekor is földrésznünk keleti határaként működött. Mindkét nép akkor „kerül a térképre”, szereznek róla nyugaton tudomást, amikor átkel a Volgán.

Délen: A Don és a Fekete-tenger.

3. Részei

Keresztben: A tájon az erdős és füves pusztá fele-fele arányban osztozik. Határvonaluk városokkal (5): Galac, Kisjenő, Harkiv, Voronyezs, Szamara.

Hosszában: A Vadmezőt az északias irányból érkező Dnyeper és Don három szeletre hasogatja.

4. Domborzata és vízrajza

A Vadmező legszárazabb, déli része a Tengermelléki-alföld. Északi részén három dombvidék is emelkedik. Lábukat a keleti peremükön haladó folyók alámossák. A Volgamenti-hátságát a Volga, a Közép-orosz-hátságát a Don, a Kárpátokra támaszkodó Podóliai-hátságát pedig a Dnyeper.

A Vadmező vizeivel - a Volga kivételével - a Fekete-tengernek adózik.

5. Városai az erdős pusztá és zárt erdő határán

Foksány, románul Focsani

Város a Keleti-Kárpátok keleti lábánál, az ún. Foksányi-kapu nyugati végén

Csarnóca, Csernyivci, Csernovci, románul Cernauti, németül Czernowitz

Város az Északkeleti-Kárpátok lábánál, a Prut partján

Éghajlati adatai: jn: -3 °C, é: 9 °C, jl: 21 °C, cs: 630 mm/év, f: 3 hónap

Kijev

Ukranja fővárosa a Dnyeper partján, a Podóliai-hát alámosott peremén (eredetileg), a zárt erdő és erdős pusztá határán. Fontos révhely volt, mivel tőle délre a Dnyeper zúgókon át haladt, egészen Zaporozsjéig (za-porogi, a vízesések alatt). A várostól északra pedig az Erdővidék (Poleszje) mocsarai nehezítik meg a folyó megközelítését.

Éghajlati adatai: jn: -4 °C, é: 9 °C, jl: 21 °C, cs: 650 mm/év, f: 3 hónap

Tula

Város Moszkvától 190 km-rel délre, a Don forrásának közelében

Éghajlati adatai: jn: -7 °C, é: 6 °C, jl: 20 °C, cs: 620 mm/év, f: 5 hónap

Szimbirszk

Város a Volga jobb partján, a zárt erdő és füves pusztá határán

Éghajlati adatai: jn: -10 °C, é: 5 °C, jl: 21 °C, cs: 470 mm/év, f: 5 hónap

6. Városai az erdős pusztá és füves pusztá határán

Galac, románul Galati, törökül Kalas, németül Galatz

Dunaparti átkelőhely a Szeret és Prut torkolata között, három óromániai táj (Havaslföld, Moldva, Dobrudzsa) és a Vadmező határán, az ún. Foksányi-kapu keleti végén.

Éghajlati adatai: jn: -1 °C, é: 11 °C, fh: 23 °C, cs: 490 mm/év, f: 1 hónap

Kisjenő, románul Chisinau

Moldávia fővárosa

³⁰³ Ms. Izel Selim: The Focsani Gate. New Strategy Center, 2019. p.: 9. 9. ábra. Elérhető a világhálón.

³⁰⁴ Európa és a Szovjetunió. Budapest, Novotrade Kiadó, 1990. p.: 39.

Éghajlati adatai: jn: -2 °C, é: 11 °C, jl: 23 °C, cs: 560 mm/év, f: 3 hónap

Harkiv, oroszul Harkov, angolul Kharkiv

Ukrajna második legnépesebb városa a Donyec mellett, az erdős és füves pusztá határán.

Éghajlati adatai: jn: -2 °C, é: 13 °C, jl: 27 °C, cs: 520 mm/év, f: 3 hónap

Voronyezs

A Don mellett, az erdős és füves pusztá határán.

Éghajlati adatai: jn: -6 °C, é: 8 °C, jl: 21 °C, cs: 570 mm/év, f: 5 hónap

Szamara

Volgamenti város a Szamara folyó torkolatánál

Éghajlati adatai: jn: -10 °C, é: 6 °C, jl: 22 °C, cs: 550 mm/év, f: 5 hónap

7. Történeti tájak

1. Etelköz

A Prut és Dnyeper köze és közvetlen partvidéke, mely a legjobb adottságú ukrán feketeföldeket is magában foglalja. Lényegében azonos a Szubbotyici-horizont régészeti leleteinek elterjedési területével, mely „... nagy valószínűséggel az írott forrásokból ismert Etelköz ...” ³⁰⁵

2. Krím

A Fekete-tengerbe nyúló félsziget, melynek délkeleti-pereme a Krími-hegység. Területe kb. akkora, mint a Dunántúl (p. 27 e km²).

„A csapadék ... a Krím-félsziget északi síkságain csak 300 mm.” ³⁰⁶

7. Szabíria

1. Elnevezése

1. Szabir

A szabirokról írják, hogy "Egyes elképzelések szerint Szibéria neve összefüggésben áll a nép nevével." ³⁰⁷

"Djakonov szerint az észak-kelet felé kirajzó szabirokról nevezték el Szibériát, amit ma is magyar hangzású földrajzi nevek igazolnak." ³⁰⁸ Djakonovról írják, hogy "Szerinte a sumér alapszó Su-bir név, ősi mezopotámiai eredetű." ³⁰⁹ „A szabir /szavir/ nép a 450-es évek körül tűnik fel a történeti forrásokban, amint éppen az avarokkal szövetségben támadják azok egyik lázadó törzsét Belső-Ázsiában.” ³¹⁰ Európában 463-ban tűnik fel. A 948-ban Bizáncban járó Tormás és Bulcsú magát szabirnak nevezi.

2. Szibir

Úgy tűnik, hogy ez a népnévünk egész Észak-Ázsia névadója lett. Ennek története az alábbi. A Mongol Birodalom egyik késői utódállama a Szibériai Kánság volt. Fővárosa a Tobol irtisi torkolatánál, a mai Tobolszk városa mellett helyezkedett el. Jermak kozák vezér 1582-ben átkelt az Urálon, elfoglalta és lerombolta Szibirt. A nyomába útnak indulók a kánság uralmát megdöntötték. Ezt követően az orosz hódítás a fenyvesek sávjában úgy haladt előre, mint kés a vajban. A terület rendkívül ritkán lakott volt (és maradt) és nem ismerték a tűzfegyvereket. A hódítók 1638-ban elérték a Csendes-óceánt. A hatalmas terület meghódításának Szibir bevétele és a kánság megdöntése volt a kulcsa. Ezért a van az, hogy a kezdetben csak a kánságot

³⁰⁵ Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2015. p.: 32.

³⁰⁶ Rudl József: A Szovjetunió utódállamainak földrajza. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. p.: 158.

³⁰⁷ Nagy Kornél: A kaukázusi magyarok kérdése. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 155.

³⁰⁸ László Gyula: Múltunkról utódainknak I. Budapest, Püski, 1999. p.: 395.

³⁰⁹ Bíró József: A szabir-magyarok a 'sumirok' tanítómesterei. Budapest, a szerző kiadása, 2002. pp.: 41-42.

³¹⁰ Nagy Kornél: A kaukázusi magyarok kérdése. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 155.

jelentő Szibír névének érteménye a hódítással együtt tárgult északkeleti irányba. Még később, az orosz hódítás – és a Szibéria név – a délebbi erdős és füves pusztákra, a mai Délnyugat-Szibériára is kiterjedt.

2. Határai

Nyugaton: Volga folyó. Keleten: Szaján-hegység. Északon: a zárt erdő. Délen: a félsivatag. „Az erdős sztyep ... az Uraltól keletre ... nagyjából az é.sz. 55 °-val párhuzamosan haladva Novoszibirszkig tart, de nyúlványai keleten a Jenyiszejig, délen, az Ob mentén pedig az altáj előtere száraz hegyi pusztájáig érnek.”³¹¹ Valószínű, hogy a szerző eredetileg az é.sz. 55 °-a közelében lévő területsávra gondolt, mivel minden szélességi kör párhuzamos minden szélességi körrel.

3. Részei

1. Volga-uráli-dombvidék

Szabíria Volga folyó és Ural-hegység közötti szelete. Legfőbb folyója a Belaja.

2. Urálalja mn. Uráli Hegyalja, oroszul Zauralje

Szabíria Ural-hegység és Tobol folyó közötti szelete.

4. Isim vidék

Szabíria Tobol és Irtis folyók közötti szelete.

5. Irtis-Ob vidék

Szabíria Ob és Irtis közötti szelete.

Északi része a Baraba-alföld erdős pusztája, Novoszibirszk és Omszk között. Ez a Balhas-tó és az Északi-Jeges-óceán közötti térség emberi megtelepedésre legalkalmasabb része. Északról a Vaszjugan-alföld erdőrengetege, délről pedig a Kulunda-alföld füves pusztája határolja.

6. Kuznyecki-félmedence

A Kuznyecki-félmedence egy dimbes-dombos, félmedencei pusztafolt. Délnyugaton a fennsík-jellegű Szalairi-hátság (612 m), északkeleten a Kuznyecki-Alatau magashegysége (2187 m) határolja. A közel Magyarországnyi tájat az Obba torkoló Tom folyó szeli át. A félmedence északi kapuvárosa Keremovo, központja Novokuznyecki.

7. Minuszinszki-félmedence

Dimbes-dombos félmedencei pusztafolt a Kuznyecki-Alatau (2187 m) és a Szaján magashegységei között, a Jenyiszej völgyében. A félmedence központja Abakán és Minuszinszki ikervárosa.

7. Városai az erdős pusztán

Ufa, an. Ufa

Baskíria fővárosa a Belaja folyó partján, az erdős puszta és lomberdő határán

Éghajlati adatai: jn: -12 °C, é: 4 °C, jl: 20 °C, cs: 580 mm/év, f: 5 hónap

Cseljabinszk, an. Chleyabinsk

Város az Ural keleti lábánál, az erdős pusztán.

Éghajlati adatai: jn: -15 °C, é: 3 °C, jl: 19 °C, cs: 430 mm/év, f: 5 hónap

Omszk, an. Omsk

Az Irtis partján, az erdős pusztán.

Éghajlati adatai: jn: -16 °C, é: 2 °C, jl: 20 °C, cs: 420 mm/év, f: 5 hónap

Novoszibirszk, an. Novosibirsk

Szibéria legnépesebb városa Szabíria északkeleti az Ob partján, az erdős pusztán

Éghajlati adatai: jn: -17 °C, é: 2 °C, jl: 20 °C, cs: 470 mm/év, f: 5 hónap.

Barnaul, an. Barnaul

Az Ob partján, az Altáji-vonulót északnyugati végén, az erdős pusztán.

Éghajlati adatai: jn: -16 °C, é: 3 °C, jl: 20 °C, cs: 440 mm/év, f: 5 hónap.

³¹¹ Európa és a Szovjetunió. Budapest, Novotrade Kiadó, 1990. p.: 39.

8. Városai a füves puszta és félsivatag határán

Volgográd, rn. Caricin, Sztálingrád

Volgai átkelőhely a Don folyó közelében. A közlekedést északról a Volgamenti-hátság, délről a félsivatag szárazsága tereli ide.

Éghajlati adatai: jn: -6 °C, é: 9 °C, jl: 24 °C, cs: 320 mm/év, f: 3 hónap.

Aktöbe, oroszul Aktyubinszk

Város az Urál-hegység déli előterében, a Mugodzsaron mn. Mugaldzsar.

Éghajlati adatai: jn: -13 °C, é: 6 °C, jl: 23 °C, cs: 320 mm/év, f: 5 hónap

Karaganda

Város Kazahsztán közepén, az Isim partján

Éghajlati adatai: jn: -13 °C, é: 4 °C, jl: 20 °C, cs: 380 mm/év, f: 5 hónap

Szemej, angolul Semey

A Fekete-Irtis partján, az irtisi-kapu előterében. Régi neve Szemipalatyinszk, mely hét palotára utal.

Éghajlati adatai: jn: -15 °C, é: 4 °C, jl: 22 °C, cs: 300 mm/év, f: 4 hónap.

9. Városai a félmedencékben

Keremovo

A Kuznyecki-félmedence kapuvárosa, az Obba torkoló Tom partján, a Bajkáli-vonulóúton.

Éghajlati adatai: jn: -18 °C, jl: 20 °C, cs: 420 mm/év.

Novokuznyeck

A Kuznyecki-félmedence főhelye.

Éghajlati adatai: jn: -16 °C, é: 2 °C, jl: 19 °C, cs: 480 mm/év, f: 5 hónap.

Minuszinszk

A Minuszinszki-félmedence névadója, a Jenyiszej partján. Ikervárosa Abakán, mellyel együtt a medence főhelye.

Éghajlati adatai: jn: -20 °C, é: 1 °C, jl: 20 °C, cs: 350 mm/év, h: 7 hónap.

Minuszinszktől délre található a Tuvai-medence.

10. Altáji vonulót

Fogalma: Szabíria (Barnaul) és Nyugat-Mongólia (Hovd) közötti vonulót, mely áthalad Gorno-Altajszk városán.

Gorno-Altajszk

Az Altáj-hegység északi lábánál, az Ob mentén.

Éghajlati adatai: jn: -14 °C, é: 3 °C, jl: 19 °C, cs: 470 mm/év, f: 5 hónap.

11. Szajáni-vonulót

Fogalma: A Minuszinszki-medence (Minuszinszk) és Nyugat-Mongólia (pl. Hovd) közötti vonulót, mely áthalad Kizil városán.

Kizil

A Tuvai Köztársaság fővárosa a Kis- és Nagy-Jenyiszej találkozásánál.

A Tuvai-medence a Jeniszej-forrásvidéke, melyet északról a Nyugati-Szaján, délről a Tannu-ola bércei határol.

Éghajlati adatai: jn: -29 °C, é: -1 °C, jl: 21 °C, cs: 240 mm/év, f: 5 hónap.

11. Bajkáli vonulót

Fogalma: Novoszibirszk és Ulánbátor között Krasznojarszk, Irkutszk és Ulan-Ude városok térségén át halad.

Krasznojarszk

A Minuszinszki-félmedence kapuvárosa, a Jenyiszej partján, a Bajkáli-vonulóúton. a Transz-szibériai vasút vonalán.

Éghajlati adatai: jn: -16 °C, é: 2 °C, jl: 19 °C, cs: 510 mm/év, f: 5 hónap.

Irkutszk

Az Angara folyó mellett, a Bajkál-tó délnyugati szegletének közelében, a Bajkáli-vonuló-úton, a Transzszibériai-vasút vonalán.

Éghajlati adatai: jn: -18 °C, é: 1 °C, jl: 19 °C, cs: 480 mm/év, f: 5 hónap.

Ulan-Ude

Burját föld fővárosa a Szelenga átkelőhelyén, a Bajkál-tó térségében, a Bajkáli-vonulóúton, a Transzszibériai-vasút vonalán.

Éghajlati adatai: jn: -18 °C, é: 1 °C, jl: 19 °C, cs: 480 mm/év, f: 5 hónap.

12. Magna Hungária

„A Magna Hungaria fogalmat szinte egyöntetűen az északi, Volga-Káma-Urál vidéki elképzelés kapcsán használják a kutatók.”³¹²

Magna Hungaria mn. Ungaria maior, Árpád népének egyik állomása, ahol Gyula barát felvette a honfoglalókat nem követő magyarokat (1236). A Kámába torkolló Belaja folyó vízvidéke, mely a torkolatvidéknél a Káma jobb partjára is kiterjed. Nagyjából a mai Baskíria. Baskíria főhelye Ufa. Keleti határa a Déli-Urál, nyugati határa a Bugulma-Belebeji-dombság vízválasztója. Térkép: ³¹³

Van, aki a kusnarenkovói kultúra (Kr.e. 550-750 k.) leleteinek elterjedési területével azonosítja, mivel az a fentiekkel majdnem pontosan egybevághat.³¹⁴

8. Mongólia

1. Határai

Mongóliát északon az Altáj, Szaján és Jablonovj-hegység; keleten a Nagy-Hingan; délen a kínai Nagy Fal, nyugaton pedig a Pej-hegység (Hámi és Jümen között) és a Mongol-Altáj határolja.

2. Részei

1. Belső és külső

A kínaiak azért építették a Nagy Falat, hogy védjék magukat a hunoktól és mongoloktól. Ha ettől észak felé indulunk, először füves pusztákon járunk, majd a hatalmas Góbi-sivatag után ismét füves puszták tűnnek fel. A tájszemlélet a "Középső Birodalom"-hoz, Kínához viszonyít. Ezért a délibb, Kínához közelebbi füves térség, mely ma már Kína része, Belső-Mongólia néven lett tartomány. Az északibb Külső-Mongólia pedig (Hajlar térségének kivételével) Mongólia néven lett önálló ország. Belső-Mongóliában több mongol él, mint Mongólia országában. A továbbiakban Belső-Mongólia területét (Hajlar térségének kivételével) Dél-, Mongólia országát pedig, Hajlar térségével kiegészítve, Észak-Mongóliának nevezem.

2. Észak-Mongólia

Észak-Mongóliát a Hangáj és Hentj hegység nyugati, középső és keleti részre osztja. A részek tengelyében egy-egy folyó folyik: a Dzavhan, Szelenga és Kerülen. Nagyobb városaik pedig Hovd, Ulánbátor és Hajlar, ugyanazon sorrendben. Nyugaton és keleten egy-egy nagyobb tavat is találunk: a Hjargasz- és Hulun-tavat. Középpütt nincs tó: a Szelenga vizével már a tájon kívüli Bajkálnak adózik.

Táblázatos összefoglalás

Észak-Mongólia részei			
Táj	Nyugat	Közép	Kelet
Folyó	Dzavhan	Szelenga	Kerülen

³¹² Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2015. p.: 34.

³¹³ Uo. p.: 32.

³¹⁴ Türk Attila: A honfoglalás kori régészeti hagyatékkal kapcsolatot mutató keleti lelőhelyek. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2015. p.: 39.

Tó	Hjargasz-tó	(Bajkál-tó)	Hulun-tó
Város	Hovd	Ulánbátor	Hajlar

3. Dél-Mongólia

Dél-Mongólia területének leghíresebb része az Ordosz-fennsík. Folyóhuroknak is neveznek, mert a Sárga-folyó / Huang Ho nagy, északra nyúló kanyarjával három oldalról körülöleli. A folyó északi szakaszát északon az Árnyék-hegység (Jin-hg.) keretezi. Ennek a lábánál található Hohhot, Belső-Mongólia tartomány székhelye.

3. Városok

Ulánbátor

Mongólia fővárosa Észak-Mongólia középső részén, a Hentij-hegység lábánál. A Föld leghidegebb fővárosa.

Éghajlati adatai: jn: -25 °C, é: -2 °C, jl: 17 °C, cs: 210 mm/év, f: 7 hónap.

Hajlar

Észak-Mongólia keleti részén

Kobdó, mn. Hovd, an. Khovd

Észak-Mongólia nyugati részén.

Éghajlati adatai: jn: -24 °C, é: 0 °C, jl: 19 °C, cs: 120 mm/év, f: 5 hónap.

Hohhot

Belső-Mongólia Tartomány székhelye, Dél-Mongóliában.

Éghajlati adatai: jn: -11 °C, é: 7 °C, jl: 23 °C, cs: 400 mm/év, f: 3 hónap.

9. Dzsungária

1. Határai

Északi határa a Mongol-Altáj, a déli a Tiensan, a nyugati pedig a kazah-kínai országhatár, mely átvágja a Dzsungár-Alataut és a Tarabagatáj hegységet.

2. Részei

Dzsungária egy háromszögletű táj, a mai Hszincsiang-Ujgúr tartomány északi részén. Belseje sivatag, a széle pedig füves puszta. Nyugati csücskében található az Ebi-tó, a keletiben pedig a Bar-tó. Északi részén a (Fekete-) Irtis folyik.

3. Városa

Urumcsi, Ürümqi

Dzsungária fő helye és egyben Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület székhelye.

Éghajlati adatai: jn: -13 °C, é: 7 °C, jl: 24 °C, cs: 290 mm/év, f: 5 hónap.

4. Kapcsolatai

Dzsungária a Belső-Ázsiából kivezető néposztó átjárók helye. Két főút vezet nyugat felé. Az északnyugati a Tarabagatáj és Szaján hegységek közötti Fekete-Irtis völgyszűkülete. Röviden **Irtisi-kapunak** nevezem. Az itt átvonulók Szemejnél értek ki a Nyugat-szibériai-alföldre. A délnyugati a Dzsungár-Alatau és a Keleti-Tiensanhoz tartozó Borohoro közti bukkanó. Ez az út az Ili folyó termékeny völgyébe vezet (és azt Gulja /Kuldzsza / Yining/ városánál éri el). Röviden **Ili-kapunak** nevezem. A folyó mentén nyugatra vonuló népek itt Almati térségébe érkeztek, ami már az Oázisfüzér része.

10.1. Az Oázisfüzér általában

1. Elnevezése

A Turáni-síkvidék öt déli folyami oázisa úgy tapad a tőlük délre magasodó hegyek (Tiensan, Hindukús és Kopet-dag) lábához, mint megannyi **fecskefészek**. Ennek oka az, hogy a hegyek nem lennének ott, helyükön sivatag terpeszkedne, mint ahogy tőlük délre azok is vannak, pl. Takla-Makán, Thar, Halál-sivatagja mn. Daste-Margo.

A hegyek lábánál azonban felemelkedésre kényszerülnek a légtömegek, és így belőlük többkevesebb **csapadék hull**. Ez a csapadék lomberdőt (Almati 670 mm/év, Dusanbe 650 mm/év), erdős-pusztát (Biskek 460 mm/év, Taskent 440 mm/év) vagy füves pusztát (Szamarkand, 370 mm/év) éltet.

Másrészt a hegyekből lesiető folyók éltető vize a sivatag szélén folyami oázisokat öntöz (Buhara 140 mm/év, Mazari-Sarif 190 mm/év, Mari 130 mm/év).

Az Oázisfűzér szemeit vonuloutak és a Selyemút hálózata fűzi fel.

2. Határai

A térségen hat "isztán" osztozik: Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Tadzsisztán, Afganisztán és Türkmenisztán.

A Keleti-Tiensan északi peremén haladó vonulót az Ili-kapun lép be a területre. A leírás innen indul.

3. Átvonuló útja

Az Oázisfűzér átvonuló útja az alábbi városokat fűzi fel: Almati, Biskek, Taskent, Mari.

10.2. Az Oázisfűzér részei

1. Iliá

Fogalma: Az Ili folyó termékeny völgyvidéke.

Almati, rn. Alma Ata

Iliá főhelye, Kazahsztán régi fővárosa (1997-ig).

Éghajlati adatai: jn: -5 °C, é: 10 °C, jl: 25 °C, cs: 670 mm/év, f: 3 hónap.

2. Tarszia

Fogalma: Kétosztatú táj. Keleti részének főhelye a Csu folyó közelében lévő Biskek / Frunze, a nyugatié pedig a Talasz folyó menti Dzsambul.

Biskek, mn. Pispék³¹⁵, an. Bishkek, rn. Frunze

Kirgizia fővárosa, „750 m tengerszint feletti magasságban”³¹⁶

Éghajlati adatai: jn: -3 °C, é: 12 °C, jl: 26 °C, cs: 460 mm/év, f: 3 hónap.

Dzsambul

Kazah város a Talasz folyó mellett, Biskek és Taskent között félúton. Közelében van Taraz városa.

3. Szogdia

Nevei továbbá

Transoxania, azaz Oxuson / Amu-darján túli terület, az előázsiai tájszemlélet szerint.

A Turáni-Mezopotámia nevet is viseli, mivel a síkvidék két legnagyobb folyójának közén terül el. A két nagy folyó a Szir-darja, görög-latin: Oxus; arab: Dzsajhún³¹⁷; és az Amu-darja /görög: Jaxartes³¹⁸.

Taskent

Üzbegisztán fővárosa és egyben az Oázisfűzér legnépesebb és legtekintélyesebb városa.

Éghajlati adatai: jn: 2 °C, é: 15 °C, jl: 28 °C, cs: 440 mm/év, f: nincs

Szamarkand, rn. Marakanda

Oázisváros a Zeravsán középső folyásánál

Éghajlati adatai: jn: 2 °C, é: 14 °C, jl: 27 °C, cs: 370 mm/év, f: nincs

Buhara

Oázisváros a Zeravsán folyó alsó folyásánál. Csapadéka 140 mm/év.

4. Fergána

³¹⁵ Rudl József, 1999. p.: 301.

³¹⁶ Uo. p.: 301.

³¹⁷ Róna-Tas András, 2007. p.: 100.

³¹⁸ Uo. p.: 100.

Fogalma: Akkora medencealj, mint a trianoni Magyarországon maradt Alföld (52e km²). A Középső- és Nyugati-Tiensan között a Szir-darja mentén.

Kokand, mn. Kahvakand

Város a Fegránai-medence kapujában, az egykori Kokandi Kánság fővárosa.

Éghajlata félsivatagi. Évi középhőmérséklete 16 °C, csapadéka 230 mm/év.

5. Baktria

Fogalma

Az egykori Baktria az Amu-darja mn. Pandzs félmedencéje az Aláj és Hindukús hegységek között.

Dusanbe, angolul Dushanbe

Tadzsikisztán fővárosa az egykori Baktria északi részén

Éghajlati adatai: jn: 3 °C, é: 15 °C, jl: 28 °C, cs: 650 mm/év, f: nincs

Mazari-Sarif

Afganisztán északi részének legnépesebb városa, a Hindukús lábánál, az egykori Baktria déli részén.

Éghajlati adatai: jn: 2 °C, é: 17 °C, jl: 33 °C, cs: 190 mm/év, f: nincs

Közelében van Balkh és Kunduz.

Balkh: Az egykori Baktria névadó városa, Mazari-Sariftól északnyugatra, 20 km-re.

Kunduz mn. Qonduz: Az egykori Baktria délkeleti részének nagyvárosa.

6. Mária

Fogalma

A Murgáb folyó oázisa a Kara-kum sivatagban. A folyó egy szakaszán az afgán-iráni határt is hordozza.

Mari, Mary

Oázisváros, melyet a Murgáb éltet. Éghajlata mérsékelt övezeti sivatagi.

Csapadéka 125 mm/év.

Közelében található az egykori Merv romjai.

Merv, régi neve Meru, türkménül Merw, perzsául Marv.

7. Pártia

Fogalma

Hegylábi oázisok sávja a Kopet-dag északi lábánál.

Asgabat, Ashabad

Türkmenisztán fővárosa a Kopet-dag északi lábánál, a Kara-kum peremén.

Éghajlati adatai: jn: 4 °C, é: 18 °C, jl: 30 °C, cs: 220 mm/év, f: nincs.

8. Összefoglaló táblázat

Szám, név	1. Ilia	2. Tar- szia	3. Szogdia	4. Fer- gána	5. Baktria	6. Mária	7. Pár- tia
Város	Almati	Biskek	Taskent	Kokand	Dusanbe	Mari	Asgabat

10.3. Az Oázisfüzér térségének történeti tájai

1. Khorezm, mn. Hvárezm³¹⁹ v. Horezm³²⁰

Történeti táj, az Amu-darja alsó szakaszának folyami oázisa az Aral-tó mellett.

Nukusz: A mai folyami oázis és egyben Karakalpakföld főhelye, csapadéka 110 mm/év.

2. Horaszán, mn. Kuraszán³²¹

Kettős értelemben használt történelmi tájegység.

³¹⁹ Vásáry István, 1986. p.: 17.

³²⁰ Rudl József, 1999. p.: 274.

³²¹ Kiszely István: Ázsia népei. Budapest, Gondolat Kiadó, 1984. p.: 261.

1. Eredetileg a szászánida Perzsia keleti tartománya volt ³²² és a modern kori Irán legnagyobb, ÉK-i tartományát is így hívták 2004-ig. Ekkor átszervezték a tartományokat, és azóta három északkelet-iráni tartomány nevében szerepel.
2. A középkorban az Oázisfűzér és Perzsia határvidékét értették alatta, Mari (Mária), Balkh (Baktria), Herát és Neisapur városokkal.

11. Afgán vonulóút

Fogalma

Vonulóút Mári és Iszlámabad között, a Hindukús peremén. Stratégiai pontja a Hajbár-hágó mn. Khaibár-hágó, India kapuja. Tengerszint feletti magassága mindössze 1070 m ³²³.

Mazari Sarif és Kabul között az út hegyi menetelést vállalva rövidíthető (Szalang-hágó, 3.350 m k.).

Az Afgán-medence keleti részéről írják, hogy: "Az utolsó medenceperemi vonulatok az afgán-pakisztáni határ mentén húzódnak, 3000 m körüli magasságban tetőző tagjait mély völgyek szabdalják, közülük legjelentősebb az Indus felé tartó Kábul völgye. A környező vonulatok egyikét szeli át a történelmi-stratégiai jelentőségű **Khaibár-hágó**, amelyen 1070 m magasságban ősidők óta a belső afgán medencéket az Indus alföldjével összekötő karavánút /ma főút/ halad keresztül." ³²⁴

Városai

Mári → Lásd: Oázisfűzér

Herát

Afganisztán második legnépesebb városa és egyben legnyugatibb nagyvárosa a Hindukús lábánál, a sivatag peremén

Éghajlati adatai: jn: 3 °C, é: 16 °C, jl: 30 °C, cs: 240 mm/év, f: nincs

Farah, Kandahár, Ghazni

Kabul: Afganisztán fővárosa, a Hajbár-hágó nyugati kapuvárosa

Éghajlati adatai: jn: -2 °C, é: 12 °C, jl: 25 °C, cs: 310 mm/év, é: 2 hónap

Iszlámabad

Pakisztán fővárosa az Indus-völgyben, a Hajbár-hágó keleti kapuvárosa

Éghajlati adatai: jn: 10 °C, é: 21 °C, jl: 30 °C, cs: 1140 mm/év, f: nincs.

12. Észak-iráni vonulóút

Vonulóút Mári és Baku között, hegylábi oázisokat fűzve fel, érintve a Felföld peremét.

A Kopet-dag és Elburz déli lábainál halad, majd átvág a Kura folyó alföldjén. Eközben áthalad Meshed, Teherán és Tebriz (vagy Ardabil) városán. Mári a sivatagban (125 mm/év), a többi város félsivatagban van (Meshed 230 mm/év, Teherán 250 mm/év, Tebriz, 280 mm/év, Baku 210 mm/év).

Az út során Tebriz kihagyható, amennyiben korábban lemennek a Kaszpi-tó Lenkoráni parti síkságára (Qazvin, Bostanábád).

13. Kitekintés: A Pusztával határos tájak

1. Anatóliai-medence

Medencealjból és hegységkeretből áll.

³²² Zimonyi István: A magyarság korai történetének sarokpontjai. Budapest, Balassi Kiadó, 2014. pp.: 150-151, térképpel.

³²³ Nemerkenyi, Horváth, Nagy, Simon: Délnyugat-Ázsia természeti viszonyai. In. Horváth, Probáld és Szabó, 2008. p.: 87.

³²⁴ Uo. p.: 87.

Medencealj: Az anatóliai medencealjon a Tuz-tó vize csillog. A medencealj és hegységkeret hegylábi vásárvonalának délies részén sorakozik Eskisehir, Konya és Kayseri városa.

Hegységkeret: Északon a Pontusz, délen a Toros adja. Kelet felé azok azon hegyvonulatok peremei határolják, melyek az Égei-tengerhez futnak ki. Nyugaton a peremi vonulatok Sivas térségében találkoznak.

Határa északon a Fekete-tenger, keleten a Sivas-Malatya közötti út, délen pedig a Földközi-tenger Levantei-medencéje.

2. Termékeny Félhold, an. Fertile Crescent

Nevének megfelelően félhold alakú táj.

Nyugati sarlója a Levantei-folyosó, pl. Aleppó, Damaszkusz, Jeruzsálem

Középső része Észak-Mezopotámia, pl. Urfa, Mósul

Keleti sarlója Dél-Mezopotámia és Elám, pl. Bagdad, Ahvaz.

3. Iráni-medence

Medencealjból és hegységkeretből áll.

Medencealj: Az iráni medencealjon a Daste-Kavir és Daste-Lut sivataga terpeszkedik.

Északi és nyugati hegylábi vásárvonalán ül Neyshabur, Shanrud, Semnan, Teherán, Kom /Qom, Káshán, Ardakan, Jazd, Kerman és Bám. Kermanig e városokat a vasút is összeköti.

„Az Iráni-felföldön a lefolyástalan medencék és a tengerek vízgyűjtői között a hegységkeret a vízvázasztó.”³²⁵ A medencealj vízhálózata tehát összetartó.

Hegységkerete északon az Elburz és Kopet-dag, keleten a mai iráni-afgán országhatárra támaszkodó Kelet-iráni-peremhegység, délen a Makran-hegység, délnyugaton és nyugaton pedig a Zagros.

Az Iráni-medence nyugati határa a Teherán-Bagdad útvonal része, Kazvin és Baktarán között.

4. Löszfennsík

A Kínai-löszfennsík, r. Löszfennsík a Föld legnagyobb összefüggő löszterülete.

Határa

Északon a Nagy Fal Ordost is átszelő szakasza, keleten a Kínai-alföld északnyugati peremét adó Tajhang-hegység, délen a Csin- és Csilien-hegység.

Részei

A Löszfennsík három részre tagolódik, melyek kínai tartományok egyben. A három lösztartomány neve és fővárosa nyugatról keletre:

Tartomány	Kanszu	Senhszi	Sanhszi
Főváros	Lancsou	Hszian	Tajjüan
mn.	Lanzhou	Xian, rn. Csangan	Taiyuan
Folyója	Sárga-folyó	Vej folyó	Fen folyó

Hszian / Xian: Város a Vej-folyó völgyében

Éghajlati adatai: jn: 0 °C, é: 14 °C, jl: 27 °C, cs: 560 mm/év, f: nincs

Kanszu-folyosó

A Löszfennsík kanál alakú, mert Kanszu tartomány messze nyugtra nyúlik. Ez a nyúlvány a Csilien-hegység lábához tapadó Kanszu-folyosó mn. Hexi korridor. Ennek nyugati szélén található Jümen (Yumen) városa.

³²⁵ Futó József szerkesztő: Kontinensek földrajza I. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988. p.: 490.

2. A MEDENCE IDŐRENDJE

1. Táblázat

Kor	kezdet	vége	lelőhelyek, kultúrák, népek
Őskőkor	375 000	10 000	Vértesszőlős, Subalyuk, Szeleta, Ságvár
Átmeneti kőkor	10 000	6 200	Jásztelek
Korai újkőkor	6 200	5 500	Körös kultúra
Középső újkőkor	5 500	5 000	Dunántúli és Alföldi vonaldíszes edények
Késői újkőkor	5 000	4 500	Lengyel I-II. / Tiszai kultúra
Korai kőrézkor	4 500	4 000	Lengyel III. / Tiszapolgári kultúra
Középső kőrézkor	4 000	3 600	Balaton / Bodrogheresztúri kultúra
Késői kőrézkor	3 600	2 800	Péceli kultúra
Korai bronzkor	2 800	2 200	Zóki kultúra (p. 3000 – 2200)
Középső bronzkor	2 200	1 300	Vatya kultúra pl.
Késői bronzkor	1 350	800	halomsíros és urnamezős hódítók, Gáva k.
Vaskor	800	9	kimmerek, szkíták, kelták
Római kor	13	400	rómaiak, szarmaták, germánok, dákok
Hun kor	400	895	Attila népe, gepidák, Baján és a Griff népe

2. Kőrök

350 e Vértesszőlősi Homo heidelbergensis v. neanderthalensis; agytérfogata 1300 cm³ ³²⁶
³²⁷

128 e Krapinai és Gánóci neandervölgyiek, Riss-Würm interglaciálisban ³²⁸

113 e Megkezdődött az utolsó eljegesedés ³²⁹, és tartott Kr.e. 10 e-ig

68 e Kőzet átkristályosítása hőkezeléssel a miskolci Avason ³³⁰

58 e Subalyuki neandervölgyiek ³³¹, zsákmányuk vadló, kőszáli kecske, zerge ³³²

40 e A mai ember bevándorlása Európába, az Aurignaci kultúra (Kr.e. 40-30e) kezdete

38 e Neandervölgyi ember Érden és a Varasd melletti Vindijai-barlangban ³³³

32 e Tatai neandervölgyi telep a hévforrásoknál ³³⁴, mamutborjú vadászok

30 e Gravetti kultúra (Kr.e. 30-20 e) kezdete

25 e A neandervölgyiek utolsó ismert előfordulásai, Ibéria ³³⁵

19 e A földi átlaghőmérséklet 9 °C-ra csökken, az európai összlakosság 10 e fő alatt ³³⁶

16 e Rénvadászok a Ságvári Lyukas-dombon ³³⁷; msz. Kr.e. 16.9 / 15.7 e ³³⁸

10 e A Szvidéri kultúra kezdete. A jelenkor kezdete; p. 9750 ³³⁹

9750 A lovasi festékbányából kitermeltek 25 m³ limonitos-hematitos agyagot

³²⁶ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás: Emberré válás. Budapest, Archaeolingua Alapítvány, 2017. pp.: 92-93..

³²⁷ Uo. p.: 96.

³²⁸ Uo. p.: 101.

³²⁹ Csorba Csaba: Az őskor. In. Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 41.

³³⁰ Hőkezelés az őskorban, Index 2005.07.27. Elérhető a világhálón.

³³¹ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 102.

³³² Csorba Csaba, 2009. p.: 39.

³³³ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 102.

³³⁴ Csorba Csaba, 2009. p.: 39.

³³⁵ Dr. Douglas Palmer: Az ember eredete. Budapest, Officina '96 Kiadó, 2007. p.: 92.

³³⁶ Csorba Csaba, 2009. p.: 45.

³³⁷ Világháló: Rippl-Rónai Múzeum / Milyen korú tárgyakat keresünk

³³⁸ Mesterházy Zsolt: A magyar ókor. Budapest, Kárpáti Ház, 2003. p.: 272.

³³⁹ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 63.

7300 Jászsági rúdsátor
6250 k. Janislawicei kultúra kezdete a Lengyel-alföldön (idősávja: Kr.e. 6500/6000 – 5000/4800)
6200 Első élelemtermelők érkezése, Körös kultúra (Kr.e. 6200-5500) kezdete
5750 k. a rénszarvasok végleg eltűnnek a Medencéből ³⁴⁰
5500 Vonaldíszes kultúra (Kr.e. 5500-5000) kezdete a Dunántúlon és az Alföldön
5000 Tisza kultúra (Kr.e. 5000-4500) és Lengyel I-II. kultúra (Kr.e. 5000-4500) kezdete
4500 Tiszapolgári kultúra és Lengyel III. kultúra kezdete.

3. Kőrézkor, Kr.e. 4500-2800

4500 Tiszapolgári kultúra (Kr.e. 4500-4000) és Lengyel III. (Kr.e. 4500-4000) kultúra kezdete
4000 Bodrogkeresztúri (Kr.e. 4000-3600) és Balaton /Lassinja kultúra (Kr.e. 4000-3600) kezdete
3600 Péceli kultúra (Kr.e. 3600-2800) kezdete
2800 Péceli kultúra vége.

4. Bronzkor, Kr.e. 2800-800

2800 Zóki (Vicsedál/Vuedol) kultúra kezdete, vége Kr.e. 2200
2200 Középső bronzkor (2200-1350) kezdete
1350 Késő bronzkori kezdete, halomsíros hódítás, első hódoltság (Kr.e. 1350-750) kezdete
1100 Gáva kultúra (Kr.e. 1100-800) kezdete
800 k. kimmer betörés.

5. Vaskor, Kr.e. 800-13

800 k. kimmer betörés
750 k. a szkíták érkezésével megszűnik az első hódoltság, Vekerzug kultúra (Kr.e. 750-250) kezdete
400 k. megkezdődik a Dunántúl kelta meghódítása ³⁴¹
250 k. a kelta hódítók eléri az Alföldet ³⁴², Vekerzug kultúra vége, második hódoltság kezdete
200 k. kelta virágkor kezdete a Medencében ³⁴³
100 k. kelta virágkor vége a Medencében ³⁴⁴

6. Római kor, Kr.e. 36 – Kr.u. 400

36 megkezdődik, és Kr.u. 9-re befejeződik Pannónia meghódítása ³⁴⁵
1 k. betelepülnek a Medencébe az első kvádok és szarmaták
87 Decsebál uralmának kezdete
106 Decsebál halála
167 Markomann háborúk (167-180) kezdete ³⁴⁶
175 Zanticus jazig király 8000 lovas ad Rómának ³⁴⁷

³⁴⁰ Mesterházy Zsolt, 2003. p.: 292.

³⁴¹ D. W. Harding: Az őskori Európa. Budapest, Helikon Kiadó, 1986. p.: 155.

³⁴² Uo, p.: 155.

³⁴³ Uo, p.: 155.

³⁴⁴ Uo, p.: 155.

³⁴⁵ Kovács László: Östörténeti időrend. Székelypálfalva, 2021. p.: 67.

³⁴⁶ Uo, p.: 78.

³⁴⁷ Uo, p.: 78.

- 269 Után tűnnek fel a gepidák a Medencében
 322 után elkezdik építeni a Csörsz sáncot és árkot, mely öt éven belül elkészül ³⁴⁸
 334 Szolga szarmata ln. limigantes felkelés a Bánátban ³⁴⁹
 359 Zalánkeméni affér: a föld népe lemarházta a római császárt
 400 k. Attila népe betelepedett a Medencébe

7. Hun kor, mn. népvándorlás kora

Az egyes hun csoportok - Attila, Baján és a Griff népének - adatait lásd a nemzettagok c. részben.

Attila népe, 400-455

Gepida királyság, 455-567

455 Gepida királyság ³⁵⁰

546 A Dunántúlon Longobárd királyság jön létre

Baján népe, 567-677

Griff népe, 677-895

Árpád népe, 895-1001

895 A fősereg bevonul a Medencébe.

2. ÖSTÖRTÉNETI ADATOK

1. ADATFORRÁSOK ÁLTALÁBAN

1.1. Genetikai alapfogalmak

Öröklődés: Életfolyamat, mely által az élőlények tulajdonságaik egy részét átadják a következő nemzedéknek.

Öröklődéstan tn. genetika: Biológiai tudomány, melynek tárgya az öröklődés.

DNS, dezoxiribonukleinsav, an. dezoxiribonucleic acyd, r. DNA: Az élőlények örökítő anyaga - az öröklött tulajdonságok átadásának letéteményese. Sejtmagbéli nagymolekula, mely 4 féle nukleotidból áll. Lehet jelenkori vagy **ásatag**, an. ancient, r. áDNS, an. aDNA.

Nukleotid: A nukleotid egy három részből álló közepes molekula. Részei: bázis, cukor és forszforsav. Mivel az utóbbi kettő a (DNS) nukleotidokban azonos, a 4 féle nukleotid az ún. bázisokban különbözik.

Bázisok (a nukleotidok részeként): A 4 féle bázis az adenin, timin, guanin, citozin, melyeket A, T, G, C betűkkel adnak meg. Végző soron ezen 4 alegység sorozata – mint egy 4 betűs ábécével írott könyv – kódolja a fehérjét, amelyek pedig a sejt legfőbb szerkezeti elemei és működtetői (pl. enzimek).

Történeti öröklődéstan tn. archeogenetika: Az ásatag örökítő anyaggal foglalkozó tudomány.

Szekvencia a molekuláris biológiában: A 4 féle nukleotid alapegység megadott kapcsolódási sorrendje. Sequor = követ (ige), latin, amiből sequentia = követés, kíséret. Ide értik a fehérjéket vagy a 22 aminosav

Genom: Egy élőlény vagy sejt örökítő anyagának egyszeres vagy kétszeres sorozata.

³⁴⁸ Trogmayer Ottó: Múltbalató. Budapest, Helikon, 2005.

³⁴⁹ Kovács László, 2021. p.: 86.

³⁵⁰ Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 1223.

Hunán genom-projekt, an. Human Genome Project: Az ember örökítő anyagának lebetűzése, mely 2003-ra készült el.

Gén: A DNS azon szakasza v. szakaszainak összessége, mely egy fehérje készítésének adatait tartalmazza.

Genotípus / fenotípus: A genotípus egy adott élőlény v. élőlény-csoport örökítő anyaga. A **fenotípus** az élőlény minden egyéb tulajdonsága, amit a genotípus a környezeti hatásokkal együtt meghatároz.

Haploid / diploid: Olyan élőlény vagy sejt, amely az örökítő anyag egyszeres / kétszeres mennyiségét tartalmazza.

Kromoszóma: A fehérjeburkos DNS a sejtsztódás középszakaszában (metafázis) jól festődő csoportokba rendeződik. Ezeket a csoportokat jól festődő tulajdonságuk miatt kromoszómának nevezik. Névéredek: kromo = szín, szóma = test. Az embernek 23 pár kromoszómája van. Ebből 22 pár ún. testi, 1 pár pedig ivari kromoszóma. Ez utóbbiakra alapul a nem meghatározása.

Nem meghatározás az embernél: A nőknek, anyáknak két darab X ivari kromoszómája van, a férfiaknak viszont egy X és egy Y. Anyjától, a petesejt által mindenki egy X kromoszómát kap. Apjától, a hímivar-sejt közvetítésével viszont vagy egy X-et vagy egy Y-t. Ha X-et, akkor a nő lesz az utód, ha Y-t, akkor pedig férfi.

A mutáció és szelekció fogalomköre

Mutáció: Az örökítő anyag örökletes megváltozása.

Pontmutáció, an. Single Nucleotide Polymorphism, r. SNP: A genom egyetlen nukleotidnyi változása. Az összes mutáció 90%-át adja ³⁵¹. Csak 4 %-nak van működésbeli hatása. ³⁵²

Pontmutáció fajták (3): Beszúródás tn. inszerció: egy új nukleotid beszúrása. Kiesés tn. delécio: egy régi nukleotid kiesése. Helyettesítés tn. szubsztitúció: egy régi nukleotid újra cserélése.

Mutációs ráta: Az örökítő anyag változási sebessége.

A mutáció hatása: A mutáció lehet az élőlény számára közömbös, káros vagy hasznos. A történeti öröklődéstan számára kitüntetett jelentőségűek azok az örökítő anyag szakaszok, melyek hatása közömbös. Ezért nem hat rájuk a kiválasztódás. Így változásuk az eltelt idővel egyenesen arányos.

Szelekció, m. válogatás: Az a folyamat, melynek során az egyes népeiségekben az egymást követő nemzedékek során a káros mutáció aránya csökken, a hasznos aránya pedig nő. Ennek az az oka, hogy a hasznos mutációt nyert egyednek több, a káros mutációt szenvedőnek pedig kevesebb utódja lesz, mint a mutáció nélkülinek.

A törzsfá fogalomköre

Klaszter an. cluster: Egy halmaz olyan részhalmaza, mely egyértelműen megadható és használata hasznos. Klaszterképzés, mn. klaszter analízis: Klaszter létrehozása.

Haplocsoport: Egy adott klaszterbe tartozó egyedek csoportja. Hasonlással: a DNS egy adott részének fejlődése ábrázolva olyan, mint egy ágrendszer. Ennek egyes ágai a haplocsoportok.

Törzsfá an. family tree

Fogalma: A haplocsoportok fejlődését bemutató rajz. Az elnevezés nem szerencsés abból a szempontból, hogy a törzsfá alakja nem hasonlít a lombos fához – hanem bokros rendszerű vagy fésűs rendszerű.

Bokros rendszerű törzsfá: A haplocsoportok a legősibb haplocsoport után rögtön szétágaznak, egyenrangú ágakra. Ezután ugyanez többször ismétlődik. A bokor rendszer azt mutatja, hogy a földrajzi térben a fejlődésnek nem volt rögzült helye.

³⁵¹ Neparáczki Endre Ph.D. értekezése, Szeged, 2017. p.: 8.

³⁵² Uo. p.: 8.

Fésűs rendszerű törzsfa: Az egyes haplocsoport mellékágak sorban válnak le a folyamatosan továbbfejlődő főágról (hasonlóan a fenyőfa évenként létrehozott ág emeleteihez, de itt egyszerre csak egy ág = fésűfog jön létre. A fésűs rendszer azt mutatja, hogy az egymást követő és egyre fejlettebb változatok a földrajzi tér egy kitüntetett helyén jöttek létre. Ez a fejlődési központ vsz. a Felföld volt, a növényvilág, állatvilág és az ember esetében egyaránt.

A fésűs rendszer a hagymahéjak rendszeréhez is hasonlít. A hagymatönk legkorábbi levele a legkülső, és minél fiatalabb a levél, annál beljebb van, a korábbi levelek ölelésében, védelmében. A hagymahéjak helyett matrjoska babákat is képzelhetünk.

1.2. Rokonságok

1. Csimpánzok – eltérés 3.5 %

Az ember legközelebbi rokonai a csimpánzok. Egy alaposan megvizsgált csimpánzról írják, hogy „DNS-e **96** százalékban egyezik a miénkkel” ³⁵³

„Az ember és csimpánz génjeinek legalább **97** %-a közös.” ³⁵⁴

Az átlagos becsült eltérés tehát 3.5 % körüli.

2. Emberek – eltérés 0.2 % (1. és 2. átlaga)

1. „Általánosságban elmondható, hogy a teljes genom DNS szekvenciája minden emberben 99,6 %-ban azonos (Levy és mtsai., 2007). ... Azt, hogy két egyén genomja milyen mértékben különbözik egymástól, a nukleotid diverzitás érték adja meg. Ezt az értéket emberben **0,1%-tól** (Jorde és Wooding, 2004) **0,4%-ig** (Tishkoff és Kidd, 2004) becsülik.” ³⁵⁵

Tehát átlagosan 0.25 %.

2. Egy adott területen élő embercsoportoknak jellegzetes örökítő anyag mintázata van. Ennek alapján feltárható a rokonsága és megállapításokat lehet tenni a csoport korábbi útjára vonatkozóan is.

„A genetikai rokonság megállapításához azokat a DNS szakaszokat vizsgálják, amelyek az egyének és populációk között eltérést mutatnak. ... Napjainkra 26 populációból több mint 1000 ember teljes genomját szekvenálták meg az 1000 genom projekt során (The 1000 Genomes Project Consortium, 2015), és azt találták, hogy egy-egy egyén genomja átlagosan 4,1-5 millió helyen különbözik a referencia genomtól. Ezen variánsok többsége SNP és rövid inszerció-delécio” ³⁵⁶

Az átlagos eltérés tehát kb. 4.5 millió nukleotid, ami a 3 milliárd bázispárnnyi haploid emberi genomnak 0.15 %-a.

3. „A populációk genetikai vizsgálata kimutatta, hogy az emberi faj genetikai változatosságának zömét populáción belül találjuk, és **csak** töredékét, **10- 15%-át a populációk között**, azonban ugyanez az arány az Y-kromoszóma elemzéseknél már 30- 40%-nak adódott (Lewontin, 1972).” ³⁵⁷

1.3. Keveredő és nem keveredő örökítő anyag

1. Keveredő örökítő anyag

Az öröklődéstan a sejtekben lévő örökítő anyagot, azaz deoxiribonukleinsavat r. **DNS-t** (an. deoxiribonucleic-acid, DNA) vizsgál. A DNS túlnyomó része a sejtmagban lévő, magi tn. nukleáris DNS (nucleus = sejtmag, latinul) angolul rövidítve **n-DNS**.

³⁵³ National Geographic, 2005.09.02. Mi tesz bennünket emberré?

³⁵⁴ Origo, 2009.12.08. Ember és csimpánz – eltérés ezer génben

³⁵⁵ Neparáczki Endre, 2017. p.: 7.

³⁵⁶ Uo. p.: 7.

³⁵⁷ Uo. p.: 15.

Az ivarsejtképzés során az apai és anyai eredetű kromoszómák összetapadnak és csereberélni kezdik DNS-üket (az Y kromoszómás örökítő anyag 95%-nak kivételével). Ez az átkereszteződés an. crossing over jelensége, melynek eredménye az örökítő anyag **átkeveredése** tn. rekombinációja. Eredménye az, hogy a DNS túlnyomó részének egyedi jellegzetességei hosszabb távon egyre inkább elmosódnak.

Ez jellemző a sejtmagbéli DNS 99 %-ára, amely az ún. **testi** tn. autoszomális kromoszómákban található.

2. Nem keveredő örökítő anyag

Ezért kiemelkedő jelentőségű az, hogy az Y kromoszóma (túlnyomóan) és a mt-DNS az átkeveredésből kimarad. Örökítő anyagukon így csak a mutáció változtat. Ezért ezen **nem keveredő** örökítő anyagok által az emberek leszármazási vonalakba sorolhatók. Az adott vonalához tartozó örökítő anyagú emberekből cluster-analízissel képeznek jól használható csoportokat. Ezeket tn. haplocsoportnak nevezik.

„... a társadalmak körülbelül 70%-ánál amikor két ember egybekel, többnyire a **nők** váltanak lakóhelyet, ők költöznek a **férjükhöz**. Más szóval a férfiak genetikusan kevésbé mozgathatók. Ennek következményeként egy jóval homogénebb mitokondriális DNS elterjedési térkép alakult ki, míg az Y-kromoszómák egymástól függetlenül divergálódtak a különböző populációkban (Seielstad és mtsai., 1998).”³⁵⁸

3. Y haplocsoportok

A sejtmagbéli DNS 1 %-a a nemet meghatározó ún. ivari an. sex kromoszómákban (X, Y) található. Az Y kromoszóma esetében hossza mintegy **57 ezer bázispár**. A férfiak ivarsejtképzése során az X és **Y kromoszóma** között átkereszteződés, örökítő anyag cserebere gyakorlatilag nincs (p. csak 5%-ban van), így annak örökítő anyaga csak apai ágon mn. vonalon öröklődik. Ezét az Y-DNS-nek „II. András esetében is 100%-ban meg kell egyeznie Álmos és Árpád fejedelem DNS-ével.”³⁵⁹ Az **apai vonalú** öröklődés tn. patrilineáris, vö. pater + linea, apa + vonal, latin.

„Az Ykromoszóma 57227415 bázispár hosszú. A kromoszóma hosszának 95%-án nem játszódik le rekombináció...”³⁶⁰

Az Afrikán kívüli összes férfi őst eurázsiai Ádámnak nevezték el. „Eurázsiai Ádám Y-kromoszómáján 14 813 991 pozícióban keletkezett egy mutáció, vagyis C helyett T lett kb. 65-70 ezer évvel ezelőtt. ... Annak a várható esélye, hogy pont ebben a pozícióban egy másik férfiban is keletkezzen ugyanez a változás, 1 : 60 millióhoz, ennek esélye szinte a nullával egyenlő. Ezért hívjuk ezt 'egyszeri mutációs eseménynek' /unique mutation event/ /Knjiff, 2000/.”³⁶¹

4. mt haplocsoportok

Nagyon kevés DNS a sejtek **energiatestecskéiben**, tn. mitokondriumaiban is van. Ennek összessége az ún. mitogenom. Ez az ún. sejtmagon kívüli, tn. extranukleáris vagy mt-DNS az energiatestecske saját, sejtosztódástól független osztódásával adódik tovább.

Az energiatestecske örökítő anyaga csak anyai ágon mn. vonalon öröklődik. Az anyai vonalú öröklődés tn. matrilineáris, vö. mater + linea, anya + vonal, latin.

„... az emberi mtDNS-t már 1981-ben sikerült 'szekvenálni', tehát a szerkezetét teljesen megismerni.”³⁶² Az emberi mtDNS „mindössze 16.569 nukleotidpár hosszúságú ...”³⁶³ Mennyisége a sejtmagi DNS-nek mindössze 0.00027%-a.

³⁵⁸ Neparáczi Endre, 2017. p.: 15.

³⁵⁹ Pamjav, Fehér, Németh, Csáji, 2016. p.: 29.

³⁶⁰ Neparáczi Endre, 2017. p.: 14.

³⁶¹ Pamjav, Fehér, Németh, Csáji, 2016. pp.: 26-27.

³⁶² Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 136.

³⁶³ Uo. p.: 136.

„A körülbelül 800 bázispár méretű hipervariábilis régió (HVR) nem kódol géneket csak szabályozó szerepe van, ezért az itt bekövetkező pontmutációkra kevésbé hat a szelekció, ennél fogva a HVR régió az mtDNS legpolimorfabb szakasza. A mtDNS mutációs rátája a nukleáris DNS-ének körülbelül tízszerese, a HVR szakaszé ennek is többszöröse. A haplotípusok elkülönítésére **elsősorban a HVR-I** szakaszt (nt 16024- 16365) használják, de néhány haplocsoport (H és U) a HVR-II (nt 37-340) szekvenciákban is különbözik.”³⁶⁴ A HVR-I szakaszban tehát **341** bázispár van.

5. Táblázat

DNS-megoszlási **táblázat**, diploid genom esetén, kerekített adatokkal

	DNS			
helye	Sejtmagban			Energiatestecs- kében
tn.	nukleáris			mitokondriális v. extranukleáris
	Autoszomális m. testi kromo- szómák	Szex mn. ivari kromo- szómák		
bázispár	6 000 millió	60 millió ³⁶⁵		17 ezer
aránya	kb. 99 %	kb. 1 %		0.0003 %
rövidí- tése	n-DNS	X-DNS	Y-DNS	mt-DNS
öröklő- dés	átkeveredéssel		csak apai ágon	csak anyai ágon

1.4. Haplotípus

„A teljes genom szekvenálás igen költséges módszer, ezért többnyire a csontmaradvány részleges genotípusát szokás meghatározni. Elsősorban azokra a DNS szakaszokra koncentrálunk, melyekben a populációk **jellegzetes** polimorfizmust mutatnak, melyek alapján az egyének eltérő úgynevezett haplotípusokba és haplocsoportokba sorolhatók. A haplotípus az egyén nem rekombinálandó DNS szakaszaira jellemző **SNP mintázat**, melynek kiemelkedő jelentősége van az **mtDNS és Y-kromoszóma** leszármazás vizsgálatában. A haplocsoport az **azonos leszármazási** vonalba tartozó haplotípusok összességét jelenti. A Humán Genom Projekt nagyszámú genom szekvencia összehasonlításával korábban meghatározta az mtDNS és az Y-kromoszóma vonalak leszármazási viszonyait, és kijelölte a haplocsoportba soroláshoz **legalkalmasabb** SNP pozíciókat.”³⁶⁶

Ezek az SNP-pozíciók az emberiség mt-DNS vagy Y-DNS családfájának legfőbb elágazási pontjai.

„Az Eurázsira jellemző leggyakoribb mtDNS haplocsoportokba történő besoroláshoz az **mtDNS** kódoló szakaszán **22** jól jellemzett polimorf pozíció szekvenciáját kell meghatározni (Haak és mtsai., 2010)”³⁶⁷

Az Y-kromoszóma esetén 25 ilyen pozíció meghatározása szükséges.

³⁶⁴ Neparáczi Endre, 2017. p.: 14.

³⁶⁵ Pamjav, Fehér, Németh, Csáji, 2016. p.: 27.

³⁶⁶ Neparáczi Endre, 2017. p.: 10.

³⁶⁷ Uo. p.: 10.

1.5. Régiségi örökléstan

1. Fogalma és kezdete

„A régészeti leletekből kinyert DNS neve az **ásatag DNS** vagy archaikus DNS /ancient DNA, **aDNA**/, melynek vizsgálata speciális módszereket igényel. A régészeti genetika születése a XX. század végére keltezhető, amikor Higuchi és mtsai., **1984**-nak sikerült egy 150 éve kihalt állatból DNS-t izolálni és megszekvenálni.”³⁶⁸ Az ásatag DNS-t angol rövidítése tehát aDNA - magyarul **áDNS**-nek nevezem. Szekvenálni = bázissorrendjét megállapítani. Az állat a dél-afrikai quagga volt, a zebra rokona. A vizsgálatot az University of California / Berkely Egyetemen végezte Russ Higuchi és munkatársai. Az 1984 óta létező tudományág tehát közel negyven éves. Ez alatt az idő alatt a vizsgálatok pontossága és időhatára egyre nőtt, az ára pedig csökkent.

2. áDNS források

A történeti öröklődéstan mn. régészeti öröklődéstan tn. archeogenetika tárgya a régiségi DNS és ennek kapcsolatainak feltárása. A régiség emberének a **csontja** marad meg legtovább. A legtöbb DNS-t a halántékcsontról sziklacsontjából³⁶⁹ és a fogakból lehet kivonni. Napjainkban már egyetlen csontszilánkból képesek kinyerni annyi DNS-t, amennyi a haplocsoportba soroláshoz elegendő. A csont – és a régiségben élt ember – halálának idejét a radiokarbonos keltezés már 2014-ben +/- **30 éves pontossággal**³⁷⁰ tudta megadni. A csont mellett a haj és ürülék is ásatag DNS-forrás lehet.

3. Munkafegyelem

A vizsgált minta szennyeződhet idegen öröktő anyaggal. Az idegen örökítő anyag forrása legtöbbször egy jelenkori mikroorganizmus vagy az embertől – akár maguk a kutatók. Jelenléte téves eredményt hozhat. Egy alkalommal például egy júra időszak sárkánygyík tn. dino-szaurusz DNS-t akartak vizsgálni, de végül kiderült, hogy az örökítő anyag egy emberé volt. Ezért a régiségi örökléstan vizsgálatok során a laboratóriumi munkában szigorú munkafegyelemre van szükség.

„Az aDNS laborban steril légbefújással enyhe túlnyomást kell létrehozni, hogy az ajtók nyitáskor megakadályozzuk a kintől befelé irányuló légáramlást, amely szennyezések forrása lehet. A laborban minden munkafázis elkülönülő légtérben folyik, és az anyagok mozgása szigorúan egyirányú. ... Az aDNS laborba minden eszköz és anyag csak alapos DNS-mentesítés után kerülhet be, ami hipós törléssel és UV kezeléssel történik. A steril környezet fenntartása érdekében minden dolgozónak csuklyás overált, maszkot, cipővédőt és kesztyűt kell viselnie. Minden felületet le kell takarítani a munka elvégzése előtt és után. Elsőnek 3-10%-os hipóval mossuk a felületeket, majd 70%-os etanollal, hogy letisztítsuk a hipót és elkerüljük a korróziót, majd UV-sugárzás következik (Fulton, 2012). A felszínek, falak tisztántartása érdekében éjszakánként mindenütt UV lámpák működnek, és rendszeres hipós mosással kell tisztítani a helyiségek falait és padozatát.”³⁷¹

4. Szerepe a magyar őstörténetben

A történeti öröklődéstan egy áDNS kapcsolatainak vizsgálata során azt összevetheti más ásatag DNS-ekkel és jelenkori DNS-ekkel. Ilyen módon felderíthető az, hogy az adott egyed melyik régi és mai csoportokkal van kapcsolatban.

³⁶⁸ Neparáczi Endre, 2017. p.: 17.

³⁶⁹ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 192.

³⁷⁰ Türk Attila: A Kárpátoctól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2015. p.: 29.

³⁷¹ Neparáczi Endre, 2017. pp.: 18-19.

A magyarok őstörténetét vizsgáló történeti öröklődéstan két biztos pontból indulhat ki. Alapul veheti a mai magyar népességet vagy az árpádi honfoglalókat. Mindkét esetben azt is felderíti, hogy hol élnek ma olyan örökítő anyagú emberek, mint amilyenek az árpádi honfoglalók voltak vagy mi, mai magyarok vagyunk.

5. Megfigyelés

1. Elkülönülés

A történeti öröklődéstan kimutatta, hogy az élelemtermelés előtt a nagytérsegek vadász-gyűjtőgető - an. hunter-gatherer, r. HG - népe öröklődéstanilag jól elkülönült egymástól. Az örökítő anyag eltérései nagyok voltak.

2. Keveredés

A történeti örökléstan azt is kimutatta, hogy az élelemtermelés terjedése során ezek a korábban elkülönült csoportok különböző módokon összekeveredtek. A keverékek összetevőinek arányából vándorlási utakra is következtethetünk.

1.6. Immunglobulin

Érthetőségi szempontból ide sorolhatók a DNS által egyértelműen meghatározott fehérjék, pl. a vérbeli **immunglobulin** fajták is, melyeket a japán Matsumoto vizsgált (szigorúan véve azonban az immunglobulinok szerkezete fenotípusos tulajdonság).

2. Alkattan

Az alkattan az emberi testek **jellegzetességeit** vizsgálja. Ilyen jellegzetesség többek között a testmagasság és színkomplexió (haj, szem, bőr). Ezek tekintetében azonban a magyarság nem különül el a környező népektől.

Idő szerint a vizsgálat tárgya régiségi vagy jelen idejű anyag. A **régiségi** alkattan a régi korok emberének alkatával foglalkozik. A **jelen idejű** kutatás azt is felderíti, hogy hol élnek ma olyan emberek, mint amilyenek mi is vagyunk. Az őstörténeti célú régiségi alkattan megpróbál közöttük **kapcsolatra** találni.

A történeti alkattan főként a fenotípus legjobban megmaradó részéből, az emberi **csontokból** von le következtetéseket. Mivel az embert leginkább az agya emeli ki az állatvilágból és különbözteti meg a többi embertől is, a vizsgálatok legfőbb tárgya a **koponya**. Az ősi koponyák alakja hosszúkás - a később megjelenteké egyre inkább kerek.

A **fejjelező** a fej szélességének és hosszúságának hányadosa, megszorozva százszal. Értéke a kerekfejűeknél magas, a hosszúfejűeknél alacsony.

3.1. Nyelvészeti alapfogalmak

Fonéma ³⁷²: A beszélt nyelv legkisebb, jelentésalkotó, jelentés megkülönböztető egysége, de önálló jelentése nincs.

Külön fonéma pl. az „s” és „n” hang, mert pl. az **édes** és **éden** szavak jelentését megkülönbözteti.

Nem fonéma a **nagy** és **ing** szavak n hangja, pedig az utóbbit a szájüreg hátsóbb részében képezzük.

A magyar nyelvben 39 fonéma van.

Graféma ³⁷³: Az írott nyelv legkisebb egysége.

Általában beszédhangot rögzít, de néha nem, pl. az „y” a „gy” v. „ly” részeként.

A magyar nyelv fonémáinak lejegyzésére 40 betűt használunk.

³⁷² Balázs Géza szerkesztő: Magyar nyelv. Budapest, Corvina Kiadó Kft, 2005. p.: 90.

³⁷³ Uo. p.: 90.

Szóelem³⁷⁴ tn. morféma: A nyelv legkisebb egysége, melynek önálló jelentése van. Két fajtája van, a szótő és a toldalék.

Szótő tn. tömorféma³⁷⁵: A szó jelentésének magvát hordozza.

Toldalék³⁷⁶: képző, jel, rag.

Magyar különállás

Ősnyelv a magyar nyelv, sokak véleménye szerint. Nem egyszerűen egy ősi nyelv, hanem maga az ősn nyelv. Amennyiben ez igaz, legősibb szavai várhatóan a rövid szavak. Ezek a szavak ezt a más nyelvekre kifejlesztett beskatulyázást *nem tűrik*, mivel sem a fonéma-szóelem, sem a szótő-toldalék nem különül el. A fent bemutatott rendszer a magyar nyelv legősibb elemeinek leírására *alkalmatlan*.

Fonéma-szóelem: Több magyar fonémának van önálló jelentése, pl. e, á, a, ó, ő – van, hogy nem is egy. Pl. „e nyelv az ősn nyelv - érted-e”?

Szótő-toldalék: Számos magyar szóban jellegzetes toldalék a szótő, pl. nál.ad, vel.ed.

Jelölésmód a magyar szavak részekre bontásakor

A magyar szavak értelmét bepontoszással adom meg. Be.pont.oz.ás.sal. Ilyen jelölésmódot használnak pl. az északnyugat-kaukázusi nyelveknél³⁷⁷.

A mássalhangzók kettőződését ’-jellel adom meg, úm. pl. idd = id’.

A szó adott hangja utáni lehetséges folytatások a > jel után következnek, úm. pl. igy.a, igy.ál = igy > a, ál.

A magyar nyelvben többnyire a mássalhangzók hardazzak a jalantast (a mássalhangzók hordozzák a jelentést). Ezért esetenként a mássalhangzókat nagy betűvel KieMeLeM.

3.2. A nyelvészet szintjei és irányultsága

1. Szintek

A nyelvészet vizsgálhatja az egyes nyelvi szinteket: **hangtant** tn. fonetikát, **szótant** tn. lexicát és **mondattant** tn. szintaxist, egy vagy több nyelv esetében.

2. Irányultság

Irányultsága szerint a vizsgálat lehet egyrészt egyidejű vagy történeti, másrészt belső vagy külső.

Az **egyidejű** tn. szinkrón nyelvészet a nyelvet v. nyelveket egy adott időpontban vizsgálja, a **történeti** tn. diakrón nyelvészet pedig a múltban lezajlott folyamatokat igyekszik felderíteni. Hasonlatok: paskoljuk a vizet, hullámokat keltve. Az egyidejű nyelvészet egy kiválasztott hullámot vizsgál, a történeti pedig az összeset.

A **belső** nyelvészet az adott nyelven belül vizsgál összefüggéseket és fejlődést, pl. a magyar nyelv gyökrendszere esetében. A **külső** nyelvészet lehet nyelvcsaládon belüli vagy kívüli.

A magyar nyelv esetében a kutatásra szánt pénzforrások és ismertetési lehetőségek elosztása szélsőségesen aránytalan volt, ezért csak a nyelvcsaládon belüli külső kapcsolat részletesen feltárt és közismert. Benkő Loránd tapintatosan és óvatosan így fogalmaz: ”A kiterjedt turkológiai és finnugrisztikai vizsgálatok mellett és mögött nem bontakozott ki eléggé, sőt – mondhatni nagyon lemaradt – az a kutatási kör, amelyben őstörténetünk kérdései a szorosabb értelemben vett magyar nyelv tudomány oldaláról is megvilágíthatók.”³⁷⁸

3.3. Eredeti vagy érintkezési nyelvkapcsolatok

A nyelvek kapcsolatának oka lehet a közös eredet és a későbbi érintkezés.

³⁷⁴ Uo. p.: 90.

³⁷⁵ Uo. p.: 90.

³⁷⁶ Uo. p.: 90.

³⁷⁷ Fodor István főszerkesztő. A Világ nyelvei. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. p.: 346.

³⁷⁸ László Gyula, In. Keleten kél a Nap, Götz László. Budapest, Püski, 1994. p.: 11.

A közös **eredetre** alapuló nyelvkapcsolat tn. genetikus. Eredet szempontjából a magyar nyelv legközelebbi rokonai az élő nyelvek között a finnféle nyelvek. A közös eredet hármasszoros bizonyítéka az alapszókinccs és a nyelvtani elemek nagyarányú egyezése, valamint a szabályos hangmegfelelések léte³⁷⁹. Ez utóbbi szókapcsolat azt jelöli, hogy „bizonyos helyzetekben /szól elején, szó közben, stb./”³⁸⁰ egyes hangok rendszerszerűen változnak másra, „pl. a magyar szókezdő f hangnak a rokon nyelvekben gyakran p hang felel meg: fa ... finn puu ...”.³⁸¹

A későbbi **érintkezéssel** létrejött nyelvkapcsolat tn. areális. A magyar nyelv mintegy 900 szava a szláv nyelvekben is megtalálható. Vsz. ezeket a szlávra lett vértestvéreink vették át – általában a későbbi - magyar nyelvből, a magyarban nem jövevényszavak tehát (mint az alábbi sorok állítják).

„Az eredetre vonatkozóan írják, hogy „tévedés lenne, ha manapság valaki a magyar nyelvet a nyelvünkben élő mintegy 900 szláv jövevényszó alapján próbálná rokonítani a szláv nyelvekkel.”³⁸²

3.4. A nyelvi rétegek

1. Győztes nyelv

A külső nyelvészet felismerhet nyelvi alréteget tn. szubsztrátumot és/vagy felréteget tn. szupersztrátumot. Ha két különböző nyelvű közösség együtt él, az egyik közösség idővel lecseréli a nyelvét és nyelvi szempontból veszít. A másik nyelv pedig beolvasztja a vesztes nyelv beszélőit és nyelvi szempontból győz. A győzelemnek **három tényezője** van: a beszélők hatalmi helyzete, fejlettebb kultúrája és nagyobb létszáma. Ezek a tényezők ritkán vágnak egybe. A vesztes nyelv a nyelvcsere során nyomot hagy a győztes nyelvben, és bejuttatva abba valamennyit saját eredeti nyelvi elemeiből. Az így átmentett nyelvi elemek összessége a nyelvi **maradvány**.

2. Nyelvi maradvány

A nyelvi elemek maradvány volta több módon ismerhető fel. Felismerhető, ha az adott területen vesztes nyelv máshol még élő; és az adott nyelvi elemek a győztes nyelv területének csak azon a **peremén** fordulnak elő, amely ahhoz a még élő részhez földrajzilag közel van. Felismerhető akkor is, ha egy adott nyelvi elem az adott nyelvben **elszigetelt** helyzetű és így pl. a szó története (kialakulása, fejlődése) az adott nyelvből nem magyarázható - egy másik nyelvből viszont igen, mert abban régi és sok kapcsolata van.

Ennek következménye a magyar nyelvre nézve többek között az alábbi: mindazon szavaink, amelyek a magyar nyelv **gyökrendszerének** szerves részei, és más nyelvekben megvannak ugyan, de a többi szóval való kapcsolatuk csekély – a korai magyarból való átvételek.

3. Felrétég és alrétég

A maradvány utal arra, hogy milyen társadalmi helyzetben voltak a vesztes nyelv beszélői.

A hatalom és háború szavainak maradványa jellegzetesen **felréteget** tn. szupersztrátumot képez. Latinul szuper = felső, sztrátum = réteg. Arra utal, hogy a beolvasztott nyelv beszélői uralmi helyzetben voltak, de nyelvileg mégis veszítettek. Amikor az északról délre, délnyugatra érkező kis létszámú germánok meghódították a többségi latin nyelvű népeket, nyelvileg beolvadtak, de a spanyol és olasz nyelvben felréteget hagytak vissza.

³⁷⁹ Kristó Gyula és Makk Ferenc: A kilencedik és a tizedik század története. Pannonica Kiadó, 2001. pp.: 9-10.

³⁸⁰ Uo. p.: 10.

³⁸¹ Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. p.: 1660.

³⁸² Antal, Csongor és Fodor, 1970. p.: 6.

A helynevek, a kifejezetten az adott területre jellemző növények vagy állatok szavainak nyelvi maradványai viszont jellegzetesen **alréteget** tn. szubsztrátumot alkot, és a beolvasztottak alávetett helyzetét tükrözik. Latinul szub = alatt, sztrátum = réteg.

4. Közös réteg

Lehetséges az is, hogy a nyelveknek olyan közös rétege r. **közzrétege** van, amelyben nem tudjuk megmondani, hogy az honnan származik, vagy a vélemények között nincs egység. Ez esetben lehet az átvétel az egyik nyelv, vagy a másik, de az is lehet, hogy az adott nyelveket beszélők közösen alkották meg azt. Az ilyen közösség általában a szókinészre vonatkozik, és tn. adsztrátumnak nevezik.

5. Táblázatos összefoglalás

réteg	tn.	példa
Fel-réteg	szupersztrátum	germán felréteg az olaszban és spanyolban
Köz-réteg	adsztrátum	magyar – szláv közös szavak
Al-réteg	szubsztrátum	finnféle alréteg a skandináv nyelvekben és az oroszban

4.1. A leltáros és a régész

1. A lelet

A régészet a múlt tárgyait tárja fel és vizsgálja meg. A régi tárgy neve: **lelet**. Előkerülési helye a **lelőhely**, ln. locus. A lelőhely leleteinek összessége a **leletegyüttes**. A lelet előkerülhet **keresés** vagy **szerencse** révén. A keresés lehet hivatalos vagy rabló ásatás, történhet fémkere-sővel, légi felvétel elemzés után, stb.

Árpád-népének elsőként fellelt leletegyüttese 1834-ben, Kecskeméttől kb. 20 km-rel ÉK-re, Ladánybene határából származik. A községről elnevezett "Bene vitéz" úgy került elő, hogy a sekély temetkezésről a szél egyszerűen lefújta a homokot és ezért az ott legeltető pásztorok a leleteket keresetlenül észre vehették.

Jó másfél évszázad múlva (1992) és hétezer kilométerrel keletebbre Érdy Miklós régész rábukkant Bene vitéz másfél ezer évvel korábbi társára. A felismerés tudatos és módszeres keresés eredménye volt. Érdy tehetségének, szakértelmének és kutatóútjainak köszönhetően vált a hunok nemzetközileg elismert szakértőjévé. A szakfolyóiratok több mint harminc írását jelentették meg, kétszer tartott előadást a Harvard Egyetemen, és még többször Kínában.

2. Rész és egész

A régészet mindig küzd azzal a problémával, hogy a régiségben élt közösségek tárgyi hagyatékának **csekély töredéke** kerül a tudósok kezébe. Ezért a régészet múltból adott képe elvileg sem lehet tökéletes. A hagyaték túlnyomó része mindig is a földben marad. Ha előkerül, nem biztos, hogy felfigyelnek rá. Ha pedig felfigyelnek, gyakran el is lopják. Így kikerül a tudomány látóköréből.

Ugyanez az Élővilág fejlődésének (evolúció) kutatására is igaz. Azonban mindkét esetben a józan értelem általában elegendő pontossággal képes pótolni a hiányokat. A régész azért több, mint a leletek szakszerű feltárója és leltárosa, mert képes összefüggéseket keresni és találni. A részből következtet az egészre.

4.2. A régészeti időhatára

1. Kezdet

A régészet a múlt tárgyait tárja fel. Vizsgálódási időhatárának kezdete az emberi faj létrejötte, mintegy 6 millió éve. Az első kézzel fogható köeszközök csak 3.3 millió évesek, de a tárgyi hagyaték lehet ennél régebbi. Időben még visszább haladva a régészet az őslénytanba tn. paleontológiába torkol.

2. Végtelensége

Mikor a régészeti vizsgálódás időszávjának vége? "Korábban a paleolitikumtól általában a honfoglalásig terjedő időszakot tekintették a régészet kutatási területének, ennek megfelelő volt a gyűjtőkör is. Ma már ez az időhatár a törökkor vége, azaz 1686, de a koraújkori régészet céltól függően akár 19. századi objektumokat (például fazekas-központokat) is kutat." ³⁸³

A megemlített három időhatár helyett vannak, aki mást javasolnak. A múlt hossza egyre nő, mivel az éppen elmúlt pillanat is azzá válik. A régészet időhatára valójában a jelenig ér.

És lehet szerepe is. Az arizonai Tucson egyik negyedében a közelmúltban két felmérést végeztek. Egyrészt megkérdezték az embereket, hogy mennyi sört isznak egy héten. Másrészt, az ún. „szemét program” keretében megvizsgálták a háztartási szemetet. Az adatok összevetéséből kiderült, hogy az emberek legalább 38 %-a több sörösdobozt és/vagy üveget dobott a szemétkbe a bevalottnál. Ők az első felmérésükre füllentettek. ³⁸⁴ Ha csak nem azért vettek sört, hogy az kiöntsék, vagy máshonnan hoztak üres tárolókat a szemétkbe, stb.

„... a régészet ... időintervalluma az emberi lét kezdetétől egészen napjainkig terjed.” ³⁸⁵

A közelmúltban még fellelhető, ipari forradalom előtti társadalmak emlékeit azonban nem a néprajz, hanem a régészet tárgyalja.

4.3. A régészet irányultsága

A régészet irányultsága szerint vizsgálhatja egy adott terület vagy időszávj leleteit, pl. a Kárpát-medence régészeti leleteinek sorozatát (terület); vagy akár az egész Óvilág leleteit Kr.e. 4000 és 3000 között. Lehetséges az is, hogy a régész egy technikai újítás (pl. bronzöntés) elterjedését próbálja nyomon követni, az ezzel kapcsolatos lelettípusok időbeli szétterülése által. Más esetben egy közösség őstörténetének feltárása is lehet a régészet célja. Ez utóbbi esetben nem csak időben kell a lehető legmesszebb visszatekintenie, hanem – amennyiben feltételezhető a vonulások - térben is nagy területet kell áttekintenie.

Egy adott nép őstörténetét vizsgálva a régészet lehet visszatekintő tn. retrospektív ³⁸⁶. Ez esetben a jelen lakóhely leleteinek kapcsolatait időben visszafelé (6 → .. → 1) vizsgálja. Véleményem szerint egy ilyen sorozatot alkotnak az alábbi kultúrák.

6.	Medence	Árpád népének hagyatéka
5.	Etelköz	Szubbottyici horizont
4.	Magna Hungária	Kusnarenkovói kultúra
3.	Kelet-Szabíria	Felső-Szargatka kultúra
2.	Ob felső folyása	Ogyinocovói kultúra
1.	Belső-Ázsia	Közismert hun hagyaték

Előfordul olyan is, hogy egy adott nép jelenlegi hazájától távoli, korábbi szálláshelye mellett valami nyomós érv szól. Ilyen volt pl. Gyula barát látogatása 1236-ban Magna Hungáriában. Ilyenkor a távoli táj felől való közelítés is szóba jöhet, pl. Magna Hungária → Etelköz → Kárpát-medence. Ez az előretekintő tn. lineáris módszer ³⁸⁷.

³⁸³ Wosinsky Mór Megyei Múzeum honlapja, Szekszárd.

³⁸⁴ Colin Renfrew - Paul Bahn: Régészet. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. p.: 13.

³⁸⁵ Uo. p.: 40.

³⁸⁶ Türk Attila, 2016. p.: 28. nyomán

³⁸⁷ Uo. p.: 28. nyomán

4.4. A régészet őstörténeti jelentősége

A magyar őstörténet kutatásakor "kiemelkedő jelentőséggel bírnak a régészet eredményei."

³⁸⁸ A régészet egyetlen feltételezés által kapcsolódik az őstörténethez. Eszerint, ha a leletek egymáshoz sok szempontból és lényegileg **hasonlítanak**, másokhoz pedig nem vagy jóval kevésbé, akkor az azokat készítő és használó emberek között is másoknál szorosabb kapcsolat volt. A szinte teljes egyezés ritka, de nem példátlan. Ilyenek pl. a "nyugat-szibériai Barabsteppén hun kurgán temetőben" talált edények, melyek "ugyanúgy a halott fejénél, a homlok közelében van a helyük, mint a magyar csoportnál. ... A hun edények alakjukat, elhelyezkedésüket és méretüket tekintve ugyanolyanok, mint az Alsó-Káma, Bjelaja és Urál folyó menti korai magyar lovassírokban megjelenő agyagedények. Még a peremek rovátkái is azonosak."

³⁸⁹

4.5. Helyben maradó vagy vonuló közösségek

Ha egy emberi közösség, mint közösség hosszan fennmarad, akkor tárgyi leletei hosszú időn át fellelhetők. Pl. időben előre haladva az adott közösség régészeti kultúrája 1 → 2 → 3 soron fejlődik. Ha a közösség eközben **helyben** marad (A), akkor ezek a régészeti kultúrák ott helyben, vastagon (1-3) rétegződnek egymásra. Ha a közösség közben időnként összecsomagol és **vándorol** (A → B → C helyek között), az egyes helyek rétegei a közösség szempontjából vékonyak (A1, B2, C3), összességük azonban eléri a helyben maradók vastagságát (1-2-3). A táblázat időszora a normál rétegsorrend szerint, alulról-felfelé olvasandó.

Idő:	Helybeli			Vonuló		
3	3	-	-	-	-	3
2	2	-	-	-	2	-
1	1	-	-	1	-	-
Tér: →	A	B	C	A	B	C

Ezt a jelenséget a földtan tn. geológia ezt az autochton – allochton ellentét párral írja le. Az autochton közettömeg helyben fejlődött ki, az allochton máshonnan került oda. Pl. a Dunakanyar fölött magasodó Hegyestető oldalában lévő 16 millió éves korallzátony bádeni mészköve helyben képződött, a területet foltonként befedő kavics viszont máshonnan ide került hordalék.

A régészetnek törekvése kiszűrni az adott kultúrában idegen, gyökértelen tárgyakat, és ezután azok kapcsolatait is feltárja. A nomád/félnomád népek szükség és/vagy jó lehetőség esetén gyors **vonulásra** képesek. Ilyenkor régi helyükön szakadás áll be leleteik sorában, az új helyen pedig gyökértelen, az ottani korábbi kultúrából nem magyarázható leletek tűnnek fel. Ez utóbbira példa Magna Hungáriában a Kusnarenkovói és Karajakupovói kultúra, Etelközben pedig a Szubbotyici-horizont. Mindkettő esetében világos, hogy nem helyben fejlődött ki.

4.6. A régészeti kultúra

Az egymáshoz lényegileg hasonló leletegyüttesek térben és időben lehatárolt csoportjai, más megfogalmazás szerint „az azonos formajegyeket mutató leletegyüttesek” ³⁹⁰ ún. régészeti **kultúrát** alkotnak, „feltételezve tipológiai egyezéseik okaként az egykori használati tárgyak készítőinek vagy tulajdonosainak életmódbeli összetartozását vagy talán még ennél is többet, a gondolkodás, a szokás kulturális közösségét.” ³⁹¹ A kultúra egységének oka lehet tehát életmódbeli vagy a közösség egységéből fakadó.

³⁸⁸ Türk Attila, 2016. p.: 27.

³⁸⁹ Érdy Miklós, 2010. pp.: 90-91.

³⁹⁰ Csorba Csaba, 2006. p.: 398.

³⁹¹ Uo. p.: 398.

A régészet igyekszik egy adott kultúrán belül leírni annak belső és/vagy külső hatásokra történő változásait: **átfejlődését** vagy pusztulását. Hosszú időt tekintve a kultúra nem marad állandó. Tárgyai, leletei (a, b, c) fejlődési sorba rendezhetők pl. a.a. → a.b. → b.b. → b.c. → c.c. stb; tehát mindig meg kell legyen a változatlan rész a változó mellett.

„Nem sokkal 1859 után brit kutatók, mint Pitt-Rivers tábornok és John Evans a régészeti tárgyakat fejlődési sorokba rendezték, ami lehetőséget adott a '**tipológia**' /tárgyleletek kronológiai vagy fejlődési sorba állítása/ módszerének kialakulására.”³⁹²

Az átalakulásnak lehet belső vagy külső oka.

Az átalakulás lehet lassú vagy gyors, részleges és majdnem teljes. Pl. egy gyors és majdnem teljes átalakulás során "... az ún. **gazdag honfoglaláskori sírok 'hirtelen' eltűnnek a X. század derekán.**"³⁹³ A későbbiekben legfeljebb néhány huzalékszer található. Ennek oka az, hogy keresztények lettek.

4.7. A kultúra terjedése

1. Hordozó szerint

1. Átadási terjedés

Egy újítás terjedhet önmagában, úgy, hogy lényegében csak az **információ** mozog. Ez az ún. **átadási** ismeretterjedés, tn. **kulturális** diffúzió. Ennek során a helyben maradó közösségek eltanulnak és továbbadnak egy újítást. Példa erre a fésűs edények elterjedése Európa északi részén, a finnféle népek körében.

2. Népmozgásos terjedés

Az újítás terjedhet úgy is, hogy az új ismerettel embertömegek érkezik. Ez az ún. **népmozgásos** ismeretterjedés, tn. **démikus** diffúzió. Ennek során **embertömegek** mozognak, az újítás áttelepülésük révén terjed el.

A népmozgásos ismeretterjedés lehet békés és vad. **Békés** terjedés során az új kultúra hosszasan együtt él a régivel. Példa erre az élelemtermelés ismeretének terjedése a Vandalisztes kultúra által. **Erőszakos** terjedés során gyakorta maga a fegyver fejlettebb. Ennek segítségével az új kultúra rövid idő alatt harcban viaszorítja régi. Gyakorta pusztulási szint is kötődik hozzá.

3. Kevertség

Egészen tiszta formában valószínűleg egyik terjedési mód sem létezik.

2. Irány szerint

1. Gyűrűs

Egynemű környezetben a kultúra terjedése olyan, mint egy vízbe esett kavics keltette hullám - táguló gyűrűt alkot. Ilyen jellegű volt pl. az Aurignaci vagy az Uramezős kultúra terjedése. A földrajzi környezet egyenlensége miatt a kultúrák terjedése sem egyenletes. Leginkább jellegzetes lehetőség a sugaras, sávós és vonalas terjedés.

2. Sugaras

A sugaras terjedés során egyes folyosókban gyors a terjedés, másutt lassú a terjedés vagy hiányzik. A Felföldről induló búza- és árpatermesztés. Kr.e. 7000 k. eléri Krétát, Pártiát (Dzsejtun/Djeitun), Szindet (Mehrgarh), de hiányzik pl. az Iráni-medence sivatagos belsejéből és értelemszerűen a tengerekből.

³⁹² Renfrew és Bahn, 2005. p.: 25.

³⁹³ Mesterházy Károly: A magyar fejedelem kísérete a 10. században. Századok 129 /1995/ 1039 skk. In. Bakay Kornél: Magyarok lenni: büszke gyönyörűség! Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2004. p.: 99.

3. Sávós

A kultúra terjedése egy adott irányban, adott szélességben lehetséges, másutt nem. Így terjedt el a Rosztov térségéből kelet felé az élelemtermelés a Pusztán, a Vadmező keleti részén át Szabíria keleti csücskéig, a Minuszinszki-medencéig.

4. Vonalas

Az ősidők óta járt vonulóutak mentén a kultúra áramlása környezetéhez képest rendkívül gyors. Így jutott el a búza és árpatermesztés ismerete a dél felé Termékeny Félholdba és kelet felé, a kínai Löszfennsíkra. A keleti út az Oázisfüzérén, Ikerközponton és Kanszu-folyosón át vezetett.

3. Tükörkultúrák általában

Olyan kultúrák összefoglaló neve, melyek létrejöttüket azonos fejlesztő központ egyidejű hatásának köszönhetik. Ilyen pl. a balkáni és mezopotámiai újkőkor, vagy a vadmező pusztai kultúrái, melyek a szkíták feltűnéséig Rosztov térségében váltak ketté → lásd: Szemelvények / Tükörkultúrák a Vadmezőn.

4.8. Népi eszközök

A néprajz a hagyományos életmódot élő népek esetében a jelen vagy közelmúlt tárgyi hagyatékát is vizsgálja a szájhagyomány mellett. Ez a tárgyi hagyaték az őstörténet számára akkor használható, ha a fellelt tárgy meglelte ősinék bizonyul.

Herman Ottó szerint "Hogy megérthessük, amit a prehistorikus kutatás földérít ... ahhoz nem elég az ősrégészeti anyag, sem az ősrégész éleselméjűsége. A megfejtést sok esetben csak az élő ember megfigyelése nyújtja ..." ³⁹⁴

"Móra Ferenc sokat idézett megállapítása szerint a régészet megkövült néprajz, a néprajz pedig élő régészet. ... A néprajzi megközelítés legnagyobb 'csapdája' az, hogy az egymástól időben és térben távoli, de látszólag hasonló viseleti elemek nem mindig jelentenek közvetlen folytonosságot és leszármazást is. ... Mindezek ellenére a népi kultúrában valóban sok honfoglalás kori, sőt akár azt megelőző időkre utaló maradvány megőrződhetett ..." ³⁹⁵

"A Herman Ottó által képviselt 'magyar módszer' lényege, hogy az analógiákat és homológiákat elsősorban a saját hagyományban, azután pedig a rokon népeknél, s csak végső esetben keresi az európai – vagy esetleg más földrészen élő – népeknél." ³⁹⁶

5.1. A szellemi hagyaték általában

Szellemi hagyaték mindazon **szöveges**, **zenei** vagy **képi** anyag, mely az adott nép őstörténetével közvetlenül vagy közvetve kapcsolatos. A szöveges forrás lehet írásbeli vagy szóbeli. A képi anyag lehet két- vagy három dimenziós, pl. egy rajzolt jelkép v. szobor.

A szellemi hagyaték lehet **belső** vagy **külső**. Belső az adott közösség saját alkotása. A külső forrás az adott népre (is) vonatkozik, de egy vele kapcsolatba kerülő más nép alkotta meg.

5.2. A szellemi hagyaték belső forrásai

1. Régiségi hagyaték

Pl. alsótatárlakái korong jelei sumer és elámi párhuzamokat mutatnak. Mivel ezek a magyarhoz hasonlóan ragozó nyelvek, a jelek feltételesen a magyar szellemi hagyaték részei.

³⁹⁴ Paládi-Kovács Attila: Néprajz az őstörténet kutatásában. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 58.

³⁹⁵ Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 128.

³⁹⁶ Paládi-Kovács, 2018. p.: 59.

2. Népi hagyaték

1. **Szöveges:** vers: regölés, ballada, mondóka; próza: népmese. A csodaszarvas mondáról írják, hogy „egészen Arany János koráig a szájhagyomány útján átöröklődött tudást és öntudatot jelenítette meg”³⁹⁷

2. **Zenei:** népdal, néptánc

3. **Képzőművészeti:** hordozó szerint pl. hímzés, faragás; tárgy szerint pl. rózsza, életfa, gólya, galamb

3. **Úri hagyaték,** melyet az urak számára írtak

Az „urak” ez esetben a szellemi és/vagy politikai elitet jelentik.

1. **Írások:** pl.

Riccardus-jelentés Gyula barát útjáról

Anonymus: A magyarok cselekedetei

Kézai Simon: A magyarok cselekedetei

Mahmud Terdzsüman: Tarihi Üngürüs

2. **Jelképek,** pl. a Turul-nemzetség / Árpád-ház jelképei:

kettős kereszt, hármasként halom, árpád sáv, oroszlan, „súlyomforma madár”

nemzeti színek: II. Endrének egy 1222. kelt okmányán a pecsét vörös-fehér-zöld selyemzsinóron függ. Érdekes összevetni ezt a Felföldön élő kurdok zászlajával.

5.3. A szellemi hagyaték külső forrásainak példái

1. Távol-keleti

Kínai nyelvű forrás pl. a Történeti feljegyzések c. mű, melyet Kr.e. 99-ben fejeztek be. 125 v. 130 kötete van, 110. kötete foglalkozik a hunokkal.

1. „Sima Qian 130 kötetes művének 110. kötete foglalkozik a hunok legkorábbi történelmével”³⁹⁸

2. „... a Si-ki /Történeti feljegyzések/ szerzője Szemacsen / Szema-Csien, Sza-ma-Kien, Kr.e. 145 – 90), aki apja, Szema-tan munkáját 125 kötetben Kr.e. 99 körül fejezte be. A munka utolsó könyvei Kr. e. 110-től kezdve tárgyalták azon népek történetét, akikkel a kínaiak kapcsolatban voltak. Munkája 110. fejezetében írja le a hsiungnukat ...”³⁹⁹

2. Belső-ázsiai

Tibeti követjelentés uigur nyelven, mely 750 k. az Irtisi-kapu térségében említ egy hatalmas és boldog népet, melynek kiváló lovai vannak és tőlük délkeletre éltek a besenyők.

Török nyelvű forrás

1. A 722-ben vésett Köli-Csor felirat és a 726-ban vésett Tonjukuk-felirat → lásd: Szemelvények: szabír és kazár.

2. A Magyarok története c. mű, melyet Mahmúd Terdzsüman írt.

„Üngürüs /a magyarok/ népe Hunor nemzetségéből származott. /38. old./ ... Amikor /Pannónia/ tartományába érkeztek, látták ... hogy az **ő nyelvükön** /azaz a hunok nyelvén/ beszélnek /az **ottani népek**/ ... Végül is a Tiszán átkelő Hunor népe /Attila hunjai/ egyesült Hunornak azzal a népével /Hunor és Magor népével a vízözön után/, amelyik Adzsem padisahjával /az özönvíz utáni **Nimród**, Evilath uralkodójának fiaival, Hunorral és Magorral/ erre a tájra költözött és itt telepedett le' /1982, 105. old./. Más szóval: a nyelv lényegében nem változott meg az eltelt évezredek alatt. Hunor és Magor már Nimród korában magyarul beszéltek.”⁴⁰⁰

³⁹⁷ Csáji László Koppány: A sztyeppéi civilizáció és a magyarság. Budapest, Cédus Művészek Alapítvány – Napkút Kiadó, 2007. p.: 29.

³⁹⁸ Grandpierre Attila: Attila és a hunok. Budapest, Napkút Kiadó, 2006. p.: 22.

³⁹⁹ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája. Budapest, Püski Kiadó, 2000. p.: 14.

⁴⁰⁰ Grandpierre Attila, 2006. p.: 225.

3. Dél-ázsiai

Indiai forrás pl. az Indiába érkezett hunok legyőzéséről értesít a 850-ben vésett Garuda oszlop és a 955-ben készült Gaonori tábla, az Indor melletti Vaniká faluból. ⁴⁰¹

4. Közel-keleti

Asszír források leírják, hogy "Ishpaka szkíta király szövetségesei voltak a médek Kr.e. 678 k." ⁴⁰²

Örmény, szír és arab források

Perzsa nyelvű a Derbenti-kapu történetéről szóló "... a Derbentnáme ... a 6. század elején a mai Dagesztán területén említi Kicsi Madzsar és Ulu Madzsar várost." ⁴⁰³

Sumer nyelvű pl. a Gilgames-eposz, melyben a Napisten helye azonosítható az Araráttal.

5. Európai

Szláv nyelvű pl. A régmúlt idők krónikája

Görög nyelvű pl.

Hérodotos, „a történetírás atyja”. „Maga Hérodotosz is határozottan állítja, hogy 'az Ázsiában lakó nomád szkíták a masszagétaktól háborúra kényszerítve az **Arax** folyamon átkeltek és Kimméria földjére vándoroltak.' Hérodotosz hangsúlyozza, hogy a Fekete-tenger partjain korábban kimmerek laktak, akiket a szkíták üztek el." ⁴⁰⁴ Valójában ezt az eredetet tartotta leginkább valószínűnek.

Bíborbanszületett Konstantin: A Birodalom kormányzásáról, latinul De administrando imperio, r. DAI

Latin nyelvű pl. a Fuldai évkönyv, mely csoportjában az Árpádi honfoglalás szempontjából a legrészletesebb.

2. ÖRÖKLŐDÉSTANI ADATOK, 39 adat

Egyes adatok esetében pontosan meghatározható, hogy az melyik magyar nemzethez tartozik, másoknál nem. A sarkított mesekezdés pl. a Pusztai vidékének tágas térségeiben elterjedt, és nem tudom megmondani, hogy pontosan melyik (szkíta, hatféle hun) nemzethez tartozhat. Valószínűleg többnek is. Az ilyen adatokat annál a nemzethez közlöm, amelyik annak legkorábbi, általam lehetségesnek tartott hordozója.

Az egyes nemzethez tartozóknál a rájuk vonatkozó közvetett adatokat is bemutatom.

1. Kövek népe: 16 adat

1.1. A kövek népének nagyon kevés utóda van, 5 adat

1. tény: A mai magyar népességben nincs kimutatható arányban utóda a Kr.e. 100 000 előtt élő nőknek és az 50 000 évvel ezelőtt élő férfiaknak.

A magyarok között a legősibb, kimutatott Y-haplocsoport a C ⁴⁰⁵. Kb. Kr.e. 46 000 éve vált le a fejlődés fő ágáról ⁴⁰⁶.

A magyarok között a legősibb, kimutatott mt-haplocsoport az L2 ⁴⁰⁷. Kb. Kr.e. 95 000 éve vált le a fejlődés fő ágáról ⁴⁰⁸.

⁴⁰¹ Aradi Éva: A hunok Indiában – A heftaiták története. Világháló.

⁴⁰² Hinds, 2010. W: Ishpaka: 'Scythian king Ishpaka allied himself with the Medians in ca. 678 BCE'

⁴⁰³ Alfahír, 2011.01.27. Világháló.

⁴⁰⁴ Hérodotosz IV. 11. és I. 15, I. 1. In. Bakay, 2004. p.: 74.

⁴⁰⁵ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 118.

⁴⁰⁶ Uo. p.: 86.

⁴⁰⁷ Uo. p.: 118.

⁴⁰⁸ Haplogroup L2. Wikipedia.

2. tény: A legkorábbinak tartott európai mai embereknek Y-haplocsoportja a Medencéből teljesen eltűnt.

„Az ősi C-M105 csoport lehetett Európa első benépesítője is a szakirodalom nagyjából egyetértő álláspontja szerint, a 7000 évvel ezelőtti Kárpát-medencei leletek között 11%-ban volt jelen, mára azonban teljesen eltűnt a Kárpát-medencéből.” ⁴⁰⁹

3. tény: A legkorábbi mt-haplocsoport aránya a mai magyarságban 0.4 %-ra csökkent ⁴¹⁰

4. tény: Tíz százalék alatti az őskőkori népesség utódainak aránya Európában

„... az őskori eurázsiai gyűjtögető-vadászó népesség /N1/ amely i.e. 13 000 körül egész Európában egyenletesen oszlott el; ez mai Európa népességének kevesebb, mint 10%-át jelenti.” ⁴¹¹

5. tény: A Medencében a vadász-gyűjtögetőket kiszorították a korai élelemtermelők

„A korábbi vadászó-gyűjtögető népek genetikai hatása csak nyomokban mutatható ki a Starcevo-kultúra és a vonaldíszes kerámia kultúrája sírjaiból vett mintákban, ezért nem lehetett jelentős keveredés a két csoport között, hanem a földművesek kiszorították a vadászó-gyűjtögetőket.” ⁴¹²

6. tény: Tizedannyian voltak a Medencében a vadász-gyűjtögetők az anatóliai eredetű földművesekhez képest ⁴¹³

1.2. Vér szerint nem rokonaink a finnfélék, 7 adat

1. tény: A finnféle apai haplocsoport a magyarokra leginkább jellemzőnél korábbi leágazást képvisel

A finn férfiakra leginkább az N (60% <), a magyar férfiakra leginkább az R (45.5 %) haplocsoport a jellemző. Az R haplocsoportba tartozik az európai férfiak több mint fele. Az N csoport fejlődése az MNOPS → NO → N, az R csoporté pedig az MNOPS → MPS → P → R soron ment végbe.

2. tény: A finnféle apai haplocsoport az elszigetelt helyeken nagyarányú

„Az N-Tat haplocsoport aránya azokban a finnugor népekben a legmagasabb, amelyek viszonylagos földrajzi elszigeteltségben élnek.” ⁴¹⁴ Ilyenek pl. a finnek.

Vélemény: „... azokban az európai populációkban, ahol szintén nagyobb arányban mutatható ki az N-Tat haplocsoport, ott valamely finnugor nyelvű népesség történelmi jelenléte valószínűsíthető, vagy legalábbis elképzelhető.” Ilyenek a litvánok (47 %), lettek (32 %), északi oroszok (35.5 %), tatárok (18.3 %), csuvasok (17.7 %), baskírok (17 %), és közép-oroszok (16.3 %). ⁴¹⁵

3. tény: A finnfélékre leginkább jellemző apai haplocsoport aránya a magyaroknál 1.2% körüli

Van egy olyan genetikai jellegzetesség, amely a finnféle népekre általánosan jellemző. Ez az Y ivari kromoszómán található ún. N-TAT haplocsoport. Apai leszármazási vonalat tár fel.

„Az egyetlen finnugor nyelvű népesség, amelyben mai tudásunk alapján meglehetősen alacsony az N-Tat haplocsoport aránya, a magyar.” ⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 78.

⁴¹⁰ Uo. p.: 119.

⁴¹¹ Juhász et. al. 2015, Lazardis 2018, Juhász, Dudás and Pamjav 2018. In. Grandpierre Attila: Ősi Magyarország. Titokfejtő Könyvkiadó, 2019. p.: 149.

⁴¹² Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 214.

⁴¹³ Iain Mathieson et al.: Genome-wide patterns of selection in 230 ancient Eurasians. Nature, 2015.

⁴¹⁴ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 153.

⁴¹⁵ Uo. p.: 153.

⁴¹⁶ Uo. p.: 161.

”N-Tat: ... A finn-permi és a balti népek között nagyon gyakori, a finneknél **60% fölött** van. ... Magyarországon ritka, **2% alatti**, de a székelyeknél az eddigi minták alapján eléri a 6%-ot.”⁴¹⁷

Másutt: az N-TAT aránya a finneknél 63%, a mai magyarságban viszont 1.2%⁴¹⁸.

4. tény: Öröklődéstanilag a magyar és finnféle népesség szinte teljesen elkülönül egymástól

1. „... a Magyar és Német Tudományos Akadémia által **1984** és 1989 között végzett génvizsgálatok kimutatták, hogy a magyarságnak vajmi kevés vérségi köze van finnugor nyelvrokonainkhoz. Magyar részről Dr. Béres Judit vezette a vizsgálatokat. Nagy késéssel ugyan, de 2001-ben az Élet és Tudomány szeptember 21-i számában Népességünk genetikai rokonsága címmel közzétette a sokak részére talán meglepő eredményt.”⁴¹⁹

2. „Béres és mtsai. a magyarok finn-ugor genetikai rokonságának kérdését is vizsgálták **Y kromoszómás és mtDNS** markerek analízisével /Lahermo és mtsai., 1999/, és eredményeik szerint a **magyar és finnugor** népesség **teljesen elkülönül** egymástól, amit későbbi hasonló vizsgálatok is megerősítettek /Guglielmino és mtsai., 1990; Semino és mtsai., 2000; Völgyi és mtsai., 2009/.”⁴²⁰

3. „Időközben egyre több recens magyar mintából készült publikáció látott napvilágot amelyekben mtDNS HVR régióját (Brandstätter és mtsai., 2007; Egyed és mtsai., 2007), Y kromoszómás mikroszatellita lokuszokat vizsgálták (Bíró és mtsai., 2009). Utóbbi cikk eredményeit a szerzők később újabb eredmények alapján felülbírálták (Bíró és mtsai., 2015). Ezen vizsgálatok mindegyike megerősítette, hogy a magyar népesség genetikailag a környező európai népességhez hasonlít, és nincs köze a finnugorokhoz. Emellett intenzíven kutatták a **finnugor** népekre jellemző Y-kromoszómás **Tat-C** csoportot alcsoportjainak meglétét a magyar és finnugor populációkban /Fehér és mtsai., 2014/, és azt találták, hogy ennek egyik alcsoportja 17 /L1034/ kb. **20%-os** gyakoriságú a **mansik** között, és kb. **3%-os** gyakoriságúnak mutatkozott a **székelyek** között, de ugyanez a marker megtalálható az üzbég, és baskír mintákban is, és teljesen hiányzik a többi magyar populációból.

Az idézett publikációk azt tanúsítják, hogy a magyarok genetikai rokonságának intenzíven kutatása ellenére a finnugor rokonság nem nyert megerősítést, a két népcsoportot legfeljebb egy nagyon vékony genetikai szál kapcsolja össze.”⁴²¹

3. Így hangzik a magyarság körében 1999-2016 közötti genetikai vizsgálatok összefoglalása: ”Az idézett publikációk azt tanúsítják, hogy a magyarok genetikai rokonságának intenzíven kutatása ellenére a finnugor rokonság nem nyert megerősítést, a két népcsoportot legfeljebb egy nagyon vékony genetikai szál kapcsolja össze.”⁴²²

5. tény: Sok gént tekintve a portugálok és svédek közelebbi vérrokonaink, mint a finnek
1994-ben közzétették egy sokgénes n-DNS vizsgálat eredményét, mely szerint a magyarok legközelebbi vérrokonai a **lengyelek**. Rokonaink sorában a portugálok a 8-ak, és a svédek (16) megelőzik a finneket (17.). A lappok a sorban az utolsók (25.).

”A magyarok genetikai távolsága más európai népekhez képest. A számok az egyes népességek közötti, nukleáris DNS-en alapuló távolságot mutatják, Cavalli-Sforza-Piazza 1994.”⁴²³

⁴¹⁷ Uo. p.: 82.

⁴¹⁸ Uo. p.: 118.

⁴¹⁹ Nagy Sándor: A magyar nép kialakulásának története. Editoral Transsylvania Könyvkiadó Vállalat, 2003. Előszó: II. oldal.

⁴²⁰ Neparáczki Endre, 2017. p.: 16.

⁴²¹ Uo. p.: 16-17.

⁴²² Uo. p.: 17.

⁴²³ Kalevi Wiik, 2008. p.: 341. táblázat.

6. tény: Az n-DNS-t tekintve a finnek legközelebbi vérrokonai a germánok

”... Cavalli-Sforza-Piazza 1994-ben kiadott munkája támaszkodva azt mutatjuk be, hogy a nukleáris DNS-en alapuló genetikai távolságok alapján milyen távolságra vannak a finnek 25 más európai népcsoporttól.” A finnekhez legközelebbi első öt rokonnép germán nyelvet beszél. 1. belga flamandok. 2. németek. 3. osztrákok. 4. svédok. 5. norvégok. ⁴²⁴

”A finnek /általánosabban valószínűleg a balti finnek/ legközelebbi vérségi rokonai a germán nyelveket beszélő népek...” ⁴²⁵

1.3. Még távolibbak a magyar-finn nyelvet vagy szócsoporthat használó keleti néptörzsek, 3 adat

1. tény: Az n-DNS vizsgálatok szerint az obiok a finneknél is távolabbi vérrokonaink

”Az ázsiai gének aránya a mai magyarországban 3-5% ... /Neparáczki et al. 2018/.” ⁴²⁶

A ”... kelet-eurázsiai tartott anyai vonalak ... jelenléte ... az észtekben, finnekben és marikban 2%, a mordvinokban 3%, a komi-zürjénekben 6%, a komi-permjákokban 18%, az ud-murtokban 21%, a manysikban 31%, a hantikban 41%.” ⁴²⁷ A magyarokban 2% ⁴²⁸

Nép	Magyar	Finn	Manysi	Hanti
Keleti Y	4	58	75	86
Keleti mt	4	2	31	41

2. tény: Egyes szamojéd csoportok vér szerinti rokonai a ketek, jukagirok és tunguzok

”A szelkupok a jeniszeji ketekkel rokonok. A nganaszanok elkülönülnek nyelvi rokonaiktól, és legközelebbi vérrokonságot az **evenekkel** és a **jukagirokkal** mutatják.” ⁴²⁹

Az even a tunguzok legjelentősebb csoportja.

3. tény: A jukagirok apai és anyai vonalai egyaránt 100%-ban kelet-ázsiai eredetűek ⁴³⁰

2. Magvetők népe: 9 adat

2.1. Legközelebbi vér szerinti rokonaink a környező népek, 3 adat

1. tény: A mai magyarország öröklődéstanilag a környező európai népekhez hasonlít

„Időközben egyre több recens magyar mintából készült publikáció látott napvilágot, amelyekben mtDNS HVR régióját (Brandstätter és mtsai., 2007; Egyed és mtsai., 2007), Y kromoszómás mikroszatellita lokuszokat vizsgálták (Bíró és mtsai., 2009). Utóbbi cikk eredményeit a szerzők később újabb eredmények alapján felülbírálták (Bíró és mtsai., 2015). Ezen vizsgálatok mindegyike megerősítette, hogy a **magyar** népesség genetikailag a **környező európai** népességhez hasonlít, és nincs köze a finnugorokhoz.” ⁴³¹

2. tény: A Székelyudvarhely környéki székelyek öröklődéstanilag a környező népekhez hasonlítanak

Ezt a tényt azért érdemes külön említeni, mert ha ezt nem vitatnák, nem kellett volna bizonyítani.

„Székelyudvarhely térségének populációja túlnyomórészt kelet-közép- és délkelet-európai összetételű – derült ki abból a kutatásból, amelynek során ősi apai és anyai leszármazási vonalat vizsgált egy kutatócsoport az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Archeogeno-

⁴²⁴ Uo. p.: 145.

⁴²⁵ Uo. p.: 145.

⁴²⁶ Grandpierre Attila: Ősi Magyarország. Titokfejtő Könyvkiadó, 2019. p.: 153.

⁴²⁷ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 155.

⁴²⁸ Kalevi Wiik, 2008. p.: 273.

⁴²⁹ Tatiana M. Karafet et al: Siberian genetic diversity reveals complex origins of the Samoyedic-speaking populations. American Journal of Human Biology, Wiley on Library, 2018.11.08.

⁴³⁰ Uo. p.: 154.

⁴³¹ Neparáczki Endre, 2017. p.: 16.

mikai Intézet (BTK AGI) munkatársainak vezetésével. ... Jelen kutatás eredményei a populáció **túlnyomórészt helyi**, azaz kelet-közép- és délkelet-európai összetételét mutatják, a szomszédos népesekkel való mérsékelt keveredéssel.”⁴³²

3. tény: A mai magyar nők közel 90%-a európai csoportba tartozik

"A 'Genetikai ujjlenyomatok' c. írásában /Mindentudás Egyeteme, Raskó István/ pl. ezt olvashatjuk: '... A ma élő magyarok és székelyek majdnem **90 százalékban európai típusú mitokondriumokat** hordoznak.'" ⁴³³

2.2. Igen jelentős volt a kőkor utáni bevándorlás, 6 adat

1. tény: Csak húsz százalék körüli az újkőkori földművesek utódainak aránya Európában

"Második az a népesedési hullám /N2/, amely az i.e. 7000-5500 között indult el az **Iráni-fennsík-Anatólia** körzetből, itt a **Kárpát-medencében** létesítette legnagyobb telepeit, és innen terjedt tovább északra, keletre és nyugatra. Ez a népesség adta a mai Európa népességének 10-30%-át." ⁴³⁴

2. tény: A mai magyarok 60%-nak apai ősei az újkőkor után érkeztek a Medencébe

„... a mai magyar **férfiak 60%-ának ősei** ... teljesen **hiányoznak a neolit** minták közül ...”⁴³⁵

A mai magyar férfiak 45.5 %-ára jellemző R1 Y-haplocsoport ⁴³⁶ csak a rézkortól kezdve tűnik fel a Kárpát-medencében.

3. tény: Európa génállománya döntően a kora bronzkorban alakult ki, és az átmeneti kőkori népessége arányaiban visszaszorult

"... a mai Európa népesség-összetétele **döntő** mértékben a korai **bronzkor** ... migrációs hullámai következtében alakult ki, a korábbi **mezolitikumi** népesség jelentős **eltűnésével /visszaszorulásával/** párhuzamosan. A bronzkori európai régészeti kultúrák hordozóit jellemző **R1a és R1b** haplocsoportok alkotják együtt a mai **európai férfi lakosság többségét.**" ⁴³⁷

4. vélemény: A magyar ősapák nagy része a bronzkorban érkezett a Medencébe

Megalapozott feltételezik, hogy a "... a **döntő változás** Európa népesség-összetételében a **bronzkorban**, mintegy 4-5 ezer éve következett be." ⁴³⁸ "... az R1a és R1b a bronzkorban kap jelentős szerepet Európa benépesítésében ..." ⁴³⁹

A magyar ősapák 45.5%-a az R haplocsoportos. Ez a haplocsoport a kőkorban még nincs jelen a Medencében. Európában csak a bronzkorban terjed számottevően, és ez valószínűleg a Medencére is igaz.

5. tény: A mai adatok szerint a bronzkor utáni Európa génállománya lényegében változatlan maradt

"A ma rendelkezésre álló csont-DNS eredmény azt valószínűsíti, hogy Európa génállománya a **bronzkor** végére már sok szempontból a maihoz hasonlóvá vált, és **jelentős mértékű külső hatás már nem érte.**" ⁴⁴⁰

6. tény: A mai délszláv területre a szláv nyelvet egy genetikai kisebbség hozta.

„A bolgárok túlnyomórészt (~70%) azoktól a korai neolitikus földművesektől származnak, akik (1) a mezőgazdaság Anatóliából való elterjedésével érkeztek, (2) nyugat-ázsiai bronzkori

⁴³² Magyar Hírlap, 2023.02.01. szerda, Kultúra rovat, Ősi leszármazási vonalakat vizsgáltak Székelyudvarhely térségében a BTK kutatói

⁴³³ Tóth Imre: Magyar őstörténet. Fríg Kiadó, 2009. p.: 53.

⁴³⁴ Grandpierre Attila, 2019. p.: 149.

⁴³⁵ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 117.

⁴³⁶ Uo. pp.: 115, 118.

⁴³⁷ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. pp.: 98-99.

⁴³⁸ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 136.

⁴³⁹ Uo. p.: 91.

⁴⁴⁰ Uo. p.: 96-97.

benyomulók, (3) más dél-európai csoportok. Mind a bolgár mtDNS (anyai genetika), mind az Y-DNS (apai genetika) azt mutatja, hogy a bolgárok rokonságban állnak szomszédaikkal: macedónokkal, szerbekkel, románokkal, görögökkel és albánokkal. A korábbi filogenetikai elemzések is kimutatták, hogy a bolgárok közelebbi rokonságban állnak a macedónokkal, görögökkel és románokkal, mint más európaiakkal vagy a Földközi-tenger közelében élő közel-keleti emberekkel.”⁴⁴¹

3. Puszták népe, 14 adat

1. Szkíták elődei, 1 adat

1. tény: A szkíták egyik jelentős csoportjának vér szerinti ősei az Oxus kultúrában éltek Oxus kultúra mn. BMAC = Baktria-Margiana Archeological Complex.

2. Szkíták, 6 adat

1. vélemény: A kora bronzkori pusztai népesség fele az újkőkori Iráni-fennsíkról származik

”... a sztyeppe kora bronzkori népességének több mint fele /a számítások szerint 48-58 %-a/ az újkőkori Iráni-fennsíkról származik, /Lazaridis et al./, a korai iráni földművelőktől /Matheison et al. 2015/.”⁴⁴²

2. valószínűség: A hunok és a magyar férfiak 45.5%-ának ősapja a Felföldön élt

”A keleti eurázsiai R1a-alcsoport – az R1a1a1b2a-Z94 –, a hun, az avar és a honfoglaló elit összekötő szálának tűnik. Mindhárom hun kori vonal párhuzamát megtaláltuk a honfoglalók között, míg az avarokban csak egyikük volt jelen, de a kevés hun és avar mintaszám miatt még nem vonhatunk le komoly következtetéseket.”⁴⁴³

A mai magyar férfiak 45.5 %-nak (R1a-M198) ősapja legvalószínűbben Nyugat-Iránban élt. Ezen ősapja utódaiból származik a hunok apai őse (R1a1a1b2a-Z94), aki azonban csak a mai magyar férfiak 1%-nak őse.

3. tény: Kr.e. 900 k. nyugati anyai haplocsoportok tűnnek fel a Baraba-pusztán

A mt-DNS-ről írják: ”A bronzkor és a vaskor közötti átmeneti periódusban /i.e. 900-tól/ dominánsan nyugat-eurázsiai csoportok jelennek meg a Baraba-sztyeppen és eltűnnek az ugor jellegű C és G2a haplocsoportok.”⁴⁴⁴

4. tény: A Szargatka kultúra hordozói a keleti szkítákkal vérségi kapcsolatban voltak

A Szargatka kultúra az Ural és Irtyis közötti erdős pusztán virágzott Kr.e. 650-Kr.u. 450 között.

A Szargatka kultúráról írják, hogy ”Egy 2021-es tanulmány szerint, amely különböző ősi, közép-ázsiai pusztai népek genomszintű adatait vizsgálta, a Szargatka kultúrához kapcsolódó kultúrák szoros genetikai közelséget mutatnak a keleti nomád szkítákkal.”⁴⁴⁵

5. tény: A turáni és belső-ázsiai törökök ősanóinak mintegy fele keleti haplocsoportokat tartalmaz

A keleti haplocsoportok aránya a magyaroknál 2%, az ujuguroknál 45 %, üzbégeknekél 48 %, kazahoknál 62 %, és a kirigizeknél 70%. Ez azt mutatja, hogy a turáni és Belső-ázsiai törökök anyai ágon nem közeli rokonaink.

⁴⁴¹ Mariana Yaneva: A genetic analysis of the people currently inhabiting the country of Bulgaria Subtitle: A biological perspective of the origin of the Bulgarian ethnicity. 2015.09. Világháló.

⁴⁴² Grandpierre Attila, 2019. p.: 152.

⁴⁴³ Neparáczki Endre, 2017.

⁴⁴⁴ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 204.

⁴⁴⁵ Sargat culture; Genetics. Világháló.

6. vélemény: A magyarság nem szibériai eredetű

"A magyarságban ... a szibériai összetevő, amely a keletről érkezett népvándorláskori csoportokkal /szkíták, hunok, avarok, Árpád népe, kunok stb./ érkezett ide, csak kb. 5%." ⁴⁴⁶

Az összes, keleti pusztákról betelepült népesség arányát a mai magyar népességben a különböző kutatások legfeljebb 10 %-osra becsülik.

3. Keleti hunok, 3 adat

1. tény: Árpádi génjelzők tűnnek fel Mongóliában és Burjátöldön

"Árpád népe kelet- és belső-ázsiai ... haplocsoportjainak gyakoriság-eloszlása a mai Burjátöldön és Észak-Mongóliában ... élő népek körében a leghasonlóbb." ⁴⁴⁷

2. vélemény: A Pusztáról a Medencébe érkező hunok kevesen voltak

A Medencébe érkező hunoknak – beleértve Árpád népét is – valószínűleg egyféle apai örökléstani közössége van. Ez az örökléstani közösség az R1a1a1b2a = Z94 alcsoport, mely része az R1a1a1b2 = Z93-as alcsoportnak. Ez utóbbi, Z93-as haplocsoport a mai magyar férfiak között mindössze 1 %-os arányban található meg. ⁴⁴⁸

"A keleti eurázsiai R1a-alcsoport – az R1a1a1b2a-Z94 –, a hun, az avar és a honfoglaló elit összekötő szálának tűnik. Mindhárom hun kori vonal párhuzamát megtaláltuk a honfoglalók között, míg az avarokban csak egyikük volt jelen, de a kevés hun és avar mintaszám miatt még nem vonhatunk le komoly következtetéseket." ⁴⁴⁹

3. tény: A magyarokban van egy kevés mongol immunglobulin, amely bennünket szigetszerűen elkülönít a környező népektől

Matsumoto immunglobulin vizsgálatai a mai magyarságban felfedtek néhány százaléknyi olyan népességet, mely e tekintetben az északi és déli mongol népességgel rokon. Mivel ezen immunglobulin szempontjából a magyarság szigetszerűen elkülönül, valószínű hogy ez a néhány százaléknyi különbség a szkíták és hunok hatása.

6. Baján népe, 2 adat

1. tény: a hunok öröklődéstani nyoma Ulug Depén, Baján népe és/vagy Griff népe

Ulug depe a Kopet-dag lábánál, a Kara-kum peremén, mai Türkmenisztán területén, Asgabat és Tedzsén között, Kaahka mellett van. 30m-es dombja a Turáni-sík leghosszabb rétegsorát tartalmazza, a Dzsejtun-kultúrától az Achaimenida birodalmat közvetlenül megelőző időkig. "Bizonyítékot találunk a keletről, vaskor után történt génáramlásra. A génáramlás leginkább a keleti hunokra utalt." ⁴⁵⁰

2. tény: Az avar elit ősapáinak kétharmada belső-ázsiai eredetű

"A populációgenetikai és filogenetikai analízisek eredményei kimutatták, hogy a vizsgált avar kori elit apai és anyai vonalainak kétharmada belső-ázsiai eredetű. A mintákon megfigyelt kelet-ázsiai Y-haplocsoportok a mai északkelet-szibériai és a burját népekre jellemzőek." ⁴⁵¹

8. Árpád népe, 2 adat

1. valószínűség: Árpád népe kisszámú volt

"A 'Genetikai ujjlenyomatok' c. írásában /Mindentudás Egyeteme, Raskó István/ pl. ezt olvashatjuk: '... Nagy valószínűséggel az a népesség, amelyet mi honfoglalónak tartunk, lélekszámban egy kicsiny populáció volt.' ⁴⁵²

⁴⁴⁶ Grandpierre Attila, 2019. p.: 150.

⁴⁴⁷ Uo. p.: 152.

⁴⁴⁸ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 116.

⁴⁴⁹ Neparáczi Endre, 2019. p.: 390.

⁴⁵⁰ Brief Research Report article; Front. Genet., 22 August 2022; Sec. Evolutionary and Population Genetics; <https://doi.org/10.3389/fgene.2022.884612/>

⁴⁵¹ Az ELTE Régészettudományi Intézete és az ELK BTK Archeogenetikai Laboratórium munkatársainak munkájáról, Origo, 2020.02.04. Világháló.

⁴⁵² Tóth Imre, 2009. p.: 53.

"Az ázsiai gének aránya a mai magyarságban 3-5% ... ami csak tizede az Árpád-népében találnak. A genetikai és régészeti, történeti, valamint paleodemográfiai eredmények arra utalnak, hogy Árpád népének létszáma valószínűleg nem haladta meg az őket itt fogadó nép létszámának 10%-át. /Neparáczky et al. 2018/." ⁴⁵³

2. tény: Árpád népének örökítő anyaga a mai Magna Hungária népeiéhez hasonlít

1. "Árpád népe apai ágainak eredete és összetétele nagyon hasonló az anyai ágakéhoz és a mai baskírokkal mutatja a legközelebbi kapcsolatot; Török Tibor még közöletlen eredménye." ⁴⁵⁴

2. "A honfoglaló **apai** vonalak összetétele a **baskírokéra** hasonlít, míg az **anyaiak** vonalak összetétele a **volgai tatárokhoz** hasonlított (Neparáczki és mtsai. 2018). Ezen újabb kori populációk egymás mellett élnek, őstörténetük (Frank 1998) és genetikai összetételük hasonló, ugyanazon földrajzi forrásokból származnak, amelyeket a honfoglalókban is észleltünk. Ezenkívül meg kell jegyezni, hogy a baskír adatok hiányoztak a mitogenom-adatbázisból, míg a volgai tatároké az Y-kromoszóma adatbázisunkból, mert ezek az adatok nem voltak elérhetőek." ⁴⁵⁵

3. ALKATTANI ADATOK, 44 adat

1. Kövek népe, 5 adat

1. tény: a magyarok alkata alapvetően más, mint a finneké és obiaké

1. "A finnek – érthető módon – a velük szomszédos indoeurópai nyelvű **skandinávokhoz** hasonlítanak **80%-os** arányban, mind fizikai antropológiájukban, mind genetikájukban ..." ⁴⁵⁶

2. "A finnek az **észak-európai** embertípus jellegzetes megtestesítői." ⁴⁵⁷

3. "... a magyarság ugyan nyelvileg rokona az uráli /finnugor, ugor/ népeknek, fizikai alkata azonban más, azokétól **eltérő**." ⁴⁵⁸

4. "... az obi-ugorok mongolos népe ... semmi embertani közösséget nem mutat **sem a magyarsággal, sem pedig a többi finnugor** néppel." ⁴⁵⁹

5. "... az obi-ugorokkal való nyelvrokonságot az embertan kérdőjelezte meg, ugyanis sem a hazánk területére érkezett honfoglalókban, sem pedig a mai magyarságban még 1 %- os embertani rokonság sem mutatható ki velük." ⁴⁶⁰

2. tény: Csak a legdélibb finnféléknél és a magyaroknál jelentős a mediterrán alkat

Ezek a legdélibb finnfélék a mordvinok.

"A mediterrán embertani típus a jelenlegi finnugor népek közül kettőnél van meg jelentősebb arányban: a magyaroknál és a mordvinoknál, s a magyarság embertani összetételében különösen jellemző." ⁴⁶¹

3. vélemény: a magyarok ősei a távol éltek a finnfélék őseitől

A finnfélék alkata ősi maradt. A magyarokra jellemző típusok később – a késő réz- és kora bronzkorban - terjedtek el.

4. tény: A kerekfejű lappok nagyon eltérnek a többi finnféle néptől

⁴⁵³ Grandpierre Attila, 2019. p.: 153.

⁴⁵⁴ Uo. p.: 153.

⁴⁵⁵ Neparáczki Endre, 2019.

⁴⁵⁶ Veres Péter: Mérföldkövek a magyar őstörténetben. Cédrus Művészeti Alapítvány - Napkút Kiadó, Budapest, 2009. pp.: 20-21.

⁴⁵⁷ Bihari Gábor: A népek országútján. Székita Szarvas Könyvkiadó. Nyíregyháza, 2004. p.: 26.

⁴⁵⁸ Csorba Csaba: Árpád népe. Budapest, Vince Kiadó Kft., 2000. C Csorba Csaba, 1997. p.: 25.

⁴⁵⁹ László Gyula, 1989 / 1990. p.: 17.

⁴⁶⁰ Henkey Gyula: Óseink nyomában. Budapest, Magyarság és Európa Kiadó, 1993. p.: 7. Elérhető a Világhálón.

⁴⁶¹ Vékony, 2002 / 2005. p.: 136.

5. tény: A mai Lengyelország területén kívülről érkezik és 'kész' formájában tűnik fel az őslapp, Kr.e. 6000 k.

1. Európában "Az átmeneti kőkor új embertípusa a brachykran, rövid fejű alpi és lapponoid, amely 'kész' formájában tűnik fel; gyökere ismeretlen." ⁴⁶² Brachykran = rövidfejű, mn. ke-rekfejű.

2. "A lengyelországi Janislawicében egyedülálló lelet került elő az átmeneti kőkorszakból; a 'janislawicei őslapp' ... ancylus kori ... rétegből. ... a lappok és a velük rokon alpiak 'kész' formájukban jelentek meg." ⁴⁶³ Ancylus-tó Kr. e. 7 500 – 6 000; Janislawicei kultúra Kr.e. 6500/6000 – 5000/4800.

2. Magvetők népe, 24 adat /5.1; 5.2. ábra/

5.1. ábra

2.1. Korai magvetők, 5 adat

1. tény: Észak-Mezopotámia lakossága Kr.e. 6000 k. hosszú fejű volt

"Hassuna embere a nagyobb fogazatú mediterrán volt, azaz meleg égövi, vékony csontozatú, alacsony növésű és hosszúfejű." ⁴⁶⁴ A Hassuna kultúra Kr.e. 6000 k. létezett.

2. tény: A Kr.e. 24 e éves európai leletekből helyben alakulhattak ki a nordikus bélyegek

⁴⁶² Kiszely István: Európa népei, 1. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979. p.: 46.

⁴⁶³ Uo. p.: 45.

⁴⁶⁴ Cser Ferenc és Darai Lajos: Kárpát-medence vagy Szkítia? Frig Kiadó, 2008. p.: 127.

Közép-Európában, a morvaországi Predmostíban Kr.e. 24 e éves lelőhelyen 29 ember csontjait találták meg, mamutcsontok társaságában. A koponyák homlokeresze erős és „protonordikus jellegeik” vannak. „Belőlük vezethető le a mai északi /nordikus/ típus.” ⁴⁶⁵

3. tény: A Balkán korai földművesei túlnyomóan hosszúfejű mediterránok voltak.

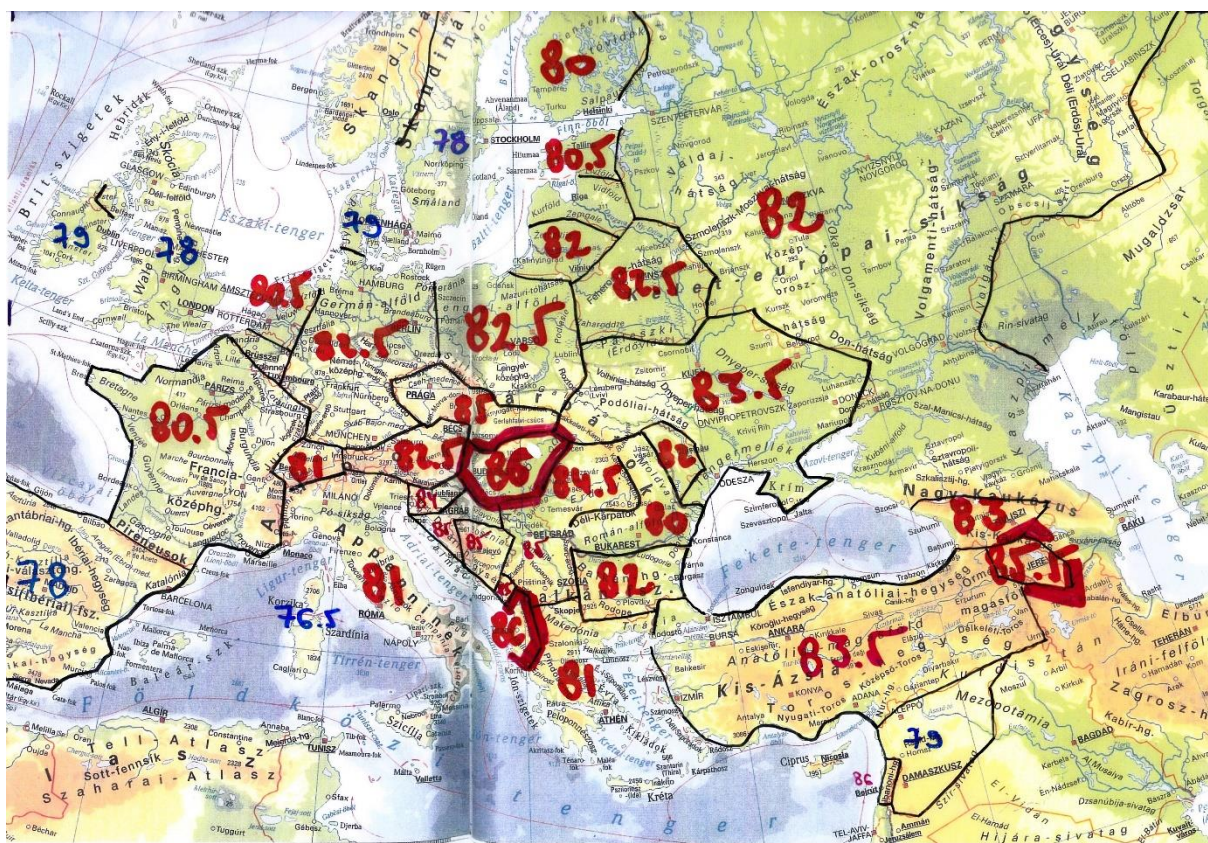
"A jugoszláviai starcevoí és a bulgáriai karanovói koponyaleletek hosszú fejű mediterránok." ⁴⁶⁶

4. tény: A Medencében a középső rézkorig a hosszúfejűség az uralkodó, tehát Kr.e. 3600-ig

"A Kárpát-medencében a bronzkor és az újkőkor közé ... rézkort szoktak beiktatni ... e kor embervilága a Kárpát-medencében az újkőkor végétől a fémkor elejéig alig változott. ... Az eddig feltárt leletek - főleg a tiszapolgári, bodrogkeresztúri - nagyobb számú mediterrán lakosságot és kisebb arányú autochton lakosságot mutatnak. Az emberek 19.36%-a közepesen hosszú fejű, az átlagos koponyajelző közel azonos az újkőkoriéval: 71.34, hosszú." ⁴⁶⁷

5. tény: Ma Európa nyugati felének peremén hosszúfejűek az emberek

A hosszúfejű perem jellegzetes területei: Appenninni-félsziget déli része, Ibér-félsziget, Brit-szigetek, Skandináv-félsziget a lappok lakta északi fjellek kivételével. ⁴⁶⁸

5.2. ábra

⁴⁶⁵ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 116.

⁴⁶⁶ Kiszely István, 1979. p: 280.

⁴⁶⁷ Kiszely István, 1979. p.: 387.

⁴⁶⁸ Uo. p.: 189.

2.2. Nimród népének rokonai a Közel-Keleten, 5 adat

1. vélemény: A kerekfejűek őshazája a Felföld volt

Az embertan kutatói arra következtettek, hogy "... a Kaukázus vidéke lehetett ... a kerek koponyájú népek őshazája..." ⁴⁶⁹

Táblázat: tömeges rövidfejűség feltűnése

Tér	Kr.e.
Anatólia	5500
Medence	3600
Dél-Mezopotámia	3500
Mediterráneum	3000
Ny-Európa és Oázisfűzér	2800
Vadmező és India	2500

2. tény: A Felföldön élő hurrik kerek fejűek voltak, a sumerekkel egyidőben, tehát (valamikor) Kr.e. 3500-2000 között.

A sumerektől "... Észak felé ... az armenid jellegű hurriták éltek" ⁴⁷⁰

3. tény: A mai felföldi emberek egyik meghatározó típusa kerekfejű

"Ki kell emelnünk, hogy a rövid és közepesen rövid fejforma jellegzetesen a Kaukázus környezetében, főleg attól Ázsia felé fordul elő, és föltehetően innen terjedt el más vidékek felé." ⁴⁷¹ A Kaukázus déli környezete a Felföld.

4. tény: A Kr.e. 3500 k. Dél-Mezopotámiába érkező sumerek kerek fejűek voltak.

"A sumerok a Kr. e. 4. évezred közepén vándoroltak Mezopotámia déli részére." ⁴⁷²

A sumerekről írják, hogy "Az emlékek ábrázolása szerint simára borotvált, zömök, **rövidfejű** emberek voltak ..." ⁴⁷³

5. tény: Anatóliában az újkőkor végén tűnik fel a tömeges kerekfejűség, tehát Kr.e. 5 500 k-tól

"Anatólia első ismert lakói mérsékeltlen hosszú vagy hosszú fejűek voltak; a rövid fejű lakosság csak az újkőkor végén jelenik meg. ... Az újkőkor végén ... egészen új ... Az 'armenid' elem Anatólia északkeleti része felől, egyre mélyebben hatol be..." ⁴⁷⁴

"A fémkorok elején Anatóliát előzőnlak a rövid fejű lakók." ⁴⁷⁵

2.3. Nimród népének rokonai Európában, 5 adat

1. tény: Európát a bronzkorban rövid fejűek árasztják el, tehát Kr.e. 3100-tól

"Európa bronzkorának **új embertípusa** a .. rövid fejű ... dinári ... taurid .. elterjedt Európaszerte ... elárasztották egész Európát, keveredtek az ősi /autochton/ lakossággal, és új típusokat alakítottak ki." ⁴⁷⁶

2. tény: A bronzkor elején tűnik fel a Vadmezőn a tömeges rövidfejűség

A Vadmezőn a bronzkor kezdete Kr.e. 2800 k, a Katakombás kultúra megjelenése.

"A régibb 'aknasírokat' felváltotta egy újabb '**katakomba**' típus. Ezzel egy időben megjelennek a hosszú fejű sztyeppi népek között az első keleti **rövidfejűek**, ugyanúgy, ahogy a Földközi-tenger mentén történt a bronzkor hajnalán." ⁴⁷⁷

A kora bronzkori Katakombás kultúra Kr.e. 2600-1900 között létezett a Vadmezőn.

⁴⁶⁹ Mesterházy Zsolt, 2003. p.: 215.

⁴⁷⁰ Kiszely István, 1984. p.: 283.

⁴⁷¹ Cser Ferenc és Darai Lajos: Kárpát-medencei magyar ősiség. Magyarságtudományi Füzetek, 12. Budapest, Kiadja a Hun-idea Szellemi Hagyományőrző műhely, 2010. p.: 20.

⁴⁷² Száray Miklós: Történelem I. középiskolák, 9. évfolyam. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. p.: 17.

⁴⁷³ John Bright: Izráel története. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990. p.: 37.

⁴⁷⁴ Kiszely István, 1984. p.: 223.

⁴⁷⁵ Uo. p.: 224.

⁴⁷⁶ Kiszely István, 1979. p.: 80.

⁴⁷⁷ Uo. pp.: 68-69.

3. tény: Bulgária területén a rövidfejűek Kr.e. 4500-3000 között tűnnek fel.

"A dinári típus Bulgáriában a rézkorban jelenik meg. ... A rézkorban jelenik meg először durva formájában az alpi típus ..." ⁴⁷⁸ A balkáni rézkor Kr.e. 4500 – 3000 között volt.

4. tény: A Mediterráneumban a bronzkor hajnalán tűnik fel a tömeges rövidfejűség, tehát - Kr.e. 3100 k-tól

"... megjelennek ... az első ... rövidfejűek, ugyanúgy, ahogy a Földközi-tenger mentén történt a bronzkor hajnalán." ⁴⁷⁹

5. tény: Nyugat-Európában a fejkerekedés oka a kerekfejű bevándorlók érkezése

A harangedényesek Ny-Európába érkező rövidfejű jövevények voltak, Kr.e. 2800-tól

1. A Harangedényes népet angolul Bell Beakernek nevezik. "Harang alakú /beaker/ ... i.e. 2800-1800" ⁴⁸⁰ Európában késő rézkorinak és kora bronzkorinak nevezik.

2. "Az archeológusoknak bizonyítékok állnak rendelkezésükre arra nézve, hogy a harangserleges kultúra idején ... **új népesség** érkezett a Brit-szigetekre ... A **jövevények kerekobb** koponyájú népességet képviseltek, mint a vidék őslakossága; halottjaikat nem csoportos, hanem magányos sírokba temették; már használták a fémeket is; világosan megállapítható, hogy volt társadalmi tagozódásuk; kereskedelmük élénk, kézművességük **fejlett** volt." ⁴⁸¹

3. "Sok feltevés van a baszk nyelv eredetéről, közöttük olyan is, amely szerint beszélői nem is tartoztak az eredeti ibériai őslakossághoz, hanem ... ők az utódai a már említett rézkori-kora bronzkori kultúrának, a harang alakú edényeket készítő népek egyikének .." ⁴⁸²

4. "... a harang alakú népesség temetőiben feltárt csontvázak koponyái rövidek /úgynevezett brachykephalok/, és mint ilyenek, pontosan az **ellentétei** a neolitikus népcsoportok kisebb, hosszú fejű /dolichocephal/ fajtáinak." ⁴⁸³

5. "... a Bell Beaker kultúra népei, **kis csoportokban** lassan, de **szívósan** terjesztették saját **magas kultúrájukat** a koralbeli Európa jóval elmaradottabb népei között." ⁴⁸⁴

2.4. Nimród népe a Medencében, 6 adat

1. tény: Közép-Európában a fejkerekedés oka a kerekfejű bevándorlók érkezése

A közép-európai fejszélesedéséről írják, hogy az "... az ősbibb hosszúfejű lakosság körében egyre nagyobb számban elterjedő rövid fejű típusok **megjelenésével** magyarázható." ⁴⁸⁵

2. tény: A Medencében a késő rézkorban tűnik fel nagyobb számban a kerekfejűség, tehát Kr.e. 3600-2800 között

1. A késő rézkori Péceli Kultúra Kr.e. 3600-áról írják: "A késői rézkorban egyre több **kerek** fejű elem jelenik meg. Az alsónémedi és a budakalászi temetőkben a kerek fejű elem már 30-35%-ban található." ⁴⁸⁶

2. "... a rézkor vége felé egyre több alpi elem mutatható ki, például az alsónémedi és a budakalászi temetőkben, mintegy 30-35 százalékban." ⁴⁸⁷ Az alpiak **kerekfejűek**.

3. tény: A Péceli kultúra délkeletről érkezett, emberének ismert rokonsága Közép-Anatóliáig terjed

K. Zoffmann Zsuzsanna 42 koponya sorozatot vizsgált „Közép- és Délkelet-Európa újkőkori és rézkori népességéből”. Négy csoportot állított fel. Erről írják, hogy "A negyedik csoport a

⁴⁷⁸ Uo. p.: 281.

⁴⁷⁹ Uo. pp.: 68-69.

⁴⁸⁰ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 101.

⁴⁸¹ Kalevi Wiik, 2008. p.: 245.

⁴⁸² Makkay János, 1998. p.: 140.

⁴⁸³ D. W. Harding: Az őskori Európa. Budapest, Helikon, 1986. p.: 84.

⁴⁸⁴ Grandpierre Attila, 2006. p.: 29.

⁴⁸⁵ Kiszely István, 1979. p.: 135.

⁴⁸⁶ Kiszely István: Sírok, csontok, emberek. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1976. p.: 197.

⁴⁸⁷ Hankó Ildikó: A Kárpát-medence benépesülése, Demokrata, 2008.10.01.

'D' azaz Délkelet-európai és anatóliai tömb: **Közép- és kelet-anatóliai rézkor**, Trója I.-V., a görögországi újkőkor és EH periódus, Nea Nikomédia, Cernavoda /Hamangia kultúra/, Cernica /Boian kultúra/, Ruse /Gumelnica kultúra/ + **Körös** /+Cris/ kultúra, Badeni kultúra: Budapest-környéki és a Balaton-vidéki és egyéb leletek sorozata ... "A rézkor végén a **délkelet felől** a Kárpát-medencébe érkező **Badeni kultúra jelentős népesség-beáramlással** járt, amely **csaknem az egész Kárpát-medencére kiterjedt** ..." A kutató eredményeit 2000-2005 között közölte.⁴⁸⁸

4. tény: A Medence bronzkorában jelenik meg a tömeges kerekfejűség, tehát Kr.e. 2800-tól

1. "A bronzkorból számos csontvázanyagunk van ... A koponya hosszúság-szélesség jelzőértéke 77-re emelkedik, a lakosság átlaga már a középhosszú fejűek kategóriájába tartozik. A kifejezetten hosszúfejűek aránya 38-40%-ra csökken, a középhosszú fejűek aránya pedig 36%-ra emelkedik. E korban számolhatunk először tömegében brachycephal lakossággal /25%/... A bronzkor közepén már három különböző embercsoport élt a Kárpát-medencében ...", köztük a „lapos nyakszirtű dináriak és 'tauridok'".⁴⁸⁹

2. A bronzkorról írják, hogy „... a hosszúfejű egyének száma jócskán lecsökkent”⁴⁹⁰

5. tény: A Medencében a bronzkori fejkerekedés oka a kerekfejű bevándorlók érkezése
"A bronzkorban már erősen fogy a hosszú fejű elem, egyre erősebben tolódik előre a rövid fejűség, már 36%-kal van képviselve, sőt, van már 6% nagyon rövid, kerek fejű is - hiper brachicephal. ... A bronzkorban nagy rasszbeli eltolódás figyelhető meg. ... Ekkor tehát nagy népmozgalomnak kellett lennie, keveredésekkel. A korábbi mediterránok helyét a rövid fejűek foglalták el. Ez főként a bronzkor első és második szakaszában történt."⁴⁹¹

6. tény: A Medence a bronzkorában közelítőleg már jelen vannak a mai alkatok
A kárpát-medencei bronzkorról: "... a 'típuspektrum' megközelíti a mai változatosságot."⁴⁹²

2.. Hódoltságok népe, 3 adat

1. tény: A római uralomnak nem volt hatása az embertani képre

„A Római Birodalom az embertani képet tekintve szinte semmi nyomot nem hagyott a helyi lakosságban.”⁴⁹³

2. tény: A mai magyarok kerekfejűek

1. Bartucz Lajos szerint a mai magyarságra **legjellemzőbb a turanid** alkat. A turanidok **kerekfejűek** tn. brachycephalok. A turanidok magyarországi változatát 'homo pannonicus'-nak nevezte el. Bartucz Lajos 19 éven át vezette a szegeden az Embertani Tanszéket és a tudományok doktora lett.

2. "Az általam vizsgált magyarok fejjelző tekintetében jelentős mértékben egységesek. A vizsgált népességek túlnyomó többségénél a fejjelző a brachycephalia /**rövidfejűség**/ és a hyperbrachycephalia /**túlrövidfejűség**/ határán van."⁴⁹⁴

3. tény: Az európai kerekfejű tömb súlypontja a Medencében van

A kerekfejű tömb háromszög alakú, csúcsain kb. Tirana, Párizs és Kijev városával⁴⁹⁵.

⁴⁸⁸ Grandpierre Attila, 2019. pp.: 139-140.

⁴⁸⁹ Kiszely István, 1979. p.: 388.

⁴⁹⁰ Hankó Ildikó: A Kárpát-medence benépesülése, Demokrata, 2008.10.01.

⁴⁹¹ Kollonich, p.: 94.

⁴⁹² Kiszely István, 1979. p.: 80.

⁴⁹³ Hankó Ildikó, 2008.

⁴⁹⁴ Henkey Gyula, 1993.

⁴⁹⁵ Kiszely István, 1979. p.: 189. térképe alapján

3. Puszták népe, 15 adat

1. Szkíták elődei, 2 adat

1. tény: A Turáni-síkon a bronzkorban jelenik meg a tömeges kerekfejűség, tehát Kr.e. 2800 k-tól

A Turáni-alföldről és a Pamír-hegységről írják, hogy "Itt a bronzkortól kezdve a turanid és pamíri embertípus a leggyakoribb." ⁴⁹⁶

2. tény: A dravidák körébe észak felől érkezett a rövidfejűség Kr.e. 2500 k.

"A dravidák .. az észak felől érkezett rövidfejűség ... a rövidfejűség a dravidák közé i. e. 2500 körül érkezett." ⁴⁹⁷ Vsz. ez a népesség az Oxus-kultúrába is eljutott.

3. Keleti hunok, 2 adat

1. vélemény: a keleti hun harcosok döntően turanidok voltak

„A Kínában fekvő Szánsziban a múlt század második felében 6000 agyagkatonára szobrát tárták fel, amelyek az **időszámításunk előtti 3. században** lettek eltemetve. Meglepő módon **nagyobbrészt a turanid** típus **europoid** jellegű formái, kisebb mértékben mongoloid vonások voltak ezen agyagkatonák fotóin meghatározhatók. A turanid formák közül közel **80 %-ban a nagy-magyaralföldi változat** és annak extrém variánsa, az észak-kazahsztáni forma, voltak észlelhetők. Ez utóbbi arra utal, hogy embertani adatok alapján a magyar őstörténet az időszámításunk előtti 3. századig visszavezethető. Az adatok azt mutatják, hogy az agyagkatonákat a kínaiakhoz csatlakozott katonai segédnépek, főleg a **hunok** embertani jellegei alapján készítették.” ⁴⁹⁸

2. tény: A keleti hunok betelepített kínai földművesekkel is műveltették földjeiket

„a nomádok földművelőket is importáltak és telepítettek be országukba. Ezt a lehetőséget elsőként a hsziungnuk játszották meg: példaként említhető az ivolginszki település, melynek földművelő népessége részben **Kínából** származott, erre utalnak egyes **régészeti** leletek és rajtuk a kínai **írásjelek**, valamint a csontmaradványok **antropológiai** vizsgálata.” ⁴⁹⁹

6. Baján népe, 4 adat

1. tény: az avarok között jelentős volt a mongol alkatúak aránya

”... az avar kori temetőkben jelentős mongol réteget találunk, sőt a bócsai kagáni kör embertani alkata egyenesen tungid ...” ⁵⁰⁰

2. tény: Baján, a Griff és Árpád népének tiensani fehér hun hasonlósága

A Griff népe a 2-4. században a Tien-sanban élt. Baján népe a fehér hunok köréből szakadt ki. Alkatuk Árpád népéhez igen hasonló. Az **árpádi** honfoglalókról írják: "A Karos környékén talált rendkívül gazdag temetkezések leletei embertani típusukat tekintve a legnagyobb hasonlóságot a **2-4. században a Tien-San** hegység környékén élt **hunokkal** mutatják ... A Duna-Tisza-közére költözött árpádi magyarok lovas, fegyveres csoportja pontosan ugyanezen a területen találja meg a leginkább hasonló csoportokat: sorrendben a Tien-santól kissé északabbra lévő Szemirecsje, azaz Hét Folyó Alföldjén, az uszun kori népességben /i.e. 3-1. sz./, a tien-sani hunok /2-4. sz./ és fehér hunok /heftaliták/ /5-7.sz./ között, hangzott el Fóthi Erzsébet 'A magyarság őstörténete az antropológus szemével' című előadásában 2014-ben /Fóthi 2014b/. ⁵⁰¹

⁴⁹⁶ Grandpierre Attila, 2019. p.: 242.

⁴⁹⁷ Kiszely István, 1984. p.: 393.

⁴⁹⁸ Henkey Gyula, 1993.

⁴⁹⁹ Zergenyei: Keletre magyar! A sanjűk birodalma. 2020.02.25.

⁵⁰⁰ Henkey Gyula, 1993.

⁵⁰¹ Grandpierre Attila, 2019. p.: 144.

3. tény: Baján népét europidnak írják le

Azokról a fehér hunokról, akik 484-ben megölték a szászánida uralkodót, azt írják, hogy „Bizánci források és indiai pénzérmék Közép-Ázsiából származó fehér, nem mongoloid népként ábrázolják őket.” ⁵⁰²

4. tény: A szegények sírjaiban lévő alkatok nem változtak meg Baján népének érkezése óta

„... korai és kései avar temetőinkben igen sok a 'szegény', 'melléklet nélküli' sír, s ezek embertanilag az Árpád-kori 'szegények' elődeinek tekinthetők.” ⁵⁰³

7. Kései Griff népe, 2 adat

1. tény: a Griff népének idejére jellemző alkatokat Árpád népének érkezése nem változtatta meg

1. „A kutatók az avar kori népességnek a magyar honfoglalást követő továbbélését ma már egységesen vallják ...” ⁵⁰⁴.

2. „Embertankutatóink nagy része azon a nézeten van, hogy az Árpád-kor elejének népessége az élettan szemszögéből nézve folytatása a késő avar korszak népességének.” ⁵⁰⁵.

8. Árpád népe, 5 adat

1. tény: Árpád népének tuvai hasonlósága

Karostól Tuváig: A honfoglalók karosi leleteiről írják, hogy a korban hasonló népességek közül „... Tuva 8-9. századi népessége áll a legközelebb.” ⁵⁰⁶

2. tény: A kuszarenkovói kultúra népe europid és jövevény volt

„Fizikai antropológiai adatok alapján bizonyosnak tűnik, hogy a kuszarenkovói kultúra népessége jövevény volt a Volga-Urál-vidéken. Antropológiailag ugyanis teljesen europid populációról van szó, amely élesen különbözik a bahmutyinói és pjanbori kultúrák 'öslakos' népességétől.” ⁵⁰⁷

3. tény: Árpád népe europid volt

„... mongolos elemek ugyan Árpád magyarjainak a temetőiben valóban nem találhatók ...” ⁵⁰⁸

4. tény: Árpád népének vezető rétege igen rövidfejű volt

Az árpádi honfoglalókról írják, hogy „A vezető réteg a többiekénél magasabb termetű volt, koponyájuk igen rövid alkatú.” ⁵⁰⁹

5. tény: Árpád népének érkezésével az embertani kép nem változik meg

„... az Árpád-kori magyarság embertani képe ... egyezik a késő avar koraival.” ⁵¹⁰

„Az antropológusok a késői avarok folyamatosságát igazolták /Bartucz, Lipták, Éry 1971./” ⁵¹¹

⁵⁰² Geoffrey Barrachlough és Normann Stone szerkesztők: The Times Atlasz. 1992. p.: 95.

⁵⁰³ László Gyula, 1999. p.: 448.

⁵⁰⁴ Éry Kinga, in. László Gyula, 1999. p.: 725.

⁵⁰⁵ Erdélyi István: Őseink nyomában. Budapest, Masszi Kiadó, 2004. p.: 162.

⁵⁰⁶ Grandpierre Attila, 2019. p.: 144.

⁵⁰⁷ Gyóni Gábor, 2009. p.: 129.

⁵⁰⁸ Henkey Gyula, 1993.

⁵⁰⁹ Csorba Csaba, 1977. p.: 78.

⁵¹⁰ László Gyula, 1999. p.: 188.

⁵¹¹ Tomka Péter, in. László, 1999. p.: 725.

4. NYELVÉSZETI ADATOK, 61 adat

1. A Felföld névmásgyűűje, 1 adat

1. Személyes névmásaink /6. kép/

6. ábra

„... azok a szavak, melyek az ún. alapszókinszhez tartoznak, tehát a szókinsznek ahhoz a rétegéhez, amelyik együtt születik a nyelvvel ... figyelemre méltók. Ilyen szavak a ... névmások ...”⁵¹²

⁵¹² Csepregi Márta: Csak nyelvrokonok – de ez is elég. História, 2017. 7. szám. p.: 6.

A magyar személyes névmások használata - a világ nyelvei között egyedülállóan - kiterjed a birtokos névmásokra, birtokos személyjelekre és a tárgyas igei személyragokra. Ennek a rendszernek más és más, töredékes elemei a Felföld 3000 km sugarú körzetében tűnnek fel, a nyelvészeti számára világosan felismerhetően. Ezt a területet magyar névmásövezetnek nevezem. A magyar névmásövezet az Atlanti- és Indiai-óceán között, a Jeges-tengertől a Szaharáig terül el.

Mivel a magyarban egész rendszer van, a többi nyelvben pedig töredék, az átadó nyelv a magyar volt.

Az N és M használata a régiségben fokozatosan vált külön. A magyarban az N az önálló személyes névmás alkotója lett, az M pedig a toldalékokba került. Mindkettő értelme azonos.

2. A magyar és finn személyes névmások

A finn személyes névmások: én: mina, te: sina, ő: hán.

A finn egyes számú igeragozás azonban nem a finn, hanem a magyar személyes névmásokra épül. A többes számú személyragokat pedig ősi módon, az egyes számúak megkettőzésével fejezi ki.

magyar	(én) alszom	(Te) alszol	(ő) alszik	(Mi) alszunk	(Ti) alszotok
finn	nuk.uN	nuk.uT	nuk'uu	nuk.uMMe	nuk.uTTe
értelmezés	nuk.én	nuk.Te	nuk'ő	nuk.éM.éM	nuk.Te.Te

3. A magyar és indoeurópai személyes névmások, kiegészítve a komival és lappal

Nyelv	ír	walesi	magyar	albán	komi	luwi+	lapp	kurd	perzsa	urudu	hindi	marathi
én	Mé	Mi	én	uNö	Me	aMu	Mo.n	Mi.n	Me.n	Me.in	Ma.i	Mi
Te	Tu	Ti	Te	Ti	Te	Tu	Do.n	Tu	Tu	Tu.m	Tu	Tu

4. A magyar és a sémi személyes névmások

Nyelv	ivrit	egyiptomi	geez	szomáli	marokkói
én	aNi	aNa	aNa	aNi.ga	aNa
Te	aTa	en.Te	an.Ta	aDi.ga	n.Ta

A szomáli a sémi-hámi nyelvek hamita ágába tartozik.

5. Adatok

1. tény: A hajlító nyelvek 1.1. 1.2. személyes névmásai a magyar névmásrendszer töredékes részei

2. A Felföld nyelvi gyűréi, 3 adat

1. A Felföld utóragozó nyelvei

1. Ősidőktől

Az írott történelem kezdetén a Felföldön utóragozó nyelvek kerülnek a térképre és maradnak fenn, egészen az örmény és méd nyelv túlsúlyra jutásáig.

Utóragozó rendszerű nyelv volt a Felföld déli peremén, Mitanniban (Kr.e. 1525 k-tól) beszélt hurri / szubartui nyelv, valamint a felföldi Urartuban beszélt urartui. Nyelvemlékeik Kr.e. 1800-600 közöttiek.

2. A hurri nyelv

A hurri nyelvről írják, hogy „A nyelv maga élesen elkülönül mind a szuffixumokat használó indogermán és sémi nyelvektől, mind a prefixumokkal élő /proto-/hattitól: jellemző rá az agglutinálás. A hurrita szuffixumai laza elemek, amelyeket nagy számban egymáshoz csatolnak, ugyanakkor saját jelentésüket megőrzik.”⁵¹³ Szuffixum = utórag. Az utóragokat nagy számban használó nyelv az utóragozó nyelv.

⁵¹³ Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. 1999. p.: 1086.

3. Az urartui nyelv

Urartu a Felföld legjelentősebb államalakulata volt az örmény államot megelőzően. „A Kr. e. I. évezred elején jelennek meg az urartui feliratok a mai Örményország területén. Kevés számú feliratról és az **örmény nyelvben fennmaradt** elemeiből ismerjük. Amennyire ezekből megállapítható, a **hurri-urartui** nyelv. A nevet a Bibliában **Ararátnak** olvassák ...” ⁵¹⁴

4. Lyuk a nyelvtani nem térképén

Az utóragozó nyelvekben nincs nyelvtani nem. Ennek köszönhetően ez a hajlító nyelvekre is jellemző rendszer a hettitában ⁵¹⁵, örményben és a középső kurd nyelvjárásokban ⁵¹⁶ nincs meg. Úgy is mondhatjuk, hogy a nyelvtani nemmel rendelkező hajlító nyelvek elterjedési területének közepén vagy egy lyuk.

2. A magyar- finn nyelvcsalád jövevény lehet az Urálnál

1. "... a legtöbb szakember szerint az uráli őshaza az Urál hegység térségében volt, ahonnan nevét is kapta. Erről a központi lakóhelyről a nép feltehetően minden irányba szétterjedt, hogy elérje jelenlegi eloszlását és /a 'hivatalos akadémiai' felfogás szerint - a fordító megjegyzése/ Kr. u. 896-ban bejutottak Magyarországra is. Mindezt több okból is nagyon valószínűnek tartom. A központi földrajzi elhelyezkedés nem bizonyítéka egy nyelvcsoporthoz tartozásának. Elterjedésének okát kell bizonyítani, nem lehet feltételezni minden irányú, automatikus és egyenlő terjedést. A 9. században egy észak-ázsiai törzs behatolása Közép-Európába ugyan lehetséges, de e törzs által okozott népességcsere, vagy még inkább nyelvcsere abban az időben egy Magyarországhoz hasonló, jól benépesült mezőgazdasági vidéken teljesen lehetetlen. Bármiféle ilyen állítást meg kellene magyarázni, hogy miként mehetett végbe ez a változás." ⁵¹⁷

2. "... Hajdú Péter ... 1966-ban megjelent 'Bevezetés az uráli nyelvtudományba' című könyvében ... arról beszélt, hogy az uráli- finnugor nyelv '... **több régi eurázsiai nyelv és nyelvcsalád kialakulási centrumának közelében** fejlődött ki' és valószínű '... az a feltevés, hogy a régészetiekén kívül a nyelvészeti nyomok is a **preuráliak délebbi kapcsolataira** utalnak.' /l. Hajdú 1966, 9-10. old./" ⁵¹⁸

3. A belső perem bekebelező nyelvei

Bekebelező nyelveket beszéltek a Felföld peremvidékén az írott történelem kezdetétől.

A bekebelező tn. poliszintetikus v. inkorporáló rendszer az utóragozó nyelvekéhez képest, így azok előzményeinek tekinthetők.

A Közel-Keleten az anatóliai hattai, a grúz, a dél-mezopotámiai sumer és a Zagrosz délnyugati előterében beszélt elámi bekebelező nyelv volt.

Visszaszorulásuk és eltűnésük (a grúz kivételével) a hajlító nyelvek elterjedésének eredménye.

4. A külső perem utóragozó nyelvei

A külső perem utóragozó nyelvei kapcsolatban állnak a Felföld térségével, kapcsolatban állnak egymással és az őket általában felváltó hajlító nyelvekben alréteget hagytak

A külső perem utóragozó nyelvei a baszk, a magyar, a finnféle, a dravida és a nílus-szaharai nyelvek. Visszaszorulásuk, a rosszabb adottságú peremvidékekre szorulásuk a hajlító nyelvekkel szemben jól adatolt. Egyetlen kivétel a magyar (mivel a mi nyelvünk maradvány-nyelv).

⁵¹⁴ Uo.: 1501.

⁵¹⁵ Makkay János, 1998. p.: 92.

⁵¹⁶ Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. 1999. p.: 801.

⁵¹⁷ Grover S. Krantz: Az európai nyelvek földrajzi kialakulása. Budapest, magánkiadás, 2000. p.: 79.

⁵¹⁸ Götz László, 1994. p.: 1020.

5. Adatok, 3 adat

1. tény: A Felföldön beszélt hurri és urartui (nyelv) ugyanúgy utóragozó nyelv, mint a magyar

2. tény: A Felföld közelében lévő indoeurópai nyelvek nem ismerik a nyelvtani nemet
A jelenség ragozó nyelv / nyelvek nyelvtani alrtegeként tn. szubsztrátumaként magyarázható.

3. vélemény: A magyar-finn nyelvcsalád őshazája az eurázsiai nyelvfejlődés központja közelében lehetett.

3. Baszk, 4 adat

1. Kapcsolatai és visszaszorulása

„Annyi bizonyos, hogy vannak érdekes szótári egyezések a kaukázusi nyelvek egyik csoportja és a baszk, s nyelvtani egyezések a kaukázusi nyelvek egy másik csoportja és a baszk között.” ⁵¹⁹

A Közel-keleti karvéli (pl. grúz) nyelvek nyelvtani szerkezete igen hasonló ⁵²⁰.

Valószínűleg Nyugati-Európában baszkféle nyelveket beszéltek a római hódítás előtt. A gascony-i nyelvjárásban világosan felismerhetők a baszk hatás nyomai.

„... valószínűnek tűnik, hogy a római uralom előtt Európa nyugati részén a baszkhoz hasonló nyelvet beszéltek: Gascony francia tartomány például baszk nevet visel, a gascony-i nyelvjárásban pedig világosan felismerhetők a baszk nyomai.” ⁵²¹

„Európa korai őstörténetének kutatói közül sokan vélik úgy, hogy a baszk nyelv Európa egyik legrégebbi nyelve, és hogy a nyelvet több ezer évvel ezelőtt /talán már húszezer évvel ezelőtt/ szerte Nyugat-Európában beszélték.” ⁵²²

A baszk nyelv hathatott a lappok őseire a bromme-lyngbyi kultúra által ⁵²³. „A lappok nyelvére vonatkozó feltételezésemet arra alapozom, hogy őseik területe ... /közelebről a brommei-lyngbyi kultúra/ az ibériai menedék irányába mutat, melynek nyelve – feltételezésem szerint – a baszk volt.” ⁵²⁴

A baszk, magyar és lapp nyelvekben a többes szám jele a 'k'.

2. Magyar-baszk-finn szavak

magyar	baszk	finn
én	Ni	Mina
Nő-	Nai-	eMe-
iGaz	eGia	oiKeia
HoRkol	KuR'unka	KuoRsata
FüL	BeLar'i	BaeL'e (lapp)
aNyu	aMa	eMa (állatnál)
PoPó	PoPa	PeF'a
GöRbe	KuRba	KieRo
bu BoRék	bur.BuiL.a	PoR.e
FoRog *	BiR.atu/ak	PyöRiá
FuRat	BeRoa	PoRaus
FoR'ó	BoRe	PoLt'ava
TáNC	DaNTza	TaNS'i
BüK'	PaGo	PyöK'i

⁵¹⁹ Antal, Csongor és Fodor: A világ nyelvei. Gondolat, Budapest, 1970. pp.: 161-162.

⁵²⁰ Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. 1999. p.: 45.

⁵²¹ Comire, Matthews és Polinsky: A nyelvek világtatlasza. Budapest, Kossuth Kiadó, 2006. p.: 45.

⁵²² Kalevi Wiik, 2008. p.: 309.

⁵²³ Uo. p.: 346.

⁵²⁴ Uo. p.: 309.

VaRjú	BeLe	VaRis
SzeNT	SaiNT	SiuNaT'u (áldott)
KoRona	KoRoa	KRuunu
PaP	aPaiz	PaP'i
oLTáR	aLDaRe	aLT'aRi
ToRony	DoR'e	ToRni
KoRDé	GuRdi	KáR'yT
iSKoLa	eSKoLa	_KouLu
HáRom	HiRu	KoLme
TábLa	TauLa	TauLu

A felsorolás elején az alapszókincs szavai találhatók. A "forog" szó és következő két társa a tűzfűró (tűzgyújtó szerszám) közös ismeretét és elnevezését mutatja.

Baszk-finn nyelvkapcsolat: "baszk tantor / tuntur = hegytető ~ finn tunturi /kopár/ hegy⁵²⁵. E szó régiségével kapcsolatban sokatmondó, hogy erről a szóról kapta nevét a tundra növényzet és éghajlat. A szót jégkori tn. pleisztocén kori maradványnak tartom.⁵²⁶ Baszk txaKuR'a ~ KoiRa, finn, jelentése: kutya⁵²⁷.

3. Baszk-magyar nyelvkapcsolat

1. Szavak

aTya: aiTa, KuPa: KoPa, DiDi: TiTi, BeLső-BeLül: BaRneoka-BaR'uan, HaL (meghal): HiL, HoRDa: HoRDa, BiVaLy: BuFaLo, PaTa: aPaTx, BoRóKa: iPuRuaK, FeNyő: PiNua, oReiN: (RÉN→) szarvas, ZeRge: SaR'io; VaRjú: BeLe, CseReSznye: GeReZi, GeSzTeNye: GaZTaiNa

Későbbi szavak: váR.os (rég magyar: uaR): hiRi, KaSTéLy: GaZTeuLa, BéKe-BéKés: BaKe-BaKeTsu, KaR: KoRu (kórus, ének~), aRany: uR'ea, CiPő: ZaPata, (eGész →): Húsz: hoGei.

2. Mondat

SzeNT Pap a MiSe oLTáRNál / aPaiz SaiNDua MeZaren aLDaReaN /Google fordító/

4. Baszk finn kapcsolat

Baszk alréteg van a lapp nyelvben Kalevi Wiik szerint.

5. Adatok, 4 adat

- 1. tény:** A baszk ugyanúgy utóragozó nyelv, mint a magyar
- 2. vélemény:** A baszk nyelvet sokan a nyugati vadász-gyűjtögetők nyelvének vélik
- 3. tény:** A baszk-magyar nyelvrokonság tartalmaz egy ősi tűzgyújtó eszközt.
- 4. tény:** A baszk-magyar nyelvrokonság tartalmaz egy ősi tűzgyújtó eszközt.

4. Magyar, 3 adat

1. Sémi kapcsolat

Magyar személyes névmásokra épülő azonosságok a finn és arab igeragozásban

magyar	(éN) írom	(Te) írod	(ő) írja
finn	kirjoit.aN	kirjoit.aT	kirjoit".aa
arab	Ne.kteb	Te.kteb	je.kteb

A magyar eredetű személyragot a finn hátra, az arab pedig előre teszi.

2. Felföldi kapcsolat

1. Igeragozás

A magyar és örmény igeragozásban hasonló elemek vannak.

⁵²⁵ Rédei Károly: Östörténetünk kérdései. Budapest, Balassi Kiadó, 2003. p.: 131.

⁵²⁶ M. Morván, 1996. In. Rédei, 2003. p.: 131.

⁵²⁷ Glosbe fordító.

Az örmény igeragozása részben a magyarhoz hasonló, vö. (te) szeret.sz = sir.es, (ő) szeret.- / sir^c, (mi) szeret.ünk = sir.emk^c ⁵²⁸

2. Isten szava

Sokak számára legfontosabb szavunk az ókori Közel-Keleten van beágyazva. Tudnivaló, hogy a hitvilág szavai a legszívósabban megmaradó szavak közé tartoznak.

nyelv	hangalak	jelentés
akkád	isten	egy ⁵²⁹
hatti	Estan	Napisten ⁵³⁰
hettita	Istanu	nap, Napisten ⁵³¹

Az akkád "A legkorábbi ismert sémi nyelv." ⁵³²

3. Egyéb kapcsolatok

"... rendkívül sok az azonosság olyan nyelvekkel is, melyekkel a magyar nép rokonságát szokás volt eleve elvetni ... ír, baszk, örmény, stb. ..." ⁵³³

Példa egy pandzsábi mondat ⁵³⁴, ahol a szórend is a magyarral egyező:

magyar	Apa	nekem	kutyát	adott
pandzsábi	Piu	má ku	kuttu	dditi

5. Adatok, 3 adat

1. tény: a legidőtállóbb szócsoporthoz tartozó Isten szavunk a Felföld térségében volt használatos

2. tény: A magyar és örmény egyes számú igeragozásban hasonló elemek vannak.

3. tény: A magyar és pandzsábi nyelvnek kölcsönösen érthető mondata van

5. Finnféle nyelvek, 4 adat

1. Sumer nyelvkapcsolat

Simo Parpola szerint a sumer nyelv uráli nyelv, nevezéktanom szerint pedig magyar-finnféle nyelv.

Részleteket lásd a Szemelvényeknél.

2. Baszk, grúz és hamita nyelvkapcsolat

A bekebelező rendszerű sumerrel és grúzzal rokonok a két finnféle állam nyelvének 1/1 és 1/2 személyes névmásai. Ezen felül rokonok a baszk, kazah és kirgiz és oromo névmásokkal is. Az oromo egy Etiópiában beszélt hamita nyelv.

Nyelv	fnn.b	oromo	baszk	su-mer	lív	észt	vót	in-keri	grúz	finn	kazah, kirgiz
éN	-Ni	Na ⁵³⁵	Ni	Me	Ma	Ma	Miá	Mia	Me	Mina	Men
Te	-Si	Si ⁵³⁶	Zu (általán)	Zé	Ssa	Sa	Siá	Sia	Shen	Sina	Sen

2. Dravida kapcsolat

A dravida és az obi nyelvek között rokoni kapcsolatok vannak. A "... régi Horezm ... magyarázná az ugor nyelvek és az indiai dravida nyelvek közötti rokoni kapcsolatokat." ⁵³⁷

⁵²⁸ A világ nyelvei. Főszerkesztő: Fodor István. 1999. p.: 1145.

⁵²⁹ Uo. p.: 35.

⁵³⁰ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 171.

⁵³¹ Uo. 171.

⁵³² Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. 1999. p.: 32.

⁵³³ Cser Ferenc és Darai Lajos: Európa mi vagyunk. Frig Kiadó, 2008. p.: 43.

⁵³⁴ A világ nyelvei. Főszerkesztő: Fodor István. 1999. p.: 1165.

⁵³⁵ Davies és Kovács: Kezdők finn nyelvkönyve. Holnap Kiadó, 2015. p.: 102.

⁵³⁶ Uo. p.: 102.

⁵³⁷ László Gyula, 1999. p.: 257.

3. Mandzsu nyelvkapcsolat

Számos szó az alapszókinszbe tartozik. "Az uráli és mandzsu-tunguz kapcsolatokra utaló szavak száma viszonylag nagy: ... öcs, eme ~ emse, máj, fa, egér, nyuszt, nyíl, tetű, daru, úszik, stb." ⁵³⁸

4. Észak felé szorultak vissza

Kr. u. 1-ben még Európa területének még mintegy harmadán finnféle nyelveket beszéltek

1. „Másfél-kétezer évvel ezelőtt Európa területének mintegy 1/3-át lakhatták az uráli nyelveket beszélők, s a kontinens akkori népességéhez képest jóval nagyobb volt az arányszámuk.” ⁵³⁹

2. A finnféle nyelvek észak felé szorultak vissza a Baltikumban és Oroszországban: "A térkép szerint a lívek területe az 1200-as években még egy 20-50 km nagyságú övezetet képezett, mely a Rigai-öbölben helyezkedett el. Az 1900-as években alívek területét már csak Kúrföld csücske, vagyis a Lívpart képezi. A terület zsugorodását a lív > lett nyelvcsere idézte elő." ⁵⁴⁰ A 'Rigai-öbölben' helyett helyesen a 'Rigai-öböltől délre' helyezkedett el.

3. "Oroszország területén különösen sok folyónév tanúskodik arról, hogy az ország területének jelentős részét /északi felét/ másfél évezrede még finnugor népek lakták, amelyek azóta beleolvadtak a szlávokba." ⁵⁴¹

5. A finnféle nyelvek alrétéget hagytak a germán, szláv és balti nyelvekben

1. Példa a visszahagyott alrétégre

Jelentős finnféle alrétég van a germán, balti és szláv nyelvekben

Szókezdő hangsúly pl. nem indoeurópai sajátosság. Szókezdő hangsúly jellemzi a magyar-finnféle nyelveket és jellemezte a régi baszkot ⁵⁴² is. Ez a jellegzetesség örökölt meg a - Skandináviából ősi állapotot vitt - izlandi, a legrégebbi kelta és a lett nyelvekben, valamint a legészakibb litván és orosz nyelvjárásokban ⁵⁴³. Ez a jelenség a nyelvileg beolvasztott, egykori finnféle nyelvet beszélők nyoma.

2. Alrétég a germánban

"A legrégebbi germán nyelvjárás a finnugor nyelvet beszélők által törten beszélt indoeurópai nyelvjárás." ⁵⁴⁴

3. Alrétég a szláv nyelvekben

1. "A szláv nyelvekben bőségesen találni finnugor szubsztrátumot." ⁵⁴⁵

2. "Többen úgy tartják, hogy Lengyelországban és annak szomszédságában is léteznek finnugor eredetű földrajzi nevek." ⁵⁴⁶

3. "Az ősi egyházi szlávban létezett magánhangzó-harmonia ..." ⁵⁴⁷

4. "A finnugor nyelvekből sok szó kölcsönződött az összlávba." ⁵⁴⁸

5. "... az észak-oroszban ... finnugor kölcsönszavak ... száma meghaladja az 1300-at." ⁵⁴⁹

⁵³⁸ Rédei Károly, 2003. p.: 46.

⁵³⁹ Csorba Csaba, 1997. p.: 17.

⁵⁴⁰ Kalevi Wiik, 2008. p.: 319.

⁵⁴¹ Csorba Csaba, 1997. p.: 16.

⁵⁴² Kalevi Wiik, 2008. p.: 130.

⁵⁴³ Uo. p.: 215.

⁵⁴⁴ Uo. p.: 129.

⁵⁴⁵ Uo. p.: 235.

⁵⁴⁶ Uo. p.: 209.

⁵⁴⁷ Uo. p.: 235.

⁵⁴⁸ Uo. p.: 236.

⁵⁴⁹ Uo. p.: 238.

4. Alréteg a balti nyelvekben

1. "Villemss 2000b: 7: '... a finn-észta anya és apaági vonalak genetikai identitása a letteket és a litvánokat is magába foglalja. – Lehet, hogy mindez az ősettek és az őslitávnok réges-régi nyelvcserejére utal?" 550

2. "A Laitinen-féle munkacsoport /el al. 2001/ ... 'valószínűnek látszik, hogy az észtek mindig finnugor nyelvet beszéltek, míg a lettek és a litvánok eredetileg finnugor nyelvüket lassanként indoeurópaira cserélték fel.'" 551

5. Adatok, 4 adat

1. tény: A finn, török és hamita személyes névmások egy töről fakadtak

2. tény: A dravida és az obi nyelvek között rokoni kapcsolatok vannak

3. tény: Kr. u. 1-ben még Európa területének még mintegy harmadán finnféle nyelveket beszéltek

4. vélemény: A finn nyelv alréteget hagyott a germán, szláv és balti nyelvekben

6. Altáji nyelvek, 4 adat

1. tény: Van olyan bővített mondat, mely a magyarok és törökök számára kölcsönösen érthető.

"Zseb-em-ben sok kicsi alma van. = Ceb-im-de çok küçük elma var" 552

2. tény: A magyar és török nyelveknek legalább 300 közös szava van

"Honfoglalás előtti török jövevényszavaink száma 300 körüli." 553

A magyar-török közös szavak száma mások szerint 400 körüli. Számos szavunk a mongollal is rokon.

3. tény: Az élelemtermelés török szóközössége bőséges és közismert.

4. tény: A lovaglás és fegyverek szókincse a törökkel nem közös.

„Az állattartás és a földművelés szavait sorra véve szembetűnő, hogy **nem** találunk a lótarással kapcsolatos **török** jövevényszavakat /talán az egyetlen csödör szót kivéve/ ...” 554

„A magyar nyelv török jövevényszavain dolgozva feltűnt, hogy azok között fegyvernevek nem, vagy pontosabban alig szerepelnek. Ide tartozhatnak az ágyú, a bóda, a balta, a bicsak, a csákány szavak. De alaposabb jelentéstörténeti vizsgálat azt mutatja, hogy ezek nagy része nem mint fegyvernév került a magyarba.” 555

7. Dravida nyelvek, 4 adat

1. Története

A dravida nyelv / nyelvek Előázsiában alakultak ki, Elám közelében. Utolsó előázsiái hírmondójuk az Afgán-medence peremén beszélt brahui nyelv. Az Iráni-fennsíkon át érkeztek Indiába Kr.e. 3500 k. és meghatározó szerepük volt az Indus-völgyi kultúra létrehozásában. Az indoeurópai nyelvű hódítók érkezésével egy időben északról dél felé húzódtak, nyelvileg beolvastott népük pedig az indoárja nyelvekben alréteget hagyott hátra. A dél felé húzódnók nyelvébe az indoárja nyelvekből kölcsönszavak kerültek. Ezekből a legtöbbet a Közel-Keleten maradt brahui, a legkevesebbet a félsziget déli részén, a nehezen megközelíthető, rossz adottságú Nilgiri-hegységben beszélt toda vette át.

550 Uo. p.: 208.

551 Uo. p.: 208.

552 Pont Hu: Zsebemben sok kicsi alma van. Világháló.

553 Rédei Károly, 2003. p.: 58.

554 Csorba Csaba, 1997. p.: 42.

555 Róna-Tas András: Steppetörténet, nomadizmus, népvándorlás. In. Balogh László és Keller László szerkesztők: Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. Budapest, Balassi Kiadó, 2004.

1. "A dravida népek **nem őshonosak** Indiában. Népneveik alapján ... feltehető, hogy hegyvidékről származnak, vagy hosszú ideig ott éltek. ... Indiába ... valószínűleg **DNy-Ázsiából**, szárazföldi úton jutottak ... a mai **Irán** területnek érintésével. A Kr.e. IV. évezred táján vándoroltak be a jelenlegi India és Pakisztán területére, ahol feltehetően nagy szerepet játszottak az **Indus-völgyi civilizáció** kialakulásában. Betelepedésük több szakaszban, ágban és úton történhetett. Későbbi – kb. 2 ezer évig tartó – délre vándorlásuk részletei még nem tisztázottak. A prototamilok Kr.e. VI-V. sz. körül érthették el a Hinduszáni-félsziget csücskét. ... **egyre inkább vizsgálat tárgya** az uráli /többek között a **magyar** és a **finn**/ és altáji /vagy ural-altáji/ nyelvekkel való **kapcsolatuk**. Előtérbe került ... az **elámi** nyelvvel ... való rokonításuk. ... A dravida népek a szubsztrátum szerepét töltötték be az indoárja nyelvet beszélő népcsoportok D-Ázsiába történő bevándorlásakor. ... A legtöbb kölcsönszót a brahui, a legkevésbé a toda használja." ⁵⁵⁶

2. „... a Dekkánban az első földműves települések a korai dravida nyelvekkel hozhatók összefüggésbe. A dravida nyelvek **őshazája** Pakisztánban vagy **Irán** területén lehetett." ⁵⁵⁷

3. „... egy **Elámból** származó /Dél nyugat-Irán/, mintegy ötezer éves ékírásos szövegről kiderült, hogy a nyelve dravida." ⁵⁵⁸

4. „Az elámi nyelvet ma legtöbben a dravida nyelvcsalád tagjának tartják." ⁵⁵⁹

2. Adatok, 4 adat

1. tény: Elámból dravida szöveg került elő.

2. tény: Az elámi nyelvet ma legtöbben a dravida nyelvcsalád tagjának tartják.

3. tény: A dravida utóragozó nyelv, mely Előázsiból érkezett Indiába.

4. tény: A dravida nyelveket északnyugatról délkelet felé szorították a hajlító nyelvek beszélői.

8. Nílus-Szaharai nyelvek, 2 adat

1. Története

Kr.e. 8 000 k. még Nubiában ⁵⁶⁰ beszélték őket. Idővel az ÉK-i nyomás elől kitértek nyugatra (Felső-Níger-medence) és délre (Viktória-tó térsége).

"A nílus-szaharai nyelveket inkább az afroázsiai és niger-kongói nyelvek által körülzárt, nehezen megközelíthető közép-afrikai területeken használják ..." ⁵⁶¹

2. Adatok, 2 adat

1. tény: A nílus-szaharai nyelvek utóragozók.

2. tény: A nílus-szaharai nyelveket délnyugat felé szorították a hajlító nyelvek beszélői.

9. A magyar-finnféle nyelvkapcsolat, 4 adat

1. A magyar nyelv távoli rokonai a finnféle nyelvek

"A magyar nyelvnek nincsen olyan közeli rokon nyelve, amely egy laikus számára is egyértelmű és könnyen felismerhető lenne, és nincsenek olyan közös emlékeink sem, amelyek a kollektív emlékezetben megmaradtak volna." ⁵⁶²

A magyar nyelv legközelebbi rokonai az obi (manysi és hanti) és permi (udmurt és komi) nyelvek.

⁵⁵⁶ A világ nyelvei. Főszerkesztő: Fodor István. 1999. pp.: 304-305.

⁵⁵⁷ Csorba Csaba, 2006. In. Világtörténet, főszerkesztő: Salamon Konrád, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 75.

⁵⁵⁸ Luigi Luca Cavalli-Sforza, 2002. p.: 165.

⁵⁵⁹ Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. 1999. p.: 327.

⁵⁶⁰ Comire, Matthews és Polinsky, 2006. p.: 76.

⁵⁶¹ Uo. p.: 77.

⁵⁶² F. Gyulás Nikolett és Gulyás Bence: Nyelvek az eurázsiai sztyeppén. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 19.

1. vélemény: "A magyar és a finn nyelvben mintegy 250 közös szó van." ⁵⁶³
2. vélemény: "A magyar és a finnben összesen alig háromszáz közös eredetű szótó van, ezeknek a gyakorisága azonban meghaladja minden más szóért." ⁵⁶⁴
Bár ez kevesebb, mint a török (400), szláv vagy német nyelvekkel való szóbeli közösség, de az alapszókinszre vonatkozik.

2. A magyar és finnféle nyelvek élelemtermelő szókinse már nem közös

Az uráli alapnyelvről: "Hiányoznak a háziállatok nevei, s a földművelésre utaló uráli és finn-ugor kori szavakat sem sikerült eddig kimutatni." ⁵⁶⁵

Ebből következik, hogy a nyelvi kapcsolat az élelemtermelés kifejlődésekor már megszűnt. Az élelemtermelés kezdete a Felföldön Kr.e. 10000 k., Anatóliában Kr.e. 8000 k., a Medencében Kr.e. 6000 k., a mai Finnország területén viszont csak Kr.e. 2300 k. volt.

3. Hatos határ

A hatos számig tartott a magyar és finnféle nyelvek közös fejlődése általában.

4. Az összes finnféle nyelvet kevesebben beszélik, mint a magyart.

És „... meggondolkoztató ez a hatalmas számbeli fölény.” ⁵⁶⁶

5. A finnféle nyelvek a magyar régen levált peremnyelvei lehettek

A finn nyelv a magyar gyököknek csak egy töredékét tartalmazza. A tartalmazott rész viszont a fejlődésben megrekedt, a magyarhoz képest éretlen maradt.

"Viceskedve szokták is mondani, hogy a finn jégszekrényben jól megőrződött a finnugor alapnyelv." ⁵⁶⁷

Pl. a finn *mu'* szó önmagában más-t jelent, de a finn nyelvben egyben a mód gyöke is. Az ilyen jellegű kapcsolatok felismerése a magyar gyökrendszer bizonyítéka, mivel ez (és rengeteg más) esetben a finn ősi, fejlődésben megrekedt állapotot őriz.

6. A magyar és finnféle nyelvtömb szétválását Kr.e. 4000-re teszik

"Nyelvészeti bizonyítékok alapján az a legvalószínűbb, hogy az uráli nyelvcsalád felbomlása mintegy 6000 évvel ezelőtt történhetett meg ..." ⁵⁶⁸

Az északnyugat felé szorított finnféle nyelvtömb Kr.e. 4300 körül, a Tölcséredényes kultúra feltűnésével ⁵⁶⁹ vált el a Medence peremétől.

2. Adatok, 4 adat

1. tény: A magyar nyelv távoli rokonai a finnféle nyelvek

2. tény: Az összes finnféle nyelvet kevesebben beszélik, mint a magyart

3. tény: A magyar és finnféle nyelvek élelemtermelő szókinse már nem közös

4. vélemény: A finn nyelv a magyar egyik, régen levált peremnyelve lehet

10. A magyar-obi nyelvkapcsolat, 3 adat

1. Hatás

"A magyar nyelv ... legközelebbi rokon nyelvei az obi-ugor nyelvek, a manysi /vogul/ és a hanti /osztják/ ..." ⁵⁷⁰ Ennek okai lehettek az alábbiak.

1. A finnféle népek között egyedül maradtak vadász-gyűjtögetők a közelmúltig

⁵⁶³ Kalevi Wiik, 2008. p.: 340.

⁵⁶⁴ Csepregi Mária: Csak nyelvrokonok – de ez is elég. História, 2017. 7. szám. p.: 6.

⁵⁶⁵ Csorba Csaba, 1997. p.: 18.

⁵⁶⁶ László Gyula, 1990. p.: 17.

⁵⁶⁷ Nyelvészet és Tudomány, 2010.10.05. Világháló.

⁵⁶⁸ F. Gyulás Nikolett és Gulyás Bence: Nyelvek az eurázsiai sztyeppén. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 17.

⁵⁶⁹ Pamjav, Fehér, Németh, Csáji, 2006. p.: 100.

⁵⁷⁰ F. Gyulás Nikolett és Gulyás Bence: Nyelvek az eurázsiai sztyeppén. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 16.

A vogulokról / manysikról írják, hogy "Főfoglalkozásuk a halászat és a vadászat, csekély földművelés, állattartás csak déli csoportjaiknál található, északi csoportjaik a nyenyec szamojédoktól vették át a rénszarvastartást." ⁵⁷¹

2. Az egykori szkíta és hun településterület északi határán éltek és azzal kapcsolatot tartottak "A 2000-es években, elsősorban Finnországban" felmerült, hogy esetleg "az obi-ugor és magyar egyezések csak területi egymás mellett élés hatásával /ún. areális kapcsolatokkal/ magyarázhatók..." ⁵⁷² Az itt megadott tér- és idő viszonyok szerint az egymás mellett élésre majd' másfél évezred állt rendelkezésre (Kr. e. 800 – 500 és Kr. u. 100 – 1230 között). Pl. a permi területekről írják, hogy ott "valamikor obi ugorok is éltek." ⁵⁷³

3. Részben középük olvadt be Gyula barát népe

2. Távolágtartás

1. A magyar távolabb van az obi nyelvektől, mint azok egymástól

"... a laza kapcsolat inkább a magyar és az obi-ugor nyelvek viszonyára vonatkoztatható, a két obi-ugor nyelv között ugyanis igencsak szoros a kapcsolat, tehát a laza kapcsolatot a magyar erős eltávolodása okozza ..." ⁵⁷⁴

2. Kifejezetten obi nyelvtani kapcsolat alig van

"Ugyanakkor 'meglepő, hogy a sajátágosan ugor alapnyelvi változások vagy újítások száma nem nagy: az aránylag számos szóegyezésen kívül mindössze egy-két egyező hangfejlődés, három közös fogantatású rag meg egy-két ugor képző, és esetleg a tárgyias igeragozás csíráinak egyezése ad számot róluk.' /Hajdú-Domokos, 1980, 85./" ⁵⁷⁵

3. Az obiakkal közös, jellegzetes szavak a lótarással kapcsolatosak

"A magyar nyelv ugor eredetre visszamenő szavai közül **egyetlen** jellegzetes fogalomkör van, ez pedig a lótarásé." ⁵⁷⁶

Csak hogy ez az egyetlen jellegzetes fogalomkör az elámival is részben közös, lásd: Életmódjelző szavak / Lovas szavak. Elám a Felföldtől délkeletre volt.

3. Labilitás

1. Az obi nyelvek változékonyság

"... Munkácsi Bernát ... saját maga vallotta be, hogy 1888-89-es vogul-osztyák tanulmányútján semmi hasznát sem vette Reguly 1843-ból származó szójegyzékének, mert a vogulok nyelve 45 év alatt az érthetlenségig megváltozott." ⁵⁷⁷

2. Az obi nyelvekben szétmállanak a magyar szavak

1. táblázat

magyar	manysi / vogul	hanti / osztyák
nyolc	nijel ⁵⁷⁸	nalew ⁵⁷⁹
ló	lov / luv ⁵⁸⁰	lav / log / tav ⁵⁸¹

⁵⁷¹ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 52.

⁵⁷² Pamjav, Fehér, Németh, Csáji, 2006. p.: 147.

⁵⁷³ Türk Attila: A honfoglalás kori régészeti hagyatékkal kapcsolatot mutató keleti lelőhelyek. In. A honfoglalók viselete, szerkesztő: Sudár és Petkes, Budapest, Helikon, 2015. p.: 56.

⁵⁷⁴ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 131.

⁵⁷⁵ Pamjav, Fehér, Németh, Csáji, 2006. p.: 100. [Gen-162/](#)

⁵⁷⁶ Kristó Gyula és Makk Ferenc, 2001. p.: 16.

⁵⁷⁷ Götz László: Az uráli-finnugor nyelvek genetikus nyelvcsaládi elméletének ellentmondásairól. In. Magyar történelem. Tízezer év - ezer oldalról. Szerkesztő: Csihák György. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Zürich - Budapest, 2002. p.: 191.

⁵⁷⁸ Etimológiai szótár. Főszerkesztő Zaicz Gábor. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006. p.: 578.

⁵⁷⁹ Uo. p.: 578.

⁵⁸⁰ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 133.

⁵⁸¹ Uo. p.: 133.

2. táblázat; m = manysi, h = hanti

Magyar	Obi
ló	tav (h) ⁵⁸²
íj	jáwt (m) ⁵⁸³
tegez	tavet (m) ⁵⁸⁴
nyereg	navra (m) ⁵⁸⁵
álom	otem (m) ⁵⁸⁶

"Továbbá meg kellett állapítani, hogy az ú. n. ugor nyelvek nem képezhették a magyar nyelv alapját, merthogy azok sokkal inkább a magyar nyelv - vagy elődje - lepusztult utódai, semmint forrásai." ⁵⁸⁷

4. Adatok, 3 adat

1. tény: A magyar távolabb van az obi nyelvektől, mint azok egymástól

2. tény: Kifejezetten obi nyelvtani kapcsolat alig van

3. tény: Az obi nyelvek változékonyak

11. A magyar nyelv ősnyelv, 3 adat

1. Gyökhálózat

1862-74 között adták ki Czuczor Gergely és Fogarasi János "A magyar nyelv szótára" c. művét, mely a gyökökre alapul. A szótár mintegy 2000 gyököt tárt fel.

A magyar nyelvben azonban ezek a gyökök nem önálló egységek, hanem sokdimenziós hálózatba szerveződnek. Amiből az következik, hogy egymással (1) szoros kapcsolatban (2) fejlődtek ki. Ez további két dologra utal. (1) A szoros kapcsolatot az magyarázza, hogy a magyar nyelv alapvonásai egy kis területen belül jöttek létre. Ha nem így lett volna, attól még lehetnének gyökök, de nem függenének össze. (2) A gyökök kifejlődése pedig azt mutatja, hogy a magyar nyelv: ősnyelv. Alapvonásait tekintve nem vett át semmit – mindent maga fejlesztett ki.

A gyökhálózat egy olyan rendszer, amelynél a háló egy szemét megérintve (gyök kiejtése, olvasása, elgondolása) számos más, közeli elem jön rezgésbe. Ha kimondunk egy gyököt, a vele szorosabb kapcsolatban álló többi gyök is - a kapcsolat erejével arányosan - rezonál, ami kapcsolatrendszerként ad a gondolkodás számára. Hasonló ez a csalánozók *diffúz idegrendszeréhez*.

2. Változó egyhangú gyökök

1. Fogalma

A változó egyhangú gyök olyan egyhangú gyök, amelyeknél az egy hang is cserélődhet. A gyököt a rögzülőben lévő toldalékok mégis állandósítják. A gyökfejlődés kezdeti állapotát mutatja, mely ritkán marad meg.

2. Példái

1. példa, ahol a kezdőhang négyféle lehet (a/é v. ó/ö).

A megértést segítő vízszintes választóvonal ellenére a táblázat első függőleges oszlopa egy darab, változó egyhangú gyök.

a	v	as /ul
é		es /ül

⁵⁸² Uo. p.: 133.

⁵⁸³ Főszerkesztő Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 329.

⁵⁸⁴ Uo. p.: 833.

⁵⁸⁵ Uo. p.: 576.

⁵⁸⁶ Uo. p.: 22.

⁵⁸⁷ Cser Ferenc és Darai Lajos, 2008. p.: 43.

ó		di
	s	
ő		i

Az a-é-ó-ő változó egyhangú gyök táblázatban szerepeltetett szavai: a.v.as, a.v.ul, é.v.es, é.v.ül; ó.s.di, ő.s.i.

További, ide tartozó szavak, melyek már nem szerepelnek a táblázatban

a.v > ar, itt

é.v.

ó. > cs.ka, d.on, szeres

ő.s.

2. *példa*, ahol a kezdőhang kétféle (á/ó) lehet. A két szó a vágy költői szépségű megnevezése.

á		ít
	h	
ó		ajt

3. *példa*, ahol a kezdőhang kétféle (é/e) lehet.

é	d (rm.: gabona) h. > es t. > el, ek
e	d' gy > e, él h.et le > d.el, mósia n'i sz > ek, el, em, i t.et t' > e, él v > et', és

4. *példa*, ahol a kezdőhang kétféle (a/o) lehet.

a		
	l.v	ad
o		

Ezek a szavak halmazállapot változást fejeznek ki. Folyékonyból → szilárd: alvad (pl. vér).

Szilárdból → folyékony: olvad.

5. *példa*, ahol a kezdőhang kétféle (a/o) lehet.

R	o	h.ad
		k'an
		m
		n > cs, g.ál, t
		s.k.ad
		sz'
		t.h.ad
		v > at, ás, ó
		z > og.a, 'an z'an
	ó.	
	e	z > eg.ő, d.ül z'en v.es

3. Gyökkohó

A csillagok gázfelhőkből keletkeznek, úgy, hogy annak anyaga egyes helyeken csomósodni, tömörödni kezd, mint a készítése közben lagymatagon kevert tejbegríz. Ebben az ún. „csillagkohóban” már elkezdene létrejönni a csillagok, de még nem különültek el egymástól. Ezen hasonlat értelmében a változó egyhangú gyököt gyökkohónak nevezem.

2. Állandósult egyhangú gyökök

A magyarban 20 állandósult egyhangú gyök / szó van.

Egyhangúság		
1.	i	d' gy > a, ál h.at n'i sz > ik, ol, om, "a t > al, at, ó.ka t' > a, ál v > ás, ék, ot'
2.	i	de; t'
3.	i	ci → (p) i.ci n.ci → (f) i.n.ci r.inyó → (p) i.r.inyó
4.	í	gy, m
5.	í.	j, gyártó, v ⁵⁸⁸
6.	e	mutató névmás
7.	e é	kérdőszó
8.	e	jt; s > ik, ő; ss
9.	á.	úm. tagadószo ⁵⁸⁹
10.	á	l; m > ít, ok, ul (hamis)
11.	á	l', csorog
12.	á	hít
13.	ó	haj.t
14.	a	határozott névelő
15.	ó.	hatatlan, sdi, szeres, v
16.	o	da, t'
17.	ő.	(ö.n)
18.	ü	de, gy (ügy = víz ⁵⁹⁰)
19.	ü	l, csörög
20.	ü	t, s'

3. Fejlődés az egyhangúságból a többhangúságba

Kezdetben volt a rövid és pontatlan, később jelent meg a hosszú és pontos. Az egyhangú szótő jelentésmezejét tn. szemantikai mezejét a további hangok szűkítik, árnyalják, pontosítják. Ez egy olyan rendszer, amit a természettudomány *fraktálnak* nevez.

⁵⁸⁸ Czuczor Gergely és Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Pest, Emich Gusztav akadémiai nyomdász, 1862. p.: 176.

⁵⁸⁹ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 2.

⁵⁹⁰ Uo. p.: 887.

4. Kéthangú gyökök

Marác László nyelvész elmélyült és sikeres kutatása szerint a magyar nyelvben 481 kéthangú gyök van. A magánhangzó latinul *vocales*, a mássalhangzó pedig *consonantes*, innen ezen hangok V, C jele. A magyar nyelvben 335 VC és 146 CV gyök van.⁵⁹¹

A magyarban 500 rövidebb gyök van, mint a legrégebbi sémi nyelvben. Ezeknek egy részét a finnféle nyelvek is tartalmazzák, mégpedig általában fejlődésben megrekedt állapotban.

Az akkád "A legkorábbi ismert sémi nyelv."⁵⁹² "Az akkád a nyugatról érkező sémi népek bevándorlásával jelent meg a színen az i.e. III. évezred elején. ... szókincse hárombetűs gyökökre épül ..." ⁵⁹³

5. Tükörgyökök

í	R	
	R	ó
a	R	ány
	R	áta
ö	R	eg
	R	égi

Pl. a R.ó tükörszava az íR, úm. pl. papírra íR, vagy halat bevagdos: iR.dal. Ami pedig nincs tagolva ilyen módon, az iR.d.atlan.

6. Fonódó gyökök

1. Fogalma

A fonódó gyökök olyan gyökök, amelyek fejlődése egymással párhuzamosan ment végbe. Pl. a ront szó két, összefonódó gyöke a ro-on, úm. **R**Ont vagy r**ON**t. Kifejtve lásd alább.

2. Rontom-bontom

1. Az alábbi táblázat bemutatja a hálózatos gyökfejlődés alapvonásait. Ennek segítségével a magyar nyelvfejlődés olyan korai szakaszába pillanthatunk be, amikor még egyes hangok között az elkülönülés nem volt teljes. A magánhangzók esetében még nem különült el egészen a rövid és hosszú O ~ Ó, a mássalhangzóknál pedig az M / N orrhangok és a D ~ T zöngés-zöngétlen felpattanó zárhang párok. A táblázatban a fejlődés alapvonásai tanulmányozhatók, a listában a részletek. A B és R hangok egymástól független előtétek.

2. Táblázata

B/R	O	N/M	D/T

3. Szólistája

Ó.N
O.N.T
O.N.D.ó
O.M.ol
R.O.M.ol
B.O.M.ol
R.O.N.t
B.O.N.t
R.Ó
R.O.h.a.ad
R.O.m
R.O.n.cs

⁵⁹¹ Marác László: A Czuczor-Fogarasi szótár helye az európai nyelvkutatásban; Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, e-nyelvmagazin.hu. Elérhető a Világhálón.

⁵⁹² Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. 1999. p.: 32.

⁵⁹³ Stephen Bertman: Élet az ókori Mezopotámiában. Gold Book Kft, 2003. p.: 192.

R.O.n.g.ál
R.O.t.h.ad.

4. Tovább is van

Az O-Ö / N-M különbség megszilárdulása előtti az ON.t – ÖN.t, OM.ol – ÖM.öl szópárok kialakulása.

5. A fonódó gyökök létét lehet vitatni, de annak az ára, hogy az illető vállalja, hogy nem ismeri a fent bemutatott szavak jelentése közötti elemi összefüggéseket. Ez pedig egy tiszta szándékú, magyarul tudó ember számára – valószínűleg – vállalhatatlanul súlyos teher. Nem csak a fonódó gyököket lehet vitatni – mindent (is) lehet vitatni.

6. Adatok

1. tény: A magyar nyelvnek gyökrendszere van.

2. tény: A magyar nyelvben fonódó gyökök vannak.

3. vélemény: A magyar nyelv hálózatos gyökfejlődéssel létrejött ősnyelv.

12. Életmódjelző szócsoporthaink, 2 adat

1. Földműves igék

Bizonytalan eredetűek és egyben régiek – sumer kapcsolattal.

Az ősi magyar "eD" szó búzát jelentett.⁵⁹⁴ Az eD.éNy szavunk "Ismeretlen eredetű."⁵⁹⁵ Az ősi sumer eDéNy képjel jelentése "éDeN" volt.

"Érdekes, hogy a földművelésre vonatkozó igék eredete bizonytalan, ami egyúttal régiségüket is mutatja: ... szánt /1018/."⁵⁹⁶

A SzeM, mint testrész "Ősi, uráli kori szó ... vogul sam, osztják sem, ... jurák sew ... Az ősi, testrésznévi jelentésből ... 'növények **magja**' ..." ⁵⁹⁷. Vö. "latin **semen** '**mag**'" ⁵⁹⁸.

A földműves a szántóföldre SzeM.et - vö. sumer Se = gabonaszem ⁵⁹⁹ - SzáN, vö. "csuvas **sun** 'kíván, akar'" ⁶⁰⁰) és SzáM.ol, vö. "türkmén **san-** 'számol'" ⁶⁰¹. SzáN.tódik = SzáM.lik ⁶⁰², régiesen; vö. orosz ZEM.lja = föld. A SzeN.t.el igéről írják, hogy 'felajánl, **szán** valakinek **valamit**' jelentése is van ⁶⁰³. A régiségben tarlóra vetettek, utána SzáN.t.ottak ("A szóvégi –t műveltető igeképző, az m > n hangváltozásra vö. bont /~bomlik, ront /romlik/." ⁶⁰⁴

A SzáN közlekedési eszköz szava megvan a szlovénektől a manyszigig ⁶⁰⁵. Eredendően bizonyára rúdszán volt, és elsőként ennek rúdjai szántottak. Aki pedig azzal elment, "elhúzta a csíkot". A szán talpa olyan, mint a SiM.a - vö. "nyelvjárási SiM.ik 'csúszik, csuszamlik' ⁶⁰⁶ - SiN – különben nem csúszik, csuszamlik.

Se	szem, sumer
Sze.M	úm. msz: mag érzékszerv
SzeN	t.el, úm. msz: SzáN

⁵⁹⁴ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 142.

⁵⁹⁵ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 165.

⁵⁹⁶ Sudár Balázs: Hogyan hívhatták? Növénytermesztéshez használt szerszámok. In. Hétköznapiak a honfoglalás korában, Szerkesztette Petkes és Sudár, 2017. p.: 96.

⁵⁹⁷ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 782.

⁵⁹⁸ Uo.: 783.

⁵⁹⁹ Joan Oates: Babilon. Thames and Hudson, London. 1979/1986. p.: 19.

⁶⁰⁰ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 770.

⁶⁰¹ Uo.: 770.

⁶⁰² Uo.: 772.

⁶⁰³ Uo.: 786.

⁶⁰⁴ Uo.: 772.

⁶⁰⁵ Uo.: 770-771.

⁶⁰⁶ Uo.: 733.

SzáN	úm. msz: SzeN.t.el
SzáN	t
SzáM	lik
SzáM	ít / ol / os, stb.
SiM	a, ik
SiN.	
Si	k

Akkor csúszik, csuszamlík, ha Si.k **”Bizonytalan eredetű szó.”**⁶⁰⁷

Ezzel a háromhangú magyar gyököket visszafejtettük egy kéthangú gyökig – és ez a magyar „Si” találkozódik a sumer „Se”-vel.

2. Fémöntő szavak

1. Szavak

„Bizonytalan eredetűek” - felföldi (uratu) és Felföld közeli (sumer, avar) kapcsolattal.

Ősi gyökér, a tűzfűró korából: fúr – forog / pörög - forró

Forr → forma

Önt: **”ismeretlen eredetű”**⁶⁰⁸. Rokon szava az ömöl / omol / ont.

Réz: **”bizonytalan eredetű, talán kaukázusi jövevényszó, vö. avar rez ’sárgaréz’.”**⁶⁰⁹

Vas: **urartui** ushu, uskhu / oskho = ezüst⁶¹⁰

Rúd, vö. **”sumer urud ’réz’”**⁶¹¹, **”középperzsa rod = érc, sárgaréz öntvény”**⁶¹². Rúdban tartották a rezet, és ha kellett, levágtak belőle.

Fény - fém: **”bizonytalan eredetű”**⁶¹³

Bronz: **”A szó eredete tisztázatlan”**⁶¹⁴ Vsz. régebbi a BoR.onz. Rokonai: BaR.na: **”... litván beras: ’/vörös-/barna’”**⁶¹⁵ Vö. magyar VöR.ös, PiR.os. De itt is visszafejthető a kéthangú gyök: PiR.ul ← iR.ul.

2. Rontom bontom → lásd: Fonódó gyökök

3. Lovas szavak

Bizonytalan eredetűek és régiiek – elámi kapcsolattal.

1. „Az állattartás és a földművelés szavait sorra véve szembetűnő, hogy **nem** találunk a lótartással kapcsolatos **török** jövevényszavakat /talán az egyetlen csődör szót kivéve/ ...”⁶¹⁶

2. **”Különös, hogy ezek a szavak jelentős része ismeretlen eredetű, am egyrészt arra utal, hogy meglehetősen **régi**ek nyelvünkben, másrészt azt bizonyítják, hogy a magyarul beszélő közösség régi, **önállóan** fejlődő kapcsolatban állta a lovakkal.”**⁶¹⁷

3. **”... talán nem véletlen, hogy az ugor lovasterminológia esetében éppen a **kaukázusi** eredet lehetősége merült fel komolyabban.”**⁶¹⁸

⁶⁰⁷ Uo.: 731.

⁶⁰⁸ Uo.: 559.

⁶⁰⁹ Uo.: 696.

⁶¹⁰ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 140.

⁶¹¹ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 183.

⁶¹² Uo.: 696.

⁶¹³ Uo. p.: 210.

⁶¹⁴ Uo. p.: 87.

⁶¹⁵ Uo.: 58.

⁶¹⁶ Csorba Csaba, 1997. p.: 42.

⁶¹⁷ Sudár Balázs: Hogyan hívhatták? A ló a magyar nyelvben. In. Hétköznapiak a honfoglalás korában, Szerkesztette Petkes Zsolt és Sudár Balázs, 2017. p.: 31.

⁶¹⁸ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 137.

4. A szekérről írják, hogy "Azt, hogy a magyarok régóta használnak efféle járműveket, maga a szekér szó is bizonyítja: talán a **kaukázusi** nyelvekből /alán?/ került át a magyarba, és egyúttal a vogulba és osztyákba is." ⁶¹⁹ Vsz. átadó volt a magyar, nem átvevő.

5. "Művelődéstörténeti szempontból főleg a lótenyésztés terén köszönhetünk sokat a **hurrikáknak**." ⁶²⁰ A hurrik Kr.e. 2500 k. kerülnek térképre a Tigris felső folyásától keletre. ⁶²¹

magyar	elámi	manysi / vogul	hanti / osztyák
ló	lak ⁶²²	lov / luv ⁶²³	lav / log / tav ⁶²⁴
fék	-	pek ⁶²⁷	pák ⁶²⁹
~ kantár	pik ⁶²⁵	-	pek ⁶³⁰
zabla	pik ⁶²⁶	-	-
gyeplő	-	peh ⁶²⁸	pek ⁶³¹

4. **Adatok**, 2 adat

1. **tény:** Fémöntő szavainknak kaukázusi és felföldi kapcsolata is van

2. **tény:** Lovas szavainknak elámi és obi kapcsolata van

12. **A Medence magyar nyelve**, 7 adat

1. **Maradványnyelv**

Az európai kultúra alapjaként általában a **római**, és időben még visszább tekintve a **görög** kultúrát nevezik meg. Valójában a római kultúra és az ott használt latin betűs írás az **etruszkra**, a görög pedig a lineáris-A írást használó krétai, Mínoszi kultúrára alapult, mely utóbbit sokan **pelazgnak** neveznek. A földrészünknek nevet adó Európé elrablásáról szóló legenda pedig Krétáról is a Közel-Keletre vezet, ahol az élelemtermelés, írás és az első állam kialakult. Az első írás és állam a **sumereké** volt, de nyelvüket (beszélt nyelvként) Kr.e. 2000 k. felváltotta az **akkád** hódítóké. Ugyanilyen folyamat figyelhető meg a dravida nyelvű Indusvölgyi kultúra esetében, melyet az **indoárják** számoltak fel. "Az **indoeurópaiakból** kiszakadt népek többfelé barbár hódítóként jelentek meg, akik lerombolták új hazájuk megelőző kultúráját." ⁶³²

A dravida, sumer, pelazg és etruszk **ragozó** nyelv, az indoárja, akkád, görög és latin pedig **hajlító**. Meglapozott a feltételezés, hogy Kr.e. 4000 k. a Dunától az Indusig terjedő térségben (Medence, Balkán, Előázsia, India) ragozó nyelvű népek éltek. Az említett **magaskultúrákat** ők építették fel és a hajlító nyelvűek rombolták le vagy alakították át úgy, hogy az erőszak szerepe ugrásszerűen megnőtt.

Ezen a térségen belül két olyan foltocska van – mindkettő a tengely szélén - amelyben még ma is utóragozó nyelvet beszélnek. Az egyik a brahui, a másik pedig - a magyar. A **bráhuít** a kutatók egy része maradvány nyelvnek tartja, mások szerint pedig Kr.u. 1000 után vándoroltak be beszélői Közép-Indiából. Ez utóbbinak azonban ellene mond, hogy vér szerint közeli

⁶¹⁹ Sudár Balázs: Szekér. In. Hétköznapiak a honfoglalás korában, Szerkesztette Petkes és Sudár, 2017. p.: 50.

⁶²⁰ Herbert Haag: Bibliai Lexikon. Budapest, Szent István Társulat, 1989. p.: 653.

⁶²¹ Ua. p.: 652.

⁶²² Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 141.

⁶²³ Uo. p.: 133.

⁶²⁴ Uo. p.: 133.

⁶²⁵ Uo. p.: 133.

⁶²⁶ Uo. p.: 133.

⁶²⁷ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 205.

⁶²⁸ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 133.

⁶²⁹ Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. 2006. p.: 205.

⁶³⁰ Vékony Gábor, 2002/2005. p.: 133.

⁶³¹ Uo. p.: 133.

⁶³² Magyar Katolikus Lexikon indoeurópaiak szócikke, elérhető a Világhálón.

rokonaik a közelükben élő indoiráni nyelvű beludzsok, és távoliak az egyéb dravidák. Ugyanaz a helyzet tehát, mint a **magyarok** és finn-félék esetében.

1. tény: **Mahmúd Terdzsümán a föld népét közvetve Nimród népével azonosítja**
"Üngürüs /a magyarok/ népe Hunor nemzetségéből származott. /38. old./ ... Amikor /Pannónia/ tartományába érkeztek, látták ... hogy az **ő nyelvükön** /azaz a hunok nyelvén/ beszélnek /az **ottani népek**/ ... Végül is a Tiszán átkelő Hunor népe /Attila hunjai/ egyesült Hunornak azzal a népével /Hunor és Magor népével a vízözön után/, amelyik Adzsem padisahjával /az özönvíz utáni **Nimród**, Evilath uralkodójának fiaival, Hunorral és Magorral/ erre a tájra költözött és itt telepedett le' /1982, 105. old./. Más szóval: a nyelv lényegében nem változott meg az eltelt évezredek alatt. Hunor és Magor már Nimród korában magyarul beszéltek." ⁶³³

2. tény: **A föld népének nyelve lehet, hogy lényegében mit sem változott**

1. Jelentős lélekszámú lakosság nyelvileg nem tűnik el egyik napról a másikra

Dr. Makkay János megnevez egyet "a modern őstörténet-tudomány .. alapelveiből, hogy jelentős lélekszámú lakosságok nem tűnnek el, nem szívódnak fel egyik napról a másikra. Főleg nem a nyelvükben." ⁶³⁴ Ezért Árpád népe nem írhatta felül a Medence szláv nyelvű népének nyelvét.

2. tény: **A kelta uralmi területeken eltérő nyelveket beszéltek.**

3. tény: **A Medence közepén élők nem kelta nyelvet beszéltek a kelta uralom alatt.**

1. A keltákról írják, hogy "... az a népesség, melyet keltának neveznek, soha nem hozott létre egységes birodalmat, sőt még talán egységes etnikumot sem /Burenhult 1988: 155./. Tehát még az sem egészen biztos, hogyan határozzuk meg a kelta elnevezést: keltákon érthetjük ... azokat, akiknek **kultúrája** kelta ..." ⁶³⁵

2. "Európa kelta csoportjai sohasem alkottak egységes államot, de még egységes etnikai csoportot sem. Sok nyelvjárásuk közeli rokonságban állt egymással, máskor viszont egymástól teljesen **eltérő nyelvet** beszéltek." ⁶³⁶

3. "Tacitus a Dunától északra lakó osiakról világosan azt írja, hogy **nem kelta**, hanem pan-non nyelvet beszéltek, az **eraviszkuszusok** nyelve pedig megegyezett velük. ..." Az eraviszkusok a mai Pest, Fejér és Tolna vármegyét lakták. "Egyes modern kutatók szerint ... az Ipoly vidékén laktak." ⁶³⁷

4. tény: **A római hódítók idejében a Medence lakossága nagyrészt változatlan maradt**

A dunántúli római uralomról írják, hogy "Sokan úgy képzelik, hogy a római uralom négy évszázada alatt hazánk területén rómaiak éltek ... Hódító világbirodalom volt a rómaiaké ... Pannónia földjén is csak a tartományi igazgatás legfőbb tisztviselői és a magas rangú katonák voltak rómaiak, a lakosság nagy része bennszülött alattvaló volt ..." ⁶³⁸

5. tény: **A szlávok jelentősebb számban Kr.u. 795 után telepszenek a Medencébe**

Az Avar Kaganátus szétesése a gyeplő őrzésének felhagyásával járt. Ez után tűnnek fel a szlávok a Kárpát-medence leggyengébb talajadottságú peremein - imitt-amott.

⁶³³ Grandpierre Attila. Attila és a hunok - A szkíta-hun-magyar folytonosság. Napkút Kiadó. Budapest, 2006. p.: 225.

⁶³⁴ Makkay János: Egy ősi háború. A szerző kiadása, Budapest, 2000. p.: 85.

⁶³⁵ Kalevi Wiik, 2008. p.: 243.

⁶³⁶ Göran Burenhult: A vaskori Európa. In. Nagy civilizációk. Összeállította: Göran Burenhult. Budapest, Kossuth Kiadó, 2007. p.: 193.

⁶³⁷ Világháló: Osiak

⁶³⁸ László Gyula: Emlékezzünk régiekről. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979. p.: 58.

1. „Miután tehát Károly császár a hunok elűzése után a salzburgi egyház fejére bízta a püspöki méltóságot ... a szlávok és a bajorok népe kezdte birtokba venni a földet, ahonnan a hunokat kiűzték, és sokasodni kezdtek.” ⁶³⁹

2. "Az avar uralom összeomlásával egyre nagyobb számban érkeztek szlávok a Kárpát-medencébe." ⁶⁴⁰

6. tény: Az Árpád-kori szolganevek döntően magyarok, F = M

1.1. "Meg kellene tudnunk, milyen nyelvű volt az itt talált földművesnép. Nos, erre közvetett bizonyosságunk azon kívül is van, amit az eddigiekben felsorakoztattunk: a XI-XII. századi magyar **szolganevek** garmadája. Ha ugyanis az itt talált népesség szláv lett volna, várható lenne, hogy a szolganevek is szlávok, ezzel szemben a – nem keresztény, tehát ősi – szolganeveink majdnem szüntiszta magyar nevek. Ebből pedig következik, hogy az itt talált, uralmuk alá vetet nép magyar nyelvű volt.” ⁶⁴¹

1.2. "... 1092-ben az erdélyi királyi sószállítók kivétel nélkül magyar neveket viseltek ... 1138-ban a Kenyérmezőn fekvő Sajti, azaz Sós faluban és környékén szintén kizárólag magyarok végezték a sótermelést és szállítást. ... a 8-11. században a Kárpát-medencében nem élt számottevő szláv nyelvű lakosság, a pórnép döntő többsége finnugor-magyar neveket viselt. ... A kevés szláv is főleg a hegyvidéki peremeken lakott ..." ⁶⁴²

7. tény: Az Árpád-kori helynevek magyarok, F = M

1. Az 1055-ben íródott a Tihanyi alapítólevél híres sora magyar helynevet említ: „feheruuaru rea meneh hodu utu rea”

2. A Dunántúlon nincsenek nagy számban szláv helynevek

”A Dunántúlon alig akad igazi szláv nyelvű korai falu, azok is egy-két kis térségben, például Veszprém környékén vannak.” ⁶⁴³

3. Az Alföldön és Erdélyben nincsenek nagy számban szláv helynevek

3.1. "Valójában a Kárpát-medence nagy részén, így az Alföldön és Erdélyben nem lehet kimutatni 8-10. századi népes szláv lakosságot. Nincsenek elegendő számban sem helynevek, sem régészeti leletek, és nem lehet hivatkozni a szlávság folyamatos jelenlétére sem." ⁶⁴⁴

3.2. Erdélyben nincsenek nagy számban szláv helynevek

”... az 1400-ig keletkezett oklevelekben említett 2056 erdélyi helység közül csak mintegy 5%, szám szerint 102 visel szláv eredetű, s még mintegy másfél tucatnyi szláv lakosságra utaló nevet.” ⁶⁴⁵ Ez utóbbiakkal a szlávokra utaló arány 6%.

3.3. "A székelyföldi helynevek túlnyomó többsége magyar eredetű ..." ⁶⁴⁶

4. "A korai magyar nyelvterületen belül nagyobb, összefüggő területen élő szláv lakossággal aligha találkozhattak elődeink ..." ⁶⁴⁷

5. Az árpádi honfoglalás előtt Erdélyben nem éltek románok

„... a román folyónevek hiánya Erdély területén annak a bizonyítéka, hogy nem élhettek románok Erdélyben a magyar honfoglalás előtt.” ⁶⁴⁸

⁶³⁹ Kiss Péter: Egy forrás a 9. századi Pannóniáról. In. Források a korai magyar történelem ismeretéhez. Budapest, Balassi

Kiadó, 2001. p.: 86.

⁶⁴⁰ Száray Miklós, 2006. p.: 195.

⁶⁴¹ László Gyula, 1999. p.: 751.

⁶⁴² Uo. p.: 751.

⁶⁴³ Makkay János, 2009. p.: 95.

⁶⁴⁴ Uo. p.: 38.

⁶⁴⁵ Makkay László és Mócsy András szerkesztők: Erdély története. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. p.: 253.

⁶⁴⁶ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2006. p.: 214.

⁶⁴⁷ Juhász Péter: Magyar–szláv együttélés a kora Árpád-korban. Helynevek, írott források, régészet. Helytörténeti tanulmányok. 14. Debreceni Egyetmi Kiadó, 2018.

⁶⁴⁸ Rédei Károly, 2003. pp.: 18-19.

13. Puszták népének magyar nyelve, 17 adat

1. Szkíták elődei, 2 adat

1. tény: A földművelés, állattenyésztés és társadalmi éle sok szava az ótörökkel közös
A "... a földművelés, állattenyésztés és a társadalmi élet" számos szava az ótörökkel közös
649

Számos kutató szerint a török nyelv az Oázisfűzérben fejlődött ki.

2. vélemény: A pusztai magyarság a nomadizmus elterjedése óta önálló volt

„... a magyarság már a késő bronzkorban és vaskorban sem valami alávetett népként vett részt a sztyepei folyamatokban, hanem életerős, önálló entitást jelentett az organikus sztyepei civilizáció sokszínű közösségén belül. Ellenkező esetben az ősmagyarság sorsa is a nyelvi feloldódás lett volna ...” 650

2. Szkíták, 5 adat

1. tény: A szkíta név nem jelentett nyelvegységet

Kr. e. 450 körül jár Hérodotosz a fekete-tengeri Olbiában (a Déli-Bug torkolatánál, Herszon közelében).

"Nem kétséges, hogy a szkíta elnevezés alatt több nép értendő, akik különböző nyelvet használtak. Hérodotosztól tudjuk, hogy a kereskedők az Urálig vezető útukon hét tolmácsot is használtak, azaz hét különböző nyelvű nép területén haladtak át." 651

2. vélemény: Hérodotosz szerint az igazi szkíták kevesen voltak

"Herodotosz érdeklődése kiterjedt a szkíták számára is. 'A szkíták számáról - írja IV. 81. - nem tudhattam meg bizonyosat, mert azt is mondják, hogy igen sokan vannak, azt is, hogy kevesen - már t. i. az igazi szkíták.' " 652

3. vélemény: Harmatta szerint a szkíta nyelvű volt a hunok vezértörzse

„Harmatta (1990) szerint a hunok vezértörzse szkíta nyelvű volt.” 653

4. tény: A szkíta nyelv jelentősen különbözött az iráni nyelvek közé tartozó médtől

"Az bizonyos, hogy a szkíta nem volt azonos a ma az iráni nyelvek közé besorolt méddel, különben Küakszarész méd király nem taníttatta volna fiait a szkíták nyelvére (Hérodotosz/I/73)." 654

5. vélemény: A szkíták és hunok magyar nyelve hatott a permi finnre

A Magna Hungária közelében beszélt permi finn nyelvek – és a finnféle nyelvek között csak ezek - a magyarral egyezően használják a főnévi igeneknél a '-ni' végződést, a számnevek '-nc, -van, -ven' végződését és a kenyér szót 655. Ez a szkíták (Ananyino kultúra, Kr.e. 750-250) mellett Attila és Árpád népének nyelvi hatása is lehet.

"Az ősmagyar nyelv biztosan érintkezett a permi finn nyelvekkel /vagy azok elődjével/, ennek nyomát őrzi néhány közös szavunk és a főnévi igenévképző közös eredete." 656

3. Keleti hunok, 2 adat

1. vélemény: A keleti szkíták névváltással lettek a hunok

"Szkíta = hun ... Arra a kérdésre, - amely az eddigiek alapján szinte felesleges - hogy hol voltak eddig a hunok és hogy hová lettek ettől kezdve a szkithák, minden logika és a

649 Paksa Katalin: A magyar népzene korai rétegei. In. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár Balázs. p.: 115.

650 Csáji László Koppány, 2007. pp.: 40-41.

651 Varga Géza: A székelység eredete. Írástörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1998. p.: 136.

652 Csuray Károly: A magyarság, mint faj és nemzet. Budapest, Madách Könyvkiadó, 1935. p.: 40.

653 Henkey Gyula, p.: 15.

654 Varga Géza, 1998. p.: 136.

655 Száray Miklós, 9. évfolyam, 2006. p.: 206.

656 F. Gulyás Nikolett és Gulyás Bence: Nyelvek az eurázsiai sztyeppén. In. A honfoglalók műveltsége, Szerkesztette Sudár Balázs, Budapest, Helikon, 2018. p.: 16.

bizonyítékok tömege alapján csak egyetlen felelet lehetséges: az egymást felváltott két elnevezés **ugyanazon** népcsalád népeit jelenti ..." ⁶⁵⁷

2. tény: Az igazi keleti hunok kevesen voltak

"A hsziungnu birodalom sokféle népből állt. Fennmaradt Maotunnak egy Kr. e. 177-ben a kínai császárnak írt levele, amelyben az uralma alá hajtott **huszonkilenc** különböző **népet** sorolt fel. 'Ezek most mind hunok, és valamennyi íjvesztő nép egyesült' - írta." ⁶⁵⁸

4. Attila népe, 3 adat

1. tény: A keleti hun vezető réteg és Attila népe azonos volt.

"Annyi bizonyos, hogy a Kína szomszédságából nyugatra távozott hsziungnuk és az évszázadokkal később Európában megjelenő hunok **vezető rétege azonos** volt." ⁶⁵⁹

2. tény: Attila népe kisszámú volt

"A hun hatalom erős volt ugyan, de maga az ethnikailag vehető hun csak egy **kicsiny uralkodó réteg** volt irániak, germánok és ki tudja, milyen nyelvű mások fölött." ⁶⁶⁰

3. tény: Mahmúd Terdzsümán szerint a föld népét érti Attila népe, F = A

Mahmúd Terdzsümán Tárih-i Üngürüs ⁶⁶¹ c. műve szerint a Kárpát-medence népe és Attila népe egy nyelven beszél.

1. "'Hol vagy, Pannonija tartománya!' kiáltással kibontották zászlajaikat, megszólaltatták a kis és nagy dobokat, és Ísziá próféta < Jézus Krisztus >, aki legyen megdicsőítve és felmagasztalva, háromszázhetvenharmadik évében csapataik egymás után elindultak. <...> Amikor abba a tartományba érkeztek <...> látták, **az ő nyelvükön**, azaz Hunor népének nyelvén beszélnek az ottani népek. <...> Hunor nemzetségéből két testvér volt közöttük, az egyiket **Atilusznak**, a másikat Budának hívták." ⁶⁶²

2. Pannóniába érkezve Attila népe látja, hogy "csodálatosan bőséges folyamai vannak nagy számban, sok gyümölcs és bő termése van annak az országnak, és **az ő nyelvükön** beszélnek /az ottani népek/. 'Mikor kerül a kezünkre ennél jobb ország?'" ⁶⁶³

6. Baján népe, 2 adat

1. tény: A kínaiak szerint Baján népének nyelve nem hasonlított sem a török, sem a mongol nyelvhez

"... a kínaiak szerint a heftaliták nyelve nem hasonlított sem a mongolhoz, sem a türkhöz ..." ⁶⁶⁴

2. tény: Malalas szerint Attila népét érti Baján népe, A = B

1. "Avarok ... Nyelvükre, fajtájukra nézve koronatanu **Malalas** bizánci író, aki őket hunoknak nevezve azt mondja róluk, hogy amikor követeik először megjelentek a császári udvarnál **Konstantinápolyban**, azok a tolmácsok fordították le beszédeiket, akik azelőtt az Attila féle hún nép nyelvén előadott beszédeket is tolmácsolták." ⁶⁶⁵

2. "A VI. század dereka felé hallatszik ismét nevük s egy-pár évtized múlva már egész Európa ismeri őket s úgy emlegeti, mint a kik vitézségben, hatalomban, félelmetességben igazi

⁶⁵⁷ Csuray Károly, 1935. p.: 43.

⁶⁵⁸ Róna-Tas András, 2007. p.: 22.

⁶⁵⁹ Uo. p.: 25.

⁶⁶⁰ Makkay János, 1998. p.: 25.

⁶⁶¹ Tóth Sándor László: A honfoglalás. Budapest, Helikon, 2016. p.: 89.

⁶⁶² Szondi Miklós szerkesztő és kiadó: **Történelmünkhöz magyarul**. Solt, 2009. p.: 41.

⁶⁶³ Grandpierre Attila, 2019. p.: 43.

⁶⁶⁴ Sz. L. Urcsenkó-D. L. Kallisztov-A. I. Pavlovskaja-V, V. Szturve szerkesztők: Világtörténet tíz kötetben. Budapest, Kossuth. II. 1962, 800. In. Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai I. Budapest, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, 2004. p.: 247. 22. jegyzet.

⁶⁶⁵ Nagy Sándor: A magyar nép kialakulásának története. Editorial Transsylvania Könyvkiadó Vállalat, 2003. p.: 123.

utódai a hunnoknak, kikkel a hajviseletet kivéve egyforma szokásúak voltak, nyelvük is egyezett, úgy hogy Konstantinápolyban, midőn megjelent az első avar követség, nem is kellett külön tolmácsról gondoskodni, a rendes hunn tolmács is megtette a szolgálatot.”⁶⁶⁶ Az első avar követség 558-ban érkezett Konstantinápolyba.

3. ”A 6. század közepén élt bizánci **Menandrosz** pedig azt írja, hogy 582-ben hun tolmácsok közvetítettek a **Szirmiumot** ostromló avarok és bizánciak között”⁶⁶⁷

Ebből az következik, hogy a forrás szerint Attila népe és Baján népe egy nyelven beszélt.

7. Kései Griff népe, 2 adat

1. tény: Istahri szerint a kazár nyelv nem perzsa és nem török

”A kazár nyelv sem nem török, sem nem perzsa, sem nem tagja a nemzetek más nyelvágának” /Kmoskó/2000/29/.”⁶⁶⁸

2. tény: A Griff népének nagy temetői kirajzolják az Árpád-kori magyar nyelvhatárt

”A griffes-indás nép temetőit jól ismerjük: sok száz síros, nagy temetők, és a temetők elterjedése pontosan fedi a XI. századi magyar nyelvhatárt. ... a griffes-indások voltaképpen magyarok ...népe földműves-állattenyésztő-katona nép volt ... ”⁶⁶⁹

8. Árpád népe, 1 adat

1. tény: Gyula barát értette Árpád népét: Á = magyar

A domonkos rendi Gyula (Julianus) barát azokat a magyarokat kereste és találta meg 1235-ben⁶⁷⁰ vagy 1236-ban, akik nem jöttek be Árpád népével a Medencébe. Útjáról Riccardus írt jelentést. Legfőbb mondata így szól: ”Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett. ... **teljesen magyar** a nyelvük: megértették őt, és ő is azokat.”⁶⁷¹

”... az Etil/Itil /Atil/ elsősorban a Volgát, másodsorban pedig a Dont jelentette, ám elképzelhető, hogy a szó nem tulajdonnév, hanem egyszerűen ’nagy folyó’-t jelent.”⁶⁷²

A Vadmező három folyójának vízhozama azért lényeges, mert segít a Riccardus-jelentésben szereplő ”nagy” Etil azonosításában. Összehasonlításként az Urál folyó is szerepel.

Folyók	Dnyeper	Don	Volga	Urál
Vízhozamok	1670 m3/sec	935 m3/sec	7700 m3/sec	225 m3/sec
Arány a Volgához	22 %	12 %	100 %	3 %

A fenti adatok alapján kitűnik, hogy a ”nagy Etil” csak a Volga lehet.

Gyula barát hitelességéről írja Cholnoky Jenő földrajztudós: ”Híradásának teljes mértékben hitelt kell adnunk, mert a részletek olyanok, hogy azokat hamisítani nem lehetett és annak nem is lett volna értelme! Sőt a leírt eseményeket más forrásokból pontosan bizonyíthatjuk s ezek alapján tudjuk, hogy Juhanus 1236-ban járt a magyaroknál a Bjelaja vidékén. Hisz hazatérte után újra kiküldték őt, hogy komoly térítő munkához fogjon és a királynak a mongolok előnyomulásáról pontos híreket hozzon.”⁶⁷³

A merja és votják népek említése ”... jól értesültségét bizonyítja, és egyéb adatainak hitelességét is erősíti.”⁶⁷⁴

9. Összegzés

A +v valószínűséget jelez

⁶⁶⁶ Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Világháló.

⁶⁶⁷ Menander, 1905, p. 176.

⁶⁶⁸ Varga Géza, 2001. p.: 80.

⁶⁶⁹ László Gyula, 1999. p.: 134.

⁶⁷⁰ Zimonyi István: Volgai Bulgária. In. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette Sudár Balázs, Budapest, Helikon, 2015. p.: 72.

⁶⁷¹ Száray Miklós, 9. évfolyam, 2006. p.: 208.

⁶⁷² Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. p.: 31.

⁶⁷³ Cholnoky Jenő: Julianus barát, 12. oldal. In Turán folyóirat, XVIII. évfolyam, 1935. I-IV.

⁶⁷⁴ A Finnugor Tanszék honlapja a 13. századi szerzetes utazókról

Nép	F	A	B	G	Á	Jelekkel
Attila	+	X				$F = A$
Baján		+	X			$A = B$
Griff	v+			X		$F \sim G$
Árpád	+				X	$F = \bar{A}$
Összegzés	+	+	+		+	$F = A = B = \bar{A}$

5. A TÁRGYI HAGYATÉK ADATAI, 91 adat

1. Kövek népe, 8 adat

1. vélemény: A Közel-Keleten hamarabb tűnt fel a moustieri műveltség, mint a Medencében

A moustieri műveltség "... Európában csak körülbelül 70 ezer évvel ezelőtt jelent meg, míg a Közel-Keleten a hasonló iparok már 120 ezer évvel ezelőtről is ismertek." ⁶⁷⁵

2. vélemény: "Egy központból terjedtek el a Közel-Keletről a geometrikus kőpengéformák..."

/Dész-32./

3. tény: Az átmeneti kőkorszakban Európa népessége észak felé terjeszkedett

„Európa történetében a jégkorszak vége és a földművelés elterjedése között eltelt időszakot /mintegy öt-hat évezredet/ a tudomány mezolitikumnak nevezi. Erre az időszakra az egyes népcsoportok lassú észak felé vándorlása, az addig lakatalan területek benépesítése jellemző.” ⁶⁷⁶

4. vélemény: Makkay szerint a finnek ősei dél felől vándoroltak fel mai helyükre a jégkor után

Makkay János „... úgy vélte, hogy a jégkorszak végétől vizsgálható az uráli nyelvcsalád története, annyi eltéréssel, hogy véleménye szerint a Dél felől történő felvándorlás nyomán indult meg az uráli alapnyelv differenciálódása.” ⁶⁷⁷

5. tény: A járszági rúdsátorhoz hasonlót használtak a közelmúltig Lappföldön

A Járságban feltárták egy rúdsátor nyomát, a Kr.e. 7300 körüli időből. A lelet alapján készített rajz szinte pontos mása annak a sátnak, amely ma a lappföldi Rovaniemiben állít emléket egy, Európában már eltűnt életformának.

6. tény: A finn tudósok 1980 óta őshonosnak – első foglalonak - hirdetik népüket

„A finnek őslakos voltának kérdése azonban már e tanulmányok megjelenése előtt is munkába hívta a finn tudósokat. A vizsgálat interdiszciplináris volta miatt széles kutatói bázisra támaszkodhatott, és sorozatos konzultációra épített. Ennek a tudományos konzultációnak egyik tetőfoka az 1980-as tvärminnei szimpózium volt, melyen az illetékes tudományágak jeles képviselői vettek részt. A szimpóziumon a frissen kialakított **folytonosság** elmélete „győzött” az újratelepedési elmélettel szemben. Az előadások eredményei azonban nem maradtak a tudományos körökön belül, az eredményeket a társadalom számára is elérhetővé tették különféle ismeretterjesztő folyóiratokban.” ⁶⁷⁸

7. tény: A járszágihoz hasonló kultúra a Kárpátok északi előterében tovább maradt fenn

⁶⁷⁵ Colin Groves: Legkorábbi őseink. In. A múlt emberei. Összeállította: Göran Burenhult. Budapest, Kossuth Kiadó, 2007. p.: 71.

⁶⁷⁶ Csorba Csaba, 2006. In. Világtörténet. Főszerkesztő: Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 57.

⁶⁷⁷ ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Tanszék honlapja: Újra kell írni a finnugor őstörténetet?!

⁶⁷⁸ Uo.

1. Makkay János szerint: „A Lengyelország területén található mezolitikus korú Janislawici-enhez köthető 30 év körüli férfi antropológiailag a lappid csoporthoz tartozik, és mivel a lap-pok esetében az embertani alkat egybeesik az etnikummal is, így minden kétséget kizárón egy lapp sírról van szó.” ⁶⁷⁹

2. A janislawicei őslapp a mai Lengyelország közepe táján, Lódz mellett került elő. A Janislawicei kultúra Kr.e. 6500/6000 – 5000/4800 között létezett. Tehát az őslapp kultúrája a járszági lelet után még két évezreden át fennmaradt.

8. vélemény: néprajzi tárgyak fejlettségi sorrendje: magyar, finn, hanti

Jankó János szerint „Az eddigi adatgyűjtésekből constatalni lehet, hogy a tárgyi néprajzban az osztály áll a legprimitívebb fokon, következik azután a finn, mely tárgyi néprajzával körül-belül a magyarság magyarföldi első századokbeli állapotának felel meg, s végül maga a magyar, melynek tárgyi néprajza a legfejlettebb.” ⁶⁸⁰

2.1. Korai magvetők népe, 2 adat

1. tény: Az élelemtermelés forrása a Felföld

Az élelemtermelés forrása a Felföld ⁶⁸¹. Az első földművesek Kr.e. 6200-tól érkeznek a Mendencébe. Búzát és árpat vetettek, juhot és kecskét tartottak. Ezek a növények és állatok a Felföldön honosak – Európában nem.

Keleti kapcsolatainkhoz képest ezt az ún. déli (valójában délkeleti) kapcsolatot régészetileg keveset vizsgálták. László Gyula írja 1994-ben, hogy „a déli nagy kultúrákkal való beható foglalkozás – eddig – kiesett érdeklődési körömből ...” ⁶⁸²

2. tény: A Kaukázus és Kis-Kaukázus közének újkőkora kapcsolatban állt a mezopotámiaival

A Shulaveri-Shomu kultúra Kr.e. 6200/6000-4000 között létezett a Felföldön és a Kaukázusok között. A kultúra kezdete újkőkori. A Shulaveri-Shomu kultúráról írják, hogy: „Az észak-mezopotámiai térség társadalmihoz fűződő kapcsolatok a közelmúltban ismét bizonyítást nyernek annak kezdetén.” ⁶⁸³

2.2. Nimród népe, 6 adat

1. vélemény: Simo Parpola szerint felvázolható a sumer-uráli nyelvrokonság régészeti háttere ⁶⁸⁴

2. tény: A Közel-Keletről évezredekken át érkeznek a bevándorlók hullámai

László Gyula szerint az élelemtermelés hatására „megindult robbanásszerű népességszaporodás nagyarányú kivándorlásokra, gyarmatosításokra vezetett, ami együtt járt a termelés új formáinak elterjesztésével; ezek négy-öt évszázadonként ismétlődnek.” ⁶⁸⁵ Majd Götz László: Keleten Kél a nap c. munkájáról írja, hogy „A magam részéről sajnálom, hogy Csalog Józsefnek, a zseniális magyar ősrégésznek munkásságát nem építette bele az egymást követő elő-ázsiai műveltségek hullámainak ismertetésébe. Az elő-ázsiai gyarmatosok az újkőkor és a rézkor folyamán mintegy 3000 éven át szinte folyamatosan töltötték fel többek között a Kárpát-medencét is.” ⁶⁸⁶

⁶⁷⁹ ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Tanszék honlapja: Újra kell írni a finnugor őstörténetet?!

⁶⁸⁰ Sudár Balázs szerkesztő: A honfoglalók műveltsége. Budapest, Helikon, 2018. p.: 61.

⁶⁸¹ National Geographyc Magyarország, 2011 június, 100. szám. p.: 81.

⁶⁸² László Gyula, In. Götz, 1994. p.: 11.

⁶⁸³ Mentesh Tepe, an early settlement of the Shomu-Shulaveri Culture in Azerbaijan, Világháló.

⁶⁸⁴ Zergenyei: Már a finnek is tudják. Nyelv és Tudomány, 2016.09.02. nyest.hu; Világháló

⁶⁸⁵ László Gyula, In. Götz, 1994. p.: 6.

⁶⁸⁶ Uo. p.: 7.

3. tény: Néparadat Kis-Ázsiából a késő rézkorban

1. Anatóliai színezet, kocsi, néparadat: "... a késői rézkorban anatóliai színezetű balkáni népcsoport árasztotta el délről a Közép-Duna-medencét, a mai Morvaországot, Csehországot és a szomszédos területeket. Vándorlásuk közben Közép-Európában először használták a négyke-
rekű kocsit, amint ezt az egyik budakalászi sírban talált kocsiminta bizonyítja. ... Talán ez az első igazán tömör népesség" ⁶⁸⁷

2. A felvándorlók felülírták a Medence korábbi kultúráját. A Péceli kultúráról írják, hogy "Nem vitatható tovább, hogy a korábban csak sejtett 'déli elemek' Kis-Ázsiából kerültek a Kárpát-medencébe, egy olyan vándorlás során, mely kizárja az 'importtárgyak' elméletét, hiszen bizonyíthatóan új vallási és technikai jelenségeket tapasztalhattunk, melyek nem maguktól, hanem az azokat folyamatosan használó emberek által érkeztek területünkre. ... az új jövevények nem túl hosszú idő alatt asszimilálták az itt talált őslakosokat ..." ⁶⁸⁸

3. A péceli kultúra városias hatásokat mutatott: "... városi civilizáció Európa felé is terjeszkedő hatásaival /nagyjából talán a badeni kultúra ún. kis-ázsiai összefüggéseivel/ ..." ⁶⁸⁹

4. Trójai kapcsolat: A Péceli kultúráról írják, hogy "Jellegzetes urnáinak közeli párhuzamait Trója II-IV. rétegéből ásták ki." ⁶⁹⁰

5. Mezopotámiai kapcsolat: "... budakalászi kocsimodell konstrukciója teljesen megegyezik az Úr-i kocsileletekével." ⁶⁹¹ Ez a kapcsolat közvetett: mindkettő a felföldi fejlődés eredményeit vette át. Az Ur-i királyi kora Kr.e. 2600-2400.

4. tény: A késő-rézkorban a Medence nem kurganizálódott

„Tudjuk azt is, hogy Közép- és Délkelet-Európa népei, beleszámítva a Balkán keleti és középső részét is, a kései újkőkor, illetve rézkor idején éppen hogy nem kurganizálódtak az inváziók idején, hanem szinte egységre törekedve mintegy védekeztek ellenük, méghozzá sikerrel.” ⁶⁹²

5. tény: A Medence északi pereme sokáig kulturális határ

A Medencéből induló Lengyeli kultúrát felváltó Tölcséredényes kultúra (Kr.e. 4300-2800) majd a Zsinórdíszes kultúra (Kr.e. 2800-2350), majd a Mierzanowicei kultúra (Kr.e. 2350-1600) terjedése lényegében megállt a Kárpátok vonalánál.

2.3. Hódoltságok népe, 9 adat

Számos esetben bizonyítható, hogy a Medencébe nyugatról, északról vagy keletről érkező hódítók kevesen voltak és a Medence köznépének anyagi műveltsége folytonosságot mutat. Véleményem szerint ennek ellenkezője pedig egy esetben sem.

1. tény: A halomsírosok kevesen voltak

"Az eleinte békés kapcsolatok a 14. század végén váltottak át komoly ellentétekbe, amikor a Rajna völgye és az Alpok felől terjeszkedő halomsíros nép törzsei betörték a Kárpát-medencébe is. Ezzel a nagy népmozgással vette kezdetét a késői bronzkor." ⁶⁹³

A Kr. 1350 körül érkező "... új kultúrát halomsíros kultúrának nevezik. A leletek alapján /korábban/ azt gondolták, hogy komoly etnikai váltás is történhetett, a Kárpát-medencét 'inváziószerűen' előzönlítették a mai München környékén, a Cseh-medencében ... kialakult

⁶⁸⁷ Trogmayer Ottó, 2005. p.: 38.

⁶⁸⁸ Uo. p.: 43.

⁶⁸⁹ Makkay János, 1998. p.: 185-186.

⁶⁹⁰ Götz László, 1994. p.: 23.

⁶⁹¹ Uo. p.: 25.

⁶⁹² Makkay János, 1998. p.: 274.

⁶⁹³ D. W. Harding, 1978/1986. p.: 154.

ügynevezett halomsíros kultúra képviselői. ... Ma úgy látjuk, hogy kisebb közösségek, **néhány nemzetség, család** szivárgott be..." ⁶⁹⁴

2. tény: Az urnamezősök hagyománya a római korig megőrződött

"... az urnamezős kultúra hagyományait átörökölték ... egészen a római hódoltság koráig." ⁶⁹⁵

3. tény: A preszkíták érkezése alapjaiban nem változtatta meg a köznép edényművességét

"Ugyanakkor az is szembevetendő, hogy a kerámiában közel sincs ilyen éles törés, az égetett agyagtárgyak alapformái továbbra is a pseudo-Villanova típusokat idézik." ⁶⁹⁶

"... újból és újból hangsúlyozhatjuk azt a kulturális és népi kontinuitást – folyamatosságot –, amely időben az urnamezős korszak felső időhatárát alaposan meghaladja." ⁶⁹⁷

4. tény: A szkíták korában fennmaradt az urnamezős kor hagyománya

Lásd az idézetet alább.

5. valószínűség: A betelepülő szkíták kevesen voltak a föld népéhez képest

"Igazi szkíta fejedelmek jelenlétére utal az a két halomsír /Zöldhalompusztán és Tápiószentmártonban/, amelyekben csak nagy főnököknek kijáró, jelvényt vagy pajzsot díszítő aranyszarvast is találtak. Ugyanakkor a részben égetéses, részben csontvázas sírokat tartalmazó, esetenként több száz sírokat tartalmazó temetők azt mutatják, hogy az **urnamezős** és a gávai kultúra, valamint a '**preszkíta**' korszak hagyományai - és feltehetőleg lakossága - **éltek tovább**, kisebb-nagyobb megrázkódtatásokkal." ⁶⁹⁸

6. tény: a kelták kevesen voltak

1. A keltákról "Az időszámításunk előtti IV. század elején indultak a Rajna mentéről új hadaik, a

melyek ... a Kárpát-medencét ... is elérték. Természetesen az új hódítók sem töltötték ki népességükkel az egész területet, inkább csak a **gócpontokat** szállták meg." ⁶⁹⁹

2. A kelta La Tène Műveltség terjedéséről írják, hogy:

"A kelta törzsek az i. e. 4. században vették birtokba a Dunántúlt. A vasfegyvereket viselő, harcos bevándorlók a helyieket **nem űzték el**, azok továbbra is jelen voltak a területen. Az eraviszkuszoknál ez valószínűleg a hódító kelták és az illírek összeolvadásához vezetett." ⁷⁰⁰

7. tény: A római korban fennmaradt a kelta kor hagyománya

1. "Nyugat- és Dél-Pannoniában a római formák már az I. század végére túlsúlyba kerültek, ezzel szemben Északkelet-Pannoniában a késő-**La Tène formák** még a 2. században is elterjedtek voltak, különösen az eraviscus terület kerámiájában /az ún. 'pátkai szürke' áru/." ⁷⁰¹ Ez a régészeti anyag tehát arra utal, hogy a római hódítás nem cserélte le a föld népét. A korábbi és későbbi hódítók idejéből is hasonló bizonyítékok sora ismert.

2. Az eraviszkuszokról írják, hogy „A törzs fokozatosan ellatinosodott, amit az 1. és 2. évszázad fazekassága is mutat: ötvözi a **kelta** hagyományokat (grafitos kerámia, pecsételt vagy festett díszítés) a római ízléssel. A helyi fazekasok nem sokkal később átálltak a katonaság igényeihez illeszkedő edények gyártására, ezzel feladva a kelta hagyományokat és a római áruk utánzására korlátozva magukat." ⁷⁰²

⁶⁹⁴ Sánta Gábor régészt idézi Tóth Imre: Magyar őstörténet. Frig Kiadó, 2009. p.: 28.

⁶⁹⁵ Kőszegi Frigyes: A történelem küszöbén. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984. p.: 313.

⁶⁹⁶ Uo. p.: 300.

⁶⁹⁷ Uo. p.: 312.

⁶⁹⁸ D. W. Harding, 1978/1986. p.: 155.

⁶⁹⁹ László Gyula, 1979. p.: 52.

⁷⁰⁰ Wikipedia: Eraviszkuszok.

⁷⁰¹ Sarkadi István szerkesztő: Római kor /A helyi ipar átalakulása és a helyi művészet. Világháló.

⁷⁰² Wikipedia: Eraviszkuszok.

8. tény: A germánok másutt bizonyítottan vékony úri réteget képeztek

Az Észak-Afrikába érkezett vandálokról írják, hogy „*Mint más germán népek esetében, a hódítók etnikai egységét nem sikerült hosszú időn keresztül megőrizni, ami érthető, hiszen a vandálok lélekszáma Észak-Afrikában aligha lehetett nagyobb 80 ezernél, viszont az ott élő római /romanizált/ népesség lélekszáma mintegy 4-5 milliónyi lehetett.*” ⁷⁰³

9. tény: A szarmata korban sűrűn lakott volt az Alföld. E néptömeg eltűnésének semmi nyoma.

1. "A szarmaták több mint négyszáz éven át lakták az Alföldet ... alig van olyan szántás, ahonnan emléktárgyuk ne kerülne elő ..." ⁷⁰⁴
2. A szarmatákról: "... az Alföldet igen **tömören** kitöltötték, a régész minden lakható helyen megtalálja a szarmata leleteket. ... **semmi** nyoma annak, hogy valamilyen nagy népiirtó hadjárat megsemmisítette volna őket..." ⁷⁰⁵

3.1. Szkíták elődei, 6 adat

1. tény: Az első ismert lovasábrázolás Elámból való, Kr.e. 2800 k.

Ismert egy "Kr. e. 2800-ból származó csontra karcolt lovasábrázolás Susából, amelyet Hancsar ... művében /Das Pfred in prahistorischer und führer historischer Zeit/ megemlíti" ⁷⁰⁶
Vö. nyelvészet, magyar fű és ló szavak.

2. vélemény: A vasolvasztást az Örmény-felföldön fedezték fel, Kr.e. 2500 k.

"... az szinte kétségbevonhatatlan, hogy a vasolvasztást Kisázsiaiban fedezték fel, alighanem az örmény hegyvidéken ... az i. e. 3. évezredben ..." ⁷⁰⁷ Tehát kb. Kr.e. 2500 k. Az Örmény-felföld azonban nem Kisázsiaiban van.

3. tény: Közel-keleti kapcsolat az arcvédő maszkok és lemezek esetében, Kr.e. 2500 k.

1. Közel-keleti előfordulás, Kr.e. 2500 k-tól

"Az ősi Közel-Keleten az arany- vagy ezüstmaszkokat, lemezeket egyenesen az arcbőrre helyezték a Kr. e. III. évezredtől a Kr. u. III. századig. /Benkő, 1990/." ⁷⁰⁸

2. A szem- és szájfedő lemezek jellemzőek a szkítákra, az obiakra és Árpád népére

"Érdekes Götz László hozzászólása a honfoglaláskori sírokban talált szem- és szájfedő lemezekhez. Ezek obi-ugor kapcsolatait először Dienes István fedezte fel, Fodor az ő alapján ír, Götz viszont megrajzolja e jelenségek őstörténeti hátterét a szkítákig és azon túl." ⁷⁰⁹

4. vélemény: Közel-keleti kapcsolat a szkíta díszítőelemek és kultikus jelenségek esetében

1. A szkíta díszítőművészet elődjét Bakay Kornél régész a Zagrosz-hegységben talált lurisztáni bronzokban leli fel (Kermansah térsége, Kr.e. 1000-650 k; griff jelkép)
2. A paziriki temető az Altájban található, leletei Kr.e. 450 k-ból származnak. "Az altáji szkíták és a dél-mezopotámiai - előázsiai kultúrák közötti szoros kapcsolat vitathatatlan. Erre utal az állatábrázoló művészet, a lótusz és a palmetta motívum, a kultikus jelenségek garmadája." ⁷¹⁰

5. tény: Kr.e. 2000 k-ig az Oázisfüzér déli részén a kultúrák évezredek át, békésen épültek egymásra

⁷⁰³ Csorba Csaba: A középkor. In. Világtörténet, főszerkesztő Salamon Konrád, 2006. p.: 380.

⁷⁰⁴ Trogmayer Ottó, 2005. p.: 81.

⁷⁰⁵ László Gyula, 1979. p.: 76.

⁷⁰⁶ Götz László, 1994. p.: 431.

⁷⁰⁷ D. W. Harding, 1978/1986. p.: 101.

⁷⁰⁸ Érdy Miklós, 2010. p.: 278.

⁷⁰⁹ László Gyula, in. Götz, 1994. p.: 11.

⁷¹⁰ Bakay Kornél: Magyarok lenni büszke gyönyörűség. Pomáz, Kráter, 2004. p.: 89.

Megjelenik az élelemtermelés, átveszik a téglakészítést és a fazekas korongot, részt vesznek a lazúrkő kereskedelemben. "Ebben a robbanásszerűen fejlődő világban mindez jól szervezett gazdaságról és ahhoz tartozó infrastruktúráról árulkodik." ⁷¹¹

6. tény: Kr.e. 2000 k. északias irányból megérkeztek az indoirániak ősei és a fejlődés megtört

"A Kr. e. II. évezred azonban a Turáni alföldön és az afganisztáni térségben nagy változásokat hozott. A korai városi civilizáció lehanyatlott, több települést elhagyott a lakosság, másokba új népesség költözött; mindez alighanem az indoiráni vándorlással és betelepüléssel függött össze. ... bizonyos, hogy a dard-indoárja-iráni törzsek a közép-ázsiai steppeövezet irányából érkezhettek, több egymást követő hullámban, s elsősorban ott települtek le, ahol megszokott állattartó félnomád életmódjuknak a folytatására legalkalmasabbnak találták a terepet. Kelet-Iránt éppúgy fokozatosan foglalták el a később ezért kelet-iráninak nevezett törzsek, mint Észak-Indiát az indoárják. A késő bronzkori és kora vaskori afganisztáni emlékek az indoárjakkal hozhatók kapcsolatba." ⁷¹²

7. vélemény: A Közel-Keletről a vaskorban terjedt el a kiteljesedett lovasnomád életforma

"Az első nomádok ... **elő-ázsiai** kultúrcentrumaikból gazdag örökséget hoztak. Rendelkeztek a következő domesztikált állatokkal: lóval, juhval, kecskével, szarvasmarhával. Ismerték a különböző gabonák termesztését. Fejlett fémművességük volt. Emellett használták már a kocsit, amelynek küllős kerekei voltak. A lószerszámok között a nyeret is ismerhették. Fegyverzetük pedig rövid kardból, lándzsából és reflexíjból állt. Anyagi kultúrájukhoz különféle pompás textíliák, szőnyegek is tartoztak." ⁷¹³

"A nagyobb távolságok megtételét lehetővé tevő, sőt megkövetelő nomád vagy félnomád életforma kialakulása a **bronzkorszak végén** kezdődött meg Euráziában. Kelet-Európa pusztáin a kora vaskori kimmerek, majd a szkíták nagyszabású vándorlásai, hadjáratai eredményeztek óriási változásokat a népek elhelyezkedésében." ⁷¹⁴

3.2. Szkíták, 13 adat

1. tény: A lovastemetkezés összeköti a szkítákat és Árpád népét

"**Honfoglalóink** lovastemetkezésének jól ismert formái /kitömött, vagy csak sírba ásvott lóborral való temetkezés/ általában csak vezetőrétegünk temetőiben találhatók, köznépünknel igen ritkán. Az avar korból csak igen gyéren ismerjük párhuzamait ... A lótemetkezéseknek e **szkíta** kortól kimutatható formái, jóideig hiányoznak a dél-oroszországi pusztai népeknél, az északabbra lakó finnugoroknál pedig sohasem terjedtek el. Mintegy ezer éves szünet után újból megjelenik ez a temetésmód Ukrajna füves pusztáin, s nálunk. Ennek a szertartásnak újból való feltűnése a kazár ... népeknél figyelhető meg, s természetesen a honfoglalók vezető rétegénél." ⁷¹⁵

2. tény: A részleges lovastemetkezés szokása nem iráni és nem török

"Bálint Csanád elemezte és összefoglalta a részleges lovastemetkezéseket a korai középkor folyamán a Kr. u. 11. századig. Vizsgálatának eredményeként Bálint rámutat, hogy a korai középkor bizonyos népeinél nincs meg ez a fajta temetkezés. Írja, hogy ez a szokás **nincs** meg a **szarmatáknál**, vagy az **alánoknál**. Megjegyzi, hogy a szokást **nem** ismerik a **belső-ázsiai türkök**. A szokás nem található kazár, tölösz, vagy barszil sírokból. Az alánok és **dunai bolgárok** szokása szerint általában egyedi csontként megmaradó húsételt tettek a sírba, és

⁷¹¹ Puskás Ildikó: Őskor, ókor. In. História XXIII. évfolyam 2001 év, 8. szám. p.: 7.

⁷¹² Uo. p.: 7.

⁷¹³ Zimonyi István: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarságról. Budapest, Balassi Kiadó, 2005. p.: 126.

⁷¹⁴ Erdélyi István, 2002. p.: 17.

⁷¹⁵ László Gyula, 1999. p.: 187.

csupán ritkán temették el az egész lovat. Az avarok gyakran az egész lovat eltemették a halottal.” ⁷¹⁶

3. tény: A kor legjobb íjainak birtoklása összeköti a szkítákat és Árpád népét

1. "A szkíták említett népe a harcban kemény volt, lóháton gyors, fejükön sisakot viseltek, az íj és nyíl használatában felülmúlták a világ minden népét..." ⁷¹⁷

2. "A magyarok fegyverei közül a reflexíj alapvető, amellyel 450 méterig lehetett lőni. ... percenként 15 lövést adott le..." ⁷¹⁸

3. "... a hazai íj legjobb párhuzamait ... találjuk meg ... a hazai anyaggal pontosan egykorú helyi elitek 'nemzetközi' jellegű tárgyakban tobzódó hagyatékában, a Rusz druzsina sírjaiban, illetve a viking Birka kereskedelmi központjában." ⁷¹⁹

4. tény: A hasonló díszítőművészet összeköti a szkítákat Árpád népénél

1. "A szkíta lószerszámok egyik leggyakoribb díszítése a szavasfej vagy –láb. Nos, ezt tudva nem lehet véletlen, hogy a történelmi lószerszámon ott van az ugró szarvas alakja. Történészeink ugyan tagadják krónikáink szkíta hagyományát, de a régészeti leletek kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a szkíta elődökhöz volt ilyen – tudatos vagy tudattalan – kapcsolódás!" ⁷²⁰

2. "Fodor István ... 'Rokonaink-e a szkíták' című írásában kifejti, hogy régészeti tények sokasága jelzi a szkíta-hun-magyar régészeti tárgyak hasonlóságát, egyezését. Megírja, hogy Árpád népének a Kárpát-medencébe költözése előtt valóságos szkíta reneszánsz tört ki az eurázsiai sztyeppevidék számos pontján, Kelet-Európában és Dél-Szibériában ... Az Árpád néptől származó, VII. századi karosi övveret és a szkíta Litoj kurgánból származó, sólymot formázó aranyveret például annyira hasonlók egymáshoz, hogy 'nehéz elhinni, hogy a két tárgy mintegy ezerszáz esztendő választja el egymástól'"/Fodor 2009, 123/." ⁷²¹

5. tény: A griff jelkép összeköti a szkítákat a Griff népénél

A Kárpát-medencéről írják, hogy "A nagyjából 670 után beáramló nép jelvénye a griff volt, meg az inda, erről nevezik őket griffes-indások népének. ... Ábrázolásaikban megtaláljuk a mi Hunor és Magyar mondáink megfelelőjét is: a leroskadó szarvast marcangoló két griff alakjában /hasonló a szkíta aranyszarvasokhoz/." ⁷²²

"... számos szkíta örökség az onogur-avar és Árpád magyarjainak régészeti emléktárában." ⁷²³

6. tény: a jellegzetes pusztai legelőváltás Kr. e. 900 után tűnik fel a Pusztán

"A Kr. e. 9-8. századtól adatolható a klasszikus nomád életforma a steppén" ⁷²⁴

7. tény: A Vadmezőn a szkíták terjesztik el a vasművességet

"A kelet-európai steppén a vas megjelenésével egy időben jelentek meg a szkíta lovasnomádok." ⁷²⁵ Valójában mintegy fél évszázaddal a kimmerek megelőzték őket.

8. vélemény: a kimmerek egykor a Fekete-tenger mellékén éltek

"A kimmerek hagyatékaként több mint 200 leletegyüttes ismert a Fekete-tenger északi vidékein, a Don és a Dnyeper partjain." ⁷²⁶

9. tény: Kr.e. 750 k. elterjednek a selyem szemfedők a Pusztán

⁷¹⁶ Érdy Miklós: A hun lovastemetkezések. Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó, 2001. p.: 71.

⁷¹⁷ Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Osiris, 2004./AK-11, Any/

⁷¹⁸ Zimonyi István, 2005. p.: 128.

⁷¹⁹ Bíró Ádám: Az íj keleti párhuzamai és kapcsolatai. In. Honfoglalók fegyverben, szerkesztette Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015/2017. p.: 94.

⁷²⁰ László Gyula: Árpád népe. Budapest, Helikon Kiadó, 1988 / 2005. p.: 101.

⁷²¹ Grandpierre Attila, 2019. p.: 2011.

⁷²² László Gyula, 1999. p.: 134.

⁷²³ László Gyula, In. Götz, 1994. p.: 10.

⁷²⁴ Zimonyi István, 2005. p.: 125.

⁷²⁵ Róna-Tas András, 2007. p.: 17.

⁷²⁶ Bakay Kornél, 2004. p.: 74. 6. jegyzet

A halott arcát védő lemez közel-keleti eredetű. Ezt a szkíták úgy fejlesztették tovább, hogy a lemezeket szemfedőre varrták. A nomád népek temetkezéseiről írják, hogy "Gyolcsból, bőrből vagy selyemből készült szemfödélhez erősítették, varrták a fémlemezeket a Kr. e. VIII. századtól a Kr. u. XII. századig." ⁷²⁷

Minderről Érdy Miklós alapos térképet készített. Ez a hagyaték mindazon tájakon megtalálható (és marginális területek kivételével csak ott), melyet egykor a szkíták és hunok jártak. Nevezetesen: Kubán-Terek-sík, Vadmező, Szabíria, Mongólia, Dzsungária, Oázisfűzér és a Medence.

10. vélemény: A Szkíta műveltség Kr.e. 500 k. a Medencétől Észak-Kínáig terjedt
"A Krisztus előtti első évezred közepe táján a Kárpát-medencétől Észak-Kínáig egyetlen hatalmas műveltség fogta össze a füves puszták területét: a szkítáké." ⁷²⁸

11. tény: Az obiak területére délről több hullámban érkeztek tárgyi kultúrát meghatározó hatások

Az uszty-poluji kultúra Kr. e. 500 - 200 között létezett az Ob torkolatvidékén. Erről írják, hogy "... nem volt nehéz megállapítani, hogy az obi-ugorok elődeinek tárgyi hagyatéka." ⁷²⁹. Erre a kultúrára jellemző, hogy "Az edények díszítésében gyakori szalagdísz hasonmását az andronovói fazekasok munkáin ismerhetjük fel." ⁷³⁰ És "Különösen sok déli vonást mutatnak fegyvereik /fokosok, nyílcsúcsok, kardok/, amelyek gyakran semmiben sem különböznek a déli szkíta és szarmata harcosok fegyvereitől." ⁷³¹

12. vélemény: A szkíta művészet folytatása a keleti hunoké

1. Az Ordosz a Sárga-folyó északra ívelő hurka (Folyóhurok), Hohhot városától délnyugatra. A Minuszinszki-medence főhelye Abakán. Az ordoszi lelőhelycsoportól: "... hosszú századokon át ... a **húnok** régi települő helye volt. A minusszinski, ordosi és mongóliai leletcsoportok azonos stílushatást mutatnak fel, a szkíta-pontusi kultúra legszélsőbb euráziai kisugárzásának tekinthetők. ... Az ordosi kultúra virágzása a Kr. e. V-III. századra esik és a **pontusi szkíta** stílushatásnak a legtávolabbi keleti kisugárzása. E kultúra a tulajdonképpeni Ordosból kiindulva szétterjeszkedik az egész északi Kínán és annak műiparára elhatározó befolyást gyakorol." ⁷³²

2. Az Ordosz kultúrának szkíta jellegű művészete volt.

Az Ordosz kultúra (Kr.e. 550-150) **keleti hun** kultúra. Erről írják, hogy a **szkíta** művészet számos leletéről ismert. „The Ordos culture is known for significant finds of Scythian art ...” ⁷³³

3. "A kínaiak a szkítáktól vették át az állatstílust /Mallory, Mair 2000/" ⁷³⁴

4. Jellegzetes hun sírokat találtak Ulánbátor térségében, Noin Ulában. "A sírok **szkíta** stíluselemei ... a nagy délorosz, **pontuszi** kultúrterület ... nagy hatósugarára hívják fel a figyelmünket." ⁷³⁵

5. "A kínai krónikák gyakran tesznek említést a 'barbárok' totemállatairól, a 'szárnyas tigrisről' – ezeknek ábrázolását ott találjuk az altaji leleteken, a **húnok**, a **szkíták** vagy az **avarok**

⁷²⁷ Érdy Miklós, 2010. p.: 278.

⁷²⁸ László Gyula, 1999. p.: 93.

⁷²⁹ Fodor István: Verecke híres útján ... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás. Budapest, Gondolat, 1975. p.: 89.

⁷³⁰ Uo. p.: 125.

⁷³¹ Fodor István, 1975. p.: 125.

⁷³² Szász Béla: A húnok története – Attila nagykirály Budapest, Gede Testvérek Bt. 1943 / 2001. pp: 551, 554.

⁷³³ Wikipedia: Ordos culture

⁷³⁴ Pápai Szabó György szerkesztő és összeállító: Letagadott eleink, a szkíták. Budapest, Hun-idea, 2010.p.: 41.

⁷³⁵ Szász Béla, 1943 / 2001. p.: 554.

fémjein, textiljein, de a **magyar** királyi jogaron, a koronázási palást szélén, az Árpád-kori magyar pénzekben éppúgy szerepelnek, mint Belső-Ázsiában.”⁷³⁶

6. "A hunok történetének tárgyalásánál érdemes számításba venni a kínai kutatók azon álláspontját, hogy nem különböztetik meg a **szkíta és hun** korszakot ... Minjajev orosz régész is hasonló álláspontot képviselt, szerinte sem kellene túlságosan elkülöníteni a szkíta és hun régészeti kultúrát, hiszen azok **nagyon hasonlóak**. /Minjajev, 2005-ös nemzetközi hun konferencián tartott záróbeszéde./”⁷³⁷

7. A paziriki leleteket általában szkítának tartják, Érdy Miklós viszont keleti hunnak. "… a széles körben ismert paziriki leleteket /Észak-Altáj, Ob forrásvidéke/ a szakirodalom sokáig **szkíta** leletekként tárgyalta. Azonban észrevehetően terjed ezek átértékelése és egy **hun** alapnépességnek való tulajdonítása ..." ⁷³⁸

13. tény: A szkíták bevándorlása a Medencébe nem volt tömeges

„Adataink arra utalnak, hogy a vaskor első évszázadaiban bekövetkező változásokat nem egy tömeges keleti bevándorlás idézte elő”⁷³⁹

3.3. Keleti hunok, 8 adat

1. tény: A keleti hunok vékony úri réteget alkottak

Keleti hunjainkról írnak, hogy: "Az orosz archeológiai leletek summázata egy **oligarchikus** hún '**arisztokrácia**' városközpontjai körül kiképződött territoriumok laza 'feudális' rendszerét mutatja, egy az őslakosságra rátelepedett s azt 'kizsákmányoló' **katonatársadalom** uralmát, amely az ásatásokból kiolvasható adatok szerint, mintegy félezer éven át, tehát időszakunk kezdetéig, a krisztusi évekig tartott. Az ásatások földszíncokkal, vízesárokkal körülvett, őrtornyokkal, megerősített kapubejáratokkal ellátott erődítmények maradványait hozták felszínre, amelyeken belül a **várúr** lakásán kívül számos kisebb lakás is épült, amelyeket - az északibb Altáj-régióban - egy központi kazánból, a föld alatt vezetett égetett agyagsövek rendszerén át központilag fűtöttek. A feltárt sírok **fényűző** temetkezésekről adnak számot." ⁷⁴⁰

2. tény: A keleti hunok íja kitűnő és erős volt

A keleti hunokról írnak, hogy "Már a kínaiak kiemelik a **hún íj** erősségét és **kitűnő** voltát." ⁷⁴¹

3. tény: A keleti hunok kapcsolata Attila népével: üstök és lovastemetkezések

"A hunok áldozati szokásai azonban nem változtak. Áldozati **bronzüstjeik** egyre szebbek, egyre díszesebbek lettek /Érdy, 1990, 1995/, pedig ezek a Kr. e. IX. századtól kísérik már az előhunokat is. Temetkezési szokásaik ugyancsak változatlanok maradtak. ... **részleges lovastemetkezésük** /lókoponya, alsó lábszárak, lóhör/, mind a sírok háromféle belső elrendezése ugyanaz maradt a **Sárga-folyótól a Duna** völgyéig, a Kr. e. VIII. századtól kezdve /Yuhuangmiao leleőhely, Jundu Shan /hegység, Érdy, 2000, 2002b, 2002c/. " ⁷⁴²

4. tény: Belső-ázsiai hasonlóság Baján népével: kengyel

"Az ázsiai összefüggés másik döntő eleme, hogy a **korai avar** máglyagödrökből ugyanolyan hosszú fülű /téglalap alakú/ vagy hurkos fülű, kerek talpú, puha talpú csizmához alakított - kengyelek és csikóablák kerülnek elő, mint **Belső-Ázsiában**. A legkorábbi avar /s egyben

⁷³⁶ Kiszely István, 2000. p.: 893.

⁷³⁷ Obrisánszky Borbála: Hunok a Selyemúton. Budapest, Masszi Kiadó, 2008. p.: 23, 139.

⁷³⁸ Érdy Miklós, 2010. p.: 189.

⁷³⁹ Szabó Gábor a Mandinernek; írta: Kovács Gergő: Szkíták nyomában a Kárpát-medencében. Mandiner.2020.06.22.

⁷⁴⁰ A. L. Mongait: Archeology in the U.S.S.R. 1955 oroszul, 1961 angol fordításban. In. Dr. Padányi Viktor: Dentu-Magyarország, Püski, p.: 204.

⁷⁴¹ Szász Béla, 1934 / 2001. p.: 525.

⁷⁴² Érdy Miklós, 2010. p.: 257.

európai!/**vaskengyeleket** az avarok készen hozták magukkal. Amiről nem csak a formák tökéletes megegyezése tanúskodik, hanem a legkorábbi kengyelek **nikkeltartalmú** – a Kárpát-medencében ismeretlen – vasanyaga is. Ezek a máglyás sírok, illetve a rájuk utaló égett felületű vaskengyelek /jelenleg mintegy 35-40 lelőhely/ a Dévényi-kaputól a Küküllő partjáiig – úgy tűnik, csalahatatlantul – jelzik az avarság legkorábbi települési rendjét.”⁷⁴³

5. tény: Belső-mongol hasonlóság Árpád népével: szemfedők és részleges lovastemetkezés, valamikor Kr.e. 800-400 között

1. 1992-ben Érdy Miklós, Belső-Mongóliában, a **Pekingtől északra** lévő Yühuangmiao lelőhelyen, a Jundu Shan déli lejtőin felfigyelt egy temetkezési módra, melyről így ír. ”Az egyik sírban a halott feje mögötti padkára helyezett lókoponyát és négy alsó lábszárat vettem észre. ... Nagy meglepetést jelentettek számomra a padkán látszó, ősi lómaradványok, hiszen azok a jól ismert honfoglaló idők **részleges lovastemetkezéseit** idézték.”⁷⁴⁴ A temető kora a Kr.e. 8-5. század, ami a szkíták kora. A térségben rövidesen sok hasonló leletre bukkant.

2. ”... a Jundu Shan /Dzsundu sën/ hegység déli lejtőjén, Bejingtől északra ... A Jundu Shan hegység temetőiben ... a **Kr. e. VIII-V. században** látjuk a legkorábbi régészeti előfordulását egy olyan temetkezési szokásnak, amelynek párhuzamai a Kr. u. IX-X. századi **magyar** temetőkben is megjelennek. ... mind a **fémlemezes szemfedők** szokása, mind pedig a sajátosan magyar **részleges lovastemetkezés** - az utóbbi a hunokon kívül nem jellemző más népre ...”⁷⁴⁵

3. ”... kísérlet történt arra, hogy a részleges lovas- /illetve más részleges állat-/ temetkezések legősibb kezdeteit is megtalálják, egészen a **Kr. e. VIII. század északkelet-kínai** nomádjai hasonló temetkezéseire történő hivatkozással /Érdy 2000/, amelynek az **ázsiai hunok** hasonló jellegű temetkezései előzményeiként foghatók fel.”⁷⁴⁶

Árpád népének jellegzetessége a részleges lovastemetkezés. A **részleges lovastemetkezésről**: ”... így temették el halottaikat az **Ordosz** területén a **hunok** ...”⁷⁴⁷

6. tény: A legősibb fémkengyel a keleti hunok térségében, Kr.u. 150 k.

”Erdélyi István beszámol a **mongóliai hun** ásatásokról, melynek keretében találták meg az egyik legfontosabb technikai emléket, a Kr. u. 2. századból való **fémkengyelt**.”⁷⁴⁸

A kínai kutatók szerint a kengyel kifejlesztésében a kínaiaknak is része volt.

7. vélemény: Nyugat-Mongólia 410-ig hun fennhatóság alatt volt

”A mongol Batszajhan s kínai források /Bei-shu/ és a legújabb mongóliai leletek összevetéséből arra a következtetésre jutott, hogy az északi hunok, akik **Mongóliában** önállósították magukat, egészen **410-ig önálló** birodalmat alkottak, és őket a zsuanzsuanok, és nem a xianbeiek győzték le.”⁷⁴⁹

3.4. Attila népe, 6 adat

1. tény: Az Altáj és Szabíria részleges lovastemetkezései, Kr.u. 150-650 k.

1. Altáj, valamikor Kr. u. 100 - 400 között: ”A hunok kelet-európai megjelenése előtt, a **2-4. századi** ogyinocovói kulturából mutattak ki **részleges lovastemetkezéseket** az **Ob folyó felső szakaszánál**.”⁷⁵⁰

⁷⁴³ Makkai László és Mócsy András szerkesztők: Erdély története. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. p.: 164.

⁷⁴⁴ Érdy Miklós, 2001. p.: 5.

⁷⁴⁵ Érdy Miklós, 2010. pp.: 276, 280.

⁷⁴⁶ Erdélyi István: Őseink nyomában. Budapest, Masszi Kiadó, 2004. p.: 81.

⁷⁴⁷ Kiszely István, 2000. p.: 939.

⁷⁴⁸ Marác László és Obrisánsszky Borbála: A hunok öröksége. Hun-idea, 2009. p.: 9.

⁷⁴⁹ Uo. p.: 10.

⁷⁵⁰ Erdélyi István: A magyar honfoglalás előzményei. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002. p.: 26.

2. Asztana, valamikor Kr.u. 200-700 között: "A honfoglaló magyarokéhoz hasonló **részleges lovatemetkezéseket** tárt fel Stein Aurél 1913-1915 között a **Kr. utáni III-VII. századi asztanai** ujjgur temetőben ..." ⁷⁵¹

2. tény: A Baraba-puszta leletei Kr.u. 1 k. olyanok, mint Magna Hungária leletei

"... Harmadik régészeti párhuzam hun és magyar sírokban ... Tanulmányozva a Jenyiszej és az Irtis folyamok közti hun temetőket, elsősorban a **Szidorovkán** fekvő, öt kurgánból álló, de összesen 19 sírt magába foglaló temetőben figyeltem fel a harmadik párhuzamra. Itt egy központi temetkezés körül helyezkedett el több más sír a kurgánok alatt. A harmadik párhuzam azokra a sajátos, tenyérben is elférő agyagedényekre vonatkozik, amelyek közel a halott fejéhez vagy a bal, vagy a jobb oldalra vannak téve. Az oroszországi régészek ezeket Kusnarenkovó típusú edényeknek nevezik. Jellemzőjük, hogy kerek aljúak, széles szájukat rövid hengeres nyak formálja, néha kissé kihajló peremmel. ... Halikova megjegyzi, hogy az összes, általa magyarnak azonosított, lovassírokat is tartalmazó temetőkben ezek a kerek aljú agyagedények jelen vannak. ... Az Irtis folyam túlsó, keleti oldalán Szidorovkánál, a nyugat-szibériai Baraba-steppén **hun kurgán temetőben** ... ugyanúgy a halott fejénél, a homlok közelében van a helyük, mint a magyar csoportnál. ... A hun edények alakjukat, elhelyezkedésüket és méretüket tekintve ugyanolyanok, mint az Alsó-Káma, Bjelaja és Urál folyó menti korai magyar lovassírokban megjelenő agyagedények. Még a peremek rovátkái is azonosak. A régészeti jelentés csak lazán keltezi a hun temetőt, a Kr. e. évezred végétől a Kr. u. évezred elejéig terjedő korba teszi. ... Honnan származik azonban a Dél-Uralban feltűnt Kusnarenovo kultúra, hova nyúlnak ennek a gyökerei - azaz hol kereshetjük az ősmagyarság korábbi szállásait? Csernyecov ... a Perjama helység mellett fekvő temetőre irányítja a figyelmet, a Tura folyó alsó szakasza mentén, Tyjumen nagyváros térségében ... Halikova írja, hogy Csernyecov - a híres orosz régész és néprajzkutató - a Perjámánál talált kerámiákat már korábban az irtisi steppék nomád törzseivel hozta kapcsolatba, s úgy vélte, hogy azok genetikus rokonságban vannak az Omszk közelében feltárt szargatkai kurágnok edényeivel az Irtis Európa felé eső oldalán ... Különösen a késő szargatkai lelőhelyek mutatnak sok rokon vonást a kusnarenkovóiakkal. Mongilnyikov szerint a szargatkai műveltség népességének jelentős része Kr. u. a 4. században a nagy népvándorlási hullámhoz csatlakozva nyugatabbra költözött, a helyben maradók pedig annak a régészeti műveltségnek a létrehozásában játszottak jelentős szerepet, amelyet többek között a **perjamai** temető képvisel." ⁷⁵²

3. tény: Az Attila népével való érintkezés után a Bizánci Birodalomban lovasíjászokat képeznek ki

"A Bizánci Birodalomban a 6. századtól - lényegében a hunokkal való érintkezés után - mindvégig jelentős szerep jutott a lovasíjászatnak." ⁷⁵³

4. tény: Attila népének alig van régészeti nyoma

1. Az európai hunokról írják, hogy "csak néhány elszórt magányos temetkezést hagytak maguk után." ⁷⁵⁴

2. Attila népéről írják, hogy „a régészek nem sok emlékményt találtak utánuk.” ⁷⁵⁵

5. tény: Az Uraltól a Rajnáig vezet az üstök útja

5. tény: Attila népe a keleti hunok utóda a régészeti leletek szerint

⁷⁵¹ Kiszely István, 2000. p.: 939.

⁷⁵² Érdy Miklós, 2001. pp.: 90-91.

⁷⁵³ B. Szabó János: Az íjászat szerepe a hadviselésben: lőtáv és hatékonyság. In. Honfoglalók fegyverben. Szerkesztette: Petkes és Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 67.

⁷⁵⁴ Neparáczi Endre, 2019.

⁷⁵⁵ Hankó Ildikó: A Kárpát-medence benépesülése. Demokrata, 2008.10.01.

Ezt az észak-eurázsiai leletanyag avatott ismerője, Érdy Miklós bizonyította. Az áldozati üstök, a részleges lovastemetkezések és a női diadémok hasonlósága alapján.

„Az üstökön lévő díszítések többszörös párhuzamai, melyek elnyúlnak a Kárpát-medencéig /23. kép/, így az öntési technika azonossága, továbbá az üstök vallási ceremóniáknál való használata, amelyet megőriztek egész Eurázián keresztül /sámán-táltos áldozatok a sziklarajzokon/, azt jelzik, hogy **azonos** néppel van dolgunk kelettől nyugatig. Látszik, hogy a hunoknál megvolt egy kulturálisan **domináns belső mag** a változó összetételű törzsszövetségek központjában.” ⁷⁵⁶

3.5. Korai Griff népe, 5 adat

1. valószínűség: Az Oázisfűzérben - Biskek térségében - hunok éltek Kru. kb. 50 - 450 között

"Egyre inkább igazolódni látszik G. N. Bernstam sokat vitatott hipotézise, amely a mai **Kirgizisztán** hegyei között a **Kr. u. I-V. században** virágzó kenkoli kultúrát a **hunokkal** hozza kapcsolatba.” ⁷⁵⁷ A Kenkoli kultúra a mai Kirgizisztán területén létezett, Biskektől délre.

2. tény: hun üstök töredékeire bukkantak Khorezm térségében

„... hun típusú bronzüsttöredékek kerültek elé az Amu-darja alsó folyásánál, és több cserépüst maradványa a Szir-Darja deltájához közeli temetkezésekben /Altyn Aszar/.” ⁷⁵⁸
Vsz. ezek a leletek korai Griff v. Baján népéhez tartoznak.

3. tény: A kazárok visszacsapós íja turáni típusú

”A kazárok a közép-ázsiai típusú reflexíjat használták ...” ⁷⁵⁹

4. tény: Észak-Iráni hasonlóság

”A 'griffes-indások' téglavörös színű edényművessége éppenséggel **Észak-Iránra** utal.” ⁷⁶⁰

5. valószínűség: A Griff népének kaukázusi kapcsolata

A Griff néperől írják, hogy ”Idejövetelük egy kaukázusi vezető réteg vezérlete alatt történt /szablys vezérsírok! / ... vezérréteg ... közvetlenül a **Kaukázushoz** kapcsolható. Ezekkel együtt jelenik meg például a szablya, és aranyöveik pontosan példázzák a kaukázusi mintákat. /pl. ozorai, igari fejedelmi temetkezés/.” ⁷⁶¹

6. tény: Az árpádi íjakhoz leginkább a kaukázusiak hasonlítanak a Pusztán

Árpád népének íjairól írják, hogy ”Számunkra legfontosabbak a 9-11. századi **kaukázusi** lelőhelyek /Gogopsz, Moscsevaja Balka 1974-es és 1978-as leletei, Podorvannaja Balka/, hiszen az ott előkerült háromszöges átmetszetű szarvszerkezetek, valamint a szórvány anyagban együttesen megjelenő, a hazaihoz igen hasonló fejes és fejetlen szarvlemezek olyan szoros kapcsolódási pontokat jelentenek, amelyek a korabeli sztyeppen ebben a formában nem kimutathatóak.” ⁷⁶²

⁷⁵⁶ Érdy Miklós, 2001. p.: 146.

⁷⁵⁷ Kiszely István, 2000. p.: 177.

⁷⁵⁸ Érdy Miklós, 2001. p.: 146.

⁷⁵⁹ Türk Attila: Fegyverleletek Kazáriából. In. Honfoglalók fegyverben. Szerkesztette: Petkes és Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 47.

⁷⁶⁰ László Gyula, 1999. p.: 722.

⁷⁶¹ Uo. 134.

⁷⁶² Bíró Ádám: Az íj keleti párhuzamai és kapcsolatai. In. Honfoglalók fegyverben. Szerkesztette: Petkes és Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 94.

3.6. Baján népe, 5 adat

1. tény: koreai kapcsolat

550 k. "Koreában a kora avar VI. századi gyűrűs markolatú kardoknak vannak kiváló analógiái." ⁷⁶³

2. Kapcsolat az Oázisfüzérrel

2. tény: az Oázisfüzérben Kr.u. 600 körül készült freskók Baján népének sisakjaihoz hasonlókat ábrázolnak

"Az Aranka déli partján Németszentpéter mellett előkerült lovassír ... összehajtogatott lóőrös temetkezésével is kitűnik. A sírt Heraclius császár 615-625 között veretett, az avar adó céljaira 'államilag hamisított', ún. könnyű solidusa keltezi, amely ruhadísz vagy nyakláncsüngő lehetett. Az avar úr a közép-ázsiai /Ó-Szamarkand/ 6-7. századi freskóábrázolásról ismert, vaslemezekből összefűzött sisakot viselt ..." ⁷⁶⁴

3. tény: Baján népének hagyatékának iráni kapcsolata

1. "Meg kell említenünk, hogy az avar régészeti anyagban, éppen a vezető rétegben /Bócsa, Kiskörös-Vágóhíd/ Irán felé mutató nyomok vannak, tehát a heftaliták szállásterülete felé vezető párhuzamokat találunk." ⁷⁶⁵

"A heftaliták. A xyon nép alkotta az 568-as avar foglalás egyik vezértörzsét. ... az avar régészeti anyagban, éppen a vezető rétegben ... Irán felé mutató nyomok vannak, tehát a heftaliták szállásterülete felé vezető párhuzamokat találunk." ⁷⁶⁶

2. A Kr.u. 431 utáni Iránból szerzett pénzt Baján népe

"A legkeletibb őrállomás a Barcaságból kivezető szorosokig terjedt, I. Chosrau perzsa király /531-579/ aranypénze csak az avarokkal juthatott Brassó környékére." ⁷⁶⁷

4. tény: Baján, a Griff, és Árpád népének arcvédője Eurázsia szerte hasonlít

a halotti szemüvegek, szem és szájlemezek esetében. Ezek feltűnnek:

150-450 között a Tiensanban lévő Kenkoli kultúrában → Baján és a Griff népénél

450-950 között az Ural vidékén → Árpád népénél

895 k. a Medencébe érkező → Árpád népénél ⁷⁶⁸

5. tény: Baján és a Griff népe közös temetőket használt

A kárpát-medencébe bevonult Griff népéről: "Az itt talált avarokkal jól megfértek, sok helyen egy temetőben /de külön csoportban/ temetkeztek." ⁷⁶⁹

3.7. Kései Griff népe, 5 adat

1. tény: Árpád népének voltak Kaukázusi kapcsolatai is

„Az egyik sírban lévő övdísz – egy bújtató veret, amelyen átfűzték az öv végét a becsatolás után – analógiái a 9. század előrehaladott időszakának kaukázusi lelőhelyei felé vezetnek. ... A halottak értéktárgyai, viselete, az, hogy a halottakat a magyar szokás szerint, nyúzott lóval

⁷⁶³ Makoldi Miklós: Fókuszban a teljes sztyepperégió. Magyarságkutató Intézet, Régészeti Kutatóközpont. In. Magyar Nemzet 2020.09.19. p.: 11.

⁷⁶⁴ Erdély története. Szerkesztette Makkai László és Mócsy András. Főszerkesztő Köpeczi Béla. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. p.: 167.

⁷⁶⁵ László, 1990. p.: 72.

⁷⁶⁶ László, 1999. p.: 446.

⁷⁶⁷ Makkai László és Mócsy András: Erdély története. Főszerkesztő Köpeczi Béla. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. p.: 164.

⁷⁶⁸ Benkő Mihály: A halotti arctakaró történetéhez; Különlennyomat az antik tanulmányok 1992. évi XXXVI/1-2. számából, 1992, Budapest

⁷⁶⁹ László Gyula, 1999. p.: 134.

temették – és nem az avar szokás szerint, egész háts állattal – a 10. századra jellemző képet mutatják.”⁷⁷⁰

2. tény: A griffes-indás nép 677 körül érkezik a Medencébe

1. "670 táján nagy változást tapasztalhatunk az avar régészeti anyagban: a temetkezési szokásoktól kezdve a fegyverzetig, a viseletig minden megújul. A változás teljes és tökéletes. Ezt **nem** magyarázhatja a '**divat**' módosulása ..." ⁷⁷¹

2. "A régészeti leletek tanúsága szerint a 670-680-as években **új nép** költözött a Kárpát-medencébe, amely mintegy átrétegezte az avar korai Avar Kaganátus társadalmát. ... A **legkorszerűbb** sztyeppei **fegyverzettel** és hadviseléssel megerősödött kaganátus településterülete ekkor minden irányban megnövekedett, ezek közül a legjelentősebb a Bécsi-medence megszállása az Enns folyóig. A településhálózat is szembetűnően sűrűsödött. ... a korszak vezérmotívumáról **griffes-indás** népességnek nevezett avarság ..." ⁷⁷²

3. tény: A Medence köznépe 750-900 között lényegében nem változott meg

"A 8. század folyamán sajátos jelenség figyelhető meg a régészeti leletanyagban: a korszak vezérmotívumáról griffes-indás népességnek nevezett avarság nagy sírszámú temetői békés, **paraszti** életmódot folytató lakosságról tanúskodnak; ugyanakkor a birodalom előkelő része, a korabeli arisztokrácia és a körülöttük szolgáló fegyveres kíséret tagjai nomád mintakincsel díszített viseletben jártak, keleti divatnak hódoltak. ... az avar köznép azonban valószínűleg megérte a honfoglalást ... Az Alföldet **ugyan az az avar népesség** lakta a 9. század során, mint a korábbi századokban – viseletük, temetkezési szokásaik **keveset változtak** ..." ⁷⁷³

4. tény: A régészeti adatok szerint alig volt szláv lakosság az Alföldön a 9. században

"A régészeti leletanyagban a 9. századi Nagyalföldön mindenestre **alig** találni olyan leleteket, amelyet több-kevesebb biztonsággal **szlávnak** tekinthetnénk, ami ezen etnikumnak **legfeljebb rendkívül szórványos** elterjedésére utalhat. ... egész egyszerűen **nem látható az a szláv tömeg, amely a feltételezett nyelvcsere folyamatában átadóként szolgált volna.**" ⁷⁷⁴

5. tény: Uri hatod

1. Ötöd: "De különben is vessünk számot azzal, hogy egy-egy 'griffes-indás' temetőben a 'szabadok', az 'urak' száma, tehát azoké, akiknek öv jelezte a rangját, vagy éppenséggel fegyver, aránylag csekély, **10-30 százaléknyi**. A többi szolganép volt a 'griffes-indások' alatt is, s az maradt a magyarok alatt is!" ⁷⁷⁵

2. Heted: A VIII-IX. századi avarokról írják, hogy "... a férfi síroknak csak kb. **15%-a volt öves ... A griffes** veretek száma ezen belül **még kisebb**. Nagyon különböző az övveretek száma és típusa." ⁷⁷⁶

3. Vékony réteg: „A késő avar kori elit a társadalom összességéhez képest igencsak vékony rétegnek tűnik. Amennyit most látok belőlük, annak alapján a korszak falusias telepítőtől tisztán tartott területeken, talán sztyeppei, nagyállattartó életmódjuk külsőségeit megtartva éltek,

⁷⁷⁰ Kovács Gergő beszélget Szenthe Gergely régésszel: Izgalmas kérdések: Milyen volt az avarok és a honfoglaló magyarok viszonya? Mandiner, 2022.10.30.

⁷⁷¹ László Gyula, 1999. p.: 127.

⁷⁷² Szentpéteri József: Avarok a 6-9. századi Kárpát-medencében. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2016. pp.: 21-22.

⁷⁷³ Uo. p.: 23.

⁷⁷⁴ Takács Miklós: Szlávok a Kárpát-medence déli, központi és keleti részén. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2016. p.: 70.

⁷⁷⁵ László Gyula, 1999. p.: 723.

⁷⁷⁶ Bakay Kornél, 2004. pp.: 151, 154.

szinte félrevonultak a termelő gazdálkodást űző csoportok által belakott területektől. Ebben a hortobágyi csoport sem különbözött.”⁷⁷⁷

3.8. Árpád népe, 19 adat

1. Belső-ázsiai kapcsolat, 4 adat

1. tény: Távol-keleti és turáni hasonlóság: részleges lovastemetkezés

”Négy és fél évszázaddal azután, hogy a hunok /Attila népe/ visszahúzódtak, igen sok részleges lovastemetkezés tűnik fel Közép- és Kelet-Európában, melyek a **távol-keleti és közép-ázsiai** sírokkal mutatnak hasonlóságot. Ezek a temetkezések a magyarokat /Árpád népe/ jellemzik, akik a Kárpát-medencét a 9. század végén foglalták el. Sírjaik, illetve temetkezési szokásaik követhetők a **Dunától** kelet felé egészen az **Irtis** folyóig.”⁷⁷⁸

2. tény: Belső-mongóliai hasonlóság: nyíl

Árpád népnek nyilairól írkák, hogy ”a legközelebbi ismert párhuzamot a 8. századi Mos-csevszkaja Balka-i /Észak-Kaukázus/ és a 9-12. századi **mongol** nyilak mutathatják ...”⁷⁷⁹

3. tény: Belső-ázsiai hasonlóság: íj és fegyveröv

Árpád népéről írkák, hogy ”a tegez, íj és fegyveröv pontos mását a **kelet-turkesztáni** buddhista szentélyek falán megfestett **ujgur** előkelőkön találjuk meg...”⁷⁸⁰

4. tény: Belső-Ázsia és Kelet-Szabíria hasonlósága

1. Az Ural keleti lábánál lévő uelgi temető leleteiről írkák, hogy ”... erős szálak kötötték e területet a szibériai barabai sztyeppék térségéhez.”⁷⁸¹

2. A szargatkai kultúrához tartozó szidorovkai lelet 1986-ban került elő, Omszktól 100 km-re, északra. A lelet griff, sárkánykígyó és tigris ábrázolásairól írkák, hogy az ”... **ázsiai hun** sírokból ismertek hasonló jellegű ötvösművek.”⁷⁸² Mivel Szidorovka is Ázsiában van, a szerző nyilván az általam keleti hunnak nevezettekre gondol.

2. Szabíriai kapcsolat, 4 adat

1. tény: Az Urálon túlról érkeztek az ősmagyarok Baskíriába

Baskíriáról (Ufa) ”... Fodor István ... Az ősmagyarok erre a vidékre az **Urálon túlról** érkeztek, az őshaza nem a Káma vidékén volt.”⁷⁸³

2. tény: Nyugat-szabíriai hasonlóság, 550 – 750/800 – 850/950 k.

A kusnarenkovói kultúráról írkák, hogy ”... Baskíria Uraltól nyugatra fekvő területein volt elterjedt régészeti műveltség a Kr.u. 6-8. században. Jelentősége abban áll, hogy ezt a régészeti kultúrát hozzák mai is leggyakrabban összefüggésbe vagy az ugor kori nyelvi egység hordozóival /Jelena A. Halikova és Alfred H. Halikov/, vagy – mások – kifejezetten a magyarok elődeivel /Vlagyimir A. Ivanov és Fodor István/, illetve azok Urál-vidéki őshazájával, Magna Hungáriával. ... nagyon valószínű, hogy a baskíriai kusnarenkovói népesség az **Urálontúl** erdős sztyepei régiójából telepedett át nyugatra ... A kusnarenkovói kultúrán belül a 8. században /talán újabb keleti népesség hullám hatására/ kialakult a karajakupovói kultúra /Kr.u. 8-9. sz./ melyet korábban csak a kusnarenkovói egy kései variánsának véltek. ... A kultúra végét az orosz régészeti kutatás egyértelműen a **magyarok** nyugati irányú elvándorlásával hozta összefüggésbe a 9. század első felében, melynek hátterében a **besenyők** térségben

⁷⁷⁷ Kovács Gergő beszélget Szenthe Gergely régésszel: Izgalmas kérdések: Milyen volt az avarok és a honfoglaló magyarok viszonya? Mandiner, 2022.10.30.

⁷⁷⁸ Érdy Miklós, 2001. p.: 71.

⁷⁷⁹ Marx Tibor István: A nyíl. In. Honfoglalók fegyverben. Szerkesztette: Petkes és Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 116.

⁷⁸⁰ László Gyula, 1988 / 2005. p.: 64.

⁷⁸¹ Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 40.

⁷⁸² Csorba Csaba, 1997. p.: 26.

⁷⁸³ Erdélyi István, 2004. p.: 103.

való feltűnését vélték felfedezni. A helyben maradó, főleg nagyállattartással foglalkozó népesség nyugati irányba húzódva, a volgai bolgár birodalomban talált menedéket és olvadt be /pl. Bolsije Tigani-i tenető/.”⁷⁸⁴

Idő adatok: ”A kusnarenkovói és a karajakupovói kultúra lelőhelyei ... kusnaernkovói kultúra lelőhelyei /6-8. század ... karajakupovói kultúra lelőhelyei /9-10. század/”⁷⁸⁵

3. tény: Nyugat-szabíriai hasonlóság Árpád és Gyula barát népével, 900-950 k

”Az Uelgi-tó Oroszországban, az Urálon túl régió füves sztyeppéjén, **Cseljebinszk** városától mintegy 100 km-re északra, Kusnak járás területén található. ... 2009-ben kerültek elő először nagyobb mennyiségben középkori fémleletek ... a **honfoglaló** magyar típusokhoz hasonló verek kerültek elő

... a 9-10. század fordulójára, illetve a 10. század első felére datálják. ... a késő kusnarenkovói-karajakupovói régészeti lelethorizonthoz tartozik ...”⁷⁸⁶

3. Török és iráni kapcsolatok hiánya, 3 adat

1. tény: A török kőbálványok csak 500 k. tűnnek fel a Nyugati-Altájban

A török kőbálványok (sírszobrok, 'kunbabák') csak 500 k. tűnnek fel a Nyugati-Altájban⁷⁸⁷.

2. tény: alig van a török népekre jellemző kőbálvány a Medencében

”... hazai ásatási leleteink közül hiányoznak a pusztai török népekre jellemző sírszobrok ... kőbálványok, a 'kamennaja babá'-k. Ezek az Atlajtól Bulgáriáig jelzik a török lovasnépek terjeszkedésének területét. ... van ... adatunk kőszoborra. ... Ha tehát állíthattak is nálunk néhány ilyen szobrot, semmiképpen sem volt belőlük olyan sok, mint a török lovasnépek egykori területén.”⁷⁸⁸

3. tény: rendkívül csekély a párhuzam az alán eredetű Szaltovói kultúrával, 750-950 k.

”A Don-Donyec vidékén ... nincs régészeti nyoma annak, hogy a 6-8. század között az Urál vidékéről újabb népesség költözött volna be. Másrészt mind a feltételezett etelközi, mind pedig a Kárpát-medencei honfoglalás kori hagyatékok **rendkívül csekély** párhuzamot mutat az említett területeken a 8-10. század között elterjedt, úgynevezett szaltovo-majackajai kultúrával ... Szaltovói kultúrának ma csak az **alán** vagy erdős sztyeppe variáns nevezhető, a többi nem.”⁷⁸⁹

4. Vadmezei kapcsolatok, 3 adat

1. tény: Kelet-Európai hasonlóság

”... jelentős mennyiségben állnak rendelkezésünkre olyan párhuzamok keleten, egészen az **Urál**ig, melyek a magyar honfoglalás általánosan elfogadott 895-ös időpontja után, vagyis a 10. században kerültek a földre, a Kárpát-medencei honfoglaló anyaggal egy időben. Érdekes, hogy ez utóbbiak szinte csak olyan régiókban fordulnak elő, amelyeket a **magyarok** elődei-nek lehetséges szállásterületeiként tartunk számon.”⁷⁹⁰

2. valószínűség: Árpád népe az Ural keleti lábától gyorsan vonult a Medencébe

1. Az uelgi temető (Cseljabinszktól 100 km-rel É-ra, leletek 900-950 k.) leleteiről írják, hogy ”... a magyar szempontból fontos leletek egyfelől a nyugatra költözés előtti utolsó, rövid

⁷⁸⁴ Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 38.

⁷⁸⁵ Uo. p.: 39. térképpel.

⁷⁸⁶ Türk Attila: A honfoglalás kori régészeti hagyatékkal kapcsolatot mutató keleti lelőhelyek. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 36-39.

⁷⁸⁷ Boda László: Avarok és székelyek. Budapest, Püski, 2004. p.: 261.

⁷⁸⁸ László Gyula, 1999. pp.: 621-622.

⁷⁸⁹ Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 33-34.

⁷⁹⁰ Uo. pp.: 28-29.

ideig használt szállásterület emlékei lehetnek, nagyobbbrészt viszont valószínűleg a keleten maradt magyarok hagyatékának tekinthetők.”⁷⁹¹

”A Kárpát-medencei 10. századi magyar régészeti hagyaték jellegzetes leletei a rozettás lószerszámveretek. Főként rangos női sírok mellékletei ... peremén ... kör és pálcátág váltakozásából álló szegélyminta fut, melyet az orosz és ukrán szakirodalomban az utóbbi időben gyakran neveznek ’magyar bordűr’-nek. ... elsősorban a **Volga**-vidéken sűrűsödtek. ... Az uelgi lelőhelyen szintén előfordul ez a verettípus, olyan kivitelben, mely nemcsak hasonlít a Kárpát-medenceiekre, de tökéletes megfelelője azoknak. ... Legutóbb ... a ’Kazár kollekció’ nevű, az Alsó-Volga és a Kaukázus vidékéről származó szórványleletekből álló gyűjteményben tűnt fel néhány ilyen darab.”⁷⁹²

2. ”A Dél-**Urál**, illetve a Középső-**Volga**-vidék, valamint a **Dnyeper** menti leletek időrendje alapján úgy tűnik, hogy feltehetően gyors és a 9. század elejénél nem korábbi átköltözéssel számolhatunk a magyarok elődei esetében, ahogy ezt a szovjet-orosz, illetve az ukrán kutatók már korábban is – mondhatni – egyöntetűen feltételezték.”⁷⁹³

3. tény: Etelközi leletek és az árpádi hagyaték hasonlósága

1. ”... ’magyargyanús’ lelőhelyek - mintegy tucatnyi lelőhely közel 120 temetkezése sorolható ide ...”⁷⁹⁴

2. ”Az itt feltárt leletek közeli kapcsolatot mutatnak egyrészt a Kárpát-medence honfoglalás kori, illetve a **Volga-Dél-Urál** vidék 8-10. századi régészeti hagyatékával. ... világosan elkülönül ... a 9. század második felére keltezett ...”⁷⁹⁵

5. Árpád népe a Medencében, 4 adat

1. tény: Árpád népének régészeti hagyatéka jól elkülöníthető

Az árpádi honfoglalókról írják, hogy „régészeti hagyatékuk jól elkülöníthető a megelőző avar és későbbi Árpád-kor leleteitől.”⁷⁹⁶

2. tény: Árpád népe kisszámú volt

”A História című folyóirat szerkesztői az 1996. évi számot ... a honfoglalásnak szentelték. Ebben ezt olvashatjuk ... ’Akárhogy csűrjük-csavarjuk a tényeket, kétségtelen, hogy a fennmaradt késő avar népesség falulakó, földműves tömegei **legalább tízszeresét** alkották Árpád magyarjainak. A földművelő falusiak, a későbbi jobbágyok, **elnyelték nyelvileg** Árpád győztes seregét, akik alapját alkották a későbbi nemességnek.”⁷⁹⁷

3. vélemény: Árpád és a Griff népe összeolvadhatott

”Elég nagy biztonsággal ki merem jelenteni, hogy a két sírban az avaroknak a magyar honfoglaláskor előestéjén, illetve a magyar honfoglalás korában élő leszármazottai nyugodtak, akik valamilyen szerencsés véletlen nyomán sikerrel kerültek be Árpád magyarjainak előkelői közé.”⁷⁹⁸

⁷⁹¹ Türk Attila: A honfoglalás kori régészeti hagyatékkal kapcsolatot mutató keleti lelőhelyek. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 40.

⁷⁹² Uo. p.: 41.

⁷⁹³ Türk Attila: A Kárpátoctól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 35.

⁷⁹⁴ Türk Attila: A honfoglalás kori régészeti hagyatékkal kapcsolatot mutató keleti lelőhelyek. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 53.

⁷⁹⁵ Türk Attila: A Kárpátoctól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2015. p.: 32.

⁷⁹⁶ Révész, L., 2016. A honfoglalás és államalapítás kori temetők tanulságai. Rubicon.

⁷⁹⁷ Tóth Imre, 2009. p.: 17.

⁷⁹⁸ Kovács Gergő beszélget Szenthe Gergely régésszel: Izgalmas kérdések: Milyen volt az avarok és a honfoglaló magyarok viszonya? Mandiner, 2022.10.30.

4. tény: Árpád népének érkezéséhez nem kötődik pusztulási réteg

”Az avar kori települések kései rétegéből hiányoznak az erőszak olyan nyomai, amelyek a lakosság tömeges pusztulására utalnának. A 8-9. századra keltezett, több hektárnyi kiterjedésű településrészletek feltárása során még egyetlen esetben sem lehetett telepjelenségekbe /házba, gödörbe, kemencébe stb./ bedobált, részleges vagy teljes emberi maradványokat találni, miközben az 1241-42. évi tatárjárás esetében ilyen – joggal borzalmasnak minősíthető – tettek régészeti nyomait már tucatnyi lelőhelyen figyelték meg.”⁷⁹⁹

6. A SZELLEMI HAGYTÉK ADATAI, 123 adat

1. Kövek népe, 10 adat

1. vélemény: A hármas Üveghegy

1. Népmeséink gyakori kezdete ”az üveghegyen is túl” szókapcsolat. Ennek ”a hármas üveghegyen is túl” pontosítása is feltűnik⁸⁰⁰.

2. Az Ararát lejtőin szobányi tömbökben áll a vulkáni üveg, az obszidián és ebből az **üveges** szövetű anyagból lehetett a legjobb pengéket pattintatni.

3. A sumerek ország jele **három** darab háromszög. Hasonló figyelhető meg a korai kínai írásjelek esetében, és kínai nyelven a három = sán, hegy = shán.

2. vélemény: A Közel-Kelet egy sor manysi, magyar és altáji ősmonda és mese gyökere

1. ”Hoppál Mihály Berze Nagy János mitológiai tanulmányairól írt, ’Az égisz érő fa gyökerei’ című tanulmányában megállapította, hogy ’annyi ma már bizonyosnak tűnik, hogy jó nyomokon indult el, amikor egy egész sor turkesztáni, altáji, magyar meg vogul mesei, illetve mitikus hagyomány gyökereit délen, a **perzsa**, vagy még délebbre, a **mezopotámiai** kultúrkörben keresete. ... /Hoppál 1981/”⁸⁰¹

2. ”Demény István Pál /1949-2000/ kolozsvári néprajzkutató különös párhuzamokra hívta fel a figyelmet: ... A Gilgames-eposz világfája a sámánok világfáját idézi.”⁸⁰² A Gilgames-eposz egy dél-**mezopotámiai**, sumer eposz.

3. tény: A magyar néphit nem finnféle

1. A fenti adatok a magyar népi kultúra igen csekély részét képezik, ami a nemzeti öntudat számára nem érzékelhető. Így szól Hoppál Mihály Széchenyi-díjas etnológus és néprajztudós vallomása: ”Egész életemben néphittel foglalkoztam ... kiderült, hogy a **magyar mitológia rettentően kilóg** ebből az uráli rendszerből ... Mitológiáját tekintve a magyar rendszer nem finnugor rendszer.”⁸⁰³

2. ”... magyar hitvilágunk meghatározó része nem tajgai finnugor...”⁸⁰⁴

4. tény: A magyar népzene nem finnféle

1. ”... a finnugor nyelvi kapcsolatok által kijelölt irányban hiányzik a dallamrepertoár meggyőző súlyú hasonlósága, s a tárgyterület vitáit ismertető monográfia összegzéséből is csak

⁷⁹⁹ Takács Miklós: Az Avar Kaganátus lakosságának 9. századi tovább élése a településrégészeti leletek tükrében. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette Sudár és Petkes. Budapest, Helikon, 2016. p.: 159.

⁸⁰⁰ Benedek Elek: Jankalovics. In. Többsincs királyfi és más mesék. Világháló.

⁸⁰¹ Grandpierre Attila, 2019. p.: 299.

⁸⁰² Gyóni Gábor, 2009. p.: 19.

⁸⁰³ Hoppál Mihály nyilatkozata a Magyar Nemzet 2019.10.19. számának hétvégi mellékletének IV. oldalán, a Népkarakterek c. cikkben.

⁸⁰⁴ Makkay János: Indul a magyar Attila földjére. Budapest, a szerző kiadása, 2009. p.: 116.

annyit tudunk meg, hogy hasonlóságot leginkább csak a beszéddallami képletek zenei vetületei terén lehet kimutatni.” ⁸⁰⁵

2. ”A finn népzene meghatározó hétfokúsága a svéd és más germán valamint szláv ... zenékhez áll közel.” ⁸⁰⁶

3. A magyar népdalokról írják, hogy ”Az új stílusú népdalok túlnyomórészt a hétfokú ... hangsorokra épülnek. ... Kodály Zoltán világosan látta, hogy sok új stílusú népdal a pentatonból alakult hétfokúvá. ... A régi- és az új stílusú népdal egymásnak szerves folytatása.” ⁸⁰⁷

5. tény: Nem érezzük magunkat finnugornak

”... nem érezzük magunkat finnugornak ...” ⁸⁰⁸

6. tény: Nincsenek a finnfélékkel közös emlékeink

A magyar nyelv finnféle rokonságával kapcsolatban írják, hogy ”... nincsenek olyan közös emlékeink ..., amelyek a kollektív emlékezetben megmaradtak volna.” ⁸⁰⁹

7. tény: Az obi kapcsolat korai rétege: siratóének és bűvármadár

1. Van a magyar népi kultúrának (népdal, népmese) egy olyan, nehezen, de mégis felismerhető mélyrétege, amely az obiakkal is közös. A közösség fő oka az, hogy hozzánk legközelebb körükben maradt fenn a közelmúltig a legősibb, vadász-gyűjtögető életforma. Figyelembe kell venni, hogy nincs pontosan feltérképezve, hogy az obiakkal közös hasonlóságok mely más népeknél vannak még meg. A hasonlóságok sűrűsödése az elzártsággal is magyarázható.

2. Régi népdalaink sirató típusú - pl. Kedves jó édesanyám, jaj, de árván hagyott kend - ösrétéről írják, hogy a ”... vogulok és osztyákok medvénekeihez és hősénekeihez igen hasonló dallami és szerkezeti sajátságok jellemzik a magyar siratóéneket ...” ⁸¹⁰

3. ”A magyar folklórban kimutathatók olyan világteremtési hagyományok nyomai is, amelyek igen ősi /uráli?/ örökséget őriznek /például a ’**merülő madár**’ motívumával történő világteremtés elbeszélése, meglehetősen torzult, de így is jól felismerhető formában/. ⁸¹¹

4. És: ”Nem elhanyagolható mennyiségű párhuzamot találunk a **manysi** folklórkincs és a hazai mesei motívumok között, például az égig érő fa, az ún. bűvármadár-motívum ... esetében.” ⁸¹²

8. vélemény: Az obiak kultúrája kötődik a magyarsághoz

A ”hantik és manysik kultúrája igenis kötődik a magyarsághoz, nem csupán a nyelvük.” ⁸¹³

Véleményem szerint azért, mert jelentős, kultúrát is átadó szkíta és hun csoportok olvasztottak be.

9. tény: A finnféle és germán mitológiában jelentékeny egyezések vannak

”A **finnugor** mitológiában ... A világ tengelye egy **fa**, oszlop vagy **hegy**.” ⁸¹⁴

⁸⁰⁵ Agócs Gergely: A Kaukázus szérűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórájának magyar őstörténeti vonatkozásairól. In. Magyarságkutató Intézet Kiadványai 20., Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés, Szerkesztette: Neparáczki Endre, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020.

⁸⁰⁶ Kiszely István, 2000. p.: 682.

⁸⁰⁷ Uo. p.: 685.

⁸⁰⁸ Szeverényi Sándor: A magyar nyelv finnugor kapcsolatrendszere. In. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 19.

⁸⁰⁹ Uo. p.: 19.

⁸¹⁰ Paksa Katalin: A magyar népzene korai rétegei. In. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 114.

⁸¹¹ Kálmány Lajos 1893, különösen az a motívum, amelyben a lúdvérc hoz a tenger aljáról homokot. Dömtör 1982, 193. In. Gyóni Gábor, 2009. p.: 21. 46. jegyzet.

⁸¹² Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 162.

⁸¹³ Csáji László Koppány, 2007. p.: 70.

⁸¹⁴ Wikipedia: A finnugor népek mitológiája

”Az Yggdrasil vagy Yggdrasill a **germán** és skandináv mitológia körös **világfája**, melynek koronáját felhők fedik, gyökerei pedig egészen az alvilágig nyúlnak.” ⁸¹⁵

10. tény: Kétezer éve finnféle népek lakták Európa harmadát

”A finnugorok nagy részét – a ... magyarok kivételével – az Eurázsiaiban az utóbbi két évezredben egyes időszakban hegemonikus helyzetbe jutó népek egyre **északabbra** szorították, illetve asszimilálták. **Oroszország** területén különösen sok **folyónév** tanúskodik arról, hogy az ország területének jelentős részét /északi felét/ másfél évezrede még finnugor népek lakták, amelyek azóta beleolvadtak a szlávokba. ... Az uráli nyelveket beszélők által lakott terület jelenleg mintegy **3 millió km²-re** tehető. ... Másfél-kétezer esztendővel ezelőtt **Európa** területének mintegy **harmadát** lakhatták az uráli nyelveket beszélők, s a kontinens akkori népességéhez képest jóval nagyobb volt az arányszámuk.” ⁸¹⁶

2. Magvetők népe, 13 adat

1-2. Korai magvetők és Nimród népe, 7 adat

1. vélemény: A Medence népének jó része a Közel-Keletről érkezik

”... hazánk benépesedése ... Elő-Ázsiából történt ...” ⁸¹⁷ Elő-Ázsia alatt a Közel-Kelet északi, hegyvidéki részét értik.

2. vélemény: Zsoltár típusú népdalaink közel-keleti eredetűek

Régi népdalaink zsoltár típusú (pl. Szivárvány havasán) rétegéről írják, hogy ”... az ugor és az ótörök rétegek közé helyezhető el nagy valószínűséggel ... e stílus ugyanis még a gregorián határain túl is követhető, Nyugat-Európa régi egyszólamúságában éppúgy, mint **Kis-Ázsia** zenéjében.” ⁸¹⁸

”A ’pszalmodizáló’ megjelölés a gregoriánnak formailag hasonló zsoltártónusaira utal, de nem az abból való származásra. Mivel a legtöbb analógiát az ősi liturgikus dallamanyag, a gregoriánus kínálja, sok kutató arra következtetett, hogy abból is származik. Mai elképzelésünk szerint azonban mindkettő egy náluk is régibb **ó-európai** zenei köznyelvből eredeztethető, melyből a liturgikus gyakorlat épp úgy merített (stilizálva, rögzítve és rendezve azt), mint a magyar hagyományanyagban ma is élő stílus. A nemzetközi rokon dallamok is megerősítik, hogy mindkét esetben ennek a régi európai - **talán mediterrán vidékről kisugárzó** - dallamkultúrának más-másképpen elsajátított, variált és megőrzött maradványairól van szó.” ⁸¹⁹

3. tény: A Medence korai írásjelei a Felföld peremén tűnnek fel

A helyi agyagból készített tatárlakai táblákról írják, hogy ”meglepően hasonlítanak **proto-elami** és **protosumer** darabokhoz. ... kétségtelenül írottak – lehetővé tették, hogy a **Vinca-Tordos** kultúra agyag emlékein lévő jelek egy részét, mint korábban is gyanították, írásjeleknek tartsuk.” ⁸²⁰

”a tatárlakai piktografikus táblák a **Jemdet Nasr**-kori szumér piktografikus jelekkel egyeznek meg.” ⁸²¹

A Vincsa-Tordos kultúra Kre. 5700-4500, a Jemdet Nasr-kor Kre. 3100-2900 között volt. A tatárlakai korongok Kre. 5000 k. készültek. Az ottani jelek tehát kétezer évvel később, Dél-Mezopotámiában és Elámban tűnnek fel.

⁸¹⁵ Wikipedia: Yggdrasil

⁸¹⁶ Csorba Csaba, 1997. p.: 16.

⁸¹⁷ Veres Péter: Mérföldkövek a magyar őstörténetben. Budapest, Cédus Művészeti Alapítvány - Napkút Kiadó, 2009. p.: 21.

⁸¹⁸ Paksa Katalin: A magyar népzene korai rétegei. In. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 114.

⁸¹⁹ Digitális népzenei olvasókönyv, Pszalmodizáló stílus

⁸²⁰ Erdély Története, szerkesztette Makkay László és Mócsy András. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. p.: 17.

⁸²¹ Götz László, 1994. p.: 22.

4. vélemény: Hésziodosz szerint szkíta találta fel az érc keverését

"Hésziodosz /i.e. VII. sz./ szerint 'szkíta találta fel az érc keverését'" ⁸²² Az "érc keverése" a bronzkészítésnél volt döntő. A bronzöntést az Örmény-felföldön fejlesztették ki. Krónikáink szerint a szkíta a magyarok egyik neve volt.

5. tény: A Szentírás, valamint az egyiptomi és a sumer mitológia földrajzi adatainak összevetése szerint a sumer kultúra hordozói a Felföldről érkeztek.

A kifejtést lásd → Szemelvények / Egyes őstörténeti adatok értelmezése / A sumerek felföldi eredete.

6. tény: A székely-magyar írás eredete a Közel-Keletre vezet

A székely-magyar és a föníciai írásnak közös őse lehet.

1. "Az **első betűírás** létrehozói a **föníciaiak** voltak /22 betű/, s utánuk alakult a Közel-Keleten az összes sémi ábécé /szidoni, moabita, szamaritánus, dél-arab, arámi, szír, héber, arab, stb./ az arámi útján pedig az iráni /pehlevi, szogd, stb./ írások és a türk írások; nyugat felé pedig a görög /ebből gót, kopt, galgólita és cirill/, etruszk, latin,, itáliai írások és a germán rúnák." ⁸²³

2. "E székely-magyar rovásírás kétségtelenül rokona a ótörök írásoknak, de belőlük nem származhatott ... a székely-magyar rovásírás **önálló** hajtás volt az ősi írásbeliségnek azon a talaján, amelyből a legrégebbi alfabetikus írások kisarjadtak." ⁸²⁴

3. Az urartui, szkíta és székely írást 20-20 jelforma köti össze: "A **szkíta** jelkincset közel 20-20 azonos jelforma köti össze egyrészt a **székely** rovásírással, másrészt az égei írásokkal, a **hettita** és **urartui** hieroglif írásokkal, valamint az **őshorezmi** jelrendszerrel." ⁸²⁵

7. tény: Népművészeti hasonlóság a khorezmiekkal és a szkítákkal

Érdy Miklós keleti útjain felfigyelt a magyar népi díszítőelemek felbukkanására a kazahok, ujugrok, majd és leginkább a khorezmiek körében. Ennek hatására rendszeres összehasonlító vizsgálatokba kezdett. 23 díszítőelem párhuzamát találta meg azon népek között, amelyekkel a magyarokat kapcsolatba hozták. A díszítőelemek négy fő csoportja a rózsza, tulipán, a levél és palmetta, valamint a csigavonal és inda volt. A vizsgált népek: magyarok, avarok, szkíták, achmenida perzsák, szaszanida perzsák, magyarországi törökök a hódoltság idejéből; ujugrok; balti finnek és lappok, obiák; kazahok, kirgizek, üzbégek. A magyar népi díszítőelemek a legnagyobb hasonlóságot a **khorezmi** (17) és **szkíta** (16) anyaggal mutatták, a legkisebbet pedig az **obiakkal** (0) és achmenida perzsákkal (3). ⁸²⁶

Ezt a hasonlóságot legegyszerűbben a szkíták és magyarok közös eredetével lehet magyarázni. A khorezmi még nagyobb hasonlóság oka az elehet, hogy a területre a szkíta-hun hatások mellett közel-keleti, korai földművesek is érkeztek.

3. Hódoltságok népe, 6 adat

1. tény: A magyar népdal- és népmesekincs Európában a leggazdagabb.

1. A gazdagság és európai beágyazottság arra utal, hogy a népi kultúra hosszú időn át és a Medencében, helyben fejlődhetett.

2. Népdalaink számáról írják, hogy (1) "Mára ez a szám 300 000-re növekedett, melyből 'csak' 150 000 lejegyzett." ⁸²⁷ (2) "Dalaink számát **negyedmillió** körülire teszik. **Egész Európában nincs ennyi.**" ⁸²⁸

⁸²² Grandpierre Attila, 2006. p.: 191.

⁸²³ Vásáry István: Az eurázsiai sztyepei 'rovás' írások és a székely írás. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár. Budapest, Helikon, 2018. p.: 31.

⁸²⁴ László Gyula, 1988 / 2005. p.: 125.

⁸²⁵ Varga Géza, 1998. p.: 141.

⁸²⁶ Érdy Miklós, 2010. pp.: 175-179.

⁸²⁷ Wikipedia: Magyar népzene.

⁸²⁸ Czákó Gábor: Luxuspokol a kincstár körül. /Magyar Nemzet újság, 2019.07.01.

3. "Talán kevesen tudják, hogy a magyar népköltészet a **világ leggazdagabb mesekincsével** rendelkezik. ... A feldolgozott magyar népmesék száma már 1982-ben meghaladta a 10 ezret." ⁸²⁹

2. tény: A szkíták korában megkülönböztetik a szántó és királyi szkítákat

Azt mutatja, hogy a szkíta megnevezés különféle életmódú embereket fed le.

3. tény: A rómaiak korában az igazi rómaiak kevesen voltak

"Sokan úgy képzelik, hogy a római uralom négy évszázada alatt hazánk területén rómaiak éltek ... Hódító világbirodalom volt a rómaiaké ... Pannónia földjén is csak a tartományi igazgatás legfőbb tisztviselői és a magas rangú katonák voltak rómaiak, a **lakosság** nagy része **bennszülött** alattvaló volt..." ⁸³⁰

4. tény: A szolga szarmaták felkelése

Az esemény arra utal, hogy a szarmaták egy köznép feletti úri réteget alkottak.

1. "Kr.u. **271**-ben újabb betelepedés történt, de ez már a falvakba. Az elnyomottak ekkor fel-lázadtak a szarmata vezető réteg ellen, és azok részben a germánokhoz, részben a rómaiakhoz távoztak." ⁸³¹

2. Mások szerint a szolga szarmaták **334**-ben kelnek fel uraik ellen a **Bánátban**.

3. "... a IV. század közepén a szarmatáknál nagy belső forradalom játszódott le a szolga szarmaták és szabad szarmata uraik közt. Egyesek feltevése szerint a szarmatákat a szorongató gót veszedelem ellen fegyverezték volna fel, de fegyvereiket uraik ellen fordították. A szabad szarmaták egy része a germánoknál keresett menedéket, más részük a római birodalomtól kért oltalmat." ⁸³²

5. vélemény: a Medencében mindig magas volt a népsűrűség

"A Kárpát-medencében az ősi nyelvet az évezredek viharai azért nem tudták elseperni, mert a mindenkor magas népsűrűség ezt kizárta." ⁸³³

6. tény: Szép számmal éltek keresztények a Medencében Baján népének uralma idején

Ha nem így lett volna, nem hívtak volna össze püspöki zsinatot az ügyükben.

"Kiss Attila egyik legutóbbi dolgozatában idézte a **796**-ban Pipin hadjáratával kapcsolatban összehívott **linzi püspöki konferenciát**. Ez arról tárgyalt, hogy mitévők legyenek azokkal a keresztényekkel, akik írástudatlan papjaik vezetésével élnek, és magukat kereszténynek vallják." ⁸³⁴

3. Puszták népe, 100 adat

3.1. Szkíták elődei, 11 adat

1. tény: Kézai szerint a hunok ősei szkíták, és ezen szkíták ősei a Felföldhöz kötődnek. Kifejtését lásd a Szemelvényekben.

1. tény: Kr.e. 1100 k. elnémulnak az elámi források

A Kr.e. 1100 körüli évekről írják, hogy: "Ezen a ponton az **elámi** források elhallgatnak a következő háromszáz évre." ⁸³⁵

2. tény: Az első nomádok Előázsiából erednek

"Az **első nomádok ... elő-ázsiai** kultúrcentrumaikból gazdag örökséget hoztak." ⁸³⁶

⁸²⁹ Grandpierre Attila, 2019. p.: 300.

⁸³⁰ László Gyula, 1979. p.: 58.

⁸³¹ László Gyula, 1974. p. 159. In. Cser Ferenc és Darai Lajos, 2008. p.: 169.

⁸³² László Gyula, 1999. p.: 106.

⁸³³ Radics Géza, In. Történelmünkhez magyarul. Szondi Miklós szerkesztő és kiadó. Solt, magánkiadás, 2009. p.: 13.

⁸³⁴ Kiss A.: i.m. 112. /MGH. Consilia. II. 1. 1906, 172-176. In. László 1990. p.: 78.

⁸³⁵ Amelie Khurt: Az ókori Közel-Kelet. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2005. p.: 208.

⁸³⁶ Zimonyi István, 2005. p.: 126.

3. tény: A fehér ló mondájának számos közel-keleti párhuzama van

A fehér ló mondájáról írják, hogy „A szakirodalom számos perzsa és közel-keleti párhuzamra mutatott rá ezzel kapcsolatban.”⁸³⁷

4. tény: A szkítákról először a Közel-Keleten írnak, Kr.e. 700 körül

1. "Ishpaka szkíta király szövetségesei voltak a médek Kr.e. 678 k.”⁸³⁸
2. "Az asszír ékiratok rendre megemlékeznek az Urmia-tó vidékén az askuza vagy iskuza népről II. Szargon asszír király idejében.”⁸³⁹ II. Szargon Kr. e. 721-705 között uralkodott.

5. tény: A kimmerek az európai és kínai forrásokban szinte egyszerre tűnnek fel

A vadmezei kimmereket a Közel-Keletről a Kaszpi-kapun kijövő szkíták nyugati és keleti részre – az európai kimmerekre és a kínai forrásokban említett kam-mierekre - választották szét.

”Az irániak ... A Kr.e. I. évezred elejére egyes törzseik már elérték a sztyeppövezet legkeletibb pontját és Hsien-yun vagy Hsien-yü /archaikus kínai kam-mier = **kimmer**/ néven megjelennek a **kínai** forrásokban is.”⁸⁴⁰

6. vélemény: A szkíták Elő-Ázsiából származtak

1. "Iustinus szerint a szkíták laktak az ókori **Iránban**.”⁸⁴¹
2. "... újabban azt hangoztatják, hogy a délorosz sztyeppe szkítái **Elő-Ázsiából** származtak.”⁸⁴²

7. vélemény: Kr.e. 1300-500 között sokan vándoroltak a Közel-Keletről a Terek-Kubán-síkra

A vándorlások tetőpontja Kr. e. 600 k. volt. "... Mészáros Gyula .. Kimutatta, hogy kb. Kr. e. 1300-tól kezdődően jelentős mértékű vándorlások indultak meg Kisázsiaiából és Észak-Mezopotámiából a Kaukázuson át a Kubán-Káspi-Pontusz térségébe. A következő évszázadokban ez a migráció tovább tartott, és a 7-6. században érte el tetőpontját. Ebben az időszakban hatalmas előázsiai tömegek özönlöttek a Kubán-Don környékére és a Fekete-tenger északi partvidékére. Egykorú források egyértelműen bizonyítják, hogy e népek a szkíták voltak, amiből viszont az következik, hogy a szkíták a Kr. e. 7. századot megelőző időkben a Kaukázustól délre, Elő-Ázsiában laktak.”⁸⁴³ Mészáros Gyula etnográfus és turkológus volt.

8. vélemény: A 'történetírás atyja' azt tartja leginkább valószínűnek, hogy a szkíták az Araksz folyón átkelve jutottak Kimmériába

„Maga Hérodotosz is határozottan állítja, hogy 'az Ázsiában lakó nomád szkíták a massagétáktól háborúra kényszerítve az **Arax** folyamon **átkeltek** és Kimméria földjére vándoroltak.' Hérodotosz hangsúlyozza, hogy a Fekete-tenger partjain korábban kimmerek laktak, akiket a szkíták űztek el.”⁸⁴⁴ Valójában ezt az eredetet tartotta leginkább valószínűnek.

⁸³⁷ Landgraf Ildikó: A magyar honfoglalás mondanaköre és annak utóélete. In. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár. Budapest, Helikon, 2018. p.: 90.

⁸³⁸ Hinds, 2010. In. Wikipedia / Ishpaka: 'Scythian king Ishpaka allied himself with the Medians in ca. 678 BCE'

⁸³⁹ Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története: Kimmerek, szkíták, szarmaták fejezet. In. Digitális Tankönyvtár.

⁸⁴⁰ Harmatta János: iráni nyelvek szócikk. In. A világ nyelvei. Főszerkesztő Fodor István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. p.: 603.

⁸⁴¹ Bunyevác Zsuzsa: A Szent Grál üzenete. p.: 97.

⁸⁴² Vékony Gábor 2002. p.: 161-162. In. Bakay, Östörténetünk régészeti forrásai. 2005. p.: 41.

⁸⁴³ Götz László, 1994. p.: 602.

⁸⁴⁴ Hérodotosz IV. 11. és I. 15, I. 1. In. Bakay, 2004.

9. vélemény: Egy időben szkíták az Araksz mentén laktak

1. "... Szicíliai Diodorus szerint a szkíták 'eleinte ... az **Araxes** folyó mentében laktak, ... /majd/ megszerezték a hegyvidéket a Kaukázusig ... s a többi területet a Tanaisz folyójáig." ⁸⁴⁵ Araxes = Araksz, mely az Ararát lábánál folyik. A Tanaisz a Don régi neve.

2. A szkítákról írják, hogy: "Hazájuk 'észak', a Kur-vidéki alföld Kaspi-tenger felé eső része fel a Káspi-Kaukázusi kapuig, meg még azon túl is." ⁸⁴⁶

10. tény: 591-ben a szkíták egy csoportja Médiából a Kaszpi-kapun át észak felé vonult. „... Kyaxarész méd király – miután 591-ben vendégség ürügyén legyilkoltatta a szkíta vezéreket – kiűzte a szkítákat Médiából, akik ekkor a Kaukázus völgyeiben a derbenti kapun keresztül a kimmerek elhagyott területeire észak felé húzódtak.” ⁸⁴⁷

11. vélemény: A szkíta írás Előázsiból ered

1. A magyar rovásírás a legkorábbi betűírások rokona. Írásjelei rokonok a Elő-Ázsia és az Oázisfüzér legősibb jeleivel. A Pusztá ősi írását - az ún. protorovást - a szkíták hozták a Közel-Keletről Kr.e. 800-591 között.

2. "Tagadhatatlanul használtak azonban egyfajta írást a Kárpát-medencei szkíták" ⁸⁴⁸

3. "... a rovás első változata kb. Kr. e. 7-6. században a szkíták írása lehetett. Ez szélesebb körben ismertté válhatott a steppén ... A szkíták a Kr. e. 612-ben a médek ellen elvesztett háborújuk után kiszorultak a Kaukázuson túlról. Így a Kis-Ázsiában használt betűket ezen időszak előtt kellett átvenniük ..." ⁸⁴⁹

4. "... a székely-magyar, a Kárpát-medencei és a steppei rovásban ... előforduló közös grafémák jelentős része olyan írásokból származik, amelyek a Kr.e. **4. század előtt** voltak csak ismeretek Kis-Ázsiában. ... Ezen kis-ázsiai írásokból grafémákat történeti okok miatt csak a szkíták vezettek át, akik a Kr. e. 7. században a Kaukázustól délre eső területeket birtokolták. ... Úgy vélem, hogy a protorovás megjelenése a steppei népek /valószínűleg a szkíták/ által kis-ázsiai eredetű grafémák /betűk és írásjelek/ feltételezhetően Kr. e. 7-6. századi átvételéhez kötődik." ⁸⁵⁰

5. A magyar rovásírás nem az ótürk írásból származott: "Két nemrégén megjelent dolgozattól idézek. 'Az ótürk írások szembeötlő jellemzője a mássalhangzók jeleinek két- vagy többalakúsága ... a magyar rovásírás betűi a K kivételével **egyalakúak** ... A türk írásrendszer nem ismeri a ligatúrákat, azaz **betűösszevonásokat**. A magyar írásnak viszont gazdag ligatúraanyaga van ... A türk írásban nincs, a magyarban van **névmonogram**.' Egy másik tanulmányban a következőket olvashatjuk: 'E székely-magyar rovásírás kétségtelenül rokona az ótürk írásoknak, de belőlük nem származhatott ... a székely-magyar rovásírás **önálló** hajtás volt az ősi írásbeliségnek azon talaján, amelyből a **legrégebbi alfabetikus** írások kisarjadtak.' " ⁸⁵¹

3.2. Szkíták, 17 adat

1. Szkíták mint a magyarok ősei, 2 adat

1. tény: Legrégebbi írásaink szerint a magyarok ősei a szkíták és hunok. Más pusztai népről azonban nem állítják, hogy a magyarok ősei lettek volna.

⁸⁴⁵ Varga Géza, 1998. p.: 19.

⁸⁴⁶ Padányi Viktor: Dentu-Magyar. Budapest, Püski, 2000. p.: 228.

⁸⁴⁷ Kiszely István: A Magyarság embertana, 2007. p.: 191.

⁸⁴⁸ Fehér Bence: A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye, I. kötet, MKI

⁸⁴⁹ Róna-Tas András, 2007. pp.: 12-13.

⁸⁵⁰ Uo. pp.: 20-21.

⁸⁵¹ Püspöki Nagy Péter: A felsőszemerédi rováslelék. MNy. 1971: 1-17 és A 'rovásírás' írástani helye és szerepe a magyar művelődéstörténetben. Magyar Herald i.é.n. /1984: 9-19. - Simon Péter: A magyar rovásírás történelmi jelentősége és eredete. U.o. 23-71./ In. László, 1988 / 2005. p.: 125.

1. "... gestáink forrásértéke nagyobb, mint azt korábban a némelykor túl szigorú filológiai kritika vélte." ⁸⁵²

2. Anonymus szerint Attila és Árpád népe a szkítáktól eredő magyar
"A magyarok bátor és hadi vállalkozásokban félelmetes népe, mint fent említettük, a szkítáktól ered..." ⁸⁵³

3. Attila népéről: "Szkítia első királya Jáfet fia Magóg volt, népét Magóg királyról nevezték el magyarnak. Ettől a királytól származott a nevezetes és hatalmas király, Attila, aki az Úr megtestesülésének 451. évében Szkítia földjéről erős haddal indult el." ⁸⁵⁴

4. Árpád népéről, az "Álmos fejedelem megválasztása" c. rész kezdetén: "A magyarok bátor és hadi vállalkozásokban félelmetes népe, mint fentebb említettük, a szkítáktól ered ..." ⁸⁵⁵

5. táblázat

Korai krónika	Cím	Évszám	korábbi név
Anonymus	A magyarok cselekedetei	1210 k. ⁸⁵⁶	szkíták
Kézai Simon		1282 k.	hunok
Kálti Márk	Képes Krónika	1358	

Kézai Simon krónikáját Gyóni az 1280-as évekre keltezi ⁸⁵⁷

2. tény: A legrégebbi európai történetírók szerint a magyarok ősei a szkíták és hunok

"A régi magyar történelmi hagyomány III. Béla jegyzőjétől kezdve Kálti Márkig őstörténetünket a hunokkal, az európai historikusok, mint például az ókori illetve késő antik szerzők közül Josephus Flavius és Jordanes, a középkori krónikások közül pedig többek között Freisingi Ottó, Spalatói Tamás, valamint Regino prümi apát a szkítákkal kapcsolja össze. ... A magyar őstörténet legrégebbi hagyománya szkíta-, illetve hun-magyar rokonságról ír. Anonymus és Kézai Simon korában a magyarokat még a szkítáktól, illetve a hunoktól származtatták." ⁸⁵⁸

2. A szkíta hitvilág, 4 adat

1. tény: A lóáldozat a szkítákra és Árpád népére is jellemző

1. A szkíták "Áldoznak pedig más állatokat is, de kivált lovakat." ⁸⁵⁹
2. Anonymus így ír Tarcal hegyéről - a mai Tokaji-hegyről: "Akkor Ónd, Ketel és Tarcal ... felértek egy magas hegy csúcsára. ... Ott pogány szokás szerint leöltek egy kövér lovat és nagy áldomást tartottak." ⁸⁶⁰

2. tény: A szkíták ismerték a csodaszarvas-mondát, a fehérló-áldozatot és a részleges lóvastegetkezést

A szkítákról írják, hogy „Ismerték a csodaszarvas-mondát, a fehérló-áldozatot és a részleges lóvastegetkezést." ⁸⁶¹

3. tény: A szarvaskultusz a szkíták megjelenésekor széles körben elterjed a Pusztán. A szarvaskultusz a szkíta hagyományát Attila és Árpád népe is fenntartotta.

1. A szarvaskultusz Árpád népének is hagyománya. "A Kézai-krónikában megőrződött ún. csodaszarvasmonda a magyarság ősi eredethagyománya. ... A tárgyi ábrázolásokban megje-

⁸⁵² Szabados György: A régi magyar szállásterületekről. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 127.

⁸⁵³ Anonymus: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 2004. p.: 13.

⁸⁵⁴ Uo. p.: 13.

⁸⁵⁵ Uo. p.: 10.

⁸⁵⁶ Gyóni Gábor, 2009. p.: 28.

⁸⁵⁷ Uo. p.: 28.

⁸⁵⁸ Elter Tamás: Tudománytörténeti tévedés lehet a magyarok finnugor eredete; Origo, 2018.02.23. Világháló.

⁸⁵⁹ Hérodotosz 4. könyv, 61. szakasz, in. szkíta szokások, Wikipedia

⁸⁶⁰ Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 2004. p.: 21.

⁸⁶¹ Kiszely István, 2007. p.: 193.

lent szarvas kultusza a Kr. e. VIII. századot követő időszakban széles körben elterjedtnek számított Euráziában, többek között a **szkítáknál** és a szarmatáknál. Egyes vélemények szerint a szarvas lehetett a szkíták totemisztikus állatőse ...”⁸⁶²

2. A csodaszarvasmondáról írják, hogy ”... minden bizonnyal az eredeti magyar hagyomány része volt, s nem egy klerikus költötte, vagy jegyeztelte ki máshonnan. Ezt két tényből lehet sejteni. Egyfelől az egyházi kötelekbe tartozó középkori írástudóknak nem volt szokása pogány eredetű mítoszokat gyártani. /A monda fontossága éppen azt jelzi, hogy pogány mivolta ellenére helyet vívott ki magának a krónikák lapjain./ Másfelől a szarvasűzés mondája olyan keleti népek ajkán is élt, akiknek nyelvét egyetlen krónikásunk sem ismerhette. A mitikus ’őstörténeti tér’ tehát ’Perzsia vidéke’ és a Meótszi mocsarak, azaz a Kaukázustól északnyugatra elterülő kelet-európai sztyeppe.”⁸⁶³

3. ”A csodaszarvas-üldözést Jordanes Geticájában /6. század/ is megtaláljuk, mint **hun** eredetmondát.”⁸⁶⁴

4. A csodaszarvas monda sokhelyütt feltűnik

Terek-Kubán-sík: A Csodaszarvas monda egyik mienkéhez legközelebbi változatát a karacsájoknál jegyezték le.

Kaukázusok köze / Azerbajdzsán: ”Csodaszarvas-történetek ... Movses Dasxuranc’i: A kaukázusi Albánia története, 10. század /?”⁸⁶⁵

Észak-Pakisztán: ”2001-ben pedig **Észak-Pakisztánban**, az afgán és a kínai határ közelében élő hunzakutok között járva jegyeztem le a Girkis és Moglot, két mitikus vadász esetét, akik itt kőszáli kecskét űzve jutottak el a Hunza folyó völgyének medenceszerűen kiszélesedő, termékeny völgyébe az irtatlan hágókon túlra, és ott ők is összeházasodtak a helybeliek leányai-val, majd pedig megtelepedtek, és létrehozták a két testvérállamot: **Hunzát és Nagart**. Az őslakos burusókról elnevezett Bru-za avagy Buruza valóban a Kr. u. VI-VII. /tehát Kr. u. 600 k./ század folyamán Hun-za elnevezésre változik, amely szó egyik magyarázata a ’hun zamin’, azaz a ’**hunok** földje’ jelentés ...”⁸⁶⁶

4. ténny: A griff jelkép a hun, árpádi, magyar népi, valamint a belső-ázsiai török hagyomány része

1. Keleti hun, magyar népi, Belső-ázsiai török: ”A kínai krónikák gyakran tesznek említést a ’**barbárok**’ totemállatairól, a ’szárnyas tigrisről’ – ezeknek ábrázolásait ott találjuk az altaji leleteken, a hunok, a szkíták vagy az avarok fémjein, textiljein, de a magyar királyi jogaron, a koronázási palást szélén, az Árpád-kori magyar pénzeken éppúgy szerepelnek, mint Belső-Ázsiában. A **magyar népmesékben** a griff, griffmadár, nagy madár elnevezések gyakran szerepelnek. ... A **belső-ázsiai török** népek meséiben és mondáiban a szimurg, smaragd anka vagy zülölő madár nevekkkel illetik ezt a nagy madarat ...”⁸⁶⁷

2. Keleti hun és magyar népi hagyomány: ”A **hunok művészetének** ... gyakran visszatérő alakja a griff ... a **magyar mesevilágban** is megvan, például a Fehérlófia című jól ismert mesében szerepel a hőst repítő griffmadár. ... A griffről megjelent egy kitűnő, úttörő könyv: Horváth Izabella A griffek útja Belső-Ázsiától a Kárpátokig, Folklor és etnográfia sorozat, No. 66, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem kiadása, 1992.”⁸⁶⁸

⁸⁶² Csorba Csaba, 1997. p.: 29.

⁸⁶³ Szabados György: A régi magyar szállásterületekről. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 128.

⁸⁶⁴ Landgraf Ildikó: A magyar honfoglalás mondaköre és annak utóélete. In. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár. Budapest, Helikon, 2018. p.: 82.

⁸⁶⁵ Uo. p.: 85.

⁸⁶⁶ Veres Péter, 2009. p.: 30.

⁸⁶⁷ Kiszely István, 2000. p.: 893.

⁸⁶⁸ Érdy Miklós, 2010. p.: 256.

3. Szkíta kultúra, 4 adat

1. tény: A vérszerződés a szkíta, hun és árpádi magyar hagyomány is

1. A vérszerződés a népek kis részére jellemző, köztük a szkítákra és hunokra.
2. Szkítáknál: "A vérszerződéssel megpecsételt szövetség az ókortól fogva ismert sztyeppei szokás: Hérodotosz például a szkítákról jegyzi ezt fel." ⁸⁶⁹ Hérodotosz szerint "Esküt a következőképpen tesznek egymásnak a szküthák. Az eskütevők megszúrnak magukat árral, vagy kis sebet vágnak a testükön törrel, és vérüket egy nagy agyagcsészében borral keverik." ⁸⁷⁰
3. Árpád népénél: "Akkor az említett férfiúk megerősítették Álmos fejedelemnek tett esküjüket: pogány módra vérüket egy edénybe folytatták." ⁸⁷¹
4. További szkíta és hun hagyomány a kard tisztelet és zászló használat.

2. tény: Népmeséink sarkított kezdésének kapcsolatai vannak a Pusztán

Belső-Ázsiában és a Kaukázusban: "Az újabb nemzetközi kutatásokból kiderült, hogy a 'poláris' mesekedés /'volt-nem volt'/ gyakorlatilag ismeretlen a finnugor népek mesekincsében. Belső-Ázsiában és a Kaukázusban azonban egy ehhez kapcsolódó formula is megjelent: 'egyszer volt – egyszer nem volt'". ⁸⁷²

3. tény: Népmondáink szkíta hasonlósága

Makkay János László Gyulát idézve írja, hogy "... a Szent László ... mondáink **magyarázatok** annyi **szkíta** példát, előzményt idézhettünk." ⁸⁷³

4. tény: Népmeséinknek erős kapcsolatai vannak a Pusztára térségében

Megjegyzendő, hogy a jelenség nem csak a szkíták-hunok, hanem a Felföldről kitelepülő élelemtermelők hatása is lehet.

1. A Pusztán, általában: "A magyar népzene jellemző alakzatainak összehasonlító vizsgálata alapján kimutatható, hogy zenefolklorunk dallamrepertoárjának törzsanyaga leginkább az eurázsiai füves **puszta** kultúraiban, és itt is elsősorban a **türk** nyelveket beszélő népcsoportok körében feltárt zenei hagyománnyal mutat rokonságot." ⁸⁷⁴

2. Belső-Ázsiában

1. Kis hangterjedelmű, ötfokú régi népdalaink (pl. Kesereg egy árva madár) rétegéről írják, hogy "rokonait a Volga-Káma-köz és Belső-Ázsia zenéjében találjuk meg: csuvasoknál, cseremiszeknél és a hori-burjátoknál a **Bajkál-tó környékén**." ⁸⁷⁵

2. A kanszui sárga ujjurok / yugurok népmusikájáról → lásd: Keleti hunok

3. A Turáni-síktól délre

Megtalálhatók "a nagy ívű, lá végződésű kvintváltós /és kvartváltós/ pentaton népdalok például az afganisztáni és észak-pakisztáni kovárok népmusikájában is." ⁸⁷⁶

4. A Terek-Kubán-sík térségében

1. Nogaj: "... a nogaj népzene általunk ez idáig feltárt dallamrepertoárjának közel 70 százaléka mutatja a magyar népzene morfológiai jegyeit. Az esetek jelentős részében azonban nem is csak pusztára szerkezeti párhuzamokról beszélhetünk. Kijelenthetjük, hogy a nogajok zenei

⁸⁶⁹ Szabados György: A korai magyar államiságról. In. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette Sudár. Budapest, Helikon, 2015. p.: 167.

⁸⁷⁰ Trogmayer Ottó, 2005. p.: 142.

⁸⁷¹ Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 2004. p.: 13.

⁸⁷² Voigt Vilmos: A magyar népmesekincs eredete és rétegei. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár. Budapest, Helikon, 2018. p.: 79.

⁸⁷³ László Gyula, 1999. p.: 621.

⁸⁷⁴ Neparáczi Endre, 2020. p.: 82.

⁸⁷⁵ Paksa Katalin: A magyar népzene korai rétegei. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár. Budapest, Helikon, 2018. p.: 115.

⁸⁷⁶ Csáji László Koppány, 2007. p.: 70.

hagyományában feltűnően magas az olyan dallamoknak az aránya, amelyek a magyar népzene egyes ismert dallamtípusai közeli változatainak tekinthetők.” ⁸⁷⁷

2. Karacsáj-balkár

2.1. ”Az eddig elvégzett összehasonlító vizsgálatok elemzései azt mutatják, hogy a **karacsáj-balkár** népzene általunk feltárt dallamtípusainak 35-40 százaléka magán viseli a magyar népzenei dallamrepertoár jellemző szerkezeti vonásait. Többségüknél a hasonlóság olyan szembevető, hogy az adott karacsáj vagy balkár dallamnak meg tudjuk határozni a magyar megfelelőjét.” ⁸⁷⁸

2.2. ”A **balkárok** folklórjában például olyan ölbeli játékokra is rábukkantunk, melyek a magyar nyelvterületen általánosságban ismertek, de a szomszédnépek hagyományából hiányoznak. Ilyen például a ’Csip-csip csóka...’ kezdetű, melyet a balkárok falvaiban „Csu-csu, csu-ala...” szövegkezdettel, s a magyar anyagból ismert mozgásos játékcselekménnyel együtt sikerült rögzíteni.” ⁸⁷⁹

2.3. ”... a **karacsájok** köréből ... a magyar népzene legközelebbi párhuzamait /sőt bizonyos dallamok teljes egybeesését/ szintén itt gyűjtötte Agócs Gergely népzene kutató.” ⁸⁸⁰

3. Kumük: ”...A kumuk népzeneben több, a magyar népzeneből ismert vonást is identifikálhatunk.” ⁸⁸¹

5. Magna Hungária közelében → lásd: Árpád népe

4. A szkíták hanyatlása, 7 adat

1. vélemény: Diodórosz szerint a szarmaták Médiából indultak el

”Diodórosz ókori görög történetíró szerint a ’sauromaták’ Médiából indultak el.” ⁸⁸²

2. tény: ”.. a szkíták alkonya a Kr.e. 4. században kezdődött el.” ⁸⁸³

3. tény: A szkíták és hunok rendszerszerű ellenségei az irániak

szkíták / hunok	iráni ellenség	mikor, hol, megjegyzés
déli szkíták	masszagéták	Kr.e. 800 k. Araksz folyó, Hérodotosz
nyugati szkíták	szarmaták	Kr.e. 350 k. Dnyeper
keleti hunok	jüecsik	Kr.u. 207 Modu ⁸⁸⁴ Kr.u. 174, Sárga-folyó, Laoshang, ivókupa
kidarita hunok / Griff népe	kusánok	Kr.u. 350 k. Amu-darja
európai hunok / Attila népe	alánok	Kr.u. 373 k. Volga

4. tény: Herodotos szerint az igazi szkíták kevesen voltak

Kr. e. 450 körül jár Hérodotosz a fekete-tengeri Olbiában (a Déli-Bug torkolatánál, Herszon közelében).

”Herodotos érdeklődése kiterjedt a szkíták számára is. ’A szkíták számáról - írja IV. 81. - nem tudhattam meg bizonyosat, mert azt is mondják, hogy igen sokan vannak, azt is, hogy **kevesen** - már t. i. az **igazi** szkíták.” ⁸⁸⁵

5. tény: A szarmaták Kr.e. 300 k. leverték a dél-oroszországi szkítákat, s elfoglalták helyüket.

⁸⁷⁷ Agócs Gergely: A Kaukázus szérűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórjának magyar őstörténeti vonatkozásairól. In. Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés, MKI, Neparáczi, 2020. p.: 99.

⁸⁷⁸ Uo. p.: 92.

⁸⁷⁹ Uo. p.: 92.

⁸⁸⁰ Bíró András Zsolt: info@magyar-turan.hu

⁸⁸¹ Agócs Gergely: A Kaukázus szérűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórjának magyar őstörténeti vonatkozásairól. In. Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés, MKI, Neparáczi, 2020. p.: 97.

⁸⁸² Grandpierre Attila, 2019. p.: 214.

⁸⁸³ Vásáry István, 1993.

⁸⁸⁴ Benjamin Craig, A hunok és a yuezsik hadászati kapcsolatai Kr. e. 220-162 között. In. A hunok öröksége. Szerkesztette: Marác és Obrisánszky. Hun-idea, 2009. p.: 44.

⁸⁸⁵ Csuray Károly, p.: 40.

„A szarmaták Krisztus előtt 300 táján leverték a dél-oroszországi szkítákat, s elfoglalták helyüket.” ⁸⁸⁶

6. vélemény: A szarmatákról szóló számos forrás egyike sem tekinti őket a magyarok őseinek

„A szarmatákról elég sok antik forrás szól” ⁸⁸⁷

7. tény: A lengyel nemesség a szarmatákat tekintette őseinek

„A szarmatizmus a **Lengyel-Litván Unió** (Két Nemzet Köztársasága) fennállása idején, a 16. és 18. század közötti időszak ideológiája és életstílusa. Az ó- és középkorban a Volga és a Visztula között élő iráni eredetű nomád **szarmatákat** tekintette **őseinek** a **lengyel** nemesség (szlachta).” ⁸⁸⁸

3.3. Keleti hunok, 19 adat

1. A keleti hunok elődei és utódai, 5 adat

1. vélemény: A keleti szkíták névváltással lettek a hunok

"Szkíta = hun ... Arra a kérdésre, - amely az eddigiek alapján szinte felesleges - hogy hol voltak eddig a hunok és hogy hová lettek ettől kezdve a szkíták, minden logika és a bizonyítékok tömege alapján csak egyetlen felelet lehetséges: az egymást felváltott két elnevezés ugyanazon népcsalád népeit jelenti ..." ⁸⁸⁹

2. tény: Az ázsiai és európai hun vezető réteg azonos volt

1. "Kr. u. 375-ben egy addig a Nyugat számára ismeretlen nép lépte át a Volgát. ... Őket hívták hunnak. ... bizonyos, hogy a Kína szomszédságából nyugatra távozott hsziungnuk és az évszázadokkal később Európában megjelenő hunok vezető rétege azonos volt ... A hunok ... 400 körül elfoglalták a Kárpát-medencét." ⁸⁹⁰

2. "... a kutatás újabban elfogadja a hiung-nu-hun azonosságot..." ⁸⁹¹

3. tény: A magyarokat hunoknak tartják a kínaiak, mongolok, ujugurok és üzbégek

1. Érdy Miklós személyes beszélgetésekben gyakran vette észre, hogy "... a **magyarokat hunoknak** tartják az **özbégek** az Aral-tónál, **ujugurok** Xinjiangban, **mongolok** Mongóliában, de főleg a **kínaiak**." Érdy az információt a népemlékezetnek tulajdonítja. ⁸⁹²

2. "Az **ujugurok** a **magyar** népet testvérüknek tekintik, közös ősüknek a **hunokat** tartják." ⁸⁹³

4. tény: A magyarokat rokonuknak tartják a mongolok, ujugurok és a török néphagyomány

1.1. „... a **mongolok** most is úgy tekintenek a magyarokra, mintha bennük a rokonaikat tisztelhetnék a távoli európai kontinensen.” ⁸⁹⁴

1.2. „**Mongóliában** főleg az öregek, nomád pásztorok szoktak mesélni a magyar rokonságról” ⁸⁹⁵

2. "Az **ujugurok** a magyar népet testvérüknek tekintik, közös ősüknek a hunokat tartják." ⁸⁹⁶

⁸⁸⁶ László Gyula, 1999. p.: 104.

⁸⁸⁷ Uo. p.: 104.

⁸⁸⁸ Wikipedia: Szarmatizmus

⁸⁸⁹ Csuray Károly, p.: 43.

⁸⁹⁰ Róna-Tas András, 2007. p.: 25.

⁸⁹¹ Vékony Gábor: A rézkortól a hunokig. Budapest, Nap Kiadó Kft. 2007. p.: 141.

⁸⁹² Érdy Miklós, 2001. p.: 125.

⁸⁹³ Grandpierre Attila, 2019. p.: 405.

⁸⁹⁴ Tserennadmid Darjaa mongol költő, a Cogtu Tajdzsi Palotája Alapítvány elnöke, In. Magyar Nemzet 2022.11.05. Lugas, 13. oldal

⁸⁹⁵ Visnovitz Péter: Nekem is van Matolcsy-pöttyöm, 2012.11.20. Origo.

⁸⁹⁶ Grandpierre Attila, 2019. p.: 405.

3. "A **török** néphagyományban – a kazakoktól a türkmének át a macedóniai törökökig – él a magyarokkal való testvériség legendája." ⁸⁹⁷

5. tény: Belső-Ázsiából származtak a muszlim források szerint "... a muszlim felfogás szerint a magyarság Belső-Ázsiából származott." ⁸⁹⁸

2. A keleti hunok kultúrája, 7 adat

1. tény: A **yugurok különlegessége**

1. A yugur mn. sárga uigur /sharigh uyghur/ nép az uigurok keleti csoportja. Az uigurok magukat a **hunok utódainak** tartják. ⁸⁹⁹

2. Nevükben a "sárga" jelző valószínűleg arra utal, hogy az egykori **vezértörzs** utódai. ⁹⁰⁰

3. Nyugati csoportjuk az **ótürk** nyelv számos elemét őrzi. ⁹⁰¹

4. A Csilien / Qilian-hegység **elzárt** völgyeiben, fennsíkjaiban és lefolyástalan kismedencéiben élnek. ⁹⁰² Ősi **hagyományokat** őriznek. A kínai kutatók "élő néprajzi múzeumnak" tekintik területeiket. ⁹⁰³

2. tény: A **yugurok népzeneje hasonlít a magyarra**

1. "A yugurok azonban mindenekelőtt különleges népzenejükről ismertek. A **pentatonikus** hangskálára felépülő, **ereszkedő** dallamvonalú **kvintváltós** népdalaiknak csak a nagy népvándorlás nyugati végpontjában, a Kárpát-medencében található rokona: a magyar népdalokban. Erre már Bartók Béla és Kodály Zoltán is felfigyelt, de még nem állott módjukban elmélyültebb vizsgálatokat végezni. Erről a különlegesen fontos tárgykörrel a nyolcvanas évek második felétől jelennek meg kínai zenekutatók tanulmányai, majd nyomukban magyar szerzők közlései." Lábjegyzet a kínai; majd a magyar szerzőkről: "Du Yaxiong /1982 és a következő években folyamatosan/, Chang Rei /1989/; a legelső /magyar/ közlések időrendi sorrendben Bárdi Judit és Bárdi László /1986, 1987/, majd Kiszely István /1989/ nevéhez fűződtek. Napjainkra Csajághy György /1998, 2001/ sokoldalú és alapos elemző vizsgálatai kerültek az élvonalba. E tárgykörben dolgozik még Kozák József és Sipos János is." ⁹⁰⁴

2. A yugur népdalokra jellemző az "... **ereszkedő** dallamvonalú **pentatonikus** szerkezet vagy **kvintváltós** dallamfelépítés ... Du Yaxiong kínai zenetudós összehasonlító tanulmányai rendkívül fontos magyar-yugur zenei párhuzamokra utalnak, s ő a közös gyökereket a hun zenei világból eredezteti." ⁹⁰⁵

3. "Dallamviláguk kísértetiesen hasonló a magyar népdalok ősrétegének pentaton dalaihoz, és sok esetben ezek előképeit mutatják." ⁹⁰⁶

3. tény: A **yugur népviselet és díszítőművészet hasonlít a magyarra**

"A yugur népviselet és díszítőművészet számunkra oly ismerősnek tűnő stílusát, színvilágát, a fekete alapon elhelyezett színes virágmotívumokat a képek sokkal meggyőzőbben érzékeltetik, mint a száraz szavak." ⁹⁰⁷

⁸⁹⁷ Uo. 2019. p.: 332.

⁸⁹⁸ Zimonyi István, 2005. p.: 81.

⁸⁹⁹ Bárdi László: Az uigurok története. In. Magyarságtudományi tanulmányok. Hun-ieda Szellemi Hagyományörző Műhely, 2008. p.: 81.

⁹⁰⁰ Bárdi László: Az ősi selyemút világa. Budapest, Masszi Kiadó, 2003. p.: 70.

⁹⁰¹ Kiszely István, 2000. p.: 214.

⁹⁰² Bárdi László: Az uigurok története. In. Magyarságtudományi tanulmányok. Hun-ieda Szellemi Hagyományörző Műhely, 2008. p.: 81.

⁹⁰³ Bárdi László: Az ősi selyemút világa. 2003. p.: 72.

⁹⁰⁴ Uo. p.: 74-75.

⁹⁰⁵ Bárdi László: Az uigurok története. In. Magyarságtudományi tanulmányok. Hun-ieda Szellemi Hagyományörző Műhely, 2008. p.: 88.

⁹⁰⁶ Csajághy György: Pentaton dallamok. A magyar népdalok jellegzetes ritmikai elemeiről. In. Magyarságtudományi tanulmányok. Hun-ieda Szellemi Hagyományörző Műhely, 2008. p.: 190.

⁹⁰⁷ Bárdi László: Az ősi selyemút világa. 2003. p.: 75.

4. tény: Egy yugur temetési szokás Attila népénél és a székelyeknél is felbukkant

A yugurok "Sok helyütt gyakorolják azt az ősi – a nomád pásztor időkből örökölt – szokást, hogy a tetem sírba helyezése előtt belenyilaznak a kiásott gödörbe. ... Lehetetlen nem gondolnunk arra, ahogyan az európai hunokkal kapcsolatosan **Attila** temetését leírja Priszkosz rétor, s beszámolójában pontosan ugyanilyen szokást jegyez fel. Közvetlen magyar párhuzamként idézhetjük Benedek Eleket, aki így ír: 'A 18-ik század utólján, mielőtt a koporsót a sírba leeresztették, háromszor lőttek bele. Ugyanígy tettek hajdan a **székelyek** is.'" ⁹⁰⁸

5. tény: Egy yugur házassági szokás a magyar néphagyományban is felbukkan

A yuguroknál "A menyasszonyt az esküvő előtt – amit gyakran holdtölte időpontjára rögzítenek – legidősebb leánybarátja fésüli meg, majd másnap ugyanígy átigazítja a haját, amit egyes magyar vidékeken '**felkontyolásnak**' neveznek." ⁹⁰⁹

6. tény: A csőrös ló agancssal az Ordosztól az Urálig a hun hagyaték része

"... a csőrös ló agancssal ... a motívum végigkövethető Keleten, az Ordosz-puzstától, a hunok egyik legősibb területétől, északon a Bajkál-tó menti és észak-mongóliai hun térségig, majd Pazirikon át, nyugaton az Urál-hegységig, azaz Nagy Péter cár szibériai aranykincséig." ⁹¹⁰

7. tény: Sarkított mesekezdés Belső-Ázsiában és a Kaukázusban

"Az újabb nemzetközi kutatásokból kiderült, hogy a 'poláris' mesekezdés /'volt-nem volt'/ gyakorlatilag **ismeretlen a finnugor** népek mesekincsében. **Belső-Ázsiában és a Kaukázusban** azonban egy ehhez kapcsolódó formula is megjelent: 'egyszer volt – egyszer nem volt'". ⁹¹¹

3. A keleti hunok állama, 3 adat

1. tény: A keleti hunok megalapították az első ismert nomád államot

„Az ázsiai hunok alapították az első nomád államot. Annyira jól sikerült, hogy később minden nomád őket utánozta.” ⁹¹²

2. tény: A Belső-Ázsiai nomád birodalmak hun mintára épültek ki Kr. u. 840-ig

"A hun társadalomszerveződési elemeket az összes többi későbbi lovasnomád nép továbbvitte, minden pusztai államnak a hun állam volt az alapvető szervezési keret." ⁹¹³
Véleményem szerint ezért nevezték Árpád népét türknek a korabeli források.

3. tény: A keleti Hun Birodalomban Maotun idején 29 nép élt

"A hsziungnu birodalom sokféle népből állt. Fennmaradt Maotunnak egy Kr.e. 177-ben a kínai császárnak írt levele, amely az uralma alá hajtott huszonkilenc különböző népet sorol fel. 'Ezek most mind hunok, és valamennyi íjlesztő nép egyesült' – írta. ... A hsziungnu birodalomban számos nyelvet beszéltek." ⁹¹⁴

4. A keleti hunok nyugatra vonulása, 3 adat

1. tény: A főkirály Kobdóba menekül 89-ben

Kobdó = Hovd: Észak-Mongólia nyugati részének főhelye.

"Kr. u. 89-ben ... a főkirály Khobdóba menekül..." ⁹¹⁵

2. tény: A hunok Kr.u. 151-ben Dzsungária K-i részén hadakoznak

⁹⁰⁸ Uo. p.: 74.

⁹⁰⁹ Bárdi László: Az ősi selyemút világa. 2003. p.: 73. lábjegyzet: "V.ö. Harangozó Imre /2000/: 'Két fa között besütött a holdvilág'; In: Turán, /Új/ III. évf. 6. sz. Budapest, 144-152. o./"

⁹¹⁰ Érdy Miklós, 2010. p.: 256.

⁹¹¹ Voigt Vilmos: A magyar népmesekincs eredete és rétegei. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár. Budapest, Helikon, 2018. p.: 79-80.

⁹¹² Zergenyei: Keletre magyar! A sanjűk birodalma. Nyest.hu. 2020.02.25.

⁹¹³ Obrusánszky Borbála: A hunok kultúrtörténete. p.: 28-29.

⁹¹⁴ Róna-Tas András, 2007. p.: 22-23.

⁹¹⁵ Szász Béla, 1934 / 2001. p.: 83.

Yivu a Bar-tó mellett található ⁹¹⁶. "151-ben a Hu-yen király Yi-vut felperzseli és 3000 lovasa élén Mao K'ai kínai tábornokot megveri. Tun-huang kormányzója vonul fel ellene, de bár a Barkul-tó környékéig üldözi, a végén mégis kénytelen minden eredmény nélkül székhelyére visszatérni." ⁹¹⁷

3. tény: A Tárím-medence É-i része Kr.u. 153-ban a hun fennhatóságot ismeri el

Kucs a Tárím-medence északi részének közepén található ⁹¹⁸: "153-ban Ku-csa királya ismét a hún tan-hu fennhatóságát ismeri el." ⁹¹⁹

5. A keleti hunok és utódaik harcai, 1 adat

1. tény: A hunok rendszerszerű ellenségei a törökök, a testvérharc ritka

1. A hunok rendszerszerű ellenségei a törökök

nemzettag / levált nemzettag	ellen-ség	mikor, hol, megjegyzés
korai Griff népe – szabiok	bolgárok	463 Terek-Kubán-sík, Bizáncban mesélik
Baján népe – heftaliták avarok	törökök	555-567, Oázisfűzér, I. Türk Kaganátus
	bolgárok	569, egy csoport Baján népe elől Itáliába ⁹²⁰
	törökök	598 Baján népéhez menekülő tarniach, kotzagir és zabender törzsek ⁹²¹
	bolgárok	630 k. levert puccs a Medencében
	bolgárok	635 Kuvrat sikeres lázadása a Vadmezőn
kései Griff népe – kazárok	bolgárok	665 k. Vadmező, Nagy Bulgáriát szétverik
kései Griff népe – Medence	bolgárok	803 Az Avar Kaganátus uralmát a Medence keleti részén is felszámolják
Árpád-népe	bese-nyők	750 - 900 között: Szabíria, Árpád-népének Ny-ra vonulása
	bolgárok	894 Dunai Bolgárok Árpád népének bejövetelekor

2. Testvérharc

A keleti hunok Kr.e. 50 k. északi és déli részre váltak. A déli rész kínai fennhatóság alá került. Ezután voltak közöttük összecsapások.

Attila népe viszont harc nélkül vonta függőségbe az Oázisfűzérből a Terek-Kubán-síkra frissen érkező Griff népét. Attila Ellák fiát rendeli följük.

A Korai Griff népében, amikor a Terek-Kubán-síkon tartózkodtak, voltak belharcok a perzsa és bizánci párt között.

Baján népe felszámolta a Griff népnek uralmát, egyrészt a perzsákkal összefogva az iráni területen, másrészt a Terek-Kubán-síkon és a Vadmezőn.

3.4. Attila népe, 7 adat

1. vélemény: Körösi Csoma Sándor szerint a magyarság Attila népe.

⁹¹⁶ Nagy Világatlasz. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1987. p.: 84. F3

⁹¹⁷ Szász Béla, 1934 / 2001. p.: 86.

⁹¹⁸ Nagy Világatlasz. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1987. p.: 84. D3

⁹¹⁹ Szász Béla, 1934 / 2001. p.: 86.

⁹²⁰ Gyóni Gábor, 2009. p.: 160.

⁹²¹ László Gyula, 1999. p.: 446.

„Így ér véget majd küldetésem, ha egyszer be tudom majd bizonyítani, hogy ellentétben a finnmagyar elmélet mellett kardoskodók megnyilatkozásaival, a magyar nép igenis **Atilla népe**.” Kőrösi Csoma Sándor ⁹²²

2. tény: Attila népe Kr.u. 150 körülre elérte az Uralt.

1. "A régészeti források és az antik térképek tanúsága szerint már a Kr.u. 2. század közepén elérték az Ural-hegységet és a Kaszpi-tenger vonalát." ⁹²³

2. "A hunok nyugatra, a mai Kazahsztán területére történő mozgásának kezdete már a 2. század elején feltehető. Ekkor tűnnek fel először írásos forrásokban a hunok, a Kaszpi-tenger környékén, az alexandriai Dionüszosz Periégétesz rímes földleírásában." ⁹²⁴

3. tény: Attila népe 373 k. indult az európai hadjáratra

„Az Úr megtestesülését követő háromszázhetvenharmadik évben .. elhatározták, hogy rátámadnak a nyugati vidékre.” ⁹²⁵

4. tény: Attila népe a katonai elit birodalomalkotásának iskolapéldája

„a hunok iskolapéldái a nagyon sikeres katonai elitnek, akik a környező, illetve legyőzött népeket csatlakozásra tudták bírni” ⁹²⁶

5. tény: Attila népe 400 k. érkezik a Medence keleti részébe

„A hunok i. sz. 375-ben tűntek fel Európában, midőn megtámadták a Don vidékén élő alánokat. Később a keleti és a nyugati gótokra is sort kerítettek. A hadra fogható férfiakat besorozták a seregükbe és haladtak tovább nyugat felé. A század végén már a Kárpát-medencében voltak.” ⁹²⁷

6. tény: Attila és Árpád népének kapcsolata

Attila Ellak nevezetű fiának nevééről írják: „*Meglepődve fedezhetjük fel, hogy a honfoglaló Árpád vezér egyik fiát szintén így nevezték: Bíborbanszületett Konstantin császár átírása szerint Ielekhnek.*” ⁹²⁸

7. tény: A Medencébe való visszatérésről csak az Attila utáni hunok esetében van szó

Anonymus és a Tárih-i Üngürüş szkíta vagy hun visszatérésről nem ír.

Kézai Simon Krónikája a rövid előszó után a „Kezdődnek a hunok viselt dolgai” ⁹²⁹ c. fejezetben a hunok legtávolibb őseként a Felföldhöz kötődő Noét adja meg. Ezután a fejezet 7-23. részeiben részletesen ír Attila népéről. A következő fejezet első mondatában szerepel a visszatérés – ami a szövegösszefüggésből adódón Attila népének utódairól, Árpád népéről szól. Egy szó sincs arról, hogy a hunok a Medencéből eredtek volna.

3. 5. Korai Griff népe, 6 adat

1. vélemény: A hunok egyik ága Belső-Ázsiából az Oázisfüzérbe költözött

A mai Almati, a régi Alma Ata térségébe, Iliába, az Ili folyó vízvidékére: "A hunok ... kényszerűségből elhagyták a Bajkál alatti vidéket, és először az Ili folyó völgyébe, majd a Káspi- és a Balhas-tavak közé költöztek..." ⁹³⁰

2. vélemény: Kr.u. 100 k. Szogdiába költöztek

"Kr. u. I-II. században Belső-Ázsia felől Közép-Ázsiába, tehát nyugatra húzódó hun csoportok özönlík el a mai kazak sztyeppét, és veszik át a hatalmat a Szir-darja és az Amu-darja közén". ⁹³¹

⁹²² Neparáczi Endre, 2017.

⁹²³ Obrusánszky Borbála: Hunok a Selyemúton, 2009. p.: 29.

⁹²⁴ Kljastornij 2002, 138; Szaszeckaja 2002, 141. In. Gyóni, 2009. p.: 103.

⁹²⁵ Képes Krónika. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. p.: 13.

⁹²⁶ Az ELTE Régészeti Intézetének munkatársaival, Szabó Gáborral és Koncz Istvánnal beszélgettünk; Migrációs kavalkád a vaskori Kárpát-medencében, Varga Máté, 4! Blogok, Impakták, 2017.01.18.

⁹²⁷ Zergenyei, 2020.02.25. Nyest.hu

⁹²⁸ Vásáry István, 1993. p.: 109.

⁹²⁹ Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 2004. p.: 90.

⁹³⁰ Érdy Miklós, 2010. p.: 27.

⁹³¹ Veres Péter, 2009. p.: 71.

Véleményem szerint uralkodó helyzetben erre csak 350 k. került sor.

3. tény: A szabír név Belső-Ázsiában is feltűnik

”A szabir /szavir/ nép a 450-es évek körül tűnik fel a történeti forrásokban, amint éppen az avarokkal szövetségben támadják azok egyik lázadó törzsét Belső-Ázsiában.”⁹³²

4. tény: Kelet-Iránból vándoroltak ki a magyarok Al-Bakri szerint

”Al-Bakri ’Az országok és utak könyve’ c. műve szerint a magyarok /al-Unqalus, nyilvánvalóan a magyar népnév Ungarus formájából magyarázható arab név/ ’Khoraszánból vándoroltak ki’ a Kárpát-medencébe /Kmoskó 2000, 257-258./⁹³³ ”.. Kelet-Irán, azaz Horaszán.”⁹³⁴

5. tény: 558-ban Baján népe megdönti a Szabir Birodalmat

”... a keletről érkező avarok 558-ban megdöntötték a birodalmukat.”⁹³⁵

6. tény: Al Maszúdi szerint szabír = kazár

1. ”Egy arab történétíró, al-Maszúdi pedig úgy vélte, hogy a kazárok török neve a szabír.”⁹³⁶

2. ”A kazárok maguk is lehettek a szabírok egyik törzse.”⁹³⁷

3.6. Baján népe, 13 adat

1. tény: Az Oázisfüzért 500 k. a heftaliták uralták

2. tény: Baján népének vezető rétege a heftalitákból szakadt ki

1. ”A görög Theophylaktosz Simocatta /7. század első fele/ ... Világtörténetében írta: „Middőn Iustinianos császár (527-565) gyakorolta a hatalmat, eme var és chunni népekből az ősi törzs egy kicsiny része elfutott és Európába vándorolt át. Ezek avaroknak nevezték el magukat s vezérüket a kagán címmel tüntetik ki.”⁹³⁸

2. ”Czeglédy Károly ugyanis a pannóniai avarok őseit azonosítani tudta a keleti heftaliták uar és xyon törzsével.”⁹³⁹

3. tény: Baján népének leletei között szogd nyelvű írásos emlékek is vannak

”szogd: kihalt iráni nyelv. ... A szogdok az iráni népek északkeleti csoportjához tartoztak, lakóterületük Közép-Ázsiában, a Zerafsán folyó völgyében feküdt, de legnagyobb városaik, Szamarkand, és Bokhara /Bukhara/ már a folyó síkvidéki szakaszán épültek. ... kerültek elő szogd írásos emlékek K-Európában, sőt még a magyarországi avar leletanyagban is.”⁹⁴⁰

4. tény: 500 k. közben tartották India ÉNy-i részét

5. tény: Indiában ma is élnek hun származás tudatúak

1. ”A hun származás tudata jelen van a rádzsputok és a gudzsarátok között /Chohan 1998/.”⁹⁴¹ Nevezetes fészük volt a radzsasztáni Chittaurgarh városa (Delhi és Mumbai közt félúton).

2. ”... ma Pandzsábben vannak olyan falvak, ahol ötfokú dalokat énekelnek, őrzik a hun származás hagyományát és nem hasonlítanak a bennszülött indiaiakhoz.”⁹⁴²

6. tény: A Baján népet alkotó szövetségesek neve Irán határán tűnik fel

⁹³² Sudár Balázs: A szabírok. In. Magyarok a honfoglalás korában. Budapest, Helikon, 2015. p.: 155.

⁹³³ Kmoskó Mihály, 2000, 258. In. Zimonyi 2005. p.: 81; Grandpierre 2019. p.: 214. és 240.

⁹³⁴ Vásáry István, 1993. p.: 108.

⁹³⁵ Sudár Balázs: A szabírok. In. Magyarok a honfoglalás korában. Budapest, Helikon, 2015. p.: 155.

⁹³⁶ Uo. p.: 155.

⁹³⁷ Erdélyi István, 2002. p.: 27.

⁹³⁸ Czákó Gábor: Legrégibb nyelvemlékünk, Magyar Hírlap, 2017.05.06.

⁹³⁹ Czeglédy K.: IV-IX. századi népmozgalmak a steppén. Budapest, 1954, MNyT. 84. In. László 1999.

⁹⁴⁰ Harmatta János: szogd szócikk. In. A világ nyelvei. Főszerkesztő Fodor István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. p.: 1339.

⁹⁴¹ Grandpierre Attila, 2019. p.: 405.

⁹⁴² Mesterházy Zsolt, 2003. p.: 202.

Baján népéről írják, hogy "két törzs szövetségét alkották, a két törzs neve: 'var' és a 'chunni' ... Czeplédy Károlyé az érdem, hogy a bizánci források emlegette két törzs nyomait megtalálta, méghozzá **Észak-Irán** határán ..." ⁹⁴³

7. tény: Egy időben Baján népének egy része a Kaszpi-tó DK-i szegleténél tanyázott

1. "Theophilaktosz megemlítette, hogy az avar törzsek több tagja **Perzsia északkeleti** határán tanyázott. Ugyancsak ilyen földrajzi megjelölést nyújtott Tabari, aki ekkortájt az **Oxus** folyó **túlsó** oldalára helyezte a keleti Avar Birodalom magvát." ⁹⁴⁴

2. Hyrkania történeti táj, melyet a mai Mázenderán és Gulisztán tartomány között osztottak fel. A Kaszpi-tó DK-i szegletében, az Elburz lábánál, a mai Gorgan térségében terül el.

8. vélemény: Altheim szerint az avarok a déli úton érkeztek Európába

Lásd: Magyar őstörténeti tér / Kaszpi kapu / Jelentősége.

9. vélemény: A Dagesztáni avarok közé olvadhatott be Baján népének levált tagja

"De úgy látszik, hogy kisebb avar csoportok hátra maradhattak a Kaukázusban, mint ez a nomád népek vándorlásánál gyakran megesis. Talán az ő emléküket őrzi a **dagesztáni avarok** népe. A dagesztáni avarok ma egy tipikus kelet-kaukázusi nyelvet beszélnek, amely Dagesztánban afféle lingua francaként használatos. Az avarok **nevüket** adhatták a kaukázusi népnek, megszervezték őket, s nyelvileg beléjük olvadtak." ⁹⁴⁵ Dagesztán, a Hegyek országa: A Kaukázus délkeleti csücskének északi része, fővárosa Mahacskala.

10. tény: 555-ben már a Terek-Kubán-síkon vannak az abarok, 557-ben pedig Baján népe

1. "555-ben már egy szír forrás a Kaukázustól északra élő nomád népek között sorolja fel őket 'abar' néven." ⁹⁴⁶

2. "A türkök elől menekülő, 552 táján a Belső-Ázsia feletti hatalomból kiszorított avarok és velük összeolvadt szövetségeseik, a szintén türkök elől menekülő közép-ázsiai heftalita hunok 557 végén érkeztek a Kaukázus északi előterébe." ⁹⁴⁷

11. tény: Az avar támadások következtében kerültek a Balkánra a délszláv tömegek

Az avarokról írják, hogy "Támadásaik egyik fontos következménye a majdani szerbek és horvátok őseinek, illetve a bolgár etnogenezisben később fontos szerepet játszó szlávsnak a beözönlése lett a Balkán-félszigetre." ⁹⁴⁸

12. tény: Baján népének 600 k. a Bizánci Birodalom évi 4 mázsa aranyat fizet

Az V. századról írják, hogy "... a század végén Bizánc már évi százhuszezer aranyat fizetett a vélt béke fejében. ... Több mint négy mázsa arany évente!" ⁹⁴⁹

13. tény: A Medencében 630 k. levernek egy török (bolgár) puccsot

"630 táján az addig avaroknak alávetett bolgárok is megpróbálják magukhoz ragadni az Avar Birodalom vezetését, ez azonban nem sikerül neki, s egy részük bajor földre menekül. Itt a mintegy 9000 bolgár család nagy részét éjnek idején Dagobert frank király /628-638/ a szállásaikon lemészárolja." ⁹⁵⁰

3.7. Kései Griff népe, 5 adat

1. tény: Ulu Madzsar és Kicsi Madzsar felépítése 560 körül

⁹⁴³ László Gyula, 1999. p.: 125.

⁹⁴⁴ Kovács László: Őstörténeti időrend. Székelypálfalva, 2021. p.: 179.

⁹⁴⁵ Vásáry István, 1993. p.: 72.

⁹⁴⁶ Csorba Csaba, 1997. p.: 33.

⁹⁴⁷ Erdélyi István, 2004. p.: 159.

⁹⁴⁸ Szentpéteri József: Avarok a 6-9. századi Kárpát-medencében. In. Honfoglalás és letelepedés, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 20.

⁹⁴⁹ Trogmayer Ottó, 2005. p.: 103.

⁹⁵⁰ Varga Géza, 1998. p.: 116. Lásd még: F. Gulyás Nikolett és Gulyás Bence: Nyelvek az eurázsiai sztyeppén. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 13.

”Valamikor, talán a 12. században született ... Derbend néme ... szerint Hoszrau Anúsírván szászánida király /531-579/ a turániak ellen számos erősített várost épített, köztük Ulu /’Nagy’/ Madzsart és Kicsi /’Kis’/ Madzsart. A leírás ugyan földrajzi fogódzókat nem nyújt, de a felsorolás ismert települései Derbend városától északra, a Kaukázus keleti oldalán helyezkednek el, a mai Dagesztánban.” ⁹⁵¹

2. tény: Kálti Márk szerint 677 k. magyarok jöttek a Medencébe, Szkítiából

Kálti Márk így ír: "Atyla meghalt az Úr megtestesülésének négyszáznegyvenötödik évében ... az Úr megtestesülésétől számított **hatszázhetvenhetedik** évben, száznég évvel Atyla magyar király halála után a magyarok másodszor jöttek ki Scythiából." ⁹⁵²

3. vélemény: A Griff népének bukása után a frank birodalom a mai Örvidekig nyomult előre

”A frank birodalom feudális szervezete a Kárpát-medencében nagyjából a mai **osztrák-magyar határig** terjedt keleten, amint erről a birtokviszonyokat rögzítő oklevelek tanúskodnak.” ⁹⁵³

Sokatmondó, hogy nincsenek (és nem is lesznek) ilyen okleveles adatok a sokkal termékenyebb Mezőföldről.

4. vélemény: Az Alföld sűrűn lakott volt a Griff népének politikai bukása után is

Az Alföldről ”a bajor krónika az avar hatalom bukása utáni években azt írta, hogy hatalmas terület és sűrű lakossága van.” ⁹⁵⁴

3.8. Árpád népe

1. Árpád népe Kelet-Szabíriában, 4 adat

1. vélemény: Kr. u. 410-ig Nyugat-Mongóliában hunok éltek, a mai Hovd térségében

"Batszajhan kutatásaiból kiderül, hogy a mai Mongólia területén ... a hunok ... egészen a zsuanszuanok támadásáig, egészen 410-ig önálló államuk volt. ... " ⁹⁵⁵ „A mongol kutató régészeti leletekkel, valamint a kínai történeti forrásokkal igazolja állítását.” ⁹⁵⁶

2. tény: Kelet-szabíriai homály 463-800 között

Vásáry István írja, hogy "A 463 és 800 közötti időszak **Dél nyugat-Szibériában teljes homályban** van. ... Belső-Ázsiának ez az északnyugati stepperésze 'néma övezet' történetileg a X. század előtt ..." ⁹⁵⁷

3. tény: Árpád népét annak Medencébe érkezése előtt nem ismerték

Vékony Gábor szerint Árpád népét ”a Szent Bertin-kolostor évkönyve azelőtt ismeretlen népnek mondja ... ugyanezt írja Regino prümi apát is a X. század elején, és egy ismeretlen szerző oly népként beszél róluk, akikről azelőtt semmit sem lehetett hallani.” ⁹⁵⁸ Mivel Vékony Gábor szerint a korabeli európai írók tudtak a Kazár Kaganátus eseményeiről és általában tudtak Kelet-Európáról, ez a terület szerinte is az Uraltól keletre volt.

4. vélemény: Szabíriában szuvár, saber és sybir népnév a közelmúltig fennmaradt

1. Kelet-Szabíriában sapernek neveztek egy korábbi népet a hantik: "... a vogulok és osztyákok között is megmaradt a Saber, Saper, ect. név, és az osztyák hagyomány nagy tisztelettel

⁹⁵¹ Sudár Balázs: Ulu Madzsar, Kicsi Madzsar. In. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 157.

⁹⁵² Szondi Miklós, 2009. p.: 41.

⁹⁵³ Vékony Gábor, 2002 / 2005. p.: 186.

⁹⁵⁴ Makkay János, 2009. p.: 123.

⁹⁵⁵ Obrisánszky Borbála: Az ogur kérdésről a Kaukázusban. In. A hunok öröksége. Szerkesztette: Marác László és Obrisánszky Borbála. Hun-idea, 2009. p.: 172.

⁹⁵⁶ Batszajhan, 2006. In. A hunok öröksége. Szerkesztette: Marác László és Obrisánszky Borbála. Hun-idea, 2009. p.: 172. 8. lábjegyzet.

⁹⁵⁷ Vásáry István: Magyar őshazák és magyar őstörténészek. A Szegedi Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. Budapest, Balassi Kiadó, 2008. p.: 81-82.

⁹⁵⁸ Vékony Gábor, 2002 / 2005. p.: 207.

szól a szabírokról, 'mint magasabb rendű fajról'. A vogulok az oroszokat, későbbi uraikat is saper-nek nevezik." ⁹⁵⁹

2. Sybirnek nevezték a tobolszki tatárok a terület őslakóit:

"... Sibir ... a Tobol és Irtis /folyó/ összetalálkozásánál kerül el. Fővárosának /szintén Sibir/ romjai a mai Tobolszk környékén mai napig is láthatók. Németh Gyula - mint különösen fontos dologra - hívja fel a figyelmünket, hogy Patkanov szerint 'a tobolszki terület déli részén lakó tatárok sybyr, syvyr névvel jelzik az ország őslakóit és nekik tulajdonítanak csaknem minden fennmaradt régiséget. ...' 'A mongol korszakban a mohamedán forrásokban, pl. Rasideddinnél, Sibir /Ibir-Siibir/ a neve egy területnek Nyugatsibériában, az Irtis vidékén.'" ⁹⁶⁰

3. Volgai Bulgária egyik nagyvárosa Szuvár volt.

2. Árpád népe és a besenyők, 5 adat

1. tény: A keleti besenyők nyugati határa 750 k. az Irtisi-kapunál volt

A keleti besenyők szállásterületének nyugati határa 750 körül még az Irtisi-kapunál, Belső-Ázsia peremén volt.

1. "... a besenyők 8. századi szállásterülete ... a Tarabagataj hegységtől északra, az Irtis felső folyásánál lehetett ..." ⁹⁶¹

2. "A besenyőkről pedig tudjuk, hogy a VIII. század közepén a Balhas-tótól keletre, az Irtis folyó forrásvidékén laktak, ezt a szállásterületeüket a VIII. század második fele és 821 között hagyják el." ⁹⁶²

2. tény: A kipszakok 750 k. a kimek törzsszövetség egyik törzsét alkották

"Amennyiben a sine-usui feliraton szereplő alakot kétes olvasata miatt nem számítjuk /Akhinzsanov, 1989, 40-42; Keller 2001, 138./ akkor a legkorábbi muszlim forrásokban megjelenő török nyelvű kipszakokról annyit állapíthatunk meg, hogy a 8. században a kimek törzsszövetség egyik törzsét alkották." ⁹⁶³

3. tény: A keleti besenyőktől nyugatra élt népről 750 k. azt írták: "hatalmas és boldog"

A "Ha-la-yun-log" nép egy "8. századi tibeti nyelvű ujgur kémjelentésben" szerepel. A besenyőkről írják, hogy "... ötezer harcosuk van. Háborúskodtak a horokkal /az azaz ujugrokkal/. Tőlük nyugatra a dru-gu /azaz török/ Ha-la-yun-log törzs van. Hatalmas és boldog. A jó dru-gu /török/ lovak tőlük származnak. ...' a Ha-la-yun-log ... országa az Ob, Irtis és Isim területén" ^{964 965} van.

Az említett törzs ÉK-en határos a Felső-Jenyiszej menti kirgizekkel, DK-en pedig a Felső-Irtis menti besenyőkkel. A szöveg lejegyzése 750 k. történik: tehát ekkor a besenyők még az Irtisi-kapuban vannak.

4. vélemény: A déli besenyők az Aral-tó térségéből jöttek, 850 körül

1. A besenyőknek két ága volt, mely az Ural hegység déli részénél találkozott. A számosabb, de szegényebb keleti besenyők az Irtisi-kapuból indultak nyugat felé, a déli, más néven kangar besenyők pedig az Aral-tótól.

2. A kangar nevet a régiségben több népcsoport viselte, többek között szogdiai iráni és kaukázusi hun csoportok. A besenyők történetében szerepet játszó kangarok egy tudósítás

⁹⁵⁹ Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása. 2. kiadás. Közzéteszi: Berta Árpád. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 150. In. Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai II. Miskolci Bölcsész Egyesület. 1998. p.: 29.

⁹⁶⁰ Bendefy László: A magyarság és a Középkor. Reprint kiadás, Budapest, 2000. p.: 93.

⁹⁶¹ Katona Kiss Attila: A besenyők korai története. In. Magyarok a honfoglalás korában. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 109.

⁹⁶² Vékony Gábor, 2002 / 2005. p.: 206.

⁹⁶³ Rédei Károly, 2003. p.: 139.

⁹⁶⁴ Zimonyi István, 2005. pp.: 57-58.

⁹⁶⁵ Kiszely István, 2000. pp.: 15-16.

szerint a mai Biskek és Taskent közötti térségben 692-ben, a kipcsakokkal élnek együtt. Ez a déli besenyők, azaz kangarok néppé formálódásának ideje. 850 k. (vagy 825 körül?) az oguzok az Aral-tó mellől a Mugodzsar vidékére űzik őket.

3. "692-es adat szerint a kangar törzsek kipcsak törzsekkel élnek együtt a Fekete Irtis és a Szir-Darja között /azaz a mai Kazahsztán területén/. Ez az az időszak, amikor a besenyő törzsszövetség kialakulása datálható." ⁹⁶⁶

4. Véleményem szerint itt és ezután zajlanak Árpád népének a déli besenyőkkel vívott csatái. "... V. F. Gening azt bizonygatta az írásos források általa értelmezett adatai alapján, hogy 'Árpád magyarjai' a IX. sz. második felében a Kaszpi-tenger északi vidékén és az Aral-tó melletti háború részesei voltak, onnan érkeztek Európába. /u. o. 235-236./." ⁹⁶⁷

5. vélemény: A besenyőkkel való későbbi harcok sem a Medence közelében voltak

"A besenyők tehát csak évtizedekkel a honfoglalás után szállták meg a korábbi magyar szállásterületet. Amikor a bizánciak 917-ben először akarták őket a bolgárok ellen segédcsapatokként felhasználni, még akkor is a Krím félszigeten keresztül vették fel velük a kapcsolatot."

⁹⁶⁸ Véleményem szerint a korábbi magyar szállásterület alatt itt Etelközt értik.

3. Árpád népe Magna Hungáriában, 12 adat

1. valószínűség: a baskír helynévrajzban magyar alréteg van

"A baskíriai, toponímiával foglalkozó kutatók többsége úgy véli, a köztársaság területén kimutatható magyar eredetű földrajzi helynévanyag." ⁹⁶⁹

2. valószínűség: Gyarmat és Jenő

"... Baskíriában ... nagy bizonyossággal csak a **Gyarmat** /Jurmati/ és a **Jenő** /Jenej/ baskíriai 'párjai' regisztrálhatók." ⁹⁷⁰

3. tény: A baskír néphagyományban fennmaradt az Uralban élő - keleti - magyarok emléke ⁹⁷¹

4. valószínűség: népdal hasonlóság Magna Hungária közelében

1. Kis hangterjedelmű, ötfokú régi népdalaink (pl. Kesereg egy árva madár) rétegéről írják, hogy "rokonait a Volga-Káma-köz és Belső-Ázsia zenéjében találjuk meg: **csuvasoknál, cseremiszeknél** és a hori-burjátoknál a Bajkál-tó környékén." ⁹⁷²

2. Nagy ívű, ereszkedő, ötfokú régi népdalaink (pl. Röpülj, páva, röpülj) rétegéről írják, hogy "cseremisiz és csuvas dallampárhuzamok sora" figyelhető meg, de "ez a stílus sem a cseremisiz, sem a csuvas népnek **nem általános** hagyománya, hanem csak egy szűkebb földrajzi körzeté a Volga mentén, a **cseremisiz-csuvas nyelvhatáron**. Behatóbb elemzések valószínűsítették, hogy ... a **magyarság adta** át környezetének. Az átadók pedig azok a magyarok lehetnek, akik nem vettek részt a honfoglalásban, hanem a besenyő támadás után északra húzódtak." ⁹⁷³

3. "... a márik /avagy cseremiszek/ népzenejében fellelhető, a magyar zenefolklór egyes morfológiai jegyeit mutató sajátosságok **újabb fejleménynek** tekinthetők, hiszen jelenlétük valószínűleg annak köszönhető, hogy ez a népcsoport szoros interetnikus kapcsolatban áll a szomszédos, türk nyelvű baskírokkal és tatárokkal. Ez a kapcsolat a mordvinok és udmurtok településterületén azonban nem áll fenn, és az ő népzenejükből talán ezért is hiányozhatnak,

⁹⁶⁶ Wikipedia: besenyők

⁹⁶⁷ Erdélyi István, 2004. p.: 103.

⁹⁶⁸ Harmatta János, 2001. In.: Grandpierre, 2019. p.: 41.

⁹⁶⁹ Gyóni Gábor, 2009. p.: 142.

⁹⁷⁰ Uo. p.: 155.

⁹⁷¹ Uo. p.: 142.

⁹⁷² Paksa Katalin: A magyar népzene korai rétegei. In. A honfoglalók műveltsége, szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 115.

⁹⁷³ Uo. pp.: 116-117.

vagy legalábbis abban emiatt is sokkal kevésbé mutatkoznak a **magyar dallamhagyomány** törzsanyagát karakterizáló jellemzők.”⁹⁷⁴

5. tény: A Magna Hungáriából induló utazásról Anonymus teljesen hihető részleteket ír
”Anonymus sorai tele vannak életszerű, teljesen hihető részletekkel a volgai átkelésről, a lakatlan tájakról, a kijevi tartózkodásról.”⁹⁷⁵

6. tény: al-Balkhí 921-ben a medencei magyarokat is baskírnak nevezi

”... egyes arab szerzők –a 921-ben író al-Balkhí, később ibn Haukal, al-Isztarhí és al-Garnáti – a magyarokat baskírnak /basdzsirt/ nevezik, és tudnak róla, hogy e néven két közösség létezik: az egyik az Urálnál, a másik pedig a besenyők szomszédságában. Ez több okból is különös: egyrészt azért, mert Julianus és a nyomában járó ferencesek Baskíriában találják meg a magyarokat. Másrészt Kézai Simon krónikájában a magyarok egyik szállásterületét Bascardiának nevezi. Harmadrészt éppen a baskír törzsnevek kapcsán merült fel, hogy kapcsolatban állhatnak a magyar nevekkal. Mindennek ellenére a baskír-magyar kapcsolatok mibenlétét nem ismerjük.”⁹⁷⁶

7. tény: Yaqut 1225 k. a medencei magyarokat basgirdnak nevezi

1. ”Én magam Aleppó városában egy nagy törzset találtam, amelynek neve al-basgirdiya ... kérdést intéztem országukról és állapotukról. Válaszolta: ’Ami országunkat illeti, az Konstantinápolyon túl /mögött/ van, a frankok egyik nemzetének birodalmában, akiknek neve al-hunkar.”

2. ”Yaqut szerint tehát a **basgird a magyarokkal** /hunkar/ **azonos nép**, vö. Qazwini II, 411; Abu-l-Fida, ed. Reinaud, 206, 221, 223.”⁹⁷⁷

3. Yaqut 1219 után menekül a Turáni-síkról a Közel-Keletre, ahol Aleppóban telepszik le.

8. vélemény: Gyula barát népének helye

1. ”A legismertebb forrás persze a Julianus barát útjáról /1236/ szóló Riccardus jelentés, mely szerint a magyar szerzetes az Etil folyó mellett, a volgai bolgár állam közelében, vagy esetleg annak a területén találta meg a keleti magyarokat.”⁹⁷⁸

2. ”... a forrás leírása alapján nagy valószínűséggel gondolhatunk a középső Volga vidékére, a mai Kazántól délre, nem nagy távolságban az egykori bolgár fővárostól, Bulgártól, mely a Volga bal partján feküdt.”⁹⁷⁹

3. ”1237 elején újabb 4 domonkos szerzetes indult Magna Hungariába, ahogyan a keleti magyarok országát itthon elnevezték. Közülük 2 Rjazanyig jutott, 2-nek nyoma veszett. Eközben a Rómából visszatért Julianus barát is újra elindult Magna Hungaria felé 3 társával, de csak Szuzdalig jutottak ...”⁹⁸⁰ Ezen utak végpontja – Szuzdal és Rjazany – egyértelműen kijelöli a Káma volgai torkolatának térségét, mint úticélt.

9. tény: későbbi utazók, 1255-től: ”Baskíriából, azaz Magna Hungáriából”

1. ”Wilhelm Rubruk a mongolok ruháiról: ”... Oroszországból, Moksa /mordvin/ - földről, Nagy-Bolgárországból, **Baskíriából, azaz Nagy-Magyarországból** és a kirgizektől – ez

⁹⁷⁴ Agócs Gergely: A Kaukázus szérűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórjának magyar őstörténeti vonatkozásairól. In. Neparáczki Endre szerkesztő, Magyarságkutató Intézet Kiadványai 20., Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020.

⁹⁷⁵ Makkay János, 2009. p.: 75.

⁹⁷⁶ Sudár Balázs: A magyarok neveiről. In. Magyarok a honfoglalás korában, Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. pp.: 122-123.

⁹⁷⁷ Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről. Budapest, Balassi Kiadó, 2007. p.: 18.

⁹⁷⁸ Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2014. p.: 35.

⁹⁷⁹ Vásáry István: A ’keleti’ magyarok problémaköre. In. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 148.

⁹⁸⁰ Magyar Katolikus Lexikon: Julianus barát címszó

csupa erdő borította északi tartomány – és még sok másik nekik hódoló, északi fekvésű országból szállítják a különféle értékes **szörméket**, amelyeneket soha nem láttam a mi tájainkon; ezeket hordják télidőben.’ Wilhelm Rubruk a mongolok ruháiról, 1255 körül” ⁹⁸¹

2. ”... Rubruk /1255/ feljegyzései ... szerint **Ungaria maior Baskíriával** azonos.” ⁹⁸²

3. ”... Planio Caprini, Benedictus Polonus, Rubruk „, szerint a **magyarok** által lakott terület **Baskíriával** azonos.” ⁹⁸³

10. valószínűség: Kézai: Bascardia

1. Kézai szerint a magyarok ősei Szkítiából érkeztek a Medencébe. ”A szkíták országa ugyan területileg egységet alkot, de kormányzás tekintetében három részre oszlik: Barsatiára, Denciára és Mogoriára.” ⁹⁸⁴

2. Magyarázó jegyzet Barsatiáról: ”Valószínűleg Bascardia, baskír föld nevéből...” ⁹⁸⁵

1. tény: Magna Hungáriában 1311-ben „Magyar” nevű sírfelirat készült

”... a tatársztani, Kámától délre fekvő Csisztopolban került elő egy 1311-es muszlim sírfelirat, amely bizonyos Iszmailnak állított emléket. Iszmail apját Madzsar Redzsepnek hívták, amely név kétségtelenül a magyar népnévből ered.” ⁹⁸⁶

12. valószínűség: Mozsarok

A Volga vidéki magyarokról írják, hogy ”A mongol kor szétszórta a Volga vidéki népcsoportokat is, többségük a Volga jobb partjára, nyugatabbra sodródott. ... A 15. és 16. században szerepelnek az orosz forrásokban mint egy mozsar/mocsar nevű népcsoport, mely az Arany Horda tatár államának fennhatósága alatt élt. Az egykori rjazanyi, tambovi, nyizsnyij-novgorodi, penzai, szimbirszi és kazanyi kormányzóságok területén a mai napig Mozsarü, Mozsarki és Mozsarovo helynevek őzik a volgai magyarság széttelépülésének az emlékét. ... 1551-ben szerepelnek az orosz évkönyvekben, a csuvasok, cseremiszek és mordvinok társaságában. Teljes beolvadásuk ... a 17. századra tehető.” ⁹⁸⁷ A megadott helynevek területét lényegében az Ufa, Izsevszk, Nyizsnyij-Novgorod, Rjazany, Voronyezs, Penza, Uljanovszk városok vonala határolja.

4. Árpád népének Medencébe érkezése, 3 adat

1. valószínűség: Árpád népe kisszámú volt

1. ”... ereinkben valószínűleg nagyon kevés csordogál Árpád népének véréből.” ⁹⁸⁸

2. ”A História című folyóirat szerkesztői az 1996. évi számot ... a honfoglalásnak szentelték. Ebben ezt olvashatjuk ... ”Akárhogy csűrjük-csavarjuk a tényeket, kétségtelen, hogy a fennmaradt késő avar népesség falulakó, földműves tömegei legalább tízszeresét alkották Árpád magyarjainak. A földművelő falusiak, a későbbi jobbágyok, elnyelték nyelvileg Árpád győztes seregét, akik alapját alkották a későbbi nemességnek.”” ⁹⁸⁹

⁹⁸¹ Boldog Zoltán: A honfoglalás kori viselet. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2014. p.: 172.

⁹⁸² Türk Attila: A Kárpátoktól keletre: a korai magyarság régészeti kutatása az utóbbi évtizedekben. In. A honfoglalók viselete, szerkesztette Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2014. p.: 35.

⁹⁸³ Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 2004. p.: 128. 52. jegyzet.

⁹⁸⁴ Uo. p.: 93.

⁹⁸⁵ Uo. p.: 128. 52. jegyzet.

⁹⁸⁶ Gyóni Gábor, 2009. p.: 225.

⁹⁸⁷ Vásáry István: A ’keleti’ magyarok problémaköre. In. Magyarok a honfoglalás korában, szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 149.

⁹⁸⁸ Sudár Balázs: Előszó. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 8.

⁹⁸⁹ Tóth Imre, 2009. p.: 17.

2. valószínűség: Az árpád-kori népesség nagyszámú volt

Az Árpád-kori hely- és személynevek túlnyomóan magyarok. És "... az Árpád-kori oklevelekben megőrződött hely- illetve személynevek sem egy kis lélekszámú népességre utalnak, az adott forrástípus igencsak hiányos megmaradása ellenére sem." ⁹⁹⁰

3. tény: Anonymus szerint Árpád népe „lakomásan” foglalt hont.

Ezalatt azt értem, hogy általában 'jó szóval, harc nélkül' nyomul előre és keveset harcol.

1. Árpád népének honfoglalásáról Anonymus így ír: "Miután Szovárd, Kadocsa meg Huba, akinek leszármazottja az okos Szemere, mikor látták, hogy az a sok nép minden háború nélkül meghódolt nekik, nagy lakomát csaptak; majd az előkelőbb lakosoknak, akik fiaikat kezesül adták, különböző ajándékokat osztogattak, s őket jó szóval, harc nélkül, Árpád vezér hatalma alá vonták, sőt hadjáratukra is magukkal vitték, kezesül kapott fiaikat pedig többféle ajándékkal egyetemben Árpád vezérhez küldötték. A vezér és a nemesei igen nagyon megörültek ezen, s az örömhír hozóinak sok ajándékot adtak." ⁹⁹¹

2. "... úgyszólván lépten-nyomon sor kerülhet a napokig vagy éppen hetekig tartó lakomákra, áldomásokra ... összesen 12 esetben." ⁹⁹²

3. KÖVETKEZTETÉSEK

1. AZ EDDIGI ELMÉLETEK ELLENTMONDÁSAI

„Sherlock Holmes pedig azt mondta: ha minden más lehetőséget egyértelműen ki lehet zárni, az igazság az, ami fennmarad."

Fehér Bence, MKI

1. Finnféle elmélet

1. Összefoglalása

„Östörténettel foglalkozó nyelvészeink, régészeink, néprajzkutatóink jelentős része legkorábbi szállásterületeinket az Urál hegység közepe táján, attól északra, nyugatra, délre, keletre keresi néhány száz kilométernyire. Eurázsiai méretekben szemlélve ezeket az 'őshazákat', nagyjából megegyeznek." ⁹⁹³

Az alábbi leírás Fodor István (2009 / 2012) álláspontját foglalja össze.

Az **uráli** korról nem tudni, mikor kezdődött, csak azt, hogy a magyarok, finnfélék, obiak és szamojédek ősei az újkőkorkorban már az **Urál** két oldalánál voltak. A kor Kr.e. „4000 táján vagy valamivel az előtt” ⁹⁹⁴ ért véget (biztos, hogy Kr.e. 6000 után). Szállásterületük az erdős pusztától az északi sarkkörig, az Oka folyó volgai torkolatától az Irtisig terjedt. Déli ívét Európában a mai Nyizsnyij-Novgorod, Kazán, Ufa; Ázsiában pedig Magnyitogorszk és Omszk városok adták. ⁹⁹⁵ Ezen a területen van a mai Európának az a települése, ahol eddig a legnagyobb hideget mérték (Uszty-Scsugor, - 58 oC /1978/). A kor végén a szamojédek kelet felé távoztak.

⁹⁹⁰ Takács Miklós: Hányan lehettek a honfoglalók. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 121.

⁹⁹¹ Pais Dezső fordítása

⁹⁹² Grandpierre Attila, 2019. p.: 39.

⁹⁹³ László Gyula, 1989 / 1991. p.: 12.

⁹⁹⁴ Fodor István: Östörténet és honfoglalás / Magyarország története sorozat. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Budapest, Kossuth Kiadó, 2009. p.: 20.

⁹⁹⁵ Uo. p.: 17-18, térképpel

A **finnugor** korban, Kr.e. 4000-3000 között a magyarok ősei az obiakkal együtt az Urál ázsiai oldalán laktak. A finnfélék az Urál európai oldalán éltek, és egyes csoportjaik a Balti-tengerig vándoroltak.

Az **ugor** kor Kr.e. 3000-750 között (Kr.e. 3500/3000-1000/500 között) tartott. Ekkor a magyarok és obiok ősei az Irtis-folyó és az Ural-hegység, a mai Nyizsnyij Tagil és Omszk városok között helyezkedtek el.⁹⁹⁶ A kor végén az obiok és magyarok egymástól külön váltak.

Az **ősmagyar** kor Kr.e. 750 – Kr.u. 900 között tartott. Az időszak több mint 80%-ban a magyarok helyben maradtak. Ezután vándorolni kezdtek: Kr.u. 550 k. Magna Hungáriába → 750 k. Dentümogerbe → 860 k. Etelközbe → 895-900 között a Medencébe.

2. Vonatkozó adatok

1. Öröklődéstan

1. Kövek népe

1.2.3. tény: A finnfélékre leginkább jellemző apai haplocsoport aránya a magyaroknál 1% körüli

1.2.4. tény: Öröklődéstanilag a magyar és finnféle népesség szinte teljesen elkülönül egymástól

1.2.5. tény: Sok gént tekintve a portugálok és svédek közelebbi vérrokonaink, mint a finnek

1.2.6. tény: Az n-DNS-t tekintve a finnek legközelebbi vérrokonai a germánok

1.3.1. tény: Az n-DNS vizsgálatok szerint az obiok a finnekénél is távolabbi vérrokonaink

2. Magvetők népe

2.1.1. tény: A mai magyarság öröklődéstanilag a környező európai népekhez hasonlít

2.2.2. tény: A mai magyarok 60%-nak apai ősei a jégkor után érkeztek a Medencébe

2. Alkattan

1. Kövek népe

1.1. tény: a magyarok alkata alapvetően más, mint a finneké és obiaké

3. Nyelv

12. A Medence magyar nyelve

12.2.6. Az Árpád-kori szolganevek döntően magyarok

12.2.7. Az Árpád-kori helynevek magyarok

4. Tárgyi hagyaték

3. Puszták népe

2.7.3. tény: A Medence köznépe 750-900 között lényegében nem változott meg

2.7.4. tény: A régészeti adatok szerint alig volt szláv lakosság az Alföldön a 9. században

5. Szellemi hagyaték

1. Kövek népe

1.3. tény: A magyar néphit nem finnféle

1.4. tény: A magyar népzene nem finnféle

1.5. tény: Nem érezzük magunkat finnugornak

1.6. tény: Nincsnek a finnfélékkel közös emlékeink.

3. Ellentmondásai

1. ellentmondás

A finnfélék és obiok **öröklődéstan**i és **alkattan**i szempontból nagyon távol állnak a mai magyarságtól, tehát vér szerint nagyon távoli rokonok (az n-DNS vizsgálat szerint közelebbiek a portugálok és svédek). Emellett „... a IX-XIII. században nyoma vész a sztyeppén és a ligetes mezőkön annak **régészeti** anyagnak, amely Árpád magyarjait jellemzi. Tehát nemhogy évezredek távolába, de néhány száz évre sem jutunk visszafelé ezzel a kísérettel.”⁹⁹⁷ Tehát a

⁹⁹⁶ História folyóirat, XXXIV. évfolyam, 2017. 7. szám. p.: 7-8, térképpel.

⁹⁹⁷ László Gyula, Őseinkről, 1989 / 1990. p.: 11.

finnféle-obi népek őseivel világos régészeti kapcsolat sincs (más kérdés, hogy az árpádi hagyaték valójában a keleti hun hagyatékból fejlődött ki). Van-e a magyar **szellemi** hagyatékknak jelentős közössége a finnfélékkel? A magyar néphit és népzene nem finnféle. Nem érezzük magunkat finnugornak és nincsenek a finnfélékkel közös emlékeink. Ezért a finnfélékre semmiféle **őstörténet** nem alapozható – legfeljebb **nyelvtörténet**. De – amint az alábbiakból kiderül - az sem.

2. ellentmondás

A magyar-finnféle nyelvek beszélőinek abszolút többsége magyar. Ezért a magyarok eredetét kell megismerni ahhoz, hogy a magyar-finnféle nyelvcsalád abszolút többségének eredetét megtudjuk. A magyarok eredetével kapcsolatban leírják, hogy „... **Európa, így hazánk benépesedése az egymással kétségtelenül genetikai rokon europid csoportok részéről több hullámban éppen Elő-Ázsiából történt ... /Cavalli-Sforza 2002/.**”⁹⁹⁸

Tehát a magyar-finnféle nyelvcsalád beszélőinek abszolút többsége Előázsiból származik, nem pedig az Urál vidékéről.

3. ellentmondás

Attila népének európai politikai bukása után térképformáló erővel indul meg a szláv nyelv terjedése. A szlávok döntően földművesek voltak. Keresték a jó talajokat, ezért a Balkánon a folyóvölgyeket szállták meg, felszorítván a hegyekbe a korábbi, vlach lakosságot (utódaik jól ismertek, a Pindosz-hegységtől az Isztriáig). Ha a medence – akárcsak néhány évtizedre – lakatlanná / ritkán lakottá vált volna, akkor termékeny talajai miatt ide került volna a szlávok népességi súlypontja. Ehelyett a szláv nyelvterület szempontjából a Medence legtermékenyebb belseje úgy jelentkezik, mint egy lyuk. Tehát a Medence a szláv terjeszkedés idején nem volt sem üres, sem ritkán lakott.

4. ellentmondás

Az egész elmélet arra alapoz, hogy Árpád népe valahonnan az Uráli őshaza térségéből ered. Árpád népe azonban a mai magyarságnak mindössze 3 %-át adja. Az írásbeliség elterjedésével (Tihanyi alapítólevél 1055, erdélyi sószállítók nevei 1092, stb.) a Medence népe egyértelműen magyar nyelvűnek mutatkozik. Az árpádi bevonulás és az első írásos nyelvemlékek közötti százötven-kétszáz év alatt egy 3 %-os kisebbség nem erőltethette rá a nyelvét a 97 %-os többségre úgy, hogy annak az alapszókincsben ennek nincs nyoma (mivel az magyar-finnféle).

5. ellentmondás

Országgrésznyi területeken alig került elő lelete Árpád népének (vö. Dunántúl-jelenség⁹⁹⁹). Az írásbeliség elterjedésével azonban a Medence népe ott is magyarul szólal meg. Ez arra utal, hogy nem Árpád népe hozta a Medencébe a magyar nyelvet.

2. Szkíta-hun elmélet

1. Összefoglalása

A magyarok ősei a **Pusztáról** érkeztek a Kárpát-medencébe, . Van, aki szerint a mint szkíták és hunok, mások szerint ezek mellett/helyett más pusztai népek is.

2. Vonatkozó adatok

2. Alkattan

3. Puszták népe

3.6.4. tény: A szegények sírjaiban lévő alkatok nem változtak meg Baján népének érkezése

3.7.1. tény: a Griff népének idejére jellemző alkatokat Árpád népének érkezése nem változtatta meg

⁹⁹⁸ Veres Péter, 2009. p.: 21.

⁹⁹⁹ Petkes Zsolt: A Dunántúl jelenség. In: Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. pp: 134-135.

3.8.5. tény: Árpád népének érkezésével az embertani kép nem változik meg

3. Tárgyi hagyaték

2.3. Hódoltságok népe

2.3.5. valószínűség: A betelepülő szkíták kevesen voltak a föld népéhez képest

3.2. Szkíták

3.2.1. tény: A lovastemetkezés összeköti a szkítákat és Árpád népét

3.2.2. tény: A részleges lovastemetkezés szokása nem iráni és nem török.

3.2.13. tény: A szkíták bevándorlása a Medencébe nem volt tömeges

3.3. Keleti hunok

3.3.1. tény: A keleti hunok vékony úri réteget alkottak

3.4. Attila népe

3.4.4. tény: Attila népének alig van régészeti nyoma

3.8. Árpád népe

3.8.5.2. tény: Árpád népe kisszámú volt.

3. Ellentmondásai

1. ellentmondás

1. Minden fellelhető öröklődéstani, alkattani és régészeti adat azt mutatja, hogy a szkíták és a hunok minden csoportja (Attila, Baján, a Griff és Árpád népe) **törpe kisebbség** volt a Medence földműves többségéhez képest. Árpád népének aránya pl. a mai magyarságban 3 % körüli.

2. A Medencében a szkíta jelenlét / uralom időszaka mintegy 450 év (Kr.e. 750-300). Utána **jóval hosszabb** időn át, mintegy 700 évig indoeurópai (iráni, latin, germán) nyelvű népek voltak uralmi helyzetben. Ha a szkíták hozták a magyar nyelvet, akkor a későbbiek miért nem hozták indoeurópaiat?

3. A Dunai Bulgáriát megalapító bolgár-törökök pl. legfeljebb **kétszáz éven** belül beolvadtak a földműves szlávok közé. „A Dunai Bolgár Birodalomban kezdettől fogva a szláv elem volt túlsúlyban, s a vezető bolgár-török réteg a 9. századra teljesen elszlávosodott.”¹⁰⁰⁰

2. ellentmondás

1. A Kaukázustól északra és a Volgától nyugatra (a Volgakönyök kivételével) lévő területeken 1783-ig uralkodtak pusztai népek. A Kr.e. 400-tól 1783-ig terjedő 2183 évnyi időszak több mint **háromnegyedében nem magyarul** beszéltek. Szarmaták/irániak és gótok Kr.e. 400 – Kr.u. 373 = 773 év. Besenyők, úzok, kunok, tatárok Kr.u. 895-1783 = 888 év. Összesen 1661 év. $1661 : 2183 = 0.76$. Miért pont a jóval rövidebb időszámban beszélt magyar kerület el ezt a sorsot?

2. A hun-magyar nyelvi jelenlét Attila (373-463), Baján (552-567) és Árpád népének (840-895) esetében összesen 160 év volt. A Griff népével más a helyzet. Első csoportjaik már 445 k. megérkeztek a Terek-Kubán-síkra és 965-ig - időnként - uralmi helyzetben is voltak. De az adatok azonban ebben a hosszú időszámban semmiféle jelét nem adják a magyar nyelvi hegemóniának – bár jelenlétére utalnak.

3. ellentmondás

A fent említett, nem magyar pusztai népek túlnyomó része nyelvileg beolvadt a környező népek közé. 1897-ben kevesebb mint egymillió fő beszélte az eredeti, pusztai nyelvet. Ez a csekély maradék hatalmas területen, szétszórtan élt: a Kelet-európai-síkvidéken, a Pusztán és a Kaukázusban, mintegy 3 millió km²-en. Ugyanekkor a Medence **tizedakkora** területén **tíz-szer** annyi volt a magyarajkú magyarok száma. Ezen adatok szerint a magyarság kirí a pusztai népek sorából.

¹⁰⁰⁰ Vásáry István, 1993. p.: 135.

3. Pusztai elmélet

1. Összefoglalása

A magyarok ősei a **Pusztáról** érkeztek a Kárpát-medencébe, de nem, vagy nem csak mint szkíták és hunok.

2. Vonatkozó adatok

Öröklődéstan

Magvetők népe

2.1.1. tény: A mai magyarság öröklődéstanilag a környező európai népekhez hasonlít

Nyelv

Vélemény: A magyar nyelv gyökrendszerének kialakulásához tartósan letelepedett életmódra volt szükség. Egy ilyen nagymértékben egységes nyelv – ahol minden mindennel összefügg – nem származhat a Pusztáról egy vagy több hullámban érkező népektől.

Tárgyi hagyaték

2.2. *Nimród népe*

2.2.4. tény: A késő-rézkorban a Medence nem kurganizálódott

Szellemi hagyaték

3.2. *Szkiták*

3.2.11. tény: Legrégábbi írásaink szerint a magyarok ősei a szkíták és hunok.

3. Ellentmondásai

1. ellentmondás

A magyar krónikák a szkíták és hunok mellett egyetlen pusztai népről sem állítják, hogy őseink lettek volna. Miért pont ez a kettő – időrendben szépen egymás után következő – csoportról írják ezt?

2. ellentmondás

A földműves térségekhez képest ritka lakosságú Pusztai nyelve biztos, hogy nem csak magyar volt. Az Oxus-kultúrát fészámoló, északias irányból érkező pusztai nép indoárja nyelvű volt.

A keleti hunok birodalmában a legfőbb meghódított alapnép a lapsíroroké (Lapsíros, an. Slab Grave kultúra népe) volt. A lapsíros nép régészeti folytatása a mai mongolokig ér. Az 552-ben létrejött Türk birodalom vezérnépe török volt, és utódnépeik is azok. A bolgárok, besenyők, úzok és kunok török nyelvűek voltak. A bolgárok a Dunánál és Volgánál alapítottak államot.

A kimmerek a szkíták ellenségei voltak, akárcsak a szkítákat elgyőző szarmaták. A szarmaták iráni nyelvűek voltak. Erről a Fekete-tengeri kikötővárosok görög feliratai és a máig élő osztét nyelv tanúskodik. Az irániak tartott Szaltovói kultúrának az árpádi hagyatékhoz vajmi kevés köze van.

4. Kárpátia elmélet

1. Összefoglalása

Magyar Adorján szerint, mi magyarok *”nem jöttünk sehonnan, a magyarok őshazája a Kárpát-medence”*. Az elmélet magas szintű, részletes kidolgozása Cser Ferenc és Darai Lajos munkája. Szerintük *”a mai magyar nép és nyelv eredeti, önálló emberi alkotás, a Kárpát-medencében született. ... bizonyosság e nép és nyelv folytonos jelenléte, élete és működése a Kárpát-medencében és környékén az őskőkor óta.”*¹⁰⁰¹

2. Vonatkozó adatok

1. Öröklődéstan

2. *Magvetők népe*

2.2.1. tény: Csak húsz százalék körüli az újkőkori földművesek utódainak aránya Európában

2.2.2. tény: A mai magyarok 60%-nak apai ősei az újkőkor után érkeztek a Medencébe

¹⁰⁰¹ Cser Ferenc és Darai Lajos: 2008. *hátsó borító*

2.2.3. tény: Európa génállománya döntően a kora bronzkorban alakult ki, és az átmeneti kőkori népessége arányaiban visszaszorult

Alkattan

2. Magvetők népe

2.1.4. tény: A Medencében a középső rézkorig a hosszúfejűség az uralkodó, tehát Kr.e. 3600-ig

2.4.2. tény: A Medencében a késő rézkorban tűnik fel a tömeges kerekfejűség, tehát Kr.e. 3600-2800 között

2.4.4. tény: A Medence bronzkorában jelenik meg a tömeges kerekfejűség, tehát Kr.e. 2800-tól

2.5.2. tény: A mai magyarok kerekfejűek

2.5.3. tény: Az európai kerekfejű tömb súlypontja a Medencében van

Nyelv

13.8. Árpád népe

13.8.1. Gyula barát értette Árpád népét

Szellemi hagyaték

1-2. A korai magvetők és Nimród népe

7. tény: Népművészeti hasonlóság a khorezmiekkal és a szkítákkal.

3. Ellentmondásai

1. ellentmondás

A **"nem jöttünk sehonnan"** állítás kimondatlanul ugyan, de arra épül, hogy az emberreválás központja a Medence volt. Ez esetben itt a történeti öröklődéstani vizsgálatoknak egy lényegében folyamatos örökléstani fejlődési sort kellene találniuk – de nem ez a helyzet.

2. ellentmondás

A Medencében Kr.e. 40 000 k. jelenik meg a mai ember, a Közel-Keleten pedig 100 000 éve. Az európai mai emberre jellemző aurignaci kultúra is korábban jelenik meg a Közel-Keleten, majd a Balkánon, mint Európában.

3. ellentmondás

A pusztai térségében élő népek szellemi hagyatéka nagy arányban tartalmaz a magyarral azonos / rokon elemeket. Ezt az elmélet nem tudja magyarázni.

4. ellentmondás

Ez olvasható a Gyula barát útjáról írt jelentésben: **"Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett. ... teljesen magyar a nyelvük: megértették őt, és ő is azokat."**¹⁰⁰² A helyet a kutatók túlnyomó többsége a Volga-Káma szegletében lévő Magna Hungáriával azonosítja. Tehát a Medencétől jó kétezer kilométerre volt egy jelentős magyar nyelvű közösség.

Ugyanebben a térségben van a honfoglaló magyarok eddigi legbiztosabb és legtömegesebb kapcsolata az őstörténet adatforrásai szerint. Öröklődéstan: Árpád népének legközelebbi rokoni a volgai tatárok és baskírok között lelhetők fel. Nyelv: permi és obi kapcsolat, törzsnevek, Gyula barát felismerése mellett. Tárgyi hagyaték: kusnarenkovó-karajakupovói kultúra hasonlósága az árpádi hagyatékkal. Szellemi hagyaték: népdalok.

Ezt az elmélet úgy magyarázhatja, hogy a magyar nyelv két helyen, véletlenül alakult az érthetőségig menően hasonlóvá, vagy egykor a Medencéből indultak el Gyula barát népének magyar ajkú ősei. Az első lehetőségre az emberiség történetében nincs példa. A második lehetőséget a Kárpátia és Szkítia elmélet tartalmazza.

¹⁰⁰² Száray Miklós, 2006. p.: 208.

5. Kárpátia és Szkítia elmélet

1. Összefoglalása

A magyar nép ... ” Több mint egymillió évvel ezelőtt ... a Kárpát-medencében született. ... a szkíta-hun nyelv azon változatát beszélte, amely felismerhetően közeli a magyarhoz. ... Az őskőkorban egy jelentős része a Pusztára települt ki.” ¹⁰⁰³ Így lett a magyar nép ”másodlagos őshazája a Puszta” ¹⁰⁰⁴, mely az Ordosig tartott. A Medencébe érkező szkíták és hunok ezért valójában visszatérők. A Medencében az őskőkor legkésőbb Kr.e. 10 000 k. ért véget.

2. Vonatkozó adatok

1. Örökléstan

1. Kövek népe

1.1.1. tény: A mai magyar népességben nincs kimutatható arányban utóda a Kr.e. 100 000 előtt élő nőknek és az 50 000 évvel ezelőtt élő férfiaknak.

1.1.2. tény: A legkorábbinak tartott európai mai embereknek Y-haplocsoportja a Medencéből teljesen eltűnt.

1.1.3. tény: A legkorábbi mt-haplocsoport aránya a mai magyarságban 0.4 %-ra csökkent /Gen-119./

1.1.4. tény: Tíz százalék alatti az őskőkori népesség utódainak aránya Európában

1.1.5. tény: A Medencében a vadász-gyűjtögetőket kiszorították a korai élelemtermelők

1.1.6. tény: Tizedannyian voltak a Medencében a vadász-gyűjtögetők az anatóliai eredetű földművesekhez képest

2. Magvetők népe

2.1.1. tény: A mai magyarság öröklődéstanilag a környező európai népekhez hasonlít

2.2.2. tény: A mai magyarok 60%-nak apai ősei az újkőkor után érkeztek a Medencébe

2.2.3. tény: Európa génállománya döntően a kora bronzkorban alakult ki, és az átmeneti kőkori népessége arányaiban viaszorult

4. Tárgyi hagyaték

Egyrészt közismert, hogy a szűk értelemben szkítának nevezett kultúra nem a Medencéből indult. Másrészt a szkíta díszítőelemek csak a történetileg szkítának vagy hunnak ismert térbeli és időbeli helyzetben gyakoriak, nem pedig általában az egész Pusztán. Pl. nagyon mások az ún. permi bronzok. A Medencében használatos díszítő elemekhez mégis rendkívül közel áll a szkítaké. Ez a medencebeli és szkíta díszítőelemek közös, de nem medencebeli forrására utal.

5. Szellemi hagyaték

3.4. Attila népe

3.4.7. tény: A Medencébe való visszatérésről csak az Attila utáni hunok esetében van szó

3. Ellentmondásai

1. ellentmondás

Az őskőkorban nincsenek jelen a Medencében a mai magyarság túlnyomó részére jellemző haplocsoportok. Így azokkal sem a Pusztáról, sem máshonnan nem telepedhettek vissza sem a magyarokkal, sem másokkal.

2. ellentmondás

Az elmélet ”több mint egymillió év”-et fog át. Ha ebből csak egymillió évet tekintünk, akkor is az idősáv 96 %-ában (Kr.e. 1 000 000 – 40 000 éve) csak homo heidelbergensis és homo neanderthalensis leletek vannak Európában. Ezek a csoportok embertani jegyeikben **távolabb** állnak a mai magyarságtól, mint az európai népek átlagától.

Az aggyal leginkább kapcsolatban álló fejjelező esetében pedig a mai Magyarország és Albánia népe távolabb áll ezen ősi emberektől, mint bármely más európai ország népe.

¹⁰⁰³ Grandpierre, 2019. p.: 435.

¹⁰⁰⁴ Uo. p.: 435.

2. A FELFÖLDI EREDET

„Hol lesznek legyalázóink? / Merülnek: törlődnek. ... Hol lesznek földicsérőink? / Szavunk sokszorozzák. / Sarjadó vetés fölött ring, / repül előre velünk örök ország.”

Illyés Gyula: Hol lesznek

1. A nemzettek általánosan

1. A nemzettek fogalma

Vér szerinti őseink szállásterülete az elmúlt 10 ezer évben összesen mintegy 10 millió km²-re terjedt ki, az Eufrátesz, Duna és a Sárga-folyó közötti térben. Az időméltség, a terület - és az érthetőség, áttekinthetőség, egyszerű hivatkozhatóság - igénye szükségessé teszi a nemzettek fogalmának bevezetését.

Az egykori **nemzettek** vér szerinti őseink azon csoportjai, akik egy meghatározott földrajzi térben és meghatározott történelmi időszámban nyelvünk korai változatát beszélték. Két csoportjuk van. Az **élő** nemzettek utódai manapság túlnyomóan a Medencében élnek és magyarul beszélnek. A **levált** nemzettek egykor a magyar nyelv korai változatát beszélték, de nem jutottak el a Medencébe és hosszabb-rövidebb idő alatt nyelvileg beolvadtak a környező népekbe. A fennmaradt nemzettek közül legismertebbé Árpád népe, a leváltak közül pedig Gyula (Julianus) barát népe vált. Ezen írás őstörténetünket tizenkét nemzettek által tekinti át.

2. A nemzettek időtáblázata

Nemzettek	Időszámb	
1. Kövek népe (1)	Kr.e. 100e	Kr.e. 6200
2. Magvetők népe (3)	Kr.e. 6200	Kru. 895
2.1. Korai magvetők	Kr.e. 6200	Kr.u. 3600
2.2. Nimród népe	Kr.e. 3600	Kr.u. 1300
2.3. Hódoltságok népe	Kr.e. 1300	Kr.u. 895
3. Puszták népe (8)	Kr.e. 2500	Kr.u. 895
3.1. Szkíták elődei	Kr.e. 2500	Kr.u. 800
3.2. Szkíták	Kr.e. 800	Kr.e. 450
3.3. Keleti hunok	Kr.e. 450	Kr.u. 410
3.4. Attila népe	Kr.u. 1	Kr.u. 463
3.5. Korai Griff népe	Kr.u. 1	Kr.u. 677
3.6. Baján népe	Kr.u. 100	Kr.u. 677
3.7. Kései Griff népe	Kr.u. 677	Kr.u. 895
3.8. Árpád népe	Kr.u. 463	Kr.u. 895

3. A nemzettek területe

A nemzettek és levált tagok esetében is szükséges lehet megkülönböztetni a belső és külső uralmi területet.

A **belső uralmi terület** mn. központi terület a pusztai nép uralta területnek azon része, amelyet az adott nemzettek a legbiztosabban birtokol és a hanyatlás idején utoljára veszít el. Ilyen volt pl. a keleti hunoknak Külső-Mongólia nyugati része (Kobdó/Hovd térsége), Attila és Árpád népének pedig Szabíria (a Volga és Szaján hegység közötti terület). A belső uralmi területen volt valahol a birodalom vezérnépének **településterülete**, ahol jelentős arányban éltek a korai magyar nyelvet beszélők.

A **külső uralmi területen** elenyésző számban éltek a korai magyart beszélők, de azt hol szorosabban, hol lazábban fennhatóságuk alatt tartották. A külső uralmi terület lehet adóztatott

terület, alávetett nép területe vagy gyeptű. Adóztatott területe volt pl. a keleti hunoknak Kína, Attila népének Bizánc, Baján népének Perzsia majd Bizánc, Árpád népének pedig Bizánc, Észak-Itália és a Rajnáig terjedő európai térség. Az alávetett nép nem vagy nem csak adót, hanem katonát is ad. Általában túsok által tartják függőségben. A gyeptű célja a védelem volt, és tiltották az oda való betelepedést.

Például Baján népének belső uralmi területe 568 után a Medence déli része volt – de ott is elenyésző kisebbséget alkottak. Külső uralmi területe ereje teljében a Balti-tengertől az Adriáig és a Don folyótól a Száváig terjedt.

2. A nemzettagok bemutatása

1. Kövek népe

A Medence első ismert embere a 350 e éves Vértesszőlősi ember. Embertanilag a **Homo heidelbergensis** és a neandervölgyi közötti átmenet¹⁰⁰⁵ A **neandervölgyi** embernek már jól megfogható örökléstani nyoma is van: a mai európai emberek kb. 2%-ban tartalmazzák testi örökítő anyagukat. A magyarok között a legősibb, kimutatott mt-haplocsoport az L2¹⁰⁰⁶, mely kb. Kr.e. 95 000 éve vált le a fejlődés fő ágáról¹⁰⁰⁷. A legősibb, kimutatott Y-haplocsoport (a C¹⁰⁰⁸) pedig Kr.e. 46 000 k.¹⁰⁰⁹.

A jégkor utolsó hidegrohamát (Kr.e. 24 500 – 17 500) követően a Közel-Keletről indultak azok a közösségek, melyek felhozták Európába a középső kőkort, tn. mezolitikumot. Európa középső és keleti részén a legnagyobb hatású középső kőkori kultúra a kb. **Kr.e. 10 000-től** feltűnő Szvidéri kultúra volt. A jelenleg ismert adatok szerint a Medence északi pereméről és előteréből sugárzott ki észak és kelet felé. Kulcsszerepe volt az új köeszközök és egy számkra fontos nyelvi állapot elterjesztésében. A műveltség hordozói korai finnféle nyelvet beszéltek, mely a korai magyar egyik peremnyelve volt. Ide megy vissza a magyar nyelv finnféle rokonsága. A magyar nyelv nem finnféle (finnugor) eredetű. A finnféle nyelvek magyar eredetűek.

A korai magyar és finnféle nyelvtömb közötti kapcsolat a hajlító nyelvű Tölcséredényes kultúra közbejöttével szakadt meg **Kr.e. 4300-tól**. A rénszarvasok népe a felmelegedés miatt távozó rénszarvasokkal nagyrészt kivonult a Medencéből. Akik maradtak, békésen beolvadtak a korai földművesek népébe.

Kr.e. **6200 k.** megérkeztek az első élelemtermelők a Medence peremére → lásd: Magvetők érkezésével nevet vált.

2.1. Korai földművesek, Kr.e. 6200-3600

A magyar nemzet ősei ez időben – és ez megelőzően, időtlen idők óta – a Felföldön, az Arará, mn. Üveghegy lábánál éltek. Ez a terület volt a kerekfejűek kialakulásának, a kőiparok fejlődésének, az élelemtermelés, valamint a réz- és bronzöntés kifejlesztésének gyűjtőpontja. Az élelemtermelés Kr.e. 10 000-től gyors népességnövekedést eredményezett. A népességnomás hatására kitelepedők **Kr.e. 6200 k.** érkeztek meg a Közel-Keletről Kisázsian és a Balkánon át a Kárpát-medence déli peremére. Az élelemtermelést a belőle élő néptömegek terjesztették el, nem kulturális átvétel volt tehát. Búzát és árpat termesztettek, juhot és kecskét tartottak.

„Gyökeres változás az újkőkorszak beköszöntével (Kr. e. VIII-VII. évezred) következett be, amikor az Alföldet érő utolsó jégkorszak után a Balkán felől érkező népek szállták meg vidékünket. E népek eredetét a tudomány Kisázsian keresi ... Az árterek kiemelkedő hátságain

¹⁰⁰⁵ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, 2017. p.: 96.

¹⁰⁰⁶ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2006. p.: 118.

¹⁰⁰⁷ Wikipedia: Haplogroup L2

¹⁰⁰⁸ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2006. p.: 118.

¹⁰⁰⁹ Uo. p.: 86.

és a kisebb folyók mellé épített településeik házainak felmenő falait sárral besimított vesszőfonadék alkotta, amikre nyeregteret helyeztek. Kőbaltákkal végezték a nyeregteret gerendáinak csapolását. Vallási kultuszuk középpontjában a termékenység tisztelete állt. E civilizáció a Körös kultúra nevet kapta”¹⁰¹⁰

Nevezéktanomban a Medence korábbi lakossága Nimród népének érkezésével nevet vált.

2.2. Nimród népe, Kr.e. 3600-1300

Így nevezem késő rézkori és kora bronzkori betelepítőket, akik a korai földművesek nyomába lépve, de már szekéren, **Kr.e. 3600-2800-ig** (Péceli kultúra), majd a bronzöntés tudományával, **Kr.e. 2500-2000 között** érkeztek a Felföldről a Medencébe. Nekik köszönhető a medencebeli fejformák nagymértékű kerekedése.

Vsz. ugyanazon felföldi népnek egy másik ága a Felföldről dél felé indult és sumer néven került a térképre Dél-Mezopotámiában (régészetileg: Uruk időszak, Kr. e. 4000-3100, írás kb. Kr.e. 3500-tól). Ott megalapították az emberiség történelmének első ismert államát és magaskultúrát hoztak létre. Számbelileg csekély kisebbséget jelentettek az Ubaid-néphez képest. Őseik Nimród népének testvérnépe. A magyarok nem sumer eredetűek. A sumerek magyar eredetűek.

Ez a társaság képes volt megvédeni magát és nyelvét a hajlító nyelvű pusztai népektől.

„Tudjuk azt is, hogy Közép- és Délkelet-Európa népei, beleszámítva a Balkán keleti és középső részét is, a kései újkőkori, illetve rézkor idején éppen hogy nem kurganizálódtak az inváziók idején, hanem szinte egységre törekedve mintegy védekeztek ellenük, méghozzá sikerrel.”¹⁰¹¹

A Tárih-i Üngürüş szerint Nimród népét értette Attila népe (ott nem különböztetik meg a hódoltságok népét).

A Medencében a Felföldről érkező néphullámok nyelve zavartalanul egymásra épült. "Felál-líthatom tehát a nagy nyelv alakulási igazságot, amely szerint az a nyelv, amelyet mi most beszélünk, és magyar nyelvnek nevezünk tulajdonképpen az az ősi nyelv, amely a Duna-medencében már ősidőktől egymásra rakódott néprétegek nyelvéből alakult ki..."¹⁰¹²

2.3. Hódoltságok népe, Kr.e. 1300 – Kr.u. 895

A késő bronzkorban, **Kr. e. 1300 körül** a Kárpát-medence népére kis létszámban, északnyugati irányból érkező, idegen ajkú halomsíros hódítók telepedtek. Ettől kezdve e népet a hódoltságok népének nevezem, annak ellenére, hogy a szkítákat és hunokat magyar ajkúnak tartom. A halomsírosokat az urnamezős hódítók követték.

"A Kárpát-medencében az ősi nyelvet az évezredek viharai azért nem tudták elseperni, mert a mindenkor magas népsűrűség ezt kizárta." ¹⁰¹³

Hódítók a szkíták után: kelták, dákok, rómaiak, kvádok, szarmaták, gótok, gepidák, longobárdok.

3.1. Szkíták elődei, Kr.e. 2500 – 800

A „szkíta elődök” szóhasználatomban azokat az embereket jelöli a Felföld és az Oázisfüzér között, az Észak-iráni vonulótér térségében, akik még nem szkíták, de majdan azok lesznek.

Kr. e. 2000 k. lecsendesedtek a Közel-Keletről a Kárpát-medencébe vezető nagy népmozgások a kisázsiai-balkáni úton. A magyarajkú betelepülések folyamata a szkíták érkezéséig (Kr.e. 750) megszakadt. Honnan erednek a szkíták?

A felföldi fejlődés hatására északkelet felé, a dél-turáni Oázisfüzérbe Kr.e. 7200 óta érkeztek az egyre fejlettebb technikát hozó telepesek. A kultúrák mintegy ötezer éven át békésen fejlődnek át egymásba. A folyamat az Oxus kultúrában teljesedik ki. Ez a középső bronzkori

¹⁰¹⁰ Blazovich László: Szeged rövid története / A névtelenek. Szeged, 2007.

¹⁰¹¹ Makkay János: 1998. p.: 274.

¹⁰¹² Nagy Sándor, 1968 / 2003. p.: 22.

¹⁰¹³ Radics Géza, In. Szondi Miklós, 2009. p.: 13.

kultúra Máriában és Baktriában már városias jelleget öltött. A kultúra népe összeütközésbe került az indoirániakkal. Teljes alávetésük – az Indus-völgygel ellentétben - nem sikerült. Ebben a küzdelemben születtek meg a szkíták, hasonlóan, mint egykor a habiruk és majdan a kozákok és hajdúk.

„Maga Hérodotosz is határozottan állítja, hogy 'az Ázsiában lakó nomád szkíták a masszagétaktól háborúra kényszerítve az **Arax** folyamon **átkeltek** és Kimméria földjére vándoroltak.' Hérodotosz hangsúlyozza, hogy a Fekete-tenger partjain korábban kimmerek laktak, akiket a szkíták űztek el.”¹⁰¹⁴ Valójában ezt az eredetet tartotta leginkább valószínűnek.

3.2. Szkíták, Kr.e. 800-318

A szkítákról így ír Anonymus: „A szkíta nép nagyon bölcs és szelíd volt ... Később azonban az említett nép, belefásulván a háborúkba ... kegyetlenné vált ...”¹⁰¹⁵ Vezérnépük, akárcsak a belőlük lett keleti hunoké, magyar ajkú volt. A szkíták a Közel-Keletről a Kaszpi-kapun vonultak északra. Nyugati águk – kis számban - betelepedett a Medencébe. Keleti águk pedig hun nevezet alatt az eurázsiai történelem főszereplője maradt.

Kr.e.

774-ben említi őket először egy felföldi, urartui forrás

611-ben egy seregtestük Egyiptom határáig jutott. Ezt megelőzően részt vettek az Asszír birodalom szétverése körüli harcokban

513-ban Dareiosz hadjáratot vezet ellenük¹⁰¹⁶. Ez Anonymusnál is szerepel: „Nem futamították-e meg a szkíták a perzsák királyát, Dariust, aki félelmében csúfosan megfutott Perzsiába és elveszítette 80 ezer emberét?”¹⁰¹⁷

500 k. uralkodtak a Duna és a Sárga-folyó között

450 k. szövetségi rendszerük felbomlott

346-ban a nyugati szkíták utolsó csoportja is átköltözik a Don nyugati partjára¹⁰¹⁸ A szkíták ellenségei, az iráni nyelvű szarmaták tehát először valahol a Dontól keletre ragadták meg a hatalmat.

318-ban a kínai forrásokban feltűnik a hsziongnu név → lásd: Keleti hunok.

3.3. Keleti hunok, Kre. 318 - Kr.u. 400

Kr.e.

318-ban a kínai forrásokban feltűnik a hun, p. hsziongnu név

256-ban először említi a nagykirályi méltóságot a kínai forrás

198-135 között intézményesített adót szednek Kínából

60 k. megszűnik az egységük¹⁰¹⁹

48-ban birodalmuk szétesik¹⁰²⁰ A helyben maradásuk által levált déli hunok és az északról délre vándorlók behódoltak Kínának. A déli hunok idővel beolvadtak.

Kr.u.

1 k. megérkeznek az első hun kötelékek - az Altáj vidékén át (azt délről és északról megkerülve, valamint a hegységen átkelve - Szabíria keleti peremére → lásd: Attila népe; és Dzsungáriából Iliába → lásd: a Griff és Baján népe.

89-ben nagykirályi székhely lesz Kelet-Mongólia, Kobdó / Hovd térsége¹⁰²¹

91-ben nagykirályi székhely lesz Iliá, Almati térsége¹⁰²²

¹⁰¹⁴ Hérodotosz IV. 11. és I. 15, I. 1. In. Bakay Kornél, 2004. p.: 74.

¹⁰¹⁵ Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Osiris, Budapest, 2004. p.: 11.

¹⁰¹⁶ Salamon Konrád főszerkesztő. Kronológia, In. Világtörténet.p. 1216.

¹⁰¹⁷ Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Osiris, Budapest, 2004. p.: 15.

¹⁰¹⁸ Bihari Gábor: A népek országútján. Nyíregyháza, Szkíta Szarvas Könyvkiadó, 2004. p.: 54.

¹⁰¹⁹ Obrusánszky Borbála, 2008. p.: 42.

¹⁰²⁰ Uo. p.: 57.

¹⁰²¹ Szász Béla, 1943 / 2001. p.: 83.

¹⁰²² Obrusánszky Borbála, 2008. p.: 57.

151-ben a Bar-tónál /Barköl, Dzsungária keleti szegletében/ csatáznak
153-ban a Tárím-medence északi részén lévő Kucsza (a mai Aksu és Korla között, félúton) királya elismeri fennhatóságukat.¹⁰²³

155 k. a hun uralom kiszorult Észak-Mongólia középső részéből, a mai Ulánbátor térségéből
400 k. a zsuanszuonok meghódítják Kelet-Mongóliát¹⁰²⁴.

3.4. Attila népe, Kr. u. 1 – 463

Azt a nemzetséget, amely Kr. u. 1 és 410 között Belső-Ázsiából az Altáj északi és déli peremét követve a Nyugat-szibériai-alföldre telepedett, Attila népének nevezem.

1 k. megjelennek Szabíria nyugati peremén. Egyre nyugatabbra szorítják az iráni, szarmata népet. Hagyatékuk a Felső-Szargatka kultúra.

150 k. elérték az Urált¹⁰²⁵, mások szerint már a Volgát is¹⁰²⁶.

373 k. a hadinép átlépte a Volgát. Ettől kezdve európai hunnak nevezi őket a történetírás.

376-ban tönkre verték a keleti gótokat és a nyugati gótok alávetése után a Dunáig hatoltak.

378 „Hadrianapolisznál megsemmisítő vereség a gótoktól”¹⁰²⁷ A bizánci sereget győzték le.

395 „A Római Birodalom kettészakadása”¹⁰²⁸

400 k. Attila népe betelepedett a Medence keleti részére

405 „A hunok elől menekülő germán népcsoportok áttörik a dunai határt”¹⁰²⁹

406 „Összeomlik a rajnai határ.”¹⁰³⁰

433 Attila népnek kezére került a Dunántúl is

451 Attila és Aetius csatája Mauricaum mellett¹⁰³¹

452-ben Itáliába vezet hadjáratot

453-ban Attila meghalt

463-ban a bolgárok bizánci követjárása a Vadmezőn önálló külpolitikát jelez

A Volga és Altáj közötti területet azonban továbbra is uralták → lásd: Árpád népe.

3.5. Korai Griff népe, Kr.u. 1-677

A Griff népe a László Gyula által griffes-indásnak nevezett, 677 körül a Medencébe érkező néppel azonos, akiket kései avaroknak is hívnak. Kr.u.

1 körül kezdenek tömegesen kivonulni Belső-Ázsiából az Ili völgyébe.

360-ban megdöntötték II. Varahan kusánsah - perzsa alattvalóvá lett kusán fejedelem - uralmát. A déli úton haladva, több csoportban – az elsők még az európai hunok uralma alatt - érkeztek a Kaukázus előterébe. Itt szabír és kazár nevezet alatt itt hosszasan időztek.

445 k. első kötelékeik megérkeznek az Észak-iráni vonulóúton a Terek-Kubán-síkra

463 kitűrik helyéről a bolgár-török vezető réteget, amit azok Konstantinápolyban elpanaszolnak

506-tól kezdve Kelet-Európában birodalmat építettek (valószínűleg alávetették a vadmezei bolgárokat).

515-ben a Felföld peremén hadakoztak Bizánccal.

¹⁰²³ Szász Béla, 1943 / 2001. pp.: 86-87.

¹⁰²⁴ Obrusánszky Borbála, 2008. p.: 58.

¹⁰²⁵ Róna-Tas, 2007. p.: 82.

¹⁰²⁶ Obrusánszky Borbála, 2008. p.: 150.

¹⁰²⁷ Salamon Konrád főszerkesztő. Kronológia, In. Világtörténet. p. 1222.

¹⁰²⁸ Uo. 1222.

¹⁰²⁹ Uo. 1222.

¹⁰³⁰ Uo. 1222.

¹⁰³¹ Uo. 1222.

558-ban Baján népe megdöntötte uralmukat¹⁰³², miközben területükön át vonult át a Medence felé. Ezután a türk birodalmak részesei (581-ig I. Türk Birodalom, utána Nyugati Türk Birodalom).

630-ban a Nyugati-türk birodalom is megszűnt. Sokak szerint ennek rögtön nyomába lépett a Kazár kaganátus, melynek magterülete a Terek-Kubán-sík volt.

652 / 653-ból ismeretes először a kazár kagáni cím és ekkor már biztosan létezett az önálló kazár állam.

665 k.¹⁰³³ a Griff népe szétveri Nagy Bulgáriát, ahonnan a bolgár vezető réteg négy felé spriccel szét (Itália, Dalmácia, Kárpát-medence, Északkelet-Balkán), a helyben maradtak pedig behódnak. A menekülők közül a legnevezetesebb Aszparuch népe lesz, mely fegyverrel a kézben hátrál nyugatra, a Duna felé.

670 k. „a bolgár-törökök átkelnek a Dunán.”¹⁰³⁴ Dobrudzsából bizánci területre kitörve megalapítják Dunai Bulgáriát, melyet Bizánc 681-től ismer el¹⁰³⁵.

667 k. a Griff népe a Medencébe vonul → a továbbiakat lásd: Kései Griff népe.

3.6. Baján népe, 100-677

Baján népe a turáni oázisokban fehér hun mn. heftailta néven volt ismeretes. A Kárpát-medencében avaroknak, később, a Griff népének érkezése miatt, korai avaroknak nevezik őket. Népüket a Naptól eredeztették, szent állatuk a sólyom volt¹⁰³⁶.

100 körül vonultak ki Belső-Ázsiából az Ili völgyébe.

400 k. kapcsolatba kerülnek a perzsákkal. Fidrauszi perzsa író turk; heftailta, eftalita, naftalita, haytal néven említi őket¹⁰³⁷. Vö. hepta ~ hefta = 7

425-ben elfoglalták Baktriát¹⁰³⁸. 430-ban veszítenek a heráti csatában Behram Gó perzsa nagykirállyal szemben.

455-ben egy belviszályt kihasználva Punjabba törnek, de ekkor még Szkanda Gupta legyőzte őket¹⁰³⁹.

457-ben Behram Gó unokáját, Firozt (457-474) már ők tették trónkövetelőből perzsa nagykirállyá.

460-ban uralkodójuk már Kabulban székel és a királyok királyának nevezi magát¹⁰⁴⁰.

474-ben a perzsa nagykirály ellenük fordult és megölték (mások szerint csak 484-ben¹⁰⁴¹). Ezután Perzsiától évtizedeken át intézményesített adót szedtek.

"A Kr. u. V. sz. végén és a VI. sz. első felében a heftalita dinasztia még a hatalmas szászánida Perzsiát is vazallusává teszi, az Aral-tótól a Taklamakán-sivatagban lévő nagy múltú városállamokig /Khotán, Kucsá, Kasgár/ terjedő birodalom indiai területei Közép-Indiáig és a Gangesz középső folyásvidékéig, Mathuráig tartanak..."¹⁰⁴²
Birodalmuk "területe: 3,5 millió km²"¹⁰⁴³

¹⁰³² Nagy Kornél: A kaukázusi magyarok kérdése. In. Magyarok a honfoglalás korában. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 155.

¹⁰³³ Zimonyi István, 2005. p.: 191.

¹⁰³⁴ Salamon Konrád főszerkesztő. Kronológia, In. Világtörténet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 1224.

¹⁰³⁵ Uo. p.: 1224.

¹⁰³⁶ Aradi Éva: Yuezhik, kusánok és heftaliták. In. A hunok öröksége. Szerkesztette Marác László és Obrisánszky Borbála. p.: 121.

¹⁰³⁷ Aradi Éva: A hunok Indiában. Budapest, Hun-idea Szellemi Hagyományörző Műhely, 2005. p.: 45.

¹⁰³⁸ Uo. p.: 45.

¹⁰³⁹ Uo. p.: 47, 49.

¹⁰⁴⁰ Grandpierre Attila, 2006. p.: 102.

¹⁰⁴¹ Geoffrey Barrachlough és Normann Stone: The Times Atlasz. p.: 94.

¹⁰⁴² Csáji László Koppány, 2007. p.: 54.

¹⁰⁴³ Marác László és Obrisánszky Borbála szerkesztők: Hun dinasztiák. In. A hunok öröksége. p.: 477.

552-ben egy északnyugatnak tartó csoportjuk az Oázisfűzéből indulva megérkezett Európába ¹⁰⁴⁴ - nyolc évvel a török és perzsa szövetség (557 ¹⁰⁴⁵) harapófogójának bezárulta (560 ¹⁰⁴⁶) előtt.

558-ban megdöntötték a szabírok kelet-európai birodalmát ¹⁰⁴⁷

562 „Az avarok megjelenése az Al-Dunánál.” ¹⁰⁴⁸

567 „A langobardok döntő győzelmet aratnak az avarok segítségével a gepidák fölött.” ¹⁰⁴⁹

Baján népe bevonul a Medence keleti részére. A gepida királyság bukása ¹⁰⁵⁰.

568-ban a longobárdok előlük menekülnek Itáliába, ahol nevet adnak Lombardiának. Ezzel a Medence egésze uralmi Baján népének kezére került.

582-ben, egy három éves ostrom végén beveszik Szávaszentdemetert (579-582).

602-re szétverték a Bizánci birodalom dunai végvárát és a Dnyeperig hódítottak ¹⁰⁵¹.

626-ban, utolsó támadó hadjáratukkal Konstantinápolyt sikertelenül ostromolták ¹⁰⁵².

630-ban sikerrel verik le a kagáni udvarral szembeszegülő bolgárokat ¹⁰⁵³.

635 k. önállósul a Kuvrat országa (Magna Bulgaria) és az alpesi szlávok is lázadoztak ¹⁰⁵⁴.

677 körül szövetségre lépnek a békésen beköltöző Griff népével.

3.7. Kései Griff népe, 677-895

677 körül a Griff népe beköltözik a Medencébe. Az avar uralmi terület nyugat felé is kiterjedt. A helyben maradása által levált tag továbbra is jelentős szerepet játszott a 965-ig fennálló Kazár Birodalomban. A birodalom uralmi területe 850 k. északon Kijev és Bulgari (a mai Kazán közelében) városáig, délen pedig a Van és Aral tavakig terjedt.

680 k. elfoglalták Lauriacum / Lorch városát és beállították az Enns-határt.

681 A bolgár töredékek egyike létrehozta dunai Bulgáriát ¹⁰⁵⁵

713-ban a bajor herceg az avarok erős népéről beszél.

740-ben a Dráva és Száva forrásvidékéről a bajorok elűzik az avarokat.

750 körül már a thüringiaiak is megtagadják az adófizetést ¹⁰⁵⁶

773 / 774 Nagy Károly „a langobard királyságot birodalmához kapcsolta” ¹⁰⁵⁷ Az avarokhoz langobard nemesek menekülnek.

791 „Avar-frank háború.” ¹⁰⁵⁸ A Griff népe a Bécsi-medencében csatát veszít Nagy Károly seregével szemben, mely azonban a legyőzésükkel mégis kudarcot vall. Győrig jut, majd sikertelenül hazatér.

¹⁰⁴⁴ Szentpéteri József: Avarok a 6-9. századi Kárpát-medencében. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 19.

¹⁰⁴⁵ Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredetének kérdéséről. In. A hunok öröksége. Szerkesztette Marác László és Obrisánszky Borbála. p.: 323.

¹⁰⁴⁶ Grandpierre Attila, 2019. p.: 217.

¹⁰⁴⁷ Sudár Balázs: A szabírok. In. Magyarok a honfoglalás korában. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015.

¹⁰⁴⁸ Salamon Konrád főszerkesztő: Kronológia. In. Világtörténet, 2006. p.: 1223.

¹⁰⁴⁹ Uo. p.: 1223.

¹⁰⁵⁰ Salamon Konrád főszerkesztő. Kronológia, In. Világtörténet, 2006. p.: 1223.

¹⁰⁵¹ Gyóni Gábor: Szlávok Kelet-Európában. In. Magyarok a honfoglalás korában. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015. p.: 77. nyomán.

¹⁰⁵² Szentpéteri József: Avarok a 6-9. századi Kárpát-medencében. In. Honfoglalás és megtelepedés. Szerkesztette: Sudár Balázs és Petkes Zsolt. Budapest, Helikon, 2016. p.: 20.

¹⁰⁵³ F. Gulyás Nikolett és Gulyás Bence: Nyelvek az eurázsiai sztyeppén. In. A Honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 13.

¹⁰⁵⁴ Uo. p.: 20.

¹⁰⁵⁵ Uo. p.: 20.

¹⁰⁵⁶ László Gyula, 1999. p.: 747.

¹⁰⁵⁷ Szőke Béla Miklós: Plaga Orientalis. In. Honfoglaló őseink. Szerkesztette: Veszprémy László. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1996. p.: 16.

¹⁰⁵⁸ Salamon Konrád főszerkesztő. Kronológia, In. Világtörténet, 2006. p. 1225.

792-ben a frank király belekezd a Duna-Majna-csatorna építésébe, hogy a keleti hadjáratot vízi úton jobban hadtápolni tudja és kiköszörülje a hírnevén tavaly esett csorbát.

795-ben és 796-ban belharcaik miatt frankok két különálló becsapással a kagáni székhelyet fosztogatták.

A belharcok következtében a Medence nyugati peremvidéke – Pozsony, Hainburg, Szombat-hely, Ptuj és Sisak központokkal - tényleges frank befolyás alá került.

800-ban Nagy Károlyt római császárrá koronázzák.

803-ban a bolgár Krum támadása vetett véget a bajáni nép uralmának (mások szerint 805-ben¹⁰⁵⁹). A bolgárok megszerezték a Szerémséget és ellenőrizték Gyulafehérvár környékét.

3.8. Árpád népe, 463-895

A vadmezei bolgárok önállósulásakor a Volga és Altáj közötti fennmaradt uralmi terület szóhasználatom szerint nevet vált: hunjait ettől kezdve Árpád népének nevezem.

750 k. vsz. egyre súlyosabb harcokat vívtak a Belső-Ázsiából az Irtisi-kapun (Öszkemen térsége) kitörő törzsszövetséggel, melynek legnyugatabbra jutott csoportja besenyő néven vált ismertté.

833 A kazárok bizánci segítséggel felépítik Sarkel erődjét (833-34)¹⁰⁶⁰

884 körül az Anonymus által leírt árpádi népnek már a Tobol volt a nyugati határa, majd ekkor délnyugatra indulva „az Etil /Volga/ folyón pogány módra tömlőn ülve keltek át”. Lényegében a mai Moszkva-Kijev főúton haladtak. Egy évtized múlva már a medence keleti kapui-ban álltak.

894 „Az úzok megtámadják a besenyőket.”¹⁰⁶¹

895-ben a fősereg is bevonult a Medencébe. Teljes népük számát 30 000 főre becsülöm.

3. Levált nemzettek táblázata

Élő nemzettag	Levált nemzettag	Tér	Idő
Kövek népe	finnféle nyelvrokonok	Lengyel-alföld, Baltikum	6200-máig
Korai magvetők	vonaldíszesek	Balkán, Európa törzse	4300-
Nimród népe	szubartuiak / hurrik	Felföld, Termékeny Fh.	2500-1250
Keleti hunok	Helian Bobo népe	Ordosz	407-425
Baján népe	Toramana népe	India	475-630
Griff népe	Jeretány népe	Kaukázus	1329
Árpád népe	Gyula barát népe Mozsarok	Magna Hungária Kelet-európai-síkvidék	884-1236 1236-1650

Fh. = félhold. Az első Krisztus utáni évszám dőlten szedve.

„... a XI. században a Magyar Királyságon kívül legalább három területen éltek magyarok: a később Julianus által megtalált **Magna Hungáriában**, mások a **Kaukázusban**, harmadik csoportjuk pedig az Etelközben maradt magyaroké, ez utóbbiak a későbbi csángók /ők később Kárpát-medencei csoportokkal is kiegészültek./.”¹⁰⁶² A csángók élő, nem pedig levált nemzettagot jelentenek. Véleményem szerint döntően a Magvetők népének maradványai, nem pedig a Puszták népéé (amire Etelköz említése utal).

4. Amit nem tudok pontosan

Természetesen sok ilyen részletkérdés van - de ezek a tér- és idő rendszer alapját nem érintik.

¹⁰⁵⁹ Uo. p.: 1225.

¹⁰⁶⁰ Uo. p.: 1225.

¹⁰⁶¹ Salamon Konrád főszerkesztő. Kronológia, In. Világtörténet, 2006. p. 1225.

¹⁰⁶² Csáji, 2007. p.: 7.

A tér- és idő rendszer alapja a Magyar Őstörténeti Tér (Felföld, Medence, Puszta) és a nemzettagok (Kövek, Magvetők és Puszták népe) időben összeillő hármasa.

Ebben a részben hozom azokat a dolgokat is, melyeket a kisfilm nem egészen pontosan mutat be.

1. Korai magvetők népe

1. Feltételezem, hogy elődeik a távoli múltban a Felföldről indultak. Ezt feltételezem annak ellenére, hogy történeti örökléstan eddig még csak anatóliai eredetet mutatott ki.

2. Nimród népe

1. A Péceli kultúra népében jelentős volt az előázsiai bevándorlók aránya. Egy történeti örökléstan vizsgálat helyi eredetűnek mutatta őket. Feltételezem, hogy ha több lesz az adat, láthatóvá válik a **bevándorlás**.

2. Az előázsiai bevándorlásnak a puszták felől a Balkánra törő hajlító nyelvű népesség vetett véget. Feltételezem, hogy az út a kora **bronzkorban**, de lehet, hogy csak a középső bronzkorban szakadt meg. Ez az esemény azonban nem jelentette egyből a bevándorlás megszűnését, mivel ezek az emberek a Balkán északi részén nem kerültek egyből erős hajlító nyelvi befolyás alá. Tehát elvileg a középső bronzkor utáni érkezés sem zárható ki. Olyan ez, mint amikor elzárjuk egy hosszú, lejtősen helyezkedő kerti locsolócső csapját és a víz egy darabig még folyik.

3.1. Szkíta elődök

Tudom, hogy a szkíta elődök az Oázisfüzér és a Felföld között éltek, az Észak-iráni vonulótú térségében. Azt azonban nem, hogy magyarajkúnak megmaradó kötelékeik pontosan mikor kezdtek kilépni a Kaszpi-kapun a Terek-Kubán-síkra. Feltételezem, hogy legkésőbb **Kr.e. 800-ig**.

3.2. Szkíták

1. Tudom, hogy a részleges lovastemetkezés már Kr.e. 800 k. jelentkezik Peking térségében (Dél-Mongóliában). Ezt a jelenséget a szkíták érkezésének tulajdonítom. Feltételezem, hogy a Terek-Kubán-síkról tovább terjeszkedő szkíták **Kr.e. 750 k.** érkeztek Szabíriába és **Kr.e. 700 k.** Mongóliába.

2. Tudom, hogy Kr.e. 500 k. még fennállt a szkíta szövetségi rendszer, Kr.e. 346 után viszont, a Dontól keletre már szarmata uralom volt. Feltételezem, hogy a szkíta szövetségi rendszernek a szarmaták felemelkedése **Kr.e. 450 k.** vetett véget.

2. Feltételezem, hogy a szarmaták felemelkedését egy olyan iráni csoport hozta el, mely a Kaszpi-kapun vonult ki Előázsiából, a Felföldről és Iránból. Ők használták a hadviselésben először a döfődárdát.

3. Nem tudom pontosan, hogy a szarmata és tohár uralom hogyan terjedt kelet felé. De azt igen, hogy a hunok ellenségei, a tohárok a Kanszu-folyosóig terjeszkedtek, az Alsó-Szargatka kultúra iráni népe pedig Szabíriát szállta meg részben vagy egészben. Nem tudom, hogy **Szabíria keleti** részére ténylegesen kiterjedt-e az iráni (esetleg: és/vagy tohár) uralom.

3.3. Keleti hunok

Csicsi népének nyugatra költözését a kisfilm nem jelöli.

3.5. Baján népe

Nem tudom

3.6. Baján népe

Baján népének legfőbb vezetőiről a MKI kimutatta, hogy közvetlenül a Mongólia központú Zsuanzsuan birodalomból érkeztek. Azt gondolom, hogy népük zöme nem onnan, hanem az **Oázisfüzérből** jött és csatlakozott hozzájuk.

3.8. Árpád népe

1. Feltételezem, hogy a Volga és Tobol közötti területről érkező legfőbb csoport mellett más, jelentős kötelékek is részeivé váltak az árpádi honfoglalóknak, tk. a Kubáni-alföldről érkező **kabarok**. Mivel ennek tér- és időbeli körülményeit nem ismerem, a kisfilmben ez nem szerepel.

2. A kisfilm nem helyes abból a szempontból, hogy 838-895 között nem jelöli a Dnyeper és Prut közén **Etelköz** / Szubbotyici-horizont árpádi magyar népét. Ez a csoport vsz. a legfőbb csoporttal azonos helyről, Magna Hungáriából indult.

3. A kisfilm a Volga-Tobol közéről érkező nemzettag útját sem mutatja pontosan. Ez az árpádi csoport 884-895 között a mai Kazán – Nyizsnyij-Novgorod – **Moszkva** – **Kijev** útvonalon érkezett a Vereckei-hágó térségébe.

4. Mozgóképes összefoglalás

<https://www.youtube.com/watch?v=w9CxFArxeC0>

5. Jelentőség

1. Kárpátia

Ha a magyarság az ősidőkben a Kárpát-medencében jött létre, akkor annak **kárpát-medencei** jelentősége van. Megmutatja a trianoni országcsontkítás végletes igazságtalanságát, hisz bebizonyosodik: mi voltunk itt előbb, még pedig sokkal előbb.

2. Európa

Adatok / Öröklődéstan / 2. Magvetők népe / 1. tény: A mai magyarság öröklődéstanilag a környező európai népekhez hasonlít. Ebből következően a magyar őstörténet egyben a „környező európai népek” őstörténete is egyben.

Ha a Vonaldiszes tömb nyelve magyar volt, akkor annak már - az előzőt magában foglalva - **európai** jelentősége is van. Mi voltunk Európa törzse, és vér szerint ma is: „Európa mi vagyunk”.

Utóragozó nyelvünkkel Európa szívében olyanok vagyunk, mint egy kicsi, hullámverésben porló **szikla** az indoeurópainak mondott népek zajló tengerén. Mégis, az európai őstörténetben „**Mi vagyunk a homok a gépezetben, a bot a küllők között, a tüske a köröm alatt. Mi vagyunk az a Dávid, akit ...**” - már nem tud elkerülni Góliát.

3. Felföld

Ha a felföldi eredet az igaz, akkor annak az előbbieket is magában foglalva, de azokat meghaladóan **világtörténelmi** jelentősége van. Végig ott álltunk az emberiség bölcsőjénél – ami nem Afrikában, hanem itt, a Felföldön volt → adatok a következő pontban. Tőlünk ered az élelemtermelés, melynek köszönhetően az emberiség lélekszáma közel ezerszeresére nőhetett. Őseink alapították az első államot (Nimród népének testvér népe, a kultúrahozó sumer kisebbség) és az első pusztai államot is (keleti hunok).

A nagyságot nem helyes kicsiségnek hazudni – a nagyságot elfogadni kell és alázattal, méltósággal megfelelni neki.

Ha a felföldi eredet igaz, akkor annak **transzcendentális** jelentősége is van, mert itt erednek az Éden folyói, és itt magasodik az Ararát hegye – ahol a vízözön után felragyogott az Isten és ember közötti örök szövetség szivárványa és ahol az ember az Istentől törvényt kapott.

És a Felföld déli pereméről indult el egy férfi, Sárával az oldalán, délnyugat felé.

5. SZEMELVÉNYEK

1. AZ AFRIKAI ÁFIUM ELLENI ORVOSSÁG

„A kutatás kitaposott útjai gyakran zsákutcába vezetnek, és az alapkérdések felderítésének egyetlen helyes módszere, ha ezeket a problémákat az alapismeretek szintjéről támadjuk meg.”

Szent-Györgyi Albert

Ebben a részben az emberiség felföldi eredete mellett, és az afrikai eredet ellenében fogok érvelni.

1. Szigetek

1. Szárazföld

Bár az élet egykor vizes közegben fejlődött ki, mára a szárazföldi **fajsűrűség** (területegységre jutó fajok száma) a tengerinek **hétszerese**. Ebből arra következtetnek, hogy a fajok számát megnövelte egyrészt a **szárazföldi** életmódhoz való alkalmazkodás többféle lehetősége (nyálka, kitin, mész, szaru), másrészt pedig az, hogy a szárazföldek változatosabb életteret jelentenek, mint a tenger. Ezért a szárazföld meghódításával a fejlődés központja is ide került. De a szárazföldek mely részén lehetett leggyorsabb a fejlődés?

2. Nagy szárazföld

Általánosan igaz, hogy egy **nagy** szigeten több faj van, mint egy hasonló adottságú kicsin. Ezt mutatja pl. a hulló fajok számának összehasonlítása Új-Zélandon (20), Új-Guineában (240) és Ausztráliában (380). Végso soron a földrészek is szigetek. A legnagyobb földrész Ázsia, mely Európával már 300 millió éve, az Összföld tn. Pangea kialakulása óta, széles sávban összefügg. Ezzel szemben Észak-Amerikával a Bering földhíd által csak 55 m éve egyesült (55-2 m év között, valamint a pleisztocén jégkorszakok során, utoljára Kr. e. 12 000-ig), Afrikával pedig csak 25 millió éve. Dél- és Észak-Amerika 5 millió éve kapcsolódott össze. Ausztrália és Antarktika pedig már igen régen elszakadt társaitól.

3. Nagy északi szárazföld

Mivel a három déli földrészen sokáig csak erszényesek éltek, ezek a területek véleményem szerint kizárhatók a fejlődés központi térségét keresve. Dél- és Észak-Amerika 5 millió évvel ezelőtti találkozásakor a fejlettebb északi méhlepényes emlősök nagyrészt kiszorították a déli erszényeseket. Van kivétel - pl. oposzumok - de nem sok.

2. Zsákok

1. Anglia

Az Angol-sziget olyan, mint egy zsák, melynek szája délre nyílik. Ebben a zsákban három ismert nyelvi réteg volt. Az első a sziget legrégibb, ismert nyelve a **pikt**. Ezt a nyelvet a zsák alján, a mai Skócia területén, tehát legészakabbra beszélték. Még a középkorban kihalt. A **kelta** nyelvek máig fennmaradtak a sziget silány talajú, hegyvidéki tájain (északon és nyugaton, a walesi és a skót, és a közelmúltig a cornish a Cornwall-félszigeten). A germán eredetű **angolszász** hódítók érkeztek utoljára, Kr.u. 400-tól. Vér szerinti utódaik a lakosság csekély töredékét alkotják. Kis lélekszámuk ellenére képesek voltak nyelvileg úgy átalakítani a szigetet, hogy a keltát már csak nyomokban beszélnek.

A piktek a legősibbek, de természetesen nem belőlük származtak a kelták és angolszászok.

2. India

India olyan, mint egy szájával északra néző zsák. Ebben a zsákban hat réteg van. A legrégibb, **negrito** lakosság kiszorult a környező apró szigetekre (Andamán-sztk.). Srí Lanka és a

félsziget déli részének hegyei adnak a **veddáknak** menedéket. Az ausztróázsiai eredetű, rizstermesztő **mundákat** az Indus kultúrát is megalkotó **dravidák** követték. Utoljára az **indoárják** jöttek, de ma már a lakosság $\frac{3}{4}$ -e az ő nyelvüket beszéli. A későbbi iráni, görög, tokhár, hun, arab és török hódítóknak már nem volt számottevő genetikai vagy nyelvi szerepe. Az északi, termékeny síkságokon viszont általuk terjedt el keleten és nyugaton az **iszlám** hit (Banglades, Pakisztán).

A negritók a legősibbek, de természetesen nem tőlük származnak a veddák, mundák, dravidák és indoárják.

3. Afrika

Afrika legősibb népe a **szan**, amely mára Dél-Afrika sivatagos tájaira szorult. A Kongó-mendence **pigmeus** ősnépe apró termetéről híres.

Az alkattan számára az is lényeges, hogy a negritók között találhatók az egész földrészen a legkerekesebb fejű emberek. S mi több: a később érkező hosszú fejű lakosság rájuk rétegződése is megfigyelhető, mivel az esőerdő legeldugottabb zugaiból a termékeny szavanna felé haladva a fej egyre hosszúkásabb lesz, az alábbi soron. Pigmeus < bambutid / erdei néger < bantu < szudáni (alkat).

A **pigmeusok** nyelve nem maradt fenn, a **bantu** és **szudáni** viszont a földrész legelterjedtebb nyelvcsaládja. Észak felé haladva a **nílus-szaharai** nyelvek sávja következik, ide tartozik pl. a maszáj. Végezetül a Szaharától északra lévő Fehér-Afrikában **sémi-hámi** nyelveket beszélnek, melyek közül a legfőbb az arab. Afrika olyan, mint India, de zsákjának szája azzal ellentétes (és az Angol-szigetével egyező) és nagyobb.

A szanok és negritók a legősibbek, de természetesen nem tőlük származnak a bambutidok, bantuk, szudániak, valamint a nílus-szaharai és sémi-hámi nyelvet beszélők.

3. Emberszabásúak

Véleményem szerint az emberi faj a Felföldön alakult ki és onnan terjedt szét. Nem jött a mai ember Afrikából.

Az eocén időszakban a szárazföldeket trópusi esőerdők borították. Az emberszabásúak fogókeze elsődlegesen az ágak megragadására szolgált. Lételemük az erdő. Az erdők vonala az északi féltekén északról dél felé hátrált. A mai Góbi-sivatag és a Szahara közötti száraz térség mintegy 30 millió éve jelent meg. Ennek kiterjedésével szorultak be az emberszabású majmok Belső-Afrikába és Délkelet-Ázsiába.

Ma az emberszabásúaknak Afrikában 3, Ázsiában 23 **fajuk** van. Ez arra utal, hogy az ázsiai emberszabásúak hamarabb elszigetelődtek a többitől. Ennek pedig az a magyarázata, hogy messzebb vannak a Felföldtől, mint Belső-Afrika (ahol ma csimpánzok és a gorilla él).

4. Homo erectus

A Homo erectus a jelen adatok szerint nagyjából egyidőben tűnik fel a Felföldön (Dmanisi, 1.8 m éve), Délkelet-Ázsiában és Afrikában.

A fejlettebb fajok, alfajok elterjedése alapvetően hullámszerűen történik, mint ahogyan egy vízbe dobott kavics veti a hullámokat.

A felföldi eredet esetén ezek a hullámok **feleakkora** átmérőjűek, mint az afrikai eredet esetén.

5. Homo heidelbergensis

A legősibb mai embereknek sokan a finom csontozatú szanokat és pigmeusokat tartják. A mai ember legközelebbi rokonai a durva csontozatú neandervölgyi és denisovai emberek voltak. Ezek embertani alkata azonban a szanok és pigmeusok alkatának szöges ellentéte.

Vsz. ez az állapot úgy jött létre, hogy a szan-pigmeus ősök fejlődése a homo heidelbergiensis szintjén elvált egymástól.

660 000 éve¹⁰⁶³ elvált a neandervölgyi-denisovaiakétól és azoktól földrajzilag elkülönülve, azok ősi alkatától egészen eltérővé vált. Ez a különállóvá fejlődés a Felföldön ment végbe. Az így létrejött finom csontozatú testalkatú csoportot *korai felföldieknek* nevezem. Ők lettek a mai emberek egyenes ágú ősei. Az embertan kutatói arra következtettek, hogy *”... a Kaukázus vidéke lehetett ... a kerek koponyájú népek őshazája...”*¹⁰⁶⁴

235 000 éve¹⁰⁶⁵ a korai felföldiek egyes csoportjai az ősi alkatú emberekkel való minimális keveredéssel elkezdtek kivándorolni Afrikába. Ők lettek a mai szanok és pigmeusok ősei.

Vsz. a szan / pigmeus testalkatnak felelt meg a maláj-szigetvilági negritók és az ausztráliai tasmanidok ősei. Eredetileg kerekfejük és finom csontozatúak voltak. Ausztráliában *„az idősebb leletek csak gracilis jellegeket viselnek”*¹⁰⁶⁶

6. Mai emberek

1. Mintegy **100 000 éve** a korai felföld az Y-kromoszómás és mitokondriális örökítő anyag tekintetében a korai felföldiek örökítő anyaga minden eddig ismert ma élő ember esetében elkezdte kiszorítani és végül teljesen kiszorította az ősi, neandervölgyi-gyenyiszovai örökítő anyagot. A testalkatot meghatározó génekkel viszont ez csak részlegesen történt meg. Az ősi embertani alkatok úgy maradtak fenn, hogy a korai felföldiek Y-kromoszómás és mitokondriális örökítő anyaga mintegy belebújt a neandervölgyi-denisovai emberek ősi alkatába, testébe, „bőrébe”. A későbbi, fejlettebb, kerekfejű alkatok esetében az ősi alkatokkal való keveredés csekély volt, ezért testalkatuk finomabb maradt.

2. Az Y-kromoszóma és a mt. DNS törzsfái fésűs rendszerűek. Ez az egy központból való fejlődés bizonyítéka. A két törzsfa kb. 200 000 éve, lényegében egyszerre kezdett fejlődni – vsz. nem Afrikában, hanem a Felföldön.

3. Az emberiség többsége a kaukazoid mn. europid nagyrasszba tartozik. A kaukazoid elnevezés a Felföld térségére utal.

4. A mai emberrel terjedő aurignaci kultúra a Felföld közelében kerül a térképre, és onnan terjed tovább Európába, Afrikába és Ázsia keletibb térségeibe. Semmiféle afrikai gyökere nincs.

7. Szanok

1.1. Öröklődéstan – apai ág

Az Y kromoszóma A haplocsoportja „... a **legősibb** csoport, kismértékben **Afrika-szerte** előfordul, főként a **busmanok** között, Etiópiában, valamint a Nílus felső folyásánál élő nílóták körében. A legősibb, kameruni 'A00' csoport leválása a többi ma élő férfi ősétől jelenlegi ismereteink szerint 235 ezer évvel ezelőtre tehető.”¹⁰⁶⁷

Az Y kromoszóma B haplocsoportja „... az A-hoz hasonlóan, csak Afrikában fordul elő, elsősorban a **pigmeusok és busmanok** között. Elválása a többi csoport közös ősenek számító CT csoporttól 84 ezer évvel ezelőtre tehető.”¹⁰⁶⁸

1.2. Öröklődéstan – anyai ág

A mitokondriális DNS L haplocsoportja „... (L0, L1, L2, L3, L4, L5, L6): ... a legkorábbi női ágak ... Nagyon ritkán előfordulnak **Afrikán kívül** is **elszigetelt hegyi népeiségekben**. A

¹⁰⁶³ Stringer 2012a, 2012b. In. Gyenis és Hajdu, 2017. p.: 129.

¹⁰⁶⁴ Mesterházy Zsolt, 2003. p.: 215.

¹⁰⁶⁵ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 76.

¹⁰⁶⁶ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, p.: 124.

¹⁰⁶⁷ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2006. p.: 76.

¹⁰⁶⁸ Uo. pp.: 76-77.

ma élő összes női vonal közös őse, 'mtDNS Éva' 177 ezer éve élt. Az Afrikán kívül elterjedt M és N csoportok ... az L3-as alcsoportból váltak ki, amely 67 ezer éve jelent meg.” ¹⁰⁶⁹
„Az emberi mitokondriális DNS (mtDNS) törzsének legmélyebben gyökerező kládjai közé tartoznak az L0d és L0k haplocsoportok, amelyek elsősorban Dél-Afrikában találhatók. Ezek a leszármazási vonalak jellemzően nagy gyakorisággal vannak jelen a nem bantu nyelveket beszélő vadászó-gyűjtögetők és pásztorok úgynevezett **khoisan** populációiban ...” ¹⁰⁷⁰

Tehát a legkorábbi anyai L haplocsoportok nagy gyakorisággal a **koiszanok**ra jellemzőek.

A hegyek jellegzetes menedékhelyek. Rossz adottságuk miatt a teret foglaló fejlettebb gazdaságú csoportok számára kevésbé érdekesek. Ezért a maradványnépek ott találnak menedéket. Véleményem szerint ez történt az anyai L haplocsoport esetében is. Egykor **Afrikán kívül is általános volt!**

A szanok mára visszaszorított helyzetbe kerültek. A Namíbia-sivatagba, a pigmeusok a Kongó-medence hegyvidékeire szorultak.

2. Alkattan

„Azt is érdemes megjegyezni, hogy a koiszanok némiképp külső megjelenésükben is hasonlítanak a kelet-ázsiaiakhoz, nevezetesen nekik is elnyújtott szemrészük és nagy kerek fejük van.”

¹⁰⁷¹ A szanok és pigmeusok a **kerekfejűség** tendenciáját máig megőrizték - az Óvilág leginkább hosszúfejűek lakta földrészén. A pigmeusokra rétegződtek az erdei négerek tn. bambutidok, akik fejhossza a pigmeusokénál nagyobb, a többi négernél viszont kisebb.

Kiemelendő, hogy a szanok embertanilag annyira különböznek a négerektől, amennyire csak lehet (magasság, testalkat, fejjelző, zsírfarúság).

3. Nyelv

A nyelvcsaládokról írják, hogy „a koiszant tartják a legöregebbnek.” ¹⁰⁷²

4. Tárgyi hagyatékok

Afrika legdélibb részére még az európai hódítók érkezéséig sem ért el az élelemtermelés mn. újkőkori tn. neolitikum.

„Egy központból terjedtek el a **Közel-Keletről a geometrikus kőpengéformák...**” ¹⁰⁷³

A koiszanok az európai gyarmatosítók érkezésekor még vadász-gyűjtögetők voltak és a Wilton-iparhoz tartozó pengéket használtak.

A Wilton-kultúra egy átmeneti kőkori tn. mezolitikus, tehát mikrolitokat készítő kultúra volt.

„... a Wilton-hagyományt követő **mikrolit** iparokat voltaképpen még akkor is üzték, amikor az európai hatások kezdtek behatolni Dél-Afrikába.” ¹⁰⁷⁴

„A busmanok életmódja alapján véve ugyanaz, mint amire a régészet a Wilton-népet illetően enged következtetni. ...” ¹⁰⁷⁵

8. Későbbi népvándorlások

Afrikában a jelentős és önkéntes **népvándorlások** mindig északról dél felé, vagy a tengerparttól a belső vidékek felé vezettek. Egyetlen jelentős önkéntes népmozgás sem volt ellenkező irányba.

¹⁰⁶⁹ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2006. p.: 104.

¹⁰⁷⁰ National Library of Medicinal, 2011, Ancient Substructure in Early mtDNA Lineages of Southern Africa, Chiara Barbieri et al.

¹⁰⁷¹ Luigi Luca Cavalli-Sforza, p.: 162.

¹⁰⁷² Uo. p.: 173.

¹⁰⁷³ Erdélyi István: Dél és észak. Budapest, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2011. p.: 32.

¹⁰⁷⁴ Grahame Clark: World prehistory / A világ őstörténete. Budapest, Gondolat, 1969 / 1976. p.: 239.

¹⁰⁷⁵ Uo. p.: 239.

1. A Közel-Kelet felől érkező újkőkori földművesek szétáramlottak szinte Afrikába. Az ará-nyuk „... Északkelet-Afrika korabeli népességének akár negyedét is kitehette.” ¹⁰⁷⁶ Emellett innen ered „... a kontinens nyugati és déli vidékein lakók genomjának is legalább 5 százaléka ...” ¹⁰⁷⁷ és ez az összetevő „még a dél-afrikai khoi-sanidokban és a Kongó-medencei pigmeu-sokban is megtalálható.” ¹⁰⁷⁸

2. Északról mentek dél felé a bantuk, kusiták (pl. irakuk) és maszajok. Ezen népmozgások összefüggése az fent említett újkőkori földművesekkel általam nem ismert, ezért külön tárgya-lom őket.

„A bantu nyelv térhódításával összefüggésben terjedt dél felé a vasművesség, a szarvas-marha- majd a juhtartás.” ¹⁰⁷⁹

Kr.e. 1000: „A **szarvasmarha** /és valószínűleg a juh/ tenyésztése az ezredfordulón jutott el Dél-Afrikába, s ekkor már ismerték a kerámiakészítés technikáját is. A kontinens szárazabb, délnyugati részére szorult vissza a vadászat és gyűjtögetés.” ¹⁰⁸⁰

Kr.u. 1: „A bantuk csak Kr. u. 1 körül érték el az Uganda és Kenya területén fekvő tóvidéket. ... régészeti leletek bizonyítják a bantuk erőteljes vashasználatát. ... A bantuk szemlátomást már csak néhány száz kilométerre voltak a Jóreménység fokától, amikor 1650 körül a hollan-dok partra szálltak.” ¹⁰⁸¹

3. Tengeren érkeztek ausztronézek, az európai hódítók és az indiai munkások.

Afrikáról írják, hogy „... a keleti tengerpart vendéghajós csónakjait és az igen elterjedt xiolo-fonokat egyaránt a legkézenfekvőbbben Délkelet-Ázsiából lehet származtatni, a madagaszkári malgas nyelvnek pedig maláj-polinéz rokonsága van.” ¹⁰⁸²

Tengeren érkeztek az európai hódítók / telepesek, pl. a franciák Algériába, a búrok Dél-Afri-kába. Tengeren érkeztek Kelet- és Dél-Afrikába az indiaiak.

4. Fekete-Afrika Európához és Ázsiához képest lemaradt a fejlődésben. Ezért nem tudta mi-nimálisan sem megvédeni magát. Az északra és a tengerpartok irányába tartó népmozgás nem önkéntes volt – a rabszolga-kereskedelem által valósult meg.

9. Újjítások

1. Késő-pleisztocén

„... Afrika a Földközi-tenger melléki parti övezettől eltekintve már a késő-pleisztocéntól ... kezdve egyfajta kulturális **múzeum** maradt ...” ¹⁰⁸³ A múzeum olyan hely, ahol régi, ma már nem használatos tárgyakat állítanak ki.

2. Felső-őskőkor

„... ahogyan a **fejlett paleolitikus** kultúra nyomai Afrikának **Délnyugat-Ázsiához** legköze-lebb eső részeire korlátozódtak, úgy a **földművelés és állattenyésztés** legkorábbi afrikai nyo-mai is a Levantéhoz legközelebb eső szögletben összpontosultak.” ¹⁰⁸⁴

3. Ókori Egyiptom

„... a fáraók Egyiptoma ... technikailag ... **maradi** volt. ...” ¹⁰⁸⁵

4. Növények és állatok

¹⁰⁷⁶ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, p.: 193.

¹⁰⁷⁷ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, p.: 192.

¹⁰⁷⁸ Uo. p.: 193.

¹⁰⁷⁹ Grahame Clark, 1969 / 1976. p.: 370.

¹⁰⁸⁰ Csorba Csaba, 2006. In. Világtörténet. Főszerkesztő: Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 79.

¹⁰⁸¹ Grahame Clark, 1969 / 1976. p.: 260.

¹⁰⁸² Uo. p.: 260.

¹⁰⁸³ Uo. p.: 235.

¹⁰⁸⁴ Uo. p.: 235.

¹⁰⁸⁵ Uo. p.: 254.

Afrikába a búza és árpa a Közel-Keletről érkezett. Ezeket Észak-Afrikába az ún. Szívka-gyölös tn. Cardium edények kultúrája hozta. Északkelet-Afrikáról írják, hogy „... a Közel-Keleten termesztett **búza és árpa** nagyjából 3000 évvel ezelőtt tűnt fel a kelet-afrikai termesztett növények között.” ¹⁰⁸⁶

„A rómaiaknak köszönhető, hogy az Arábiából származó, s a Kr. e. II. évezred közepén háziasított **tevét** meghonosították Afrikában.” ¹⁰⁸⁷

Szarvasmarha → lásd: bantuk

5. Fémek északról

Az egyenlítőtől délre lévő Afrikai területek annyira elmaradtak a fejlődésben, hogy önálló réz- és bronzkoruk sem volt. A réz és vas észak felől és együtt érkezett.

„A föníciaiak révén jutott el a **vas** ismerete Afrikába, a tengerpartról kiindulva terjedt el a Szaharától délre eső régiókban is.” ¹⁰⁸⁸

Afrikáról írják, hogy „A **réz és vas** feldolgozásának ismerete lényegében **együtt** terjedt el a déli övezetekben.” ¹⁰⁸⁹

6. Állam

A Közel-Kelethez képest az első, fekete-afrikai állam mintegy 3500 éves kiséssel jött létre.

„Az ókorban és a középkor első századaiban Afrikának csupán viszonylag keskeny északi peremvidéke, valamint Egyiptom és Szudán volt az, amely szoros **kapcsolatban** állta az **európai és délnyugat-ázsiai** civilizációkkal. A hatalmas kontinens többi része élte a maga külön, **elszigetelt** életét.” ¹⁰⁹⁰

„A legkorábbi független nyugat-afrikai állam valószínűleg a kedvező fekvésű Ghána lett.” ¹⁰⁹¹

„... első igazi városa, Jenne-jeno.” ¹⁰⁹². Ez a városias település a **Kr.u. 1. századból** való. ¹⁰⁹³

10. Nagyvadak

Afrikában ma is nagy számban élnek elefántok és patások (zebrák, orrszarvúak, gnúk, antilopok). Ezekből a nagyvadakból az Óvilág többi részén már alig van. Ennek két oka van. Egyrészt a népsűrűség a szavannák adottságaihoz képest kicsi maradt. Másrészt a juh és szarvasmarha tenyésztés viszonylag későn érkezett – még nem vették el a szavannát a házi állatoknak.

2. NYELVÉSZET

1. Magyar-finn nyelvcsalád

Az alábbi okok miatt használom a magyar-finn nyelvcsalád elnevezést a finnugor helyett.

1. Mai beszélők száma

¹⁰⁸⁶ Gyenis Gyula és Hajdu Tamás, p.: 193.

¹⁰⁸⁷ Csorba Csaba: A középkor. , 2006. In. Világtörténet. Főszerkesztő: Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 370.

¹⁰⁸⁸ Csorba Csaba, 2006. In. Világtörténet. Főszerkesztő: Salamon Konrád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. p.: 79.

¹⁰⁸⁹ Uo. p.: 79.

¹⁰⁹⁰ Uo. p.: 432.

¹⁰⁹¹ Uo. p.: 432.

¹⁰⁹² Uo. p.: 432.

¹⁰⁹³ The Times Atlasz. Szerkesztette: Geoffrey Barrachlough és Normann Stone. 1992. p.: 45.

A beszélők abszolút többsége, **60 %-a** magyar, amint ezt az alábbi táblázat mutatja. ¹⁰⁹⁴

nyelv / adat	beszélők száma	aránya
magyar	12 500 000 fő	60.43 %
finnféle	8 184 000 fő	39.57 %
obi	10 540 fő	0.05 %

A „finnugor” és „uráli” nevezet közötti különbséget a mintegy 23 e főnyi szamojéd (nyenyec, enyec, nganaszan, szelkup) adja, aminek aránya a 21 milliós nyelvcsaládhoz kb. 1 : 1000-hez. Ugyanez a helyzet az obiakkal (manysik és hantik), akik a táblázat szerint 10.5 ezren voltak a 12.5 millió magyar mellett, tehát a lélekszámok aránya ismét kb. 1 : 1000-hez.

Mindkét csoport nyelvi helyzete erősen vitatott. Ezért a tisztán látás és az érthetőség azt kívánja, hogy a két fő csoportot nevezzük meg, amely a magyar és finn.

2. Mai beszélők térbeli eloszlása

A mai beszélők földrajzi súlypontját úgy határoztam meg, hogy három csoportot képeztem. Az egyik volt a Medence magyar nyelve, a másik a balti finneké, a harmadik az egyéb csoportoké. Az egyes csoportokhoz hozzárendeltem a beszélők számát (%) és egy várost. Így az alábbi táblázathoz jutottam:

nyelvcsoporthat	arány	város
balti finn	32	Helsinki
egyéb	8	Kazán
magyar	60	Budapest

A Helsinki-Kazán légvonalbeli távolságot (1500 km) felosztottam a balti finn és az egyéb csoportok beszélőinek arányában (32 : 8 = 4 : 1). Így kb. Szentpétervárhoz jutottam.

A Budapest-Szentpétervár légvonalbeli távolságot (1560 km) felosztottam a magyar, és a nyelvcsaládhoz tartozó nem magyar nyelvek beszélőinek arányában (6 : 4). Így kb. a lengyel-fehérorosz-ukrán hármashatár közelében lévő **Breszt** városára találtam. Breszt tehát a mai magyar-uráli nyelvcsalád beszélőinek súlypontja.

3. Egykori beszélők térbeli eloszlása

„... a finnugor ... őshaza kérdése ... ma is megosztja a kutatókat.” ¹⁰⁹⁵

Az uráli őshazával kapcsolatban eddig több mint 10 terület mellett érveltek. Ezek a területek Lengyelországtól Mandzsúriáig sorakoztak. Ez azt jelzi, hogy az őshaza helye **bizonytalan**.

3. Mag és perem

A magyar nyelv egységes. A finnfélék a 20 élő és 5 holt nyelvvel meglehetősen széttagoltak. Általában nem értik meg egymást. A kivételek közé tartozik a kölcsönös érthetőségű észt és finn. A lapp kb. 7 ¹⁰⁹⁶, a szamojéd 5 nyelvet jelent. A hanti is összefoglaló név, ahová több nyelv tartozik ¹⁰⁹⁷. Vsz. a korai finnféle nyelvjárások / nyelvek a korai magyar nyelvtömb peremén jöttek létre. Tehát a magyar nyelv nem „finnugor eredetű” – a finnféle nyelvek magyar eredetűek.

2. A sumerek magyar-finnféle nyelve

„Simo Parpola a Helsinki Egyetem professor emeritusa. ... Simo Parpola szerint a **sumer nyelv az uráli nyelvcsaládba tartozik**.” ¹⁰⁹⁸ Simo Parpola tanulmányait Helsinkiben, Rómában

¹⁰⁹⁴ A táblázat adatainak forrása: Szeverényi Sándor: A magyar nyelv finnugor kapcsolatrendszer. A honfoglalók műveltsége. Szerkesztette: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2018. p.: 18.

¹⁰⁹⁵ Pamjav, Ferhér, Németh és Csáji, 2016. p.: 1.

¹⁰⁹⁶ Nagy Emília: lapp szócikk. In. A világ nyelvei. Főszerkesztő Fodor István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. p.: 820.

¹⁰⁹⁷ Vékony Gábor, 2002 / 2005. p.: 55.

¹⁰⁹⁸ Zergenyei: Már a finnek is tudják. Sumer vagyok, sumernek születtem. Nyelv és Tudomány, 2016.09.02. nyest.hu; Világháló.

és Londonban végezte és Heidelbergben kezdett dolgozni. „1986 óta a Helsinki Egyetemen vezeti a *The Neo-Assyrian Text Corpus Projectet*, közben előadott és kurzusokat tartott Chicagóban, Padovában, Jeruzsálemben, részt vett régészeti expedíciókban is, valamint számos díj birtokosa és tudományos társaság tagja.”¹⁰⁹⁹

Két művet publikált.

1. „2010-ben Simo Parpola már tanulmányt publikált e témakörben: *Sumerian: A Uralic Language (I)*, in L. Kogan et al. (eds.), *Language in the Ancient Near East. Proceedings of the 53 e Rencontre Assyriologique Internationale*, Vol. I, Pt. 2 (Babel und Bibel 4/2, Winona Lake, Indiana): 181–210.”

2. „*Etymological Dictionary of the Sumerian Language*, by Simo Parpola. Winona Lake, Indiana: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2016. Pp. xlv + 426; xxviii + 436. Cloth. \$149.00.” Ez utóbbiban „nagy hangsúlyt kap az az állítás, hogy a sumer nyelv az uráli nyelvcsaládba tartozik” és „egy 11 tételes felsorolást találunk arról, hogy a sumer nyelv miért tartozik az uráli nyelvcsaládba:

1. A sumer–uráli szavak közös szavak és morfémaik száma magasabb, mint az egyes uráli nyelvek közti közös szavak átlaga.

2. A sumer–uráli közös szavak a kőkor (eneolit) korszak kulturális és technikai szintjét tükrözik.

3. A sumer nyelvtani elemek megegyeznek az uráliakkal, sok közülük proto-uráli eredetű.

4. A sumer névmások több fajtája megegyezik az uráliakkal (pl. személyes és kérdő névmások)

5. A sumer nyelv legjellemzőbb tipológiai vonásai (pl. nincs szókezdő mássalhangzó torlódás, nincsenek nyelvtani nemek, tipikus az alany–tárgy–állítmány szórend) az uráli nyelvekre is jellemzőek.

6. A sumer esetragok, igei személyragok, a határozószók végződése, valamint a tőszámnevek 1-től 7-ig, a 10, a 20, és a 40 rendelkeznek uráli etimológiákkal.

7. A sumer nyelv is ablatívussal fejezi ki az összehasonlítást.

8. A sumer nyelvtani rendszerben megfigyelhető kettőzés jellemző az uráli nyelvekre is, a tő megkettőzésével létrejött sumer igék és névszók közül több megtalálható az uráli nyelvekben is.

9. A sumerre és az uráli nyelvekre egyaránt jellemző, hogy a mondatokban igeneves szerkezetek fejezik ki az időbeli és ok-okozati viszonyokat.

10. A birtoklást jelölő ige ismeretlen a sumerben és az uráli nyelvekben, helyette a ’nekem van’ típusú szerkezettel fejezik ki a birtoklást.

11. A sumer szavaktól szabályos hangfejlődési folyamat vezet vissza a proto-uráli alakokig. A lista bővíthető lenne Simo Parpola szerint, de nincs értelme, mert a sumer–uráli etimológiák nagy száma eldönti a kérdést: a sumer uráli nyelv. És ezen még az sem változtat, hogy amúgy a sumer számos területen viszont különbözik az uráli nyelvektől, mivel az uráli nyelvek egymástól is különböznek sok tulajdonságukban.”¹¹⁰⁰

3. A magyar-finnféle nyelvek átadási terjedése

Az alábbiakban felsorolok néhány olyan tény, melyek azt igazolják, hogy az obi és a szamojéd nyelvek, valamint a jukagir nyelvben lévő magyar-finnféle szóréteg nyelvcsere / szóátadás eredményei. Az obi, szamojéd és jukagir nyelveket „keleti”, a nyelvcsalád beszélőinek zömét adó európai népeket pedig „nyugati” néven foglalom össze.

A magyar-finnféle nyelvcsalád alapszókincsében az élelemtermelő szavak már nem közösek. Ebből az következik, hogy a nyelvek közös alapvonásai az újkőkorszak előtt jöttek létre.

¹⁰⁹⁹ Uo.

¹¹⁰⁰ Zergenyei: Már a finnek is tudják. Sumer vagyok, sumernek születtem. *Nyelv és Tudomány*, 2016.09.02. nyest.hu; Világháló

Az öröklődéstani tényeket itt csak megemlítem, ezeket az Öröklődéstani adatok c. részben fejtettem ki.

1. tény: Az n-DNS vizsgálatok szerint az obiak a finneknek is távolabbi vérrokonaink
2. tény: Egyes szamojéd csoportok vér szerinti rokonai a ketek, jukagirok és tunguzok
3. tény: A jukagirok apai és anyai vonalai egyaránt 100%-ban kelet-ázsiai eredetűek ¹¹⁰¹
4. tény: A jukagir nyelvben magyar-finnféle szóréteg van ¹¹⁰²

pl. ¹¹⁰³

magyar	jukagir
ujj	uj
lop	olo
olvad	alaa

5. tény: A nyugati és keleti csoport beszélőinek aránya szélsőséges

A magyar-finnféle nyelvek beszélői között a „nyugati” és „keleti” csoport beszélőinek aránya 300 : 1 volt az első, pontos adatokat adó népszámlálás idején 1897-ben élt kb. 28 e obi, 16 e szamojéd és 1 e jukagir. Ugyanekkor élt kb. 8.6 millió magyar, 2.7 m finn, 200 e karél, 1 m észt, 14 e izsór, 26 e vepsze; 400 e udmurt, 400 e mari és 150 e komi, összesen mintegy 13.5 m fő.

A régészeti tények alapján világos, hogy a nyelvcsalád súlypontja már az újkőkorkorban Európában volt és ott is maradt.

Ebből nagy valószínűséggel az következik, hogy a keleti csoport eredetileg más nyelvet beszélt – mai, magyar-finnféle nyelvéhez nyelvcsere, szórétegéhez pedig átvétel útján jutott.

3. TÁRGYI HAGYATÉK

1. Kőkor, bronzkor

Jó ideig nem találtak átmeneti kőkori tn. mezolitikus régészeti anyagot a Meddencében. Mivel környezetünkben volt, biztosak voltak abban, hogy nálunk is lesz.

„Nem volt bizonyíték arra, hogy ebben a korszakban emberek éltek a Kárpát-medencén belül, ezért mezolit hiátusról beszéltek. Az európai kutatások azonban arra utaltak, hogy lennie kell ebben a korszakban is lelőhelyeknek, ezért ennek hatására intenzív kutatómunka indult meg.”

¹¹⁰⁴ És aztán meg is találták.

Napjainkban már tudják, hogy „... a mai Európa népesség-összetétele **döntő** mértékben a korai **bronzkor** ... migrációs hullámai következtében alakult ki, a korábbi **mezolitikumi** népesség jelentős **eltűnésével** /**viasszaszorulásával**/ párhuzamosan. A bronzkori európai régészeti kultúrák hordozóit jellemző **R1a és R1b** haplocsoportok alkotják együtt a mai **európai férfi lakosság többségét.**” ¹¹⁰⁵ Amikor keresni kezdik a Medencébe tömegesen érkező betelepülőket, meg fogják találni azt is.

2. Tükörcultúrák a Vadmezőn – vsz.

¹¹⁰¹ Uo. p.: 154.

¹¹⁰² Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. p.: 154.

¹¹⁰³ Uo. p.: 154.

¹¹⁰⁴ Horváth Tünde, PhD, régész: Vándorlás az őskorban – Helyzetjelentés hagyományos régészeti kutatások alapján Magyarországon. Magyar Tudomány.

¹¹⁰⁵ Pamjav, Fehér, Németh és Csáji, 2016. pp.: 98-99.

A Vadmező új kultúrái hosszú időn át a Don torkolat, Rosztov térségében tűntek fel. Véleményem szerint azért, mert **előázsiai** kitelepedők vitték oda az új kultúrára jellemző fejlesztő elemeket, legalább az átmeneti kőkortól fogva, a szarmatákig.

Az aktuális új kultúra a **Kaszipi-kapun** és a **Terek-kubáni vonulóúton** érkezett a Don torkolatához, a Vadmezőre. Ott először átfejlesztette az ott talált kultúrát egy magasabb szintre. Így új kultúra jött létre. Ezután ez az új kultúra keletre és nyugatra szorította a Vadmező régebbi tárgyi hagyatékát őrző népet. Olyan ez, mint amikor széthúzzák a függőnyt az újabb fellépő előtt. A **függöny** két szárnya a visszaszoruló régi kultúra.

Így választotta a Gödörsírokat /Yamna/ ketté a Katakombás kultúra, azt pedig a Gerendavázás. A kimmereket nyugati és keleti csoportra vágták a szkíták, majd pedig a őket a szarmaták. A folyamat hajtóereje a **Felföld** folyamatos fejlődése volt, mely megelőzte a Pusztát.

A tíz szétválasztást bemutató táblázat adatai alulról felfelé olvasandók (tehát a Rakuscheny Yar 6.9 – 5.0.-val kell kezdeni). A számok ezer éveket jelentenek. A legkorábbi, Rakuscheny leletek párhuzamai csak a Kaukázustól délre találhatók meg. Rövidítések a táblázat alatt.

Nyugat: Pontusi-pusztá	Rosztov térsége	Kelet: V, Ny-Szbr, Oázisfzr
Nyugati szarmaták	(Keleti szarmaták ←)	Keleti szarmaták
Nyugati szkíták 0.65	Szarmaták 0.35	Keleti szkíták → K.i hunok
Nyugati Kimmerek 0.8	Szkíták 0.8	Keleti Kimmerek, 1.0-0.8
Belozerskaya 0.9-1.2	Kimmerek 1.0	kimutatott hatás
Monteoru-Mnogo.. 2.0 k.	Gerendavázások 1.9 – 1.2	Andronovo 2.1-1.45
Ny. Gödörsírokat 2.6-2.8	Katakombások 2.6 – 1.9	Pol.Pot. 2.5
Nyugati Repin 3.3	Gödörsírokat 3.4 – 2.6	Afanasjevo 3.3 – 2.5
Sredny-Stog 4.5 – 3.5	Repin kultúra 3.95 – 3.4/3.2	Samara-Khvalynsk 4.9 – 3.5
Dnieper-Donets 5.7-4.7	Kőrézkor 5.5 – 4.9	Middle Volga, 6.2 – 4.5
Bug-Dniester 6.3-5.0	Későbbi újkőkör, 6.3 – 5.5	Elshanka 6.7 – 5.9 (R1b)
	Rakushechny Yar 6.9 – 5.0	

Kelet: Volgamente és/vagy Nyugat-Szibéria és/vagy Oázisfüzér

Ny: Nyugati. K: Keleti; Mnogo: Mnogovalikovaya; Pol.Pot: Poltavka-Potapovka.

Az ábra a **legalapvetőbb** hatást mutatja, de nem minden hatást. A bronzkor elején pl. volt visszacsapás a Pusztá felől a Felföldre, és a Vadmezőt érte távoli, keleti hatás is.

Amikor pedig a keleti szkíták névváltással lett **keleti hun** utódai megindulnak vissza, nyugatnak, ezeket a keleti szarmatákat tolják maguk előtt a Nyugat-szibériai-alföldön és Volga-Urál-közén. Végül a Kaukázusi-előterben is rájuk telepsznek, mielőtt Kru. 373-ban lerohannák a Volgától keletre lévő gótokat. A keleti hunok két ok miatt voltak képesek **megváltoztatni** a korábban fennálló, keletre vándorlásokat. Egyrészt az előázsiai puszták mozgóképességet ellenőrizni kezdték a létrejött államok. Másrészt élen jártak a haditechnikában – akárcsak szkíta őseik.

3. A szkíta-hun kapcsolatú régészeti kultúrák (12) vsz. az alábbiak:

Név	Tér	Idő	Hordozó
BMAC	Baktria-Mária	2.250 - 1.700	Szkíta elődök
Vekerzug	Alföld	750 - 250	Szkíta
Ananyino	Volgakönyök	750 - 250	Szkíta
Arzsan	Altáj	750 - 650	Szkíta
Pazirik	Altáj	550 - 250	Szkíta
Ordos	Folyóhurok	550 - 150	Keleti hun
Ogyinocovo	Felső-Ob mente	150 - 350	Keleti-hun
Felső-Szargatka	Ural-Irtis erdős pusztá	100 - 450	Attila népe

Kenkol	Kirgizia	250 - 450	Griff és Baján népe
Kusnarenkovói	Baskíria	550 - 750	Árpád népe
Karajakupovói	Baskíria	750 - 850	Árpád népe
Szubbotyici horizont	Prut-Dnyeper	850 k.	Árpád népe

A dőlten szedett évszám az első Kr.u-i adat.

A „kapcsoltságú” szó arra utal, hogy a szkíták és hunok általában kis létszámú vezérnépet alkottak az általuk uralt területen.

Az Ogyinocovoi kultúra dőlten szedett időkezdetet jelzi, hogy az időadatok ettől kezdve Krisztus születése utániak.

A Felső-Szargatka elnevezés arra utal, hogy véleményem szerint a kultúra alsó része (Kre. 650 – Kr.u. 100) vezérnépet tekintve nem szkíta és nem hun, hanem iráni (szarmata-féle) volt.

4. SZELLEMI HAGYATÉK

1. A sumerek felföldi eredete

1. Szentírás

A Szentírás szerint az **Éden a Felföldön** van, mivel ott ered a Tigris és Eufrátesz. Az Édennek **négy folyója** van. Noé bárkája pedig az **Ararát**-hegyein feneklett meg.

2. Egyiptomiak

Az egyiptomiak „A világ kormányzójának a ... **Napistent** tekintették.”¹¹⁰⁶. A Nap volt tehát a legfőbb isten. „Nevének bővebb formája Ré-Harakti, 'Ré, a Fényhegyen lévő Hórusz'. Az ahet az a hely a **világ szélén**, ahol a Nap **felkel és lebukik** ... a hireoglifa a **két hegy között a napkorongot** ábrázolja.”¹¹⁰⁷

Az világ teremtésének kitüntetett helyén, a **Napot** egy **kétágú hegy** között ábrázolják. A hegy előterében **négy vízfolyás** vesz körül egy kertet.

Egyes papok azonosították a Napistent Ozirisszel.¹¹⁰⁸ Ozirisz képjele egy három lépcsőjű trón, mellette egy szem jelével.

3. Sumerek

A **sumer** Gilgames-eposz főszereplője Uruk papkirálya. Egy alkalommal **ősei földjére** utazik. Az erről szóló rész földrajzi adatai a 9. és 11. táblán olvashatók¹¹⁰⁹. A 9. táblán egymás közelében szerepel a Masu-hegység és az istenek drágakő kerjete, a 11-en pedig a Niszir-hegy szerepel. A Masu-hegységről megtudjuk, hogy a világ végén van, örökdik a **Nap felkeltén és napnyugtán**, csúcsai az égboltozatig nyúlnak, gyökerei pedig leérnek az alvilágig. Örményül az **Ararátot** Maszisznak nevezik, amiben felismerhető a Masu név. Az istenek drágakőkerjete a Szentírási **Éden** fogalomkörébe tartozik. A Niszir-hegyen áll meg Út-napistim bárkája, aki a sumer Noé és egyben Gilgames őse. A bárka hegye a Szentírás alapján azonosítható az **Araráttal**.

Egy sumer hengerpecsét lenyomatán **kétágú hegy** között kel fel a **Napisten** (Utu). Mellette áll Enki és Isimud. Enki vállából **négy vízfolyás** ered. Isimud kétarcú – és így a római Janussal rokonítható.

4. Táblázatos összefoglalás

¹¹⁰⁶ Kákossy László: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Budapest, Osiris, 2005. p.: 314.

¹¹⁰⁷ Uo. p.: 314.

¹¹⁰⁸ Uo. pp: 315-316.

¹¹⁰⁹ Egyiptomi és mezopotámiai regék és mondák. Feldolgozta Dobrovits Aladár és Kákossy László. Második kiadás. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995 / 1998.

Rövidítések: Vöt: vízözön történet, vf = vízfolyás; 3s = hármass, k/ny: felkel és lenyugszik, sz/v = szélén vagy végén.

Kútfő/Adat	Fel-föld	Éden	Ara-rát	Vöt	4 vf	3s hegy	2 hegy	Nap	Nap-k/ny	Világ sz/v
Szentírás	+	+	+	+	+		+			
Sumer		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Egyiptomi						+		+	+	+

A táblázat adatai azt mutatják, hogy itt ugyan arról területről, a felföldről van szó.

2. A szkíták és hunok felföldi eredete

Kézai szerint a magyarok ősei a hunok, a **hunok** őse Hunor és Magor, akiknek apja Ménrót, akinek apja Thana, aki Jáfet törzséből származott, Jáfet fia pedig Noé.

Noé mellett Ménrót is a **Felföldhöz** kötődik, mert „a nyelvzavar kezdete után Havilah földjére költözött...”, ez pedig azonos a szentírási

Havillával, mely az Éden első folyójának, a Pisonnak a vízvidéke. „Az egyiknek a neve: Pison, : ez átfolyik Havilla egész földjén, ahol az arany található.”¹¹¹⁰ Ménrót apja pedig Thana, szkíta király. Thana: „Justinius 1,1 és Isidorus: Ttymologiarum ... 13, 21, 24 említ egy Tanaus nevű **szkíta** királyt. ... Reginónál szerepel Szkítia földrajzi leírésében a Thanais folyó, aminek névadója Izidor szerint is Tanaus volt. /Györffy Gy.: Krónikáink ..., 206. p.)”¹¹¹¹

3. Szabir és kazár – vsz.

1. A 722-ben írt Köli-Csor felirat nyugati oldalán olvashatjuk: „Amikor **Szagir** Csologun el-lenséges lett, Köli Csor /rájuk/ ökörként támadott, /öket/ felnyársalta, megölte. Gyermekeiket, asszonyaikat foglyul ejtette.”¹¹¹² Az itt szereplő „Szagir” szó a „szir”-ből fejlődhetett, úgy mint ahogy a kán → kagán lett; tehát szir → szagir.

2. „A TONUQU felirat Mongóliában, Ulánbátortól mintegy 60 kilométerre keletre található Bayan Cogt mellett, a Tuul /Tola/ folyó felső folyásánál ... A felirat keletkezésének ideje vitatott, valószínűsíthető dátumként 726-ra gondolhatunk.”¹¹¹³ Ez az évszám a „második Türk Kaganátus /680-740/”¹¹¹⁴ idejére esik. A feliratot egy négyoldalú kőhasábra vészték.

Az északi oldalon ezt olvashatjuk: „Türk Bilge kagán türk **szir** népet és az oguz népet gon-dozva uralkodik.”¹¹¹⁵ Az itt szereplő név egyrészt azonos azzal, ami az Amu-darja testvérfo-lyójának – a Szir-darjának – nevében szerepel. Másrészt közismert a Közel-Keleten.

3. Véleményem szerint a „szir” szó kétféle képen alakult tovább. Egyrészt hehezettel a szir → ha.szir → ka.zár soron. Másrészt szóbelseji triftongusból alakult bevézéssel, a szir → sz.au.ir → sza.vi.r → sza.bi.r népnévvé (úm. csűr → csavar).

¹¹¹⁰ Ószövegség, Teremtés könyve, 2 fejezet, 11. vers

¹¹¹¹ Anonymus / Kézai Simon: Magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 2004. p.: 121.

¹¹¹² Bertha Árpád: Szavaimat jól halljátok. Szeged, Jatepress, 2004. p.: 19.

¹¹¹³ Uo. p.: 27.

¹¹¹⁴ Uo. p.: 27.

¹¹¹⁵ Uo. p.: 87.

5. FÜGGELÉK

1. NEVEZÉKTAN

1. Rövidítések

an.	angol néven
e	ezer (szám után)
hg.	hegység
k.	körül
kb.	körülbelül
ln.	latin néven
m	magyarul
m	millió (szám után)
mn.	más néven
msz.	mások szerint
p.	pontosabban
r.	rövidítve
rn.	régi néven
tg.	tenger
tn.	tudományos néven
v.	vagy
vsz.	véleményem szerint.

2. Nyelvi nevezéktan

Magyar-finn nyelvcsalád, a finnugor és/vagy uráli helyett.

Obiak, obi ugorok helyett

3. Tárgyi hagyaték nevezéktan

Oxus kultúra, régészeti hagyatéka a Baktria-Margiana Archeological Complex r. BMAC.

Rézkor - kőrézkor tn. kalkolitikum helyett, mert egyszerűbb

Zóki kultúra a Vicsedál / Vuedol helyett.

4. Történelmi nevezéktan

Gyula barát, Julianus barát helyett. Ennek oka az, hogy a középkorban általában latin volt az írás nyelve, de már ez a szokás megváltozott.

Hun kor (400-895) a Medencében népvándorlás kora helyett. Ennek oka az, hogy a hunokat zömmel magyar ajkúnak tartom, és magyar emberként nem tartom helyesnek a kort másról elnevezni akkor, amikor az időszám több mint felében - **59 %-ban** - hunok uralták a Medence zömét. Attila (400-455), Baján (567-677) és a Griff népe (677-803) összesen 291 éven át uralkodott. A kivételt a Gepida Királyság (455-567) és a Griff népének bukása (803-895) utáni időszak jelenti, mely összesen 204 évig tartott.

5. Nemzettagok

1. Kövek népe: Az a lakosság, amely már az élelemtermelés megérkezése előtt itt élt a Medencében.

2. Magvetők népe: Korai magvetők népe + Nimród népe + Hódoltságok népe

1.1. Korai magvetők népe: A Medence lakossága az itteni újkőkor elejétől a középső rézkor végéig. Körös-kultúra megjelenésétől a Bodrogkeresztúri kultúra végéig.

1.2. Nimród népe: A Medence lakossága a késő rézkor elejétől a középső bronzkor végéig. Kezdete a Péceli kultúra megjelenése.

1.3. Hódoltságok népe: A medence földműves rétege, a Halomsírosok betörésétől kezdve.

3. Puszták népe: A Puszán lévő vagy onnan érkező nyolc nemzettel. Szkíta elődök, szkíták, keleti hunok, Attila népe, korai Griff népe, Baján népe, kései Griff népe, Árpád népe.

3.1. Szkíta elődök: A Felföldről indultak kelet felé, részt vettek az Oxus kultúra megalkotásában, az iráni terjeszkedés hatására egyre mozgékonyabbá váltak, az Észak-iráni-vonulóúton, majd a Kaszpi-kapun át jutottak ki a Terek-Kubán-síkra.

3.2. Szkíták: Előázsiából a Kaszpi-kapun kilépve jelennek meg. A Don torkolatánál nyugati és keleti ágra válnak. Nyugati águknak egy csoportja beköltözik a Medencébe. Keleti águk Kr.e. 450-től nevet vált.

3.3. Keleti hunok, kínai néven hszüungnuk: A keleti szkíták Kr.e. 450-es névváltással létrejött utódai. Mongóliából az északi és déli vonulóúton indultak nyugat felé. Az északi úton haladt Attila / Árpád népe; a délin pedig a Griff és Baján népe.

3.4. Attila népe: Az északi vonulóúton halad Mongóliából nyugat felé. Kr.u. 1-ben lép ki Szabíriába, és 150-re ér a Volgához. A Volgán túli európai térségben 373-463 között van meghatározó szerepe.

3.5. Korai Griff népe: A déli vonulóúton halad Mongóliából nyugat felé. Első csoportjaik 445-re jutnak ki a Terek-Kubán-síkra. 463-ra elűzik onnan a bolgár vezető réteget. 506-ra már a Vadmezőt is uralják. Uralmi helyzetüknek egy időre véget vet Baján népének átvonulása ezeken a tájakon (557-567).

3.6. Baján népe mn. korai avarok: A déli vonulóúton halad Mongóliából nyugat felé. 557-567 között vonul át a Terek-Kubán-síkon és a Vadmezőn a Medencébe. A Medencében beolvadnak a 677 k. érkező Kései Griff népébe.

3.7. Kései Griff népe, mn. késői avarok v. griffes-indások: A Terek-Kubán-síkról indulva 665-677 között átvonulnak a Vadmezőn a Medencébe, ahol 795/803-ig vannak uralmi helyzetben.

3.8. Árpád népe: Attila népének 463-as névváltással létrejött utódai. 750-884 között feladják Szabíriát, 840-900 között uralják a Vadmezőt, 862-től telepsznek be a Medencébe.

6. Földrajzi nevezéktan

1. Általában

Déli földrészek: Ausztrália, Antarktis, Dél-Amerika

Éghajlati adatok: Alapvető forrás a Wikipedia. Az alábbi szövegben az adatok az itt megadott sorrendben tartalmazzák a januári átlaghőmérséklet (jn), évi középhőmérséklet (é), júliusi középhőmérséklet (jl), csapadék (cs), fagypont alatti átlaghőmérsékletű hónapok száma (f) adatait, a megadott rövidítések után. A hőmérsékletnél a oC adatokat egész számra, a csapadék esetében a mm/év adatot pedig tízesekre kerekítettem.

medence (általában): két része a medencealj és a hegységkeret. Nem csak a medence alját jelenti tehát.

2. Magyar Őstörténeti tér

1. Felföld: Örmény-felföld

Városokkal: Van, Jereván, Tebriz

2. Anatóliai-balkáni-vonulóút: A Pontus-hegység déli lábánál és a Balkán-félsziget tengelyében.

Városokkal: Erzerum, Isztambul, Edirne, Plovdiv, Szófia, Nis, Belgrád) vezet.

3. Medence: Kárpát-medence

4. Kaszpi-kapu

A Kaukázus keleti lába és Kaszpi-tó közötti átjáró, Baku és Mahacskala között.

5. Terek-Kubán-sík mn. a Kaukázus északi előtere

A Kaukázus, Fekete-tenger, Don és a Kaszpi-mélyföld közötti terület.

Városokkal: Groznij, Sztavropol, Krasznodár, Eliszta

6. Vadmező

Az Alduna és a Volga közötti füves puszták.

Városokkal: Chisinau, Harkiv, Voronyezs, Szaratov

7. Szabíria: A Volga és az Altáj közötti füves puszták (a Minuszinszki-medencéig).

Városokkal: Szimbirszk, Ufa, Cseljabinszk, Omszk, Novoszibirszk

8. Mongólia: Mongólia ország + Góbi-sivatag + Belső-Mongólia tartomány

Városokkal: Ulánbátor, -, Hohhot

9. Dzsungária: Északi határa a Góbi-Altáj, déli határa a Tiensan. Nagyvárosa Urumcsi.

10. Óázisfüzér: A Turáni-síkvidék déli peremvidéke.

A Tiensan, Hindukús és Kopet-dag északi lábánál sorakozó öntözhető életkamrák sorozata, az Ili folyó medencéjétől a Kaszpi-tóig.

Városokkal: Almati, Biskek, Taskent, Mazari-Sarif, Mari, Asgabat.

11. Afgán-vonulót: Mari és Iszlámabad között, a Hindukúst megkerülve

Városokkal: Mazari-Sarif, Herát, Kandahár, Gazni, Kabul, Iszlámabad

12. Észak-iráni-vonulót

A Kopet-dag és Elburz déli, és az Ardabili-hegység délnyugati lábánál futó útvonal.

Városokkal: Meshed, Teherán, Baku.

3. Ázsia

Előázsia, Elő-Ázsia helyett, mivel használata gördülékenyebb.

Előázsia a Közel-Kelet északi, hegyvidéki része + az ún. Termékeny Félhold.

A 'Pallas Nagy Lexikona' szerint a Közel-Kelet - az Arab-félsziget kivételével: **"Ázsia nyugati része, magában foglalja Kisáziát, Örményországot, Szíriát, Palesztinát, a Szíriai-sivatagot, Perzsiát, Mezopotámiát, Afganisztánt és Beludsisztánt."**

Ikerközpont: A Turfáni és Hámi mélyedés párosa

Kaszpi-tó Kaszpi-tenger helyett, mivel jelenleg már nincs kapcsolatban a Világóceánnal, és ezért nem tenger.

Kopet-dag

Szűk értelemben egy hegyvonulat Türkmenisztán és Irán határán.

Tágan értelmezem, hozzá számítva az Elburz folytatásában lévő Aladagh és Binauld hegységet is. Az így értelmezett kettős vonulat között található a Meshed városát is befogadó Horaszáni-árok.

Tiensan

Mintegy 2500 km hosszú hegységcsoport a Kizil-kum és a Pej-hegység között.

A továbbiakat lásd a tájbeosztásnál.

Turáni-síkvidék, melynek része a Száraz Közép →kiemelés

4. A Száraz Közép részei

1. Nyugaton (2)

1. Kaszpi-tó, a Föld legnagyobb területű tava.

2. Kaszpi-síkság: Alföld és mélyföld. A Kaszpi-mélyföld **„Nagyobb része homoksivatag.”**

¹¹¹⁶ Ilyen pl. a Volga és Urál közötti Rin-sivatag. Legfőbb nagyvárosa Asztrahán.

Asztrahán an. Astarkhan: Város a Volga-deltában, éghajlata mérsékelt övezeti főlisívtagi éghajlat, éghajlati adatai: jn: -4 oC, é: 11 oC, jl: 26 oC, cs: 230 mm/év, f: 4 hónap.

¹¹¹⁶ Rudl József, 1999. p.: 304.

2. Középen (6)

1. Aral-kum: A kiszáradt Aral-tó medencéjében jött létre
2. Usztyurt-fennsík: A Kaszpi-és Aral-tavak között, „területének nagy részét agyag, illetve kőszivatok építik fel.” ¹¹¹⁷
3. Mugodzsar / Mugaldzsar: „Az átlag 200-300 m-re kiemelkedő /legmagasabb pontja 567 m/ dombvidék már a félsivatagi területéhez tartozik.” ¹¹¹⁸
4. Arali-Kara-kum: Az egykori Aral-tó kiszáradása után, annak helyén jött létre
5. Kizil-kum, m. Vörös-homoksivatag: A Szir-darja és Amu-darja között
6. Kara-kum, m. Fekete-homoksivatag: Az Amu-darja és Kopet-dag között, Türkmenisztánban. Türkmenisztánról írják, hogy „a csapadék a síkságon 70-120 mm” ¹¹¹⁹. „a Kara-kum homokfelszínén mértek már 79 °C-ot is” ¹¹²⁰.

3. Keleten (5)

1. Szégyentelen-síkság mn. Betpak-Dala: A Kazah-hátság délnyugati pereme, melyet „terméketlensége miatt” ¹¹²¹ nevezték el így a kazahok.
2. Mujun-kum m. Tevenyak-homoksivatag: Homoksivatag az Aj-tau - Zsol-tau és Kara-tau hegyláncok, valamint a Csü és Talasz folyók között
3. Hétfolyó-alföldje, törökül Dzsetiszu, oroszul Szemirecsje: A Balhas-tótól délre lévő homoksivatagos térség, melyet az Ili és a Dzsungár-alatau vizei öntöznek.
4. Balhas- mn. Balkas-tó
5. Kazah-hátság, an. Kazakh uplands, kazahul Szariarka: Csak a Tengizi-tótól és Karagandától délre lévő része a Száraz Közép része, mely túlnyomóan sivatag és félsivatag. Jellemző városa pl. a Kazahsztán mértani középpontjának közelében lévő Dzsezkazgan, an. Jezkazgan, éghajlati adatai: jn-13 °C, é: 6 °C, jl: 24 °C, cs: 180 mm/év, f: 4 hónap. „... az ország belsejében, Dzsezkazgan környékén ... mindössze 1.5 fő/km² az átlagos népsűrűség.” ¹¹²²

5. Afrika

Belső-Afrika: Azon terület, ahol ma az emberszabású majmok élnek. Ide tartozik a Kongó-medence, Nyugat-Guinea és Kelet-Afrika egy kicsiny része.

2. TÁJBEOSZTÁS

1. Bevezetés

Minden tájbeosztás tovább részletezhető, de a részletesség egy szint után lényegtelen. A túlzott részletességet úgy kerülöm el, hogy egy összetett táj esetén a legjellemzőbb táj nevét használom. Pl. elég közismert a „Dunántúli-dombság a Mecsekkel” név helyett, egyszerűen használható a „Dunántúli-dombság”. Igaz, ez utóbbi tájnév nem csak egy dombságnak nem mondható középhegységet, hanem többek között egy méretes alföldet is tartalmaz (Belső-Somogy). Ezen az alapon pl. a Tiensan-vidéket úgy értelmezem, hogy nyugati vonulatai az Amu-darjáig érnek.

Ázsia esetében a kilenc óriástájra alapuló beosztás emberközpontú. A hegységeket tekinti hátnak, mivel népsűrűségük környezetükhöz képest alacsony.

¹¹¹⁷ Uo. p.: 272.

¹¹¹⁸ Uo. p.: 304.

¹¹¹⁹ Uo. p.: 262.

¹¹²⁰ Horváth Gergely, Simon Dénes és Nagy Balázs: Közép-Ázsia természeti viszonyai. In. Ázsia regionális földrajza. Szerkesztették: Horváth Gergely, Probáld Ferenc és Szabó Pál. p.: 100.

¹¹²¹ Rudl József, 1999. p.: 306.

¹¹²² Uo. p.: 310.

2. Európa

1. Fennoskandia
2. Kelet-európai-síkvidék
3. Brit-szigetek
4. Francia-Belga-rögvidék
5. Germán-Lengyel-alföld
Déli részén van a Kölni-, Vesztfáiai-, Lipcsei-, Sziléziai-öblözet, valamint a Sandomíri-alföld.
6. Közép-európai-rögvidék
Duna-Majna-csatorna
7. Ibér-félsziget
8. Appenninni-félsziget
9. Balkán-félsziget
10. Alpok-Kárpátok-vidéke.

3. Ázsia

Táblázat

Ázsia nagytájai egy 3x3-as sakktáblához hasonlítanak.

Sávok	Nyugati	Középső	Keleti
Északi	Nyugat-szibériai-alföld	Közép-szibériai-fennsík	Kelet-szibériai-hegyvidék
Középső	Turáni-síkvidék	Belső-Ázsia	Távol-Kelet
Déli	Közel-Kelet	India	Délkelet-Ázsia

Észak-Ázsia = Szibéria

Határai

Ural-hegység, Északi-jeges-óceán, Csendes-óceán, Sztanovoj-hg, Jablonovij-hg, Szaján, Altáj, Kazah-hátság.

Részei

Nyugat-szibériai-alföld, Közép-szibériai-fennsík, Kelet-szibériai-hegyvidék.

A szibériai óriástájakat a Jenyiszej és a Léna folyamok választják el egymástól.

Turáni-síkvidék

Határai

Kaszpi-tó, Sztavropoli-hát, Jergenyij-fennsík, Volga, Obscsij-szirt, Nyugat-szibériai-alföld, Altáj, Dzsungár-Alatau, Tiensan, Pamír, Hindukús, Kopet-dag.

Részei (3)

Nyugaton (2): Kaszpi-tó, Kaszpi-síkság

Középen (6): Aral-kum, Usztyurt-fennsík, Mugodzsar, Arali-Kara-kum, Kizil-kum, Kara-kum

Keleten (5): Betpak-Dala, Mujun-kum, Szemirecsje, Balhas-tó, Kazah-hátság

Belső-Ázsia

Határai

Altáj, Szaján, Jablonovij-hegység, Nagy-Hingan, Tajhang-hegység, Csin-hegység, Vörös-mn. Szecsuan-medence, Himalája, Karakórum, Pamír, Nyugati-Tiensan, Dzsungár-Alatau, Tarabagataj-hegység.

Részei (6)

1. Mongólia, 2. Kínai-löszfennsík, 3. Tibet, 4. Tarim-medence, 5. Ikerközpont: Turfáni és Hámi-oázisok, 6. Dzsungária.

Távol-Kelet

Határai

Sztanovoj-hg, Nagy-Hingan, Tajhang-hg, Tibet keleti pereme, Vörös-folyó, Csendes-óvceán.
Részei (9)

1. Amúrmellék, 2. Mandzsúria, 3. Kínai-alföld, 4. Jangcse-medencék: Szecsuáni- mn. Vörös-medence, Vuhani-medence, Torkolati-félmedence, 5. Dél-kínai-hegyvidék, 6. Szahalin, 7. Japán-szigetek, 8. Koreai-félsziget, 9. Kínai-szigetek: Tajvan, Hajnan.

Közel-Kelet mn. Délnyugat-Ázsia

Határai

Fekete-tenger, Kaukázus, Kaszpi-tó; Kopet-dag, Hindukús, Arab-tenger, Vörös-tenger, Szu-ezi-csatorna, Földközi-tenger, Égei-tenger, Márvány-tenger.

Részei (3)

1. *Északi hegyvidék* (5): 1. Kisázsia. 2. Örmény-felföld. 3. Kaukázus-vidék: a Kaukázus és Kis-Kaukázus köze, kb. a mai Grúzia és Azerbajdzsán területe. 4. Iráni-medence. 5. Afgán-medence.

2. *Termékeny-félhold* an. Fertile Crescent: 1. Levantei-folyosó. 2. Mezopotámia: a Tigris és Eufrátesz folyók köze és közvetlen partvidéke.

3. *Sivatagos Arábia* mn. Szir-Arab-sivatagok, valamint a Jemeni- és Ománi-hegyvidék

India p. Indiai szubkontinens mn. Dél-Ázsia

Határa

Nyugaton a Szulejmán-hg, északon a Himalája, keleten a Patkai- és Arakán-hg, délen a Bengál-öböl és az Arab-tg.

Részei

1. Észak-indiai-alföldlek

Indus-alföld: Punjab + Szind

Gangesz-Brahmaputra-alföld: Hindusztáni-alföld, Brahmaputra-alföld, Bengália

2. Dekkán-fennsík

3. Indiai-parti-síkságok: Malabár-part, Koromandel-part.

Délkelet-Ázsia

1. Indokína

2. Maláj-szigetvilág: Nagy-Szunda-szigetek: Borneó / Kalimantan, Szumátra, Jáva, Celebesz / Sulawesi. Kis-Szunda-szigetek. Molukkák / Maluku-szigetek. Fülöp-szigetek.

Tiensan

Határa

Északon: Kizil-kum, Mujun-kum, Szemirecsje, Dzsungár-Alatau, Dzsungáriai medencealj

Keleten: Pej-hegység, szétnyíló vonulatai között van az Ikerközpont

Délen: Takla-Makán, Pamír-hg, Amu-darja

Nyugaton: Kizil-kum.

Vizei: Innen ered nyugaton a Szir-darja, keleten pedig az Ili. Nagy tava az Isszik-kul, m. Meleg-tó.

Részei

Nyugati része a Zaravsán-Aláj-hegyvidék, melyet egyes szerzők a Tiensantól különállónak tekintenek. Ennek keleti része az Aláj-hegység, mely a Fergánai-medence és a Pamír között húzódik. Nyugati részének három vonulata van. Az északi a Turkesztáni-hegység a Nura-tau-val, a középső a Zeravsán-hegység, a déli pedig a Hisszár-hegység. Ez utóbbi hordozza Baktria és Szogdia határát.

Központi része a Fergánai-medence és a Középső-Ili-medence között húzódik. Itt magasodik, a kirgiz-kínai határon, a hegységcsoporthoz legmagasabb csúcsa, a Dzsengisz Csokuszu, oroszul Pik Pobedi, m. Győzelem-csúcs (7439 m).

A Kizil-kum és Mujun-kum közötti Kara-tau adja Szogdia és Tarszia határát.

A Mujun-kum és a

Keleti része a kínai Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület keleti részén terül el, a Középső-Ili-medencétől északra és keletre. Három vonulata van. Az északi a Bogdo- és Barköl-hegység, a középső a Csol-hegység, a déli a Kuruk-hg. A két északibb vonulat között van a Ikerközpont.

3. Afrika

1. Atlasz-vidék
2. Szahara
3. Szudán
4. Nyugat-Guinea
5. Kongó-medence
6. Északkelet-Afrika: Etióp-lávafennsík + Szomáli-félsziget
7. Kelet-Afrika: Közép-afrikai-árok, Kelet-afrikai-fennsík, Kelet-afrikai-árok, Kelet-afrikai-lejtő
8. Dél-Afrika
9. Madagaszkár.

3. SZAKIRODALOM

Amelyik műnél két évszám szerepel, ott a megadott oldalszám a másodikra vonatkozik. Az első pedig a mű korábbi kiadásának évét adja meg.

Ajbolat Kuskumbajev: Magyarok keleten és nyugaton. Magyar-türk-kipcsak kapcsolatok a középkorban. Ómúltunk tára 8. Cédrus Művészeti Alapítvány - Napkút Kiadó. Budapest, 2011. ISBN 978 963 263 263 223 0. ISSN 1789-2023.

Amelie Khurt: Az ókori Közel-Kelet. Fordította: Mohay Gergely. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsésztudományi Kar, 2005. Studia Orientalia. Szerkesztő: Maróth Miklós. A fordítás alapjául szolgáló mű: A. Kuhrt: The Ancient Near East, c. 3000-300 BC I-II London. ISBN 963 9206 00 8. c /copyright/ Mohay Gergely.

Andrásfalvy Bertalan és munkatársai: Magyar Néprajzi Lexikon, első kötet, Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. ISBN 963 05 1285 8. Elérhető a világhálón.

Anonymus / Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Osiris. Budapest, 2004. Milleniumi magyar történele. Források. ISSN 1585-4264. Szerkesztő Benda Gyula, Bertényi Iván, Póth János.
ISBN 963 389 606 1.

Antal, Csongor és Fodor: A világ nyelvei. Gondolat, Budapest, 1970.

Aradi Éva: A hunok Indiában. A heftaliták története. Hun-idea.

Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai I. Egyetemi tankönyv gyanánt. Felelős kiadó: László

Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, Budapest, 1997. ISBN: 963 7528 32 6.

Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai II. Kornél. Egyetemi tankönyv gyanánt. Miskolci Bölcsész Egyesület, 1998. ISBN: 963 7528 40 7.

Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai III. Egyetemi tankönyv gyanánt. László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Budapest, 2005. ISBN 963 218 087 9.

Bakay Kornél: A magyar államalapítás. 2. kiadás. Budapest, Gondolat, 1981. Magyar História. ISSN 0324-7716. ISBN 963 280 674 3. C Bakay Kornél 1978.

Bakay Kornél: Az árpádok országa. Őstörténetünk titkai. Budapest, 2002. Második kiadás. C Bakay Kornél. ISBN 963 7528 01 6.

Bakay Kornél: Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség! Tanulmányok és előadások. II. javított kiadás. Kráter. Pomáz, 2004. C Bakay Kornél, 2004. C Kráter Műhely Egyesület, 2004. ISBN 963 9472 91 3.

Balázs Géza, Dr.; szerkesztő: **Magyar nyelv.** Új érettségi. Budapest, Corvina Kiadó Kft, 2005. 3. kiadás. ISBN 978 963 13 5610 6.

Balogh László és Keller László szerkesztők: Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. Magyar Őstörténeti Könyvtár 21. A Szegedi Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. A sorozatot szerkeszti Zimonyi István. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia. Szeged, 2002. szeptember 9-10. Szerkesztette: Balogh László, Keller László. Balassi Kiadó, Budapest. C A Szerzők, 2004. ISSN 1215-4024. ISBN 963 506 554 X.

Bárdi László: Az ősi Selyemút világa. Masszi Kiadó, Budapest, 2003. ISBN 963 9454 38 9.

Bendefy László: A magyarság és a Középkor. Reprint kiadás. Dr. Bendefy István. Budapest, 2000. ISBN: 963 640 945 5.

Bernard Comire, Stephen Matthews, Maria Polinsky: A nyelvek világtálasza. A világ nyelveinek eredete és fejlődése.. Kossuth Kiadó, 2006. A mű eredeti címe: The Atlas of languages, 2003. ISBN 963 09 4834 6.

Bertha Árpád: Szavaimat jól halljátok... ISBN 963 482 682 2. A türk és ujjur rovásírási emlékek kritikai kiadása. Jatepress Szeged 2004. C SZTE BTK Altajisztika Tanészék - MTA-SZTE Turkológiai Kutatócsoport.

Bihari Gábor: A népek országútján I. rész Szkíták, szakák, székelyek. Szkíta Szarvas Könyvkiadó. Nyíregyháza, 2004. Copyright C 2004 Bihari Gábor. Copyright C 2004 Szkíta Szarvas Könyvkiadó. ISBN 963 216 716 3 ö. ISBN 963 216 717 1 (I. kötet).

Bíró József: A szabír-magyarok a "sumirok" tanítómesterei. A szerző kiadása. Budapest. 2002. C Bíró József.

Boda László: Avarok és székelyek. A történelmi fehér foltok filozófiai kutatásának tükrében. Püski, Budapest, 2004. C Boda László. ISBN: 963 9906 35 2.

Borsy Zoltán szerkesztő: Általános természetföldrajz. Szemelvények az általános természetföldrajz köréből. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Botos László főszerkesztő: Magyarságtudományi tanulmányok. Hun-idea Szellemi Hagyományörző Műhely, 2008. ISBN 978-963-7014-28-4. C Hun-idea, 2008.

Bunyevác Zsuzsa: A Szent Grál üzenete. Az eltitkolt magyar vonatkozások.

Cartographia: Középiskolai földrajzi atlasz, 2021. ISBN 978 963 262 562 1 CM.

Colin Renfrew et Paul Bahn: Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat. Osiris Kiadó. Budapest, 2005. ISBN 963 389 809 9.

Csáji László Koppány: A sztyeppei civilizáció és a magyarság. Ómúltunk tára 1. Cédrus Művészeti Alapítvány - Napkút Kiadó. Budapest, 2007. ISBN 978 963 8478 76 4.

Czuczor Gergely és Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. 5. kötet. Pest, Emich Gusztav akadémiai nyomdász, 1862.

Csányi Vilmos: 'Én is be fogom adatni'. Csányi Vilmos etológus a járványról és hosszú távú következményeiről. Magyar Narancs folyóirat, 2020.11.26. Elérhető az interneten.

Cser Ferenc és Darai Lajos: Magyar folytonosság a Kárpát-medencében. Avagy kőkori eredetünk és a sejti tulajdonság-örökítő kutatás. Fríg Kiadó. Szerkesztő: Varga Csaba. C Cser Ferenc - Darai Lajos, 2005. Minden jog fenntartva. ISBN 963 865 88 6 X.

Cser Ferenc és Darai Lajos: Kárpát-medence vagy Szkítia? Fríg Kiadó, 2008. C Cser Ferenc - Darai Lajos, 2008. ISBN: 978 963 9836 12 9.

Cser Ferenc és Darai Lajos: Európa mi vagyunk. I. kötet. Fríg Kiadó. Sorozatszerkesztő: Varga Csaba. C Cser Ferenc - Darai Lajos, 2008. Minden jog fenntartva. ISBN 978 963 9836 02 0.

Cser Ferenc és Darai Lajos: Kárpát-medencei magyar ősiség. Magyarságtudományi füzetek. Kiadja a Hun-idea Szellemi Hagyományörző Műhely. Budapest, 2010. Kisenciklopédia 12. C Magyarok Világszövetsége. ISSN 2061-649X. ISBN 978-963-7014-55-0.

Csihák György szerkesztő: Magyar történelem. Tízezer év - ezer oldalról. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Zürich - Budapest, 2002. ISBN 963 86100 1 8.

Csorba Csaba: Árpád népe. Vince Kiadó Kft., 2000. C Csorba Csaba, 1997. Az első kiadás utánnyomása. ISBN 963 9192 29 5 / ISSN 1417-6114

Csuray Károly: A magyarság, mint faj és nemzet - Csuray Károly. Budapest, 1935. Madách Könyvkiadó. A magyar múlt eltitkolt évezredei című sorozat XII. kötete. A sorozatot szerkeszti: Babinecz László. ISBN 963865581-X.

Dobrovits Aladár és Kákosy László feldolgozása: Egyiptomi és Mezopotámiai regék és mondák. Móra Ferenc Könyvkiadó, Második kiadás. ISBN 963-11-7448-4.

Douglas Palmer, Dr.: Az ember eredete. Az ember fejlődésének képes története. Copyright c 2007.

New Holland Publishers /UK/ Ltd. A mű eredeti címe: The Origins of man. An illustrated history of human evolution. Magyar kiadás: c Officina '96 Kiadó, 2007. 1088 Budapest, Szentkirályi utca 34.

D. W. Harding: Az őskori Európa. A múlt születése. Helikon Kiadó, 1986. A mű eredeti címe: Prehistoric Europe. Fordította és az utószót írta Makkay János. C Elsevier Publishing Projects Sa, Lausanne, 1978.

Engel Pál: Magyarok a világban. Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Háttér Kft. – Téka, Budapest. 1990. ISBN 963 7403 85 X.

Erdélyi István: A magyar honfoglalás és előzményei. A magyar műveltség 1100 éve. Mundos Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002. ISBN 963 8033 37 1. ISSN 1418-7035.

Erdélyi István: Őseink nyomában. A magyar őstörténet kutatása a XX. században. Masszi Kiadó, Budapest, 2004. C Erdélyi István, 2004. ISBN 963 9454 46 X.

Erdélyi István: Schtya Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei. Mundos Magyar Egyetemi Kiadó. Budapest, 2008. ISBN 978 963 8033 43 7. ISSN 1417-7552.

Erdélyi István: Dél és észak. Régészeti emlékek. Cédrus Művészeti Alapítvány - Napkút Kiadó. Budapest, 2011. Ómultunk tára 7. C Erdélyi István, 2011 és Napkút Kiadó, 2011. ISSN 1789-2023. ISBN 978 963 263 1929.

Európa és a Szovjetunió. Üsd fel! Novotrade Kiadó, 1990. ISBN 963 585 103 0. A mű eredeti címe: „Slag nach!” Europa und Sowjetunion. Eredeti mű C Bibliographisches Institut AG, Mannheim, 1977
Fordította és átdolgozta Nemerkenyi Antal, dr. Sárfalvi Béla.

Érdy Miklós: A hun lovastemetkezések. Magyar vonatkozásokkal. Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó. 2001. C Érdy Miklós, West New York. ISBN 963 00 7566 0. ISBN 963 00 7565 2. ISBN 963 00 7567 9.

Érdy Miklós: A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata. Érdy Miklós. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010. ISBN 978 963 662 369 2.

Fodor István: Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás. Gondolat, 1975.
Magyar História. ISBN 963 280 241 1. C Fodor István 1975.

Fodor István főszerkesztő: A világ nyelvei. Főszerkesztő Fodor István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. ISBN 963 05 7597 3 Első kiadás.

Fodor István: A világ nyelvei és nyelvcsaládjai. Tinta Könyvkiadó Budapest, 2004. Második, átdolgozott kiadás. C Fodor István. C Tinta Könyvkiadó. ISBN 963 7094 06 7.

Fodor István: Östörténet és honfoglalás / Magyarország története sorozat. Írta: Fodor István. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Kossuth Kiadó. C Kossuth Kiadó 2009. C Fodor István 2009. ISBN 978-963-09-5679-6.

Futó József, Dr. szerkesztő: Kontinensek földrajza I. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. ISBN 963 18 1247 2.

Gábris Gyula szerkesztő: Európa regionális földrajza. Természetföldrajz. Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978 963 463 319 8.

Geoffrey Barrachlough és Normann Stone szerkesztő: Világtörténelem - The Times atlasz. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1992. A mű eredeti címe: The Times Atlas of World History. Magyar nyelvű kiadás C Times Books and Akadémiai Kiadó, 1992. Készült a harmadik, átdolgozott kiadás alapján.

Gombos F. Albin, Dr. szerkesztő: Középkori Krónikák. Az MTA támogatásával. XV-XVI. Friesingi Ottó: I. Frigyes császár tettei. Budapest, Aetheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1913.

Göran Burenhult összeállító: Nagy civilizációk. Az emberiség képes története. Ősi társadalmak és kultúrák. Budapest, Kossuth Kiadó 2005. A kiadás alapja: The Illustrated History of Humankind Great Civilizations. ISBN 963-09-4746-3. Magyar fordítás: Antoni Csaba, Dr. Dezső Tamás, Szuhay Havas Ervin.

Göran Burenhult összeállító: A múlt emberei. Az emberiség képes története. Az emberiség eredetének és fejlődésének képes története. Összeállította: Kossuth Kiadó 2007. A kiadás alapja: The Illustrated History of Humankind People of the Past. ISBN 978-963-09-5619-2 Magyar fordítás: dr. Kordos László, dr. Bácskay Erzsébet.

Götz László: Keleten kél a Nap I. Kultúránk a történelmi ősidőkből. Első kötet. Püski. Budapest, 1994. C Götz László örököse. ISBN 963 8256 30 3. ISBN 963 8256 31 1 I.

Götz László: Keleten kél a Nap II. - Götz László. Kultúránk a történelmi ősidőkből. Második kötet. Püski. Budapest, 1994. C Götz László örököse. ISBN 963 8256 30 3. ISBN 963 8256 32 X II.

Grahame Clark: A világ őstörténete. A mű eredeti címe: World Prehistory. c /copyright/ Cambridge University Press 1969. Fordította: Sárkány Mihály. Gondolat. Budapest 1976. ISBN 963 280 410 4.

Grandpierre Attila: Attila és a hunok. Grandpierre K. Endre munkáinak és jegyzeteinek alapján írta: Grandpierre Attila. A szkíta-hun-magyar folytonosság. Napkút Kiadó. Budapest, 2006. C Grandpierre Attila, 2006. C Napkút Kiadó, 2006. ISBN-10: 963-8478-40-3. ISBN-13: 978-963-8478-40-5.

Grandpierre Attila: Ősi Magyarország. A Kárpát-medence és a Selyemút népeinek felemelkedése. Titokfejtő Könyvkiadó, 2019. ISBN 9789637707117.

Grover S. Krantz: Az európai nyelvek földrajzi kialakulása. Magánkiadás, Budapest, 2000. ISBN 963 440 022-1.

Gyenis Gyula és Hajdu Tamás: Emberré válás. Az ember biológiai és kulturális evolúciója. Budapest, Archaeolingua Alapítvány, 2017. ISBN 978-963-9911-93-2.

Gyóni Gábor: A magyarság hajnalán. Gyóni Gábor. A magyarok korai története a honfoglalásig. Források és tanulmányok 3. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest, 2009. C Gyóni Gábor, 2019. C MTA BTK, 2019. ISBN 978-963-416-167-7.

Györffy György: István király és műve. Balassi Kiadó, Budapest. Bővített, javított kiadás, 2000. C Györffy György, 2000.

Hajdú-Moharos József, Dr.: Történeti-gazdasági terület egységek Európa országaiban. Térképész szakos hallgatók számára. Kézirat javított kiadása. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. ELTE TTK Általános Gazdaságföldrajzi Tanszék.

Hankó Ildikó: A Kárpát-medence benépesülése, Demokrata, 2008.10.01.

Helen Davies és Kovács Ottilia: Kezdők finn nyelvkönyve. Holnap Kiadó Kft, 2015. Kezdők nyelvkönyve sorozat. ISBN 9789633466544.

Henkey Gyula: Őseink nyomában. Elérhető a világhálón. A magyarság embertani képe. Magunk keresése. Magyarság és Európa Kiadó, Budapest, 1993. ISBN 963 85203 0 2.

Herbert Haag, Dr.: **Bibliai Lexikon.** ISBN 963 360 465 6. Szent István Társulat, az Apostoli Szent-szék Könyvkiadója, Budapest, 1989. Az eredeti mű címe: Bibel-Lexikon. Fordította: dr. Ruzsiczky Éva.

História folyóirat. Szerkesztő: Glatz Ferenc. Felelős kiadó: História Alapítvány. HU ISSN 01392409. Index: 25348. XXXIV. évfolyam, 7. szám. 2012.

Horváth Csaba Barnabás: How Eurasia Was Born – A proposed atlas of prehistoric Eurasia based on genetic data supporting the farming-language dispersal model. International Relations Quarterly, ISSN 2062-1973

Horváth Gergely, Probáld Ferenc és Szabó Pál szerkesztők: Ázsia regionális földrajza. Elte Eötvös Kiadó. C Szerzők, 2008. ISBN 978 963 248 021 5.

Hosszú Gábor: Rovásatlasz. Budapest, 2013. ISBN 978-963-08-5812-0.

J. J. De Groot: Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. A mű eredeti címe Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur

Geschichte Asiens. Berlin und Leipzig 1921. Művét közzéteszi: Bakay Kornél. Respenna, Budapest, 2006. C Bakay Kornél. ISBN 963 0605 26 0.

Joan Oates: Babilon. A mű eredeti címe: Babylon. Copyright c 1979 and 1986 Thames and Hudson, London. Fordította: Valló Gábor. ISBN 978 963 643 064 1. Kiadja a General Press Kiadó.

John Bright: Izráel története. Fordította: Domján János. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990. A mű eredeti címe: History of Israel. Ötödik kiadás. ISBN 963 300 363 6. Egyetemi Nyomda.

Kalevi Wiik: Az európai népek eredete. Nap Kiadó, Budapest, 2008. ISBN 978 963 9658 50 9. A fordítás alapja: Eurooppalaisten juuret. Atena Kustannus OY, Jyväskylä, 2002.

Kákossy László: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris, Budapest, 2005. ISBN 963 389 818 8.

Képes Krónika. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. ISBN 963 379 785 3.

Kiszely István: Sírok, csontok, emberek. Dr. Kiszely István. Embertan a régészetben. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976. II., átdolgozott kiadás. ISBN 963-280-204-7.

Kiszely István: Európa népei, 1. A Föld népei. Gondolat Kiadó. Budapest, 1979. (K1) ISBN 963 280 673 5 összkiadás ISBN 963 280 689 1 I. kötet.

Kiszely István: Ázsia népei, 1. A Föld népei. Gondolat Kiadó. Budapest, 1984. C Kiszely István, 1984. ISBN 963 280 673 5 Összkiadás. ISBN 963 280 813 4 II. kötet.

Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája I. Bővített kiadás. C Kiszely István, 2000. Püski Kiadó Kft. Budapest, 2000. ISBN 963 9188 84 0. ISBN 963 9188 85 9 I. kötet.

Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája II. Bővített kiadás. c /copyright/ Kiszely István, 2000. Püski Kiadó Kft. Bp., 2000. ISBN 963 9188 84 0. ISBN 963 9188 86 7. II. kötet.

Kiszely István: A magyarság embertana. A magyar ember. Egyetemi tankönyv és tanári segédkönyv. Magyar Ház. Budapest, 2007. ISBN 978-963-9335-37-0.

Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről. Magyar Őstörténeti Könyvtár 23. Földrajzi irodalom I/3. A Szegedi Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tan-
székének kiadványai. A sorozatot szerkeszti Zimonyi István. Balassi Kiadó. Budapest. C Zimonyi István, 2007. ISSN 1215-4024. ISBN 978-963-506-703-9.

Kovács László: Őstörténeti időrend. Vértesszőlőstől Pozsonyig. Székelypálfalva 2021. ISBN 978-615-01-0707-3.

Kőszegi Frigyes: A történelem küszöbén. Kossuth Könyvkiadó / 1984. ISBN 963 09 2267 3. ISSN 0324 5098. C Kőszegi Frigyes, 1983. (3673).

Kristó Gyula és Makk Ferenc: A kilencedik és a tizedik század története. Pannonica Kiadó, 2001. Sorozatszerkesztő Szvák Gyula. C Kristó Gyula - Makk Ferenc, 2001; Pannonica Kiadó, 2001; Szvák Gyula editor, 2001. ISBN 963 4869 X (összkiadás). ISBN 963 9252 38 7.

László Gyula: "Emlékezzünk régiekről ..." A Kárpát-medence egykori népeinek története és a magyar honfoglalás. Képes történelem. Szerkeszti: F. Kemény Márta. Móra Ferenc Könyvkiadó. C László Gyula, 1979. ISBN 963 11 1044 3.

László Gyula: Árpád népe. Helikon. C László Gyula örökösei, 1988, 2005. C Helikon Kiadó, 1988, 2005. HE 986 / ISBN 963 208 915 4.

László Gyula: Öseinkről. Tanulmányok. Gondolat. Budapest, 1990. Lektorálta: Fodor István. ISBN 963 282 265 X. C László Gyula, 1989.

László Gyula: Múltunkról utódainknak I. A magyar föld és a magyar nép őstörténete. c /copyright/ László Gyula örökösei, 1999. Püski Kiadó Kft, Budapest. ISBN 963 9188 10 7 összkiadás. ISBN: 963 9188 11 5 I. kötet.

László Gyula: Múltunkról utódainknak II. Magyarok honfoglalása – Árpád népe. c /copyright/ László Gyula örökösei, 1999. Püski Kiadó Kft, Budapest. ISBN 963 9188 10 7 összkiadás. ISBN: 963 9188 12 3 I. kötet.

Lóköcs László, Dr: A világ mezőgazdasága. Szaktudás Kiadó.

Luigi Luca Cavalli-Sforza: Különbözőségünk története. HVG könyvek. HVG Kiadói Rt. Budapest, 2002. ISBN: 9637525246.

Magyar Katolikus Lexikon. Elérhető a világhálón.

Mahmúd Terdzsüman: Magyarország története. Tárih-i Üngürüş vagyis Üngürüş története. Szerkesztő: Geönczöl Gyula. Kiadja a II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus, USA, Ohio, Cleveland, 1988 május.

Makkay János: Az indoeurópai nyelvű népek őstörténete. A szerző kiadása. Budapest, 1998. ISBN 963 550 270 2. c /copyright/ Makkay János.

Makkay János: Egy ősi háború. Az esztergályhorváti késő neolitikus tömegsír. A szerző kiadása. C Makkay János. ISBN 963 640 140 3. Budapest, 2000.

Makkay János: Indul a magyar Attila földjére. 2. átdolgozott és bővített kiadás. A szerző kiadása. Budapest, 2009. ISBN 978-963-88250-4-9. C Tulok Magda és Makkay János.

Makkai László és Mócsy András szerkesztő: Erdély története. Főszerkesztő Köpeczi Béla. Első kötet: A kezdetektől 1606-ig. Akadémiai Kiadó. Budapest 1986. C Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. ISBN 963 05 4203 X (összkiadás). ISBN 963 05 4204 8 (1. kötet).

Marác László és Obrusánszky Borbála szerkesztők: A hunok öröksége. Hun-idea, 2009. Szkíta
hun - magyar. ISBN 978-963-7014-37-6.

Márton Alfréd szerkesztő: A Kárpát-medence és a steppe. Magyar őstörténeti könyvtár 14. Szerkesztette. A sorozatot szerkeszti Zimonyi István. A József Attila Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának és a Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. Balassi Kiadó Budapest. C A Szerzők, 2001. ISSN 1215-4024. ISBN 963 506 403 9.

Mesterházy Zsolt: A magyar ókor. Szerkesztette: Bencsik András. Magyar Ház Könyvek, Kárpáti Ház. Budapest, 2003. C Mesterházy Zsolt, 1998-2000. ISBN 963 212 079 5. ISBN 963 206 036 9.

Moravcsik Gyula: Bizánc és magyarság. Budapest, Lucidus Kiadó, 2003. Eredeti kiadás: Bizánc és a magyarság. Budapest, 1953. ISSN 1586 3144. ISBN 963 9465 13 5. C Moravcsik Gyula jogörökösei. C Lucidus Kiadó.

Nagy Sándor, Dr: A magyar nép kialakulásának története. Buenos Aires, 1968. Transsylvania kiadó / Editorial Transsylvania Könyvkiadó Vállalat. Gede testvérek Bt, 2003. ISBN 963 9298 50 6.

Nagy Világatlasz. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1987. Harmadik, javított kiadás. ISBN 963 351 188 7 CM.

National Geographic Magyarország 2011 június 100. szám

Neparáczi Endre Ph.D. értekezése, 2017, Szeged. A honfoglalók genetikai származásának és rokonsági viszonyainak vizsgálata archeogenetikai módszerekkel Témavezető: Dr. Török Tibor Társ-témavezető: Dr. Pálfi György Biológia Doktori Iskola Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar Genetikai Tanszék.

Neparáczi Endre: Apai ágú (Y-kromoszómás) haplocsoportok a Kárpát-medencében feltárt hun, avar és honfoglalás kori leletekből. In. A Magyarságkutató Intézet Évkönyve 2019. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 11. Szerkesztette Berta Péter és Vizi László Tamás. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020. ISSN 2677-0261.

Neparáczi Endre szerkesztő, Magyarságkutató Intézet Kiadványai 20., Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés, Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020, Agócs Gergely: A Kaukázus szérűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórjának magyar őstörténeti vonatkozásairól.

Norman J. G. Pounds: Európa történeti földrajza. Osiris Kiadó. Budapest, 2003. ISBN 963 389 384 4. ISSN 1218-9855. Fordította: Boros Attila.

Mary Fulbrook: Németország története. A mű eredeti címe: A Concise History of Germany. Published by the Press Syndicate of University of Cambridge, 1990. Fordította Szuhay-Havas Ervin. Maecenas Könyvkiadó, 1993. ISBN 963-9025-30-5.

Obrusánszky Borbála: Hunok a Selyemúton. Budapest, Masszi Kiadó, 2008. Az ősi belső-ázsiai pusztai civilizáció páratlan öröksége. C Dr. Obrusánszky Borbála. ISBN 978 963 9851 06 1. C Aradi Éva, Ucsiraltu, 2009. Hun-idea, 2009.

Origo: 2022.04.16. Gyomorforgató: Európában is sokáig megszokott volt az emberevés.

Padányi Viktor, dr.: Dentu-Magyarica. Püski, Budapest, 2000. ISBN 963 9188 92 1.

Pamjav Horolma, Fehér Tibor, Németh Endre, Csáji László Koppány: Genetika és őstörténet. A magyarok és más eurázsiai népek múltja a genetikai adatok fényében. Ómultunk tára 12. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2006. ISSN 1789-2023. ISBN 978 953 263 567 5.

Pápai Szabó György szerkesztő, összeállító: Letagadott eleink, a szkíták. Magyarságtudományi füzetek. Főszerkesztő Patrubby Miklós. Kisenciklopédia 3. Budapest, Hun-idea, 2010. ISBN 978-963-7014-43-7. ISSN 2061-649X.

Petkes Zsolt és Sudár Balázs szerkesztők: Honfoglalók fegyverben. Magyar őstörténet 3. Második, javított kiadás. C Helikon Kiadó, 2015. Gyomai Kner Nyomda Zrt. 2017. ISBN 978-963-227-694-6.

Petkes Zsolt és Sudár Balázs szerkesztő: Hétköznapiak a honfoglalás korában. Magyar őstörténet 5. Helikon, 2017. Gyomai Kner Nyomda Zrt, 2017. ISBN 978-963-227-994-7.

Rédei Károly: Őstörténetünk kérdései. Magyar őstörténeti könyvtár 18. A József Attila Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. A sorozatot szerkeszti Zimonyi István. Balassi Kiadó. Budapest. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Második, bővített kiadás. ISBN 1215-4024. ISBN 963 506 515 9. C Rédei Károly, 2003.

Róna-Tas András szerkesztő: Források a korai magyar történelem ismeretéhez. Magyar őstörténeti könyvtár 16. A Szegedi Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának és a Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. A sorozatot szerkeszti Zimonyi István. Balassi Kiadó. Budapest. C A szerzők, 2001. ISSN 1215-4024. ISBN 963 506 402 0.

Róna-Tas András: Kis magyar őstörténet. A magyarok korai története az államalapításig. Balassi Kiadó. Budapest. C Róna-Tas András, 2007. ISBN 978-963-506-704-6.

Rudl József: A Szovjetunió utódállamainak földrajza. Dialóg Campus Kiadó. Dialóg Campus Tankönyvek. Budapest - Pécs, 1999. C Dialóg Campus Kiadó és Rudl József, 1999. ISBN 963 9123 25 0. HU ISSN 1418 1274. HU ISSN 1418 1304.

Salamon Konrád főszerkesztő: Világtörténet. Akadémiai Kiadó, 2006. ISBN 963 05 84123; ISBN 978 963 05 8412 8.

Stephen Bertman: Élet az ókori Mezopotámiában. Eredeti cím: Handbook to Life in Ancient Mesopotamia. Copyright c Stephen Bertman, 2003. Fordította: Kmilcsik Ágnes. Magyarországon kiadja a Gold Book Kft. Felelős kiadó a kft. ügyvezetője. ISBN 963 426 013 6. 2003.

Stuart Piggott: Az európai civilizáció kezdetei. ISBN 963 281 831 8. Az őskori Európa az első földművelőktől a kalsszikus ókorig. Gondolat, Budapest, 1984. A fordítás alapjául szolgáló mű: Ancient Europe from the beginnings of agriculture to classical antiquity. A survey by Stuart Piggott, FBA. Edinburgh University Press, 1965. C Stuart Piggott, 1965. C Makkay János, 1987 Hungarian translation. Kner Nyomda, 29, Gyomaendrőd, 1987.

Sudár Balázs szerkesztő: Magyarok a honfoglalók korában. Magyar őstörténet 2. Helikon, 2015. ISBN 978-963-227-592-5.

Sudár Balázs szerkesztő: A honfoglalók műveltsége. Magyar őstörténet 6. Helikon, 2018. Gyomai Kner Nyomda Zrt. ISBN 978-963-479-059-4.

Sudár Balázs és Petkes Zsolt szerkesztő: A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet 1. Helikon, 2015. ISBN 978-963-227-625-0.

Sudár Balázs és Petkes Zsolt szerkesztők: Honfoglalás és megtelepedés. Magyar őstörténet 4. Helikon / Generál Nyomda, 2016. ISBN 978-963-227-755-4.

Száray Miklós: Történelem I. Középkor, 9. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. Forrásközpontú történelem. C Száray Miklós, Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., 2006. ISBN 978-963-19-3454-0.

Száray Miklós: Történelem II. - Száray Miklós. középkor, 10. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. Forrásközpontú történelem. C Száray Miklós, Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., 2006. ISBN 978-963-19-3455-7.

Szász Béla: A hunok története. Attila nagykirály. Írta Szász Béla. Gede testvérek Bt. Budapest 2001. ISBN 963 9898 16 6. C Szász Béla örökösei; Bakay Kornél és Kristó Nagy István; Szabad tér Kft. A kiadás a budapesti Bartha Miklós Társaság 1943-ban megjelent könyve alapján készült.

Szondi Miklós: Történelmünkhöz magyarul. Szondi Miklós szerkesztő és kiadó. Solt - 2009. ISBN 978-963-06-6914-6. Negyedik - bővített - kiadás. Ismeretterjesztő könyv. C Szondi Miklós – 2008.

Szongott Kristóf: A magyarok eredete és őslaka. A szerző kiadása. Szamosújvár, 1906. Todorán Endre "Aurora" Könyvnyomdája.

Tábori László: Párthia. Tábori László. Egy alig ismert ókori világbirodalom. Turán könyvek 3. Antológia. Szöveggyűjtemény, térképek, írás- és uralkodási táblázatok. Hun párhuzamok. Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó. Budapest, 2003. C by Dr. Tábori László. ISBN 963 86084 6 3.

Tóth Imre: Magyar őstörténet. Avagy: "nem jöttünk mi sehonnan sem". Fríg Kiadó. Felelős kiadó: Varga Csaba. C Tóth Imre, 2009. ISBN: 978 963 9836 10 5.

Trogmayer Ottó: Múltbalátó. Régészetünk nagy pillanatai. Helikon Kiadó. C Trogmayer Ottó, 2005. C Helikon Kiadó, 2005. HE 973. ISBN 963 208 896 4.

Varga Géza: A székelység eredete. Az özönvíz káoszából kiemelkedő istenek hagyatéka. Írástörténeti Kutatóintézet Budapest, 1998. ISBN 963-03-4505-6.

Varga Géza: A székelyek eredete. Írástörténeti tanulmányok. Az Írástörténeti Kutatóintézet sorozata. C Varga Géza 2001. ISSN: 1217-6974. ISBN: 963 00 5981 9.

Vásáry István: Az Arany Horda. Kossuth Könyvkiadó, 1986. ISBN 963 09 2792 6.

Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története. Magyar Őstörténeti Könyvtár, 7. Balassi Kiadó, 1993. ISBN 963 481 973 7. ISSN 1215-4024. C Vásáry István, Szeged, 1993.

Vékony Gábor: Népesedési viszonyok az Árpád-korban. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Történeti Demográfiai Évkönyv. 2001. Tanulmányok.

Vékony Gábor: Magyar őstörténet. Magyar honfoglalás. Második kiadás. c /copyright/ Vékony Gábor, 2002; jogörököse, 2005. Nap Kiadó Kft., 2002, 2005. ISBN 963 9402 16 8.

Vékony Gábor: A rézkortól a hunokig. Régészeti tanulmányok a hagyatékból. c /copyright/ Vékony Gábor jogutóda, 2007. c /copyright/ Nap Kiadó Kft., 2007. Nap Kiadó Kft., Budapest, 2007. ISBN 978 963 9658 09 7.

Veres Péter: Mérföldkövek a magyar őstörténetben - Ómúltunk tára 6. Cédus Művészeti Alapítvány - Napkút Kiadó. Budapest, 2009. ISBN 978 963 263 108 0. ISSN 1789-2023.

Westermann Földrajzi Atlasz. Cartographia Kft, Budapest, 1994. ISBN 963 352 547 0 CM.

Zaicz Gábor főszerkesztő: Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2006. A magyar nyelv kézikönyvei XII. Sorozatszerkesztő Kiss Gábor. C Tinta Könyvkiadó. C Dolovay Dorottya, Jankovicsné Tálás Anikó, Kiss Gábor, Sipőcz Katalin, T. Somogyi Magda, Tamás Ildikó, Zaicz Gábor. Első kiadás: 2006. ISSN 1589-4371. ISBN 963 7094 01 6.

Zimonyi István: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarságról. Magyar Őstörténeti Könyvtár 22. A Gayhani-hagyomány magyar fejezete. Balassi Kiadó, Budapest. C Zimonyi István, 2005. ISSN 1215-4024. ISBN 963 506 627 9.

Zimonyi István: A magyarság kori történetének sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében. Magyar Őstörténeti Könyvtár 28. A Szegedi Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. A sorozatot szerkeszti Zimonyi István. C Zimonyi István 2014. C Szántó Richárd 2014. ISSN 1215-4024. ISBN 978-963-506-940-8.

Haraszi Zsuzsanna Karolina (Budapest):

Legkorábbi, 19. századi nők a régészet tudományában

A ZMTE 2023. január 27-i budakalászi Dr. Torma Zsófia tudományos emlékülésen szinte minden előadó valamilyen formában megfogalmazta, hogy Torma Zsófia első magyar régész-nőnk talán egész Kelet- és Közép-Európa első régésznője, és lehet, az egész világon nem volt nála korábban tudományosan munkálkodó női régész.

Úgy gondolom ezt kötelességünk egész pontosan megállapítani, mert ugyan sok adat van úttörő régésznőkről az interneten angolul készült enciklopédikus listákon, erről írott könyvekben, de sehol, a tágabb nemzetközi szakirodalomban sem szerepel Torma Zsófia neve. Ha beszélnek is Tordos–Vinča kultúráról, inkább csak Vinča kultúraként említik és Torma Zsófia neve ismeretlen a magyar és román régészeten kívül. A világ többi része számára nem kapcsolódik össze a két név, a kultúra és első kutatója neve. Ha el akarsz tüntetni egy régi helyet, építs rá egy új templomot – ha egy népet és kultúráját, vond össze egy más nevű kultúrával.

Sir Colin Renfrew ismert angol régész változtatta meg a Bánát kultúra nevét ismeretlen okból Vinča kultúrára.¹¹²³ Érdekes lenne megtudni a változtatás okát.

Ha Torma Zsófia Európának más részén élt volna, mondjuk Nagy-Britanniában vagy Franciaországban, valószínű, hogy mindmáig híres lenne – írja Anders Kaliff fentebb ismertetett könyvében.¹¹²⁴ A szakirodalom számontartja a híres régész elődöket, de Torma Zsófia (1832–1899) mindebből kimarad. Bár itt el kell mondani, hogy Laura Coltofean angolul megjelenő dolgozatai sokat lendítenek rajta, hogy zseniális régésznőnk mihamarabb elnyerje méltó helyét.

Ezek a létező listák, könyvek eléggé az angol, amerikai és a német régészet szempontjából készültek. A Wikipedia például több mint 200 archeológusnő nevét sorolja abc sorrendben, akiknek valamilyen közülük van a régészethez. Ezek között kevés a közép- vagy kelet-európai, ázsiai, dél-amerikai vagy más.¹¹²⁵

Európa nyugati felén az „archeológus – régész” szó jelentését is sokkal tágabban, az antikvitással összefüggően használják. Lehet valaki régiséggyűjtő, arisztokrata utazó, egzotikus helyekről, régészeti leletekről leírásokat adó, vagy épp leleteket rakosgató múzeumi kurátor – de lehet utazó kalandor, fossziliák gyűjtője a megélhetésért, vagy épp műkincsek rablója, begyűjtője valamelyik múzeum számára. A 19. században mindez együtt régészet.

Léteznek listák női régészekről, művelőiről, itt most csak egy rövid lista készül a régészet hajnalának legkorábbi elszánt vállalkozó kedvű régésznőiről. Akik eltérően koruk elvárásaitól, és a nőkre vonatkozó sztereotípiáktól, inkább ösztöneikre és érdeklődésükre hallgatva kezdték kutatni a régmúltat. Leginkább a tengerek övezte, gazdagabb, gyarmatosító országok jómódú asszonyainak volt lehetősége hajóra szállni és idegen, egzotikus tájakra kalandozni. Legtöbbször nem egyedül tették, főleg a férjeik mellett segédkeztek, de például Lady Hester Lucy Stanhope két szobalányt és egy sofőrt is vitt magával útjaira.

A régésznők pontos szakmai meghatározása sok félreértésre ad okot. Keveredik az antropológus, a régész és a paleontológus. Aki valóban régész, az ásat, vagyis a föld alól hozza a

¹¹²³ https://hu.wikipedia.org/wiki/Vin%C4%8Da%E2%80%93Tordosi_kult%C3%BAr.

¹¹²⁴ Kaliff 2018, p. 10.

¹¹²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Women_archaeologists. V. ö. https://en.wikipedia.org/wiki/Women_in_archaeology, <https://www.english-heritage.org.uk/learn/histories/women-in-history/six-groundbreaking-female-archaeologists/>

felszínre a korábbi emberi élethez tartozó leleteket. Az antropológus, szintén az embert, külső, fizikai tulajdonságai alapján vizsgálja, a kulturális antropológus az ember tevékenységével, mint néprajz, a vallási hit-élet, mítoszok, nyelvészet, jelekkel, írásokkal stb, szerte ágazóan foglalkozik. A paleontológus pedig a 150- 200 millió évvel ezelőtti világ megkövesedett, fossziliáknak nevezett földtörténeti leleteit vizsgálja.

Torma Zsófia mind a három kategóriában maradandót alkotott. Régészként 20 évig kutattott barlangokban, folyómenti löszfalakból bányászta elő leleteit, és az összehasonlító néprajzi, nyelvi és történelmi tudásával alakította ki elméleteit. Még a paleontológiában is megjegyezték a nevét, ásvány-csiga gyűjteményében Halaváts Gyula (1853-1926) geológus egy fosszilis kagylót nevezett el Terebra (Myurella) Sophiane névre Torma Zsófia tiszteletére.¹¹²⁶

Mielőtt részletesebben a listákra térnénk, beszélni kell a 19. században meglévő oktatási feltételekről. A nők tanulási lehetőségei nagyon eltérőek voltak. Az Egyesült Államok sokkal hamarabb nyitotta tette a nők számára a felsőfokú iskolákat, ezek inkább főiskoláknak számítottak, a női college-ok, klasszikus képzések nem adtak szakképesítést, ezek fejlődtek később egyetemek részeivé. Nők részére sorra alakultak iskolák, mint az Elmira New York College, alapítva 1855-ben, Vassar College, alapítva 1861-ben, Columbia University, nőknek is alapítva 1866. Angliában a konzervatívabb Viktória-korszak alatt (1837-1901), később vált lehetővé, hogy a nők magasabb iskolai végzettséget szerezzenek. Bár van pár kivétel: Bedford College London 1849, Westfield College London, alapítva 1882. és Skóciában az Edinburgh College of Medicine for Women, alapítva 1882-ben.

Az Magyar–Osztrák Monarchiában csak 1896-ben vált lehetővé királyi engedéllyel nőknek bejutni az egyetemekre, akkor sem mindegyik szakra. Mint a Torma család is példázza, Torma Károly (1828-1897) sikeresen végezte a kolozsvári liceumot, jogász, régész képesítést szerzett, amíg húga Zsófia otthon nevelkedett, majd 14 éves korától 18 évesig egy szatmárnémeti leány kollégiumban pallérozhatta tudását. A 19. századi korszellem a nőket inkább a család összefogására, a férjről és gyerekekről való gondoskodásra szánta, nem támogatta a tudomány területére való bejutásukat.

Lehet, hogy így lett Torma Zsófia alkalmas arra, hogy szabadon merjen utat adni szellemi és intellektuális tudásának, nem a tanított dogmák, hanem az önszorgalomból megszerzett tudása alapján. Ide kívánczik, hogy kitűnő nyelvérzéssel eredetiben olvasott latin és görög írásokat, fesztelenül társalkodott németül, franciául és angolul, sőt sikeres előadások megtartására is vállalkozott a régészet szaktárgyában idegen nyelven. Ellentétben bátyjával, aki csak a római kultúra nyomait látta mindenben és nem támogatta húgát a tordosi cserepekről, jelekről alkotott véleményében. Az idő a zseniális húgát, és nem a régészprofesszor bátyját igazolta.

A Magyar Tudományos Akadémia 2022-ben kiadott könyve 13 magyar tudós nő életútját mutatja be, Pioneer Hungarian Women in Science and Education címmel. Szerkesztette Cristian M. Réka és Kérchy Anna. Azon lehet csodálkozni, hogy miért csak angolul adták ki a könyvet, de nem érdemes. A portrék között van Torma Zsófiáról egy remekül megírt cikk Cristian M. Réka tollából. Az írás említi a német Johanna Mestorfot (1828-1909), az angol Amelia Edwardst (1831-1892) és a francia Jane Dieulafoy-t (1851-1916), mindhármukat úttörő régésznek nevezi, Zsófiával együtt. Hivatkozik a felhasznált szakirodalomban többek között Anders Kaliff általam fentebb ismertetett könyvére is. De a Kaliff-könyvben nincs említve Edwards és a három régész közül csak Torma Zsófia az, aki valóban ásatott–feltárt, és klasszikusan régésznek lehet nevezni. (Később ezt bővebben taglalom.)

Anders Kaliff svéd régész könyvében szintén említi **Johanna Mestorfot**, a régészfelségek közül **Sofie Schliemann**t, és **Agda Montelius** ismerete fontos, mert J. Mestorf többek között a

¹¹²⁶ Lásd Kaliff 2018; v.ö. Coltofean 2017.

híres Oscar Montelius (1843-1921) és más svéd régészek szakdolgozatainak a fordításával szerzett fontos pozíciót a régészek között.

Lady Hester Lucy Stanhope (1776-18399) kalandor és utazó nevét, akit az „első terep-régész” névvel is illetnek. Ami igaz, valóban régészkedett, de nem kétkézzel, hanem a munkásokkal, akiket felfogadott. Egy régi írás alapján kincset keresett Ashkelonban (ma Izrael) 1815-ben, török területen, török engedéllyel, és ezt az ásatást nevezik szakszerűnek. Kincs helyett egy több mázsás kőfejet találtak, de a régészeti leletet összetörette, mert nem akarta, hogy a törökök műkincsrablónak nézzék. Kaliff szerint sem tarthatók tudományosnak és szisztematikusnak Lady Stanhope régészeti eredményei, bár egy nagyon csinos arisztokrata hölgy volt.

Sarah Belzoni (1783-1870) angol származású író, aki 20 évesen felségül ment egy rendkívüli képességű vándorszínészhez, mérnökhöz, régészhez, egy vállalkozó szellemű utazó, kutató kalandorhoz. Az olasz származású Belzoni úr hol egy cirkusszal utazott, 2 méter magas erős ember volt, hol egy pasának tervez vízművet, hol az egyiptomi British Consul kéri meg, hogy segítsen elszállítani II. Ramszesz fejét, a British Múzeumba, és Belzoni aki egy technikai zseni volt, megoldja a hét tonnányi hatalmas gránitfej hajóra rakását. Ő volt az, akit a régészet igazán érdekelt, felesége Sarah, akit férje sokszor hagy magára utazásai miatt, inkább arab nőkkel ismerkedik, núbiai, szudáni nők családi és társadalmi életkörülményei érdeklik, ezekről ír tudósításokat férje írásai mellé csatolva londoni lapoknak.

Amelia A. B. Edwards (1831-1892) angol író, akit az első úttörő egyiptológusnak, régésznek, az Egyiptológia Keresztanyjának, esetleg a Nilus Nagyasszonyának is neveznek. Rendkívül sikeres és ismert író a mai napig. Egész családja keletkutató, utazók, egyik nagybátyja könyveket írt Egyiptomról és arab-angol szótárt szerkesztett. Ő 29 évesen férjhez ment Reginald Stuart Poole (1832-1876) angol numizmatikus régészhez, aki Kairóban nőtt fel angol családja körében, ahol szintén mindenki valamilyen területen keletkutatónak számított. Lehet, hogy a gyarmatosítók irodalmibb kifejezése a gyakori keletkutató jelölés. Amelia legsikeresebb könyve az Ezer mérföld fölfelé a Níluson (Thousand Miles Up the Nile, 1876). Barátokkal Kairóból vitorláztak Abu Simbelig, rajzolja a piramisokat, társasággal utazik, célállomás II. Ramszesz temploma, ahol saját maga állítja, hogy 6 hétig régészkedett, ami abból állt, hogy átkutatták a szarkofágokat és bár érzett némi szégyent azért, amit tesznek, de csodás volt szkarabeuszra bukkanni a szarkofágban. Később könyvében a műemlékek védelméről ír és férjével megalapítják az Egyiptom Felfedező Társaságot (Egypt Exploration Society), amivel pénzgyűjtéseket szerveznek a célra. A British Múzeum érem és medál részlege alkalmazta a házaspárt további feltárásokra. Szóval a csodálatos író és valóban elegáns Amelia mennyiben régész, összehasonlítva Torma Zsófiával?

Johanna Mestorf (1829-1909) német származású, őskori régésznek nevezik. 21 évesen Svédországban gyerekekre vigyáz 5 évig, ez alatt megtanul svédül és meséket fordít. 1867-től visszatérve, egy német fordító irodában dolgozik, ahol régészeti szakdolgozatokat fordít vezető svéd régészekről, közülük talán Oscar Montelius a legismertebb. A svéd szakszövegek előrehaladott régészeti terminológiával rendelkeztek a „3 fázisú régészetben” (kőkor-bronzkor-vaskor) és a műtárgyak meghatározásában. A német régészek Johanna Mestorf fordításában hallottak erről először, és ebből a svéd sikerből neki is jutott, aki megtanulta a szakszavakat és érdekelte a régészetet. A német régésztársadalom befogadta, mint szakértőt. 1860-tól mitológiai előadásokat tart iskolákban, majd régészeti és antropológiai kongresszusokra jár. 1876-ban Budapesten találkozik Torma Zsófiával is. Később Mestorfot használják fel a magyar régészet vezetői (Pulszky Ferenc, Hunderfer Pál, Hampel József), hogy lejárassa Torma elméletét. De a többi külföldi tudós megvédte Torma Zsófiát – Mestorf bevallotta, hogy Pulszkyék felkérésére mondta, amit mondott. Johanna Mestorf gyakorlatilag nem volt régész, de elméleti szakértője volt a régészetnek, szép karriert futott be, Kiel város múzeumának lett az igazgatója, 1891-ben professzornak nevezték ki, majd nyugdíjba vonulásakor 1909-ben címzetes doktorrá avatták.

Összehasonlítandó a két életutat, Kaliffot idézem: **Torma Zsófia** már 1876 előtt is végzett terepmunkát, ásatott és a konferenciát követve sorra jelentek meg dolgozatai, igaz, hogy csak magyarul, a Jénában németül kiadott dolgozata, az *Ethnographische Analogien* (1894) túl sokáig váratott magára. Azonban nagy sikert aratott, miután elméletei németül is elérhetővé váltak a nemzetközi kutatóközösség számára.

Phoebe Elizabeth Apperson Hearst (1842–1919) filantróp, nagyon gazdag amerikai feminista antropológus, régészeti feltárások anyagi támogatója. Férje aranyásóként kezdte, bányatulajdonos lett, majd amerikai szenátorként halt meg. A feleség, Phoebe Hearst alapította a Kaliforniai Egyetem Antropológiai Múzeumát, amelyet ma már a nevére Phoebe A. Hearst Antropológiai Múzeumnak neveznek. A prekolumbián leletek feltárását támogatta Floridában. Fia amerikai újságok tulajdonosa lett, a mai napig létezik a fiatalok tájékoztatására a Hearst International, amit hazánkban az újra megjelenő Cosmopolitan magazin képvisel.

Jane Dienlafoy (1851-1916) francia régész, író, felfedező, újságíró és feminista – gazdag kereskedő családból származott, 19 évesen ment férjhez Marcel Dienlafoy-hoz, aki még abban az évben katonának állt, mert kitört a francia–porosz háború. Felesége Jane levágatta a haját, férfi öltönybe öltözött és a férjével ment a frontra, mindent együtt csináltak. Miután vége lett a háborúnak, Jane nem váltott vissza női ruhára, egész életében férfiruhában járt. Férje érdeklődése volt a régészet, és csak utaztak Egyiptomtól Marokkóig, azután a Kaukázusban lóháton Iránba. Susában régészeti leleteket, friezeket találtak, amit hajóval küldtek a Louvre-ba. Ez egy államok közötti megállapodás volt, Irán engedélyével. A feleség fényképezett és naplót vezetett, könyvet írtak. Egyik könyvéből, amit az ókori Szusza városáról írt, Saint-Saens zeneszerző operát komponált.

Szakmai tekintetben nem lehet vitás, hogy az eddigi nemzetközileg elismert női régészek között Dr. Torma Zsófia a legelső régésznő, aki tudományos módszerrel elsőnek tárt fel egy neolitikus kultúrát, melynek a neve Tordos-kultúra – ahogyan ezt Friedrich Klára és dr. Madarassy Enikő már 2012-ben megállapította.¹¹²⁷

Az összeállított lista a legelső régésznőkről, akiket eddig ismerhetünk:

Lady Hester Lucy Stanhope (1776-1839) arisztokrata kalandor utazó

Sarah Belzoni (1783-1870) feleség és író

Johanna Mestorf (1829-1909) régészeti szakfordító, múzeumigazgató

Amelia A. B. Edwards (1831-1892) író és régiséggyűjtő, a "Nílus Nagyasszonya"

Dr. Torma Zsófia (1832-1899) régész, egy új kultúra felfedezője, antropológus, paleontológus

Ersilia Caetano-Lovatelli (1840-1925) olasz arisztokrata, ír a régészetről, római korról, szalont tart fenn

Phoebe Apperson Hearst (1842-1919) gazdag filantróp, a régészet tanára és női értékekért harcos szüfrazsett

Jane Dienlafoy (1851-1916) feleség, fényképész, író és régész, a Francia állam kitüntetettje

Néha a paleontológusokat is ide sorolják:

Elisabeth Philpot (1780-1857) fossziliák, halkövéletek gyűjtője

Elisabeth Benett (1778-1845) fossziliák, hal- és kagyló kövéletek gyűjtője

Mary Anning (1799-1847) fossziliák, hal- és csigakövéletek gyűjtője

¹¹²⁷ Lásd Friedrich Klára tanulmányát e kötetben, p. 27. V. ö. Makkay 1999.

Felhasznált irodalom:

Amanda Adams: *Ladies of the Field. Early Women Archaeologists and Their Search for Adventure* (1976). <https://greystonebooks.com/products/ladies-of-the-field>

Cristian, Réka M. and Anna Kérchy (ed.): *Pioneering Hungarian Women in Science and Education*. Akadémia Kiadó, 2022. https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/34377/Keri_Katalin-Berta_Degenfeld-Schomburg_1843-1928-The_Astronomer_Baroneess-Akademiai-Bp-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y

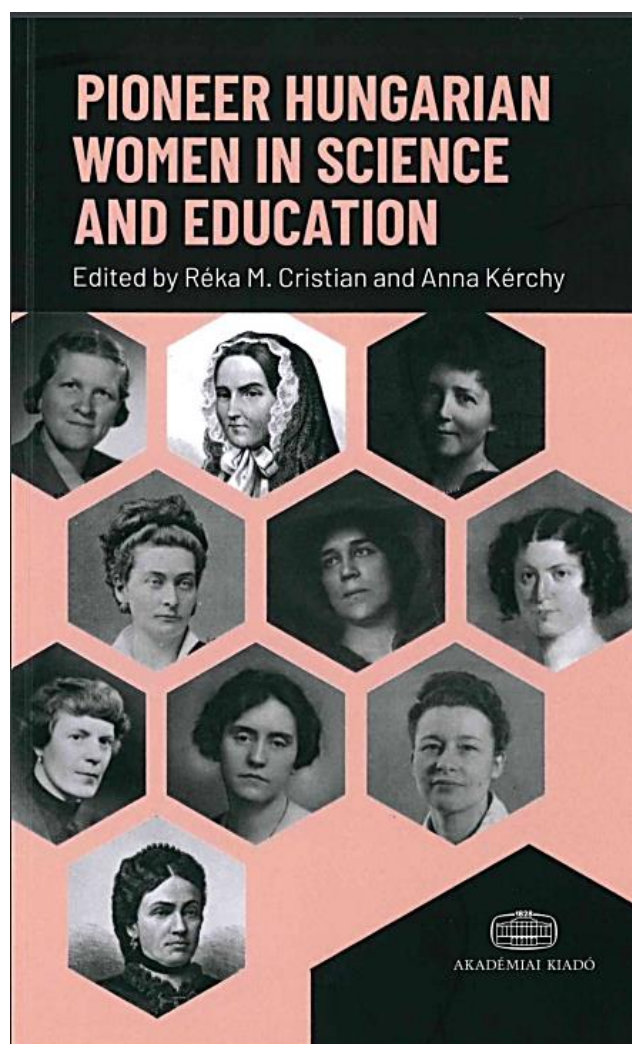
Cohen, G. M. & M. Sharp: *Breaking Ground – Pioneering Women Archaeologists* University of Michigan Press, 2006.

Friedrich Klára: Torma Zsófia régész nő életének és eredményeinek jelentősége a XXI. században. (Ebben a kötetben.)

Garcia, M. Diaz-Andreu & M. L. Stig Sorensen: *Excavating Women – A History of Women in European Archaeology* (1998). <https://www.amazon.com/Excavating-Women-History-European-Archaeology/dp/0415157609>

Makkay János: *Holt lóra patkó. Tanulmányok Torma Zsófia emlékére*. A szerző kiadása, 1999.

Téglás Gábor: *Dr. Torma Zsófia emlékezete*. Déva, 1901.

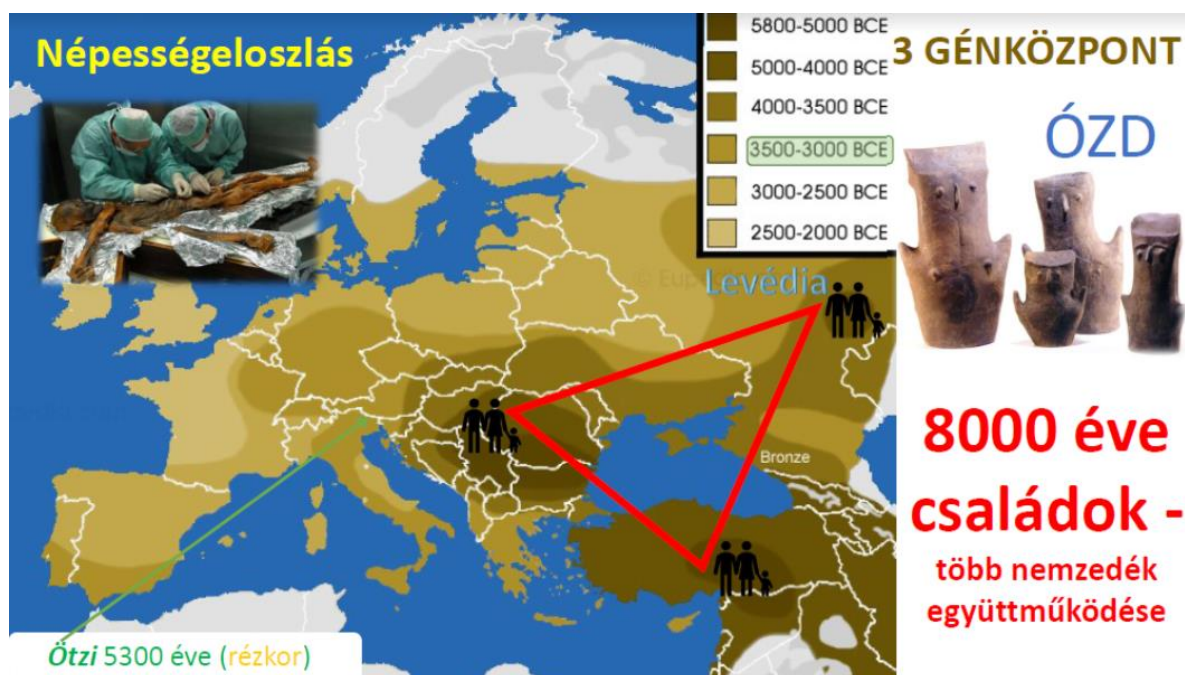

Oláh Zoltán (Hódmezővásárhely):

Torma Zsófia "felélesztése" kapcsán

A Meghívóban szereplő „Kérdések, vélemények, és az eredmények megbeszélése” ponthoz szeretném hozzátenni, mint archeo-genetikus természettudományok 2012-től művelője, e szakirodalom bioinformatikus csoportvezetője, a következőket:

1. a rovás nem székely magyar találmány, hanem etruszk/pannon, a legrégebbi eddig a föníciai eredet
2. a székelyek az anatóliai Targettából tengeri útvonalon ("Mi szél hozott? - megfejtés Kiss Dénes költő műfordító + "see people"/SEE_CUL_ŐS archeogenetikai DNS-olvasatokkal mára beazonosított, "tilos, Píros, Kárpátos hajózó útvonal LUVI-/Lőwy-ából seculosz) az általuk alapított Szicilián keresztül visszaköltözött népcsoport, magával hozta a föníciai/etruszk rovást több ezer év múlttal
3. a 7-ita/etruszk/pannon ragozó, máig agglutináló, amúgy az emberiség HANGFOGLALÓ EGY-gyökerű általunk máig beszélt semmilyen nyelvcsaládba nem sorolható anyanyelve nem Trójából jött, hanem az AVK 7500 éves dél-alföldi tudásfelesleggel elvándorló kézműves családokkal oda is eljutott, csak egy 1000 szónál többet érő archeogenetikai térítő térképészeti bizonyíték:

- A „Vinča” és hasonló földrajzi nevek alapján régészek által össze-visszanevezett kultúrák helyébe folytonos HANGFOGLALÓ műveltségünket, egyben tárgyalandó fenotipikus sajátosságainkat, pl. anya- mellett – az azzal „kolineáris” – forma-nyelvünket, népdalkincsünket kellene a természettudományos szakirodalomban is elfogadtatni.
- Remélem rögzítésre kerül a konferencia anyaga és így a „Kérdések, vélemények, és az eredmények megbeszélése” ponthoz további archeogenetikai pontosítást tudnánk bioinformatikus

kurátor csapatommal hozzájárulni és a szükséges tudásszintézist elvégezni az alábbi multidiszciplináris szempontok alapján:

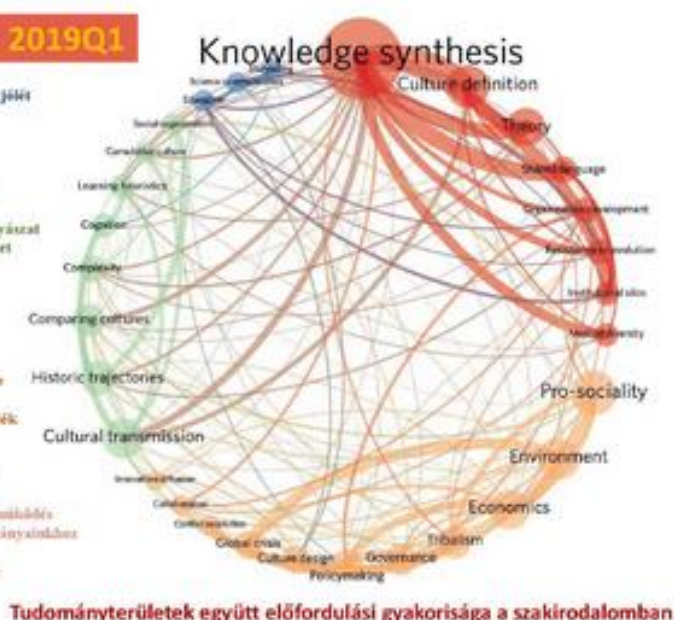
Dr. Oláh Zoltán Sándor, M: 30/747-2047 oz@acheuron.com 2022-09-24

TUDÁSKÖZPONT: Könyvtár is meg nem is!

Az írott anyagok, folyóiratok, könyvek digitalizációja, egyre szabadabb („open access”), és könnyebb, szinte korlátlan hálózati hozzáférése óta a könyvtáros és muzeológiai szakma drámai konceptuális változáson esett keresztül. A folyóiratok, könyvek, audiovizuális média, múzeumi katalógusok, a DNS-könyvtárak és meta-adatbázisok megjelenése, az ADATKOR innovatív, nagy áteresztőképességű adatfolyamjai gyökeresen átalakítják, még a klasszikusan bölcsészek kezelte szakmákat is. A könyvtári katalógusokat, a régészek, történészek időszakait, a természetes nyelvészet szövegtípusok szótárhasználatát, ma az akár egyszerre 5-6000 természetes nyelvű, de akár @DNS-nyelven „írott” szövegösszehasonlító és értelmező, az elmúlt 10 évben programozó matematikusok és molekuláris genetikusok által folyamatosan fejlesztett és tökéletesített nagy áteresztőképességű összehasonlító DNS-nyelvészeti algoritmusok egészítik ki és teszik kezelhetővé. Ennek köszönhetően a természetes mellett, mesterséges, szuperszámítógépen futó intelligenciát (AI) is alkalmazó algoritmusok átalakították és egymásba olvashatóvá tették a könyvtár és muzeológiai szakmát. Sőt, egységes új típusú adatbázis kezelési módszertant alkalmazva napjainkban teremtik meg más határtudományokkal is az egybenítés lehetőségét.

Magyarország Kutató Intézet, 2019Q1

- > mondák-mesék-krónikák
- > tudomány népszerűsítő audiovizuális média - digitális jótét
- > oktatás - NAT
- > társadalomszervezés - tájépítészet
- > műveltség - hagyományaink megőrzése
- > feltérképező kutatás
- > magyar évszámítás - anyanyelv stratégia és technológia
- > ösztönözés - szövegtípusok
- > számítógépes összehasonlító algoritmusok - szövegnyelvi
- > történelmi tudomány - archeogenetika - rendszertechnika
- > tudományosság - bioinformatica - „omics”
- > kutatás fejlesztés és innováció (KFI)
- > együttműködés - NER
- > megvalósítás - gyűjteménykezelés
- > az egybenített világ vélemény-visszhangja
- > Dórai - kultúra
- > jogállam - törvényhozás - természettudományok követése
- > kormányzás - nemzetstratégiai tanácsadás
- > társadalomszervezés - véd és dicsőítés - etnikai zarádk
- > gazdaság - KFI - „coopetició”
- > környezeti hatások kezelése - kormányzás
- > kultúráépítés - műveltség - legújabb gyakorlatok
- > genetika algoritmusok - kiválasztási szabályok
- > tudományterületek, előállítási ciklusok felbontása - együttműködés
- > evolúció helyett alkalmazkodás - egzotikailag hagyományainkhoz
- > szerves fejlődés - műveltség
- > közös nyelv - elterjedt szakmák, ösztönzés
- > elméleti, rendszertechnikai elvetés/megvalósítás
- > közösségek egybenítése - viselkedési szabályok

Az új tudás katalogizálását és szintézist (knowledge synthesis) legjobb olyan világlátott könyvtárhasználóra bízni, aki érti az interdiszciplináris határterületek módszertanát, és mint informatikus, képes a meta-adatok tudományos taxonómia vezérelte szövegnyelvi adatbázisokat építeni. Az ilyen adatbázisok alkalmasak a hozzáértő számára a kapcsoltság, a rejtett összefüggések felismerésére, ugyanakkor a naprakész adatbázisok biztosítják a digitálisan akadálymentesített magas-tudáshoz való hozzáférést, valamint az esélyegyenlőséget az érdeklődő és kutató közösségek számára egyaránt.

TUDÁSKÖZPONT alapítás - <https://www.youtube.com/watch?v=pKTkgOb1mu8>

Nemzeti 1/02. BIONIKA-TUDÁSKÖZPONT előzetes - <https://youtu.be/hJtwMQmn1k>

Az írás és a neandervölgyi genomja

Az első igazi rovás bizonyítékok 7500 évesek, és az Alföldi Vonaljelölő Kézművesekhez köthető, teljes körű műveltségünk megalapozott tárgyalásához adják meg a sziklaszilárd alapot, amelyről az archeogenetika zászlóbontása óta beszélhetünk egyenesen.

Kökénydombi oltár

Az újkőkor és rézkor művészete

A Tornyai János Múzeumban bemutatott leletek a Kr.e. VI. évezred és a Kr.e. IV. évezred közötti időszakból származnak. A Körös kultúra népességének megjelenésétől a Péceli (Badeni) kultúra népességének életéig tartó időszak emlékei. A tárlat bemutatja a kökénydombi Vénuszok, csörgő és "oltár", a Szegvár-Tűzkövesi "Sarlós Isten" és az ember alakú edények

Ezt a vonulatot erősítik a keleti _ÚR/kentaúr népek és az etruszkok Pannon- és Erdélyi területek felülrétegződései, ahol a tatárlakai legalább 7500 éves rögzített adatolás/jelelés "testenkívülivé tétele", azaz a rovás minden kétséget kizáróan tetten érhető.

EZERMESTER

= N < v Ø < Δ I < y
 eG-y úR Kö-Ve Fä(t) Kö(t) DeS2 -Kä-t
 = A X M X
 eG-y-cS Be-Ve-R

DEMOKRATA 2019 1. - <https://demokrata.hu/tudomany/itt-voltunk-mindig-112397/>

Hangfoglalás történt - <https://www.youtube.com/watch?v=Ak76P0RPBXk>

Makói TV-híradó archeogenetika - <https://www.youtube.com/watch?v=hmDwd1RAbg4>

OZ és az etruszkok: <https://www.youtube.com/watch?v=M49OozEFgK8>

Eger 2018Q4 - <https://www.youtube.com/watch?v=7yHeSls39CE>

ZMTE 31. Magyar Őstörténeti Találkozója. A korai magyar történelem (4). 2019. április 28
 Délután - **Budakalász** - https://www.youtube.com/watch?v=Oupl3P_6wS0

Ötzi Öcsi 5300 éves szülinapjára - https://www.youtube.com/watch?v=neTr-5tQqN4&list=PL_Ebw2sIa1Ip-WCEnVL1Xe5zRBBH8eOFI&index=24

Teleki Béla (Székesfehérvár):

Enese nemzetség

Amikor ünnepeinken magyar zászlót alig látni az otthonokon, akkor tudjuk, hogy nemzetünk beteg, nagyon beteg. Valami különös átok tartja szánkat csukva, kezünket távol a nemzeti jelképektől, témáktól. Ezáltal nem kevesebbet veszítünk, mint múltunk megértését, amely elődeinknek minden korban erőt adott. Nevethetnénk támad az archaikus földrajzi elnevezéseken, az egy-kaptafára-való családneveken. Pedig inkább sirathatnánk azt az ösiséget, amit képviselnek, és aminek ismerete híján idegeneknek érezhetjük magunkat saját hazánkban.

Régészetünk bámulatos összefüggésekre derít fényt a magyarság kulturális örökségéről (lásd még: Torma Zsófia - Hazánk népe és mythosának maradványai. Deés, 1896). Településeink történetét vizsgálva családokat találunk, illetve nagycsaládokat - azaz nemzetségeket -, akik ezen a földön először szerveztek tartósan államot. Amikor egy családnevet tekintünk eredeti vonatkozásban, mindenképpen magyarázatokat keresünk a név előfordulására, etimológiai összefüggéseire. Tehetjük ezt abból a tételtől kiindulva, hogy minden család ősi, minden név történeti fejlődést mutat. A kérdés csak az, mit jelent ez a leszármazottakra nézve? Mit jelent a névadó község lakosaira nézve, az ő identitásuk szempontjából?

Ha problémáink és társadalmi feszültségeink kulcsát kutatjuk, vissza kell tekintenünk a hátunk mögé, sőt, teljes mellszélességgel meg kell fordulnunk és meg kell hajolnunk az ősök kultúrája előtt. Ennek egy mintáját követjük végig az Enese nemzetség, Enese település és családjainak történetén keresztül.

Nemzetségi őseredet

Az Enese nemzetség donorja az *Enese* személynév. Enese (Enéh, Ené, Enet) a legendás Hunor és Magor anyjának neve. Jelentése a mai ünő-vel függ össze, mely *ené/iné* alakban az altáji népeknél fiatal nőtény szarvast jelöl. Az Enese ebben az értelemben az *Enéh/Eneth* kicsinyített alakja, -s képzővel. Eneth-nek hívták Ménrót (Nimród) feleségét, aki a Szentírás szerint Noé közvetlen leszármazottja, az „első uralkodó a földön” (Ter 10,8).

Az m-n hasonulás összefüggésbe állítja az *Emese* és *Enese* szavakat. Az *Emese* jelentése ugyanis „anyácska”, ráadásul az Árpád-ház ősanjaként ismeri Kézai Simon és Anonymus-féle krónika. Úgy tűnhet, hogy Ménrót-nak és Álmos apja Ügyeknek is Enese volt a (fő)felesége, legalábbis a két legenda személye összekapcsolódik. DÜMMERTH (2003) szerint Attila is a Turul-nemhez tartozott, ez adja a magyar honfoglalás legitimációját. DÉMÉNY (1996) éppen ezzel az Oszmánok eredetmondájában véli felfedezni az *Emese*-legendát, pontosabban annak történeti megerősítését, tekintve, hogy a miénknél száz évvel későbbi. A csodálatos fogantatáshoz egyedül Kürosz (Círusz, Kurus) perzsa király születésének története hasonlítható, az ókori görög történetíró Ktésziász lejegyzésében.

Emese álma a nagyszentmiklósi kincs egyik korsóján (rajz, julianusbaratai.blog.hu)

Emese álmának mondájában a turulmadár (kerecsensólyom) megtermékenyíti a fejedelem-asszonyt, akinek méhéből a Turul-nem, a mi Árpád-dinasztiánk származik. Ivadéakai a magyar törzsszövetség uralkodóit adták 500 éven keresztül, leányágon pedig egészen az utolsó magyar királyig, IV. Károlyig. Ősi istenanyaságának kultusza egyféleképp összefonódott a kereszténység Mária-tiszteletével. Az égi foganású, megváltót szülő nő az, akit népnyelven ma is *Boldogasszonynak* hívunk. Általa „vessző kél majd Jessze törzsökéből és hajtás sarjad gyökereiből” (Iz 11,1-2). De ne botránkoztasson meg senkit ez a mitikus-bibliai párhuzam, hiszen az isteni megváltásról tudjuk, hogy az emberi szellem fel volt rá készítve, gondolkodásunkba beleillett a krisztusi életáldozat értelme. Mindezen kifejezések, szavak és felfogások az emberiséggel egyidősek.

NAGY (1968) magyarázatában az *eme* sumérul anyát jelent, az *emes* „az, aki táplál”, az *emat* pedig táplálék. Ebből ered az *emlő* (táplálószerv), *emse* (fiatal nőállat), *emésztés* és *emő* („szopó”, mint csecs-emő) szavunk. FERCSIK - RAÁTZ (2009) egy töből származónak mondja az Enesét és *Emőké*t. Az Enéh-Eme tőnek ókori helynévlenyomata is van. *Emath* a szíriai Hamá városának eredetije, tőle délre fekszik *Emesa* nevű település, a mai Homs. Ezt a területet ugyan nem fedi Nimród feltételezett királysága, csak a sumér-utód akkádok Kr. e. 2300 körüli hódítása tette magáévá.

Egy másik megközelítés az anath-eneth hangzsváltozás. A mezopotámiai népek a világ teremtetőjeként ismerték *An*-t. *An* társa *Anat* volt, ezen a néven tűnik fel a mondabeli Baál felesége is. *Anat* istennő kultusza a nyugati szemitákat jellemezte, akik a Földközi-tenger partján éltek. A terület Kr. e. 2000 körül került indoeurópai népek fennhatósága alá, a turániak északra szorulva (altáji népekként) a uráliakkal keveredtek - így született magyarságunk. Az *Anath/Eneth/Enéh* név tehát sumér-rítusú papnőket jelölt, akiknek hagyománya egészen az Árpád-házig vezethető - az Enese, illetve Boldogasszony-kultuszban.

A név önmagában így a tarján (vagy megyer) vezértörzs Turul fejedelmi nemzetségéhez köthető papnő-társulást takar. Mint ismeretes, a legendás elemeken túl az ősmagyar társadalom nőjogú örökösödést tartott fenn. JAKSA (1997) felidézi, hogy a leánykérés eredetileg kincsekkel való megváltást jelentett. Úgy összesíthetnénk az ókori papnők hivatását, hogy az előkelő családok gyermekei elzártan nevelkedtek, míg férjhez nem adták őket. Ez az intézmény a kereszténység felvételével szűnt meg, illetve változott zárdai tartózkodássá. A leányági Enese-nemzetség ezért még az oklevelek kora előtt átfordult férfivá - női nevét egyedülálló módon megőrizve.

Enese helynevek

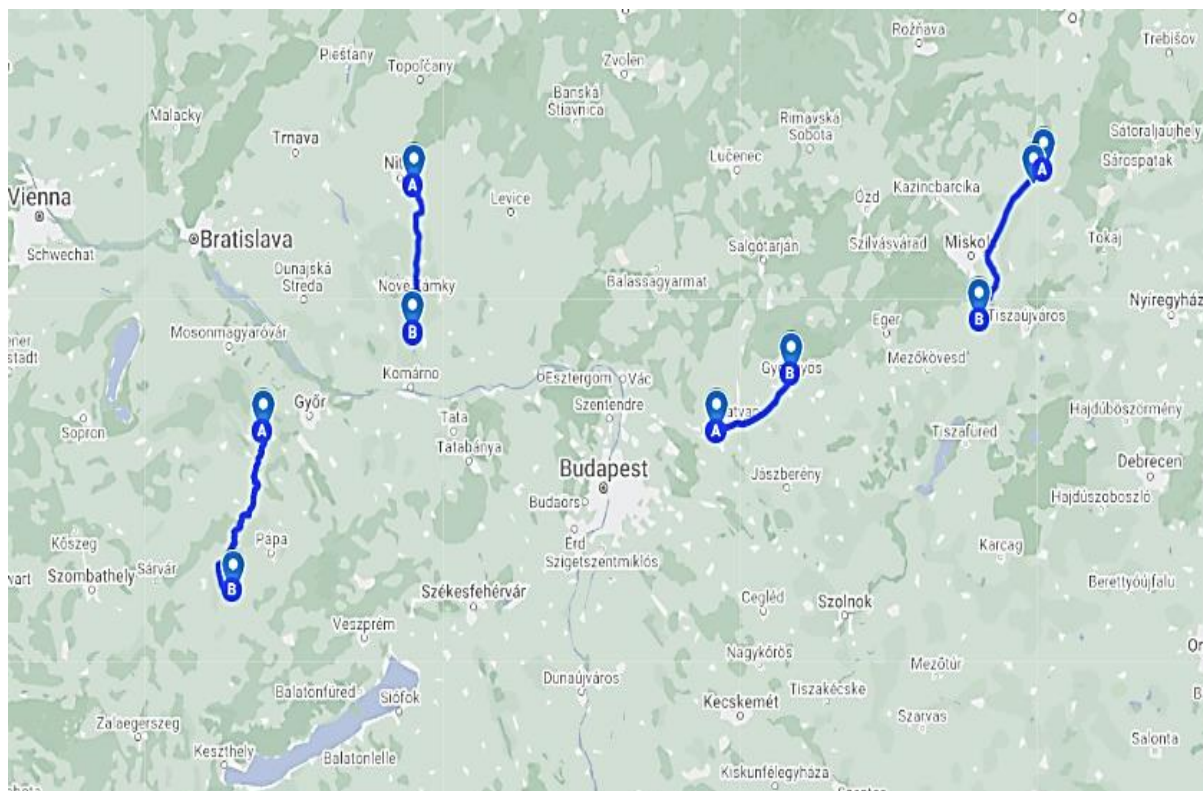
BÁTKY (1922) szerint az *ünő* szót magában hordozó - valaha volt - településnév Inateleke, Yüneszakolya (Szabolcs m.), Hene/Henye (Tolna és Zala m.), Ind (Bihar m.), Inke, Inse, Inesfalva (Zala m.), Inese/Enese (Győr m.), Incse/Encsel (Kolozs m.), Inárcs (Pest m.), Zünöse/Szinese (Vas és Zala m.), *Enesd* (Somogy m.), Eneruh/Enerő (Zemplén, Abaúj, Szabolcs m.), *Encs/Encse* (Heves, Abaúj m.), *Encsencs* (Szabolcs m.), Enyed ill. Enying (Sopron és Veszprém m.). A rokon *emő* szóra *Emőd* (Borsod m.) és *Emőke* (ma Nagymőke, Nyitra m.) településeket találjuk.

Az egykori Révjenő (Pest m.) nevének ’-jenő’ tagja ’-enach’ írásmódban szerepelt a kun Karcag nemzetség okleveleiben, amit akár olvashatnánk ’-enes’-nek is. Kelet-Magyarország XIV. századi kun telepei azonban nem hozhatók összefüggésbe nyugat-magyarországi honfoglalás kori telepekkel. Hasonlóképp el kell vetnünk az Ina- és Enyed-településeket, szórásuk végett.

A Vay család Gergely-Emes (tunyogi) ágának személynév hagyományára talán magyarázatot adhat az, hogy a Péc nemzetség - KARÁCSONYI (1900) szerint - örökbefogadta a Vay családot, márpedig a nemzetségi központ (ma Felpéc) Enesével szomszédos, a Rába-Marcál választja el. Encs személynévre is találunk példát, a somogyi Boldogasszonyfa (mellette egykor Enesd) első birtokosában. CSÁNKI-val (1890) Boldogasszony települést találunk még Moson, Pest (Káta, Bódogfalva), Szabolcs (Báka), Heves (Réde), Vas (Kerek-Boldogasszony), Zala (Dergecsej, Örs, Páh), Valkó (-falva), Bihar (-teleke és -falva) illetve Csanád megyékben. Az m-n hangzsváltás kapcsán Emese-Emes-Emse településeket keresünk, melyekből *Emse/Emese* Pest megyében, *Emsedföldre* (elírásban Empsedfelde, másképpen Dénesszeg) Veszprém-ben, *Eme* (Imely) Komáromban található. Mármint, mi a kapcsolat e nevek között?

Emse település helyét az Emse-patak jelzi Kartal és Tura között, mintegy 25 km-re a Gyöngyöshöz tartozó Encs pusztától. Emsedföldét CSÁNKI (1890) Vid és Csögle közé helyezi, 60 kilométerre Enesétől, a Marcál másik oldalán. BÁTKY (1923) arról is említést tesz, hogy mind Emse, mind Emsedföldre Emese-helynevek, utóbbi a „Szalóky-nemzetség” alapítása. Ezalatt nyilván a Szalók-nem nemesszalóki ágát kell értenünk, ugyanis a Marczal folyó és a Halyagos patak között „Szalók földjének” nevezik. A Szalók nemzetség Anonymus általi szerepeltetése viszont nyilvánvaló koholmány, új szerzemények igazolására szolgál. Ez magyarázhatja a megváltozott névadást is (Dénesfalva, illetve Dénesszeg), valamint JUHÁSZ (2019) megállapítását, miszerint a Szalókok Veszprém-ben csak a XII. századtól birtokoltak.

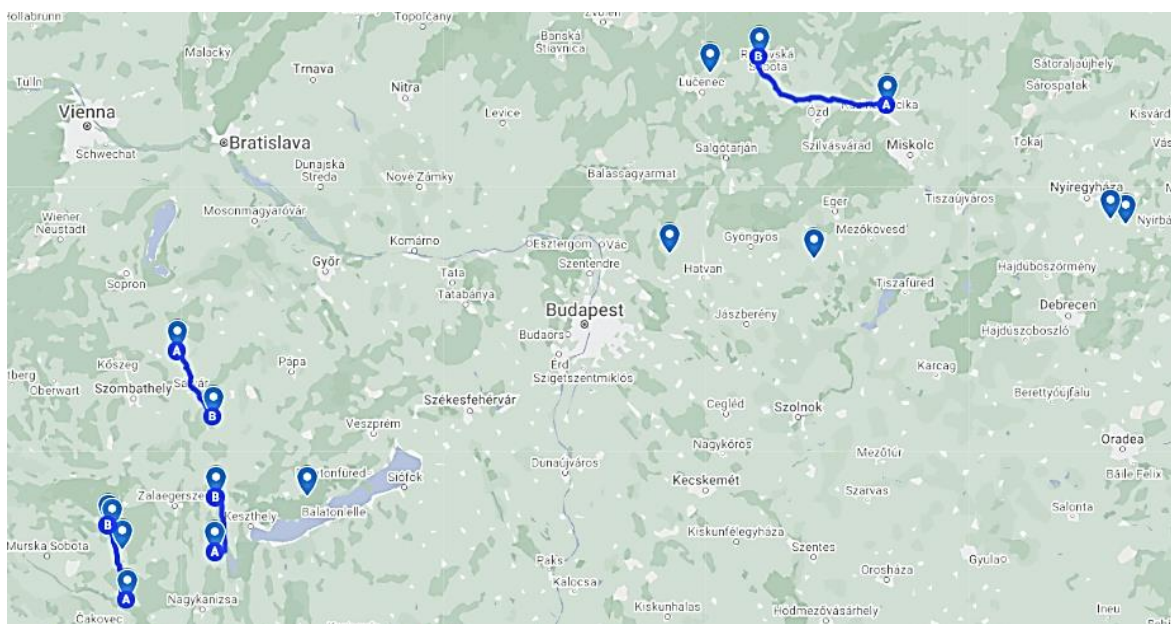
Emsedföldre és Enese ugyanúgy egyetlen nemzetség birtokában állhatott, mint a Rumiak Rum és Doroszló közötti 32 kilométeres vonulási útja. Az ősmagyar nemzetségek ugyanis állattartók voltak, téli és nyári szálláshely között legeltették csordáikat. Legtöbbször - törzsi hovatartozásuknak megfelelően - 2-300 kilométeres körzetben egy másik szálláspárral is rendelkeztek. Ilyen az említett Emse-patak és Encs pusztája közti útvonal, Emőke és Imely között 50 km a Nyitra, Encs (alatta Ináncs) és Emőd között 60 km a Hernád partján.

Enese nemzetség helynevei (saját szerkesztés, Google MyMaps)

A négy szállásvonal közül három észak-dél-tájolású, 50-60 km hosszan folyót követ, mind a négy hegyvidékről alföldre vezet. Szabálytalanság, hogy a vonalak nem követik a folyó partját, hanem jellemzően az alsó, nyári szakaszon az utolsó pillanatban áttérnek a másik partra. (Encsről Emődig nem vált partot, de a Sajót szeli az út.) Magyarázatul többek közt azt hozhatjuk fel, hogy pl. Enesénél a nemzetség a Péc-cel együtt vagy talán előttük birtokolt a Rába-Marcal jobb oldalán. Ez volt a védettebb oldal egészen a XIII. századig, amikor a német támadások elűltek.

Ezen a ponton hangsúlyozni kell a birtokláncok feltételezett voltát. Tökéletlen mintákról beszélünk, melyek a helynevek kezelésének egy elméletét nyújtják. Egyrészt számításba kell venni, hogy nemzetségek különböző hullámokban települtek meg. A szabad föld első foglalásai és a szállások kiépülése után a nemzetségek differenciálódása, új betelepülők, uralkodói elkobzások, kereskedelmi és hadi útvonalak létrejötte stb. az ősmagyar helynévrendszert lényegesen rongálta. Hasonló birtokpárokkal rendelkezik a Kál nemzetség: Vas megyében Sajtoskál és Káld, Abaújban Szkálnok és Szuhakálló, Zalában Dióskál és Kállósd, valamint a Kerka völgye. CSÁNKI-nál (1890) birtokcsoportokat találunk Veszprém (Mindszentkál, Szentbékkál, Köveskál), Fejér (Káll, Káld, Kálna), Szabolcs (Nagykálló, Kállósemjén, Kál), esetleg Heves és Nógrád megyékben.

Kál nemzetség helynevei (saját szerkesztés, Google MyMaps)

Két folyót összekötő nemzetségi birtokra példa - Emse-patak és Encs pusztja analógiáján - az Orciak Orci-Harc közötti 70 km-es útja Somogyban. Jellemzően későbbi betelepítésről van szó, bár akadhatnak egyéb okai is. Ezeknél most nem időzünk tovább, hanem számba vesszük a vizsgált nemzetség családjait.

Enese családok

A nemzetséghez azokat a családokat soroljuk, melyek a nemzetségalapítók vérvonalához vagy tulajdonlásához kapcsolódnak. Újabb értelemben mindazok, akik a nemzetségi területen birtokolnak, anélkül, hogy más nemzetséget képviselnének, az Enesékhez sorolódnak. Ez az Enese-nevet viselőkön kívül Enese és rokon községeinek lakosságát az ősi nemzetség örökségébe helyezi.

Enese-nevet viselnek a RADIX adatbázisában

- *Encs/Enes, Encsei, Encsenci,*
- *Enesei (Enessey), Enesy, Emese,*
- *Emőd, Emődi (Emodi, Emódi, Emödy),*
- *Emőki, Emőkey családok.*

A résői Ensel család Nyitra megyéből származik, ami ugyebár ismerős számunkra. Mégis, inkább a német Hensel-Hansel név magyarosodását láthatjuk mögötte. Hasonló a helyzet az Ens (Ensch), Ensöl nevekkel. Ki kell zárunk a Kenese és Gyenese neveket is. Kenese - Kani-zsához hasonlóan - szláv királynői jelzővel, de legfeljebb a sumér kene-su alappal rendelkezik. Gyenese a Dénes magyar változata.

TÖTÖSY (2021) az Enese-nevek közül (előneveket is beleértve) tucatnyi nemes családot azonosít:

- enesei Enessey – Győr megyei család, melynek egy ága „görsöni” előnévvel Veszprém megyében tovább él;
- *Encsey* - Baranya megyeiek, vélhetően az 1428-ban említett Hencseji (Hentsey) családból;

- encsi *Széll* - esetleg a makói Széll családból, akik Borsodba települtek, címereslevél 1604-ből, igazolva 1821-ben;
- emőkei *Csánky* - címereslevél 1626-ból Nyitra megyében, feltételezhetően az Emőkey családból, ami a Ludány nemzetségből származik, és a XIII. században települt be Turóc-ból;
- emőkei *Emich* - német család, 1867-ben megnevesítve;
- emőkei *Fodor és Török* - alias nevek, feltehetően szintén az Emőkey-ből;
- emőkei *Janik* - a XIII. században Nagyemőkére adományt kapott család;
- emőkei *Zauner* - azaz Czauner, Trencsén vagy Pozsony megyei család, 1646-os nemeslevéllel;
- nagyemőkei *Deseő és Zobonya* (nagyendrédi és földemesi *Szobonya*) - Hont-Pázmány nemzetségből származó családok;
- rohodi és nagyemőkei *Rohody* - Szatmár megyei család - bár MAKRA (2003) cáfolja a kapcsolatot;
- nagyemőkei *Vass* - a vajki Vass család ága, nemeslevél 1650-ből;
- nagyemőkei *Seregély* - helyesebben Seregélyi (1844-ben igazolva), esetleg a közeli kisvezekényi Seregélyekből, akár a Vas megyei seregélyházi Seregélyektől;
- emődi *Jakab* - esetleg a Jakabfalvy vagy Jakabházy családokból;
- emődi *Szénássy* - feltételezhetően a kolozsvári Szénássy családdal azonos, akik 1555-ben nyertek adományt Borsod megyében, a többi Szénássy/Szénási családdal (tótkutasi, dobai, szénási, nagyváradi) együtt erdélyi töből származhattak;
- emődi *Tóth* - lenyomozhatatlan alias-név, érdekesség viszont a „nitrai” Tóth család, amely 1568-ban Borsodban nyert nemességet, valamint Hernádkércs Tóth-jai, ami történetesen Emőd és Encs között félúton fekszik;
- *Emődy* alias *Dedesy* - Sáros megyei család, névadójuk lehet Dédes vár, amit az Ákos nemzetség építtetett;
- felsővásárdi *Emődy* - REISZIG (1899) szerint Borsodból származtak át Nyitra megyébe, ahol a Nagyemőke melletti Cabajon telepedtek meg.

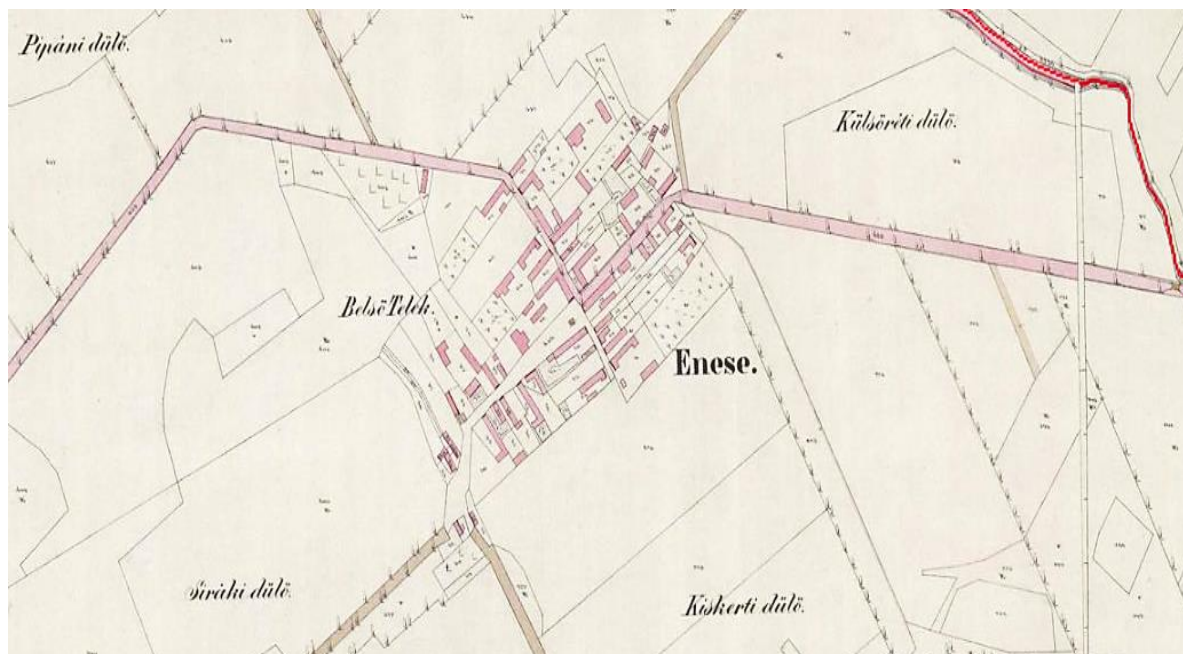
A fentebbiek tekintélyes része betelepült, azaz a nemzetségi birtok nevét utólagosan felvevő család. Okleveles korszak előttről igazából azt sem tudjuk bizonyítani, hogy az első említett tulajdonosok honnan kerültek oda - és nincs is jelentősége. Nem célunk minden Enese helyneven birtokló családot felsorolni, csupán számba vettük azokat, akik nevükben fenntartották a nemzetségi birtok emlékeztét. Végeredményben egyetlen Enesét és egyetlen Enesey családot tudunk felhozni, mely viszonylag romlatlanul megtartotta írásképét.

Enese település

2004 és 2011 közötti régészeti kutatások Enese határában őskori (5000 éves), bronzkori (3200 éves), római, szarmata/avar és Árpád-kori településrétegeket tártak fel. Az utóbbiból előkelő temetkezések maradványai (aranyozott ezüst, ékköves dísz tárgyak, kerámia) kerültek elő. A lószerszámok milyensége nyomán női síroknak tartják a leleteket, ami részben megerősíti a helyszínt birtokló nemzetség papnői hagyományát.

A Rábaközi örgrófságot elődeink 907-ben döntötték meg. HÓMAN (1928) szerint a Rábavölgyét Vérbulcsú-Lád törzse (kér törzs) hajtotta uralma alá. Ugyanakkor a Rábaközben csak a

megyer, gyarmat és győr törzsek helynévi lenyomatai maradtak fenn. BELITZKY (1935) szerint a területet először a *megyer* törzs szállta meg, majd a vezéri *tarján* és *kér* törzs osztozkodott rajta, köztesen besenyőket telepítve.

Enese község (katonai felmérés, 1854)

A Győrtől nyugatra, Kóny és Rábapatoná között (az ún. Tóközben) elhelyezkedő Enese falut 1270-ben enesei majorsággként (közvetlen kezelésű urasági birtok), 1366-ban Inse-ként említik. A Rába a Lajta után második védelmi vonalunk volt nyugat felé - meg is állította az 1030-as és 1044-es támadásokat. Ezután 1271-ben volt háború a vidéken, ahol újfent sikerült a németet eltéríteni.

VENDE (1899) megerősíti, hogy Enesét besenyő telepek szegélyezik (Bezi, Patona). REISZIG-től (1899) megtudjuk, hogy a túlsáron a Pok, Pécz, Alap, Gug, Pátróh nemzetségek éltek. A szomszédos Kóny a Rábán átnyúló Tét nemzetségé volt, míg a part-menti Rábacsécsény a Győr, később esetleg a Zsidó nemzetségé. Nem messze, Csorna Súr vezér családjához tartozott, aki GYÖRFFY (1997) szerint a tarján törzs tagja lehetett. Később az Osl nemzetség terjeszkedett nyugatról, ezen kívül a Csákok és Gut-Keled-ék szereztek birtokot a környéken.

Mindebből arra következtethetünk, hogy - a közeli Ikrényhez hasonlóan - Enese önálló nemzetségi központként bírhatott. FRANCICS (1896) szavaival „*a hasonnevű nemzetség ősi fészke*”. A honfoglaláskor előtámadó törzsünk fejlett avar települést talált itt, melyet feltételezhetően a vezérségnek adott át, akiktől a papnői csoport és azok kísérei átvették.

Kitekintés

Összefoglalásként elmondható, hogy az Enese nemzetség példáján jellemző magyar köznemesi családok eredetét ismerhettük meg. Mégis egyedülálló helynévi lenyomat tárult elénk, egyedi összefüggésekre derült fény. A régészetből, magyar néprajzból és mondavilágból ismert Emese az ókorig visszakövethető papnői kultusz tárgyaként szolgálhatott vezéri nemzetség honfoglalás előtti kialakulásához. Legalább négy szálláspárt tudunk azonosítani, ami ide kap-

csolható, ezekből tucatnyi újkori család eredeztethető. Legendás ősök után középkori felemelkedést, majd elaprózódást tapasztalhatunk. A nemzetségi név különböző változatai - akár előnévként – számtalan betelepült, ill. rokon ágat kapcsol a nemzetség fájába.

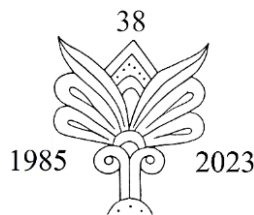
Mit hoz a kibontakozóban lévő korszak - nem tudhatjuk. Mindenesetre sokasítanunk kell fajtánkat, az istenfélők, hittel élők táborát, mert van örökségünk, amit tovább kell adnunk. Az Enese-családokat és az Enese-települések lakóit erre saját nevük kötelezi.

Irodalom

- Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Corvina, Budapest, 2003.
- Demény István Pál: *Emese álma*. in: *Erdélyi Múzeum*, LVIII. 1996/1-2. pp. 65-82.
- Nagy Sándor: *A magyar nép kialakulásának története*. Editorial Transsylvania, Buenos Aires, 1968. p. 59.
- Fercsik Erzsébet - Raátz Judit: *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek*. Tinta Kiadó, 2009. p.16.
- Jaksa Helga: *Nők a honfoglalás korában*. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 9. Szeged, 1997. pp. 121-124.
- Bátty Zsigmond: *Helynévtarlózások*. in: *Föld és ember* II/3-4, 1922. pp. 238-239.
- Karácsonyi János (1900): *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest*.
- Csánki Dezső (1890): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest*.
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarország-történelmi-földrajza-a-hunyadiak-korában-1/iii-kötet-62BB/veszpremvarmegye-6D99/helysegei-6E27/>
- Bátty Zsigmond: *Néhány vonás Komárommegye településtörténetéhez*. In: *Föld és ember*, (3) 2-4. pp. 49-65. (1923) p. 61.
- Juhász Péter: *Anonymus: fikció és realitás. Az Álmos-ág honfoglalása*. Belvedere Meridionale, 2019. p. 65.
- Steven Tötösy: *List of Historical Surnames of the Hungarian Nobility*. Purdue University Press, West Lafayette, 2021.
- Makra Zsigmond: *A Rohody család története a XIV–XV. Században*. in: *Szabolcs-Szatmár-Bereg levéltári évkönyv* 16. Nyíregyháza, 2003. p. 107. oldal.
- Reiszig Ede: *Nyitra vármegye nemes családjai*. in: Borovszky, S. (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monografia Társaság, 1899*.
- Hóman Bálint: *Magyar történet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928.
- Belitzky János: *A magyar törzsek és nemzetségek vándorlása. A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve V.. Szerk. Angyal Dávid*. Budapest, 1935. p. 67.
- Vende Aladár: *Győr vármegye községei*. in: Borovszky, S. (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monografia Társaság, 1899*.
- Reiszig Ede: *Győr vármegye és város története*. in: Borovszky, S. (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monografia Társaság, 1899*.
- Györffy György. *A magyar törzsnevek és törzsi helynevek., Honfoglalás és nyelvészet*. Ballasi Kiadó Budapest 1997.
- Francsics Norbert *Györmegye. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben*. in: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben, XIII. kötet*. 1896.

FÜGGELÉK

Meghívó

MEGHÍVÓ

a *Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (ZMTE)*

Torma Zsófia emlékülésére

Ideje: 2023. január 27. 14,00–20,00 óráig

Helye: a Kós Károly Művelődési Ház (KKMH) Díszterme

2011 Budakalász, Szentendrei út 9. <https://koskarolymh.hu/>

A tudományos emlékülés tárgyköre:

190 éve született Dr. Torma Zsófia, az első magyar régésznő

Megnyitó: **Dr. Csihák György**, a ZMTE elnöke

Előadások:

Dr. Anders Kaliff régész, *Uppsalai Egyetem*: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője. Erdély úttörő régésznője és felfedezései

Dr. Madarassy Enikő fizikus, matematikus, *Stockholm*:

Az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznő, aki elsőnek kezdte kutatni a tordosi kultúrát

Mandics György írás- és művelődéstörténész, ZMTE:

Szakértők az Akadémiákra, az amatőrök a mennybe mennek

Tábori László író, kelet-kutató: Torma Zsófia helye a szaktudományban

Friedrich Klára tanár, rovásírás kutató: Torma Zsófia életének és eredményeinek

jelentősége a XXI. században

Záhonyi András íráskutató, ZMTE: A Tordos–Vinča kultúrkör leleteinek jelrendszere

Haraszi Zsuzsanna Karolina a rendezvény szervezője, ZMTE: A Torma Zsófiáról írott könyv szerzőjének, Anders Kaliffnak és magyar segítőinek a rövid bemutatása

Lippai Bertalan írástörténész: Torma Zsófia és a folyómenti kultúrák öröksége

Sancz Klára Lujza ny. muzeológus, ZMTE: Tisztelgés Torma Zsófia, első régésznőnk előtt

Horváth Veronika régész, *Magyarságkutató Intézet Régészeti Kutatóközpont*: Szemelvények a Kárpát-medence és Elő-Ázsia kora vaskori kulturális kapcsolatairól Torma Zsófia munkásságában és régészeti vonatkozásairól a jelenlegi kutatások tükrében

Az emlékülés nyilvános, mindenkit szeretettel várunk, a ZMTE [Nyilatkozat](#) és [Házirend](#) érvényes

Budapest, 2022. január 14.

Dr. Csihák György ZMTE elnök

Az előadások sorrendje és összefoglalói

Elnököl: Dr. Költő László régész, ny. megyei múzeumigazgató

14,00: Megnyitó: Dr. Csihák György a ZMTE elnöke

10 perc

14,10: Záhonyi András: *A Tordos–Vinča kultúrkör leleteinek jelrendszere*

35 perc

A Torma Zsófia által gyűjtött tordosi leletanyag nagy része töredékekből áll. Az egy-egy agyagtöredéken lévő néhány jel megtalálható a (székely-magyar) rovás jelkészletében. Rövidségük miatt sajnos összefüggő szöveggént nehezen értelmezhetők. A több jelet is tartalmazó néhány leleten többek szerint is csillagképek ábrázolásai láthatók.

A tatárlakai korong és két másik tábla 1961-ben került elő. Nicolae Vlassa kolozsvári régész – akinek édesanyja magyar anyanyelvű – éppen nem volt jelen a leletek megtalálásakor, ezért a feltárás jegyzőkönyvében nem szerepel pontosan, melyik rétegből kerültek elő.

A radiokarbonos vizsgálatot a leletekkel együtt előkerült csontokon végezték el, több laboratóriumban is – ennek eredménye, hogy a leletek kora 5000–7000 év.

Sinclair Hood, Harmatta János és Badiny Jós Ferenc szerint is a jelek mezopotámiai ideogrammákkal (piktogramokkal) azonosíthatók. A rováskutatók többsége a jeleket magyar rovásként azonosítja.

Saját felismerésem, hogy a táblákon kétnyelvű (bilingvis) jelekről lehet szó: a jelek formailag csillagtérképként azonosíthatók – mezopotámiai szöveggént pedig az ábrázolt fontosabb csillagképek sumer neve.

Az év kezdetekor megfigyelhető csillagállás időpontja (a precesszió alapján) Kr. e. 4500.

14,45: Lippai Bertalan: *Torma Zsófia és a folyómenti kultúrák öröksége*

35 perc

Az ember fejlődésének fokán, több ezer évvel ezelőtt környezetében megtalálta azt, amivel társai számára is értelmezhető, felismerhető, a mozdulattal megváltoztatható, ismételhető cselekvést valósított meg. Ez a cselekvés nem más, mint a *jelzés*. Jelzésre egy talált faágat használt, aminek hossza, vastagsága, hajlékonysága van. Ez a faág letörhető... Rájött, hogy e vesszőt hajlítani lehet. A vessző két végét összehajtva kör alakítható. Vele a homokba rajzolni lehet, *jelet, kört, menetirányt mutatni*... E jelek írása szerepel a hangzósításban is, mint elsődleges *fogalomjel*, a szó kezdő hangjaként, vagy a szó ragjaként, vagy jelzőjeként. Ilyen formában magában a nyelvtanában is felismerhető, ugyanakkor az ősi fogalomból megmaradt állandósult nyelvtani fogalom lett. Írható, olvasható, mint betű. Ezért az ősi fogalomban lévő állandósága miatt a mai napig felismerhető. *Tehát elsősorban nem hangot jelölt, hanem a fogalmat jelölte, majd a beszéddel a fogalomra is jellemző hanggal azonosította be az ősi jellel a cselekvés tárgyát.*

15,20: Tábori László: *Torma Zsófia magyar régésznő helye a szaktudományban*

25 perc

Az előadás röviden beszámol a 2007 májusában a Magyarok Házában tartott Torma Zsófia Konferenciáról, melyet ugyanúgy elhallgatott a hivatalos tudomány, mint ezt a konferenciát is el fogja hallgatni. Szól az előadás mind azokról, akiknek szerepük volt abban, hogy a Czákó Gábor által „hunfalvizmusnak” nevezett áltudomány napjainkra megbukott. Ezek között valószínűleg a legelső volt Torma Zsófia, és ezt a folyamatot úgy is lehetne nevezni: Torma Zsófiától Lezsák Gabrielláig... Szó lesz arról, hogy áll napjainkban a magyar őstörténet kutatása, és elmondjuk véleményünket a sumerek eredetéről és az ősi írásrendszerek kialakulásáról. Ezzel a konferenciával kezdetét veszi az a folyamat, amelyet úgy lehetne jellemezni: „Búcsú a génmódosított magyar őstörténettől”, és ebben a folyamatban a konferencia minden előadója fontos szerepet kap.

15,45: Sancz Klára Lujza: Tisztelgés Torma Zsófia, a régészeti tudományág első magyar női művelője előtt

15 perc

A XIX. században nem csak a műszaki, hanem az egyéb tudományágakban is nagy fejlődés indult meg. Ezen a fejlődési vonalon belül a létünk múltbeli ismeretének igénye is megnőtt. Ezt a létismeret hiányt segítette megoldani a fejlődő régészet, amelynek segítségével már több nemzet kutatója szép eredményt ért el. Magyar vonatkozásban, első magyar régésznőként, Torma Zsófia volt, aki munkásságával, a korabeli tudományos kutatók elismerését is kiváltva, világhírré igényt tartó, felfedezéseket tett. Áldozatokat követelő munkássága, örökké tartó tiszteletet igényel.

16,00: Friedrich Klára: Torma Zsófia régésznő életének és eredményeinek jelentősége a XXI. században

60 perc

Torma Zsófia munkásságának hatása, jelentősége főként a XXI. században mutatkozik meg, ugyanis az ősrégészet általánosságban is, és a Kárpát-medencét tekintve is most jutott el arra a szintre, ahova Ő 150 évvel ezelőtt már eljutott. Írástörténeti megállapításai is beigazolódtak. Ezt a véleményemet magyar és külföldi szerzőkkel támaszom alá, kiegészítve a többször meglátogatott helyszíneken, Szászvárosban és Tordoson szerzett ismeretekkel.

Torma Zsófiával kapcsolatos korábbi munkáim (kivéve a papír alapúakat) néhány elérhetősége:
<http://www.rovasirasforrai.hu/Kitekinto/Torma-Zsofia-egy-asszony.htm>
<http://www.rovasirasforrai.hu/Kitekinto/Torma-Zsofia-regeszno-pontos-szulet%E9si-ideje.htm>
<http://www.rovasirasforrai.hu/Kitekinto/Emlekezes-Torma-Zsofia-regeszno-re.htm>
[Tatárlaka, Tordos, Torma Zsófia az újabb adatok tükrében /Friedrich Klára](http://mek.oszk.hu/21600/21688/)
<https://mek.oszk.hu/21600/21688/>
http://www.rovasirasforrai.hu/Forditasok/Torma-Zsofia-egy-asszony_ANGOL.htm
<http://www.rovasirasforrai.hu/Kitekinto/A-vilagon-eloszor.htm>

17,00: Szünet

30 perc

Elnököl: Dr. Czoma László c. docens. ny. múzeumigazgató

17,30: Haraszi Zsuzsanna Karolina: Könyvismertető – Anders Kaliff: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője. Erdély úttörő régésznője és felfedezései (2018)

20 perc

Anders Kaliff régész professzor 1963-ban született Linköpingben, régészettudományi doktorátusát 1997-ben szerezte az Uppsalai Egyetemen, 2001-óta az egyetem docense, 2008-óta a Régészeti tanszék tanára, majd vezetője. 2003-tól részt vett a SAX–Százhalombatta-i nemzetközi régészeti expedícióban, mint a Svéd Nemzeti Örökségvédelmi Intézet egyik vezetője. Még egyetemista korában bejárta vonattal Erdély magyarlakta területeit a 80-as években, és őt is – mint minden külföldit – megfigyelte a román titkosrendőrség (Securitate).

Véleménye szerint Torma Zsófia munkássága és gyűjteménye nemzetközileg sokkal ismertebb kellene, hogy legyen, mert a neve szinte ismeretlen a mai szakirodalomban. Furcsa módon a Tordos kultúrát, mint amely első lelőhelye és neve egy újkőkori kultúrának – más megfontolásból – a közelben található második lelőhelyéről *Vinča kultúrának* nevezik, *elhomályosítva a felfedező Torma Zsófia érdemeit.*

„Torma Zsófia olyan kutató volt, aki megérdemli, hogy a figyelem középpontjába kerüljön napjainkban is, akárcsak egyedülálló felfedezései, valamint az az Erdély, amely őt alakította” – Anders Kaliff könyvének egyik célja, hogy ezt elérje. A könyv megírásához nagy segítséget kapott Friedrich Klárától és Madarassy Enikőtől, akik Torma Zsófia fontosabb életrajzi adataiból – a könyv érdekében – közös dolgozatot készítettek, továbbá Susan Tomorytól, Margaret

Botostól, Mandics Györgytől és a Torma család leszármazottaitól. Erre alapozva készült a svédül napvilágot látott könyv, amelyet Bereczky Rebeka, az uppsalai egyetem friss diplomása fordított magyarra. Kiadta a Székely Ház Alapítvány a Bethlen Gábor Alap támogatásával. A svéd kiadású, Torma Zsófiáról szóló könyvet már bemutatták nagy sikerrel a stockholmi Magyar Nagykövetségen 2022 novemberében, erről fényképeket is kaptunk, amit bemutatunk.

A könyv elérhető a világhálón is: [Anders Kaliff: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője - Erdély úttörő régésznője és felfedezései](#)

Köszönet a Magyarságtudományi Füzetek sorozat kiadójának, az MVSZ-nek a Kisenciklopédia 35. számáért: Tanulmányok Tatárlakáról, Tordosról, Torma Zsófiáról címmel.

17,50: Dr. Madarassy Enikő: Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, aki elsőnek kezdte kutatni a Tordos-i kultúrát (videóüzenet)

30 perc

Dr. Torma Zsófia (1832-1899), az első magyar régésznő tehetsége és 20 évig tartó, kiválóan dokumentált, alapos régészeti kutató munkája, kora szakirodalmának kiváló ismerete, azon kívül 5 nyelven való kommunikációs képessége hozta el számára a felismerést, hogy az általa feltárt tordosi cserépdarabokon rokon jeleket talált az addig ismertté vált trójai, majd babiloni régészeti jelekkel. Erdemei elismeréseként, nem sokkal halála előtt a Kolozsvári Egyetem királyi engedéllyel tiszteletbeli doktorrá avatta Dr. Torma Zsófiát, első régésznőnk.

Miután jól ismerte környezete, Erdély magyar népművészetét, párhuzamot látott a székely-magyar rovásjelekkel, különösen a ZS, NY, T és C jelekkel – ahogy levelezésében megírta Archibald Sayce-nek (1846-1933), az oxfordi egyetem professzorának is. Sajnos legfontosabb, munkásságát összegző fő műve: *Dácia a római foglалás előtt* – még kiadásra vár, porosodik valamelyik múzeumi vagy akadémiai raktárban. Fontos feladatunknak tartom az általa nagy gondnal bővítetett, 2500 ábrával illusztrált könyvnek a felkutatását és restaurálását. Azon kívül gyűjteményének nemzetközi bemutatása és kutathatósága, legalább olyan fontos nevének méltó helyre kerüléséért.

18,20: Dr. Anders Kaliff: Torma Zsófia és a civilizáció bölcsője. Erdély úttörő régésznője és felfedezései (angol nyelvű videóüzenet magyar tolmácsolással)

30 perc

Közép- és Délkelet-Európában már 7000 éve létezett egy nagyon fejlett földművelő társadalom, több ezer lakosú településekkel. Ennek első nyomait az 1870-es években, Erdélyben, a Maros partján Torma Zsófia (1832-1899), az első magyar régésznő ásatása tárta fel. Ezt a régészeti kultúrát később nagy területen megtalálták Közép- és Délkelet-Európában, de a legelső leletek a tordosi ásatásból kerültek elő (1875), később a bánáti kultúrának a hasonló nyomait 1908-ban tárták fel. Sajnálatos módon a régészetben szokásos első helyről elnevezett kultúrát ebben az esetben nemzetközileg a második helyről, egy szerb falu nevére nevezik Vinča kultúrának, esetleg Vinča-Turdaş kultúrának. Amikor a mai régészek erről beszélnek, már nem ismerik a kultúra első felfedezőjét, Torma Zsófiát és annak a helynek Tordos nevét.

Az ott talált cseréptöredékeken látható jelekről feltételezhető, hogy egy korai írott nyelv alakult ki, és ugyancsak itt találhatók a fémmegmunkálás idáig ismert legkorábbi nyomai, éppen itt, Európa közepén. A könyv betekintést ad abba a kultúrkörnyezetbe is, amelyben Torma Zsófia kutatott, amikor a régészet még egy nagyon új tudományág volt – így a világ első régészasszonyai egyikének nevezhetjük.

18,50: Mandics György: A szorgos kutatók talán Akadémiákba, az amatőrök talán mennybe mennek

30 perc

Torma Zsófia nagyszerű és ihletett gyűjtője volt a magyarság emlékeinek, de nem volt hozzá diplomája. A hivatalos tudomány egyes képviselői ezt nem nézték el, mint Hampel József, a régész. És ezért hiába volt Rudolf Virchow, a nagy német tudós támogatása, Heinrich Schliemann, a nagy német régész támogatása, a kortárs magyarországi régészek nem támogatták, s életműve csak halála után lett szűk körben kutatható és került részleges kiadásra.

Vajon ez kirívó eset? Igen. Gyakran előfordult más országokban is hasonló szerzőkkel, akik a tudományuk határait feszegették. Ilyen volt a franciák közt Edouard Piette régész, a románok közt Ovid Densuséanu őstörténész. Az előadás kidomborítja a hasonló elemeket.

A más területeken történt hasonló jelenségek közül kiemeljük a rovásírás történetében Fischer Károly és Somogyi Antal amatőrök tevékenységét, szemben a tudományos oldalt képviselő Szilády Áronnal, Szilasi Mórral és Sebestyén Gyulával, akik szemben állnak az „amatőrökkel”, ám a hatalom szempontjából az igazságot elutasításuk eltérő és erkölcsileg is máshova vezető utakat jelent.

19,20: Horváth Veronika: Szemelvények a Kárpát-medence és Elő-Ázsia kora vaskori kulturális kapcsolatairól Torma Zsófia munkásságában és régészeti vonatkozásairól a jelenlegi kutatások tükrében

15 perc

Az első magyar régésznőhöz, Torma Zsófiához kapcsolódik a Maros mentén, Tordos közelében fekvő őskori telep kutatása, amelyet Rómer Flóris biztatására, 1875-ben tárt fel. Az ásatások során több újkőkori kőeszköz, késő újkőkori és rézkori edénytöredék, szövöszéknehezék, agyagfigurák és kerékidolok, csonteszközök, rézfokosok és rézeszközök, szórvány kelta fibula és római pénzérmék, stb. kerültek elő, azonban a lelőhely és egyben a régió legnagyobb szenzációját az agyagcserepeken felfedezett, bevéselt írásjelek jelentették. Több művében is utalt arra, hogy az ábrázolások, jelek szoros párhuzamot mutatnak a trójai és a mezopotámiai (sumér, akkád és babiloni) kultúráknál ismert jelekkel, szimbólumokkal. Ennek alapján, az akkori tudományos ismereteket tekintve azon a véleményen volt, hogy „*Tordos telepét a thrák eredetű geta törzs lakhatta*”, „*kik a rokon fajú kelták mozgalmával települhettek Herodotos 'Maris', azaz Maros menti 'thrák szokású Agathyrseire'.*” (Torma 1897.) A tordosi telep fém-tárgyainak bemutatásakor érdekes analógiákat talált a hettita fémművességgel, habár az eszközöket részletesebben nem tanulmányozta. Véleménye szerint „*ezen Ázsiából bevándorolt thrák nép az összes érczek előállításának ismeretével bírt és így vette hazánknak érczekben gazdag bérceit művelés alá, együtt készítve érc tárgyaival olcsóbb kőeszközeit.*”. Így mellőzte a kő, bronz és vaskor időbeli folyamatosságának mibenlétét, időben egymáshoz közelítve a tordosi telep újkőkori és rézkori vívmányait a kis-ázsiai és elő-ázsiai késő bronzkori és kora vaskori kulturális és technológiai jellegzetességeihez. Már csak emiatt is érdekesnek tűnik, hogy a kutató Erdély és a Kárpát-medence római uralom előtti, kora vaskori népeinek hagyatékainál megjegyezte, hogy „*Hallstadt úgynevezett etrusk művészete thrák közvagyon lehetett, ...ily módon hatolhat a cheták által Kisáziába meghonosított ázsiai összkultúra változatos fejlődésben Thrácián, s az Aldunamentén fel thrák közvetítéssel Hallstadtig, a hol dél művészetét az északkal egyesíthet.*” (Torma 1887.) A tordosi őskori telep valódi időrendjét tekintve Torma Zsófia ezen meglátása emiatt korát meghaladottnak tűnhet, azonban az őt követő XX. és XXI. századi magyar, német, olasz, angol és orosz kutatók, régészek nemzedékeinek munkássága és eredményei fokozatosan igazolni látszanak feltevéseit. Ennek egyik, jelenleg is problematikus sarokpontja a ma ismert régészeti leletek és lelőhelyek alapján beazonosítható, a magyar kutatásban „keleti Hallstatt-kultúrkörként” szereplő, valójában a dél-német területek felől és Elő-

Ázsia irányából érkező, a Kárpát-medence, a keleti-alpi térség és az Al-Duna területén összefutó kulturális hatások egyvelege, melynek értelmezése sok fejtörést okoz.

19,35: Kérdések, vélemények, és az eredmények megbeszélése

25 perc

E számunk szerzői és az emlékülés képei

Bereczky Veress Rebeka dietetikus, fordító, Uppsala.

Cser Ferenc vegyész, az MTA doktora, ny. kutatásvezető mérnök, Queanbeyan, Ausztrália.

Csihák György egyetemi doktor, közgazdász, történész, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke, Zürich.

Darai Lajos a filozófia kandidátusa, prof. emeritus, Kodolányi János Egyetem, Kápolnásnyék.

Deák István földrajz–biológia szakos tanár, Budapest.

Friedrich Klára tanár, rovásírás kutató, Budapest.

Haraszi Zsuzsanna Karolina magánkutató, Budapest.

Horváth Veronika régész, Magyarságkutató Intézet Régészeti Kutatóközpont, Budapest.

Kaliff, Anders PhD régész, egyetemi tanár, Uppsalai Egyetem, Uppsala.

Lippai Bertalan írástörténész, Budapest.

Madarassy Enikő PhD fizikus, matematikus, Stockholm.

Mandics György írás- és művelődéstörténész, Budapest.

Oláh Sándor Zotlán PhD molekuláris biológus, bioinformatikus, Hódmezővásárhely.

Sancz Klára Lujza ny. muzeológus, Budapest.

Tábori László író, kelet-kutató, Budapest.

Teleki Béla akadémiai nyelvi szakértő, topográfiai nevek filológus kutatója. Tech Mahindra, Székesfehérvár.

Záhonyi András íráskutató, Budapest.

Az emlékülés helyszíne.

Csihák György megnyitója, mellette a két levezető elnök:

Költő László és Czoma László.

Friedrich Klára előadó.

Mandics Györg előadó.

Haraszti Zsuzsanna Karolina előadó.

Bereczky Veres Rebeka online előadó.

Tábori László előadó.

Lippai Bertalan előadó (jobbszélien).

Horváth Vronika előadó.

Sancz Klára Lujza hozzászóló.

Szekeres István (balra) a résztvevők között.

Szabó Róbert (balra) a résztvevők között.

Nagy Dénes (jobbra) a résztvevők közt, elől Sancz Klára Lujza.

Haraszti Zsuzsanna Karolina, Mansdics György, M. Veress Zsuzsanna, Lippai Bertalan, mögöttük középen Szekeres István.

A résztvevő közt a második sorban Balogh Ildikó és jobbján Fabó László, harmadik sorban balról jobbra Bérczi Szaniszló, Waszlavik László, Mesterházy Zsolt, Darai Lajos, Csámpai Ottó.

ZMTE kiadványjegyzék

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
I.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia I. évfolyam 1. szám. Első (Benidorm 1986) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Zürich, 1991. ISBN 963 02 8926 1 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06366/06366.pdf	1
II.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia II. évfolyam 1. szám. A Második (Zürich 1987) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Zürich, 1993. ISBN 963 02 8926 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06400/06487/06487.pdf	2
III.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia III. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (London 1988) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1999 ISBN 963 85684 5 3 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05930/05930.pdf	25
IV.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia IV. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Negyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Felsőőr/ Oberwart 1989) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 10 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05927/05927.pdf	46
V.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia V. évfolyam 1. szám. Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve. Budapest, 1990. ISBN 963 02 8925 3 és ISSN 2297-7511	6
V.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia V. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Ötödik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Altenberg 1990) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 09 7 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06833/06833.pdf	49
VI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia VI. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Szent Gallen 1991) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 08 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05946/05946.pdf	47
VII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia VII. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hetedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Szentendre 1992) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9204 48 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06844/06844.pdf	51
VII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia VII. évfolyam 2. szám. Magyarok Őstörténete. Zürich-Budapest, 1992. ISBN 963 02 8925 3; második kiadás 1996. ISBN 963 85274 6 3; harmadik bővített kiadás 2007. ISBN 963 9204 37 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06375/06375.pdf	3
VII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia VII. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szeged 1992) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai. Zürich, 1993. ISBN 963 8465 00 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06400/06488/06488.pdf	4
VIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia VIII. évfolyam 1. szám. Magyar Történelmi Tanulmányok 1. Zürich, 1993. ISSN 1217 4629 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06400/06486/06486.pdf	5
VIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia VIII. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tab 1993) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4413 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06381/06381.pdf	9
VIII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia VIII. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Kaposvár 1993) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 2 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06527/06527.pdf	23
IX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolca 1994) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 1 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06769/06769.pdf	15
IX.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolca 1994) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 12 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06365/06365.pdf	11
IX.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 3. szám. Die Frühgeschichte der Ungarn. Zürich-Budapest, 1994. ISBN 963 85 274 4 7. Zweite erweiterte Ausgabe 2007. ISBN 963 9204 30 7 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06362/06362.pdf	10
IX.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 4. szám. Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet. I. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4112 8 és ISSN 2297-7511	7
IX.	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 5. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhely 1994) Övezeti Történész Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 2 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06364/06364.pdf	12
IX.	6	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 6. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komárom 1994) Övezeti Történész Találkozó Előadásai és Iratai. Komárom-Komárno-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 3 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06370/06370.pdf	14
IX.	7	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 7. szám. Képeslapok magyar történelmi motívumokkal. 8 különféle, szimpla és dupla, színes ISSN 2297-7511	8

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
X.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik (Tapolca 1995) Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 8 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06505/06505.pdf	17
X.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 2. szám. Csihák György: Beszélgetés népemmel a hazánkról. Budapest-Zürich, 1995 ISBN 963 85274 5 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/11200/11213/11213.pdf	13
X.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Erdélyi Övezeti Történetstálalkozói (1995-1999) Előadásai és Iratai. Csikszereda-Budapest-Zürich, 2000. ISBN 963 85684 9 6 http://mek.oszk.hu/06300/06372/06372.pdf	30
XI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 1. szám. Honfoglalásunk és előzményei. Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében. (Tapolca 1996) Budapest-Zürich, 1997. ISBN 963 85684 1 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06503/06503.pdf	20
XI.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 2. szám. Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnoszociológiába. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85684 02 és ISSN 2297-7511	19
XI.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 3. szám. Germann Georg: Ungarisches im Bernischen Historischen Museum. A Berni Történelmi Múzeum magyar emlékei. Bern-Budapest, 1996. ISBN 963 85274 9 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05935/05935.pdf	18
XI.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 4. szám. Csihák György: Ex Oriente Lux. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 7 1 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06363/06363.pdf	16
XII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XII. évfolyam 1. szám. Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján. Avarok – onogurok – magyarok. (Tapolca 1997). Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 11 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06837/06837.pdf	50
XIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIII. évfolyam 1. szám. Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete. (A Szabadtér Kiadóval együtt.) Budapest, 1998. ISBN 963 7810 97 8	21
XIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIII. évfolyam 2. szám. A honfoglalás és az 1848-1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára. (Tapolca 1998). (324 oldal) Budapest-Zürich, 2001. ISBN 963 86100 5 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06536/06536.pdf	31
XIV.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 1. szám. Az első világháború és magyar történelmi következményei (1914-1921). Szent István és a magyar államalapítás. (Tapolca 1999) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 02 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06802/06802.pdf	42
XIV.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 2. szám. Csihák György: Válasz népem kérdéseire a hazánkról. Budapest-Zürich, 1999 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05921/05921.pdf	22
XIV.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 3. szám. Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen. Magyarok és a Szent Galleni Apátság. ISBN 963 85684 3 7 (Közösen St. Gallen Kanton levéltárával) – Második kiadás: Szent Gallen-Budapest, 1999. ISBN 96386100 8 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06100/06107/06107.pdf	24
XIV.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 4. szám. Csihák György: A magyar nemzet múltja - Szent István király életműve és a magyar államalapítás - A bambergi lovas - Sacra Regni Hungarici Corona és a magyar közjogi rendezés kérdései ma - Magyar - nép - kisebbség. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 6 1 és ISSN 2297-7511 http://mek.oszk.hu/06300/06373/06373.pdf	26
XIV.	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 5. szám. Fünfzehn Jahre UHVZ - A ZMTE tizenöt éves 1985 - 1999. Zürich-Budapest, 1999. ISBN 963 85684 7 X és ISSN 2297-7511	27
XIV.	6	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 6. szám. Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet II. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 4 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06783/06783.pdf	28
XV.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 1. szám. A magyar műveltség gyökerei. Az 1930-as évek magyar műveltsége. (Felsőőr/Oberwart 2000) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 86100 3 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06799/06799.pdf	41
XV.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 2. szám. Délközép Kárpát-medence műveltsége, különös tekintettel a sárközi települések és népi műveltségük fejlődésére. (Sárköz-Decs 2000) Decs-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 03 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05926/05926.pdf	39
XV.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 3. szám. Közös jelen, múlt és jövő Észak Kárpát-medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre. (Rozsnyó 2000) Rozsnyó-Budapest-Zürich, 2002. ISBN 9638610026 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06792/06792.pdf	38
XV.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 4. szám. Csihák György: Dunhuang barlangképei és a Sászi agyagkatonák néma üzenete a magyar műveltség gyökereiről. Budapest-Zürich, 2000. ISBN 9638568488 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06368/06368.pdf	29

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XVI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVI. évfolyam 1. szám. Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban. A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949). (Szentendre 2001) Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 6 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06790/06790.pdf	35
XVI.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVI. évfolyam 2. szám. Barabási László: Nemes Székely Nemzet – Csillagösvényen. Csiksomlyó-Budapest, 2001. ISBN 963 86100 4 2	32
XVII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 1. szám. Csihák György: Magyar nempolitikai írások. Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86 100 0 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05917/05917.pdf	33
XVII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 2. szám. Kiadványaink tartalomjegyzéke – Vereinspublikationen mit Inhaltsübersicht. Zürich-Budapest, 2002. ISBN 9638610077	34
XVII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 3. szám. Achtzehn Jahre UHVZ – A ZMTE tizennyolc éve 1985-2002. Zürich-Budapest, 2002. ISBN 9638610093	36
XVIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVIII. évfolyam 1. szám. Magyar Történelem. Tízezer év – ezer oldalról. Oktatási segédkönyv a magyar történelem tanításához. (636 oldal) Budapest-Zürich, 2003. ISBN 963 86100 1 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05939/05939.pdf	37
XVIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVIII. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenhetedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizenegyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (Budapest 2003) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 06 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05943/05943.pdf	43
XIX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 1. szám. A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Az első magyar huszártörténeti konferencia keretében. (Nyíregyháza, 2004) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 07 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06824/06824.pdf	45
XIX.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 2. szám. Zwanzig Jahre UHVZ – A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 20 éve 1985-2004. Zürich-Budapest, 2004. ISBN 963 9349 05 http://mek.oszk.hu/06000/06008/06008.pdf	44
XIX.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 3. szám. Csihák György: Forog a történelem ke-reke... Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 04 6 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05916/05916.pdf	40
XX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XX. évfolyam 1. szám. Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnopszichológiába. Második, bővített kiadás. Közösen a Heraldika Kiadóval. Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9204 38 2	48
XXI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXI. évfolyam 1. szám. Kiadványaink tartalma. Budapest – Zürich, 2006. ISBN 9639204 37 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06000/06007/06007.pdf	52
XXII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXII. évfolyam 1. szám. Őstörténetünk és a genetika. 1456 – Nándorfehérvár – 1606 Zsitvatorok – 1956 Budapest. (Mártély 2006) (372 oldal). Budapest-Zürich 2007. http://mek.oszk.hu/09100/09137/09137.pdf	53
XXIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Huszadik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Hódmezővásárhely 2007) (159 oldal). Budapest-Zürich, 2008. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06849/06849.pdf	54
XXIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2008/A. (137 oldal) Budapest 2008. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/00001.pdf	55
XXIII	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 3. szám. Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére. Tudományos emlékülés. (Esztergom 2007) (67 oldal). Budapest-Zürich, 2008. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06850/06850.pdf	56
XXIII	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 4. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2008/B. (176 oldal) Budapest 2008. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00010/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00010/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2008_4.pdf	57
XXIV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV. évfolyam 1. szám. Hunyadi Mátyás és a magyar újjászülés. Tudományos emlékülés. (Esztergom 2008) (115 oldal). Budapest-Zürich 2009. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09125/09125.pdf	58
XXIV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2009/A. (145 oldal) Budapest 2009. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/acta_hist_01445_2009_2.pdf	59
XXV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. Évfolyam 1. szám. 25 év, 1985-2009. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Öszinte Története (239 oldal). Budapest-Zürich 2010. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09126/09126.pdf	60

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XXV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. évfolyam 2. szám. Csihák György: „Cum Deo pro Patria et Libertate“. „Horthy fasizmus“ – „Antall demokrácia.“ Történelmi előzmény és párhuzam. (142 oldal). Budapest-Zürich 2010. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09110/09110.pdf	61
XXV	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. évfolyam 3. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2010/A. (130 oldal). Budapest 2010. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00003/pdf/EPA01445_2010A.pdf	62
XXVI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2011/A. Az 1920. június 4-től 1944. december 21-ig tartó időszak magyarországi eseményeinek elemzése, különös tekintettel az október körüli eseményekre. (231 oldal). Budapest-Zürich 2011. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00006/pdf/ és http://mek.oszk.hu/09400/09484/09484.pdf	63
XXVI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2012/A. Zentai KJF-ZMTE Történelemtanár-Továbbképzés Vizsgaelőadásai. (230 oldal). Budapest-Zürich 2011. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00004/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00004/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2011.pdf	64
XXVII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVII. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2012/B. (229 oldal) Budapest-Zürich 2012. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012.pdf	65
XXVIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVIII. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2013/A. A Zürichi Magyar történelmi Egyesület „Az altöttingi országgyűlés történelmi vizsgálata” című zártkörű tudományos tanácskozásán elhangzott előadások írott változata. (176 oldal) Budapest-Zürich 2013. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00007/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00007/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012_2.pdf	66
XXVIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVIII. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2013/B. Budapest-Zürich 2013. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1.pdf	67
XXIX	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIX. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2014/A. Budapest-Zürich 2014. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_1.pdf	68
XXIX	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIX. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2014/A. „Tízezer hontalan magyar Szent István-napi zárandoklata 1947. augusztus 20-án” címmel a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Pilisszántáért Egyesület közös rendezésében 2014. augusztus 20-án Pilisszántón a Boldogasszony Sziklakápolnában és a Pádai Szent Antal Templomban tartott ünnepi megemlékezés és tudományos ülés beszédei és előadásai. Budapest-Zürich, 2014. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00011/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00011/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_2.pdf	69
XXX	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/A. A Hazáért! A Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület centenáriumi rendezvénye Budapest, 2014. november 28. előadásai. Budapest-Zürich, 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00012/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00012/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_1.pdf	70
XXX	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/B. Budapest-Zürich 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_2.pdf	71
XXX	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 4. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/C. A Hazáért! A Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi egyesület második emlékkonferenciája az első világháborúról. Budapest, 2015. április 24. Ludovica tér 2. NKE Kápolna. Budapest-Zürich 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_3.pdf	72
XXX	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 4. szám. Géza A. Kósa: Calvinist Hungarians in Australia. The first 60 years of Hungarian speaking congregations 1950-2010. Academia Press Co. and the Hungarian Historical Society of Zurich. Melbourne, 2015. 214 pages. National Library of Australia Cataloguing-in-Publication ISBN 9780957770744 (paperback)	73

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XXXI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2016/A. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_1.pdf	74
XXXI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 30 éve. 30 Jahre Ungarisch Historischer Verein Zürich. 1985–2015. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00016/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00016/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_2.pdf	75
XXXI	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 3. szám. Z. Tóth Csaba: Magyar őstörténeti tanulmányok 2014- 2016. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00017/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00017/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_3.pdf	76
XXXI	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 3. szám. A Kodolányi János Főiskola és a Zürichi Magyar történelmi egyesület „A magyar történelem tanításának tartalmi és módszertani megújítása” című 120 órás komáromi történelemtanár tovább és felnőttképzése vizsgaelőadásai. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00018/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00018/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_4.pdf	77
XXXI	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 5. szám. Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Oktatási segédkönyv II. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5.pdf	78
XXXI	6-18	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 6-21. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) I-XIII. 1985–1998. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00020/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_01_1985_1986.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00021/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_02_1986_1987.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00022/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_03_1987_1988.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00023/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_04_1988_1989.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00024/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_05_1989_1990.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00025/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_06_1990_1991.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00026/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_07_1991_1992.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00027/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_08_1992-1993.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00028/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_09_1993_1994.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00029/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_10_1994_1995.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00030/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_11_1995_1996.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00031/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_12_1996_1997.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00032/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_13_1997_1998.pdf	79-91
XXXII	1-10	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXII. évfolyam 1-17. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) XIV-XXX. 1998–2007. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00033/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_14_1998_1999.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00034/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_15_1999_2000.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00035/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_16_2000_2001.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00036/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_17_2001_2002.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00037/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_18_2002_2003.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00038/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_19_2003_2004.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00039/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_20_2004_2005.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00040/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_21_2005_2006.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00041/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_22_2006_2007.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00042/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_23_2007_2008.pdf	92-101
XXXIII	1-8	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 1-9. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) XIV-XXX. 2008–2016. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00043/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_24_2008_2009.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00044/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_25_2009_2010.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00045/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_26_2010_2011.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00046/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_27_2011_2012.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00047/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_28_2012_2013.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00048/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_29_2013_2014.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00049/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_30_2014_2015.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00050/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_31_2015_2016.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00051/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_32_2016_2017.pdf	102-110
XXXIII	10	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 10. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2018/A. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00052/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00052/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_10.pdf	111

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XXXIII	11	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 11. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2017/B. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11.pdf	112
XXXIII	12	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 12. szám. Hirdető műsorfüzet. Az első világháború befejezéséről szóló, <i>A Hazáért!</i> című harmadik emlékkonferencia a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara (NKE), valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (ZMTE) közös rendezésében. 2018. december 1-2. NKE Kápolna, Budapest, Ludovica tér 2. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00054/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00054/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_12.pdf	113
XXXIV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIV. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2019/A. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00055/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00055/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2019_01.pdf	114
XXXIV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIV. évfolyam 2. szám. A Hazáért! A Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület harmadik emlékkonferenciája az első világháborúról. Budapest, NKE Kápolna, 2018. december 1. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00056/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00056/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2019_02.pdf	115
XXXIV	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIV. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület A korai magyar történelem és a ZMTE barátai című 31. Magyar Östörténeti Találkozója, Budakalász, 2019. április 27-28, ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00057/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00057/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2019_03.pdf	116
XXXIV	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIV. évfolyam 4. szám. Emlékkötet. Jóemlékeztű Tibai Takács József (1949-1999) a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületben. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00058/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00058/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2019_04.pdf	117
XXIV	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIV. évfolyam 5. szám. Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete. ISSN 2297-7538 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00059/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00059/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2019_05.pdf	118
XXXV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXV. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2020/A. ISSN 2297-7538 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00060/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00060/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2020_01.pdf	119
XXXVI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXV. évfolyam 1. szám. Fábián Sándor: Történelmi "szürreál". Az Igazság Kálváriája. ISSN 2297-753 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00061/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00061/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_1.pdf	120
XXXVI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXVI. évfolyam 2. szám. Timaru-Kast Sándor: A magyar nép és a kelták. Eredetünk és környezetünk ISSN 2297-753 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00062/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00062/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_2.pdf	121
XXXVI	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXVI. évfolyam 3. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2021/A. ISSN 2297-7538 Szerkesztés alatt. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00063/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00063/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_3.pdf	122
XXXVI	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXVI. évfolyam 4. szám. Öröklődéstan és történettudomány. Tudományos vita a korai magyar történelem kutatásáról villámpostai úton levelezve – világjárvány alatt. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00064/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00064/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_4.pdf	123
XXXVII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXVI. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2020/A. ISSN 2297-7538 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00065/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00065/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2022_1.pdf	124
XXXVIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXVIII. évfolyam 1. szám. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 32. Magyar Östörténeti Találkozó „Magyarságunk forrása régen és ma” címmel 2022. augusztus 13-14. Arany10 Kultúrház Budapest V., Arany János u. 10. ISSN 2297-7538 https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/ és https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1.pdf	125
XXXVIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXVIII. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület emlékülése „190 éve született Dr. Torma Zsófia, az első magyar régész” címmel 2023. január 27. Kós Károly Múvelődési Ház, Budakalász, Szentendrei út 9. ISSN 2297-7538 Jelen kötet.	126

* Sorszám a megjelenés időpontja szerint/Nummerung nach Erscheinung

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Ungarisch Historischer Verein Zürich

CH-8004 Zürich, Birmensdorferstrasse 41.

zmte@freemail.hu www.zmte.org

Az 53. számtól csak digitálisan Ab Nr. 53 nur in digitalisierter Form
Az Acta Historica Hungarica Turiciensia minden száma megtalálható ingyenesen a ZMTE
honlapján: www.zmte.org, azon kívül az OSZK [Magyar Elektronikus Könyvtárban](#)
(MEK) és az [Elektronikus Periodika Archívumban](#) (EPA), és az első 52 szám az [Európai](#)
[Digitális Könyvtárban](#) (European Library).

Hivatkozható az MTA Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) egyéni adatbázisában.
Felvették a [Svájci Nemzeti Könyvtár](#) Katalógusába ([Helveticat](#))
az [időszakos](#) és [online kiadványok](#) közé.

Die Periodikas der Acta Historica Hungarica Turiciensia gefunden werden kann kostenlos
über unsere Homepage: www.zmte.org sowie in [Ungarische Elektronische Bibliothek](#) und
[Elektronische Periodika Archiv](#) (EPA), weiterhin die ersten 52 Periodika in [Europäische](#)
[Digital Bibliothek](#) (European Library).

Die Periodikas der Acta Historica Hungarica Turiciensia werden von der
Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA) als Erscheinungsort für die
Publikationsdatenbank der Ungarischen Historischen Werke (MTMT) anerkannt.

Aufgezeichnet in [Helveticat](#) ([Schweizerische Nationalbibliothek](#))
als [periodisch](#) und [online Publikationen](#).